

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ

Ненад З. Стекић

**ВОЈНЕ ИНТЕРВЕНЦИЈЕ И
ПОСТКОНФЛИКТНА ИЗГРАДЊА ДРЖАВЕ
У ЕРИ УНИПОЛАРНОСТИ:
СЛУЧАЈ САВЕЗНЕ РЕПУБЛИКЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, АВГАНИСТАНА И ИРАКА**

докторска дисертација

Београд, 2021.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SECURITY STUDIES

Nenad Z. Stekić

**MILITARY INTERVENTIONS AND
POSTCONFLICT STATEBUILDING
IN A UNIPOLAR ERA:
CASES OF FEDERAL REPUBLIC OF
YUGOSLAVIA, AFGHANISTAN, AND IRAQ**

doctoral dissertation

Belgrade, 2021

Подаци о ментору и члановима комисије за одбрану

Ментор:

Проф. др Вања Роквић,
ванредни професор, Факултет безбедности Универзитета у Београду

Чланови комисије:

Проф. др Владимир Н. Цветковић, председник,
Факултет безбедности Универзитета у Београду

Проф. др Зоран Јефтић, члан,
Факултет безбедности Универзитета у Београду

Проф. др Синиша Таталовић, члан,
Факултет политичких знаности Универзитета у Загребу

Проф. др Бранислав Ђорђевић, члан,
Институт за међународну политику и привреду

Датум одбране:

Изрази захвалности

Израда ове докторске дисертације представљала је сложен и релативно дуг процес који не би резултирао радом овог квалитета без драгоцене помоћи и подршке професора и колега из мог професионалног окружења. Највећу захвалност за помоћ у изради ове докторске дисертације дугујем проф. др Вањи Роквић, која је у улози менторке одиграла кључну улогу у свим фазама истраживачког процеса. Дугујем јој нарочиту захвалност за увођење у најактуелнију проблематику „света“ студија одбране и студија мира током сва три нивоа академских студија. Захвалан сам и проф. др Борису Кордићу, продекану за II и III степен студија на Факултету безбедности Универзитета у Београду, који је конструктивним предлозима допринео прецизнијем одређењу методолошког оквира овог истраживања. Сигуран сам да је његово професионално залагање у руковођењу студијама III степена, допринело мом успешном академском сазревању.

Професионални ангажман на Институту за међународну политику и привреду у Београду, током ког сам израдио ову дисертацију, омогућио ми је стицање адекватних увида у савремене проблеме који се одвијају на међународном нивоу, али и неизмерну подршку колега. Због тога користим прилику да се срдечно захвалим др Срђану Т. Кораћу, руководиоцу научног пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2020–2021. године“, спроведеног 2020. и 2021. године у Институту за међународну политику и привреду уз финансијску подршку Министарства просвете науке и технолошког развоја Републике Србије, а у оквиру којег сам израдио ову докторску дисертацију. Др Кораћ је имао стрпљења да ме саслуша и несебично ми пружи стручне сугестије у мом научноистраживачком раду, а посебно су ми биле драгоцене његове смернице за отварање шире епистемолошке перспективе научне дисциплине међународних односа неопходне за успешно сагледавање етичких контроверзи практичне примене основних поставки теорије демократског мира.

У оквиру истог истраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2020–2021. године“, драгоцену помоћ ми је пружила др Ивона Лађевац, начелница Центра за студије „Појаса и Пута“ у Институту за међународну политику и привреду, која ми је као руководилац потпројекта пружала обиље идеја које су побољшале и иновирале истраживачки приступ овог истраживања.

Коначно, желим да захвалим породици и пријатељима на пруженој подршци током писања ове дисертације.

У Београду,
Март 2021.

ВОЈНЕ ИНТЕРВЕНЦИЈЕ И ПОСТКОНФЛИКТНА ИЗГРАДЊА ДРЖАВЕ У ЕРИ
УНИПОЛАРНОСТИ: СЛУЧАЈ САВЕЗНЕ РЕПУБЛИКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ, АВГАНИСТАНА И
ИРАКА

САЖЕТАК

Ова дисертација истражује ефекте војних интервенција спроведених у ери униполарности на постконфликтни процес изградње државе, оригиналним постулатом обрнуте узрочности међу варијаблама теорије демократског мира – „унутрашње варијабле“ и оружаног сукоба. Квалитативно истраживање обухвата три студије случаја војног интервенционизма испољеног против тадашње Савезне Републике Југославије (СРЈ) 1999, Авганистана 2001. и Ирака 2003. и наставља се на временски период од шест година након сваке појединачне војне интервенције. У основи овог истраживања налазе се три зависне варијабле које уједно чине елементе постконфликтне изградње државе: динамика типа политичког режима, консолидација институција сектора безбедности и билатералне везе са Сједињеним Америчким Државама (САД). Полазна претпоставка упућује да су војне интервенције САД имале пресудан утицај на елементе постконфликтне изградње СРЈ, Авганистана и Ирака. Општа хипотеза овог истраживања рашчлањена је на три посебне хипотезе о ефектима војних интервенција (независна варијабла) на динамику типа политичког режима, консолидацију институција сектора безбедности и билатералне везе са САД (зависне варијабле). Њихова конкретизација укључила је анализу актера изградње државе у матрицу Барнет-Фанг-Цирхеровог (БФЦ) модела, који наглашава значај стратешких интеракција између интервенишућег актера, послератних влада и такозваних „секундарних елита“. Применом добијених увида из студија случаја на БФЦ модел изградње државе потврђен је теоријски постулат инверзног демократског мира и тиме општа хипотеза дисертације. Потврђене су и претпоставке о динамици типа политичког режима и консолидацији сектора безбедности, док су претпоставке о квалитету билатералних односа са САД потврђене делимично.

Кључне речи: *војне интервенције, постконфликтна изградња државе, теорија демократског мира, униполарност, СР Југославија, Авганистан, Ирак,*

Научна област: науке безбедности

Ужа научна област: студије одбране

MILITARY INTERVENTIONS AND POSTCONFLICT STATEBUILDING IN A UNIPOLAR ERA: CASES OF FEDERAL REPUBLIC OF YUGOSLAVIA, AFGHANISTAN, AND IRAQ

SUMMARY

This dissertation explores the effects of unipolar era military interventions to postconflict statebuilding processes, applying the original postulate of reversed causality among the variables of Democratic Peace Theory – political regime type and armed conflicts. This qualitative research involves three case studies of military interventionism conducted against the then Federal Republic of Yugoslavia (1999), Afghanistan (2001), and Iraq (2003) and spreads across the period of six years after each individual military intervention was initiated. At the core of this research are three dependent variables that constitute postconflict statebuilding: dynamic of political regime type, consolidation of security sector institutions, and bilateral ties between the USA with the countries covered by this research. The initial assumption is that the US military interventions had a decisive influence on the elements of the postconflict statebuilding of FR Yugoslavia, Afghanistan, and Iraq. The general hypothesis is divided into three specific hypotheses about the effects of military interventions (independent variable) on the dynamics of the identified dependent variables. Their concretization involves statebuilding actors analysis within the matrix of the Barnett-Fang-Zürcher (BFZ) model, which emphasizes the importance of strategic interactions between the intervening actor, post-war governments, and the so-called “secondary elites”. By applying the insights obtained from the case studies to the BFZ model, the theoretical postulate of inverse democratic peace and thus the general hypothesis was confirmed. Assumptions on the dynamics of the type of political regime and consolidation of the security sector were also confirmed, while assumptions on the quality of bilateral relations with the USA were partially corroborated.

Key words: military interventions, postconflict statebuilding, Democratic Peace Theory, unipolarity, FR Yugoslavia, Afghanistan, Iraq

Scientific field: Security Studies

Scientific subfield: Defence Studies

САДРЖАЈ ДИСЕРТАЦИЈЕ

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА	1
2. ТЕОРИЈСКИ И ПОЈМОВНИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА	5
2.1 Концептуализација једностране употребе силе у студијама безбедности	5
2.2 Теорија демократског мира	9
2.2.1 Варијанте демократског мира	16
2.2.2 Објашњења демократског мира	19
2.2.3 Теорија селектората	21
2.2.4 Критике и методске мањкавости теорије демократског мира	23
2.2.5 Продубљивање демократског мира	25
2.2.5.1 Обрнути каузалитет демократског мира	27
2.2.6 Ширење истраживачке агенде демократског мира	28
2.2.6.1 Војне интервенције као независна варијабла демократског мира	29
2.2.6.2 Типологија и специфичности војних интервенција	33
2.2.6.3 Инструменти индексирања војних интервенција	38
2.3 Појмовни оквир	43
2.3.1 Елементи постконфликтне изградње државе	43
2.3.1.1 Постконфликтне промене у типу политичког режима	46
2.3.1.2 Постконфликтна консолидација институција сектора безбедности	53
2.3.1.3 Билатералне везе интервенишућег актера и држава мета интервенција	57
2.4 Могући модели организације међународног система	58
2.4.1 Специфичности и детерминанте ере униполарности	60
2.5 Предмет истраживања	64
2.6 Циљеви истраживања	67
3. МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА	69
3.1 Хипотетички оквир	69
3.2 Временски и просторни оквир истраживања	71
3.3 Истраживачки методи и модели	71
3.3.1 Барнет-Фанг-Цирхеров модел изградње државе	73
3.3.2 Оцена специфичности и мерење типа политичких режима	78
3.3.3 Квантификација политичког режима у студијама безбедности	81
3.4 Остали извори података и индикатори	85
3.4.1 Агрегација података и временски домени	88
3.4.2 Преглед коришћених индикатора	89
4. КОМПОНЕНТЕ ИНТЕРВЕНЦИОНИСТИЧКЕ ПОЛИТИКЕ	92
4.1 Објашњења једностране употребе војне силе као инструмента безбедносне политике великих сила	92
4.1.1 Географија политике интервенционизма	92
4.1.2 Хегемонска стабилност	94
4.1.3 Лукративни разлози војних интервенција	96
4.1.4 Моћ и статус интервенишућег актера	98
4.1.5 Војне интервенције као стратешки разлог: случај САД	99
4.2 Интернационализација унутардржавних сукоба	106
4.3 Геополитички кôд као могућ предиктор војних интервенција	109
4.4 Оправдања хуманитарног интервенционизма у ери униполарности	110
4.5 Прагматска злоупотреба демократизације у спољнополитичке сврхе	113
4.5.1 Клинтонова доктрина	115

4.5.2 Бушова доктрина	122
4.5.3 Обрасци спољнополитичке и безбедносне агенде Клинтона и Буша	126
5. СТУДИЈЕ СЛУЧАЈА	128
5.1 Војна интервенција на СРЈ 1999. године	128
5.1.1 Узроци војне интервенције на СРЈ	130
5.1.1.1 Конструисање „косовске кризе“: Интернационализација проблема на Косову и Метохији	133
5.1.2 Легитимизација војне интервенције на СРЈ	140
5.1.3 Ток интервенције, актери и непосредни исходи	142
5.1.3.1 Кумановски споразум	148
5.1.4 Постконфликтна изградња СРЈ	150
5.1.4.1 Последице интервенције по промену политичког режима	151
5.1.4.1.1 Квантитативна оцена промена типа политичког режима СРЈ/СЦГ	156
5.1.4.2 Институционална консолидација сектора безбедности	159
5.1.4.3 Билатерални односи СРЈ и САД након војне интервенције	165
5.1.5 Изградња неодрживих институција СРЈ/СЦГ на бази компромиса	171
5.2 Војна интервенција у Авганистану 2001. године	174
5.2.1 Узроци војне интервенције на Авганистан	176
5.2.2 Легитимизација војне интервенције на Авганистан	180
5.2.3 Ток интервенције, актери и непосредни исходи	182
5.2.4 Постконфликтна изградња Авганистана	190
5.2.4.1 Последице интервенције на промену политичког режима	190
5.2.4.1.1 Квантитативна оцена динамике политичког режима Авганистана	201
5.2.4.2 Институционална консолидација сектора безбедности	204
5.2.4.3 Билатерални односи Авганистана и САД након интервенције	217
5.2.5 Окрњена, дуготрајна и кооперативна изградња Авганистана	223
5.3 Војна интервенција на Ирак 2003. године	228
5.3.1 Узроци војне интервенције на Ирак	229
5.3.2 Легитимизација војне интервенције на Ирак 2003.	234
5.3.3 Ток интервенције, актери и непосредни исходи	237
5.3.3.1 Интервенишући актер: стварање Коалиције вољних	238
5.3.3.2 Хронологија и исходи Инвазије	242
5.3.4 Постконфликтна изградња Ирака	248
5.3.4.1 Окупирани Ирак и транзиционе владе	249
5.3.4.2 Процес дебаатификације Ирака	252
5.3.4.3 Последице интервенције на промену типа политичког режима	255
5.3.4.3.1 Квантитативна оцена промена типа политичког режима Ирака	263
5.3.4.4 Институционална консолидација сектора безбедности	266
5.3.4.5 Билатерални односи Ирака и САД након интервенције	270
5.3.5 Кооперативна изградња Ирака базирана на принуди	277
6. ДИСКУСИЈА	280
6.1 Ефекти војних интервенција на исходе постконфликтне изградње	280
6.1.1 Ефекти војних интервенција на динамику типа политичког режима	281
6.1.2 Ефекти војних интервенција на консолидацију сектора безбедности	286
6.1.3 Ефекти војних интервенција на билатералне односе	289
6.2 Теоријска генерализација налаза и могући правци даљих истраживања	291
7. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	296
8. ЛИТЕРАТУРА	300

9. ПРИЛОЗИ	341
Прилог 1: Упитник за експертски интервју	341
Прилог 2: Дескриптивна статистика варијабли коришћених у овом истраживању	343
10. БИОГРАФИЈА КАНДИДАТА	346

Попис табела, графика, илустрација и прилога

Табела 1: Логичка матрица демократског мира	16
Табела 2: Поједностављен приказ инверзије демократског мира	28
Табела 3: Класификација војних интервенција у студијама безбедности	37
Табела 4: Типологија војних интервенција САД	38
Табела 5: Систематизован преглед инструмената индексирања војних интервенција	39
Табела 6: Дескриптивни приказ могућих исхода изградње државе према БФЦ моделу	76
Табела 7: Аналитичка матрица за оцену модалитета транзиције типа политичког режима	79
Табела 8: Могуће класификације типова политичких режима у студијама безбедности	80
Табела 9: Попис индикатора који су коришћени у истраживању	90
Табела 10: Упоредни приказ конститутивних елемената стратегија Националне безбедности САД, 1993–2006.	102
Табела 11: Схематски приказ анализе образаца спољнополитичке агенде САД	115
Табела 12: Упоредни приказ анализе образаца спољнополитичке агенде САД (Клинтон и Буш, 1993–2008)	126
Табела 13: Резултати парламентарних избора у Србији одржаних између 2000–2006.	155
Табела 14: Узајамне посете званичника СРЈ/СЦГ/Србије и САД	168
Табела 15: Корелације између <i>sScore</i> и макроиндикатора Варијетета демократије (<i>vDem</i>) за СРЈ	170
Табела 16: Корелације између <i>sScore</i> и инструмената квантификације типа политичког режима за СРЈ	171
Табела 17: Упоредни статистички приказ парламентарних избора (2005, 2010. и 2018) у Авганистану	200
Табела 18: Пресек активности учињених на пољу реформе сектора безбедности у Авганистану до 2005. године	215
Табела 19: Број расположивих снага безбедности у Авганистану по годинама	216
Табела 20: Узајамне посете званичника САД и Авганистана	220
Табела 21: Корелације између <i>sScore</i> и макроиндикатора Варијетета демократије (<i>vDem</i>) за Авганистан	222
Табела 22: Корелације између <i>sScore</i> и инструмената квантификације типа политичког режима за Авганистан	223
Табела 23: Војно ангажовање чланица Коалиције вољних (осим САД) током рата у Ираку	241
Табела 24: Расподела мандата на јануарским изборима 2005.	259
Табела 25: Резултати парламентарних избора у Ираку 2005. године	262
Табела 26: Преглед жалби УНАМИ у вези са изборним процесом током 2005. године	262
Табела 27: Број напада побуњеника у ирачким провинцијама на месечном нивоу, 2005–2008.	269
Табела 28: Узајамне посете званичника Ирака и САД	274
Табела 29: Корелације између <i>sScore</i> и макроиндикатора Варијетета демократије (<i>vDem</i>) за Ирак	276
Табела 30: Корелације између <i>sScore</i> и инструмената квантификације типа политичког режима за Ирак	277

Табела 31: Оцена модалитета транзиције типа политичког режима за СРЈ, Авганистан и Ирак	284
Табела 32: Сумарни преглед ефеката војних интервенција на постконфликтну изградњу СРЈ, Авганистана и Ирака	290
Табела 33: Попис макроиндикатора Варијетета демократије и сличности спољнополитичког деловања	343
Табела 34: Дескрипција варијабли квантификације типа политичког режима и <i>sScore</i> , 1945–2018.	343
Табела 35: Дескрипција варијабли квантификације типа политичког режима и <i>sScore</i> , период након војних интервенције	344
Табела 36: Дескрипција варијабли квантификације типа политичког режима и <i>sScore</i> , констелација „6+1+6“	345
График 1: Фреквенца војних интервенција у свету, 1946–2005.	41
График 2: Фреквенца употребе оружаних снага САД изван њене територије, 1798–2020.	42
График 3: Композитни индекс националних капацитета, 1816–2012.	63
График 4: Контрибуција борбених летелица коалицији НАТО	144
График 5: Макроиндикатори за демократичност Србије, 1834–2019.	157
График 6: Упоредни приказ квантификација политичког режима СРЈ, 1990–2018.	157
График 7: Упоредни прикази квантификација политичког режима СРЈ, констелација „6+1+6“ (десно) и 1999–2018. (лево)	158
График 8: Преглед донација Министарству одбране Републике Србије од САД (подаци МОД Србије и <i>USAID</i> -а)	163
График 9: Вредности <i>S Score</i> за четири временска домена, СРЈ и САД	169
График 10: Број војника САД и коалиције у Авганистану, 2001–2019.	184
График 11: Погинули и рањени припадници оружаних снага САД у Авганистану, 2001–2014.	187
График 12: Војне жртве САД и коалиције у Авганистану по годинама 2001–2018.	188
График 13: Број цивилних жртава интервенције у Авганистану по недељама, 7.10.2001 – 01.05.2003.	189
График 14: Трошкови војне интервенције и присуства САД у Авганистану (у милијардама америчких долара)	190
График 15: Макроиндикатори за демократичност Авганистана, 1789–2019.	201
График 16: Упоредни приказ квантификација политичког режима Авганистана, 1990–2018.	202
График 17: Упоредни приказ квантификација политичког режима Авганистана, констелација „6+1+6“ (лево) и 2001–2018. (десно)	203
График 18: Трошкови финансирања обука и тренинга снага безбедности Авганистана (у милијардама америчких долара)	213
График 19: Финансирање постконфликтне консолидације сектора безбедности Авганистана од стране САД, 2002–2008. (милиони долара)	214
График 20: Вредности <i>S Score</i> за четири временска домена, Авганистан и САД	221
График 21: Број цивилних жртава Инвазије по недељама током 2003. (лево) и између 2003–2009 (десно)	246
График 22: Вредности макроиндикатора за демократичност Ирака, 1920–2019.	264
График 23: Упоредни приказ квантификација политичког режима Ирака, 1990–2018.	265

График 24: Упоредни прикази квантификација политичког режима Ирака констелација „6+1+6“ (лево) и 2003–2018. (десно)	265
График 25: Вредности <i>S Score</i> за четири временска домена за Ирак и САД	275
График 26: Упоредни приказ средњих вредности динамике политичког режима СРЈ, Авганистана и Ирака, 1990-2018 (<i>yugAVERAG</i> , <i>afgAVERAG</i> , <i>irqAVERAG</i>)	283
Илустрација 1: Упрошћен приказ аргументације демократског мира	14
Илустрација 2: Зачетак тематизације продубљивања демократског мира (инверзни ТДМ)	26
Илустрација 3: Спектар преференци актера који учествују у процесу постконфликтне изградње државе	75
Илустрација 4: Преговарачки процес између интервенишућег актера и владе	77
Илустрација 5: Иницијална констелација актера постконфликтне изградње СРЈ (СЦГ), почетак 2000.	173
Илустрација 6: Констелација актера постконфликтне изградње СРЈ (СЦГ), почетак 2004.	174
Илустрација 7: Иницијална констелација актера постконфликтне изградње Авганистана, почетак 2002.	225
Илустрација 8: Констелација актера постконфликтне изградње Авганистана, крај 2004.	226
Илустрација 9: Иницијална констелација актера постконфликтне изградње Ирака, 2003.	278
Илустрација 10: Констелација актера постконфликтне изградње Ирака од 2006.	279
Илустрација 11: Динамика и „крајње стање“ БФЦ модела у анализираним студијама случаја	287
Мапа 1: Сектори КФОР-а и фазно повлачење снага СРЈ са територије Косова и Метохије	150
Мапа 2: Прва фаза војне интервенције на Авганистан, октобар–новембар 2001. године	186
Мапа 3: Ток Инвазије на Ирак са најзначајнијим биткама	244
Мапа 4: Исход Инвазије: окупационе зоне Ирака и рејони америчких поткоманди	248
ПРИЛОГ 1: Упитник за експертски интервју	355
ПРИЛОГ 2: Дескриптивна статистика варијабли које квантификују тип политичког режима (период 1945-2018, констелација „6+1+6“ и периоди након војних интервенција)	357

ПРВО ПОГЛАВЉЕ

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Шта карактерише *interregnum* власти након међународног оружаног сукоба? Који фактори утичу на доношење одлуке о ступању у рат или војном интервенисању и који су ефекти таквих одлука по државе у којима је интервенисано? Одговори на ова два питања представљају тежиште академске тематизације студија безбедности и емпиријског проучавања рата и мира. Урушавање биполарног модела организације међународног система довело је до новог односа снага у међународним односима, што је доминантно усмерило истраживачки фокус на утврђивање и научну анализу спољнополитичке агенде тада једине преостале суперсиле – Сједињених Америчких Држава (САД). Упркос погрешним предвиђањима теоретичара неолибералног опредељења, акумулација и употреба тврде моћи државе као инструмента спољне политике у последњих неколико деценија опстала је као значајан сегмент академског интересовања. Теза Френсиса Фукујаме (*Francis Fukuyama*) о „крају историје“ (Фукујаме, 1989) демантована је историјским поглављем неизвесне и асиметричне констелације пост-хладноратовског периода. Анализа узрока који стоје иза доношења спољнополитичких одлука попут уласка у рат, склапања војних савеза, иницирања војних интервенција и увођења санкција, наставила је да окупира пажњу истраживача. Као неизоставна појава међународних односа од Другог светског рата, војне интервенције често бивају идентификоване инструментом посредног обезбеђивања тврде моћи државе усмерене према епохи коју карактерише постојање „држава осовине зла“. Легитимизација војних интервенција те мешање једне државе, или групе држава у унутрашња питања других држава у супротности је са вестфалским схватањем националног суверенитета. Таква врста интервенционистичког понашања је рефлектована најчешће кроз нејасно конструисане, често непотпуне и замагљене аргументе представљене домаћој и иностраној јавности. САД као водећа светска суперсила, заузимају вођство у унилатералном спровођењу војних интервенција. На крају XX и почетком XXI века, интервенционистичка политика САД је у случају интервенција против Савезне Републике Југославије (СРЈ), Авганистана и Ирака доживела свој врхунац, уз прагматску злоупотребу демократизације „непослушних“ режима. Тадашњи председници Бил Клинтон (*Bill Clinton*), а потом и Џорџ Буш (*George W. Bush*) су своје одлуке о војним интервенцијама на ове три државе правдали у стратешким концепцијама као питања од значаја за националну безбедност САД (White House, 1997; White House, 1998; Clinton, 1999; White House, 2000; Bush, 2001; Bush, 2003).¹

Узимајући у обзир константни тренд пораста међудржавног и унутардржавног насиља након Другог светског рата, потреба за проучавањем овог питања није ишчезавала. Развојем теоријских премиса о узроцима и мотивима испољавања одређеног спољнополитичког понашања, створени су услови за спровођење систематичних емпиријских истраживања који повратно делују на даљу надградњу специфичних питања која су од значаја за развој теорије. Процват статистичких истраживања омогућен је бројним сетовима кодификованих извора сирових података о војним интервенцијама, сукобима, савезима и политичким режимима. На тај начин интензивирани су статистичка проучавања њихових узрока, специфичних питања која се односе на „добробит“ државе-жртве, затим *post festum* односа интервенишуће и нападнуте државе, као и последица по безбедност и политичку стабилност у држави над којом је спроведена интервенција.

¹ Компоненте војног интервенционизма САД анализиране су у Поглављу 3.

Бавећи се питањима прагматске злоупотребе демократизације зарад оправдавања војних интервенција, последицама које интервенционистичка политика има на промену политичких режима и специфичностима постконфликтне изградње државе, ово истраживање усмерава фокус на утврђивање ефеката војних интервенција који су у великој мери контрадикторни њеним прокламованим циљевима.

Научни допринос ове дисертације се огледа у изналажењу сазнања о односу међу појавама о којима у досадашњим студијама постоје извесне празнине. Најпре, истраживање ће резултирати увидима о инверзном односу макроваријабли демократског мира, прецизније, између интервенција САД и постконфликтне демократизације, консолидације институција сектора безбедности и билатералних веза САД са државама у којима је спроведена војна интервенција. Блиски Исток и Балкан су изабрани за студије случаја као два региона са (пост)конфликтним дешавањима у којима је концепт употребе војних интервенција прагматски злоупотребљен и легимитизован неопходношћу демократизације у периоду униполарности. На тај начин, налази ће послужити као основа за даља проучавања инверзног демократског мира не само на случајевима класичних војних интервенција, већ и на конфликтима различите врсте и интензитета, што је такође у истраживачком фокусу аутора који се баве проучавањем теорије демократског мира.

Друштвени значај овог истраживања огледа се у доприносу у разумевању феномена који је све учесталији и актуелнији у међународним односима. У периоду између Другог светског рата и 2003. године, забележено је 126 војних интервенција, од којих је 12 имало као директан циљ свргавање актуелих носилаца власти, 35 је имало за циљ одбрану или освајање територије, док је скоро трећина свих интервенција имала за циљ пружање подршке актуелним режимима у борби против недржавних актера (Sullivan & Koch, 2009: 711). Подаци непрофитне организације РАНД (енг. *RAND*), указују да су САД у периоду између 1898. и 2016. године интервенисале чак 145 пута (Kavanagh et al., 2019: 13). Како војне интервенције не изостају из свакодневице међународних односа, налази овог истраживања могу послужити као важан извор информација за дубље разумевање њихових узрока и последица интервенционистичке политике, што може послужити доносиоцима стратешких одлука у области националне безбедности.

Структура дисертације састоји се од пет кохерентних поглавља. Прво поглавље посвећено је представљању теоријских поставки на којима се базира ово истраживање, истиче аргументацију оправданости истраживања и контекстуализује војне интервенције као појаву од значаја за спровођење научног истраживања. Приказ тематске систематизације војних интервенција као централног појма и осталих важних теоријских појмова у оквиру студија безбедности јесте главни циљ првог дела овог поглавља. Академско позиционирање војног интервенционизма који је обликовао спољну политику САД у ери униполарности, биће приказано кроз призму реализма и либерализма као два доминантна правца у оквиру студија безбедности. У другом делу овог поглавља, детаљно је представљена теорија демократског мира као либерална теорија средњег нивоа која је адекватна и плодотворна аналитичка основа за спровођење научног истраживања. Пружена је опсежна аргументација за адекватност одабира те теорије у проучавању војних интервенција и постконфликтне изградње државе и представљено је главно теоријско опредељење на ком је засновано целокупно истраживање. Због тога посебан део овог поглавља чине и прегледни приказ монадске и дијадске варијанте ове теорије, као и друга теоријска објашњења којима се оправдава демократски мир. Након приказа најзначајнијих теоријских и емпиријских студија којима је проблематизована теорија демократског мира и извршена њена надоградња, идентификоване су празнине у постојећем фонду знања и унутрашње неконзистентности ове теорије.

Представљено је теоријско „продубљивање“ демократског мира ка инверзији узрочности између две централне променљиве – типа политичког режима (унутрашње варијабле) и рата (конflikта), које су проширене војним интервенцијама као обликом оружаног међудржавног сукоба. Унутрашња варијабла класичног демократског мира која се односила на тип политичког режима, проширена је овим истраживањем на постконфликтну изградњу државе. У дисертацији су коришћени теоријски утемељени елементи постконфликтне изградње државе – промене у типу политичког режима, консолидација институција сектора безбедности и билатерални односи међу зарађеним странама, које у овом истраживању фигурирају као зависне варијабле. Осим појмова који се односе на постконфликтну изградњу државе, у овом поглављу је представљена концептуализација свих релевантних појмова који се односе на војне интервенције (њихова класификација, интервенишући актер, интервенционизам, интервенционистичка политика, ефикасност војних интервенција и остали атрибути војних интервенција). Последњи део овог поглавља чини анализа модела организације међународног система која је нарочито усмерена на утврђивање детерминанти униполарности и дилема које се односе на униполарни међународни систем. Коначно, крај овог поглавља посвећен је прегледу и систематизацији досадашњих налаза емпиријских проучавања војних интервенција, на бази којих су идентификовани предмет и циљеви истраживања. Ово поглавље резултираће адекватно формулисаним теоријско–појмовним оквиром и операционализацијом кључних варијабли које се односе на истраживања политичких режима, војних интервенција као облика међудржавне употребе силе, те постконфликтне изградње државе.

Друго поглавље обухвата методолошки оквир и аргуменује одлуке које се тичу начина на који је ово истраживање спроведено. У оквиру хипотетичког оквира, пружени су аргументи за постављене хипотезе (једну општу, три појединачне и једну помоћну) које се тичу испитивања утицаја војних интервенција на постконфликтну изградњу државе. Дефинисани су и временски и просторни оквир, као и технике и методи који ће бити примењени на постављене студије случаја (СРЈ, Авганистан и Ирак). Након тога, представљен је истраживачки модел којим се врши конкретизација истраживачке замисли – Барнет-Фанг-Цирхеров модел изградње државе (БФЦ модел), као и начини квалитативног и квантитативног мерења типа политичког режима. Поглавље се завршава детаљним увидом у изворе и врсту коришћених података за потребе овог истраживања. Систематично су пописане доступне базе података које квантификују варијабле у студијама безбедности, а нарочита пажња посвећена је идентификацији индикатора и извора података, као и пружању увида у начине обезбеђивања њихове поузданости и адекватне употребе у сврху ове дисертације.

Особености интервенционистичке политике као саставног чиниоца студија безбедности приказане су у трећем поглављу ове дисертације. Анализиран је значај војних интервенција као инструмента спољних политика чији ексклузивитет задржавају велике силе и дискутовано је о узроцима и начинима доношења одлуке за спровођење војних интервенција, те прагматској злоупотреби демократизације као начина легитимизације спољнополитичких акција које укључују употребу силе.

Значајна пажња посвећена је утврђивању фактора и чинилаца који доприносе иницирању војних интервенција, те су у овом поглављу образложени и потенцијални предиктори војних интервенција. Овако постављени предиктори могу бити корисна полазна основа за стварање сложених модела за предвиђање војних интервенција као облика употребе оружане силе у међународним односима. Посебан акценат стављен је на геополитички код државе која је жртва војне интервенције, као и на интернационализацију унутардржавних сукоба, као могуће предикторе за иницирање војних интервенција.

Централни део овог поглавља заузима приказ најзначајнијих сегмената спољнополитичких доктрина Џорџа Буша и Била Клинтона, нарочито у периоду спровођења војних интервенција. Анализирани су говори поменутих председника, њихових државних секретара и секретара одбране у периоду трајања мандата, као и стратешки и доктринарни акти у области спољне и безбедносне политике САД. На бази прегледа ове грађе, идентификоване су кључне одреднице њихових доктрина. Ово поглавље се завршава тематизацијом оправдавања „праведности“ војних (хуманитарних) интервенција у ери униполарности, као и приказом новог могућег индексирања података који се односе на војне интервенције спроведене у овом периоду, што представља један од пратећих резултата рада на овој дисертацији.

Четврто поглавље обухвата централни део ове дисертације и подељено је на три дела који кореспондирају трима студијама случаја овог истраживања – војној интервенцији на СРЈ 1999. године, војној интервенцији на Авганистан 2001. године и војној интервенцији на Ирак 2003. године. Свако од три потпоглавља детаљно анализира војне интервенције и аналитички је униформно организовано. Након идентификације узрока и ближег историјата који је претходио свакој од војних интервенција, представљени су разлози којима је легитимизована употреба силе у међународним односима против суверених држава у сваком конкретном случају. Затим је извршено мапирање конфликта, у оквиру ког је представљен сам ток интервенције,² идентификовање актера који су учествовали у сукобу, интензитет сукоба, попис жртава и непосредних исхода конфликта. Свака од три наведене студије случаја укључује детаљни приказ, анализу и изношење резултата за постконфликтну демократизацију, консолидацију институција сектора безбедности и билатералне односе са САД, као три елемента постконфликтне изградње државе. На добијене налазе који се односе на поменуте три зависне варијабле овог истраживања, биће примењен БФЦ модел изградње државе како би се установио исход овог процеса у сваком од три случаја и ефекти које су војне интервенције оствариле на послератну ситуацију у СРЈ, Авганистану и Ираку. Примена овог модела ће представљати својеврсну дискусију која се односи на сваку од три студије случаја. Тиме ће се обезбедити да се на научно релевантан начин филтрирају и генеришу налази којима се може испитати оправданост и валидност почетних претпоставки и допунити растућа аргументација у прилог успостављању инверзне варијанте демократског мира у оквиру студија безбедности.

Последње, пето поглавље укључује свеобухватну дискусију добијених налаза. Најпре ће бити синтетисани налази за три зависне варијабле којима се конкретизује постконфликтна изградња државе, а потом ће аналитички ниво дискусије бити усмерен на сваку од три анализираних државе. Извршена је компарација добијених налаза са студијама које обрађују исту групу појава и анализирани су налази у светлу постављених хипотеза. Добијена сазнања о ефектима војних интервенција на постконфликтну изградњу државе у ери униполарности представљаће основу на којој ће аутор дисертације дискутовати о могућностима теоријске генерализације добијених налаза. Додатно, биће идентификовани могући правци даљих истраживања у теоријском домену инверзног демократског мира. Ово поглавље, и уједно дисертација, завршавају се закључним разматрањима и пописом прилога који су генерисани током истраживачког процеса.

² За разлику од војне интервенције на СРЈ и Ирак, период главних борбених дејстава у случају Авганистана је тешко омеђити, али у овој дисертацији ће бити анализиран период од иницирања војне интервенције 7. октобра 2001. године, до почетка децембра када је пао режим Талибана и успостављена Привремена администрација Авганистана.

2. ТЕОРИЈСКИ И ПОЈМОВНИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

У првом делу овог поглавља, детаљно је представљен теоријски оквир на ком је засновано истраживање, затим типологија војних интервенција као независне варијабле ове дисертације, те други сродни појмови и елементи постконфликтне изградње државе. Други део поглавља посвећен је дискусији о специфичностима ере униполарности, као и о устројству међународног система уопште. У последњем делу поглавља, дефинисани су предмет и циљеви истраживања. Теоријски домен ове дисертације је базиран на либералном објашњењу једностране употребе силе у међународним односима (војног интервенционизма) кроз призму теорије демократског мира (ТДМ), прецизније, њену подваријанту такозваног „обрнутог демократског мира“, ког карактерише инверзија узрочности међу два централна варијабла ове теорије. Након краћег приказа научних дебата о употреби силе у односима међу државама у теоријском домену реализма и либералног интервенционизма, истраживачки фокус је усмерен на детаљно образлагање теорије демократског мира, њених епистемолошких варијанти и постулата на којима је заснована. Затим ће бити предложени аргументи који иду у прилог текућој пракси ширења истраживачке агенде ове теорије, на примеру три студије случаја војног интервенционизма у ери униполарности.

2.1 Концептуализација једностране употребе силе у студијама безбедности

Промишљања о природи војних интервенција и њиховом месту у међународној политици, актуелизована су у постхладноратовском периоду, што је нарочито интензивирани током последње деценије XX века. У оквиру полемике о војним (а нарочито „хуманитарним“) интервенцијама, развијена су различита виђења такозваног „хуманитарног интервенционизма“, која су нажалост праћена богатом праксом војних интервенција у свету, што је саму полемику учинило једном од најдинамичнијих поља у оквиру студија безбедности и уопште међународних односа у том периоду (Pearson, 1974; Tillema, 1989; Roberts, 1993; Hoffman, 1995; Sullivan & Koch, 2009; Aslam, 2010; Downes & Lilley, 2010; Dembinski et al., 2019). Дилеме војног интервенционизма најчешће се контекстуализују у оквиру целовитије дебате о употреби силе у међународним односима.³ Стога не чуди значајан корпус научних радова који третира ову област на веома систематичан начин. Као што је истакнуто, теоријски оквир ове дисертације заснован је на либералној идеји демократског мира. Међутим, пре тога ће бити представљени најзначајнији изводи из дебате реализма о војним интервенцијама и релевантним факторима који утичу на промену природе овог инструмента спољне политике.⁴ Идентификација наведених обележја, послужиће као основ за указивање на различита полазна становишта реализма у односу на друге теоријске приступе и допринеће потпунијем разумевању овог феномена. Општи је став да реализам почива на уверењу да су природа и структура међународног система анархичне и без централног или врховног суверена који би регулисао односе међу државама (Morgenthau, 1966; Waltz, 1979, 1993, 2001; Spruyt, 1994; Lake, 1996; Guzzini, 1998).

³ Терминолошко одређење војних интервенција у оквиру студија безбедности, детаљно је операционализовано у овом поглављу (*Војне интервенције као независна варијабла демократског мира*).

⁴ Зарад терминолошке адекватности, потребно је истаћи да се у концептуалном домену појмови „војна интервенција“ и „хуманитарна интервенција“ не разликују значајније и употребљавају се готово синонимно (Smith, 1989; Sullivan & Koch, 2008; Aslam, 2010). Атрибутом „хуманитарне“, означавају се војне интервенције најчешће у академском опусу западних аутора, као и од стране политичких лидера који на тај начин настоје да пред домаћом јавношћу легитимизују своју спољнополитичку агенду. Додатно, синтагму „хуманитарне интервенције“ доминантно користе аутори либералне провенијенције, што је нарочито кулминирало на прелазу између XX и XXI века.

У одсуству наднационалног ауторитета, државе су спремне да употребе силу зарад регулисања односа у систему, а анализа таквог понашања може бити мотивисана једноставним описом онога што се догађа или пружањем препорука државама у вези са политиком једностране употребе силе. Због тога, теоријско објашњење војног интервенционизма отпочиње могућим гранањем на интерпретативни и прескриптивни реализам.

Овакву дистинкцију могуће је, у систематизованој форми, наћи у многим општијим расправама о епистемолошком капацитету реализма (Smith, 1989; Forde, 1992; Mason & Wheeler, 1996; Freedен, 2012) за проучавање феноменологије студија безбедности, мада се у једном броју студија наводе и другачија виђења која не одговарају овој подели.⁵ Интерпретативни реалисти негирају морал у међународној политици, тврдећи да дужности држава према међународној заједници испољене у било којој форми – могу бити обавезујуће само када имају сврху (Mason & Wheeler, 1996: 107). Прескриптивна компонента пружа препоруке, док интерпретативна компонента реализма наводи оправдања за политичку делатност што последично помаже разумевању *политичког* (Freedен, 2012). Оваква *de lege lata – de lege ferenda* дихотомија представља сазнајни проблем у много већој мери него што би то било пуко дефинисање одређеног концепта. Прескриптивни политички реалиста настоји да „препоручи и учини нормативним све оно што је ограничено политичким животом или људском природом“ (2012: 3). Због тога су Мејсон и Вилер систематизовали аргументацију засновану на постулатима прескриптивног реализма, која је опонирала пракси интензивнијег војног хуманитарног интервенционизма у раној фази униполарности. Према њиховом гледишту, државе не би смеле да иницирају хуманитарне интервенције због четири разлога.

Најпре, не постоји консензус око тога шта је „неправда“ или „опресија према сопственом становништву“, нити сагласност око тога када је оправдано иницирати хуманитарну интервенцију (Mason & Wheeler, 1996: 101). Остали разлози којима се негира легитимитет војних интервенција тичу се кршења правила њиховог спровођења, немогућности анализе „успеха“ интервенционизма, као и рецидивизам у опресији становништва или продужењу конфликта од стране носилаца власти (1996: 101). Ханс Моргентау (*Hans J. Morgenthau*) је у свом чланку из 1966. детаљно дискутовао о разлозима иницирања војних интервенција, наводећи да се у пракси међународне политике након Другог светског рата нису назирале никакве новине у погледу супротстављања прагматској употреби војних интервенција у име интереса појединачних држава (Morgenthau, 1966: 425). Општа потврда реалистичког виђења код овог аутора испољена је његовим ставом о непостојању променљивих које утичу на природу понашања држава у међународном систему (за слична становишта видети: Miller, 2003; Horton, 2017). Моргентау упућује на истоветне обрасце понашања држава у великим временским распонима (средина XIX и XX века), што указује на огољеност спољнополитичког деловања у сврху остваривања националних интереса и пројекције моћи држава које интервенишу. Како би доказао своју тезу, он најпре идентификује пет разлика у наведеним временским моментима.

⁵ Колин Вајт (*Colin Wight*) и Џонатан Јозеф (*Jonathan Joseph*) упућују на постојање такозваног „научног реализма“ који постоји независно од реализма као компоненте филозофије (Wight & Joseph, 2010). Научни реализам има сазнајну сврху која се односи на конкретизацију истраживања односа између држава на бази прецизно постављених фактора попут моћи, интереса или међусобне неједнакости (2010: 16). Кенет Волц (*Kenneth Waltz*) је, примера ради, указивао на важну улогу позитивистичког приступа у стицању увида о систему међународних односа. Кроз тврдњу о повезаности две појаве уз постојање извесне вероватноће, Волц је указао да је сврха реализма (и теорије уопште) да измени начин на који се посматране појаве третирају у аналитичкој равни (Waltz, 1979).

Прва од њих јесте процес деколонизације који је резултовао дуплирањем броја суверених држава. Њихов опстанак ће, према Моргентхауовом аргументу, умногоме зависити од спољне помоћи великих сила имајући у виду непотпун капацитет новостворених држава за пружањем јавних добара (1996: 426). Богата пракса националних револуција које су се одвијале током, као и након Другог светског рата, јесте друга дистинкција у Моргентхауовом промишљању о природи војних интервенција. Он верује да унутарполитички процеси који се одвијају у малим и средњим државама, било да су аутентични или не, представљају инструменте спољних политика „великих“ и основу за мешање у унутрашње послове других држава, укључујући и војни ангажман (1966: 426). САД и Совјетски блок су, зарад избегавања њихове директне конфронтације у ери Хладног рата, а нарочито током кулминације трке у нуклеарном наоружању обилно спроводиле војне интервенције. То је трећа правилност која се испољила након Другог светског рата, а која чини основу диференцирања послератних војних интервенција.

Четврта разлика коју је Моргентхау уочио јесте „рат секуларних религија“ (1966: 428) како је окарактерисао идеолошку дихотомију комунизам–демократија, током Хладног рата. У овој разлици се испољава „природа“ Хладног рата која је, према виђењу Моргентхауа, борба између „различитих стилова живота“ (1966: 428). Таква новина која је одлика ове историјске епохе јесте основ који изазива интервенционистичко понашање од стране две водеће државе, зарад заштите њихових идеолошких позиција у свету. Последња специфичност у Моргентхауовој идентификацији послератних одлика војних интервенција односи се на деловање слабих и држава које су стекле независност у процесу деколонизације. Такве државе чине подручје за прокси ратовање уз употребу разноликих модалитета којима су се служиле велике силе током Хладног рата (1966: 428).⁶

На бази идентификованих разлика у испољавању војних интервенција спроведених током XIX века и након Другог светског рата, Моргентхау је извукао неколико закључака који су, према његовом мишљењу, служили оправдавању спољне политике САД (Morgenthau, 1966). Моргентхау је први закључак означио као „узалудност потраге за апстрактним принципима“ којима се тежи генерички објаснити да ли су војне интервенције допуштене или не (1966: 425). Таква процена се, на супрот овом инсистирању, мора обавити у сваком појединачном случају, а историјски гледано последице неразумевања разлике између апстрактних принципа и националних интереса у сваком конкретном случају, коштале су САД неколико неуспеха у спровођењу политике војног интервенционизма. Моргентхау наводи пример фијаска САД у Заливу Свиња 1961. године и са друге стране успеха који је постављен као једини циљ совјетске интервенције у Мађарској 1956. године што је исходовало задржавањем ове земље у Источном блоку (1966: 430). Даље, он наводи тзв. „погрешку антикомунистичке интервенције *per se*“ као нешто што САД не могу себи допустити. Интервенција против комунизма као таквог би значила потпуни рат са половином тадашњег света (шездесете године XX века), а према Моргентхауовом виђењу, не само комунизам, већ и цео свет је постао полицентричан, тако да се спољна политика САД не сме заснивати на војном интервенционизму само због разлика у типу политичког режима или организације друштва (1966: 431). Такав војни ангажман би у бити представљао интервенцију против револуције, што би само погоршало односе са целим блоком сличних режима (1966: 432).

⁶ Прокси рат (енг. *Proxy war*) је оружани сукоб између две државе или два недржавна актера који је потакнут, или се одвија у име трећих страна које нису директно укључене у оружана дејства (Marshall, 2016). Кембриџов „Речник“ одређује прокси рат као сукоб између група или мањих држава од којих свака представља друге велике државе и може имати њихову подршку (Cambridge Dictionary, 2019).

Иако је овај став изнет пре више од пола века, чак и данас се са великим степеном сигурности може тврдити да интервенисање „против режима“ које је само себи циљ, може попримити сличан домино ефекат. Овакве ефекте Моргентау означава синтагмом „самопоражавајући карактер антиреволуционарне интервенције“ јер су режими успостављени револуционарним превратима, те стога у релативно кратком временском периоду није могуће екстерно изменити такав поредак заснован на идеолошки чврстој основи, без већих последица по интервенишућег актера (1966: 433). На крају, Моргентау инсистира на захтеву разборитости који конкретизује принципом обавезне селективности приликом одлуке о интервенисању (1966: 436). Уколико САД желе да војно интервенишу, најпре се, тврди Моргентау, мора установити постојање капацитета и националне моћи да се таква акција оствари (1966: 436). У Моргентауовом промишљању о војним интервенцијама се истовремено јављају елементи прескриптивног и интерпретативног реализма. Међутим, имајући у виду да је након анализе стања система међународних односа, Моргентау извршио нормирање понашања САД, наведене четири препоруке за (не)интервенисање у појединим случајевима, трансформишу његов приступ у чисто прескриптивни.⁷

Други могући аналитички приступ реалистичког становишта о војним интервенцијама односи се на етичност једностране употребе (војне) силе у односима међу државама у међународном систему. Како је он, према реалистима обликован на принципима анархије и одсуства централног ауторитета који би регулисао њихове односе (Waltz, 1979; Lake, 1996; Guzzini, 1998), државе су препуштене некој врсти саморегулације, што повећава интензитет њиховог сукобљавања. Контраинтуитивно, постоји мноштво аргумената и расправа о природи војних интервенција у оквиру реализма, које су у великој мери фокусиране управо на етичке дилеме њиховог спровођења.

Мајкл Смит (*Michael Smith*) сумира ову тематску дебату у два различита сегмента од којих први одбацује сваку могућност укључивања „етичког“ у интервенционистичко деловање држава. Како Смит исправно примећује, државе интервенишу јер држе да то одговара својој сврси и да је корисно (Smith, 1989: 6). Место за етичност у спровођењу војних интервенција је стога осигурано (ако је тако могуће заправо рећи) на „лицемерно оправдавање радњи предузетих зарад очувања или проширења моћи државе“ (1989: 6). Дискусија развијена у оквиру реализма је на плодотворан начин допринела разумевању односа структуре система и обележја војних интервенција, затим разлога које државе треба да следе у случају иницирања употребе силе, као и последица које оне остављају у међународној политици. Реалисти нису апологете војних (хуманитарних) интервенција, нити негирају њихову емпиријску правилност у новијој историји. Они их објашњавају као инструмент очувања националних интереса или пуког преживљавања у систему, а када се аналитичка матрица промени у прескрипцију, тада фаворизују прагматизам над моралним дилемама у погледу употребе силе.

Управо је морална дилема око једностране употребе силе у међународним односима, предмет либералног виђења овог феномена у оквиру студија безбедности и доминантно је конкретизирана начелом „Одговорност за заштиту“ (енг. *Responsibility to Protect – R2P*). У питању је један од принципа на коме је засновано западноцентрично виђење међународног политичког поретка, а односи се на услове под којима се претпоставља одговорност екстерних актера за укључивање у унутрашња питања одређене државе. Начело одговорност за заштиту је 2005. године институционализовала Генерална скупштина Уједињених нација, а годину дана касније га је у форми Резолуције бр. 1674 потврдио и Савет безбедности (UN SC, 2006).

⁷ Овај аутор ни на једном месту експлицитно не наводи да користи такав приступ.

Одговорност за заштиту почива на оправдавању једнострано инициране употребе силе у међудржавним односима у ситуацији у којој нападнута држава спроводе репресивне акције према сопственом становништву (Bellamy, 2008; Bellamy, 2010). Алекс Белами (*Alex Bellamy*) представља ово начело као *одговорност за сувереност* и идентификује насиље над цивилним становништвом које се може догодити током оружаних сукоба као његову најважнију компоненту (Bellamy, 2008: 619). У ситуацији када локалне институције не могу да пруже адекватну заштиту сопственог становништва, или напротив, спроводе активну репресију, тада међународна заједница има одговорност да спроведе такву заштиту у име државе која је у томе неуспешна (2008: 623). Овај принцип не наводи стриктна правила оправданости употребе силе, нити ограничења истог, већ само усмерава пажњу на „неефективно вршење заштитне функције државе“ (Bellamy, 2008).

Аргументи на којима је заснована критика овог начела усмерени су на оспоравање сразмере иницирања хуманитарних интервенција као средства којим се остварује циљ. Војни интервенционизам представља „рационализацију хегемоније која је својствена људској природи“, а не искрену жељу за заштитом цивила (Grovoqui, 2013: 252). Не постоји ништа разорније по људска права него рат који је најекстремнији вид угрожавања безбедности цивила, што је показала војна интервенција против СРЈ (O’Connell, 2010). Покретањем рата („хуманитарне“ интервенције), држава агресор под плаштом „промоције мира“, драстичније урушава основна људска права цивила у држави која је мета напада, него што то чини влада нападнута државе (2010: 48). Једна од истакнутијих критичарки овог концепта, Тара Меккормак (*Tara McCormack*), наводи да одговорност за заштиту почива на погрешној перцепцији функције „заштите“ коју пружа интервенишући актер (McCormack, 2010). Она верује да успостављање овог начела, уз Рат против терора који је вођен након 11. септембра 2001. представља „крај доминације САД и Запада“ (2008: 69). Чињеница да је крај Хладног рата ослабио вестфалску сувереност држава и ставио живот појединца изнад националне безбедности, ни на који начин не оправдава такозвано „морално право других држава да интервенишу“ (2008: 69-70).

Алекс Белами негира тврдњу Меккормакове, према којој је одговорност за заштиту „инструмент хегемоније Запада који се примењује зарад насилног наметања својих норми у државама трећег света“ (Bellamy, 2016: 120). Он наводи државе глобалног Југа, које су се економски и политички самостално развиле „независно од уплива САД и Запада“, а као илустративни пример наводи Гватемалу (2016: 120). Дискусије у погледу (не)адекватности примене овог начела у тесној су вези са „промоцијом демократије која би била гарант очувања људских права“ (Clinton, 1999), због чега се тип политичког режима нападнута државе, често узима као основ за оправдање војних акција. Детаљна теоријска разматрања о оружаним сукобима између држава са истим и/или различитим типом политичког режима, предмет су теорије демократског мира (ТДМ), која ће подробније бити представљена у наставку.

2.2 Теорија демократског мира

Теорија демократског мира јесте једна од значајнијих и контроверзнијих епистемолошких основа за проучавање феномена у оквиру студија безбедности. Готово да је тешко идентификовати теорију која фигурира на средњем нивоу теоријског система, а која трпи такве академске критике које у екстремнијим варијантама оспоравају њену теоријску утемељеност. Насупрот жестоким критикама које упућују углавном заступници реализма (о чему ће речи бити у наставку), апологете ове теорије додељују јој статус „емпиријске законитости у међународним односима“ (Levy, 1998; Quackenbush & Rudy, 2009), затим атрибут „најмоћнијег либералног доприноса у

проучавању узрока мира и рата (Rosato, 2003), или „теорије са највећим степеном емпиријске регуларности у међународним односима“ (Lake, 1992).

Теоријска промишљања о односу између унутрашњих карактеристика политичког режима којим се објашњава спољнополитичко понашање у виду одсуства „ратоборности“ државе у међународном систему, развијана су интензивно у последње четири деценије. Почевши од раних осамдесетих година XX века, истраживачи су били заокупљени „унутрашњом варијаблом“, односно процесима који се одвијају на унутрашњем плану државе (најпре типом и квалитетом политичког режима) као значајним детерминантама у објашњењу њеног спољнополитичког деловања. Тако су испитивани утицаји домаће и међународне политике на одлуке председника (САД) о употреби силе (James & Oneal, 1991; DeRouen, 2000; Howell & Pevehouse, 2005; Potter & Baum, 2010; Gowa, 2011), затим везе између изборних циклуса и ратова (Gaubatz, 1991), типа политичког режима као узрока ограничења доносилаца одлука о ступању у рат (Morgan & Campbell, 1991), као и везе између пада подршке јавног мњења актуелним носиоцима извршне власти и инхерентној мирољубивости, односно употреби војних снага у међународном систему (Morgan, & Bickers, 1992). Међутим сви ови радови углавном имају недостатке који се огледају у неконзистентним методским приступима, као и у релативно кратком временском опсегу који обухвата предмет њихове анализе. Инспиратор демократског мира⁸ био је Имануел Кант који је својом идејом „Вечног мира“ утицао на етаблирање систематизоване теорије којом би се објаснио и проучавао рат, као категорију независну од понашања државе.⁹ Ово дело је само посредно повезано са, два века касније, заокруженом теоријском концепцијом демократског мира.

Претечом идеје демократског мира у „модернијем“ академском домену, може се сматрати дискусија развијена за време и након Другог светског рата, која је настојала да пружи аутентична објашњења природе рата, као и држава као његових непосредних и главних актера. Међутим рана емпиријска настојања да се испита ова веза, нису потврдила постојање повезаности између унутрашње варијабле и понашања државе у систему међународних односа. Током 1942. године Џејсон Воткинс (*Jason Watkins*) је објавио својеврсни рудимент истраживања који примењује постулате демократског мира. Након идентификације тадашњих држава чланица Друштва народа, Воткинс је анализирао поштовање преузетих обавеза у међународним односима, које су проистицале из чланства у овој међународној организацији. Тиме је настојао да установи постојање везе између типа политичког режима и понашања државе у спољним пословима (Watkins, 1942). Налази тог истраживања указали су да није постојала значајна веза између типа политичког режима и понашања у својству државе чланице (1942: 1140-1141).

Мајкл Хас (*Michael Haas*) је још 1965. године, сврставајући државе у три групе – ауторитарне, конституционалне (са демократским ограничењима) и тоталитарне, установио да тоталитарне државе насупрот очекивањима, ипак нису учествовале у највише оружаних сукоба највећег интензитета (Haas, 1965: 312-313). Он је међу првим ауторима који су на систематичан начин *de facto* имплементирали постулате демократског мира у епистемолошке сврхе, корелирајући различите варијабле које се

⁸ Уобичајено се о демократском миру може говорити као о идеји која је обликовала либерално виђење пацификације света. Међутим, заокружена теоријска целина која је заснована на тој идеји, означава се синтагмом теорија/теза демократског мира, што је (уз незнатне разлике) примењено и у овој дисертацији. У истицању специфичности појединих теоријских праваца унутар теорије демократског мира, синтагме „монадски демократски мир“ или „дијадски демократски мир“, подједнако се употребљавају са или без „теоријског“ предзнака.

⁹ Кант употребљава као изворни термин „републикански облик владавине“, за шта Дојл употребљава термин „либерална држава“ или „либерални режими“ (Doyle, 1983a).

односе на државе (економски систем, финансијску задуженост, густину популације) са фреквентношћу и интензитетом оружаних сукоба (Haas, 1965).¹⁰ У нешто опсежнијој емпиријској студији спроведеној 1965. године, Грег и Бенкс су извршили факторску статистичку анализу како би утврдили значај појединачних сегмената политичког система на спољнополитичко деловање државе (Gregg & Banks, 1965). Они су установили да изборни систем и режим успостављен и гарантован уставом, представљају најзначајније чиниоце спољнополитичких акција држава (1965: 608). Настављајући се на студију Грега и Бенкса, Стивен Салмор (*Stephen Salmor*) и Чарлс Херман (*Charles Hermann*) су поделили државе на „велике“ и „мале“, „развијене“ и „неразвијене“, као и на „отворене“ и „затворене“ (критеријум типа политичког режима). Они нису успели да потврде постојање корелације између независне и зависне варијабле (Salmore and Hermann, 1969). Међутим, установили су спорадичне, позитивне корелације између величине територије и степена развијености у односу на интензитет неких спољнополитичких акција од краја Другог светског рата до 1967. године (1969: 30).

У периоду пре целовитијег формулисања постулата ове теорије, још неколико аутора спровело је слична истраживања чији аргументи кореспондирају идејној матрици демократског мира (Rummel, 1968; Weede, 1970; Small & Singer, 1976, Rummel, 1979; Siverson & Sullivan, 1983). У литератури, веза између унутрашње варијабле и употребе силе у спољнополитичке сврхе иницијално је испитивана анализом јавног мњења (изборног тела) као рационалног доносиоца одлука (Shapiro & Page, 1988). Легитимизовање војних интервенција у униполарној ери од стране држава глобалног Запада почивало је у највећем броју случајева на тези о неопходности демократизације „недемократских држава“ (Rubin, 2006; Ricci, 2014).

Овакав дискурс исходи из прагматске злоупотребе тезе о демократском миру о чему ће детаљније бити дискутовано у другом делу овог рада. Међутим, научна аргументација о демократском миру¹¹ формулисана је на бази либералних промишљања класичних мислилаца који су заговарали идеје универзалног мира, односно нудили решења постојећих сукоба, са циљем њиховог трајног „изоштавања“ из међународног система.¹² Током осамдесетих година XX века, Рудолф Рамел (*Rudolph Rummel*), Мајкл Дојл (*Michael Doyle*) и Џек Винсент (*Jack Vincent*) су у серијама својих чланака развили кохерентан приступ којим су објашњавали тадашњи међународни систем на бази тумачења Кантовог „Вечног мира“.

Најистакнутије либерално објашњење мира/рата поставио је Мајкл Дојл у серији чланака објављених у овом периоду (Doyle, 1983a; Doyle, 1983b; Doyle, 1986) чиме је постао утемељивач теорије демократског мира. У свом чланку из 1983. године „*Кант, либерална наслеђа и спољни послови*“, Дојл је идентификовао три критеријума на којима почива дистинкција у понашању демократских држава према недемократским: републикански облик владавине, идеолошка посвећеност људским правима, као и међународна повезаност (Doyle, 1983a).

¹⁰ Фаворизујући чак и поједине социо-демографске варијабле и стопе криминалитета на државном нивоу, Мајкл Хас је пружио значајан истраживачки допринос у тзв. „социјеталном приступу“ истраживањима оружаних сукоба (Haas, 1965).

¹¹ У литератури је терминолошки прихваћена синтагма „демократски мир“, мада се ова теорија подједнако означава теоријом „либералног“, „сепаратног“ или чак „интердемократског“ мира.

¹² Премиса о одсуству демократских ратова стара је неколико векова, а идеје о „пројектовању мира“ потекле су од опата Сена Пјера (*Charles-Irénée Castel de Saint-Pierre*), који их је 1713. године артикулисао у делу „Пројекат вечног мира“, у ком је поставио темељне претпоставке бесконфликтне Европе. Сматрајући да будућност Европе може бити остварена једино у миру успостављеном од стране „европске федерације“, Сен Пјер је детаљно представио принципе на којима је требало да се заснива будућа Европа (према: Wood, 1995: 15).

У каснијим радовима Дојл је наводио да овакво понашање постаје правилност само у случају кумулативног испуњења сва три услова (Doyle, 1983b; Doyle, 1996: 27; Doyle, 2005: 463). Управо су ови критеријуми представљали основ критике коју је Себастијан Росато (*Sebastian Rosato*) упутио на рачун „логике“ демократског мира. Росато је претпоставио да „унутрашња варијабла“ (тип политичког режима) утиче на мир посредством треће варијабле и након спроведеног емпиријског истраживања, оспорио каузалитет између две централне варијабле демократског мира (Rosato, 2003: 593). Грешка коју је овај аутор учинио односила се на партикуларно тестирање три Дојлова (ориг. Кантова) критеријума који формулишу понашања демократских држава. Росато је спровео анализу која је укључила емпиријско тестирање нормативног и институционалног објашњења демократског мира, као и за остале конститутивне елементе и негирао постојање узрочне везе између ове две варијабле (2003: 599). Истовремено је признао да постулати демократског мира ипак могу бити примењиви на период након Другог светског рата (2003: 599-600),¹³ што је овог аутора сврстало у ред истакнутих теоретичара демократског мира. Његов песимизам у вези са експланаторним потенцијалном ове теорије у периоду пре Другог светског рата, поткрепио је и емпиријским доказима, побројивши 33 дијаде (међудржавна сукоба) у оквиру којих је најмање једна држава била „либерална демократија“ у периоду између 1838. и 1920. године (Rosato, 2003: 589).

Расправљајући о природи либералног тумачења међународних односа, Дојл је негирао инхерентну мирољубивост либерализма (Doyle, 1983a). Његова централна теза упућује на разлике у „либералним праксама“ према „другим либералним и нелибералним друштвима“ (1983a: 206). Либерална друштва су сва она која испуњавају три премисе на којима почива либерализам слобода од ауторитета (негативна слобода) попут слободе штампе, изражавања, једнакости пред законом и слично; позитивна слобода попут омогућавања личног остваривања појединца у друштву, пружање социјалних и економских права грађанину; последњи критеријум базиран је на осигурању политичког представљања, односно демократске партиципације (1983a: 207). Ова три критеријума су послужила Дојлу као мериторност за одређивање „либералних“ друштава, па је на тој основи историографски пописао сва „слободна“ друштва током XIX и XX века (Doyle, 1983a: 209-212). Дојл је потом аналогно слободи појединца, анализирао понашање демократских држава и установио премису којом је отпочео теоријско уобличавање демократског мира. Морално аутономно грађанство бива репрезентовано кроз либерални (прим. аут. демократски) поредак, тако да Дојл таквим државама признаје „слободу независног деловања“ (Doyle, 1983a: 213) јер су оне оличење поменуте „слободе“. Пратећи либерално становиште међународних односа према ком државе имају „право да буду слободне од интервенције“ (1983a: 213), Дојл наводи да само либерални режими у својим међуодносима остварују такво „узајамно поштовање“ (1983a: 213).

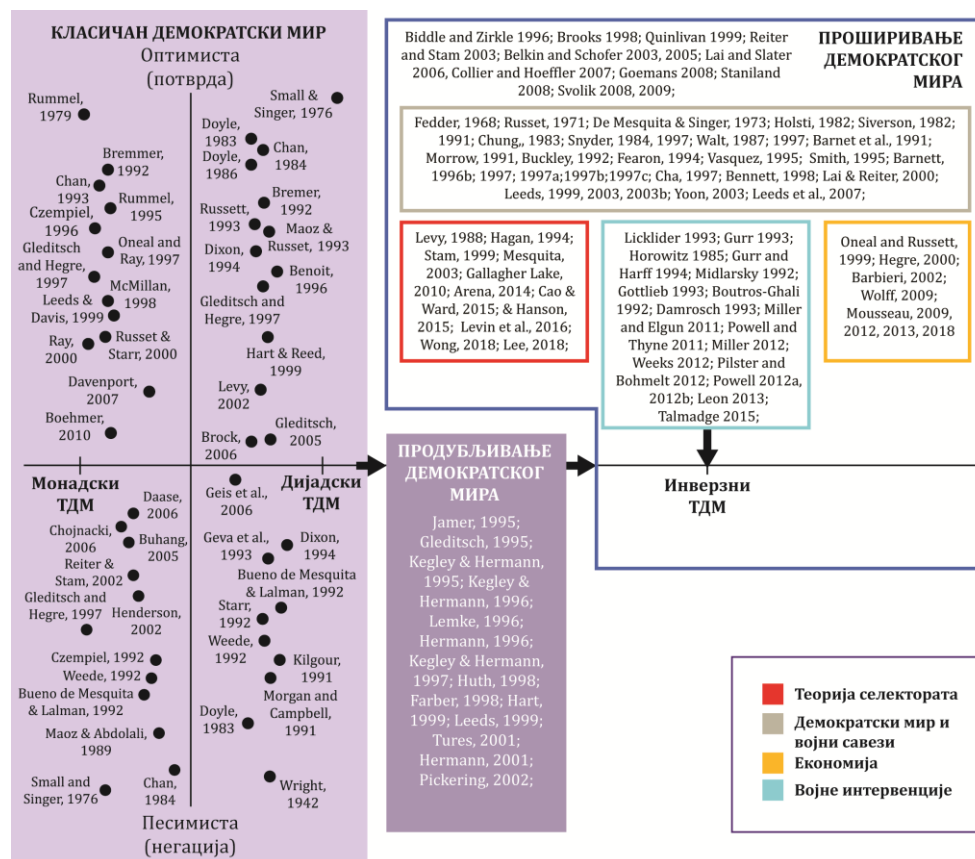
Оваква Дојлова индукција довела је до креирања постулата којим је утемељена савремена теорија демократског мира, а који гласи „*премда су либералне државе биле укључене у мноштво оружаних сукоба са државама које то нису, либералне државе чији уставни гарантују такав поредак, међусобно не ратују*“ (Doyle, 1983a: 213).

¹³ Росато идентификује три услова која су погодовала плодотворнијој примени ТДМ у послератном периоду. Најпре, број демократских држава је био знатно мањи пре Другог светског рата па је и вероватноћа избијања ратова међу демократијама самим тим, била мања (Rosato, 2003: 600). Друго, демократске државе су несумњиво мање склоне рату (и уопште конфликтима) у периоду након Другог светског рата узевши у обзир нове међународне околности на којима је био устројен међународни институционални режим (2003: 600). Коначно, Росато је указао на проблем са мерењем нивоа демократије и постизањем терминолошког консензуса око историјског значења типа политичког режима (2003: 600).

Дојл је навео да је ово само прелиминарна претпоставка, која, када се контекстуализује у периоду од два века постаје „догађај мање вероватноће“ (1983а: 217) који се испољава у међународној поличкој стварности. Ову тврдњу поткрепио је навођењем интервенције САД у Мексику средином XIX века, као и војних интервенција САД за време Вудроа Вилсона.¹⁴ Готово деценију касније, Дејвид Лејк (*David Lake*) се сагласио са Дојловом задршком у погледу склоности ка рату демократских држава. Уочавајући реалност према којој су демократске државе спроводиле бројне интервенције, Лејк је тврдио да је интервенционистичка политика од стране демократских држава у служби „ширења демократизације“ дозвољена „само ако су трошкови интервенције нижи од профита који се на посредан и непосредан начин оствари као исход војне интервенције“ (Lake, 1992: 29). Хипотеза која се развијала у академској дискусији након објављивања Дојлових чланака којима је конструисао ову теорију, укључивала је две централне варијабле ове теорије – тип политичког режима као независну варијаблу и рат, као зависну. Највећи број претпоставки тицао се односа типа политичког система на рат, па су тако развијане хипотезе према којима је „мање вероватно да ће две демократске државе да ратују“ (Doyle, 1983; Starr, 1992; Chan, 1993; Maoz, 1997, Gleditsch & Hegre, 1997; Ray, 1998; Levy, 1998) или „да су ратови између хетерогених дијада вероватнији“ (Bueno de Mesquita & Lalman, 1990; Morgan & Campbell, 1991; Kilgour, 1991; Weede, 1992; Geva et al., 1993), као и да „су ратови које воде аутократске државе значајно интензивнији“ (Geddes, 1999; Diamond, 2002; Hadenius et al., 2007). Мајкл Дојл упутио је на деонтолошку неутралност теорије (Doyle, 1983а), наводећи да аутори реализма нису адекватно објаснили процес „пацификације“ тадашњег либералног света (1983: 213). Међу истраживачима демократског мира у почетном раздобљу развоја теорије није постојала опредељеност у смислу *de lege ferenda* демократизације аутократских режима, већ су аутори били заинтересовани за утврђивање дихотомне (демократија–аутократија) корелације са учешћем у ратовима. На тај начин је у оквиру монадичке варијанте теорије испитивана инхерентна мирољубивост држава (Rummel, 1995; Gleditsch & Hegre, 1997; Miller, 1999) и успостављена дијадска варијанта демократског мира, теоријски постулат према ком парови демократских држава (дијаде) неће међусобно ратовати (Doyle, 1983; Haass, 1994; Gowa, 1998). Нешто савременија изучавања сепаратног мира не придржавају се строго постављеног иницијалног аргумента који негира рат међу демократијама, већ ублажавају овај критеријум новим, али исто тако разорним сукобима по обе стране (Dixon, 1994; Weart, 1998). Према таквом новом становишту, мир је нарушен и у случају испољавања блажих облика насиља у међусобним односима унутар дијада. Сумирајући теоријске домете демократског мира, Диксон упућује да је реч о вредносно неутралној теорији (1994: 349). Вредносна неутралност тезе о демократском миру представља основ на бази ког одређени део реалиста оспорава научност овој теорији, па је поједини аутори због тога називају „идејом или тезом о демократском миру“ (Dixon, 1994). Мирољубивост (демократских) држава предмет је дуготрајних и опсежних проучавања теоретичара демократског мира. Таква монадичка виђења демократског мира нуде могућа објашњења за употребу једностране силе у међународним односима од стране једне од најдемократскијих држава света – САД (Gleditsch & Hegre, 1997). Испитујући сукобе и квалитет политичких режима између 1816. и 1996. године, Нилс Гледич (*Nils Petter Gleditsch*) и Хавард Хегре (*Havard Hegre*) дошли су до налаза да је на дијадичком и системском нивоу мир међу демократијама потврђен, док је у монадичкој перспективи аргумент о инхерентној мирољубивости оборен бројним примерима из блиске историје (1997: 308).

¹⁴ О такозваном „вилсонизму“ као зачетку интервенционистичке политике САД, биће речи у Поглављу 3 ове дисертације.

Аутори наводе да искуство два светска рата говори у прилог чињеници да су демократије чешће победници у ратовима, док је неуспех у вођењу рата често резултирао насилном променом режима (Mesquita et al., 1992: према Gleditsch & Hegre, 1997: 308). Монадичка варијанта демократског мира постала је спорна активностима САД и водећих држава НАТО савеза крајем 20. века када је забележено повећање међудржавне примене силе. Тек касније развијена је теза о демократизацији којом је прагматска злоупотреба демократског мира у дневнополитичке сврхе значајно „олакшана“. Критике изложених теоријских становишта нису изостале у динамичној дискусији међу теоретичарима демократског мира. Обележја политичког система и унутарполитички процеси, како примећује Џек Леви (*Jack Levy*), нису експлицитно укључена ни у једну од водећих теорија о узроцима рата. Уместо у систематичним теоријским постулатима, такве варијабле се појављују у бројним изолованим хипотезама и у одређеним студијама које су „атеоријске“ и не доприносе научном знању (Levy, 1988: 79). Спроведена истраживања о демократском миру у оквиру студија безбедности, пружила су сазнања о корелацији и обрасцима понашања држава базираних на типу њихових политичких режима односно „унутрашњих варијабли“. Унутрашња варијабла – политички режим,¹⁵ заједно са свим варијацијама попут уређења власти, облика владавине, односа међу највишим органима власти статистички је испитивана на постулатима изворне идеје о демократском миру (Илустрација 1).

Илустрација 1: Упрошћен приказ аргументације демократског мира
Извор: Аутор

¹⁵ Традиционално промишљање о „унутрашњој варијабли“ односило се искључиво на тип политичког режима и његову квантитативну оцену, међутим у новијим истраживачким студијама (Downes & Montan, 2013; Kavanagh J. et al., 2019) под унутрашњом варијаблом у смислу теорије демократског мира подразумева се мрежа укупности унутарполитичких процеса и појава, као и свих субјеката и институција који (не)посредно утичу на понашање државе на спољнополитичком плану.

Теоријски значај и потенцијал теорије демократског мира у изучавању војних интервенција великих сила (нарочито САД) у ери униполарности препознат је у академској заједници као веома значајно истраживачко поље (Herbert, 2011; Evans, 2012; Gorski & McMillan, 2012; Zgurić, 2013; Luša, 2014). Авганистан и Ирак је требало на почетку 21. века да буду „стубови новог демократског Блиског Истока“ (Ish-Shalom, 2006), а поједини аутори у војним интервенцијама на Авганистан 2001. и Ирак 2003. године, видели су примере „чистих сукоба“ погодних за проучавање у оквиру дискурса теорије демократског мира (Evans, 2012: 193; Zgurić, 2014). Оно што истраживања демократског мира нису успела да до краја испитају тиче се обрнутог односа истраживаних појава – сукоба и поменути „унутрашње варијабле“. Постулати научних студија о односу интервенција и демократизације нису смештани у матрицу ове теорије и углавном су базирани на статистичким налазима проистеклих обрадом великог броја случајева. У литератури постоји изузетно велики број студија које проучавају утицај војних интервенција на СРЈ, Авганистан и Ирак, на „изградњу државе“ (Miller, 1999; Peceny, 1999; Haass, 1999; Pickering, 2002; Windsor, 2003; Rubin, 2006; Ricci, 2014; Nomikos et al., 2014) међутим, не постоји адекватно објашњење утицаја војних интервенција на промене у елементима постконфликтне изградње државе у ери униполарности. Налази овог истраживања ће допринети попуњавању ове теоријске празнине.

Логика теорије демократског мира

Прва важна дилема у вези са теоријом демократског мира, као и код аутора реализма, тиче се одговора на питање о улози теорије у односу на феномене који се испољавају у пракси међународних односа. Тако се, истина тек у назнакама, налазе ставови према којима је либерално виђење међународних односа заправо нормативно у односу на међународнополитичку праксу (Vanberg, 1986; Zgurić, 2014). Карен Раслер (*Karen Rasler*) и Вилијам Томпсон (*William Thompson*) наводе да су исходи анализа у директној зависности од конкретних фактора који утичу на узорак. Било да се ради о две групе питања: да ли су демократске државе склоније рату или су демократске државе склоније рату у односу на недемократске, важно је имати у виду разноликост потенцијалних чинилаца који могу да измене резултате. Налази који проистичу из радова базираних на премисама демократског мира могу у потпуности варирати од тога да ли је временски опсег посматрања сведен на неколико година или дужи низ (Starr, 1992; Weede, 1992; Russett, 1993; Dixon, 1994, Levy, 2002; Lee, 2018), затим да ли се посматра један регион или читав свет (Doyle, 1983; Gleditsch & Hegre, 1997; Kasowicz, 1998; Ray, 2000; Chojnacki, 2006), како се дефинише оружани сукоб у смислу теорије демократског мира (Chan, 1984; Layne, 1994; Hart & Reed, 1999) и шта сачињава дијаде (Czempiel, 1992; Leeds, 1999; Gleditsch et al., 2008).

Према Раслеру и Томпсону, све ово може водити ка различитим закључцима у вези са „релативном мирољубивошћу“ демократских држава (Rasler & Thompson, 2003: 8). Поменути аутори наводе и да је питање третирања конкретне државе „демократском“ такође основ на ком се граде разлике у исходама анализа (2003: 8). Промењени глобални контекст ког, на прелазу из другог у трећи миленијум, карактерише драстична експанзија демократских држава, такође је од великог значаја за целокупан истраживачки напор (2003: 9). Током већег дела XX века, демократске државе су (уз снажну идеолошку подршку) преживеле три „борбе“ против аутократских режима: током Првог светског рата, Другог светског рата и напослетку су изашле као победнице из Хладног рата у његовој последњој деценији (Rasler & Thompson, 2003: 10).

У Табели 1 је дат приказ најкоришћенијих хипотеза у погледу демократског мира, којима је извршено такозвано „логичко секвенцирање“ ове теорије.

Табела 1: Логичка матрица демократског мира¹⁶

Хипотеза	дијадска	монадска	
Демократске државе карактерише потпуно одсуство склоности ка рату	+	+	Оптимизам
Мања је вероватноћа иницирања рата од стране демократске државе	+	+	
Демократске државе мање ратују у односу на аутократске		+	
Демократске државе ратују само са аутократијама	+		Песимизам
Не постоје разлике у склоности ка рату у односу на аутократије	+		
ТДМ је примењива само на конкретне временске периоде	+	+	Оптимизам
Демократске државе мање ратују само у одређеним условима (контролне варијабле)		+	Песимизам

Извор: Аутор

Логика класичне варијанте ТДМ (Табела 1) је базирана на премиси да демократске државе не ратују уопште (Rummel, 1979; Bremer, 1992; Maoz & Russett, 1993; Chan, 1993; Oneal & Russett, 1997), да то чине ређе него аутократије (Singer & Small, 1972; Russett & Starr, 2000; Davenport, 2007) или да ратују само са аутократским државама (Wright, 1942; Doyle, 1983; Starr, 1992). Додатно, према критеријуму асертивности у међународним односима, такозване *status quo* оријентисане државе ређе ратују са другим *status-quo* оријентисаним државама (Rasler & Thompson, 2003). Овакво становиште иманентно је групи аутора према којој државе које теже *status-quo* више и чешће ратују са државама које изазивају овакво стање (Kugler & Organski, 1980; Rousseau, 1996; Kasowicz, 1998).

Окружење као фактор који обликује понашање демократија (државе са којима се демократија непосредно граничи) јесте један од објашњења за могућу инхерентну мирољубивост демократија. Постојање више демократских држава на једном географском региону делује мотивишуће, а једна другу пацификују (Maoz, 1996; Gleditsch and Ward, 2000). Због тога се упућује емпиријска потврда која иде у прилог теорији демократског мира да је нагло смањење међудржавних ратова у периоду након Другог светског рата, последица смањења броја ауторитарних режима (Rasler & Thompson, 2003).

2.2.1 Варијанте демократског мира

Током средине деведесетих година XX века, постојала је релативна сагласност о инхерентној склоности свих држава ка рату, ма ког типа политичког режима оне биле. У литератури се наводи да се и Кантова идеја о пацифистичкој унији базирала на монадском аргументу (Quackenbush & Rudy, 2009).

¹⁶ Матрица представљена у Табели 1 сачињена је на основу прегледа најрелевантнијих ставова у вези са постулатима ТДМ. Пописане су премисе и хипотезе које су коришћене у етаблирању теорије и емпиријским (статистичким) проучавањима. Оне су у Табели приказане почев од најрестриктивније (према којој демократске државе уопште не ратују), до оних које признају „ратоборност“ демократским државама под одређеним условима. За сваку од наведених премиса, идентификована је варијанта демократског мира којој припада, као и дихотомни став у погледу испољавања у пракси међународне политике.

Прва од две гране на које се теоријски рачвао демократски мир у првој деценији свог постојања јесте монадска (монадичка) варијанта ове теорије. Монадски демократски мир заговара идеју према којој су демократске државе инхерентно мирољубивије због природе/типа политичког режима. Како су демократске државе либералне, оне врше такозвану екстернализацију својих политичких норми на спољнополитички ниво, чиме последично умањују могућност оружаног конфронтација са другим демократским државама, или чак са било којом државом у међународном систему.

Идеја монадског демократског мира развијена је нешто пре Дојлове теоријске систематизације демократског мира. Током 1979. године, Рудолф Рамел (*Rudolph Rummel*) је у чланку „*Моћ, рат, мир*“ претпоставио да је виши ниво „демократичности“ државе обрнуто сразмеран вероватноћи укључивања у насиље" (Rummel, 1979: 292). Рамел је свој аргумент надградио тврдњом да ова идеја укључује интензитет насиља у међународним односима, као и фреквенцу учешћа у оружаним сукобима (Rummel, 1995). Тестирајући своју иницијалну замисао, а ослањајући се на радове Смола и Сингера (1982), Вида (1984) и Стива Чана (*Steve Chan*) (1993), Рамел је статистички тестирао интензитет насиља у ком су учествовале државе у систему међународних односа у периоду између 1900. и 1987. године и утврдио да су демократски режими били мање склони рату у односу на недемократске (Rummel, 1995). Штавише, Рамел је утврдио и да је интензитет демократије био обрнуто сразмеран учесталости ратова и степена насиља у истим (1995: 467), чиме је потврдио своју иницијалну претпоставку из 1979. године. Специфичности у односу на дијадски мир огледају се у аналитичком нивоу, јер монадски демократски мир анализира ниво државе као јединице (међународног) система, док дијадичка варијанта узима у анализу дијаду, или чак читав систем.

У литератури су искристалисане две групе међусобно опречних академских ставова у вези са природом монадског односа између типа политичког режима и спољнополитичког понашања држава. Прва група аутора заступа тезу да су демократске државе ратоборне, али само према државама супротног типа политичког режима (Rummel, 1979; Chan, 1993; Rummel, 1995; Oneal and Ray, 1997; Gleditsch and Hegre, 1997; McMillan, 1998; Ray, 2000; Davenport, 2007). Утемељивач теорије, Мајкл Дојл, сврстава се у групу аутора који верују у могућност ратова хетерогених дијада. Он је у свом чланку из 1983. године установио да су демократске државе агресивне и склоне рату у односима са државама које нису демократске (Doyle, 1983: 225). Дојл уочава да су агресивност и склоност ка рату подједнаког интензитета, како код демократија тако и код аутократија (1983: 225) и наводи да унутарполитичка демократска ограничења и механизми нису довољни да окончају рат, јер да јесу, примећује Дојл, демократске државе не би биле склоне рату, што је како наводи „далеко од истине“ (1983: 230).

Друга група теоретичара развила је аргументе према којима су демократије *vis-a-vis* знатно мирољубивије од аутократских држава у свим околностима те да ће због своје аутентичне мирољубивости ређе иницирати ратове или, пак, уопште неће у њима учествовати (Bremer, 1992; Rummel, 1995; Huth and Allee, 2002; Caprioli and Trumbore, 2006). Најистакнутији поборник овог правца демократског мира јесте Рудолф Рамел, а његов монадски аргумент подржан је бројним емпиријским истраживањима. Свен Чојнацки (*Sven Chojnacki*) налази да је у периоду између 1964. и 2002. године број демократских држава укључених у ратове знатно мањи у односу на аутократске државе (Chojnacki, 2006: 19). Међутим, налази овог аутора односе се на све врсте међудржавних оружаних сукоба.

Када је реч о војним интервенцијама, његови налази показују да је вероватноћа иницирања војних интервенција виша за демократске у односу на аутократске државе (2006: 20). За разлику од монадског, дијадичка варијанта демократског мира заговара одсуство рата на дијадичком нивоу између двају демократија. Овакав став је доминантан у литератури о демократском миру и, због својих специфичности, знатно погоднији за емпиријска истраживања која су обилно спровођена током претходних деценија (Small & Singer, 1976; Doyle, 1983; Chan, 1984; Doyle, 1986; Bremer, 1992; Russett, 1993; Maoz & Russett, 1993; Dixon, 1994; Benoit, 1996; Gleditsch and Hegre, 1997; Hart & Reed, 1999; Levy, 2002; Brock, 2006). Демократске дијаде су мирољубиве, а интеракција унутар њих је сведена на дипломатско решавање евентуалних спорова.

Терминолошко одређење дијаде је мултидисциплинарно, имајући у виду велики број наука и научних дисциплина које у оквирима своје матичности третирају овај појам. У корпус научних дисциплина које укључују дијаду у свој појмовни систем, улазе чак и неке природне науке попут биологије, психологије и математике. Студијама безбедности најближа су социолошка, филозофска и општа лингвистичка објашњења дијаде која је одређују на сличан начин – као скуп два ентитета (Sociology Dictionary, 2020), групу коју чине две особе или две ствари (Vocabulary, 2020) или целину која се састоји из два дела (Cambridge Dictionary, 2020). Уједно, домаће лексичке монографије не препознају дијаду као термин који се користи у српском језику.¹⁷

У социологији, дијада се третира као најмања могућа социолошка група – пâr, односно као скуп две особе (Howard & Useem, 1942). У социолошком смислу, придев „дијадски“ означава сваку интеракцију између страна у дијади, док однос између страна у дијади може бити разнолик и његова врста и природа не утичу на чињеницу да дијада као таква постоји. Дакле, да би се могло тврдити да постоји дијада, минималан захтев јесте постојање односа између две стране.¹⁸ Да би дијада опстала и била стабилна, потребно је да стране улажу напоре за њеним очувањем и успоставе такав квалитет интеракције зарад бољег функционисања. Снага односа међу странама дијаде може бити мањег или већег интензитета, док трајање дијаде представља критеријум који стоји на генеричком нивоу и зависи од испуњености претходна два (1942: 24).

У теоријском домену студија безбедности и демократског мира, дефинисање дијаде такође изискује испуњеност неколико прелиминарних критеријума. Иницијална претпоставка је да се све државе у међународном систему у датом тренутку налазе у стању међусобне интеракције. Међутим, такво атомизовано стање међународних односа у оквиру ког свако интерреагује са сваким је тешко замисливо у пракси савремене дипломатске праксе. Чак и да суверена држава има материјалне капацитете да успостави односе са сваком другом државом света, постоје одређени периоди *interregnuma* који, природно, чине препреку константности билатералних односа. Мада су билатерални односи великих сила са свим другим државама континуирани *de iure* (постојање сталних дипломатских представника, чланстава у заједничким организацијама и слично), њих ни у ком случају не одликује константан интензитет. Одређење дијаде у смислу теорије демократског мира као „збира било које две државе“ (Cambridge Dictionary, 2020) јесте у великој мери неоправдано са теоријског, али и емпиријског становишта.

¹⁷ Иако многи речници наводе да су именице - пâr, дуо и двојност, синоними дијаде, овакво поистовећивање не може се сматрати оправданим са становишта демократског мира, о чему ће бити речи касније у тексту. Нешто детаљније одређење дијаде пружа Речник *MacMillan* који третира овај појам као јединицу која се састоји из две међусобно повезане целине (MacMillan Dictionary, 2020).

¹⁸ Програм истраживања оружаних сукоба Универзитета у Упсали, дефинише дијаду као две супротстављене стране од којих је најмање једна страна у сукобу званична влада (Nilsson & Croicu, 2013).

Уколико би свака држава света са сваком ступила у дијадски однос, то би значило постојање близу 20.000 дијада, што би потпуно замаглило аналитички потенцијал ове теорије. Због претходно побројаних аргумената, адекватније је дијаду одредити као ентитетски пар у оквиру ког се дешава интеракција. Ентитет је у овом случају најчешће суверена држава, а својство ентитета може имати и међународно непризната територија или међународна организација.¹⁹ Истакнуто место у детерминисању субјеката дијаде има и истраживачка пракса демократског мира, која је диктирана кодирањем података водећих база оружаних сукоба. У том смислу се, у пракси, за релевантан субјекат дијаде најчешће узима свака територија која је индексирана као јединица међународног система.²⁰ Дијаде могу бити хомогене, у зависности од тога да ли је сачињавају две демократије односно две аутократије, или хетерогене уколико је чине једна демократска и једна аутократска држава.

Интеракцијом се сматрају односи који су иманентни теоријском постулату демократског мира – оружаном сукобу (и свим његовима подврстама). Тек када ентитети дијаде ступе у међусобни спор (у зависности од јачине то може бити и обичан спор), постају део узорка који би могао бити релевантан за емпиријско тестирање. Због тога све врсте мирнодопских активности које се јављају у оквиру дијада – билатералне узајамне посете, споразуми или заједничке изјаве, не потпадају у аналитички оквир ТДМ. На овоме почива дијадско оправдање (енг. *dyad justification*) које обухвата скуп критеријума којима се одређени ентитетски пар проглашава дијадом у смислу теорије демократског мира. Да би дијада била аналитички релевантна категорија, морају је чинити две државе (или територије) које имају капацитет да самостално доносе политичке одлуке и спроводе војне акције. Прецизирање критеријума на којима се базира постојање дијаде је од суштинског значаја за све истраживачке напоре који имају за циљ проверу потенцијала теоријске експланаторности демократског мира. Због тога је важно имати у виду све побројане критеријуме зарад уједначавања методолошке (и последично) истраживачке праксе.

2.2.2 Објашњења демократског мира

Аргументација на којој је заснована тврдња о специфичном моделу понашања држава у међународном систему у оквиру теоријских премиса демократског мира подељена је на *институционалну и нормативну компоненту* које не искључују једна другу, већ представљају две нијансе могућег објашњења демократског мира (Maoz & Russett, 1993).²¹ Прво објашњење претпоставља постојање стабилних и функционалних институција које су у случају демократских држава одговорне домаћој јавности.²² Себастијан Росато је у свом чланку „*Мањкава логика демократског мира*“ сумирао пет механизма којима се потврђује институционална одговорност и који уједно чине основ институционалног објашњења ове теорије.

¹⁹ Узимајући у обзир „дијадско оправдање“, као скуп критеријума којима ентитетски пар испуњава услове дијаде, важно је истаћи да међународно непризнате територије могу бити чинилац дијаде, чак и ако су под контролом терористичких организација.

²⁰ Према Приручнику базе података о оружаним сукобима коју је развио Институт за проучавање мира из Осла (енг. *Peace Research Institute Oslo – PRIO*), у процес индексирања укључене су територије са преко 500.000 становника (Bethany & Uriarte, 2009). Потпуно исти критеријум користи и пројекат Корелати рата (енг. *Correlates of War – CoW*) који, осим величине популације, захтева и постојање организоване власти (Gochman & Maoz, 1984).

²¹ У литератури је распрострањена и употреба синтагме „структурално објашњење ТДМ“ као синоним за институционално објашњење ове теорије (Maoz & Russett, 1993; Layne, 1994; Zinnes, 2004; Ish-Shalom, 2006).

²² Нешто уже становиште према ком су спољнополитичке одлуке процес преференцијалног избора, зарад удовољавања бирачком телу, а не целокупне јавности, представља основ теорије селектората, која је део класичног ТДМ, о чему ће бити речи у наставку.

Први механизам тиче се јавног ограничавања власти (Rosato, 2003: 587). Околности које се одвијају на међународном нивоу, приморавају демократски изабране лидере да задобију подршку домаће јавности зарад стицања легитимитета за доношење одлуке о уласку у рат (Maoz & Russett, 1993). Према овом тумачењу, вероватније је да аутократски лидери неће тражити овакву потврду домаће јавности, за разлику од држава са демократским типом политичког режима у оквиру ког поред јавности, постоји и читав низ механизма који ограничавају одлуку лидера о уласку у рат.

Оваква „демократска комплексност“ (Maoz & Russett, 1993) продужава време које је потребно за припрему за потенцијални међудржавни сукоб у демократијама, што им даје додатно време за дипломатско изналагање решења сукоба (1993: 626). У одсуству ефикасног пружања јавних добара, демократски лидери, за разлику од аутократских, због релативно лаке могућности за њиховом сменом, настоје да у случају рата остваре победу како би етаблирали себе као успешне лидере (De Mesquita et al., 1999: 799). Насупрот томе, положај и позиција аутократских лидера не зависе од војних успеха, због чега су склонији „коцкању“ (1999: 799) када је у питању међудржавни оружани сукоб, што није случај са демократским државама. На бази овог, другог ограничавајућег механизма институционалног објашњења, делимично је извршено и продубљивање теорије демократског мира у правцу објашњења односа демократских лидера и домаће јавности по питању уласка у рат, што је концептуализовано теоријом селектората чији ће постулати бити приказани у даљем тексту.

Информације о узроцима, факторима и свим околностима које су у вези са потенцијалним ратом су „на страни“ демократских држава (Rosato, 2003) и представљају трећи институционални механизам демократског мира. Поједина истраживања су чак статистички потврдила да исходи рата хетерогених дијада у највећем броју случајева бивају окончани победом демократских држава (Reiter & Stam, 1998). Моменат „изненадног напада“ је у великој мери умањен у случају демократских држава, што им оставља више времена за мирно решавање спора и избегавање оружаног сукоба.

Четврти институционални механизам којим се објашњава демократска мирољубивост односи се на процес мобилизације, који је, како наводи Росато, у демократским друштвима знатно спорији него у аутократијама (Rosato, 2003). Овај механизам је сличан првом и односи се на институционално ограничавање употребе силе од стране група, покрета и фракција у демократским друштвима. Не само да јавно мњење има контролишућу улогу над властима, већ то чине и политичке партије и други актери који функционишу у оквиру политичке динамике, што је највидљивије на примеру САД (Downs & Rocke, 1994; Baum & Potter, 2008). Лидери настоје да капитализују војне победе, током предизборних циклуса, док је са друге стране у серији емпиријских проучавања односа између опозиције и тренутних вршилаца власти, установљено да не постоји већи ризик да лидер изгуби изборе након неуспешног рата, него након било које друге кризе (Chiozza & Goemans, 2004). Између овог, последњег механизма и првог (јавно мњење), у литератури је идентификовано и такозвано „социјетално ограничавање рата“, које наглашава превенирајућу улогу интересних и осталих друштвених група над властима које намеравају да покрену рат (Lake, 1992: 25-28).

Нормативно објашњење демократског мира почива на уверењу да демократске државе екстернализују унутрашње политичке вредности и норме у својим спољнополитичким активностима. Уколико демократије представљају „пацификоване оазе“ на унутрашњем плану, очекује се да ће успети да пацификују и спорове који прете да ескалирају у сукоб на међународном нивоу.

У литератури се наводи „поштовање права политичких опонената“ као вид политичке борбе који објашњава да ће демократске државе једнако поштовати и своје опоненте на међународном плану (Dixon, 1993). Диксон је спровео опсежно истраживање којим је утврдио да демократија као тип политичког режима има капацитет да на системском нивоу позитивно регулише међудржавне сукобе (1993: 64). Оба наведена објашњења имају практичне импликације на истраживачку агенду демократског мира. Наиме, нормативна компонента заговара такозвану „екстернализацију“ демократских норми које се са унутрашњег преливају на спољнополитичко понашање државе. Прихватањем овог објашњења, постојање демократског типа политичког режима постаје изузетно значајна варијабла у емпиријским проучавањима, јер је за развој демократских норми и политичке традиције потребно извесно време, што у случају институционалног ограничавања бива акутно решење (Maosz & Russett, 1993: 626).

Утицај фактора који се тичу домаће политике на одлуку о уласку у рат темељно је разматран у литератури (Levy, 1988; Hagan, 1994; Stam, 1999; Lake, 2010). Један од истакнутијих аутора ТДМ, Буено де Мескита (*Bueno de Mesquita*) понудио је значајан допринос теоријским расправама о „унутрашњим“ узроцима спољнополитичког понашања држава, наглашавајући структуру изборног процеса, али и институционални систем као значајне компоненте теорије демократског мира. Она се огледа у императивној легитимизацији спољнополитичких одлука које се тичу војних интервенција, пред домаћом јавношћу. У својој књизи „Логика политичког опстанка“ (*Logic of Political Survival*), своју иницијалну аргументацију Мескита базира на ставу да легитимно изабрани носиоци власти у демократским државама правдају своје одлуке пред домаћом јавношћу мотивисани жељом за о(п)станком на власти (Mesquita et al., 2003). Тиме је поставио идејну основу за теорију селектората, као једну од најпознатијих варијанти демократског мира.

2.2.3 Теорија селектората

Мери Галахер (*Mary Gallagher*) и Џонатан Хансон (*Jonathan Hanson*) идентификују поједине студије које су објављене знатно раније у односу на Мескитову „*Логичку политичког опстанка*“. Они верују да је идеја селектората иницијално настала као последица настојања да се објасне обрасци понашања лидера у односу на бирократију комунистичких партија у периоду након Стаљина (Stern, 1978; Hauslohner, 1981; Brown, 1984: према: Gallagher & Hanson, 2015: 232). Међутим, прва систематизација оваквих унутарполитичких ефеката учињена је у оквиру дискусије у домену демократског мира, укључивањем свих типова политичких режима у аналитичку матрицу. Важан сегмент предложене теорије, чини категорија пружања јавних добара.

Мескита започиње уопштавање сагледавањем структуре просечног савременог друштва, које се, према његовом становишту, састоји од држављана, при чему прави прву дистинкцију издвајајући потенцијално бирачко тело (најчешће пунолетне држављане) означавајући их селекторатом. Мескита дефинише селекторат као скуп држављана одређене државе који својим бирачким правом могу да омогуће долазак на власт и својом каснијом подршком омогуће његов опстанак на извршној функцији (Mesquita, 2003). Правдање спољнополитичких одлука базира се на добити коју би селекторат остварио њиховим (успешним) спровођењем, које би последично обезбедило адекватно пружање јавних добара не само селекторату, него целокупној популацији одређене државе (Mesquita, 2003). Пошто је тип политичког режима од изузетне важности за теорију селектората, Мескита расправља о величини селектората савремених држава, наводећи разлике у годинама за стицање бирачког права, односно права жена да гласају.

Једина идентична правилност која важи за све политичке системе односи се на искључење деце из категорије „политичког грађанства“ (Mesquita, 2003: 41). Мескита тврди да доња старосна граница којом се стиче право гласа може варирати наводећи пример Ирана,²³ али је става да то не производи драстичну разлику у смислу ове теорије (2003: 41). Демократски лидери ће више средстава трошити на обезбеђивање јавних добара него што би то чинили аутократски лидери, због чега ће селекторат остварити већу добит од селектората у аутократијама, што је и потврђено статистичким студијама (Bausch, 2014; Cao & Ward, 2015; Levin et al., 2016; Wong, 2018; Lee, 2018). Када је комуникација између политичких лидера повећана (у случају демократије), оне ће бити успешније у конфликтима од аутократских држава (Bausch, 2014). Тачно оцењена величина селектората значајна је са становишта пружања јавних добара. Аутор теорије примећује дискрепанцу у трошковима организовања здравственог (или било ког другог) система у држави чији је селекторат многоструко већи у односу на популацију малобројне државе, док су са друге стране, приходи од пореза већи у многољуднијим државама (2003: 41).

Победничка коалиција (*winning coalition*) јесте део селектората и још једна категорија ове теорије, која својом релативном величином омогућава пружање политичке подршке и моћи носиоцима извршне власти над остатком селектората, као и делу популације без права гласа (Mesquita, 2003). У том смислу, величина Мескитине победничке коалиције варира у зависности од типа политичког режима. У демократским државама, јасно је да победничка коалиција може чинити и преко 50% селектората, док у аутократијама она може бројати свега неколико лица. Победничка коалиција врши притисак на политичке лидере да осим пружања јавних добара, држава мора остваривати „успехе у спољној политици“ (Mesquita et al., 2004: 364). Разлика између демократских и аутократских режима, према постулатима селектората, огледа се у томе што демократски лидери услед страха од своје „смењивости“ максимизују пружање јавних добара свом селекторату, док аутократски лидери „приватизују“ јавна добра, па тако и евентуалне успехе у ратовима (Mesquita et al., 2004).

На бази Мескитине идеје селектората, Михаел Томз (*Michael Tomz*) и Џесика Викс (*Jessica Weeks*) навели су три разлога због којих је подршка јавног мњења рату, у демократским државама од круцијалне важности: значај спољне политике приликом политичког опредељења бирача на регуларним изборима, уставна и легислативна ограничења за употребу силе, што имплицира повећање војних трошкова који могу бити негативно перципирани од стране јавности и као последњи, мотивација лидера да освоје већину бирачког тела зарад о(п)станка на власти (Tomz & Weeks, 2013: 2). Дејвид Лејк сматра да се овакав каузалитет може разумети посредством два паралелна процеса. Прво, наглашавање „специјалних интереса“ током изборног циклуса, у вези са потенцијалним ангажманом оружаних снага, утиче различито на просечног бирача и укупно бирачко тело (2010: 41). Други начин којим се може објаснити овај однос, тиче се диспропорције у трошковима рата и различитог схватања бирача о последицама рата ког води њихова држава (2010: 41-42).

Теорија селектората није доживела значајније критике, упркос неколико методских оспоравања који се односе на проблематику истраживачких напора. Један од могућих разлога за релативно мали број критика, тиче се њене универзалне примењивости и на мале државе, иако је често погрешно перципирана као „теорија великих сила“ (Lake, 2010), као и релативно малог утицаја који је остварила у оквиру демократског мира и студија безбедности уопште.

²³ У европским демократијама, уобичајено је да је стицање бирачког права омогућено са навршених 18 година. Међутим, Мескита наводи пример Ирана, у ком је величина селектората већа јер се бирачко право у овој држави стиче са навршених 15 година живота (Iran Data Portal, 2020).

Најзначајнија замерка јесте фаворизација демократских над аутократским државама у оригиналној Мескитиној поставци теорије (Gallagher & Hanson, 2015). Даље, мерење величине селектората је проблематично, имајући у виду да по својој природи, величина селектората и победничке коалиције није иста у аутократским друштвима (где их чине ограничени број чланова и структуре партије која је на власти) и у демократијама где практично сви пунолетни грађани с правом гласа чине селекторат (2015: 233). Осим проблема са мерењем, на рачун Мескитине теорије селектората упућује се и замерка у погледу структуре селектората. Јасно је да у демократским друштвима спектар јавних добара, као и сама структура селектората бивају многоструко шири него што је то случај са аутократијама (Gallagher & Hanson, 2015: 233). Тип политичког режима је статистички потврђен као узрок неједнаким корелацијама између селектората и политичких лидера који су на власти (Kennedy, 2009), због чега је интензивирана расправа о мерењу типа политичког режима у студијама безбедности.

Осим начина на који објашњава разлике у понашању носилаца извршне власти у односу на сопствену популацију, теорија селектората може плодотворно продубити разумевање унутарполитичких процеса не само у консолидованим демократијама, већ и у државама са аутократским типом политичког режима, што је предмет многобројних студија које аплицирају постулате ове теорије (Arena & Nicoletti, 2014; Cao & Ward, 2015; Levin et al., 2016; Wong, 2018; Lee, 2018). Управо је то разлог нешто плодотворнијег истраживачког опуса који испитује теорију селектората на примерима аутократских режима. Мескита и сарадници су свега годину дана након објављивања теорије, потврдили њене постулате емпиријским проучавањем понашања лидера током трајања ратова. Они су установили разлике у понашању демократских и аутократских лидера и трошкова које опредељују за рат у периоду пре и током изборног процеса (Mesquita et al., 2004: 388), као последицу жеље за останком на власти. Додатно емпиријско проучавање теорије селектората које је допринело њеном нијансирању учинио је Џејмс Моро (*James Morrow*) који је утврдио да компоненте које конституишу демократски тип политичког режима, утичу различито на односе између селектората/победничке коалиције и лидера који су на власти (Morrow et al., 2008).

За разлику од претходне, ова студија није утврдила разлике у понашању демократских и аутократских лидера. Главни налаз овог истраживања потврдио је статистичку корелацију између социодемографске структуре победничке коалиције и ефеката који су уследили као последица пружања јавних добара у светлу избијања оружаних сукоба (2008: 399). Осим проширивања теорије демократског мира, важност теорије селектората огледа се у чињеници да она пружа аналитички оквир који претпоставља постојање парсимоничних политичких система у савременом свету, што признаје њен утемељивач (Mesquita, 2003: 42; Gallagher & Hanson, 2015: 236). Због тога су могућности додатних истраживања у погледу утврђивања веза између предизборне динамике политичких лидера и њихове склоности ка уласку у рат, значајне.

2.2.4 Критике и методске мањкавости теорије демократског мира

Током четири деценије тематизације и истраживања феномена у оквиру студија безбедности, применом постулата ТДМ изграђен је огроман корпус знања у погледу утицаја унутрашње варијабле (политичког режима) на спољнополитичко деловање државе у међународном систему. Овај теоријски приступ није остао имун на критике које су се доминантно базирале на теоријском становишту реализма (видети више у: Coté, 1996; Kinsella, 2005). Паралелно са концептуалним, текле су и методолошке критике и стављање акцента на неадекватност истраживачког поступка. Зев Маоз (*Zeev Maoz*) је извршио сегментирање критика ТДМ заснованих на идеолошкој, теоријској и емпиријској равни (Maoz, 1998).

У оквиру „идеолошке мотивације“ овај аутор заступа став да критичари демократског мира немају академску основу за замерке на овај либерални постулат, већ га негирају из чисто идеолошких разлога. Маоз признаје да је ова критика „најмање болна тачка“ за ТДМ имајући у виду да је најблажа.

Теоријска критика базирана је на ставу неореалиста који тврде да су понашања држава условљена међународним системом и шаблоном који влада у оквиру њега, а не на домаћем унутрашњем плану држава. Маоз наводи да је укључивање унутрашње варијабле у анализу међународних односа „анатема“ за неореалисте јер у великој мери ставља знак упитности за устаљени „одозго-надоле“ приступ у анализи међународног система (Russett et al., 1995; Maoz, 1996; према: Maoz, 1998). Критике реалистичке провенијенције тичале су се (и тичу се) херменеутике ТДМ, односно објашњења реализације спољне политике држава на глобалном плану. Према становишту заговорника овог приступа, понашање држава диктира структура система, а не његова јединица (Laune, 1994). Унутрашње промене у једној држави ни на који начин не могу да промене систем у целини, нити је то ефикасан начин за објашњење међународне политике (Laune, 1994). Због тога Лејн тврди да је реализам у теоријском смислу супериорнији у односу на ТДМ (и на било коју другу либералну теорију) јер има бољи предиктивни капацитет (1994: 41). Лејн идентификује још једну „опасност ТДМ“ која се односи на њену деонтолошку матрицу према којој је илузија да је свет безбедан само зато што га чине демократије (Laune, 1994: 48). Још један замајац критикама реализма упућеним на рачун ове теорије представљало је стање у међународном систему током последње деценије прошлог века, које је карактерисало интензивирање политике интервенционизма, као и повећање фреквенце унутардржавних оружаних сукоба широм света. У оба случаја су учеснице у сукобу биле демократске државе што је послужило као повод за негирање премиса на којима се заснива ТДМ.

На онтолошком нивоу, неореалисти упућују критику да не постоји „теорија која објашњава теорију“, односно да се демократски мир завршава на постулатима који нису подржани адекватним објашњењима. Кантова „унија“ која је пацификована чињеницом да је конституишу државе демократског типа политичког режима не може бити универзално примењива на читав међународни систем због разлика у квалитету билатералних односа међу демократијама (Sørensen, 1992). Мирољубиви односи између држава са демократским типом политичког режима на западној хемисфери не преливају се на земаље у развоју нити на новоуспостављене демократије (Sørensen, 1992: 404). Чињеница да су САД интервенисале у Чилеу и Доминиканској Републици због забринутости у погледу нарушавања економских интереса САД, представља једну од кључних аномалија демократског мира (Downes & Lilley, 2010) и својствена је неореалистичком објашњењу сукоба. Због тога нема објашњења зашто демократије ратују против демократија, јер државе немају комодитет да обраћају пажњу на тип политичког режима других држава (Mearsheimer, 2018), а са друге стране, демократије могу избегавати рат из стратешких интереса, а не зато што су мирољубивије на дијадском нивоу (Luša, 2014).

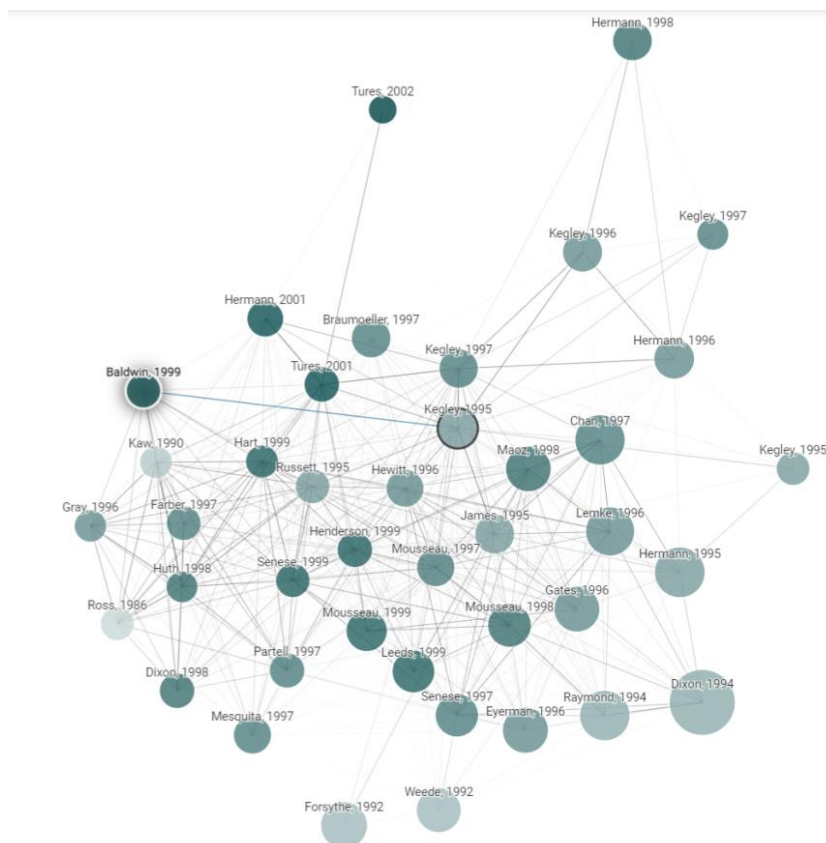
Маозова емпиријска критика обухвата проблеме који се односе на методологију тестирања ове теорије (Maoz, 1998). Он упућује на ограничења у погледу могућности научног уопштавања и на централну дилему која настаје овим поводом: да ли су резултати који се добију тачни или лажни (1998: 10)? Емпиријске критике не негирају постулате нити претпоставке на којима је заснован ТДМ, већ начин на који се врши провера таквих чињеница.

Оне се односе на статистичка мерења режима, на мерења интензитета ратова, на укључивање (или искључивање) важних контролних варијабли, а њихова систематизација базирана је на логици демократског мира, према којој постоји неколико нијансираних хипотеза којима се ова теорија може проверавати (видети више у потпоглављу „Логика демократског мира“).

Димензије демократског мира обухватају временску и просторну примену теоријских постулата на јединице анализе. Временско распрострањење демократског мира није универзално из неколико разлога. Овој теорији се приписује критика која се тиче арбитрарности у погледу кратког временског распона за било каква статистичка проучавања. Прве студије (Singer & Small, 1972; Chan, 1984; Bremer, 1992) обухватале су истраживачки период од свега пар деценија. Међутим, данас је ова критика ублажена чињеницом да истраживачи услед систематичног индексирања демократија и ратова имају на располагању много дужи временски опсег од чак два века. Упркос бројним критикама, једно од најзначајнијих „постигнућа“ теорије демократског мира јесте унапређење „помирења“ либерала и реалиста у интерпретирању дешавања у међународним односима (Chan, 1997). Овакву врсту академског дијалога, Чан означава као више него довољним учинком демократског мира (1997: 85) имајући у виду да је он „најприближнији природним наукама“ са огромном акумулацијом знања и података, метода и концепата (1997: 85).

2.2.5 Продубљивање демократског мира

Као што је већ истакнуто, теза о демократском миру имплицира постојање узрочне везе између две централне варијабле – типа политичког режима и оружаног сукоба, које представљају константу међународних односа. Традиционални талас демократског мира карактерише ову везу као доминантно линеарну, ређе посредовану контролним факторима (Ray, 2003; Kadera & Mitchell, 2005). Међутим, током протекле две деценије, паралелно се јавила и тежња за продубљивањем теорије демократског мира у правцу ширења фокуса истраживачког домена на такозвани „обрнути каузалитет“, односно на инверзну везу између две централне варијабле. Тиме је иницирана концептуализација демократског мира која се базира на обрнутој логици према којој спољна варијабла, рат/оружани сукоб, утиче на унутрашњу варијаблу (тип политичког режима), изазивајући њену постконфликтну динамику (Илустрација 2).

Илустрација 2: Зачетак тематизације продубљивања демократског мира (инверзни ТДМ)²⁴

Извор: Аутор, на бази електронског алата: *ConnectedPapers*, 2020.

Мноштво радова допринело је да се барем делимично изнедри постулат који додатно обогаћује истраживачка сазнања о односу варијабли демократског мира и теоријски употпуне емпиријска настојања за истраживањем овог (инверзног) односа (Gleditsch, 1995; Kegley & Hermann, 1995; Kegley & Hermann, 1996; Kegley & Hermann, 1997; Pickering, 2002). Инверзна варијанта демократског мира се, током протекле деценије, иновирала као последица два паралелна процеса. Први и доминантнији јесте свеобухватна критика класичне теорије демократског мира и оспоравање теоријских постулата који се позивају на праксу међународне политике која није ишла у корист тврдње о демократском, сепаратном миру. У оквиру овог процеса су етаблиране идеје о „двоструком лицу“ обрнутог демократског мира имајући у виду поједина одступања од теоријских постулата, али и идеје оне групе аутора који сматрају да се мир може догодити једино насилном пацификацијом и демократизацијом аутократских режима (Hermann & Kegley, 1998; Peceny, 1999; Pearson et al., 2006; Hadenius & Teorell, 2007). Једна од могућих правилности коју уочавају аутори у оквиру овог, првог процеса, јесте склоност појединих држава ка неучествовању у оружаним сукобима, без обзира на тип њиховог политичког режима (Rasler & Thompson, 2004). Апстиненција од учешћа у оружаним сукобима несумњиво доводи до постепене демократизације (Laune, 1994; Chan, 1997). Уколико би се побројани аргументи уважили, испало би мало вероватно да би САД војно интервенисале против консолидованих демократских режима, али је пракса потврдила да овакав аргумент није одржив.

²⁴ Чланци су груписани према тематској сличности (кључне речи, појмовни оквир и теоријски домен). Величина сваке тачке осликава удео у цитираности, а светлија нијанса боје означава раније објављене радове у односу на тамније, који су новијег датума.

Други процес којим је демократски мир научно продубљен, јесте уочавање емпиријског потенцијала од стране научне заједнице. Његовом „попуном“ на бази нових резултата и аутентичних истраживачких приступа, класични демократски мир би био „премошћен“ новим аргументима који се *de lege ferenda* тичу очувања мира.

2.2.5.1 Обрнути каузалитет демократског мира

Иако су се прве дискусије у погледу природе односа међу варијаблама демократског мира тичале утврђивања каузалитета између две централне варијабле ове теорије, у оквиру академске мисли се паралелно јавила тенденција за прихватањем инверзне каузалности међу варијаблама (Layne, 1994; Thompson, 1996; Mousseau & Shi, 1999; Mitchell et al., 1999; Crescenzi & Enterline, 1999). Аутори се нису освртали на природу инверзности, већ су наводили постојање обрнутог утицаја међу варијаблама демократског мира. Овакву природу демократског мира поједини аутори означили су као „стављање запрете испред коња“ (Thompson, 1996: 141). У оквиру опсежних препорука које је сачинио у свом чланку 1997. године, Стив Чан сугерише да је будућој истраживачкој агенди демократског мира важно да утврди постојање каузалне инверзије (Chan, 1997). Чан је, упућујући на многобројне емпиријске студије утврдио да је ово питање још крајем прошлог века заузело важно место у оквиру истраживачке заједнице (1997: 84).

Вилијам Томпсон (*William Thompson*) је испитивао инверзни демократски мир на примеру изградње државе и њене демократизације. Он је окарактерисао везу рат-изградња државе као вишедименионалну (Thompson, 1996). Аплицирајући историографски метод, Томпсон је утврдио да је најподесније анализирати мир у регионалном подручју Европе. Државе су тежиле да преузму регионалну супрематију у свом непосредном окружењу, и ту би њихов „поход“ био заустављен (1996: 146). Међутим, Томпсон уочава да када се у региону налазе више од две демократске државе, интензитет и фреквенца оружаних сукоба значајно опадају, јер су државе упућеније на међусобну сарадњу (1996: 146). Стање мира или рата на међународном нивоу у значајној мери обликује развој домаћих, националних институција. Томпсонова студија је показала да су примери из Француске револуције, сукоба на простору Скандинавије и (грађанских) ратова на подручју Северне Америке у XVIII и XIX веку, потврдили да аргументација класичног демократског мира у својој „експанаторној форми мора да буде парсимонична“ (1996: 171).

Једна од могућих варијанти у оквиру идеје о обрнутом демократском миру тиче се могућности аутократизације држава у периоду припремања за оружани сукоб (Mousseau & Shi, 1999). Прецизније, Мусо и Ши сматрају да оружани сукоби изузетно снижавају ниво демократичности држава које учествују у сукобу, за време његовог трајања (1999: 657), као и након окончања оружаних сукоба (1999: 659). Њихов аргумент огледа се у уоченој ауторитарнијој пракси током припрема за рат и статистички значајном утицају рата на промену типа политичког режима. За период између 1816. и 1992. године, Мусо и Ши су утврдили да постоји емпиријска потврда тезе о каузалној инверзији варијабли демократског мира (Mousseau & Shi, 1999).

Истраживачка примена постулата инверзног мира нарочито је плодотворна у случају војних интервенција, имајући у виду да оне представљају инструмент којим се једнострано употреба силе у међународним односима правдала демократизацијом и „новом“ изградњом држава у којима ће бити спроведена војна интервенција (Табела 2).

Табела 2: Поједностављен приказ инверзије демократског мира

Класичан ТДМ		Инверзни ТДМ	
Независна варијабла	Зависна варијабла	Независна варијабла	Зависна варијабла
Тип политичког режима	Оружани сукоб	Оружани сукоб (војна интервенција)	Тип политичког режима
	Контролне варијабле		Контролне варијабле

Извор: Аутор

Питање које се односи на врсте дијада у оквиру ТДМ је доста лабавије у случају његове инверзне варијанте. Научно интересовање премешта фокус са описивања и објашњења ратоборности демократских држава на утврђивање разлога интервенционистичке политике демократских држава и последице које она оставља. Кегли и Херман су утврдили да су у другој половини Хладног рата у периоду између 1974. и 1991. године, САД и Француска интервенисале укупно 24 пута претежно на простору Африке и Персијског залива (Kegley & Hermann, 1997). Не само да су САД спровеле класичне војне интервенције у свету током Хладног рата, већ су и као једна од водећих демократских држава прикривено организовале и подржавале државне ударе, као и активности које су дестабилизовале, у том тренутку, друге демократске државе попут Гватемале (1954), Британске Гвајане (1961), Бразила (1961), Чилеа (1973) и Никарагве (1984) (Rosato, 2003: 590). Једна од кључних критика изнетих на идеју инверзног демократског мира огледала се у мањку теоријских објашњења којима би се описало зашто и како оружани сукоб утиче и мења постконфликтно стање (Midlarsky, 1995; Gates et al., 1996; Thompson, 1996; Wolfson et al., 1998; James et al., 1999). Ова дисертација ће пружити нека од могућих одговора и објашњења последица војних интервенција.

2.2.6 Ширење истраживачке агенде демократског мира

Маргарет Херман (*Margaret Hermann*) и Чарлс Кегли (*Charles Kegley*) су, указавши на потпуну изолацију типа политичког режима у односу на циљ интервенционистичке политике, установили да војне интервенције заузимају важну варијаблу у проучавању склоности ка рату (1997: 99). Овакав став према ком је укључивање интервенција у матрицу демократског мира од значаја за даља емпиријска проучавања, подржан је налазима бројних студија (Kegley & Hermann, 1996; Barkawi & Laffey, 1999; Hermann & Hegley, 2001; Müller, 2004; Kinsella, 2005; Russett, 2005; Geis et al., 2006; Downes & Lauren, 2010; Dieterich et al., 2015). Током прве две деценије проучавања класичне ТДМ, пажња аутора је била окупирана централним истраживачким проблемом: због чега демократске државе мање ратују? Стив Чан, као један од најцитиранијих теоретичара демократског мира, наводи да је теорија доживела своје проширење оног тренутка када је емпиријска истраживачка агенда допуњена варијаблама „сродних феномена“, попут војних интервенција, чланства у војним савезима, трговине и слично (Chan, 1997). У истом периоду, истраживачи се нису обазирали на конкретизацију и природу „рата“ као зависне варијабле демократског мира. Готово сва емпиријска проучавања која се темеље на овој теоријској аргументацији, операционализују рат према дефиницијама инструмената из којих су преузимали податке у вези са фреквенцом и интензитетом сукоба.²⁵

²⁵ Најкоришћеније базе података о оружаним сукобима у емпиријским проучавањима студија мира, јесу Корелати рата (енг. *Correlates of War*), Програм о оружаним сукобима Упсала (енг. *Uppsala Conflict Data Program - UCDP*) и подаци Института за проучавање мира у Ослу (енг. *Peace Research Institute Oslo - PRIO Data*).

Мајкл Дојл, утемељивач теорије је указао да дефиниција рата коју су поставили Смол и Сингер, и која је пресудна у експланаторном потенцијалу демократског мира, искључује војне интервенције што умањује аналитички потенцијал ове теорије (Doyle, 1983a). Дојл признаје да су поједине војне интервенције спроведене од стране либералних режима, наводећи пример војне интервенције у Чилеу против Аљендеове владе (1983a: 215).²⁶ Прво значајније „ширење“ демократског мира на теоријском и сазнајном плану догодило се у последњој деценији XX века и кореспондира повећању учесталости војних интервенција. Научне препоруке у вези са ширењем истраживачке агенде демократског мира односиле су се на утврђивање „последичних промена политичког система жртва интервенција“ (Kegley & Hermann, 1997).

Кегли и Херман су идентификовали сазнајну празнину у погледу плодотворности демократизације држава против којих су спроведене интервенције у случајевима када је циљ или оправдање употребе силе било сламање аутократског режима (1997: 103). Не само да су овом тезом поставили основе инверзног демократског мира, већ су и проширили агенду на истраживања којима би се објаснили разлози и фактори који утичу на последице интервенционистичког понашања. У наставку ће бити детаљно представљене најзначајније дефиниције војних интервенција, појава којима је извршено проширење теоријске матрице демократског мира и које у овој дисертацији заузимају место независне варијабле.

2.2.6.1 Војне интервенције као независна варијабла демократског мира

У литератури је термин „интервенција“ коришћен зарад означавања различитих видова мешања у унутрашња питања и питања која се тичу међународне политике (Tillema & Wingen, 1982) или вршења било којих других утицаја на суверене државе (Rosenau, 1969). У најширем смислу, прихваћен је консензус према ком су војне интервенције одређене као „активан ангажман регуларних војних снага суверене државе на територији друге државе зарад решавања унапред одређених политичких питања или спорова“ (Pearson & Baumann, 1993: 1). Појам интервенција има свој корен у латинском глаголу *intervenire* (дословно: доћи између, доћи унутар), што означава својеврсни долазак који укључује мешање у питања другог.²⁷ У појединим речницима могуће је пронаћи још општија одређења интервенција, попут „намерног укључивања у тешку ситуацију, како би се она побољшала или спречила даље погоршање“ (Cambridge Dictionary, 2020) или активност којом се „омета исход или ток, стање или процес, ради спречавања штете или побољшања функционисања“ (Merriam-Webster, 2020).

Речник Мериам-Вебстер нуди и нешто конкретнију варијанту дефиниције, према којој су интервенције „мешање једне, у послове друге државе у циљу приморавања потоње да чини или се уздржава од одређених дела“ (Merriam-Webster, 2020). За научно означавање војних акција интервенишућег актера, често се користи синтагма „иностране војне интервенције“ (енг. *foreign military intervention*) (Pearson, 1974; Pickering & Kisangi, 2006), што је последица настојања да се издвоје војне интервенције спроведене од стране екстерног актера.²⁸ Поред иностраних војних интервенција, академска тематизација препознаје и такозване „унутрашње војне интервенције“.

²⁶ Не само да су из Дојлове матрице сукоба искључене војне интервенције, већ је то случај био и са грађанским ратовима за које експлицитно тврди да „не нарушавају аргументацију либералне пацификације“ (Doyle, 1983: 216).

²⁷ Речник Мериам Вебстер (*Merriam-Webster*) наводи да је термин „интервенција“ први пут употребљен у XV веку у значењу у ком се данас користи (Merriam-Webster, 2020).

²⁸ У литератури се користи и синтагма „насилне војне интервенције“ (енг. *overt military interventions*) којом се такође означава овај феномен (Tillema, 1989; Delahunty & Yoo, 2009; Downes & Lilley, 2010).

То су сви облици употребе државне силе, званичних оружаних снага који се користе зарад решавања акутног проблема на делу сопствене територије.²⁹ Коначно, за означавање спољнополитичке интервенционистичке праксе у последње три деценије, лидери западних земаља су користили термин „хуманитарне интервенције“ зарад легитимизовања акција пред домаћом и светском јавношћу. Војна интервенција спроведена против СРЈ 1999. године представљала је типичан пример употребе оружане силе легитимизован „хуманитарним“ разлозима како од стране академске заједнице (Wedgewood, 1999; Williams, 1999; Charney, 1999; Lechner, 2010), тако и од стране политичких лидера држава чланица НАТО (Clinton, 1999; Albright, 1999; Blair, 1999). Утемељивач теорије демократског мира, Мајкл Дојл карактерише војне интервенције демократских држава као „либералну агресију“ или „либерални империјализам“ (Doyle, 2005: 463).

Један од релативно успешних помака у нијансирању хуманитарних, од „обичних“ војних интервенција учинили су истраживачи Института за проучавање мира из Франкфурта (енг. *Peace Research Institute Frankfurt - PRIF*) Томас Громс (*Thomas Gromes*) и Матијас Дембински (*Matthias Dembinski*). Они синтагмом војна интервенција обухватају сваку прекограничну употребу силе од стране државе, коалиције држава или међународне организације, зарад заштите грађана чија је држава мета војне интервенције, од акутне насилне опасности која долази од владе нападнуте државе (Gromes & Dembinski, 2019: 1033). Овакво становиште представља широко прихваћен консензуални став, око ког, према тврдњама двојице аутора, не постоје значајна спорења у оквирима академске заједнице. У намери да унапреде операционално одређење хуманитарних војних интервенција, ови аутори усмеравају пажњу на, како наводе „контроверзне“ додатне атрибуте дефинисања војних интервенција, око којих не постоји шира научна сагласност. Громс и Дембински исправно примећују да нормативни приступ попут етичког и правног аспекта „исправности војних интервенција“ доминира над настојањима за њиховим систематичним дефинисањем.

Надградња дефиниције хуманитарних интервенција потекла је из ранијих радова према којима циљеви интервенције битно детерминишу њихову природу. Уколико је један од циљева промоција људских права или коришћење начела одговорности за заштиту, тада се војним интервенцијама додаје атрибут „хуманитарне“ (Smith, 1989: 3). Сејболт врши класификацију хуманитарних интервенција на оне којима се пружа помоћ, оне којима се штите операције пружања помоћи, на интервенције којима се спасавају жртве и на оне које су усмерене на пораз режима који врше опресију (Seybolt, 2007: 39).

²⁹ Паралелно са интензивирањем академских проучавања америчке интервенционистичке агенде током последње деценије XX века, свега неколико аутора се бавило феноменом унутрашњих интервенција. Дејвид Адамс (*David Adams*) је један од ретких аутора који је описао употребу оружаних снага САД унутар сопствене територије. Уочавајући огромну празнину у проучавању овог феномена, Адамс је 1995. године спровео индексирање употребе оружаних снага САД од краја XIX века до 1990. године. У периоду између 1886. и 1895. године, Адамс је индексирао чак 303 интервенције од стране Националне гарде и 20 интервенција од стране Копнене војске САД (Adams, 1995: 201), између 1921. и 1935. године, индексирано је око 200 случајева унутрашњих интервенције са преко 40.000 ангажованих припадника снага безбедности (1995: 202), а између 1952. и 1990. године, чак 700 унутрашњих интервенција (1995: 204). Разлози за интервенисање су се тицали нереда у затворима, прекоморским територијама и поседима (Порторико), грађанских нереда, као и радничких и других протеста (1995: 204). Упркос отпостој тематизацији овог феномена, питање унутрашњих интервенција које укључује ангажман оружаних снага остало је прилично маргинализовано поље проучавања у оквиру студија безбедности. Настојећи да ублажи овакво стање, Адамс је препоручио развој истраживачке агенде у правцу утврђивања односа унутрашњих са „убичајеним“ војним интервенцијама и уочавање правилности и образаца који би били од значаја за унапређивање теоријског знања у овој области.

Било да су војне интервенције спроведене због „хуманитарних“ или других разлога, генерички појам којим би се могле означити овакве активности, јесте једнострано иницирана употреба силе у међународним односима, што чини прву операционалну компоненту овог појма. Природа војних интервенција је једностраност у употреби силе (Benjamin, 1992; Wedgewood, 1999; Aubone, 2013) и оне су увек једнострана активност на коју одговара држава која је мета напада.

Семантички, војне интервенције означавају свако насилно мешање у политичке односе друге државе. Оне увек представљају изазвани конфликт и претходе рату, те су његов нужан предуслов, али поједине војне интервенције не морају довести до избијања сукоба ширих међудржавних размера (Tillema, 1989). Расправа о тези о „новим“ ратовима, значајна је зарад прецизирања и допунског појмовног одређења војних интервенција у теоријском домену студија безбедности. Њихова операционализација у квантитативним студијама третира директну употребу силе ван територије домаће државе, као главни критеријум војне интервенције (Blechman and Kaplan, 1978; Tillema, 1989, 1994; Pickering, 1992; Pearson & Baumann, 1993). На другој страни, квалитативне студије укључују и учешће великих сила попут САД у тзв. прокси ратовима кроз које значајно утичу на локалне власти, политичке покрете, и друге актере укључене најчешће у грађански рат (Klare & Kornbluh, 1988; Shafer, 1988; Pastor, 1992; Schraeder, 1992a). Дистинкција војних интервенција и „нових ратова“ увела је додатан проблем, који се односио на поистовећивање са класичним схватањем међудржавних оружаних сукоба, па се сагласно томе, јавља неколико могућих одговора који се крећу од уверења да су војне интервенције потпуно различит тип „колективног насиља“ у међународним односима (Chojnacki, 2006; Bannelier-Christakis, 2016), до друге крајности коју заступа група аутора према којој су војне интервенције ништа друго него класичан рат (Keohane, 1996; Windsor, 2003; Newman, 2004; Chojnacki, 2006; Le Billon & Nicholls, 2007). Постоји и становиште које се налази између ова два схватања, а које третира војне интервенције као неку врсту нових, трансформисаних ратова.

Тако Мери Калдор (*Mary Kaldor*) тврди да су све бруталнији и бројнији унутардржавни ратови последица неуспеха политичких институција у зонама превирања и одржавања „логике насиља“ у измењеним ратним стратегијама (Kaldor, 2001). Као последица тога, јавља се и асиметрично ратовање, које је због војне надмоћи САД, чинило одлику војног интервенционизма на почетку овог века. Асиметрија представља једно од три обележја „нових ратова“ у типологији Херфрида Минклера (*Herfried Münkler*).³⁰ Концептуално и логички, војне интервенције претходе ратовима, али оне не постају ратови који укључују класично билатерално сукобљавање (Pearson & Baumann, 1988: 173), нити имају за циљ територијалне претензије.³¹

³⁰ Осим асиметрије у војној снази, Минклер наводи и приватизацију рата која „слаби државни монопол“ над оружаним сукобима, као и демилитаризацију рата која се огледа у усложњавању актера који учествују у ратовима (Münkler, 2005: 193-194).

³¹ Контрааргументе „новој“ природи ратова Едвард Њуман (*Edward Newman*) сумира у неколико теза. Најпре упућује на мерљиву чињеницу о смањењу броја међудржавних и повећању унутардржавних ратова, затим на процес успостављања пропалих држава (*failed states*) и трансформације светског друштва вођене глобализацијом и либералним економским принципима (Newman, 2004). Он наводи да конфликти базирани на етничким и религиозним узроцима, према заговорницима овог концепта, чине карактеристику „нових ратова“, за разлику од политичке идеологије као узроку њиховог настанка, те је стога број цивилних жртава и присилно расељавање становништва драматично повећано у уделу укупног броја жртава у сукобима, нарочито након 1990. године (2004: 175). Њуман такође наводи цивиле који постају намерна мета и објекат „нових ратова“, због чега признаје да су злочини и етничка хомогенизација кључне одреднице савремених конфликта (Newman, 2004). Истовремено, слом и/или умањен утицај власти у неконсолидованим режимима замагљује разлику између званичних/регуларних припадника војних снага (бораца), и цивила као учесника у конфликтима (2004: 175). Међутим, Њуман наводи да су све, у литератури наведене одлике „нових ратова“, заправо њихов саставни део дуже од

У општем смислу, војна интервенција је дефинисана као покрет трупа (оружаних снага) од стране независне државе или групе држава изван сопствених територија, унутар граница других држава (Pearson, 1974). У оваквом терминолошком одређењу, и колоније се сматрају објектом војних интервенција. Нешто апстрактнија објашњења војних интервенција одређују овај феномен као „једну од активности у континууму могућих политичких избора“ (Halpern, 1963: према Smith, 1989: 5). Винсент дефинише војне интервенције као „активности коју преузима (група) држава или међународна организација против друге државе, зарад насилног мешања у унутрашња питања потоње“ (Vincent, 1974). Овакво одређење обухвата неколико конститутивних елемената војних интервенција – актере или агенте, који према становишту Винсента не морају нужно бити државе, затим активности усмерене против одређеног циља и на крају сврха, као и шири међународнополитички контекст (Vincent, 1974: 163: према: Smith, 1989:2).

Одређења војних интервенција се шире и на акције трупа које су већ присутне у држави мети интервенције (Pearson, 1974: 261). Војне интервенције су акције фокусиране на „заштиту или промоцију демократије у државама метама“ (Hermann & Kegley, 1998). Херман и Кегли наводе да је критеријум војних интервенција, употреба војне силе зарад пружања подршке локалној влади која је блиска влади интервенишуће државе, односно део је либералне демократске заједнице или зарад супротстављања аутократским властима (1998: 94). Војне интервенције САД јесу свака политичка употреба војне силе која укључује копнене трупе Оружаних снага САД у активном напору да утиче на понашање других држава (Aslam, 2010) где је фраза „активни напор“ третирана као употреба ватреног оружја или њихов транспорт ка непријатељској војсци (2010: 252).³² Тилема и Винген описују војне интервенције као „почетак отвореног акта употребе оружане силе у другој држави“ (Tillema & Wingen, 1982: 223). Аутори сета података „Војне интервенције великих сила 1945–2004“ (енг. *Major Powers Military Intervention, 1945–2004*), Патриција Саливен (*Patricia L. Sullivan*) и Мајкл Коч (*Michael T. Koch*), одређују војну интервенцију као употребу оружане силе која укључује званично ангажовање најмање 500 припадника регуларних војних снага (било ког рода и вида), зарад достизања тренутних политичких циљева, испољену кроз активност усмерену ка спољашњем непријатељу (Sullivan & Koch, 2009).³³

Први критеријум ове дефиниције јесте употреба оружане силе, која означава активно коришћење силе од стране припадника војних снага или испољавање спремности да је употребе уколико се суоче са отпором/нападом, док истовремено мора бити испуњен и критеријум званичности, који се односи на ауторизацију којом легитимни политички лидери омогућавају ангажман трупа (Sullivan & Koch, 2009). Војна интервенција мора омогућити и остварење тренутно постављеног конкретног политичког циља, што искључује из аналитичког оквира рутинска и тактичка кретања припадника војних снага зарад заједничких војних вежби (2009: 712).

једног века. Он тврди да су циљеви, политичка економија, актери и просторни контекст остали непромењени (2004: 179). Као кључни аргумент против „нове“ природе ратова, Њуман наводи изостанак историјске перспективе код заговорника „нових ратова“. Догађаји попут изградње држава током XX века, процеса деколонизације, глобализације и (окончања) Хладног рата, природно су остварили изван утицаја на оружане сукобе, али нису изменили њихову суштину нити претходно описане одлике (Newman, 2004: 180).

³² Према овим ауторима наводе копнену инвазију против државе која је предмет напада, као важан сегмент дефиниције војних интервенција, у случају агресије против СРЈ, није било копнених трупа на њеној територији.

³³ Више о сетовима података који индексирају војне интервенције, видети у потпоглављу: *Инструменти индексирања војних интервенција*.

Спољашњи непријатељ у смислу изнете дефиниције, може бити или држава или недржавни актер попут терористичких организација на територији друге државе (Sullivan & Koch, 2009).

Сет података „Међународне војне интервенције“ (енг. *International Military Interventions – IMI*), пружа операционално одређење војних интервенција као „покрет регуларних оружаних снага (копнених, ваздухопловних, поморских) из једне у другу суверену државу у контексту конкретног политичког питања или спора“ (Pearson and Baumann, 1993: 1). Према Приручнику за коришћење ове базе података, из војних интервенција избачени су случајеви паравојних, приватних и других војних снага које нису део званичних униформисаних снага једне државе (Kisangani & Pickering, 2008). Осим тога, Приручник искључује и сличне случајеве, попут војника који се налазе на унапред најављеним војним вежбама на територији друге државе, затим војника у војним базама на територији друге државе (осим када добију изричито наређење да напусте базу и укључе се у оружане борбе), као и припаднике војних изасланстава (2008: 2).

2.2.6.2 Типологија и специфичности војних интервенција

Још једно од питања релевантних за академску дискусију о војним интервенцијама, тиче се дефинисања критеријума који их разликују у односу на мировне мисије, имајући у виду да и војне интервенције и мировне мисије укључују ангажман оружаних снага изван територије сопствених земаља. Дистинкција између ова два термина почива на наглашавању активног – вољног деловања интервенишуће државе на туђој територији које најчешће карактерише одсуство легалитета као предуслова напада. За разлику од војних интервенција које су у већини случајева унилатералне, (најчешће) нелегалне и спорадичне, мировне мисије се одређују као

„превенција, ограничавање, ублажавање и окончавање непријатељстава између или унутар држава, посредством мирољубиве интервенције треће стране, организоване и усмераване на међународном нивоу, уз употребу мултинационалних снага војника, полиције и цивила зарад обнове и очувања мира“ (Rikhye et al., 1974: 11).³⁴

Члан 51 Повеље УН-а легитимизује природно право држава на индивидуалну или колективну одбрану у случају оружаног напада на члана УН-а, док Савет безбедности не предузме мере потребне за очување мира и безбедности у свету (UN Charter, 1945).³⁵ Савет безбедности Уједињених нација представља орган који, у складу са Главом VII Повеље, има примарну улогу за очување мира и безбедности у свету, а све чланице су обавезане да ће поштовати његове одлуке (у највећој мери исказане у форми резолуције) (UN Charter, 1945: art. 25).³⁶ Имајући примарни легитимитет над употребом силе зарад очувања мира и безбедности, рад Савета безбедности је већ у првим годинама свог постојања био предмет међународне дебате, што је резултирало Резолуцијом 377 Генералне скупштине УН-а „Уједињени за мир“.³⁷

³⁴ Више о мировним операцијама и војним интервенцијама међународних организација видети у: Kreps, 2008; Tavares, 2011; Dijkstra, 2016.

³⁵ САД су се, осим активирања члана 5 Северноатлантског уговора, у оправдавању војне интервенције против Авганистана током 2001. године, позвале и на ову одредбу Повеље.

³⁶ Осим СБ УН, активности регулисања војних интервенција у периоду након Другог светског рата преузела је Генерална скупштина УН-а, која је 1965. године усвојила Декларацију о неприхватљивости интервенције у унутрашње послове држава и заштити њихове независности и суверенитета (UN General Assembly, 1965).

³⁷ Рад СБ УН био је блокиран од стране Совјетског Савеза који се противио наметању мера Уједињених нација током Корејског рата 1950. године. Делегат СССР-а није учествовао у раду овог органа, што није спречило СБ УН да ради и одлучује у његовом одсуству упркос чињеници да је реч о сталној држави чланици (Tomuschat, 2008). Додатној немоћи СБ УН допринела је и чињеница да међународна јавност

Њоме се СБ УН обавезује да у случају непостизања једногласја сталних чланица Савета, може војним контингентима одређеног броја држава обезбедити мандат за легалну употребу силе и у том смислу дати препоруке државама чланицама за војну акцију (UN General Assembly, 1950: art. 1).

У основи, све војне интервенције представљају израз оружане агресије. Према дефиницији Генералне скупштине УН, агресија представља „употребу оружане силе од стране једне државе, против суверенитета, територијалног интегритета или политичке независности друге државе, или на било који начин који је супротан оснивачкој Повељи УН“ (UN General Assembly, 1974: art. 1). Стога је свака агресија, а тиме и војна интервенција, са становишта међународног права илегална. Следећи сегмент у проучавању војних интервенција протеже се на одређивање појма интервенишућих субјеката, односно потенцијала разноликих субјеката да врше војну интервенцију.³⁸ Као најдоминантнији и најактивнији актери међународне политике, државе се јављају као интервенишући субјекти много чешће него међународне организације. Својство интервенишућег актера у класичном смислу, односно субјеката који су склони употреби силе у међународним односима у највећем броју случајева додељује се државама са статусом „велике силе“ (James & Hristoulas, 1994; Hess & Orphanides, 1995; Pickering & Kisangani, 2005; Sullivan and Koch, 2009). Значај статуса „велике силе“ у међународним односима потврђује и један од најистакнутијих теоретичара офанзивног неореализма Џон Миршајмер (*John Mearsheimer*) који сматра да оне имају „највећи и кључни утицај на оно што се тренутно дешава у светској политици“ (Mearsheimer, 2009: 245).

Изводећи закључак из опсежног емпиријског проучавања војних интервенција на бази статистичких правилности, Бењамин Фордам (*Benjamin O. Fordham*) наводи да је једнострана употреба војне силе у међународним односима резервисана „само за велике силе, које могу да је употребе без већег ризика конфронтације или рата са другим државама у систему“ (Fordham, 2002: 73). Овај аутор такође сматра да постоје извесне значајне статистичке правилности када је реч о утицају економских фактора на војни ангажман, попут Велике депресије, инфлационих токова и економских размена са државама које су предмет интервенција (2002: 78). Академски опус радова о војним интервенцијама од стране држава као главних субјеката је обиман.

није имала могућност да сазна шта се заправо дешава на терену од самог избијања кризе у јуну 1950. године јер није постојала никаква комисија која би могла да извештава органе УН-а (Petersen, 1959). Због тога је посебна резолуција Генералне скупштине УН, према тадашњим дискусијама, требало да регулише шест принципа који се односе на организацију и рад СБ УН: пренос надлежности на Генералну скупштину УН у случају блокаде СБ УН по било ком основу, могућност сазивања хитних седница Генералне скупштине, оснивање радне групе војних експерата, оснивање „Комисије за надгледање мира“, препоруке у вези са стварањем посебних контингената оружаних снага чланица УН-а зарад учешћа у мировним мисијама и оснивање Комитета за наметање колективних мера (Petersen, 1959: 219). Резолуцијом број 377 усвојеном 3. новембра 1950. године, интегрисано је свих шест побројаних активности, а тадашња Југославија је именована у Комитет за наметање колективних мера, који је требало да преузме улогу извештавања чланица УН-а о догађајима који могу нарушити глобални мир и безбедност и предложити мере за колективни одговор на такве претње (UN GA Resolution 377, 1950: art. D11).

³⁸ За означавање интервенишућих субјеката, у литератури се синонимно користе термини попут „интервенишућих сила“ (Delahunty & Yoo, 2009) и „екстерних актера изградње државе“. Војне акције интервенишућих актера у највећем броју случајева представљају агресију која је супротна међународном праву и обичајима ратовања, па се стога у литератури среће и термин – држава агресор (Trumbore, 2003). У овој дисертацији ће бити коришћен термин „интервенишући актер“ за означавање САД и савезника унутар НАТО (у случају СРЈ) и Коалиције (у случају Ирака и Авганистана).

У биполарном хладноратовском систему, аутори су анализирали интервенције спроведене од стране САД (Barnet, 1968; Tillema, 1972; Pearson, 1974; Blechman & Kaplan, 1978; Weede, 1978), затим Совјетског Савеза (Remington, 1971, Dismukes & McConnell, 1979; Kaplan, 1981), као и Велике Британије (Beloff, 1968; Holbraad, 1979). Осим тога веома значајан корпус студија упоредно анализира природу унилатералне употребе војне силе од стране два кључна „пола“ у међународним односима у другој половини XX века – САД и Совјетског Савеза, касније Руске Федерације (Van Wingen & Tillema, 1980). У прилог минимализацији значаја интервенција које спроводе мале државе говори и чињеница да одређене базе података које истраживачима представљају директан извор података о њиховим кључним варијаблама, индексирају искључиво интервенције које су спроводиле државе које су у одређеном историјском тренутку имале статус „велике силе“ у међународним односима (попут базе „MIPS“; Sullivan & Koch, 2009). Анализирајући интервенишући капацитет држава аутори се најчешће фокусирају на ограничене могућности интервенције појединачних држава (DeRouen, 1995; Fordham, 1998a, 1998b; Clark, 2000; DeRouen, 2000), наводећи факторе који утичу на развој и очување таквих потенцијала попут војне доминације, стабилног економског раста, међународног положаја државе, чланства у међународним организацијама и посвећености систему, тј. асертивности државе (Morgan & Bickers, 1992).

Интервенције спроведене од стране војних савеза се често перципирају као интервенције неколико водећих држава тих савеза, као што је случај са агресијом на СРЈ 1999. године, о чему је одлуку донело свега неколико кључних држава чланица НАТО савеза – САД, Француска, Немачка и Велика Британија (Mandelbaum, 1999). Вођство у савезима представљало је предмет научних расправа током и крајем Хладног рата, у којима је превагнуо став да војни савез као и било која друга међународна организација нема сопствену супранационалну војску те да су, у бити, државе чланице те које истински доносе одлуку и спроводе интервенцију (Stoll, 1984; Ostrom & Job, 1986; James & Oneal, 1991). Својство интервенишућег актера војним савезима или коалицијама држава, такође признају Саливен и Коч који у својој бази података „Војне интервенције великих сила“, индексирају случајеве војних интервенција спроведених од стране савеза или групе држава за које се недвосмислено може утврдити снажан утицај и одлука једне државе унутар интервенишуће коалиције (Sullivan and Koch, 2008: 4). Иако постоје релативно разнолика виђења (не)успеха војних интервенција када је реч о изградњи државе, у највећем броју случајева не инсистира се на уопштеном одређењу, већ се захтева уважавање специфичности појединачних случајева, као и структурних карактеристика актуелних у одређеном тренутку у међународним односима.

Џонатан Монтен (*Johnatan Monten*) наводи четири групе критеријума на основу којих се може тумачити трајнији (не)успех војних интервенција при чему примарно има у виду интервенције спроведене од стране САД. Прва група критеријума односи се на степен посвећености интервенишуће државе на конкретан случај. Посвећеност се у смислу овог критеријума не тумачи искључиво као дихотомни однос „постојање проблема“ – војних интервенција, већ као шири скуп међуодноса САД са државом која је мета интервенције (Monten, 2014). Осим тога, овај критеријум укључује и трајање саме интервенције и издвајање материјалних средстава (како ратне опреме, тако и хуманитарне помоћи *post festum*) и број ангажованих припадника војних снага (2014: 184). Други критеријум у Монтеновој класификацији јесте претходно стање у нападнутој држави, имајући у виду да носиоци државне власти након спроведене интервенције теже да се прилагоде, или бар бивају значајно подстакнути утицајем претходног режима (Monten, 2014: 185).

Осим тога, критеријум претходног стања шири се и на пређашње социјалне и економске прилике у држави која је објекат интервенције, па овај аутор упућује на бројна истраживања у вези са односом између стања политичког режима и варијабли које се односе на економски просперитет, социјалне прилике и историјске околности у државама пре и након интервенције (Monten, 2014). Трећи критеријум односи се на помоћ и подстицаје које интервенишућа држава реализује у нападнутој држави, након интервенције. Помоћ се огледа у пружању подршке развоју локалних политичких субјеката зарад „демократизације режима“, али и у директном финансирању развојних и пројеката реконструкције постконфликтних друштава (Monten, 2014; Nomikos et al., 2014). Последњи Монтенов критеријум чине идеациони фактори који се заснивају на идејама и веровањима носилаца власти у великим силама у вези са жељеним последицама по државу која трпи интервенцију. У том смислу, доминантан утицај на лидере врши домаћа политичка култура и политички режим уопште, а Монтен даје већи значај личним уверењима лидера о томе како треба да изгледа одређено друштво и коју врсту улоге и степен ангажмана интервенишуће државе треба да имају у изградњи држава које трпе интервенцију (Monten, 2014: 187). У раније објављеном разматрању успеха војних интервенција, Џорџ и сарадници су идентификовали јасно постављене циљеве, домаћу политичку подршку јавности и снажну мотивисаност политичких актера, као три најзначајнија услова који одређују успех војних интервенција (George et al., 1971, према: Meernik, 1996: 393). Сличног става су и аутори који у анализу уводе ниво посвећености мерену у времену, људству и новчаним капацитетима (Dobbins et al., 2003). Са аспекта конкретизовања политике интервенционизма одређене државе, Каплан наводи претходно повезане акције у међународним односима, изјаве тадашњих председника о интересима државе непосредно пре употребе силе, као и степен популарности председника, као критеријуме позитивног исхода употребе војне силе од стране САД (Kaplan, 1981). Легитимизација пред домаћом и међународном јавношћу кључни је темељ на ком су базирана поједина научна проучавања војних интервенција (Goldmann, 1984; Higgins, 1963; Moore, 1969), што уједно представља и главне импликације раног периода њихових проучавања. Након Хладног рата, академска заједница истраживачки фокус усмерава на растућу улогу војних интервенција као доминантног инструмента остваривања циљева спољне политике великих сила. У последњој деценији 20. века, војни интервенционизам се више не посматра као проблем који би требало оправдати, већ као начин за лакшу и успешнију хегемонску промоцију великих сила (Amer, 1994; Reseny, 1995; Meernik, 1996; Haass, 1999; Von Hippel, 2000).

Студије новијег датума оријентисане су на специфичне проблеме који настају на постконфликтним подручјима као последица војне интервенције, попут стања људске безбедности, еколошких проблема, миграција, али постоје и студије које су фокусиране на предвиђања развоја војних интервенција у XXI веку (Nalbandov, 2009; Koch & Sullivan, 2010; Kreps, 2011; Bannelier–Christakis, 2016). Мерник наводи да када год би амерички председници правдали интервенције током читаве историје САД, мало циљева (уз изузетак националне безбедности) је навођено толиким интензитетом и учесталашћу као промоција демократије (Meernik, 1996: 392).³⁹ Вудро Вилсон је своју одлуку о уласку у Први светски рат оправдао потребом за „безбедним демократским светом“ и послао оружане снаге САД у Мексико како би их „научио демократији“, док је Роналд Реган 1983. године аргументовао ангажман у Либану неопходним укључивањем САД у процес успостављања демократског Либана (Office of the Historian, 2019).

³⁹ Прагматска злоупотреба демократизације зарад оправдавања политике војног интервенционизма, као и елементи спољнополитичке доктрине Клинтонa и Буша, биће детаљније представљени у Поглављу 3 ове дисертације.

Још једна битна карактеристика војних интервенција јесте намера ангажовања. Употреба оружаних снага мора бити базирана на конативном сегменту спољне политике и мора бити сврсисходна и базирана на војном и/или политичком циљу.⁴⁰ Сходно томе, спорадична нарушавања ваздушног простора праћена прелетима војних ваздухоплова друге државе, и нарушавања акваторије, не сматрају се војним интервенцијама. Како се ненамерне конфронтиције између војних ваздухоплова или морнаричких бродова не третирају као случајеви војних интервенција (Sullivan & Koch, 2009: 2), такви гранични случајеви се третирају као спорадични инциденти.

Приказ операционалних елемената појма војних интервенција имао је за циљ не само да представи најрелевантније академске дискусије о њиховој природи, већ и да послужи као основ за њихову систематску класификацију утемељену на теоријским одређењима. Осим наведених, у литератури је разматрано још неколико споредних својстава војних интервенција која могу утицати на њихову типологију. Тако, у зависности од референтног субјекта, војне интервенције могу бити пријатељске, непријатељске или неутралне (Pearson & Baumann, 1988: 175), док према својству интервенишућег субјекта могу бити унилатералне и мултилатералне (1988: 176). Пирсон класификује војне интервенције на основу три критеријума: афективности (утицају), политичким околностима интервенције и питањима која су од значаја за интервенишуће актере (Pearson, 1974). У првом критеријуму Пирсон врши додатну поделу на непријатељске, чији је циљ пружање директне подршке опозиционим субјектима унутар држава мета интервенције, затим на пријатељске усмерене на подршке актуелним носиоцима власти у државама метама интервенције и на неутралне.⁴¹ Други Пирсонов критеријум класификације могуће је разделити на три сегмента: интервенције којима се директно уплиће у унутрашња питања суверене државе, интервенције у којима интервенишући актер не заузима јасну позицију у погледу подршке носиоцима власти и интервенције чији покрети трупа имају утицај на спољнополитичке или унутарполитичке одлуке државе мете (Pearson, 1974: 262).⁴²

У Табели 3 је на основу прегледа најрелевантнијих студија приказана класификација војних интервенција у оквиру студија безбедности.

Табела 3: Класификација војних интервенција у студијама безбедности

	Војне интервенције		
	Класично разумевање војних интервенција	Хуманитарне војне интервенције	Унутрашње војне интервенције
Pearson & Baumann, 1988.	<p>Референтни објекат: Пријатељске, Непријатељске, Неутралне;</p> <p>Субјекат: Унилатералне, Мултилатералне</p> <p>Трајање: Краткотрајне Дуготрајне</p>	<p>Према стратегији: Избегавање сукоба, Одвраћање и одбрана, Одвраћање и принуда, Принуда и напад (Seybolt, 2007).</p> <p>Према циљевима: Осигурање интереса САД,</p>	<p>Према домету: Периферне интервенције; Централизоване интервенције (Taliaferro, 2004).</p> <p>Према циљевима: Утицај на постојећи унутрашњи спор;</p>

⁴⁰ Политички циљ интервенције је операционализован као конкретна вредност (територија, политичка власт или ресурси) која је предмет разматрања политичких лидера државе која интервенише (Sullivan & Koch, 2009).

⁴¹ Пирсон не наводи специфичности на бази којих би војна интервенција била класификована као неутрална.

⁴² Афективност и политичке околности као две категорије класификације се међусобно искључују, али је једној интервенцији могуће додати више атрибутивних обележја (Pearson, 1974).

Pearson, 1974.	Критеријум афективности: Пријатељске, Непријатељске	Побољшање регионалне и глобалне стабилности, Подршка регионалним и глобалним вредностима,	Напори за очувањем појединих група или мањина; Промовисање идеологије; Освајање територије;
Miller, 2003.	Домет: Масивне, Средње, Ограничене, Немешање.	Помоћ у изградњи институција или обнови (Kavanagh et al, 2019).	Измена регионалне безбедносне динамике; (Pearson & Baumann, 1988).

Извор: Компилирано према: Pearson, 1974; Pearson & Baumann, 1988; Miller, 2003; Seybolt, 2007; Kavanagh et al, 2019.

У својој опсежној студији о војним интервенцијама, корпорација РАНД наводи њихову типологију на интервенције којима се обезбеђују интереси и циљеви уско везани за САД, односно на оне којима се обезбеђује „идеализовани“ шири контекст циљева (Табела 3 и 4). Овакву почетну дистинкцију затим доводе у мрежну повезаност са интересима САД у држави интервенције, односно у региону ком припада држава у којој је извршена интервенција (Kavanagh et al., 2019: 14). Типологија успешности војних интервенција (енг. *interventions effectiveness/efficiency*) представља једну од неколико доступних матрица за процену испуњености циљева конкретних интервенција и представљена је у Табели 4.

Табела 4: Типологија војних интервенција САД

	Ужи интереси САД	Шири интереси САД	Потенцијални фактори успеха интервенције
Интереси САД у држави интервенције	Обезбеђивање интереса САД у држави интервенције	Пружање помоћи држави интервенције или њеном становништву	Извршење и структура интервенције/операције Стање политичког и економског развоја државе мете интервенције
Интереси САД изван државе интервенције	Побољшање регионалних и глобалних безбедносних интереса САД	Пружање подршке регионалним и глобалним нормама	Односи моћи у међународном систему Војни односи САД и нападнуте државе Интензитет борбених дејстава

Извор: Адаптирано према: Kavanagh et al., 2019: 35.

Једна од могућих типологија војних интервенција које спроводе САД односи се на укључивање интереса САД на глобалном и регионалном плану и довођење интереса са успесима војних интервенција на терену (Табела 4). Додатни елемент који је неопходно укључити у дефиницију војних интервенција тиче се изражене војне (и сваке друге) асиметричности у корист интервенишућег актера. Као што је претходно истакнуто, капацитет за спровођењем војних интервенција имају суперсиле, а нешто ређе регионалне силе, као и међународне организације. Нарочито у ери униполарности, све војне интервенције спроводиле су велике силе које су у војном и економском и технолошком смислу биле знатно супериорније у односу на државе против којих је интервенција била усмерена.

2.2.6.3 Инструменти индексирања војних интервенција

Посматрање специфичности војних интервенција у дужем временском периоду је омогућено нарастајућим корпусом база података које су индексирале спроведене војне интервенције. Тиме је олакшано разумевање учесталости њиховог глобалног испољавања и омогућено довођење у везу са сродним појавама за чије је проучавање неопходно анализирање података за дужи временски период.

У овом делу биће представљена академска настојања за индексирањем и статистичким приказом варијабли војних интервенција. Најпре ће бити представљени инструменти којима се врши квантификовање војних интервенција и припадајућих им варијабли попут циљева, дужине трајања, локације, интензитета, актера, броја жртава, исхода и слично. Потом ће бити спроведена статистичка анализа војних интервенција у периоду од Другог светског рата, а на крају ће бити изнети статистички налази о војним интервенцијама које су инициране од стране САД. Истраживачима на располагању стоји мноштво инструмената којима се у дужим временским периодима индексирају појаве које по својим својствима одговарају војним интервенцијама. Имајући у виду да је током XX века број војних интервенција био значајно мањи у односу на класичне оружане сукобе (или неку другу индексирану варијаблу), сетови података који индексирају војне интервенције се не могу се описати као комплексне серије података (*Big Data*), већ имају својство база података мањег обима.

У односу на изворе података, извршена је дистинкција на институционалне и базе података које самостално публикују академски аутори, па ће у наставку бити представљен опис инструмената којима се индексирају својства војних интервенција (Табела 5). У другом делу овог потпоглавља биће, дескриптивном статистиком, представљени синтетизовани налази о учесталости спровођења војних интервенција. Такав приказ ће омогућити извођење налаза у вези са динамиком војног интервенционизма.

Табела 5. Систематизован преглед инструмената индексирања војних интервенција

Назив базе	Аутор	Временски обухват	Последње ажурирање	Тематизација базе у литератури
ПРИФ-ова база података о хуманитарним војним интервенцијама (PRIF Dataseton Humanitarian Military Interventions)	Франкфуртски институт за проучавање мира	1960–2019. ⁴³	2019.	Gromes, Thorsten, and Matthias Dembinski, (2019), "Practices and outcomes of humanitarian military interventions: a new data set", <i>International Interactions</i> , 45(6), 1032-1048.
Војне интервенције великих сила 1945-2004 (Military Interventions by Powerful States: 1945-2004)	Патриша Саливен (<i>Patricia Sullivan</i>) и Михаел Коч (<i>Michael Koch</i>)	1945–2004.	2004.	Patricia L. Sullivan and Michael T. Koch, (2009), "Military Intervention by Powerful States, 1945-2003", <i>Journal of Peace Research</i> , 46(5), 707-718.
Међународне војне интервенције 1947-1988. (International Military Interventions 1947-1988)	Пирсон Фредерик (<i>Pearson, Frederic</i>) и Роберт Бауман (<i>Robert A. Baumann</i>)	1947–1988.	1993.	Pearson, Frederic and Robert A. Baumann, (1989), "International military intervention in sub-Saharan African subsystems", <i>Journal of Political & Military Sociology</i> , 17(2), 115-150.
Међународне војне интервенције 1989–2005. (International Military Interventions 1989–2005)	Емизет Кисангани (<i>Emizet Kisangani</i>) и Џефри Пикеринг	1989–2005.	2008.	Kisangani, Emizet and Jeffrey Pickering, (2008), <i>Codebook International Military Intervention, 1989-2005</i> , Ann Arbor: Kansas State University

⁴³ У опису ове базе наводи се да је опсег случајева интервенционизма индексиран до 2019. године. Међутим, 2016. је последња година за коју постоје подаци (Thorsten, 2019).

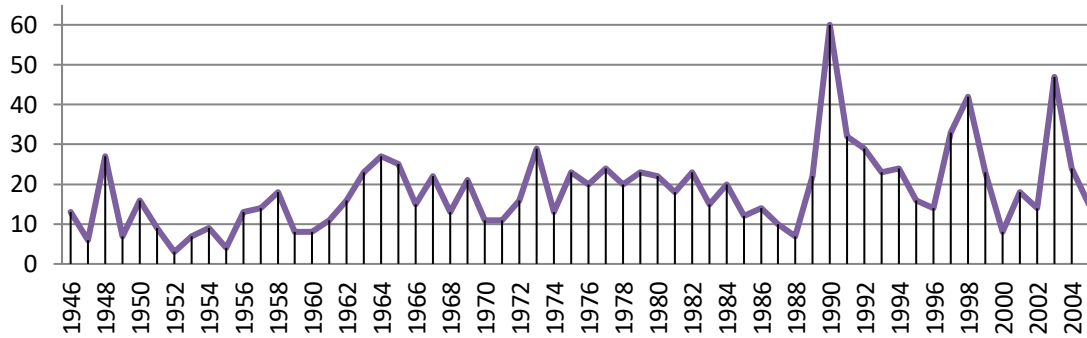
	(Jeffrey Pickering)			
Институционализа- ција људских права и војне интервенције САД (Human Rights Institutionalization and U.S. Humanitarian Military Intervention)	Сеунг-Ван Чои (Seung-Whan Choi) и Јонгван Ким (Youngwan Kim)	1945-2018.	2018.	Choi, Seung-Whan, et al., (2020), “Human rights institutionalization and US humanitarian military intervention”, <i>International Interactions</i> , 46(4), 606-635.
Војне интервенције и исход грађанских ратова (Military Intervention and the Outcome of Civil Conflicts)	Стивен Гент (Stephen Gent)	1900-2007.	2009.	Gent, Stephen, (2008), “Going in when it counts: Military intervention and the outcome of civil conflicts”, <i>International Studies Quarterly</i> , 52(4), 713-735.
Војне интервенције и стабилност околу (Military Intervention and Neighboring State Stability)	Дурсун Пексен (Dursun Peksen)	1945-2010.	2012.	Peksen, Dursun, and Marie Olson Lounsbury, (2012), „Beyond the target state: Foreign military intervention and neighboring state stability“, <i>International Interactions</i> , 38(3), 348-374.
Интервенције трећих страна у грађанским ратовима (Third Parties Military Interventions in Civil Conflicts)	Јун Кога (Jun Koga)	1960-2015.	2018.	Koga, Jun, (2011), “Where do third parties intervene? Third parties’ domestic institutions and military interventions in civil conflicts”, <i>International Studies Quarterly</i> , 55(4), 1143-1166.
Подаци за војне интервенције и демократију (Replication data for: Intervention and Democracy)	Брус Буено де Мескита (Bruce Bueno de Mesquita) и Џорџ Даунс (Geogre Downs)	1956-2005.	2006.	Bueno de Mesquita, Bruce and George W. Downs, (2006), “Intervention and democracy”, <i>International Organization</i> , 60(3), 627-649.

Извор: Аутор

Опште карактеристике приказаних база података које индексирају војне интервенције јесу мали обим података, одсуство варијабли које их детаљније објашњавају, као и релативна неуједначеност у погледу временског обухвата и методологије прикупљања података. У наставку ће бити укратко приказане одлике неколико инструмената индексирања војних интервенција.

База података о хуманитарним војним интервенцијама Института за проучавање међународног мира из Франкфурта (енг. *PRIF Dataset on Humanitarian Military Interventions*) представља најкоришћенији извор сирових података о случајевима војног интервенционизма. Овај сет података развили су Торстен Громс (*Thorsten Groms*) и Матијас Дембински (*Matthias Dembinski*), а он обухвата све хуманитарне војне интервенције спроведене у периоду између 1946. и 2016. године (Gromes & Dembinski, 2019). Подаци су организовани у два формата од којих први индексира интервенције као јединице анализе, док други користи календарску годину као јединицу анализе (2019: 2). Следећи веома значајан инструмент квантификовања војних интервенција у форми базе података јесте база података „Међународне војне интервенције“ (енг. *International Military Interventions – IMI*) која каталогизује 1114 случајева војних интервенција реализованих у периоду 1946–2005. године (График 1).

График 1: Учесталост војних интервенција у свету, 1946–2005.

Извор: База података *Међународне војне интервенције* (Pearson & Baumann, 1993; Kisangi & Pickering, 2008).

Случајеви војних интервенција спроведених од стране паравојних фракција, приватних безбедносних снага, као и осталих хибридних војних јединица које нису део регуларних снага под командом званичних цивилних и војних власти искључене су из базе. Осим тога, свака интервенција мора испуњавати критеријум сврсисходности, сагласно ком мора постојати јасна одлука о свесном војном деловању на територији треће државе. У том смислу, интервенцијом се не могу сматрати случајеви попут краткотрајног нарушавања ваздушног простора или ненамерног приступа бродова територијалним водама друге суверене државе.⁴⁴ Аутори базе полазе од става да су војне интервенције резултат свесних спољнополитичких одлука донетих од стране легитимно изабраних представника власти.

Због тога су такозвани „ненамерни“ појединачни случајеви пресретања ратних бродова или борбених ваздухоплова третирани као изоловани инциденти и не могу се сврстати у војне интервенције. Војне интервенције великих сила (енг. *Military Interventions by Powerful States*) јесте специфичан сет података који, за разлику од претходних, индексира војне интервенције које су иницирале и спроводиле велике силе. Према становишту аутора ове базе, Патрише Саливен и Михаела Коча, велике силе су сталне државе чланице Савета безбедности Уједињених нација. Стога су у бази индексирани сви случајеви званичне употребе силе од стране званичне владе (САД, Француске, Уједињеног Краљевства, НР Кине или Русије), против државног или недржавног актера између 1946. и 2003. године (Sullivan and Koch, 2009). База нарочито индексира варијабле које се односе на остваривање политичких циљева, затим на људске и материјалне трошкове војних операција, као и резултате интервенције у односу на постављене циљеве (2009: 3).

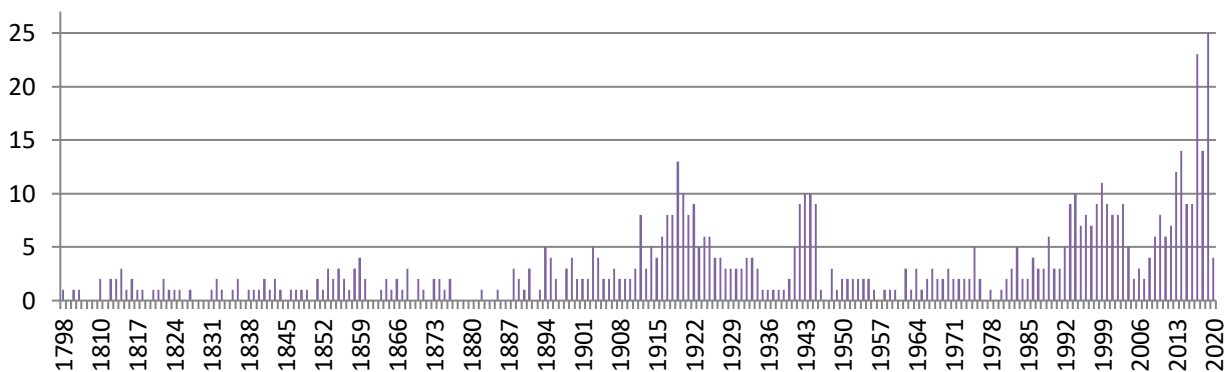
Додатно, база садржи варијабле попут циља, врсте силе коју држава користи, као и помоћ која се пружа држави у којој се интервенише (2008: 3). Већ је неколико пута наведено да су војне интервенције најчешће реализоване од стране искључиво великих сила (James & Hristoulas 1994; Hess & Orphanides 1995; Pickering & Kisangani, 2006) или бар регионалних, односно сила средњег домета. Током последња два века откако се индексирају подаци о војним интервенцијама (и конфликтима уопште), забележено је небројено много случајева употребе оружаних снага ван својих државних територија.

⁴⁴ Услед специфичности државних територија, у неким случајевима је тешко прецизирати границе ваздушног простора конкретне државе, па се тако у јулу 2019. године десило да су оружане снаге Турске повредиле ваздушни простор Грчке преко 40 пута (Mehrl & Choulis, 2021). Слична ситуација је и у случају Индије и Пакистана, који су зарад спречавања уласка у сукоб већих размера, 1991. године потписали Споразум о превенцији нарушавања ваздушног простора и дозвољавању прелета војним летелицама преко делова територија две државе услед нерешених територијалних питања (UN Secretariat, 1991). Сви ови случајеви се због поменутих особености не могу сматрати војним интервенцијама.

У укупном корпусу, највећи проценат заузимају војне интервенције САД. Прецизније разумевање употребе оружаних снага САД изван њихове територије, омогућено је дескриптивним приказом учесталости употребе оружаних снага (График 2). Серија података сачињена је на основу извештаја објављеног у оквиру редовних активности Конгресне Службе за истраживања.⁴⁵

Подаци су екстраховани из наративних квалитативних описа употребе оружаних снага поређаних хронолошки по календарским годинама.⁴⁶ Извештај описује 676 случајева војног сукоба или потенцијалног сукоба у оквиру којих су на (ин)директан начин укључене оружане снаге САД (Torreon & Plagakis, 2020). Додатно, у Извештају су укључени и случајеви употребе оружаних снага ангажованих зарад испуњавања задатака који нису по својој природи традиционално војни (Torreon & Plagakis, 2020).

График 2: Учесталост употребе оружаних снага САД изван њене територије, 1798–2020.

Извор: Адаптирано према: Torreon & Plagakis, 2020.

Током XIX века, употреба оружаних снага САД у свету је махом била спорадична и оријентисана према Латинској Америци (највећи број случајева употребе оружаних снага САД током овог века забележен је у Перуу, Мексику, Куби, Панами, Никарагви). Једно од могућих објашњења оваквог оријентисања САД ка свом „Југу“ јесте последица (тада) новоуспостављене спољнополитичке доктрине председника Џејмса Монора (*James Monroe*), чија је интенција ограничавање европског колонијализма на оба америчка континента и успостављање зоне утицаја САД у Западној хемисфери.⁴⁷ Додатно, током XIX века, САД нису биле директно инволвиране у глобалне токове, па отуда релативно ниска и уједначена фреквенца коришћења њене војне силе у овом делу света. Очекивано, почетком XX века, забележен је раст употребе оружаних снага изван територије САД, што је кулминирало током Првог светског рата (График 2). САД су ангажовале своје оружане снаге на Панами (између 1903. и 1914. године), затим у Доминиканској Републици (1904. године), на Куби (између 1906. и 1909. године), у Хондурасу (два пута, током 1907. и поново током 1912. године), затим у Никарагви, Мексику и Хаитију.

⁴⁵ Конгресна служба за истраживања (енг. *Congressional Research Service - CRS*) је организациона јединица америчког Конгреса која спроводи истраживања за потребе комитета и конгресмена оба дома Конгреса САД. Служба се бави истраживањима за потребе свих фаза законодавног процеса, као и анализом унутрашње и спољне политике САД. Резултате својих истраживања, Конгресна служба објављује у форми извештаја, меморандума, консултација и различитих интерактивних облика групне сарадње (CRS, 2021).

⁴⁶ Подаци приказани на Графику 2 су индексирани по календарској години почев од 1798. до јула 2020. године. Сваки регистровани случај одговара једном ангажману оружаних снага (рат, војна интервенција, евакуација америчких држављана, стационирање поморских и/или копнених снага, војно-логистичка подршка једној од страна у сукобу), у једној држави/територији, у оквиру једне календарске године.

⁴⁷ За више одређења Монроове спољнополитичке доктрине, видети више у Поглављу 3 ове дисертације.

Током, као и након Првог светског рата оружане снаге САД су биле ангазоване изван САД чак по десет пута годишње (График 2). Други статистички брег војног ангажмана САД током XX века догодио се за време Другог светског рата, након чега је у Хладноратовској ери уследила стагнација или готово одсуство значајнијег војног ангажовања (График 2). Поновно повећање фреквенце спољних војних активности забележено је крајем осамдесетих и током последње деценије XX века, а тај тренд је настављен и у XXI веку (График 2). Према подацима из овог Извештаја, САД су извршиле формалну објаву рата свега једанаест пута током своје историје.⁴⁸

2.3 Појмовни оквир

У овом делу поглавља биће представљена појмовна одређења елемената који конституишу постконфликтну изградњу државе – тип политичког режима и његових промена, консолидација институција сектора безбедности и реформе сектора безбедности, а биће представљени и могући модели организације међународног система и специфичности ере униполарности.

2.3.1 Елементи постконфликтне изградње државе

Постконфликтна изградња државе (*postconflict statebuilding*) јесте теоријски етаблиран термин који у свој оквир укључује неколико елемената који су предмет праћења непосредно пре и након војних интервенција, попут промене у квалитету политичког режима, изградње институција, као и билатералних веза са интервенишућим актерима (Barnett & Zürcher, 2008). Према становишту Барнета и Цирхера, то је процес стварања или развоја владиних институција потребних за свеукупну стабилизацију и развој државе (2008: 23). Ове институције укључују политичке, економске, безбедносне и демократске владине агенције и мрежу њихових односа, те неометаног функционисања државе. Због тога је сваки прекид у њиховом раду и потенцијални *interregnum* који може бити угрожен интервенисањем споља – од значаја за академска истраживања. Како се овај концепт узима као аналитички алат у регионима у којима је већ било конфликта у ближој прошлости, постоје и синонимно одређење постконфликтне изградње државе термином „постконфликтна реконструкција“ (Hamre & Sullivan, 2002; Coyne, 2005; Williams, 2005; Englebert & Tull, 2008). Овај термин се у појединим студијама описује као занављање услова живота и „инфраструктуре окупираног народа, односно територије, који су постојали пре избијања непријатељстава“ (Etzioni, 2007: 27).

Хамре и Саливен наводе три разлога због којих је адекватније користити термин постконфликтна реконструкција уместо синтагме „изградња државе“. Први се тиче обавезног занемаривања улоге екстерних актера и умањивање незаслужене улоге коју они имају, што је чест случај у научном и политичком дискурсу (Hamre & Sullivan, 2002: 89). Други се тиче такозваног „продуженог конфликта“ који се може спорадично одвијати и након окончања „главног“ конфликта на одређеном простору, због чега придев „постконфликтни“ не означава само крај сукоба између зараћених страна, већ и активности на ублажавању и потпуном смиривању ситуације на терену (2002: 90). Последњи разлог тиче се западноцентричног угла посматрања неуспеха „изградње државе/нације“ у случају Јапана, Немачке и Кореје након Другог светског рата (2002: 90) што, према становишту ових аутора указује на историјске грешке у реализацији спољнополитичких циљева САД.

⁴⁸ То је учињено 1812. године (Велика Британија), 1846. (Мексико), 1898. (Шпанија), 1917. (Први светски рат; формална објава Немачкој и Аустроугарској), као и објаве рата Јапану, Немачкој и Италији током Другог светског рата 1941. године, и током 1942. године Бугарској, Мађарској и Румунији.

Овакав став делимично оспорава Ахмад Азами (*Ahmad Azami*) који постконфликтну реконструкцију контекстуализује као прву фазу процеса изградње државе (Azami, 2020). Он наводи да је постконфликтна реконструкција заправо иницијално успостављање власти на просторима на којима је конфликт створио институционални вакуум, потпуно разоривши претходне институције, што се, према његовом становишту, догодило у случају Авганистана, Сомалије и на Косову и Метохији као аутономној покрајини СРЈ (2020: 2). Друга фаза изградње државе обухвата стварање самоодрживих институција које су способне да самостално врше власт, а трећа фаза се односи на оснаживање „слабих“ држава у смислу вршења државних функција на начин који је описао Френсис Фукујама (Fukuyama, 2005: 135; према: Azami, 2020: 3). Постконфликтна подручја представљају државе или делове њихових територија на којима је у већој мери окончан конфликт. Окончање конфликта као варијабла се не може узети као прецизна мерна јединица, већ такво окончање је само један од важнијих сегмената у додељивању „постконфликтности“ одређеном подручју. Аутори нису сагласни са дефинисањем природе постконфликтних подручја као територија које су у процесу транзиције од рата ка миру. Таква подручја третирају се као територије са изражено упитном сувереношћу (Besson, 2004; Krasner, 2005; Zaum, 2017).

У аналитичком оквиру ове дисертације биће прихваћен нешто традиционалнији приступ који окончање оружаног сукоба на одређеној територији третира као довољан услов за њено означавање постконфликтном. Прецизније, у сва три случаја војних интервенција, као критеријум окончања узет је прекид главнина војних дејстава интервенишућег актера – САД. Међутим, снажан песимизам па чак и опонирање термину „постконфликтни“ видљив је у пар случајева у којима аутори у потпуности искључују овај термин из теоријског дискурса, верујући да је „стенограф за конфликтне ситуације у којима је отворени рат завршен“ адекватнија синтаagma за објашњење овог феномена (Junne & Verkoren, 2005; Heathershaw & Labmach, 2008).

Песимизам поводом успеха (и уопште могућности) постконфликтне изградње државе испољава се негирањем адекватног одређења предмета истраживања постконфликтних подручја. Према њиховом становишту, централни референтни „објекат“ треба да буде огољени простор. Зато студије о постконфликтним просторима треба да укључе категорије попут моћи за организовањем, окупирањем и администрирањем *простора* као таквог (O’ Tuathail, 1996: 1, према: Heathershaw & Labmach, 2008). Овакво виђење које из анализе искључује или маргинализује изградњу државе као ширег, друштвено-политичког објекта, својствено је реалполитичком гледишту у оквиру студија безбедности, јер занемарује потребу организовања друштвено-политичког система који треба да омогући изградњу државе.

Френсис Фукујама идентификује државну снагу као способност да се „формулишу и спроводе политике и доносе закони, да се ефикасно администрира уз минимум бирократије, да се контролише корупција, да се одржи висок ниво транспарентности и одговорности у владиним институцијама и што је најважније, спровођење закона“ (Fukuyama, 2004: 9). У језгру државних институција често се налази професионална бирократија, коју води државна служба која је способна да ефикасно спроводи владине политике, аутономна од политичких притисака или посебних интереса и ослобођена од корупције или политизације у државној управи. У најширем смислу, јаке или добро функционишуће државе су оне у којима су политичке институције компаративно делотворне, те стога могу истовремено спроводити одлуке у различитим областима (2004: 9).

Слабе или крхке државе не контролишу монопол политичке власти на својој територији и нису у стању да доследно спроводе државну политику. Имајући у виду да се степен институционалне снаге може разликовати у различитим државама, Фукујама наводи да се та разлика у снази манифестује и неједнакошћу међу агенцијама и институцијама унутар истог државног апарата (Fukuyama, 2004: 9).

Он је указао и на концептуалну недоследност која се односи на дистинкцију термина „изградња државе“ и „изградња нације“. Подсећајући на подељеност која постоји у поимању ових појмова, Фукујама тврди да се синтагмом „изградња нације“ означавају искуства која су САД оствариле након војног ангажмана нарочито испољена у случају Авганистана и Ирака, у „стварању новог политичког поретка на простору на ком нису постојале дубље укорењене социо-политичке традиције“ (Fukuyama, 2006: 3). Фукујама наводи да у америчком научном и политичком дискурсу, синтагма „изградња нације“ обухвата оно што је у литератури прихваћено као „изградња државе“ која се, осим конструисања политичких институција, односи и на економски развој (2006: 3). На бази богатог искуства које је стекао у својству изасланика Уједињених нација, Лакдар Брахими (*Lakhdar Brahimi*) наводи да би се питања постконфликтне изградње државе морала односити на израду и усвајање устава, затим на структуру правичног изборног процеса, на реинтеграцију и „национално помирење“ (прим. аут. уколико постоји таква потреба), као и на владавину права (Brahimi, 2007: 4). Уставотворни поступак, према становишту Брахимија, је најакутнији процес који се одвија непосредно након конфликта, што никако не сме да неоправдано убрза исти (2007: 4). Нешто мање акутно питање тиче се спровођења избора за које Брахими верује да представљају изузетан изазов за екстерног актера. Централно питање у вези са изборима је репрезентативност независних изборних тела и комисија, као и поштовање изборних правила (2007: 4). Коначно, разоружање и реинтеграција су нешто дуготрајнији процеси, који уз обезбеђивање принципа владавине права омогућавају „дугорочну структурну стабилност“ постконфликтног подручја (2007: 4). Брахимијеви критеријуми успешне изградње државе заправо представљају основ конкретизације процеса реформе сектора безбедности који је увек праћен променама у типу политичког режима одређене државе.

Процес постконфликтне изградње државе у готово свим случајевима је подстакнут и контролисан од стране интервенишућег актера.⁴⁹ Због свеопште доминације САД током XX и почетком XXI века, не чуди велики број радова који третирају ову државу као екстерног актера изградње државе (Hooks, 1990; Dodge, 2006; Lake, 2010; Dodge, 2013). Дејвид Лејк упућује на праксу изградње државе од стране САД кроз три историјске епохе (Lake, 2010). Прва епоха (и модел изградње државе, како га Лејк назива), почела је крајем XIX века и била доминантна током већине XX, а нарочито у периоду Хладног рата, када је укључивала подршку „изградњи држава са политичком стабилношћу и лојалношћу“ (Lake, 2010: 258). Лејк тврди да се овакво спољнополитичко понашање САД могло научно објаснити теоријом реалполитике, имајући у виду да је било мотивисано економским и политичким интересима САД у појединим деловима света (2010: 258). Намера за изградњом држава које би поседовале унутрашњи и легитимитет на спољном плану, догодила се почетком 1990. године и представљала је прекретницу у изградњи државе од стране САД (2010: 258).

⁴⁹ О овом питању у литератури постоје спорења. Заговорници државоцентричног приступа постконфликтне изградње државе, заступају поглед према ком је изградња државе (као последица војних интервенција) нужно лош процес, јер ако је до њега дошло, то већ само по себи означава „трагедију либералне изградње мира“ (Jahn, 2007; Wolff, 2011).

Имајући у виду да је у овом периоду, циљ изградње био стварање функционалних држава подржаних и од локалног становништва, овај модел се академски може објаснити либералним приступима у оквиру студија безбедности (Lake, 2010). Последњи период је наступио када је тежња за економском и демократском реформом пала са врха агенде, а примат преузела изградња државе која фаворизује пружање безбедности и јавних добара локалном становништу, што се догодило у случају Авганистана и Ирака (2010: 258). Оваква „изградња државе 3.0“, како је Лејк означава, представља аналитички објекат који се може објаснити теоријом друштвеног уговора (2010: 258).

Изградња државе укључује мноштво паралелних процеса, а као најдоминантнији у постконфликтном периоду, у литератури се идентификују: процес промене политичког режима – демократизација/аутократизација (Brzoska, 2006; De Mesquita & Downs, 2006; Monten, 2014, Azami, 2020), консолидација институција сектора безбедности након конфликта (Hamre & Sullivan, 2002; Sedra, 2007; Azami, 2020) и билатерални односи са интервенишућом државом (Haass, 1999; Monten, 2014).⁵⁰ Додатно, литература обилује радовима који на концептуалном, и плану практичне примене третирају везу између изградње државе и реформе сектора безбедности (Jackson, 2011; Goodhand & Sedra, 2013; Albrecht & Jackson, 2014; Gordon, 2014) и између демократизације и два поменута процеса (Ginifer, 2006; Zürcher et al., 2013; Jackson & Bakrania, 2018). У наставку ће бити пружен приказ сва три елемента и уједно зависне варијабле, које ће овом студијом бити истражене на примеру СРЈ, Авганистана и Ирака.

2.3.1.1 Постконфликтне промене у типу политичког режима

Постконфликтна демократизација се након престанка биполарне организације међународног система, одвијала увек под патронатом међународног присуства (Grimm & Weiffen, 2018). Због тога ће осим идентификације конститутивних елемената појма демократије обилно развијених унутар политичке теорије, циљ овог дела поглавља бити и представљање демократизације као процеса који је подесан за аналитичко тумачење динамике типа политичког режима. Посебан акценат биће стављен на академску идентификацију специфичних индикатора у променама типа политичког режима у државама које су предмет овог истраживања. На бази прегледа о природи, врстама, интензитету и аналитичком потенцијалу којим се може разумети процес демократизације, биће изведени ставови о значају појединих индикатора у сагледавању и анализи процеса демократизације у постконфликтним друштвима. Због тога ће исход овог сегмента поглавља омогућити адекватно и мериторније одређење истраживачког модела за мерење ових промена, које ће бити приказано у наредном поглављу.

Промене у типу политичког режима најчешће су узроковане насилним рушењем од стране друге државе или групе држава. Примери таквих насилних рушења режима од стране САД широм света могу се идентификовати не само у ери униполарности, већ и у дужем временском опсегу. Историја бележи низ догађаја којима су са власти уклоњени чак и демократски изабрани лидери попут премијера Ирана Мухамеда Мосадека (*Mohammad Mosaddegh*) од стране САД и Уједињеног Краљевства током 1953. године или рушење првог председника Индонезије, Сукарна (*Kusno Sosrodiharadjo*) током 1965. САД су такође играле важну улогу у свргавању лидера Конга, Патриса Лумумбе који је убијен 1961. године (Grow, 2008).

⁵⁰ У литератури су тематизовани и проучавани и фактори којима се испитују елементи постконфликтне изградње попут религије (Tull, 2010; Dragovic, 2015; Sandal, 2019), економских аспеката изградње државе (Julien, 2008; Anten et al., 2012; Distler et al., 2018) и родних питања односно улоге жена у постконфликтним друштвима (Puechguirbal, 2005; Väyrynen, 2010; Hudson, 2016).

Током Хладног рата, САД су на простору Јужне Америке интервенисале зарад свргавања режима у чак осам случајева (Grow, 2008),⁵¹ а аутори наводе овакав ангажман САД као могућ основ за оспоравање тезе о демократском миру (Tilemma, 1972; Weis, 1993).

Концептуализација политичког режима на релативно консензуалан начин третира његове конститутивне елементе. Пројекат „Полити“ дефинише политички режим као „сет односа које карактерише асиметричност, који се практикују међу члановима друштва између којих постоји извесна хијерархија“ (Marshall, 2020: 1). На сличан начин се у дефинисање демократског политичког режима укључује и сет процедура и правила за усвајање одлука на начин да се осигура најшире учешће заинтересованих страна (Bobbio, 1987) или „организација и функционисање система у оквиру друштвене заједнице на бази бројних принципа, процеса, институција и политичких власти“ (Norris, 1999: 74).

Политички режим се према класификацији Џерарда Мунка (*Gerardo Munck*) може посматрати као дводимензионални концепт који укључује процедуралну и бихејвиоралну компоненту (Munck, 1996). Процедурална димензија политичког режима укључује правила према којима функционише одређени систем, што је према Мунковој тематизацији, једноставнија варијанта дефинисања политичког режима, која укључује број и врсту актера који могу да учествују у борби за власт, начине на које актери долазе до власти и правила која постоје у процесу доношења одлука (1996: 7). Постојање политичког режима претпоставља устројен институционални систем, због чега је важно да он буде легитимизован као релевантан и „признат“ од стране политичких актера и јавности (Przeworski, 1991).

Ово је поље на ком Мунк образлаже другу димензију политичког система – бихејвиоралну, која је остварена само уколико актери прихватају правила која су усвојена од стране институција (1996: 8). Међутим, Мункова концептуализација политичког режима се не зауставља на овој подели. Овај аутор верује да је адекватније за емпиријска истраживања спровести својеврсно рашчлањивање компоненти политичког режима кроз његове транзиције (промене) и консолидације (Munck, 1996). Он прихвата дефиницију транзиције политичког режима као „интервал између два типа политичка режима током ког правила политичке утакмице нису одређена“ (O'Donnell and Schmitter, 1986: према: Munck, 1996: 9), а консолидацијом означава период који отпочиње са мноштво правила која су унапред дефинисана и који се окончава када таква правила престану да важе (1996: 10). Ричард Гинтер (*Richard Gunther*) и сарадници дефинишу транзицију као „период који почиње као наследник ауторитарних режима и који карактерише институционална конфигурација која је стабилна у оквиру демократског режима“ (Gunther et al., 1995: 3).

Демократија у својој најопштијој форми обухвата владавину народа унутар појединачних политичких јединица – држава. Друштвено-политичка комплексност која без престанка еволуира, додатно је усложнила процес дефинисања демократије. Њена прва дистинктивна специфичност јесте опште право гласа, односно слобода и правичност изборног процеса (Møller & Skaaning, 2013). Роберт Малган (*Robert Mulgan*) је сматрао да концептуализација демократије треба да почне раздвајањем овог појма на директну, каква је постојала у античкој Атини и са друге стране на индиректну, репрезентативни модел који је условљен управо као последица усложњавања политичких процеса и стварања држава (Mulgan, 1968). Елементи дефиниције коју је овај аутор предложио укључују „легално устројен систем владавине који има капацитет и моћ да врши власт“ (1968: 5).

⁵¹ Мајкл Гроу (*Michael Grow*) наводи да су САД у периоду Хладног рата покушале или успеле да сруше режиме у Гватемали, Чилеу, Никарагви, Гренади, као и на Куби, Панами, Доминикани и Британској Гвајани (Grow, 2008).

Малган верује да се воља народа делегира на национални ниво, због чега фаворизује моћ народа као важну компоненту демократске политичке праксе. У нешто ранијим одређењима, појам демократије се дефинисао као „политички систем ког одликује компетитивност и у ком лидери и организације одређују варијације јавне политике на такав начин да јавност бива укључена у процес доношења одлука“ (Schattschneider, 1960: 141).

Једно од систематичнијих одређења демократије пружио је Роберт Дал (*Robert Dahl*), средином прошлог века. Дал је најпре идентификовао демократију као механизам пружања шанси за неколико категорија: ефективној политичкој партиципацији, једнакости у гласању, контроли политичке агенде од стране народа, укључење свих узрасних категорија у политички процес и осигурање адекватног разумевања онога што се дешава у друштву (Dahl, 1956). Међутим, како се ови процеси не могу одвијати сами за себе, неопходно је да их спроводе институције које чине лидери који су изабрани на фер и правичним изборима. Институције морају да поштују слободу говора и алтернативне изворе на којима се заснива информисање јавности и морају омогућити слободу окупљања, као и „инклузивно грађанство“ (Dahl, 1956). Молер и Сканинг (Møller & Skaaning, 2013) су извршили сумарну типологију демократских политичких режима узимајући у обзир критеријум хијерархије појмова из већег броја дефиниција, крећући се од посебних ка општим. Они су најпре идентификовали четири типа демократије – минималистичку, извршну, полиархију и либералну демократију на бази академске тематизације, а потом су поставили хијерархију критеријума за задовољење демократичности – компетитивне изборе, инклузивне изборе са вишим нивоом интегритета, грађанске слободе и владавину права (2013: 144). Према њиховој типологији, у минималистички дефинисаној демократији постоје само компетитивни избори, док изборна демократија подразумева регуларно спровођење инклузивних избора (2013: 144). Полиархија као облик демократије осим избора, кумулативно обухвата и грађанске слободе, а либерална демократија као „највиши идеал“ подразумева и владавину права (2013: 144).⁵²

Самјуел Валенцуела (*Samuel Valenzuela*) указује да консолидована демократија, као и процес консолидације, подразумева извесну стабилност и дуготрајност, иако не мора нужно да буде имуна на политичка превирања и могућа варирања у квалитету режима (Valenzuela, 1990: 5). Мерење у променама типа политичког режима се најчешће одвија на годишњем нивоу што је једна од ретких општеприхваћених методолошких техника која је довела до смањења дискрепанце неуједначеног мерења. Како је процес промене квалитета режима динамичан и променљив, карактеришу га промене на готово свакодневном плану на нивоу сваке државе и испољене су у демократизацији или аутократизацији и дешавају се *volens nolens* независно од било ког аналитичког поступка. Све промене се јављају као исход општења и односа међу најзначајнијим унутарполитичким актерима друштва. У том случају се такве промене сагледавају као категорија политикологије која описује демократизацију као својеврсни процес који се односи на устаљену промену. Када се демократизација као процес који се одвија паралелно са друштвеним животом, контекстуализује као варијабла која је од значаја за испитивање нешто општијег истраживачког проблема, тада се посматра у оквиру аналитичке скале и смешта се у контекст којим се испитује у односу неку на другу појаву (конфликт, колонијализам, глобализација).⁵³

⁵² Либерална демократија је у сетовима података којима се оцењује квалитет политичког режима, означена као „консолидована демократија“ или „потпуна демократија“ (Polity V, 2020).

⁵³ Промена политичког режима је политиколошка категорија и најчешће кореспондира практичној смени власти након чега се у тој држави успоставља тип политичког режима супротан у односу на претходни. Међутим, промена у типу политичког режима не мора да значи смену (а нарочито не

Због неуједначених методолошких поступака за „мерење“ промене типа политичког режима, не постоји академски консензус који се односи на критеријум на бази ког би се могла класификовати динамика промена. Самјуел Валенцуела класификује модалитете промене политичких режима на основу ставова политичких елита које су на власти у периоду непосредно пре саме промене, на оне које заговарају потпуну демократизацију, затим на елите чије су преференце усмерене ка „либерализованој аутократији“, али које прихватају процес демократизације, као и на елите које у потпуности опонирају том процесу (Valenzuela, 1990: 22). У његовој матрици модалитета промене политичког режима у сва три претходно идентификована случаја налази се индикатор који описује процес, који према становишту овог аутора може бити колапс/пораз владајуће елите, затим повлачење елита уз задржавање могућности за преговоре о условима напуштања власти и на крају реформа у оквиру које не постоји раскид веза са институцијама претходног режима (1990: 22).⁵⁴

Иако је идеја демократије стара више од два миленијума, савремено „дестиловање“ демократије у оквиру устројеног друштвеног и политичког система догодило се током XVIII и XIX века (Vasović, 2006). Анализа демократског *praxis*-а проистиче из потребе да се од идеалнотипског модела синтетише онај који је остварен у пракси. Либерална демократија се односи на шири скуп пракси које превазилазе изборну одговорност, укључујући владавину права, заштиту људских права и грађанских слобода, плуралистичке вредности и уставна ограничења моћи државе (Zakaria, 1997). Политички системи се стога могу разликовати по типу режима, по снази и обиму државних институција. По својој садржини су концепти демократије и снага државе веома различити, али је међу њима ипак могуће уочити извесну повезаност. У литератури о транзицијама ка демократском типу политичког режима, постоје тврдње да недостатак легитимитета који се остварује редовним изборима у недемократским или делимично демократским државама може бити елемент слабог управљања (Carothers, 2007). Из ове перспективе, увођење демократске реформе може бити важан први корак у изградњи или обнови снажних и стабилних политичких институција у слаби државама (Diamond, 2002; Lindberg & Clark, 2008).

Друга линија аргумената у овој литератури указује на супротно: развој демократије у одсуству јаким државним институција може довести до хроничне институционалне дисфункције и слабости. Према Хантингтоновом становишту, у многим земљама у развоју, формула која треба да се заснива на слободним и поштеним изборима је ирелевантна, пошто избори који имају смисао претпостављају одређени ниво политичке организације (Huntington, 1968). Проблем није у одржавању избора, већ у стварању „организованих и легитимних избора“ (Huntington, 1968: 7). Увођење демократских избора пре развоја јаким јавних институција такође може повећати ризик од нестабилности и насиља. У свом чланку „Раст илибералних демократија“ Фарид Закарија (*Farid Zakaria*), наводи да „демократија без уставног либерализма није само неадекватна, већ и опасна, са собом доноси ерозију слободе, злоупотребу власти, етничке поделе, па чак и рат“ (Zakaria, 1997: 42).

насилну) власти, већ може представљати дуготрајнији процес. У случају аутократизације такав процес је у највећем броју случајева добровољан из угла владајуће елите, имајући у виду да оне имплементирају аутократске праксе. Међутим у случају демократизације, промена политичког режима је најчешће насилна и посредована спољном принудом.

⁵⁴ Валенцуелина матрица модалитета промене типа политичких режима ће, заједно са анализом фактора који утичу на демократизацију (Zürcher et al., 2008), бити примењена у оквиру аналитичког модела постконфликтне демократизације СРЈ, Авганистана и Ирака, о чему ће бити више речи у Поглављу 3 ове дисертације.

Он као тренутни проблем у slabим државама не идентификује недостатак политичке демократије, већ низак степен институционалних капацитета и немогућност пружања основних функција државе.

Демократизација се сагледава као процес који претходи изградњи државе, односно представља један од његових кључних предуслова (Zürcher et al., 2008) и осигурава одговорност политичких лидера путем механизма као што су редовни, слободни и поштени избори. Масовна „мерења демократичности“ држава као аналитичких јединица, која су развијена почетком осамдесетих година XX века, довела су до пораста истраживања овог феномена као значајне детерминанте у објашњењу неких аспеката међународних односа попут везе између нивоа демократичности и интензитета сукоба у којима учествују државе, односно кључних карактеристика војних савезништава и других интеграционих процеса међу државама различитих политичких режима. Изучавање нивоа демократичности научно је промовисано статистичким тестирањима постулата теорије демократског мира који говоре у прилог „мирнијем“ понашању демократских држава у међународним односима (Doyle, 1983). У новије време се као аргумент оправданости оваквих истраживања наводи чињеница да је број демократских држава у свету био највећи у првој деценији XXI века, али да уопште гледано тај број сада пада, као и квалитет демократских режима уопште (Polity IV, 2017). Дејвид Сингер (*David Singer*) упућује на дуг историјат емпиријских проучавања оружаних сукоба и политичких режима, узимајући студију „*Будућност рата*“ Жана де Блока (*Jean de Bloch*) из XIX века, као референтну полазишну основу (Singer, 1976: 118). У периоду између два светска рата, Питерим Сорокин (*Piterim Aleksandrovič Sorokin*) и Луис Ричардсон (*Lewis Richardson*), спровели су низ сличних истраживања, а након Другог светског рата, Ричардсон је понудио први значајнији математички модел и прилагођене статистичке технике за проучавање међународних односа (Richardson, 1960).

Осамдесетих година са настанком тезе о демократском миру, интензивирано је интересовање бројних научних институција и невладиних организација о овом феномену. Тако су настали први квантитативни инструменти оличени у базама сирових података. Приметан пораст броја демократских држава у последње три деценије, тзв. увод у трећи талас демократизације, описао је Семјуел Хантингтон. Овај аутор тврди да је први талас ширења демократије као *long duree* процес отпочет 1820. године и трајао готово читав век (Huntington, 1991: 12). Други велики талас омогућен је победом савезника у Другом светском рату и као такав исходило демократијом у чак 36 држава у 1962. години (1991: 12), док се трећи, најмасовнији талас демократизације догодио почетком осамдесетих и кулминирао у последњој деценији XX века (1991: 12). Промене у систему међународних односа, које су се испољавале у повећању броја демократских држава утицале су и на формулисање спољнополитичких агенди великих сила. Тако се верује да је промоција демократије постала део званичне спољне политике САД 1984. године успостављањем фондације „*National Endowment for Democracy*“ (Windsor, 2003).⁵⁵ Циљ ове фондације је промоција демократских идеала и вредности у преко 90 држава света. Финансирана од стране америчког Конгреса, подршка коју НЕД даје групама у иностранству шаље важну поруку солидарности многим демократијама које раде на слободи и људским правима, често у несигурности и изолацији. Овакав интегрисан приступ који укључује различите аспекте демократије, показао се практичним и ефикасним током историје НЕД-а (NED, 2020). Промоција демократије као један од кључних спољнополитичких циљева САД је нарочито кулминирала у ери униполарног света на прелазу из XX у XXI век.

⁵⁵ Промоција демократије и демократизација као елементи спољнополитичке доктрине САД, биће подробније представљени и анализирани у Поглављу 3 ове дисертације.

Због свог значаја који има у постконфликтној изградњи државе, промена у типу политичког режима (у случају СРЈ, Авганистана и Ирака) ће, као важан сегмент овог процеса, бити укључена у истраживачки дизајн ове дисертације. У случајевима такозване присилне демократизације, односно процеса промене политичког режима екстерном присилом, могуће је сачинити категоријалну дистинкцију демократске промоције. Посматрано са аспекта интервенишућег актера, промоција демократије као циљ и задатак њене спољне политике може да се категоризује према интензитету уплива у државу у којој се интервенише.

Беат Јан (*Beate Jahn*) разликује демократску помоћ, изградњу мира и војну интервенцију (Jahn, 2007: 215). Јасно је да је на скали интензитета, помоћ демократизацији најмирољубивија и темељи се углавном на економским и дипломатским средствима, али њена негативна страна јесте могуће условљавање пружања помоћи, чак и применом оружане силе (2007: 215). Позитивна страна према виђењу овог аутора јесте снажно финансирање развојих пројеката кроз фондове и политичку помоћ (2007: 215). Због тога изградња мира поприма хибридне одлике прелаза између подршке демократизацији и војних интервенција (2007: 215), док војне интервенције представљају директан уплив у унутрашња питања других држава са циљем насилног свргавања ауторитарних режима (2007: 215).

Питање демократизације, односно промене у квалитету политичког режима након интервенције или грађанског рата заузима једно од централних тачака у оквиру студија мира и студија безбедности.⁵⁶ Овај процес чије је изучавање изузетно важно у разматрању постконфликтне изградње државе, се у литератури тематизује као „послератна транзиција“ (Zürcher et al., 2013, Gross, 2017), као „екстерна демократизација“ (Grimm, 2008) или као насилна промена политичког режима (Albrecht & Schlumberger, 2004; Lo et al., 2008; Downes & Lillley, 2010). Подељеност аутора у погледу „успешности“ војних интервенција да демократизују државу против које је иста спроведена, варира од потпуно песимистичних који одбацују могућност демократизације постконфликтних подручја (Nincic, 1990; Morgan & Bickers, 1992; James & Hristoulas, 1994; Wang, 1996, Zürcher et al., 2013), до аутора који заступају тезу да војне интервенције утичу на повољну демократизацију друштава након конфликта (Crescenzi et al., 1999; Gleditsch & Ward, 2000; Pearson et al., 2006; Grimm, 2008; Zürcher et al., 2013; Downes & Monten, 2013). Богата пракса спровођења војних интервенција показала је да је готово правило да промене у типу политичког режима не морају да значе да су изазване као последица директне употребе једностране оружане силе.

Добинс и сарадници наводе да је планирање интервенције у тесној вези са нивоом посвећености интервенишуће државе која је исказана у времену реаговања, људству и новчаним капацитетима што је посебно било видљиво на случају Авганистана (Dobbins et al., 2003). Томе се придружују и становишта о снажној вези између иницијалних напора интервенишуће државе и повећаних капацитета за наметање „институционалне изградње“ постконфликтних подручја (Amin & Garz, 2006). Пратећи ову линију аргумената, Монтен наводи три аспекта којима се процењује успешност војних интервенција као механизма „помоћи“ у процесу консолидације државе након што је интервенција извршена: обим државних институција, снага и ауторитет државних институција и политички режим државе (Monten, 2014: 175–176).

⁵⁶ У литератури такође, у знатно мањем обиму, постоје и настојања за тематизацијом такозване „пост-демократизације“ која је иманентна региону Блиског Истока, као и свим државама које су жртве војних интервенција. Овим термином означава се временски период који наступа након „првог великог разочарања“ или „грешке“ у процесу постконфликтне демократизације, које најчешће прати стагнација, заустављање или чак регресија у квалитету политичког режима (Valbjørn & Bank, 2010).

Имајући у виду могуће варирање у типу политичког режима између аутократије и консолидоване демократије, могло би се с правом поставити питање које се тиче преферираног модела изградње државе од стране међународне заједнице и других екстерних актера. Барнет и сарадници закључују да су због чињенице да демократизација лежи у основи доктрина америчких председника у ери униполарности, сви напори ка изградњи политичког система усмерени ка послератном демократизовању јер „су демократски режими легитимнији и спремнији на сарадњу“ (Barnett et al., 2014: 615).

Признајући да таква спољна насилна промена режима може бити „понекад брутална“ (Lo, 2008: 375), Најџел Ло (*Nigel Lo*) и сарадници су спровели опсежну емпиријску студију (у чији аналитички оквир су укључене и војне интервенције против СРЈ и Авганистана) која је потврдила њихову претпоставку о „ефикасности мира“ успостављеног спољном присилом (Lo et al., 2008). Поред контроле над спољнополитичким преференцама нападнуте државе у постконфликтном контексту, Ло и сарадници идентификују трансформацију политичких институција путем „пацификације закона или устава“ (Lo, 2008: 719), чиме су потврдили своју приврженост демократском миру. Према овим ауторима, демократизација означава својеврсно средство путем ког се врши институционализација мира, јер ће новоуспостављене институције (прим. аут. као последица војне присиле) фаворизовати „мирнодопску над милитаристичком спољном политиком“ (2008: 720). На трагу тог аргумента, они су уочили статистичку правилност којом су потврдили претпоставку дужег трајања мира у случају „екстерно наметнуте демократизације“ током XX века (Lo et al., 2008).

Ло и сарадници потврђују своју полазну премису навођењем примера Авганистана и Ирака у којима су након војних интервенција, усвојени уставни који су ограничили употребу оружаних снага изван државне територије и којима је успостављена цивилна контрола над сектором безбедности у тим државама (2008: 719). Међутим кључна замерка која се може упутити овом истраживању, а која може оспорити валидност његових налаза, тиче се занемаривања структуре међународног система и спољних утицаја (регионалних и светских ратова и осталих великих криза) који обликују периоде рата и мира изван домета интервенишућег актера у конкретној држави. Фокусирајући се искључиво на статистичке податке, ови аутори су искључили из анализе било који други фактор који може да наруши мир, што је велика мањкавост приказане студије.

Кристоф Цирхер и сарадници су идентификовали неколико фактора који могу умањити ефикасност демократизације постконфликтних друштава, а тичу се мањка административних могућности вршења управне власти, постојања нерешивих проблема међу претходно зараћеним стран(к)ама (у случају грађанског рата), ширег геополитичког окружења, неадекватности постављеног мандата мисијама изградње мира, као и мањак ресурса и људства за адекватну имплементацију овог дугорочнијег процеса (Zürcher et al., 2013: 15). Међутим, како је промена у типу политичког режима након војних интервенција готово неминовна, Цирхер је, пратећи емпиријске правилности које су се одвијале у последњој деценији XX и на почетку XXI века, идентификовао обележја процеса промене у типу политичког режима у постконфликтном периоду.

Први се тиче „цене“ демократизације; позивајући се на сопствени модел изградње државе развијен 2009. (и касније допуњен 2014. године), Цирхер наводи да секундарне елите могу перципирати успостављање демократске праксе у функционисању институција, као претеће по њихов положај и због тога ометати овај процес, настојећи да задрже *status quo* (Zürcher et al., 2013).

Трошкови демократизације се знатно „снижавају“ у случају када секундарне елите сецесијом настоје да одвоје део територије од једне суверене државе. Цирхер идентификује случај СРЈ, поред Тимора и Намибије, у оквиру ког су Албанци са Косова и Метохије били спремни да прихвате модел демократски устројених институција, само зарад подршке дела међународне заједнице за проглашење независности, што је потенцијално „олакшало“ рад интервенишућем актеру (Zürcher et al., 2013: 134).

Следеће обележје постконфликтне промене типа политичког режима тиче се рата и начина на који је исти вођен.⁵⁷ Цирхер указује да ће ниво демократије бити нижи у случају када се доминантан политички актер – новоуспостављена влада, плаши да би легислативно-институционални кораци који би довели до демократизације друштва, оснажили групе (секундарне елите) које би биле у стању да оживе сукоб. Због тога је овај процес заустављен без обзира на државу у којој се одвија (Zürcher et al., 2008: 136). Наредно обележје се односи на такозвану „наметљивост“ и присутност екстерног актера у постконфликтном окружењу. Услед свеопштег присуства, што је био случај у Босни и Херцеговини, Авганистану и на Косову и Метохији, може се догодити да локално становништво и власти перципирају овај процес као нешто што се дешава као наметнуто, независно од њих, што може да утиче на погоршање сарадње (Zürcher et al., 2008: 138).

Последично, оваква констелација доводи до супарништва односно конфронтације елита и владе са екстерним актерима, тако да су Цирхер и сарадници у овом случају идентификовали постулат према ком повећање наметљивости повећава и вероватноћу избијања реакције негативне по рад владе (2008: 138). Последњи фактор који може осујетити процес демократизације односи се на географско окружење државе чији је политички режим у процесу реформисања (2008: 140), међутим, како и сами аутори признају, демократско окружење није самодовољан критеријум који може осујетити, нити убрзати демократизацију, али може остварити изванредан утицај на владу и секундарне елите у погледу мање модификације својих преференци (Zürcher et al., 2008: 141). Наведени елементи који конституишу појмове демократије, демократизације и политичког режима чине истраживачко поље које ће бити важно у академским проучавањима демократије и вршења предикције у оквиру настојања за темељнијим класификацијама и мерењу демократичности. Сви, у теорији релевантни, чиниоци којима се врши мерење нивоа демократије, представљени су у Поглављу 2.

2.3.1.2 Постконфликтна консолидација институција сектора безбедности

Консолидација институција безбедности представља други елемент изградње државе који се најдиректније уклапа у Лејково виђење „изградње државе 3.0“ према ком је циљ овог процеса осигуравање безбедности локалног становништва и стабилно функционисање државних институција (Lake, 2010). Тај процес је виталан елемент изградње државе (Jackson, 2018: 3), а у овој синтагми Михаел Брзоска (*Michael Brzoska*) види потребу поновног успостављања легитимног монопола над употребом силе (2006: 1). У случају изградње државних институција овај аутор наводи изградњу нових институција (уколико не постоје), односно јачање постојећих (нарочито у сектору безбедности) кроз стварање уобичајених критеријума и институцијалних процедура рада. Један од делова постконфликтне агенде јесте изградња институција у домену сектора безбедности (Brzoska, 2006: 1).

⁵⁷ Цирхер и сарадници међутим потпуно одбацују статистичко предвиђање нивоа и успеха демократизације, уз помоћ прости анализе података којима се мере варијабле које се односе на рат који је претходио овом процесу због чега упућују на квалитативну анализу постконфликтне ситуације у сваком конкретном случају (Zürcher et al., 2008).

Имајући у виду да овако постављен појам означава процес, Брзоска га описује као реформу принципа и процедура на којима се заснива рад институција безбедности и њихову контролу од стране цивилних власти (2006: 2). Да би се консолидација сматрала успешном, потребно је да буду испуњена три услова.

Најпре, новоуспостављене институције власти морају бити у стању да обезбеде мир у постконфликтном периоду супротстављајући се било ком облику политичког насиља које може долазити од државних и недржавних актера. Други услов је да се мир обезбеђује у складу са нормама попут владавине права, цивилне контроле, и поштовања људских права (2006: 3). Последњи индикатор успеха консолидације институција сектора безбедности односи се на њихову ефикасност, односно рационализацију њиховог рада (Brzoska, 2006: 3).⁵⁸ Међутим, у случају америчких интервенција Монтен наводи да је најкоришћенији трећи аспект који се делимично повезује сва три, и односи се на демократизацију постојећих институција, односно демократизацију и консолидацију политичког режима државе (Monten, 2014). Брзоска наводи да је непосредно након војних интервенција на СРЈ, Авганистан и Ирак било приметно да ће овај елемент постконфликтне изградње државе бити најпроблематичнији. Уплитање међународне заједнице и нарушавање суверенитета међународно признатих држава било је кључно обележје постконфликтне ситуације у овим државама (2006: 5). Као дилему која се јавила у овим случајевима, овај аутор идентификује потребан баланс између секторских политика које долазе споља и реалних потреба и ефикасности постконфликтне изградње државе (2006: 7).

Упркос бројним настојањима, академска заједница није успела да пружи консензуално одређење појмова „изградње државе“, „слабе државе“ и „пропале државе“. Поред тога, чини се да не постоје ни прихваћени критеријуми онога што представља неуспелу или слабу националну државу. Центар за истраживање држава у кризи (енг. *Crisis States Research Centre – CSRC*) из Лондона пружа неколико одређења „слабе“ и „неуспеле“ државе.

Овај Центар дефинише неуспелу државу као „државу која више не може обављати своје основне безбедносне и развојне функције и која нема ефективну контролу над својом територијом и границама“ (CSRC, 2006). Неуспела држава је, дакле, она која више не може да репродукује услове за сопствено постојање. Државе које се сматрају неуспелим или slabим усклађују се са овом дефиницијом због тога што немају централну / федералну владу, или имају неефикасну или неспособну државу која може да осигура минимум спровођења интереса државе и њеног народа (CSRC, 2006). Сви ови фактори доприносе неефикасној државној централној влади. Амерички Фонд за мир (енг. *The Fund for Peace*) развио је сет критеријума који се користе за дефинисање неуспеле државе. Ови критеријуми укључују губитак физичке контроле над својом територијом или губитак монопола над легитимном употребом физичке силе у њој, затим ерозију легитимног ауторитета за доношење колективних одлука, као и немогућност пружања базичних јавних услуга и добара (The Fund for Peace, 2019). Осим наведених, Фонд уводи и „неспособност за интеракцију са другим државама као пуноправним чланом међународне заједнице“ као кључни критеријум (пр)оцене неуспелих држава (The Fund for Peace, 2019). На тај начин слаба држава је често нестабилна и у великом је ризику да буде једна од страна у оружаном сукобу.

⁵⁸ Овај аутор пружа сумарни попис индикатора ефикасне консолидације институција безбедности: насилна побуна, политизација, милитаризација, етнизација, недовољна институционални формализам, корупција и недостатак професионализма.

Постконфликтна консолидација институција сектора безбедности се у литератури најчешће тематизује кроз процес реформе сектора безбедности (енг. *Security Sector Reform – SSR*).⁵⁹ Овај процес не мора се нужно примењивати у постконфликтним подручјима, али је њима свакако највише својствен имајући у виду да се у највећем броју постконфликтних подручја радикално мења постојећи режим.⁶⁰ У оквиру Организације за економску сарадњу и развој – ОЕЦД (енг. *Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD*), Директорат за подршку развоју (енг. *Development Co-operation Directorate*) је током 2007. године предложио неколико принципа на којима треба да се заснива међународно подржана реформа сектора безбедности, а који треба да одговоре на изазове по безбедност и пружању правде у постконфликтним подручјима (OECD DAC, 2007). ОЕЦД препоручује да циљеви међународних актера буду усмерени ка пружању помоћи постконфликтним друштвима зарад успостављања ефикасног управљања и надзора над сектором безбедности (2007: 21-I), побољшања безбедности и правде као јавних добара (2007: 27-II), развоја локалног (прим. аут. на националном нивоу) лидерства над овим процесом (2007: 27-III), као и одрживости пружања безбедности и правде (2007: 27-IV). Локална компонента реформе оличена у такозваном „локалном лидерству“ који је препоручила ОЕЦД је у већој мери препозната и од стране аутора који указују на интензиван значај који локалне елите имају у овом процесу.

Ејрин Мобек (*Eirin Mobekk*) тврди да су очекивања локалних елита и екстерних актера, у погледу исхода процеса реформе сектора безбедности (а често и изградње мира) увек компатибилна (Mobekk, 2010: 233). Упућујући на академске класификације елита на локалном (постконфликтном) нивоу, Мобек наводи Шејеву поделу на националне власти и елите, локалне владе и елите, провајдере безбедности и правде и „потрошаче“ јавних добара, као и Хансенову и Вихартину дистинкцију на грађанство (које чине популација и грађанско друштво као њен сегмент), политичке власти и актере у сектору безбедности и правде (Scheye, 2008; Hansen & Wiharta, 2007; према: Mobekk, 2010: 233). Мобек заступа став да је због различитог положаја у постконфликтном окружењу, значај елита разнолик, те предлаже нешто нијансиранију дистинкцију локалних елита на „инсајдере“ и „аутсајдере“ (Mobekk, 2010: 233).

Према овој подели, инсајдерима су означене елите у оквиру постконфликтних друштава које имају политичку (и сваку другу) моћ да донесу круцијалне одлуке по одвијање друштвено-политичког живота. Аргумент ове ауторке потврђује постојање различитих заинтересованих страна који интерреагују са националном владом и екстерним актером, али међу свима њима идентификује оне који заиста могу да утичу на извесну промену, као и на оне који немају такав потенцијал означивши их аутсајдерима (2010: 233).

⁵⁹ Реформа сектора безбедности је синтагма која се у енглеском језику употребљава синонимно и као „реформа сектора владавине“, „трансформација сектора безбедности“ или „развој сектора безбедности“.

⁶⁰ Концепт реформе сектора безбедности је након темељних анализа његове примене у пракси, у литератури оивичен са два сегмента испољавања: његовом првом и другом генерацијом. Прва генерација реформе сектора безбедности односи се на тврду реформу и обухвата лустрације, смене политичких и војних руководилаца *regime ancien*, смањивању и реорганизацији оружаних снага и војног наоружања, као и легислативном одређивању јасних надлежности новостворених институција. Како Пол Џексон (*Paul Jackson*) наводи „нормативни императив процеса реформе“ односи се на пружање поузданих „услуга“ безбедности грађанима што је одлика друге генерације реформе сектора безбедности (Jackson, 2018: 5). У овој, другој генерацији, фокус безбедности померен је са државне на безбедност грађана, што имплицира промену парадигме ка либералној усмерености на појединца (2018: 6). Због временског домена овог истраживања, у дисертацији ће бити обухваћена прва генерација реформе сектора безбедности, са посебним фокусом на улогу екстерног (интервенишућег) актера.

Објашњавајући да је питање локалних елита изузетно комплексно, Мобек у аналитички оквир уводи и дијаспору државе која је била предмет интервенције (2010: 234) и закључује да се питање одређивања елита не сме постављати зарад дистинкције на екстерне и интерне актере, већ зарад нијансирања између нивоа који су способни да утичу на активности екстерног актера у постконфликтном подручју у процесу реформе сектора безбедности (Mobekk, 2010: 234).

Локално „поседовање“ процеса реформе сектора безбедности јесте један од идентификованих критеријума за оцену успешности овог процеса. Седра наводи да међународно инсистирање на „локалном власништву“ над овим процесом додатно успорава ионако деликатан процес, што је нарочито било видљиво у случају Авганистана (Sedra, 2005: 6). Локално поседовање процеса реформе значи да су реформски напори вођени и справљени локално, као и да их локалне елите прихватају (Edomwonyi, 2003:43). Поступак екстерно потпомогнуте реформе треба да се састоји из три фазе – прве, у оквиру које се врши скенирање ситуације и чињеница, друге у којој се врши дизајнирање програма и одабир стратегија и последње, фазе у оквиру које се врши имплементација, мониторинг и процена успеха процеса (OECD DAC, 2007: 24).

ОЕЦД нарочито идентификује реформу сектора безбедности у постконфликтним друштвима и као предности види постојање мировних споразума, присуство мисија подршке миру на терену, сарадњу са транзиционим владама, укључивање широког спектра провајдера безбедности, поседовање поузданих података, и на крају трошкове финансирања целокупног процеса (OECD DAC, 2007: 101–104). Имајући у виду да је истраживање за потребе ове дисертације усмерено на уплив међународних (интервенишућих) актера на процес консолидације институција сектора безбедности у постконфликтним државама, биће примењене побројане варијабле које се тичу реформе сектора безбедности на макро нивоу. Суштина реформе се огледа у ефикасном успостављању институција сектора безбедности које ће вршити функцију под демократском и цивилном контролом. Оно око чега се споре аутори тиче се исхода и сврхе целокупног процеса.

Тако одређени аутори као сврху реформе сектора безбедности наводе очување безбедности и стабилности у постконфликтном окружењу у најширем смислу (Özderem, 2010), неопходност међународног уплива у постконфликтна друштва која су по својој природи „проблематична“ (Brzoska, 2004; Brzoska & Heinemann-Grüder, 2004; Almoḥamad, 2019), као и пружање безбедности као јавног добра и предуслова државе благостања (Lake, 2010). Међутим, Чапуи (*Chappuis*) и Ханги (*Hänggi*) смештају теоријску раправу о консолидацији институција безбедности у оквиру могућности њихове имплементације у пракси. Они тврде да се овај процес дешава у три, по својој природи, различита домена (Chappuis & Hänggi, 2013) од којих је први искључиво хуманитарне природе и тиче се пружања помоћи у виду развојних политика у области безбедносног сектора (2013: 168).

Безбедност представља јавно добро које у случају немогућности пружања од стране националних влада, могу бити потпомогнуте споља кроз класичан пример донорства. У том првом домену, реформу сектора безбедности треба сагледавати као признање од стране међународних актера да је потребно пружити помоћ постконфликтним државама. Други домен доводи у везу реформу сектора безбедности са процесом демократизације друшт(а)ва (2013: 168). Процес реформе чини важан сегмент и конституент демократичности друштва имајући у виду да је демократска и цивилна контрола сектора безбедности од великог значаја за укупан ниво демократичности друштва.

Последњи домен у оквиру ког се развио модерни концепт реформе сектора безбедности јесте све веће присуство међународних мисија и операција за помоћ реконструкцији у постконфликтним друштвима (2013: 168). Због тога процес реформе сектора безбедности чини део „агенде изградње државе“ (2013: 171). Постоји неколико критика на рачун концепта и праксе реформисања сектора безбедности. Почетна тачка критике овог концепта односи се на замерке које упућују на дискрепанцу између његовог теоријског одређења и примене у пракси. Најзначајнија критика упућена је на рачун истраживачког дизбаланса између теоријског промишљања о концепту реформе сектора безбедности и контексту у ком се реформа имплементира (Chanaa, 2002; Andersen, 2011). Таква „концептуално-контекстуална раздељеност“ условљава потребу за преоријентисање истраживачких напора у циљу разматрања ситуације на терену пре иницирања реформе сектора безбедности (2002: 61). Оваква замерка има своје утемељење нарочито када се процес посматра из перспективе међународног актера који имплементира своје политике према унапред дефинисаном шаблону и на истоветан начин у веома различитим друштвеним контекстима.

2.3.1.3 Билатералне везе интервенишућег актера и држава мета интервенција

Билатералне везе између државе у којој је интервенисано и интервенишућег актера су, у смислу овог истраживања, трећи конститутивни индикатор квалитета постконфликтне изградње државе. Ашраф Гани (*Ashraf Ghani*) и сарадници наводе да је испитивање билатералних веза плодотворан показатељ ограничења суверенитета државе у којој је интервенисано (Ghani et al., 2005) и да зато треба уложити напоре за испитивањем манифестних сегмената односа између интервенишућег актера и државе у којој је интервенисано (2005: 8). У литератури се билатералне везе третирају као важан индикатор постконфликтне изградње државе у периоду након војне интервенције (Shapiro & Page, 1988; Lowenthal, 1991; Haass, 1999; Lo et al., 2008; Kavanagh et al., 2019) те ће бити третиран као трећа зависна варијабла у оквиру овог истраживања.

Научне студије нарочито апострофирају два аспекта сарадње између интервенишућег актера и државе против које је спроведена војна интервенција – међународне војне помоћи и политичког присуства интервенишућег актера, као значајне индикаторе билатералних односа у послератном периоду (Meernik, 1996; Huth, 1998). Џенифер Каванаг (*Jennifer Kavanagh*) и сарадници наводе значај односа између САД и државе која је мета војне интервенције и конкретизују ову варијаблу кроз савезништво (војно) са САД, војну помоћ САД држави која је нападнута и подршку владе нападнуге државе војној интервенцији (Kavanagh et al., 2019).

Интервенишући актер са великом лакоћом може да промени спољнополитичке преференце државе против које је спровео војну интервенцију кроз различит сет инструмената који обухвата изоловање тзв. „хиперационалистичких елемената“. Таква намера се такође испољава пружањем помоћи новим властима, али и кроз методе које су током XX века биле иманентне појединим постконфликтним односима интервенишућег актера и државе жртве интервенције попут убистава политичких опонената или њиховим затварањем (Lo et al., 2008: 719). Због тога Ричард Хас (*Richard Haass*) указује да се политичка посвећеност САД државама у којима су спроводиле интервенције повећавала након сваког ангажовања, што је последица процеса институционалног учења великих сила (Haass, 1999: 5). Џејмс Мерник истиче да је демократизација након војне интервенције неминовна уколико САД опонирају властима у тим државама (Meernik, 1996: 398).

Према његовом становишту, утврђивање билатералних веза током и након војне интервенције од кључног је значаја за изградњу институција у постконфликтном периоду (Meernik, 1996). Конкретизација анализе билатералних веза у овом истраживању учињена је квалитативном оценом испољеном кроз посете званичника, склопљеним међудржавним уговорима, нивоом укупне политичке и економске сарадње, као и билатералне војне сарадње са САД. Након краћег осврта на историју односа САД и СРЈ (СФРЈ и СЦГ), Авганистана и Ирака (појединачно), анализирани су одредбе најзначајнијих билатералних политичких и безбедносних споразума који су имали импликације по постконфликтну изградњу тих земаља. Додатно анализирани су и индекс сличности спољнополитичког деловања (*S Score*) између САД и три студије случаја, као и исходи узајамних посета званичника страна у сукобу.

2.4 Могући модели организације међународног система

Временски период иницирања војних интервенција које су предмет ове дисертације кореспондира униполарној организацији међународног система.⁶¹ Због тога ће у даљем тексту пажња бити усмерена на тематизацију могућих модела организације међународног система, а нарочито на униполарност као раздобље у ком је војни интервенционизам попримио многобројне специфичности. Биће представљени и други могући модели организације међународног система, као и академска настојања за временским омеђавањем ере униполарности. Ово потпоглавље се завршава краћом дискусијом о специфичностима које одликују еру униполарности као модел међународног система. Доба униполарности или „ера униполарности“ јесте једно од најзначајнијих периода за развој теоријске мисли у оквиру студија безбедности, јер је последњу деценију XX века обележило драстично повећавање броја унутардржавних оружаних сукоба.⁶²

Још од раније фазе Хладног рата, у литератури се посвећује значајна пажња преиспитивању и анализи могућих облика организације међународног система.⁶³ Џејмс Дагерти (*James Dougherty*) и Роберт Палцграф (*Robert Pfaltzgraff*) су међу првим ауторима који су на систематичан начин тематизовали питање поларности у систему међународних односа. Ови аутори смештају поље проучавања поларности на системски ниво теорије међународних односа (Dougherty & Pfaltzgraff, 1971). У њиховој теоријској призми, термином *систем* описане су три претпоставке међународне политике: теоријски оквир за прикупљање података којима ће се индексирати политиколошки феномени, затим скуп правила и односа који је утемељен на претпоставкама међу политичким варијаблама, као и скуп односа међу политичким варијаблама у међународном систему (1971: 102). Опсежну аргументацију на којој се заснивају начини организације међународног система, пружио је и Мортон Каплан (*Morton Kaplan*).

⁶¹ Иако се у академским и стручним текстовима, термини „међународни систем“ и „међународни поредак“ користе готово синонимно, међу њима ипак постоје дистинктивне нијансе. Наиме, међународни систем (а нарочито модел организације међународног система) означава *de lege lata* структуру система какав он јесте у датом тренутку. Онда када, по читав систем, релевантан актер (или група актера) у тој мери устроји систем тако да он поприма специфичне карактеристике које трају дужи временски период, може се рећи да се у систему развија својеврсни поредак. Поредак је квалитативно нова вредност која указује на постојање вредности, норми, образаца понашања држава и функционисања међународног система у целини.

⁶² Само током једне деценије, између 1990. и 2000. године, у свету се догодило више од 11% свих унутардржавних сукоба који су индексирани у периоду 1818-2014. године. У истом периоду је регистровано више од 103.000 жртава као директна последица сукоба у последњој деценији XX века (Correlates of War, 2021).

⁶³ Међу истакнутим и често цитираним студијама издвајају се: Lasswell, 1948; Liska, 1963; Waltz, 1979.

Овај аутор је развио шест модела међународног система, којима је свака његова промена, резултат промена у вредностима константи, што Дагерти и Палцграф описују као прилагођавање система и његов одговор на односе међу најмоћнијим државама (Kaplan, 1958: према: Dougherty & Pfaltzgraff, 1971: 126). Први Капланов модел организације међународног система јесте равнотежа снага, у оквиру ког је идентификовао неколико исхода понашања држава као јединица система. Преговори као принципи решавања спорова, опонирање било каквој коалицији или актеру који пледира да преузме доминацију у систему и мирнодопско решавање спорова јесу централне одлике овог Каплановог модела (Kaplan, 1958: према: Dougherty & Pfaltzgraff, 1971: 127). Следећи у низу Капланових модела организације међународног система јесте такозвана „лабава биполарност“, која укључује постојање два централна пола која су предвођена од стране две најмоћније државе система и у оквиру ког осим два пола постоји и несврстани блок, као и универзални актер попут УН-а (1971: 127). Каплан идентификује повећавање моћи једног у односу на други блок (попут трке у наоружању), затим стављање циљева сопственог блока изнад универзалних циљева, као и медијаторску улогу такозваних „универзалних актера“ између два пола (Kaplan, 1958: према: Dougherty & Pfaltzgraff, 1971: 127). Додатно, у овом моделу организације међународног система, супарнички блокови ће радије учествовати у сукобима нижег интензитета него у међублоковским ратовима (Kaplan, 1958: према: Dougherty & Pfaltzgraff, 1971: 127). Каплан наводи и могућ развој „тврде биполарности“, која се од лабаве разликује мањом разноврсношћу актера и у ком су оба блока хијерархијски организована (1971: 128). Готово деценију раније, Стенли Хофман је критиковао системски модел анализе међународног система тврдећи да они због свог неуобичајено високог нивоа уопштавања не обухватају феномене међународне политике (Hoffmann, 1961).

Готово консензуално је прихваћено да је модел организације међународног система потребно одредити на бази доминантног индикатора – броја полова, односно суперсила које могу да делују независно. Због тога не чуди број студија у којима се операционализује појам суперсиле. Дакле на системском нивоу, број суперсила директно одређује какав ће бити међународни систем у датом тренутку. Карл Дојч (*Karl Deutsch*) и Дејвид Сингер (*David Singer*) смештају дебату о поларности међународног система у тематску расправу о војном наоружању (и војним буџетима), броју суперсила са капацитетом да делују независно, као и чланству у војним савезима (Deutsch & Singer, 1964). Ови аутори су на бази комбинованих квалитативних и квантитативних увида утврдили да би у теорији мултиполарност била најстабилнији модел организације међународног система.

Пратећи број полова као једини индикатор организације међународног система, његово функционисање поприма облик униполарности, биполарности и мултиполарности. Поред ових, у теорији су развијени и модели који укључују постојање већег броја суперсила у систему – триполарност, квадриполарност (Jackson, 1978), па чак и квинтиполарност (Jackson, 1978). У литератури је могуће пронаћи и неколико хибридних модела који представљају варијације, односно компилације претходних, попут уни-мултиполарног, пост-униполарног и би-мултиполарног (Rosecrance, 1966), а постоје и виђења према којима свет може бити аполаран (неполаран), мада такав случај није забележен у пракси модерних међународних односа. Квантификација ресурса и моћи у систему међународних односа је најважнији индикатор његове организације (Modelski & Benedict, 1974). Систем је униполаран уколико једна држава има најмање 50% расположиве моћи и ресурса (Thompson, 2018), а аналогно томе могу се извести и математичке калукације за биполарни систем (две државе имају најмање 50% моћи, од којих свака поседује по најмање 25%).

Слично томе, мултиполарност карактерише концентрација моћи од стране три или више водећих држава од којих свака има најмање 5% ресурса и моћи, а истовремено ниједна нема више од 25% (Thompson, 2018: 18). У погледу конкретизације ресурса и моћи, Томпсон као важне индикаторе наводи енергетску потрошњу државе, њен БДП, издвајања за трошкове одбране, величину оружане силе и поморски војни капацитет (Thompson, 2018). Биполарност је у међународном систему категорија о којој је расправа у оквиру студија безбедности била најобухватнија. То и не чуди имајући у виду више деценија стабилну биполарност која је одликовала свет у периоду од краја Другог светског рата до пада Берлинског зида. У ранијим радовима, биполарност је описивана као углавном стабилна. Кенет Волц (*Kenneth Waltz*) је описује као структурну творевину чију стабилност творе четири фактора. Прво, у биполарном свету не постоји периферија. Шта год да се догоди на било ком географском простору, директно ће укључити ангажман или једне или друге суперсиле (Waltz, 1964). Пратећи одсуство периферије у смислу испољавања безбедносних појава, Волц усмерава фокус ка другом „гаранту“ стабилности биполарног модела организације међународних односа, који се испољава у повећању фактора који утичу на борбу међу суперсилама. Пошто је добитак за једну, истовремено и губитак за другу суперсилу у систему „два поља“, Волц сматра да шта год да се у извесном тренутку налази на глобалној агенди, увек је јасно са које стране долази. Због тога овај аутор пореди јасне изворе претњи у биполарности, у односу на мултиполарност чија је стабилност нарушена „опскурношћу“ питања од кога долази претња (1964: 64). Трећи, „дистинктивни фактор“ (како га овај аутор назива), који обезбеђује стабилно функционисање биполарног система јесте константан притисак у смислу поновног избијања кризе (Waltz, 1964).

У случају избијања сукоба, јасан је одговор друге стране, пошто су стране у биполарном систему увек на страни једне или друге суперсиле. Чак и уколико су сукобљене стране у интересној сфери утицаја једне од две суперсиле, таква криза ће увек изискивати реакцију суперсиле која није укључена у сукоб (Waltz, 1964). Кризе, признаје Волц, постоје и избијају и у мултиполарном свету, али су опасности „дифузне“, одговорности нејасне, а дефиниције виталних интереса замагљене (1964: 325). Последњи фактор стабилног функционисања биполарног света односи се на преовлађујућу моћ коју поседују суперсиле у периоду након Другог светског рата (1964: 325). Волц указује да су прва три фактора заправо одлика функционисања света у послератном периоду (1964: 326). Допринос Кенета Волца разумевању структуре међународног система је утемељио даљу академску дискусију о поларности у оквиру студија безбедности. У наставку ће бити представљене опште расправе о униполарном моделу организације међународног система, као и детерминанте које га описују, изазови (не)стабилности униполарног међународног система, критеријуми за омеђавање ере униполарности, као и краћа дискусија у погледу инхерентне природе међународних односа да изнова „клизе“ ка униполарности.

2.4.1 Специфичности и детерминанте ере униполарности

Тематизовање униполарности значајно је популаризовано у последњој деценији ХХ века, а опште расправе о поларности су текле у неколико таласа. Роберт Џервис (*Robert Jervis*) пружа две теоријски утемељене сумарне дефиниције униполарности за које верује да су концептуално упућене једна на другу. Према првој, униполарност је одређена као систем у ком једна држава има значајно више капацитета него било која друга (Jervis, 2009: 191). Џервис не операционализује додатно питање капацитета, али поставља дилеме које се тичу односа капацитета унипола у односу на систем. Друга дефиниција униполарног система третира безбедност унипола као најважнији индикатор и предуслов опстанка униполарности.

Према овом одређењу униполаран је сваки систем у ком безбедност водеће државе и њене вредности не могу бити нарушене од стране других (2009: 191). Интересантно је поређење униполарне са биполарном организацијом система у којој, према Џервису такође нема нарушавања безбедности двају водећих сила, осим у случају напада једне на другу (2009: 191). То никако не значи да овај аутор фаворизује биполарни модел организације система. Везу између прве и друге дефиниције Џервис види у претпоставци да привилегована позиција водеће државе – унипола, води ка обезбеђивању њене безбедности (2009: 191).

Расправљајући о стабилности униполарног система, Џервис наводи да најзначајнија зависна варијабла која истовремено представља и добар индикатор системске стабилности, јесте истрајност (издржљивост) система (Jervis, 2009: 197). Управо се у овом сегменту најјезгровитије осликава структуралистички приступ Џервиса, пошто у анализу уводи динамику система за коју тврди да је директно зависна од његове структуре. Међу академским ауторима, важно питање које се тиче системске анализе међународног система односи се његову способност да о(п)стане стабилан (Deutsch & Singer, 1964; Wolhforth, 1999; Waltz, 2003; Jervis, 2009). Дојч и Сингер наводе да се међународни систем може третирати као стабилан само ако успе да очува све своје „есенцијалне карактеристике“ (Deutsch & Singer, 1964).⁶⁴

Додатно, у таквом систему ниједна држава не сме да оствари доминацију, што последично мора да омогући опстанак већине јединица које чине међународни систем; стога би рат међу државама, а нарочито онај који би се могао одвијати на глобалном нивоу, дисквалификовао стабилност система (1964: 390). За све наведене претпоставке захтева се кумулативност. Дојч и Сингер негирају стабилност мултиполарног модела организације међународног система, истичући да је он стабилан само на кратак и на средњи рок (1964: 405), што је у супротности са Волцовим тврдњама о мултиполарном свету као стабилном (Waltz, 2003: 45).

У дугорочној перспективи стабилна мултиполарност је оспорена статистичким девијацијама које се јављају приликом испољавања непредвиђених појава у међународном систему, као и „похлепом“ државе која има статус доминантног актера. Двојица аутора верују да претерана моћ доминантне државе води ка жељи за покораванем ривала што оставља мало места за стварање нових суперсила у кратком временском периоду. Дојч и Сингер наводе да уколико је вероватноћа нестанка држава „мала, али већа од нуле“, а вероватноћа настајања нових ривала (суперсила) једнака нули, онда то води униполарном поретку докле год се не створи нови актер који би испунио вакуум (Deutsch & Singer, 1964).⁶⁵ Уколико би била прихваћена теза Дојча и Сингера о стабилности система као поретка у ком систем задржава све своје есенцијалне специфичности, без доминације иједне државе, са мирном коегзистенцијом већине држава, и одсуством оружаних сукоба глобалних размера, постојале би бројне препреке за дефинисање униполарног система као „стабилног“. Једно од целовитијих и дубљих увида у оквиру теоријских расправа о униполарном свету пружио је Нуно Монтеиро (*Nuno Monteiro*).

⁶⁴ Аутори, међутим, у овом чланку не наводе које су то „есенцијалне карактеристике“ система, што додатно замагљује њихове претходно изнете ставове у погледу сазнајног доприноса овом истраживачком проблему.

⁶⁵ Занимљива напомена у вези са изнетим ставом двојице аутора, односи се на аналитички опсег „система“. У литератури која проучава савремени међународни систем, јединица анализе је цео свет, те је готово незамисливо пронаћи аргументе којима се из анализе искључује одређена држава или географско пространство. У случају Средњег века, а нарочито периода Антике, интеракције међу јединицама система – државама, су биле смањене услед њихове географске удаљености, односно онемогућене. Због тога се, на пример, говори о „продору спољне силе“ у случају надметања на Медитерану између Рима и Картагине.

У својој књизи „Теорија униполарне политике“, Монтеиро ставља акценат на три аспекта функционисања униполарног међународног система – на његову стабилност, трајање и стратегије које унипол треба да предузме како би очувао систем (Monteiro, 2014). Монтеирова матрица „омеђавања“ униполарности може се допунити претпоставком (и уједно истраживачким проблемом пред којим ће се, према њиховом ставу, наћи истраживачи у будућности), а која упућује на однос међу расподеле моћи и правилности у понашању система. Икенбери и сарадници тврде да ће истраживачка агенда униполарности тећи у правцу одговора на питање да ли и на који начин „дистрибуција моћи која се одвија на појединачном нивоу система, погађа шаблоне према којима се развија међународна политика“ (Ikenberry et al., 2009: 3).

Овакав поглед на униполаран модел организације међународног система умногоме унапређује аналитички оквир будућих истраживања и стога представља важан допринос теоријском домену студија безбедности у разумевању овако важног феномена. За разлику од првог таласа литературе о поларности, у којој као централне теоријске категорије фигурирају појмови моћи и рата, у новијој литератури се питање поларности у међународним односима третира кроз призму ширег скупа фактора, индикатора и узрочника попут економских ресурса, војних капацитета, политичког утицаја, енергетских потенцијала, популације, степена развоја и слично. Претходно представљена дискусија о могућим моделима организације међународног система, изнедрила је два питања: којим догађајима је омеђена ера униполарности и који аспекти војних интервенција су од највећег значаја за проучавање униполарности? Током 2008. године, амерички дипломата Ричард Хас, објавио је чланак у ком истиче тезу о „окончању времена америчке доминације“ (Haass, 2008: 1). Исте године, Савет за национални обавештајни рад САД (енг. *National Intelligence Council – NIC*) је у свом извештају „Глобални трендови 2025: трансформација света“, као важну специфичност „новог поретка“ истакао померање са униполарног света којим доминирају САД ка „релативно неструктурираној хијерархији старих, и сила у развоју, као и дифузији моћи са државе на недржавне актере“ (National Intelligence Council, 2008: 1). Алудирајући на Хантингтонов постулат о сукобу цивилизација, Стенли Хофман (*Stanley Hoffman*) је заговарао идеју „сукоба глобализација“. Кегли и Виткоф наводе три Хофманова питања, чијим одговорима се може омеђити „смена“ у структури међународних система:

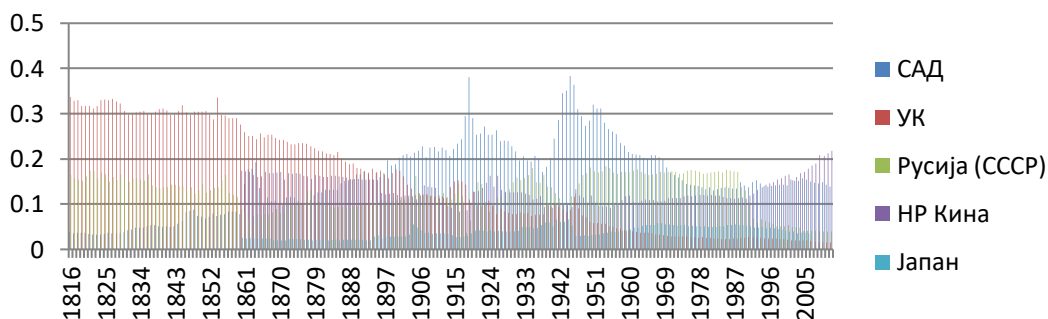
1. Које су основне јединице система? Да ли су то државе или наднационалне организације?
2. Шта су преовлађујући циљеви спољне политике које јединице система захтевају у односу на друге?
3. Шта те јединице могу једна другој да учине помоћу својих војних и економских способности (Hoffman 1961, према: Kegli i Vitkof, 2006: 47).

Смена међу модалитетима у организацији међународног система од стране Чарлса Кеглија и Јуџина Виткофа, означена је термином трансформација система. Управо је то идеја на којој су они базирали своју претпоставку о „тренду и трансформацији светске политике“. Означивши трансформацију међународног система као „промену карактеристичног обрасца међузависности између најактивнијих учесника светске политике“ (Kegli i Vitkof, 2006: 46), двојица аутора указују *de lege lata* да се промене политичке глобалне сцене неминовно одвијају и подсећају на дистинкцију између „осмишљених трансформација“ и „привремених промена“; крај великих ратова је варијабла која, према веровању двојице аутора доводи до урушавања неког од могућих модалитета организације међународног система (2006: 46).⁶⁶

⁶⁶ Овакав став, повод је критике изнете на рачун двојице аутора у наставку дискусије о изазову истраживања међународног система. Кегли и Виткоф, наиме наводе да није могуће одмах уочити „моменат претварања једног система у други“, а потом наводе два светска рата и терористичке нападе

Расправљајући о адекватности Хофманових питања којима се омеђава поменута организација, Кегли и Виткоф наглашавају логичну ваљаност за сва три питања, наводећи да би то могло значити да се „родио нов систем“ (2006: 47), али истовремено укључују и периодичност догађаја која се може понављати на истоветан начин у условима различито организованог међународног система (Kegli i Vitkof, 2006: 47). Као потпору својој тврдњи наводе континуитет опстанка војне, економске, политичке и хијерархије ресурса и у првој деценији XXI века. Отуда изводе став о обликовању светске политике на бази антиномије континуитета и промена. Оваква премиса о промени светског система као „изазивачу“ његовог континуитета, аналогна је идеји Хегеловог дијалектичког хода у ком би континуитет светског поретка представљао својеврсну тезу, свака тежња за његовом променом или изазивањем исте – антитезу, док би успостављање нове структуре међународног система било резултанта, односно синтеза. Несумњиво је да оваква перспектива представља веома аутентично виђење могућих промена у организацији и функционисању међународног система. Када је реч о прецизнијем временском омеђавању ере униполарности, постоје релативно сагласна становишта која почетком ове ере третирају пад Берлинског зида, а као крај узимају догађаје или процесе који су се догодили с краја прве деценије XXI века (Monteiro, 2011). Најзначајнија одлика ере униполарности на прелазу из XX у XXI век јесте свакако глобална доминација САД као водеће силе (суперсиле). Моделски и Томпсон су у серији статистичких мерења поморске војне моћи установили пет дугих циклуса од средњег века до данас, на челу којих су се смењивале суперсиле. Према њиховим подацима, САД је имала 51% целокупног поморског војног капацитета и ресурса у систему почев од 1945. године (Modelski & Thompson, 1988). Подаци о војним и економским потенцијалима великих сила у двовековном периоду приказани су на Графику 3.

График 3: Композитни индекс националних капацитета, 1816–2012.⁶⁷

Извор: Компилирани подаци према: Singer et al., 1972; CoW CINC v.5, 2017.

Као значајно одступање од очекиваног одржавања *status quo*, Џервис наводи да у постхладноратовској ери униполарности то није био случај.

11. септембра као „окидаче“ промена. На први поглед овако изношење ставова делује неконзистентно, па отуда поједини аутори погрешно закључују да су Кегли и Виткоф остали недоречени када је у питању омеђавање трајања организације међународног система. Међутим, чини се да је остала занемарена њихова тврдња о уочљивости такве промене, а не уочљивости окидача који је ту промену изазвао. За подробнију аргументацију о (не)успеху окидача да изазову стварне промене у глобалном систему, видети више у њиховој монографији „Светска политика: тренд и трансформација“ (Kegli i Vitkof, 2006: 46–49).

⁶⁷ Композитни индекс националних капацитета (енг. *Composite Index of National Material Capabilities – CINC*) представља интегрисано мерење моћи и ресурса држава. Ова база података је настала у оквиру пројекта Корелати рата и индексира удео свих држава света у односу на укупно расположиве параметре међународног система у календарској години, за период између 1816–2012. Композитна мера у себе укључује издатке за одбрану, број припадника оружаних снага, БДП, енергетску потрошњу, популацију (урбану), производњу енергената (нафте, гаса, угља и челика) и површину територије (CoW, 2021).

Наводећи да је америчка униполарност *sui generis*, овај аутор идентификује три кључне одлике дејства спољне политике САД у односу на међународни систем. Прва је да систем „може и мора бити трансформисан“ (Jervis, 2009: 204), друга, да је инструмент за обезбеђивање прве одлике превенција што укључује и превентивни рат (2009: 204). Последња одлика америчке униполарности јесте један од најзначајнијих аргумената који су у сагласју са приступом ове дисертације. Према њој, мир и сарадња у систему ће бити остварене једино у случају када „све важније државе“ постану демократске (2009: 205). Овде се у Џервисовим тврдњама називу постулати теорије демократског мира. Остаје нејасно да ли Џервис ова својства наводи као већ постојеће детерминанте система, или пак као *desideratum* односно жељено стање које треба бити остварено, а које би омогућило стабилност и истрајност система. Научно проучавање војних интервенција у ери униполарности се углавном свело на дескрипцију појединачних случајева интервенционизма или на специфичне аспекте војних интервенција. Бенџамин Милер (*Benjamin Miller*) тврди се да војне интервенције САД у ери униполарности одликују неконзистентношћу и бројним нелогичностима (Miller, 2003). Овај аутор тврди да интензитет и интереси САД у различитим регионима директно утичу на манифестовање употребе силе током униполарности (2003: 32).⁶⁸ Циљ овог дела дисертације био је да укаже на одређења поларности међународног система. Из пређашње дискусије о униполарности проистиче неколико дилема које би могле да послуже као основ за даља проучавања у овој области. Та питања се тичу детерминисања униполарности, затим начина којим се може искуствено утврдити модел поларности међународног система у датом тренутку и утврђивања поларности квантификовањем моћи, војних капацитета и/или економских параметара водећих држава. Упркос постојању бројних математичких модела (од којих је неколико најзначајнијих представљено у претходном тексту), тешко да би се поларност могла доказати цифрама. На који начин се онда може спознати „објективна поларност“ и да ли је таква спознаја научно могућа? Анализом структуре система, како упућују неореалисти, могуће је стећи увиде у интеракције држава које су сразмерне њиховим капацитетима у областима које су кључно важне за њихов опстанак. У литератури се не искључује ни утврђивање поларности кроз сагледавање перцепције осталих држава у односу на водећу државу, или две водеће државе, односно више водећих држава у случају вишеструког броја полова. Ово поглавље је, синтезом многобројних питања о коме је дискутовано, показало да је оправдано претпоставити да постоји општа тежња сваког система да се трансформише у униполаран, јер борба међу великим силама у сваком другом моделу организације међународног система доводи до етаблирања суперсиле која ће настојати да учврсти своју хегемонску позицију.

2.5 Предмет истраживања

Један од најзначајнијих аргумената којима реалисти оспоравају „хуманитарне“ интервенције тиче се праксе занемаривања ситуације на терену непосредно након војних интервенција као и одсуства систематичнијег прикупљања информација које би биле од значаја за процену успеха „хуманитарног“ и уопште сврхе војних интервенција (Mason & Wheeler, 1996). У првом поглављу је детаљно представљена теорија демократског мира, као и кључна својства теоријског продубљивања у правцу инверзије каузалног односа међу варијаблама. У теоријском домену инверзног демократског мира место зависне варијабле заузима тзв. „унтрашња варијабла“ односно промене које се дешавају на нивоу државе, које су у овом истраживању означене синтагмом – постконфликтна изградња државе.

⁶⁸ Више о типологији и класификацији војних интервенција видети у оквиру Поглавља 2 ове дисертације „Војне интервенције као независна варијабла демократског мира“.

Већ је истакнуто да је веза између војних интервенција и постконфликтне изградње државе заснована на претпоставци да тип политичког режима утиче на интензитет и врсту оружаног сукоба са свим његовим пратећим својствима и да у литератури постоји дефицит студија које проучавају инверзну повезаност ове две макроваријабле. Због одсуства систематично истражених ефеката војног интервенционизма у ери униполарности који се односе на промене у типу политичких режима, на консолидацију институција сектора безбедности и на билатералне везе са интервенишућом државом, предмет овог истраживања јесте испитивање последица које су војне интервенције имале на процес постконфликтне изградње државе у ери униполарности. Прецизније, ово истраживање фокусирано је на испитивање претходно побројаних конститутивних елемената на случајевима СРЈ, Авганистана и Ирака, у периоду након спроведених војних интервенција. Напади САД и њених савезница (такође демократских држава) на СРЈ, затим на Авганистан, а потом и Ирак, представљају истакнуте догађаје који су академској заједници били довољан окидач да у ери униполарног света преиспитају аргумент монадског демократског мира (Quackenbush & Rudy, 2009: 269).

У научним проучавањима постоје две групе студија које се баве истраживањем природе везе између војних интервенција и ефеката које оне остављају на државу у којој се интервенисало. Неуједначена истраживачка пракса довела је до диференцирања те две групе студија на оне које проучавају војне интервенције у фрагментарном временском смислу према критеријуму њихове манифестације, и на оне које сужавају предмет истраживања на конкретне аспекте испољене интервенције. Прва група истраживачких студија оријентисана је на испитивање везе институција власти и нивое ресурса који условљавају лидере да донесу одлуку о укључивању државе у постојећи конфликт зарад манипулисања сопственим јавним мњењем. Рос Милер (*Ross A. Miller*) је на примеру 294 међудржавна оружана сукоба у распону 1955–1976, статистички потврдио претпоставку да су домаће институционалне структуре имале значајан ефекат на жеље лидера за употребом насиља у спољној политици (Miller, 1995). Осим тога, постоје истраживања која испитују везу између унутрашњих својствености политичког режима и понашања државе у међународним односима, попут ступања у војне савезе (Bennett, 1997; Reed, 1997), поштовања међународних споразума (Leeds, 2003; Gartzke & Gleditsch, 2004), везе између чланства у војним савезима и вероватноће избијања оружаног сукоба (Weede, 1992; Bremer, 1992; Maoz & Russett, 1993).

Разматрајући улогу државних институција у формирању различитих врста савеза и кредибилитета државе да поштује склопљене савезе, аутори су процењивали тип политичког режима као бинарни дериват демократија-аутократија. На тај начин је статистички показана агресивност најмоћније демократије света – САД (Moore & Lanoue, 2003), односно веза између типа политичког режима и потенцијалних спољнополитичких одлука о употреби силе (Weeks, 2008; Ezrow & Frantz, 2011; Mattes & Rodriguez, 2014).

Значај и механизми контроле државних институција у вези са доношењем спољнополитичких одлука предмет су такође великог броја студија које су испитивале везе између карактеристичних обележја функционисања институција власти и организовања политичког система и процеса доношења спољнополитичких одлука (Siverson & Emmons, 1991; Gaubatz, 1996; Gartzke, 1996; Bennett, 1997; Reed, 1997; Leeds, 2003; Gartzke & Gleditsch, 2004; Chiba et al., 2015). Питање транзиције ка демократском типу политичког режима је веома спорно са становишта конкретних исхода војних интервенција. Примера ради, у доступним подацима о демократској консолидацији, 17 од 56 држава је испунило сва три критеријума консолидације: одржале су регуларне и делимично правичне изборе, искусиле смену политичких опција на власти и забележиле 12 узастопних година без веће регресије у процесу демократизације.

Међутим, Пауер и Газиоровски наводе да је трећина држава на крају ипак искусила неку врсту „демократског слома“ (Power & Gasiorowski, 1997). Зато и не чуди да је сам концепт демократске консолидације често сматран „празним термином“ (Przeworski et al., 1996). Напори САД да „извезу“ демократију кроз војну интервенцију су генерално говорећи занемарљиви, често контрапродуктивни и само у одређеном ограниченом броју случајева позитивни (Lowenthal, 1991). У литератури је присутна скепса не само у вези са наметањем демократије, већ и било каквим диктираним процесима изградње државе (Herman & Brodhead, 1984; Karl, 1990).

Продубљивање и ширење теорије демократског мира које се догодило деведесетих година прошлог века, било је мотивисано жељом за нијансиранијим увидом у међународнополитичку стварност. Највећа замерка (која уједно представља и главни аргумент за иновирање теоријских парадигми) упућена теоретичарима класичног ТДМ односи се на употребу индуктивног приступа у проучавању дела стварности и феномена који се заправо не дешавају (Kegley & Hermann, 1997: 102). У најопштијем смислу, истраживања фокусирана на однос између оружаног међудржавног сукоба и демократизације су изузетно разнолика у емпиријским налазима. Резултати студија се крећу од потпуног уверења да интервенције чине кључни узрок демократизације (Mitchell et al., 1999), до супротних налаза који обарају тезу о било каквој вези између интервенција и демократизације (Mousseau & Shi, 1999; Russett & Oneal, 2001; Revehouse, 2005). На дијадичком нивоу Џејмс и сарадници дошли су до занимљивих налаза о демократизацији дијаде – пара држава укључених у интервенцију. Фокусирајући се на групу интервенишућих држава са једне, и државе у којима је вршена интервенција, ови аутори су установили пораст степена демократизације на дијадичком нивоу у периоду између 1960. и 1997. године (James et al., 1999). У серији радова, аутори своје налазе повезују са „акутном либерализацијом“ режима непосредно након интервенције (Meernik, 1996; Kegley, 1998), док је испитивање 90 случајева војних интервенција САД између 1898. и 1992. године показало да, иако су већина мета америчких војних интервенција биле недемократске државе пре и након интервенције, значајан број случајева завршио је транзицијом у демократију у циљној држави (Pesceny, 1999: 550). Новостворене демократије су обично задржале свој либерални поредак много година након интервенције, у тој мери стабилан, да ниједна држава над којом је спроведена интервенција није доживела демократски слом након интервенције САД (Pesceny, 1999: 551).

У погледу празнина које постоје у академском знању о односу између ове две варијабле, Монтен сугерише да правац истраживања треба да се одвија ка упућивању на следеће истраживачко питање: на који начин интервенишуће државе могу да балансирају између потребе да се пређашњи носиоци власти у државама интервенције позову на одговорност за злочине или злоупотребе власти, а да при том задрже претходно институционално искуство и политичку традицију (Monten, 2014)?

Осим тога, (не)успех изградње државе и консолидације њених институција може бити узрокован унутрашњим, структурним разлозима, или пак претходном политичком традицијом, а не самом интервенцијом нити њеним исходима. Зато се централно питање које Монтен наводи као кључ будућих истраживања односи на општи потенцијал војних интервенција у изградњи институција државе у условима диктираним сложеносту укупних претходних чинилаца (Monten, 2014). У литератури, међутим, не постоје систематизовани налази који би упутили на несклад између прокламованих циљева и настојања да се истраже стварни разлози за покретање конкретне војне интервенције.

Монадички аргумент који заговара идеју својствене мирољубивости демократских држава статистички је оборен већ у раним периодима проучавања демократског мира (Small & Singer 1976; Chan 1984; Weede 1992). То потврђује и значајан интервенционистички ангажман демократских држава. У нешто раније објављеном раду Даунес (*Alexander Downes*) и Монтен (*Jonathan Monten*) тврде да су покушаји за објашњењем ефеката које војне интервенције имају на демократизацију држава оптерећени са неколико проблема. Најпре, претходни истраживачки напори су са потешкоћом идентификовали аналитички оквир; прецизније речено, прешироко дефинисање интервенција укључило је много случајева који нису на крају произвели оружане сукобе, продирање регуларних војних снага једне на територију друге државе, или спор око састава легитимне владе (Downes & Monten, 2013). Ови аутори наводе да је већина студија које се баве изградњом државе у периоду након интервенције, статистички показала да интервенције нису довеле нужно до демократизације (Downes & Monten, 2013), али да је веза између војних интервенција и промене у квалитативним показатељима типова политичких режима – јака (Miller, 1999; Peceny, 1999; Pickering, 2002; Diamond, 2002; Ricks, 2007). Искуствено је више пута потврђено да војне интервенције које у највећем броју случајева своју легитимизацију испољавају у виду неопходности демократске консолидације државе мете интервенције, нису довеле до жељених промена у квалитету политичког режима нити институционалној „изградњи државе“.

Фокус научног проучавања исхода интервенција односи се најчешће на систематична настојања аутора да доведу у везу прокламоване циљеве интервенција и стања „на терену“ непосредно након интервенције. Дугорочнији односи нападнутих и интервенишућих држава, као и шире безбедносне импликације не само по нападнуту државу већ и регион, предмет су фрагментарног проучавања неколицине студија (Pollack, 2003; Windsor, 2003; Kreps, 2008; Gromes & Dembinski, 2019). Концепт изградње државе најпре претпоставља питање демократизације политичког система и изградње институција. На крају овог дела, важно је истаћи постојање структурне променљивости међународног система, чињеницу коју пренебрегава велики број истраживања војних интервенција и изградње државе. Бројна истраживања су била базирана на компарацији војних интервенција које су се догодиле у великим временским размацама, при чему аутори нису уважавали специфичности међународног система у различитим случајевима интервенција. Мерник износи песимистичан став о непостојању студија које анализирају војне интервенције и демократски раст (демократизацију) на систематичан начин (Meernik, 1996). Иако изнет пре више од 20 година, овај став делимично може важити и данас, пошто упркос постојању војних интервенција као саставног чиниоца међународне политике, не постоје систематична проучавања везе између војне интервенције као независне варијабле и исхода интервенција као зависне варијабле.

2.6 Циљеви истраживања

Следствено постављеном предмету, научни циљ овог истраживања је објашњење (експликација) ефеката једнострано иницираних војних интервенција САД и постконфликтне изградње СРЈ, Авганистана и Ирака, која се испољава у променама у типу политичког режима, институционалној консолидацији и билатералним односима са САД. Аутор полази од теоријски утемељене претпоставке према којој је квалитет политичког режима, било да има позитиван или негативан предзнак, једна од значајних интервенишућих варијабли у спољнополитичком понашању државе.

У том смислу, циљ истраживања је да се аргументацијом теорије демократског мира, односно њене инверзне варијанте, испита на који начин се мењају претходно побројана обележја политичког система држава у којима се интервенише, односно на који начин су војне интервенције као појава иманентна међународној политици, директно утицале на претходно побројане елементе. Циљ истраживања јесте и утврђивање разлика у испољавању конститутивних елемената постконфликтне изградње у периоду од шест година пре и након спроведених војних интервенција. Аутор ће укључивањем додатних индикатора (сличност спољнополитичког деловања, ниво економске помоћи САД државама метама интервенције, међународна војна сарадња) испитати да ли на квалитет везе између две идентификоване појаве утичу додатни фактори који је детаљније објашњавају.⁶⁹ Тако реализовано истраживање оствариће и важан циљ који се односи на критику концепта војног интервенционизма који је, парадоксално, унапред легитимизован „постконфликтном изградњом државе“, као и допуну постојећих знања у оквиру теорије демократског мира.

Поред схватања начина на који су оправдаване спољнополитичке одлуке, допринос овог истраживања обухватиће и сазнања о последицама и постконфликтној изградњи држава које су претрпеле интервенцију. Добијени резултати ће омогућити компарацију тако стечених увида из три студије случаја. Сумирајући кључне теоријске премисе, исходе досадашњих истраживачких студија, као и уочене празнине у академском знању у вези са два појавама, формулисано је неколико истраживачких питања на која ће истраживање настојати да пружи одговор:

1. Која су основна обележја војних интервенција које су предмет анализе овог истраживања?
2. Да ли постоје промене у типу политичког режима након једнострано иницираних војних интервенција?
3. У којој мери је стратешка интеракција између интервенишућег актера, послератних влада и секундарних елита, убзрала или успорила процес консолидације институција сектора безбедности након војних интервенција?
4. У којој мери посредни фактори попут индекса сличности спољнополитичког деловања (*sScore*) утичу на ефекте демократизације нападнуте државе?

⁶⁹ Ови индикатори су у теоријском домену идентификовани као могући посредни фактори утицаја војних интервенција на постконфликтну изградњу државе. Њихова детаљнија операционализација представљена је у Табели 9.

ДРУГО ПОГЛАВЉЕ

3. МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

У овом Поглављу биће представљен избор типа истраживања, затим хипотетички оквир, методе и истраживачке технике, као и извори података. Идентификовани предмет и циљеви истраживања диктирају доминантно квалитативни тип истраживања које укључује вишеструку студију случаја, али ће у сегментима који третирају помоћну хипотезу бити примењене квантитативне технике које ће омогућити адекватније и потпуније извођење налаза.

3.1 Хипотетички оквир

У складу са постављеним предметом и циљевима, ово истраживање ће пружити одговор на питање које се тиче ефеката који су акције интервенишуће државе оставиле на процес изградње државе у постконфликтном периоду, након спроведених војних интервенција. Постојећи фонд знања још увек не пружа ваљано објашњење структуралних компоненти које се односе на постконфликтну изградњу државе и варијабли које описују војне интервенције и њихове последице. Због тога су као варијабле у овом истраживању идентификоване војне интервенције (независна варијабла), постконфликтна изградња државе која укључује промену политичког режима, консолидацију институција сектора безбедности и билатералне односе са САД (као зависне варијабле), као и индекс спољнополитичког деловања (*S Score*) и ниво војне сарадње САД са државама метама интервенције (контролне варијабле). Хипотетички оквир је постављен тако да омогући адекватне налазе и чине га, поред опште, још три посебне хипотезе и једна помоћна. Општа хипотеза тестира постулате такозваног обрнутог, инверзног демократског мира, према којима „унутрашња варијабла“ државе мете бива измењена спровођењем војне интервенције. Како се постављен предмет овог истраживања тиче испитивања последица војних интервенција, а у теоријским разматрањима демократског мира је прихваћен став да уочена веза између интервенција и конституената постконфликтне изградње није истозначна, општа хипотеза ове дисертације гласи:

Х: У ери униполарности, војне интервенције САД су имале пресудан утицај на елементе постконфликтне изградње СРЈ, Авганистана и Ирака.

Овом хипотезом претпостављен је инверзан однос између варијабли теорије демократског мира, односно ефекат војних интервенција на промену типа политичког режима, консолидације и функционисања институција безбедности и билатералних веза са САД, све у постконфликтном периоду. Како би појединачни сегменти опште хипотезе били прецизније испитани, прва посебна хипотеза овог истраживања представља исказ о односу војних интервенција и промене типа политичког режима држава против којих је спроведена војна интервенција, и гласи:

Х1: Ефекти војних интервенција САД у ери униполарности огледају се у промени типа политичких режима држава у којима је интервенисано.

Промене у типу политичког режима нису искључиво последица војних интервенција, већ много ширег скупа фактора и процеса. Ток демократизације (или аутократизације) је знатно сложенији и посредован је многоструким унутарполитичким односима у активностима бројних субјеката, али и политичком културом и политичком традицијом. Међутим, научно проучавање војних интервенција као иницијатора промена у типу политичких режима је у овом случају значајно, имајући у виду да је управо овај елемент навођен као пресудан за иницирање интервенција.

Други конституент постконфликтне изградње државе, односно друга зависна варијабла у овом истраживању односи се на консолидацију институција сектора безбедности у периоду након војне интервенције. Због тога друга посебна хипотеза овог истраживања гласи:

X2: Дестабилизација институција сектора безбедности као последица војних интервенција против СРЈ, Авганистана и Ирака и немогућност њихове ефикасне постконфликтне изградње, условљена је одсуством стратешке сарадње између интервенишућег актера и, са друге стране, националних влада и секундарних елита нападнутих држава.

У овом истраживању прихваћени су критеријуми Михаела Брзоске који се тичу ефикасности консолидовања институција сектора безбедности непосредно након војних интервенција, као и БФЦ модел изградње државе. Ова појединачна хипотеза претпоставља да одупирање војној интервенцији значи дестабилизовање „институција силе“ нападнуте државе, те да је њихова консолидација у правцу ефикасног обављања функција у дужем временском периоду онемогућена. Међутим консолидација сектора безбедности (реформа сектора безбедности) у постконфликтном периоду је увек везана за преференце интервенишућег актера (у овом случају САД), због чега се њихов „опоравак“ везује за посвећеност интервенишућег актера држави у којој је интервенисао. Таква директна веза биће анализирана у овој дисертацији посредством (квалитативног) Барнет-Фанг-Цирхеровог модела изградње државе, а анализом резултата сваке од студије случаја изводи се закључак о једном од могућих неколико исхода постконфликтне изградње.

Трећа зависна варијабла у овом истраживању је квалитет билатералних веза у постконфликтном периоду, између САД као интервенишућег актера и државе против које је спроведена војна интервенција. Последња посебна хипотеза овог истраживања стога претпоставља нарушене билатералне односе након војних интервенција и уједно повећање политичко-војног присуства у државама напада.

X3: Последице војних интервенција у ери униполарности огледају се у нарушавању квалитета билатералних односа САД са државама у којима је спроведена интервенција и повећаном војно-политичком присуству САД у тим државама.

Војним интервенцијама се недвосмислено стварају услови којима се омогућава дугорочније присуство интервенишуће државе и обезбеђује испуњење прокламованих циљева. Тренутно свргавање носилаца власти (што се догодило у Авганистану и Ираку, а посредно и у СРЈ) чини акутни предуслов за постконфликтну изградњу државе (и новог режима уколико је то случај). Иако су разлике у типу политичких режима са САД у тренутку интервенције биле очигледне (СРЈ, Авганистан и Ирак су све биле ауторитарне), постоје заступници тезе да разлика у типу политичких режима не морају нужно да доведу до конфронтације (Weart, 1998; Spencer, 2001). Због тога аутор полази од претпоставке да индекс сличности спољнополитичког деловања (тзв. *S Score*) између интервенишуће државе и државе над којом је спроведена војна интервенција бива битно измењен, што ће бити тестирано помоћном хипотезом овог истраживања.

X3a: У периоду након војних интервенција растао је индекс сличности спољнополитичког деловања интервенишуће државе са нивоом демократизације државе у којој је спроведена интервенција.

Укључивање индекса сличности спољнополитичког деловања ће омогућити разумевање спољнополитичких акција државе у којој је интервенисано. Претпоставка је да након војне интервенције степен демократизације нападнуте државе уједначава спољнополитичко деловање са интервенишућом државом.

Индекс сличности спољнополитичког деловања јесте предмет многобројних студија, а у много случајева је иницијално потврђена његова позитивна корелација са демократизацијом, односно одсуством рата између две демократске државе (Quackenbush & Rudy, 2009). Тестирање ове хипотезе ће омогућити разумевање аспеката теорије демократског мира који заговарају дијадичку сличност у односима међу државама.

3.2 Временски и просторни оквир истраживања

У складу са постављеним предметом и пројектованим циљевима истраживања, временски оквир истраживања ограничен је на прелаз између XX и XXI века, прецизније на године у којима су извршене војне интервенције на државе које су предмет анализе (1999, 2001. и 2003). Ужи временски контекст овог истраживања представља врхунац ере униполарности са САД као доминантном суперсилом. Како је један од главних циљева истраживања утврђивање разлика у квалитету политичког режима непосредно пре и након војних интервенција, временски домен дисертације обухвата период од шест година пре сваког појединачног случаја и период након интервенција до почетка 2009. године, односно до краја другог мандата Џорџа Буша. У ужем смислу, временски оквир овог истраживања одабран је тако да минимализује разлику у структурним факторима који утичу на устројство и функционисање међународног система. Период од свега неколико година у оквиру којих је забележено три случаја војног интервенционизма, релативно успешно обезбеђује сазнајну кохерентност и адекватније извођење закључака о односу између истраживаних појава и омогућава целисходније поређење добијених налаза. Додатно, временска дистанца са које се посматрају и анализирају феномени омогућава плодотворнију и обухватнију анализу у смислу шире доступности појединих докумената чија је ознака тајности у међувремену укинута.

Просторни оквир истраживања, у ужем смислу, обухвата територије три државе над којима је извршена војна интервенција (СРЈ, Авганистан и Ирак, односно Србију као сукцесора СРЈ/СЦГ), као географске просторе на којима су испољене појаве безбедности и њихове последице које су предмет проучавања. У ширем смислу, просторни оквир овог истраживања обухвата Блиски Исток и Балкан као регионе у којима је интензитет последица велики и од значаја за потпуније сагледавање истраживаног проблема.

3.3 Истраживачки методи и модели

Преглед литературе и прелиминарни попис најзначајнијих референци био је почетни корак у прикупљању додатних радова који проучавају војне интервенције, интервенционизам, политичке режиме, као и војне интервенције у државама које су предмет анализе овог истраживања. Осим тога, детаљним и свеобухватним прегледом литературе, омогућено је да се, осим систематизације и оцене налаза релевантних истраживачких студија, стекну увиди у коришћене методе и технике сличних истраживања. Преглед литературе је резултирао адекватнијом припремом за спровођење свих истраживачких фаза.

Студија случаја је истраживачка стратегија која је фокусирана на разумевање динамике присутне у оквиру одређеног контекста. Студија случаја може бити коришћена као основ за генерисање теорије (Eisenhardt, 1989; Eckstein, 2000; Dooley, 2002), затим као средство за тестирање теорије (George & Bennett, 2005) или као метод којим се стичу дубински увиди у истраживане појаве (Stake, 1978). У овом истраживању биће примењен метод вишеструке студије случаја зарад стицања детаљних увида у последице војних интервенција на постконфликтну изградњу СРЈ, Авганистана и Ирака.

У литератури су идентификоване две важне карактеристике вишеструких студија случаја – спровођење истраживања унутар структуре која омогућава смислену анализу (суверене државе) и усмеравање аналитичког оквира ка прецизираним условима унутар којих је могуће валидно поређење налаза (Greene & David, 1984). Ови аутори наводе да је експланаторност вишеструке студије случаја готово истоветна као и код класичне студије случаја те да је слична ситуација и са научним принципима валидности и могућношћу уопштавања (1984: 80).

Стивен ван Евера (*Stephen van Evera*) додаје овом списку још и објашњење интринзичне важности конкретних случајева (Van Evera, 1997: 55) и наводи три формата помоћу којих се студијом случаја може извршити тестирање теоријских постулата: контролисано поређење, употреба подударних (конгруентних) процедура и праћење процеса. У овом истраживању, примењена је техника конгруентних (подударних) процедура. Употреба подударних процедура, према вен Евери може бити двострука – уочавање компаративних опсервација између различитих случајева и уочавање компаративних опсервација унутар самих случајева (1997: 56). Овај аутор тврди да су праћење процеса и конгруентне процедуре методолошки подеснији и адекватнији методи од контролисаног поређења. Користећи процедуру конгруентног подударња, уочавају се сличности међу вредностима зависне варијабле у различитим случајевима (1997: 58). Вен Евера разликује два типа примене конгруентног подударња, први у оквиру се врши компарација добијених вредности са вредностима својственим за целу врсту сродних феномена (1997: 58) и други, када се вишеструка поређења врше унутар једног случаја (1997: 61). У овом истраживању коришћен је тип упоредне процедуре бр. 1, имајући у виду снажнију методску основу и адекватније критеријуме за тестирање теорије инверзног демократског мира.

Квалитативна анализа садржаја дефинисана је као истраживачка техника за субјективну интерпретацију садржаја текстуалних података кроз систематски класификациони поступак кодирања и идентификације тема или образаца (Hsieh & Shannon, 2005). Иако се у методологији научних истраживања користи као квантитативна и квалитативна техника, анализа садржаја у квалитативним истраживањима фокусира се на карактеристике језика као комуникације с пажњом на садржај или контекстуално значење текста (2005: 2). Како анализа садржаја треба да резултира обезбеђивањем знања и разумевања феномена који се проучава (Downe-Wamboldt, 1992: 314), циљ анализе садржаја у овом истраживању било је стицање квалитативних увида о унутарполитичком контексту у државама у којима је спроведена интервенција непоредно пре и током интервенција које су предмет овог истраживања. Сагласно томе, стечени су увиди који су релевантни за истраживачки проблем, а тичу се узоркованих докумената и транскрипата.

У узорак анализе садржаја укључени су документи (стратешки акти, доктрине), транскрипти обраћања председника САД Конгресу, стенограми пленарних седница Конгреса на којима је расправљано о војним интервенцијама на СРЈ, Авганистан и Ирак, као и други извештаји и анализе међународних владиних и невладиних организација и медија који се односе на билатералне везе држава у којима је спроведена војна интервенција са САД и њиховим степеном демократизације. Приликом извођења кључних одредница спољнополитичке доктрине Била Клинтона и Џорџа Буша спроведена је анализа садржаја годишњих обраћања двојице председника Конгресу о стању нације. Зарад стицања допунских сазнања о исходима и степену постконфликтне изградње државе, спроведено је неколико полуструктурисаних експертских интервјуа⁷⁰ са цивилним експертима.

⁷⁰ Цео упитник који је коришћен за спровођење експертских интервјуа, доступан је у Прилогу 1 ове дисертације.

Експерти су радили у мисијама Уједињених нација у Ираку (УНАМИ) и Авганистану (УНАМА) у оквиру временског оквира релевантног за потребе овог истраживања. Разлози коришћења овог метода тицали су се мандата наведених мисија успостављених резолуцијама Савета безбедности Уједињених нација 1401 (УНАМА) и 1500 (УНАМИ), који у оба случаја обухватају пружање помоћи локалним властима у изградњи институција и обезбеђивању регионалне стабилности кроз процесе демократизације. Поред тога, интервју је спроведен и са једним од аутора БФЦ модела, Кристофом Цирхером. Интервјуи су спроведени у периоду између септембра и децембра 2020. године, посредством апликације за аудио и видео пренос сигнала (*Zoom*), а један интервју је спроведен *tête-à-tête*.⁷¹

Истраживачки модели

Зарад адекватнијег извођења налаза за сваку од три зависне варијабле, примењени су постојећи модели истраживања који се обилно користе у сличним истраживачким студијама. У наставку ће бити представљен Барнет-Фанг-Цирхеров модел изградње државе (2009; 2014) на који ће бити примењени налази студија случаја. Додатно, биће приказана и конкретизација статистичког мерења у променама типа политичког режима из одабраних инструмената којима се врши њихова квантификација.

3.3.1 Барнет-Фанг-Цирхеров модел изградње државе

Анализа изградње институција, а нарочито оних у оквиру сектора безбедности у било којој држави, изузетно је комплексан истраживачки проблем. Често се у државама у транзицији изградња институција поистовећује са реформом сектора безбедности, а сличан је случај и у постконфликтним друштвима.⁷² Тада је веома тешко одредити аналитички алат којим би се могла ефикасније анализирати изградња институција. У овом истраживању, у анализи једног од три елемента постконфликтне изградње државе, примењен је модел изградње мира ког су 2009. године развили Михаел Барнет (*Michael Barnett*), Сонгјинг Фанг (*Songying Fang*) и Кристоф Цирхер (*Christoph Zürcher*). Модел је примењен у мноштву студија које емпиријски проучавају постконфликтну изградњу државе (Richmond, 2009; Rocha Menocal, 2011; Suhrke, 2011; Donais, 2012; Richmond, 2012; Zürcher et al., 2013).⁷³ Барнет-Фанг-Цирхеров модел претпоставља стратешко интерреаговање у процесу постконфликтног опоравка државе која је мета напада, које се одвија између три групе актера: актера изградње мира, владе државе жртве војне интервенције и утицајних друштвених група које аутори модела означавају „секундарним елитама“ (Barnett et al., 2009).⁷⁴ БФЦ модел се примарно односи на аналитички оквир проучавања изградње мира (енг. *peacebuilding*) и претпоставља окончање конфликта (прим. аут. било које врсте – међудржавног, унутардржавног, војних интервенција...) као услов и почетну тачку интеракције субјеката који учествују у постконфликтном процесу опоравка.

⁷¹ Списак интервјуисаних експерата доступан је у оквиру Прилога 1. Запослени у Политичком одељењу УН мисије у Авганистану (УНАМА), захтевао је анонимност.

⁷² Детаљнија појмовна дистинкција представљена је у Поглављу 2 ове дисертације.

⁷³ Према метричким подацима сервиса Гугл академик (*Google Scholar*), Барнет-Фанг-Цирхеров модел цитиран је у чак 453 истраживачке студије у периоду између 2010. и јула 2020. године. Овако висок степен цитираности потврђује научни утицај који је овај модел остварио у домену проучавања постконфликтне изградње државе у академској пракси.

⁷⁴ Створивши модел који претпоставља деловање свих актера у циљу опоравка државе сагласно сопственим уверењима и представама, Барнет и сарадници признају да појединачни актери могу имати дивергентне интересе у погледу начина опоравка државе након конфликта.

Модел је за потребе ове дисертације конкретизован како би се спровела анализа промене политичког режима, као и консолидације институција сектора безбедности након окончане војне интервенције у сваком појединачном случају. Аналитичка конкретизација овог модела значи да је уместо спољних актера изградње мира, за потребе овог истраживања идентификован интервенишући актер (САД са савезницима у сваком појединачном случају војне интервенције). Секундарне елите су групе које у сфери политике и економије на националном нивоу могу да спрече било коју промену која не одговара њиховој позицији (2009: 2). Термин „елите“ у оквиру БФЦ модела не треба поистовећивати са елитама као социолошком категоријом. У једној од касније објављених студија, један од аутора БФЦ модела, Кристоф Цирхер, идентификује секундарне елите као „победничке елите у конфликту“ (енг. *victorious elites*) и појашњава до тада непотпуно адекватна тумачења секундарних елита као *било којих* субјеката који поседују моћ. Према његовом тумачењу, само елите које су оствариле победу, било војну или неку другу, и које у послератном периоду имају капацитет и моћ да утичу на изградњу мира и државе, могу се сматрати секундарним елитама у смислу БФЦ модела (Zürcher et al., 2013: 131).

У оквиру три студије случаја које су предмет овог истраживања, идентификоване секундарне елите су политички лидери Албанаца са територије Косова и Метохије који су заговарали сецесију од тадашње СРЈ, у случају Авганистана такозвани „господари рата“ односно етничке групе, а у случају Ирака побуњеници који су нарушавали процес изградње државе герилским активностима против централних власти. Значај који секундарне елите имају у процесу постконфликтне консолидације сектора безбедности препознала је и Ејрин Мобек која заступа тезу да управо ови актери представљају један од кључних сегмената друштва од којих зависи успех реформе сектора безбедности (Mobek, 2010: 231). У једној од својих студија, ова ауторка идентификује неколико дилема које се односе на додељивање статуса „локалног управљања процесом реформе“, могућности и капацитета локалних елита и односа моћи (2010: 231). У литератури је опсежно разматран значај локалних елита за процес постконфликтне консолидације сектора безбедности (Nathan, 2007; Ismail, 2008) о чему је било речи у појмовном оквиру ове дисертације (Поглавље 2).

Након окончања војне интервенције у сваком конкретном случају, на територији нападнуте државе почињу да се одвијају интеракције између спољашњег актера, владе државе у којој је интервенисано и секундарних елита. БФЦ модел детаљно приказује могуће модалитете сарадње и сукоба међу чланицама поменуте тријаде, па ће због тога садржај овог модела бити детаљније представљен у наставку. Претпостављајући да ће легитимна власт одмах по окончању војних интервенција настојати да се укључи у токове међународне заједнице, она почиње да интерреагује са интервенишућим актером (2009: 3). У БФЦ моделу, интервенишући актер (ИА) има намеру да упостави мир базиран на либералном поретку, на супрот влади (В) и секундарним елитама (СЕ), са својим интересима и овлашћењима. У таквом стратешком процесу интеракција, БФЦ модел упућује на три могућа исхода – кооперативну изградњу мира, у оквиру које секундарне елите прихватају и сарађују са (наметнутим) програмом изградње мира (2009: 3). Други могућ исход јесте изградња мира базирана на компромису између секундарних елита и интервенишућег актера. Како Барнет и сарадници наводе, ова два идентификована актера спроводе преговоре о изградњи државе који истовремено гарантују жељу интервенишућег актера за стабилношћу и легитимитетом целокупног процеса (2009: 3), али и стабилност позиције секундарних елита и ненарушавање њихове позиције у оквиру друштвеног система нападнуте државе (Barnett et al., 2009). Последњи могућ резултат стратешке интеракције у процесу изградње државе, према БФЦ моделу, јесте заробљена изградња мира.

Према наводима аутора модела, овакав пример типичан је за Карзаијеву владу у Авганистану (2014: 23). Трећа варијација компромисне изградње мира у једначину изградње укључује финансијска средства. Овај исход је нормативни и говори о малим шансама за изградњу демократског типа политичког режима у случају да су финансијска средства донатора једино ограничење националних влада (2014: 24). Творци модела наводе случај Босне и Херцеговине, Авганистана и Источног Тимора као репрезентативне примере, од којих је само последњи успешно трансформисан (Barnett et al., 2014), наводећи бројне друге факторе осим финансијске помоћи као предуслова успешне изградње државе (2014: 25). Последњи могући исход компромисног процеса реформе укључује у анализу секундарне елите. Уколико оне поседују вето, шансе за компромисну изградњу мира се повећавају (2014: 26). Као илустративан пример, аутори наводе случај политичких лидера Срба у БиХ који су, у својству секундарних елита, осујетили њену постконфликтну централизацију (2014: 27). У Табели 6 пружен је систематизован опис могућих исхода изградње државе према БФЦ моделу.

Табела 6: Дескриптивни приказ могућих исхода изградње државе према БФЦ моделу

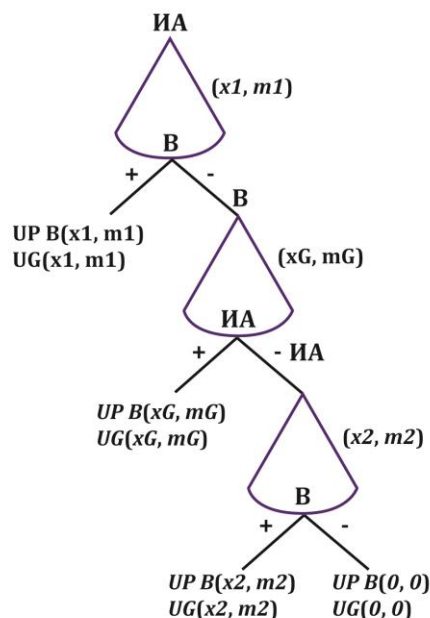
		А К Т Е Р И		
		Интервенишући актер (ИА)	Послератна влада (В)	Секундарне елите (СЕ)
		(Barnett, Fang & Zürcher, 2009)	(Barnett, Fang & Zürcher, 2014)	
И С Х О Д И	А. Кооперативна изградња мира: секундарне елите и влада у потпуности сарађују са екстерним актером и прихватају програм изградње мира.		I) Кооперативна изградња државе: могућа у случају да су преференце владе ближе идеалној тачки екстерног актера него <i>statusu quo</i> .	
	Б. Изградња државе заснована на компромису: изградња на бази преговора секундарних елита и екстерних актера, која испуњава преференце потоњег и задовољава позицију елита.		I) Изградња државе заснована на компромису: преференце владе су ближе стању <i>status quo</i> него идеалној тачки екстерног актера.	
			II) Изградња државе заснована на компромису – други модалитет: преференце владе су ближе преференцама екстерног актера, него <i>statusu quo</i> , али је влада у значајној мери „стрпљива“ и темељнија у овом процесу од екстерног актера.	
			III) Изградња државе заснована на компромису – трећи модалитет: више ресурса (финансијских) од стране екстерног актера владама не исходује демократичношћу, осим уколико ресурси нису једини лимитирајући фактор.	
		IV) Изградња државе заснована на компромису – четврти модалитет: секундарне елите са правом вета (прим. аут. по било ком основу), повећавају шансу за изградњу државе засновану на компромису.		

	В. Заробљена изградња мира: испуњавање преференци искључиво владе и секундарних елита; занемаривање екстерног актера у овом процесу.	I) Заробљена изградња мира, <i>cf.</i> модел из 2009.
--	--	---

Извор: Прилагођено, према: Barnett et al., 2009; Barnett et al., 2014.

Процес постконфликтне изградње друштва представља својеврсни „уговор“ између спољашњих и унутрашњих актера и стога га аутори модела називају „Уговор о изградњи мира“, аналогно Русоовом (*Jean-Jacques Rousseau*) Друштвеном уговору (Barnett et al., 2009). БФЦ модел сумира академску дискусију у вези са постконфликтном изградњом државе, кроз два сегмента: начин на који држава и њено друштво „преговарају“ међусобне односе, као и монополизацију над средствима присиле и развојем управљачког апарата којим би се вршило управљање друштвеним системом (2009: 7). У наставку ће бити представљен БФЦ модел заснован на теорији игара.

Централна претпоставка модела односи се на очекивања која имају актери који учествују у изградњи државе ($X=0,1$) при чему је 1 (условно речено) најидеалнији модел организације постконфликтне државе који заступа ИА (1). Следећа претпоставка модела јесте да према хармонизацији ставова о постконфликтној изградњи влада може испунити нешто непотпуније захтеве (g), док највећа неслагања имају секундарне елите (e). Барнет и сарадници упућују на интеракцију (Табела 6) која се у аутентичној варијанти модела одвија у сфери постконфликтне изградње мира, али као што је раније напоменуто, за потребе овог истраживања, наратив – предмет таквих интеракција померен је на изградњу или реконструкцију институција сектора безбедности у државама мете интервенције. Први део модела базиран је на принципу реакције владе на понуде (уговор/помоћ) интервенишућег актера (Илустрација 4).

Илустрација 4: Преговарачки процес између интервенишућег актера и владе

Извор: Адаптирана илустрација БФЦ модела (Barnett et al., 2009: 16).

На почетку „игре“, ИА предлаже В споразум (или било какву препоруку) која се односи на елементе изградње (x_1, m_1), а која претпоставља да ће вредност *status quo* бити промењена.

Уколико влада (В) одлучи да прихвати предлог, тада се модел окончава, и наступа кооперативни модел изградње. Уколико влада одбије предлог, ИА реагује (Xg, Mg) и поново ако га влада прихвати, модел се окончава, а у случају одбијања, има могућност да предложи нови предлог споразума (x2, m2). Уколико ИА одбије предлог, *status quo* о(п)стаје, а у случају прихватања, ИА додељује влади ресурсе у виду финансијске и сваке друге помоћи (Barnett et al., 2009: 17).

Овај модел је несумњиво унапредио начин на који се истражује процес изградње државе и мира и током протекле деценије је опсежно примењиван у истраживањима постконфликтне консолидације на конкретним примерима (Wade, 2016; Gizelis, 2016; Malejacq, 2016; Zimmermann, 2017; Vöhnke et al., 2017; Blair, 2018). Барнет и сарадници идентификују кризу безбедности и легитимности као одлику постконфликтне изградње државе (2009: 2), а постојање претходног конфликта на одређеном простору јесте променљива која диференцира постконфликтну изградњу државе од, како аутори БФЦ модела кажу, „убичајене“ изградње државе (2009: 9). Због чињенице да модел фаворизује интеракције између интервенишуће државе, државе мете интервенције и њених унутрашњих политичких елита, сматрамо да овај модел представља најплодотворнији аналитички алат за пружање одговора на питања изградње државе као директног узрока војних интервенција. Тиме се појачава интерна валидност истраживачког процеса и минимализује утицај посредних варијабли, чији исход не би могао да потврди научну ваљаност добијених налаза. Стога, БФЦ модел гарантује прецизније одређење везе између војних интервенција и њихових последица.

Конкретизација модела усмерена је на изградњу државе, односно консолидацију институција сектора безбедности, уместо шире дефинисане изградње мира у оригиналном моделу. Домен у оквиру ког је имплементиран модел обухвата целокупан процес реформе сектора безбедности почев од мировног споразума до финансирања процеса. Модел претпоставља математичко изражавање односа међу варијаблама, али је у својој бити квалитативан (Zürcher, 2021). У БФЦ моделу није спроведена таква математичка калкулација између *status quo* и преференци екстерног актера на конкретном примеру (Zürcher, 2021). У том смислу модел, како то тврди један од његових аутора, фаворизује квалитативни опис почетне констелације и окончања теоријски постављене игре. Овај модел је први представио изградњу државе као итеративни (понављајући) и интерактивни процес између субјеката који у њему учествују, нарочито наглашавајући значај и улогу секундарних елита (Zürcher, 2021).

3.3.2 Оцена специфичности и мерење типа политичких режима

У овој дисертацији ће бити примењен комбиновани аналитички метод за (пр)оцену квалитета политичког режима у периоду након војне интервенције, који укључује квалитативну анализу сегмената постконфликтне демократизације, која ће бити подржана низом инструмената којима се квантификују промене политичких режима у дужем временском периоду. У претходном поглављу (*Постконфликтна изградња државе*) су представљени критеријуми и услови који погодују развоју демократије (или га успоравају) у постконфликтним друштвима. У аналитички алат су укључени Цирхерови услови који утичу на овај процес што је приказано у Табели 7 (Zürcher et al., 2013), као и критеријуми „изопачености“ које је идентификовао Валенцуела (Valenzuela, 1990): постојање турске (екстерне) власти; резервисани домени (области доношења одлука) који су изван суверености изабраних власти; процедуре којима се бирају представници легислативне гране власти (иницијални дефицит демократичности); централна улога изборног процеса у конституисању извршне власти као услов без ког се не може (1990: 13-14).

Пратећи Валенцуелину матрицу модалитета транзиције из аутократије у демократију и ставове које у том процесу исказују лидери тих држава, биће додати и критеријуми који утичу на овај процес, што је приказано у Табели 7.

Табела 7: Аналитичка матрица за оцену модалитета транзиције типа политичког режима

ПРЕФЕРЕНЦЕ	МОДАЛИТЕТИ ПРОЦЕСА		
	Колапс режима/повлачење	Могући преговори	Реформа без <i>interregnum</i> -а
Фаворизовање демократизације			
Фаворизовање „либералне аутократије“, али без противљења демократизацији			
Опонирање демократизацији			
	Дерогирајући услови (Zürcher et al., 2018)	А. Трошкови демократизације; Б. „наслеђе“ рата; В. Присутност екстерног актера; Г. Регионалне околности.	
	Критеријуми „изопачености“ (Valenzuela, 1990)	А. постојање турске (екстерне) власти; Б. Ограничена сувереност у доношењу одлука; В. процедуре којима се бира легислатива; Г. централна улога изборног процеса.	

Извор: Прилагођено према: Valenzuela, 1990: 22; Zürcher et al., 2013.

Квантификација политичких режима базира се на прецизном и систематичном дугорочном мерењу унапред дефинисаних варијабли које се односе на карактеристике политичког режима одређене државе у јединици времена. Јединица анализе јесте тип политичког режима државе током једне календарске године, а тако постављена лонгитудинална праћења истоветних референтних објеката пружају прецизност мерења истих појава у широким временским распонима. У односу на приступ у мерењу, могуће је издвојити дихотомни, трихотомни, категорички и линеарни (Reiter, 2001; Monten, 2014). Прва два почивају на простој дихотомној испољености типа политичког режима аутократија–демократија (дихотомни), односно аутократија–анократија–демократија (трихотомни). Категорички приступ врши класификацију на неколико поткатегорија према унапред дефинисаним критеријумима, док линеарни приступ фаворизује оцењивање, тј. градацију политичких режима на скалама различитог опсега. За потребе овог истраживања, уз уважавање квалитативног истраживачког дизајна, коришћен је линеарни (градуални, описни) приступ у оцени квалитета политичког режима.⁷⁵

Разнолика класификација и мерења демократичности имају различите сврхе, односно употребне вредности. Иако се дихотомним мерењима замера збрајање веома различитих типова политичких режима у две дихотомне категорије – демократија–аутократија, употреба оваквих класификација плодотворна је при студијама са широким временским опсегом истраживања (Corpedge et al., 2011).

⁷⁵ Разлози за овакву одлуку тичу се настојања за што прецизнијим „мерењем“ промена. Међутим у оцени укупне транзиције типа политичког режима, коришћен је категорички приступ који користи и *Polity V*: тиранија, аутократија, отворена анократија, затворена анократија, демократија и консолидована демократија.

Паралелно са тим, постоје и мишљења да је овај вид приказа демократија подесан за спровођење истраживања монадичког мира (Coté, 1996). У Табели 8 пружен је приказ најзначајнијих инструмената мерења типа политичког режима.

Табела 8: Могуће класификације типова политичких режима у студијама безбедности

Приступ у мерењу			
Дихотомни	Трихотомни	Категорички	Линеарни
Пројекат о политичким режимима Универзитета у Тексасу The University of Texas Inequality Project Categorical Dataset of Political Regimes	БЛМ индекс демократије за Централну Америку The Bowman, Lehoucq, and Mahoney index of democracy for Central America	Пројекат „Полити V” Polity V Project	
База података демократије/аутократије, Џеја Улфелдера The Democracy/Autocracy Dataset by Jay Ulfelder	Мера демократије „МБПЛ“ за Јужну Америку Mainwaring, Brinks, and Perez Linan's democracy measure for Latin America	Варијетети демократије Varieties of Democracy	Ванханенов индекс демократије Vanhanen's Democracy Index
Индекс демократија и диктатура - "DD индекс" The Democracy and Dictatorship Dataset) (DD/PACL/ACLP/CGV	Сет података о променама политичких режима The Political Regime Change (PRC) dataset	Слом аутократија и промена режима Autocratic Breakdown and Regime Transitions	Боленов индекс демократије Bollen's Democracy Index
Индекс ауторитарних режима Стефена Кајлица The Steffen Kailitz Dataset of Authoritarian Regime Types	Ренскеова и Доренсплитова база података о демократији Renske Doorenspleet's Democracy Dataset.	Своликова база режима Svolik Regime Dataset	Копец-Рејникова скала полиархије Coppedge and Reinicke Poliararchy Scale
Лексички индекс изборне демократије Lexical Index of Electoral Democracy Промене демократичности БНР Bernhard, Nordstrom & Reenock BNR Democratic Breakdowns	Индекс демократије Фридом хауса Freedom House Index	Аутократије света Autocracies of the World Dataset	Економистов индекс демократије Economist Intelligence Unit – Democracy Index Сет података о ауторитарним режимима Authoritarian Regime Dataset – ARD Пемштајнов унификовани скор демократичности Pemstein Unified Democracy Scores (UDS)

Извор: Ажурирано према: Stekić, 2018: 85.

3.3.3 Квантификација политичког режима у студијама безбедности

Мерење типа политичког режима се у литератури описује као „историјски, вишедимензионални, рашчлањен и транспарентан“ процес (Coppedge et al., 2011). Одређивање демократичности као и постизање прецизности у том напору јесу централне дилеме на којима Мајкл Копец (*Michael Coppedge*) и сарадници базирају свој иновативни приступ мерењу демократичности (2011: 248). Додатно, аутори овог приступа идентификују покривеност и изворе података, кодирање, збрајање података, као и спровођење тестова валидности као најзначајније проблеме процеса мерења нивоа демократије (2011: 248).

Обезбеђивање поузданости приказаних података у оквиру инструмената којима се врши њихова квантификација јесте централна дилема бројних студија које емпиријски испитују квалитет политичких режима (Voese, 2019; Vaccaro, 2021). Доминантан начин прикупљања података и (пр)оцене нивоа демократичности/аутократичности је усмерен на идентификовање варијабли или индикатора којима се рашчлањују теоријски постулати о демократији. Након идентификације варијабли које улазе у аналитички оквир, прикупљање података се може реализовати на неколико начина. Интервју са експертима јесте један од таквих могућих модалитета.

Најчешће се обављају усмени разговори са експертима „са терена“ који су резиденти држава чији се квалитет политичког режима испитује, а од њих се очекује да процене варијабле или индикаторе који су део аналитичког оквира. Овакав метод доминантно примењују пројекти Варијетети демократије (*V-Dem*) и Економистов индекс демократије (*EIU*). Учешће експерата је погодан метод у случају постојања огромног броја варијабли и индикатора, а нарочито уколико се варијабле и индикатори квантификују на бинарни начин (0–1) где се од експерата очекује да одговори са „да“ или „не“ на велики део питања. Базе података у оквиру којих су све варијабле изражене бинарно (тзв. „*dummy*“ варијабле) изразито су неповољне за статистичку анализу јер не пружају увид у квалитет појединих индикатора, већ само дају информативни осврт најчешће на поштовање легислативе у пракси. Други начин прикупљања података јесте кодирање постојећих елемената који се дешавају у политичкој пракси. Пгодан је само за тренутне политичке догађаје (квалитет изборног процеса, број представника мањина у парламенту, протесте и сл.) па се користи за прикупљање података у реалном времену паралелно са друштвеним процесима. Овај метод користе готово сви доступни инструменти квантификације (*EIU, V-Dem, Polity V, FH, Economist, ARD*), имајући у виду да је неопходно обезбедити континуитет у допуњавању база новим подацима у складу са протоком времена. Додатно, извештаји међународних владиних организација користе искључиво овај метод, имајући у виду фокусираност података на актуелан временски опсег.⁷⁶

Релативно сличан метод јесте ретроактивно кодирање. То је процес у оквиру ког истраживачи, на бази стриктно постављених правила и методолошких стандарда, кодирају и квантификују феноменологију друштвено–политичког живота на одређеном простору и у задатом временском оквиру. Поједини аутори овај метод називају „*in-house coding*“ (Mash, 2017), а подаци се прикупљају из различитих извештаја, публикација и осталих институционалних докумената. Највећи проблем у вези са овим методом јесте физичко одсуство истраживача и дистанцираност у односу на државу чији политички режим се кодира. У настојању за осигурањем квалитета мерења демократичности, могу се користити и композитни модели којима се узима средња вредност за исте индикаторе или варијабле из различитих инструмената. Предуслов оваквог мерења јесте статистичка нормализација података.

⁷⁶ Овакви извештаји су због тога често предмет дневнополитичких расправа о методолошкој утемељености ових инструмената, од стране носилаца власти.

Мерење типа политичког режима композитним (интегралним) методом је својствено код аутора приликом спровођења истраживања, а мање га користе базе података имајући у виду да свака настоји да пружи аутентичне изворе података спремних за даље коришћење и анализу. Меш (*Mash*) наводи четири критеријума којима се идентификују индикатори и варијабле. Индикатори морају бити постављени на бази „кредибилног процеса прикупљања података“ (*Mash*, 2017: 22), затим они морају имати „екстензивну покривеност“,⁷⁷ а као трећи критеријум наводи се да индикатор мора да омогући регуларно ажурирање новим подацима (2017: 22). Последњи Мешов критеријум за дефинисање индикатора, односи се на ниво опсервиране појаве.

Поједини феномени који су општијег нивоа (на пример „људске слободе“) не могу бити описане једним индикатором већ тзв. суб-индикаторима који га сачињавају (2017: 22). Због тога индикатори по свом обухвату морају да кореспондирају нивоу појава које описују. Примера ради, Мајкл Копец и сарадници врше конкретизацију демократије на најопштијем концептуалном нивоу на изборну, либералну, партиципативну, делиберативну и егалитарну (*Corpedge et al.*, 2011). Свака од ових концепција (како их аутори називају) кореспондира специфичном обележју у функционисању политичког система држава и представља почетну дистинкцију појединих сегмената демократије. Сличну поделу на такозване „макроиндикаторе“ преузима и пројекат „Варијетети демократије“ (*Corpedge*, 2018). Копец даље раз(г)рађује концепције демократије на компоненте и индикаторе⁷⁸ који премошћују опште, релативно апстрактне претходно наведене концепције демократије са најконкретнијим и мерљивим показатељима квалитета политичког режима. Модел за мерење демократичности, који је аплициран у овој студији, прати исправну логику која је базирана на обавезном постојању два аналитичка нивоа: композитног индекса и појединачних индикатора. Мерење нивоа демократичности се може спровести квантификавањем путем рачунских операција изналагањем средње вредности различитих индикатора, али је исто тако подесно у одређеним ситуацијама инсистирати на приказу појединачних индикатора који чине интегрални индекс. Проблем који се јавља приликом агрегације (збрајања) интегралног индекса тиче се степена статистичког отежавања (*weighting*) појединих варијабли. Пондерисање индикатора ће увек формулисати различите и неистоветне налазе (*Corpedge*, 2011), због чега сматрамо да је важно прецизирати и оправдати разлоге због којих се одређени индикатори отежавају за сваки конкретан истраживачки случај/дизајн.

Због тога се препоручује комбинација података и креирање композитног индекса који ће представљати просечну вредност неколико различитих инструмената (*Skaaning*, 2018). Сканинг наводи да се тиме умањују појединачне грешке које могу да настану у погледу кодификације конкретних индикатора (2018: 113). Овакав интегративни приступ је адекватнији, али са собом носи и извесне ризике попут акумулирања грешака у мерењу индикатора (2018: 113) због чега је адекватан одабир извора података од важности за креирање интегралног индекса. У овом истраживању, употребљена је квантификација политичког режима из пет инструмената којима се врше ова мерења: Полити 5, Фридом хауса, Економиста, Базе података о ауторитарним

⁷⁷ Сканинг наводи да је услов да индикатор постане део базе података, да се он може објективно мерити у најмање 140 земаља света из свих региона за временски период од најмање 30 година (*Mash*, 2017: 22).

⁷⁸ На такозваном „средњем нивоу операционализације“, Копец и сарадници побројали су укупно 33 компоненте и индикатора, међу којима су најзначајнији слобода и правичност изборног процеса, владавина права, сувереност државе, приступ медијима и слобода медија, механизми ограничавања извршне власти, независност судства, грађанско друштво, религијске слободе, родна и полна једнакост (*Corpedge et al.*, 2011: 255-256).

режимима, као и Варијетета демократије на композитном нивоу.⁷⁹ У наставку ће бити представљене методолошке поставке сваке од база, као и индикатори који су фаворизовани у мерењу типа политичког режима, што ће послужити за агрегацију података и креирање композитне мере политичког режима, о чему ће бити речи у наставку.

Пројекат *Polity V* јесте академска база података коју је креирао Центар за системски мир. Ова база индексира политичке режиме свих држава света са више од 500.000 становника у периоду између 1800. и 2018. године и представља један од најкоришћенијих извора података у академском проучавању демократског мира (Krain & Myers, 1997; Pickering, 2002; Kinsella, 2005; Mousseau, 2009; Yang, 2011; Gowa, 2011). *Polity V* представља наставак настојања Роберта Гура (*Robert Gurr*) који је 1974. године систематизовао политичке режиме у периоду између 1800. и 1971. године (Marshall, 2020), након чега је основан пројекат „*Polity II*“, затим током деведесетих година „*Polity III*“, да би се данашње варијабле коначно уобличиле пројектом *Polity IV* и његовим најновијим ажурирањем у *Polity V* варијанти из 2020. године (2020: 4). Методологија ове базе се базира на побољшаној прецизности у кодирању промена политичких режима укључивањем варијабли које се односе на тачне датуме и догађаје који су претходили свакој од промена (Marshall, 2020: 8).⁸⁰ Мерење типа политичког режима у овој бази података заступа дихотомију у утврђивању истовремене испуњености критеријума за аутократичност (*AUTOC*) и демократичност (*DEMOC*) сваке државе. Разлика између ова два индикатора представља такозвани „Полити скор“ (*POLITY*) који се изражава на скали између -10 и +10. Резултат за *DEMOC* варијаблу добија се збрајањем карактеристика консолидоване демократије, коју ова база третира као „државу у којој не постоје ограничења политичке партиципације, у којој је извршна грана власти заснована на слободним изборима и уколико постоје супстантивна ограничења извршне власти“ (Marshall, 2020: 14).

Отежавање ових варијабли врши се простим збрајањем бодова, а скалирање се врши у опсегу 0–10.⁸¹ Максималних 10 поена означава консолидовану и зрелу демократију. Маршал наглашава да је ауторитарни режим „пежоративни термин у западном политичком дискурсу“, због чега *Polity V* користи термин „аутократија“. Аналогно демократичности, *Polity V* рачуна аутократичност државе збрајањем варијабли на једанаестостепеној скали, где је: компетитивност избора изврне власти – обична селекција (2); отвореност изборног процеса - затворена (1) / именовање (1); ограничења извршне власти - не постоје (3); делимично постоје (2), умерена ограничења (1); регулација политичког учешћа - ограничена (2)/фракцијска (1); и компетитивност учешћа регулисана репресијом (2)/мањом репресијом (1). *Polity V* региструје и *interregnume* власти, затим прекиде власти, као и транзиционе периоде (2020: 19). Полити скор категоризује политичке режиме на консолидоване демократије (скор 9-10), демократије (скор 6-8), отворене анократије (0-5), затворене анократије (скор између -1 и -5), и аутократије (скор између -6 и -10).

⁷⁹ У анализи података о политичком режиму, коришћени су макроиндикатори демократичности: изборна демократија, либерална компонента демократије, индекс партиципативне демократије, индекс делиберативне демократије и индекс егалитарне демократије (Corpedge, 2018).

⁸⁰ Зарад побољшања валидности кодирања политичких режима у далекој прошлости, *Polity V* користи технику „вештачког заокругљивања“ имајући у виду да аутори базе остављају могућност мањих одступања специфичности режима у односу на приказане податке (2020: 10).

⁸¹ Отежавање је извршено на следећи начин: компетитивност изборног процеса - избори (2) / договорена транзиција власти (1); отвореност изборног процеса - дуална (1) / избори (1); ограничења извршне власти - паритет или субординација легислативи (4), нарушен паритет (3), супстантивна ограничења (2), нарушена ограничења (1); компетитивност политичког учешћа - компетитивни (3), транзициони (2), фракције (1).

Фридом хаус (*Freedom House*) јесте индекс мерења слободе и политичких права у свету који излази у форми годишњег извештаја међународне невладине организације Фридом Хаус и обухвата 195 земаља и 14 територија (*Freedom House*, 2019). Овај инструмент наставља се на пројекат „Извештај о слободи“ из 1950. године, а у данашњем облику извештај Фридом хауса излази од 1972. године (*Freedom House*, 2019). Политички режим се квантификује додељивањем 0 поена за најнижи степен и 4 за највиши степен, за сваки од 10 индикатора који конкретизују политичка права, као и за 15 индикатора којима се оцењују грађанске слободе (2019: 3) тако да је укупан скор 40 за политичка права и 60 за грађанске слободе.

Потом се врше одвојена рангирања за политичка права, као и за политичке слободе (оба на скали између 1 – најслободнији и 7 – најмање слободан), након чега се средња вредност узима као коначан Фридом хаус скор (*Freedom House*, 2019: 18). Конкретизација политичких права укључује следеће варијабле: изборни процес, политички плурализам и партиципација, функционисање власти (2019: 4), док се грађанске слободе конкретизују варијаблама које се односе на слободу изражавања, слободу окупљања и удруживања, владавину права и личну аутономију (2019: 4). Фридом хаус категоризује политичке режиме на трихотомном принципу на слободне (скор између 1 и 2.5), делимично слободне (скор између 3 и 5) и неслободне (скор између 5.5 и 7) режиме (2019: 4). Упркос честом интерпретирању у дневнополитичке сврхе, Извештај Фридом хауса се користи и у академским проучавањима (*Kegley & Hermann*, 1996; *Hermann & Hegley*, 2001; *Kersting & Kilby*, 2014), међутим не у тако великом обиму као остали извори података за тип политичког режима.

Индекс демократије Истраживачке јединице Економист-а (*Economist Intelligence Unit's index of democracy*) је инструмент којим се такође квантификује квалитет демократије у свим државама света почев од 1970. године (*EIU*, 2007). Индекс демократије Економист-а третира демократичност у пет категорија – изборни процес и плурализам, грађанске слободе, функционисање владе, политичка партиципација и политичка култура (*EIU*, 2007), међутим као и у случају мерења демократичности код Варијетета демократије, и Индекс демократије Економист-а наводи постојање изборног процеса као најзначајније варијабле у операционализацији политичког режима (*EIU*, 2007: 2). Мерење се врши тако што се сваком од укупно 60 индикатора груписаних у пет претходно наведених категорија, оцењује на скали од 0 до 10, тако да укупни индекс демократије представља средишњу вредност за свих пет кластера (2007: 8). Сваки индикатор се оцењује дихотомно (0, 1), а у граничним случајевима могуће је и доделити „0.5“. Све државе чији индекс не прелази оцену 4 категорисане су као ауторитарни режими, а осим тога, овај индекс категоризује и хибридне режиме (скор између 4.1 и 5.9), нарушене демократије (скор између 6 и 7.9) док су све државе са скором између 8 и 10 окарактерисане као консолидоване демократије (*EIU*, 2007: 8).

База података о ауторитарним режимима (*Authoritarian Regimes Dataset – ARD*) представља специфичан сет података који квантификује политичке режиме из угла аутократских пракси. Развијен је у оквиру академског пројекта Универзитета Лунд, од стране Јана Теорела (*Jan Teorell*) и Алекса Хаденијуса (*Alex Hadenius*) и обухвата период између 1972. и 2014. године (*Hadenius & Teorell*, 2007). Насупрот већини осталих инструмената који квантификују ниво демократичности, Теорел и Хаденијус заступају становиште према коме се унутарполитичка реалност држава квантификује адекватније уколико се мере индикатори аутократичности. Скалирање аутократичности Хаденијусове и Теорелове базе података почива на агрегацији података доступних инструмената квантификације, Фридом Хауса и *Polity IV* скором аутократичности (*AUTOC*) (*Hadenius et al.*, 2007: 4).

Скор аутократичности се изражава на скали између 0 и 10 где је 10 консолидована демократија, а 0 означава аутократски тип политичког режима (2007: 4). Гранична вредност између демократије и аутократије је 7. Аутори базе идентификују три основа очувања власти током историје – монархистички (наследном линијом), војном присилом (милитаристички режим) и општи плебисцит у оквиру ког разликују три могуће врсте избора – једнопартијски, вишепартијски са доминантном партијом и чисти вишепартијски (Hadenius et al., 2007: 6). На тој основи, база врши дистинкцију политичких режима на монархије, војне режиме, једнопартијске, вишепартијске и демократије (2007: 5). Ова база је коришћена у огромном броју радова који третирају такозвани „аутократски мир“ (Rost et al., 2009; Göbel, 2011; Cornell, 2013; Wahman, 2013) или примењују постулате демократског мира на специфичним посредујућим варијаблама попут економије или правичности изборног процеса (Schedler, 2013; Knutsen, 2013; Stier, 2015).

Варијетети демократије (*V-Dem Indices*) представља резултат научног пројекта Универзитета у Готенбургу и развијен је 2014. године (*V-Dem*, 2021). Ова база је по свом обиму, просторном обухвату и временском опсегу (1789-2019), највећа база за проучавање политичких режима у свету. Политички режим је на најопштијем нивоу подељен на изборну, егалитарну, делиберативну, либералну и партиципативну демократију, као „компоненте демократије“, а потом је свака од наведених конкретизована у 87 поткомпоненти, а потоње на чак 473 индикатора (Mash, 2008). Пројекат Варијетети демократије врши статистичко отежавање варијабли за сваку од пет компоненти демократије у зависности од теоријског значаја који је препознат у литератури (2008: 8). Скалирање за сваки од 5 макроиндикатора се врши на скали од 0 до 1 где је 1 најповољнији исход. Ова база података фаворизује изборну демократију као централну од пет компоненти, имајући у виду да према становишту њених аутора „изборни процес представља основ сваког мерења демократије“ (2008: 6). Прикупљање података се врши методом "*in-house*" кодирања, као и учешћем преко 3.000 експерата широм света, а мерење се изражава номинално, интервално или ординално у зависности од природе сваког индикатора (Mash, 2008: 7). Варијетети демократије су обилно коришћени као извор података за емпиријска статистичка истраживања демократског мира (Negre et al., 2020).

Од неколико наведених, три базе података (*Polity V*, *ARD* и *V-Dem*) производ су научних настојања за систематизацијом података о овом феномену, док су *Freedom House* и Индекс демократије *Economist*–а настали у оквиру невладиних истраживачких јединица; све оне представљају плодотворне инструменте којима се могу спроводити комплексне статистичке анализе.

3.4 Остали извори података и индикатори

За потребе овог истраживања, прикупљени су и коришћени подаци из секундарних извора попут званичних докумената, статистичких извештаја и аката међународних организација – Светске банке, Међународног монетарног фонда, Уједињених нација (и њених специјализованих агенција), Европске уније. Каталог база података Светске банке (<https://data.worldbank.org>) представља електронски бесплатан сервис за приступ серијама сирових података о најширем спектру друштвених појава које од значаја за ово истраживање. База *World Bank Data* је омогућила циљано прикупљање сирових података о макро индикаторима у анализираним државама попут стопе сиромаштва, економских показатеља, нивоа образовања, развијености инфраструктуре, рада јавне управе, нивоа друштвеног развоја, урбанизације итд.

Поред тога, коришћени су доступни извештаји и документација мисија Уједињених нација у Ираку (УНАМИ) и Авганистану (УНАМА).⁸² Како ресурси поменутих мисија обилују подацима о напретку процеса изградње државе, ова грађа је чинила плодан извор информација о постконфликтној изградњи анализираних држава. Посебан значај у истраживању дат је извештајима и отвореним изворима података које креирају међународне невладине организације које су директно биле укључене својим активностима током, и након војних интервенција у интервенисаним подручјима (*Freedom House, National Democratic Institute*). Анализом података Уједињених нација из сета „UN Data” (<http://data.un.org>) стечени су увиди у индикаторе регионалног развоја што је значајно употпунило процес прикупљања података имајући у виду претходно постављена истраживачка питања. Такође, анализирана су годишња обраћања председника САД о стању нације (за анализирани период), председничка обраћања Конгресу, као и репозиторијум стратешких аката САД (<http://www.nssarchive.us>). Имајући у виду да је у сва три случаја који су предмет ове дисертације значајну улогу имао Савет безбедности Уједињених нација, предмет анализе су и многобројне резолуције и остала акта усвојена од стране овог органа. Као извор грађе коришћен је званични Дигитални репозиторијум УН-а „UN Digital Library” (<https://digitallibrary.un.org>).

У овом истраживању, комплементарно су коришћене серије података из доступних база зарад стицања увида о војним интервенцијама, демократизацији, политичким режимима, и осталим варијаблама попут индекса спољнополитичког деловања (*S Score*). Због тога је у раду примењен метод дескриптивне статистике за сумарни приказ квантитативних карактеристика, односно за изражавања квантитативних свеобухватних обележја одређених варијабли. Свеобухватност се у овом случају односи на све војне интервенције инициране од стране САД и других актера у периоду ере униполарности (од пада Берлинског зида до 2008. године). Мајкл Копец наводи да су политиколошки концепти који су заступљени у студијама безбедности изузетно осетљиви за квантитативну анализу, па стога саветује сразмерност у дизајнирању истраживања. Ови концепти не могу се свести на један индикатор, а да не изгубе неки важан део свог значења па тако развој представља појам који укључује више детерминанти од просечног богатства; стабилност је више од одсуства покушаја пуча у одређеној држави, а демократија је сложенији појам од пуког одржавања редовних избора (Coppedge, 1999). Копец додаје да су концепти често вишедимензионални, јер ниједан аспект концепта не може се сводити на неки други (Coppedge, 1999). На пример, бирачко право и компетитивност избора су два аспекта демократије, али знање о једном не допушта да поуздано предвидимо друго (1999: 468).

Употреба претходно побројаних техника има неколико ограничења. Најпре, у случају Ирака и Авганистана доминантно је прегледана литература на енглеском језику. Иако бројне међународне организације (владине и невладине) имају своја представништва у обе државе и публикују двојезичне извештаје, неки аспекти изградње државе нису обухваћени у потпуности услед недостатка адекватних извора на локалним језицима. Осим тога, мали је број електронских медија из ове две државе који своје садржаје објављују на енглеском језику (*IraqiNews, Rudaw, Afghanistan Today, Afghan Web, Pajhwok Afghan News*). Веома важан извор података представљају институционални извештаји, што је нарочито у случају Ирака похрањено на сајтовима чији садржај није више доступан.

⁸² Наведене мисије Уједињених нација имају редовне кварталне стандардизоване извештаје о стању на терену који се односе на политичко-безбедносну ситуацију, ефикасност институција и специфичне ставове о осталим аспекта стабилизације региона у ком делују.

Ова препрека је ублажена претрагом архивираних верзија сајтова из 2003. године коришћењем алатке *Way Back Machine*.⁸³ У анализи активности НАТО, коришћена је свеобухватна архива овог савеза која обухвата изјаве званичника, предмете састанака Северноатлантског савета, одлуке различитих тела и органа ове организације и транскрипте важнијих обраћања медијима поводом иницирања војних интервенција, а нарочито оне против СРЈ.⁸⁴

Осим тога, испитивање успешности војних интервенција представља континуирани истраживачки проблем, пошто у литератури не постоји консензус око адекватног „вредновања“ војних интервенција, односно садржалаца успеха или неуспеха интервенција. С друге стране, чак и да постоји прецизно утврђена матрица према којој би се (пр)оцењивао успех војних интервенција, то не би било од већег значаја, јер се оне увек посматрају из угла интервенишуће државе, или државе која је жртва интервенције.

Поред наведених, коришћене су и серије податка из доступних академских база података које се односе на квалитет и тип политичког режима,⁸⁵ сличност спољнополитичког деловања, врсте и фреквенце оружаних сукоба у којима су учеснице биле државе које су предмет анализе, као и свеобухватни сетови података о војним интервенцијама у међународном систему, а који су наведени у наставку.⁸⁶

Значајан инструмент индексирања војних интервенција јесте база података „Војне интервенције моћних држава“ (*Military Interventions by Powerful States – MIPS*),⁸⁷ која придружује детаљније информације о трошковима интервенција, мерењу релативне успешности интервенција у складу са постављеним циљевима од стране интервенишућих држава, и врсти употребљене силе према држави објекту интервенције (Kisangani & Pickering, 2008). Иако по дометима случајева прилично опсежна, ова база војном интервенцијом третира свако циљано прелажење територије од стране припадника војних снага једне државе на територију друге (Kisangani & Pickering, 2008), па се стога број случајева који прелази хиљаду чини већим него што би у анализираном периоду (након Другог светског рата) могао бити. Релативно богат извор података о војним интервенцијама чини и сет података „Војне интервенције великих сила 1945–2004“ (*Major Powers Military Intervention, 1945–2004*) који индексира 126 војних интервенција реализованих од стране пет великих сила од завршетка Другог светског рата закључно са 2004. годином.

⁸³ *WayBack Machine* омогућава приказ електронских портала који из било ког разлога нису доступни у тренутку претраге. Овај сервис архивира садржаје сајтова који су били доступни пре неколико деценија, због чега представља плодотворан истраживачки алат. Доступан је на следећој веб адреси: www.web-old.archive.org.

⁸⁴ Архива је доступна на следећој веб адреси: <https://www.nato.int/docu/pr>, а могућа је претрага по годинама, месецима, и према врсти траженог документа. Архива обухвата грађу за период до 2010. године (НАТО, 2020).

⁸⁵ Најкоришћеније базе података у овој области су: Индекс демократија и диктатура – „DD индекс“ (*The Democracy and Dictatorship Dataset*); Сет података о променама политичких режима (*The Political Regime Change (PRC) dataset*); Смена аутократија и промена режима (*Autocratic Breakdown and Regime Transition*); Боленов индекс демократије (Bollen's Democracy Index); Индекс ауторитарних режима Стефена Кајлица (*The Steffen Kailitz Dataset of Authoritarian Regime Types*); Ренскеова и Доренсплитова база података о демократији (*Renske Doorenspleet's Democracy Dataset*).

⁸⁶ Важно је нагласити да наведене базе података често пружају квантитативне описе појединих феномена. Упркос томе, из таквих записа врло се плодотворно могу стећи квалитативни увиди о истраживаним појавама.

⁸⁷ Сет података индексира све војне интервенције спроведене од стране САД, Француске, Велике Британије, Кине и Русије у периоду између 1946. и 2003. године.

Овај сет података пружа детаљне податке о једностраној употреби војне силе сталних чланица Савета безбедности Уједињених нација усмерене на државне и недржавне циљеве. Као кључну компаративну предност ове над другим базама података, аутори наводе њену јединственост у смислу дубинских и свеобухватних варијабли које су фокусиране на случајеве, а мање на временски опсег (Kisangani & Pickering, 2008). Конкретно, овај пројекат је фокусиран на политичке циљеве које велике силе настављају употребом силе, уз повећане људске и материјалне трошкове, и исходе интервенције у односу на циљеве држава које интервенишу. У бази су индексирани и опсежни подаци о факторима који се обично повезују са исходом интервенција, попут природе циља, врсте силе коју користи интервенишућа држава, те подаци о војној и економској помоћи која се пружа држави мети напада или било којој другој држави у њеном непосредном окружењу. За испитивање статистичких особености оружаних сукоба коришћена је база података Корелати рата (енг. *Correlates of War*). Осим тога, коришћен је пројекат *S Score* развијен од стране Куртиса Сињорина (*Curtis Signorino*) и Џефрија Ритера (*Jeffrey Ritter*) као извор података о индексу сличности спољнополитичког деловања (Signorino & Ritter, 1999).

У настојањима за одабиром најадекватнијих инструмената (база података) који су послужили као извор података за мерење политичког режима, изузетно је важно опште познавање опсега и скупова варијабли које свака база мери. Овај корак је неопходан имајући у виду потребу да доступни сетови података могу ваљано и поуздано бити коришћени у реализацији специфичних циљева истраживања.

3.4.1 Агрегација података и временски домени

Како је тип овог истраживања доминантно квалитативан и базиран на студијама случаја, наведене базе за ниво демократичности су коришћене само као статистичка потврда квалитативним увидима који су приказани и анализирани у Поглављу 4. У овом истраживању су коришћени подаци из временских серија за неколико различитих периода: 1946–2018; модел „6+1+6“ у оквиру ког се у аналитички период узима шест година пре војне интервенције, година у којој је она спроведена, као и шест година након ње; период пре војне интервенције, као и период након војне интервенције до 2018. године. Мерење у неколико различитих временских периода је први користио Џејмс Мерник у истраживању ефеката војних интервенција на демократизацију. Мерник је на примеру 27 војних интервенција спроведених од стране САД између 1950-1990. применио три „мере“ како их је назвао – период од три године пре и три године након војне интервенције, затим период од три године након војне интервенције, као и годину дана након војне интервенције (Meernik, 1996). У овом истраживању примењена је слична идеја са продуженим периодом на шест година пре и након војне интервенције.

За наведене временске домене упоредно су коришћени подаци из представљених пет база података о политичким режимима.⁸⁸ Наиме, аутори сугеришу да би у приказу и анализи квантификације политичког режима било пожељно извршити агрегацију података зарад добијања „шире и валидне слике о истраживаном феномену“ (Voese, 2009; Vassaro, 2021). Због тога је осим ових пет, коришћен и шести извор података који представља агрегат претходних извора података. Имајући у виду да су мерне скале различите, подаци су нормализовани на скали између 0 и 1, након чега је израчуната њихова средња вредност.

⁸⁸ Овакав избор је делимично условљен и доступношћу података. За пројекат *Polity V* и макроиндикаторе *V-Dem* базе, постоје подаци за два века уназад, док су за остале композитне индексе углавном доступни подаци за период од 1990. године до данас.

Мансфелд и Снајдер тврде да се демократизација дешава онда када се тип политичког режима промени из аутократије у анократију или у демократију, или уколико се таква промена изврши у смеру анократија-демократија, а аутократизација се сагласно томе дешава уколико се промене у типу одвијају у супротном правцу (Mansfield & Snyder, 1995: 9). У овом истраживању, свака мерљива промена у типу политичког режима, независно од њене категорије, биће третирана као релевантан показатељ динамике политичког режима.

Обезбеђивање поузданости података

Један од истраживачких (методолошких) изазова ове дисертације тицао се обезбеђивања и гарантовања поузданости изнесених и анализираних података. Имајући у виду да предмет истраживања обухвата чак три војне интервенције које по својој природи изискују приказ мноштва фактографских и осталих релевантних података, посебан напор је био усмерен ка обезбеђивању егзактности свих чињеница које су изнете. Подаци који се односе на број ангажованих војника, број војних и цивилних жртава, као и број повређених су нарочито осетљиво питање. У сва три случаја фигурирају веома различите пројекције оваквих података, док истовремено изостају консолидовани званични институционални извештаји од стране релевантних државних органа. Због тог недостатка, у дисертацији је пружен компаративни приказ података проистеклих из анализе академских студија, као и поузданих извештаја невладиних организација и истраживачких тинк-тенкова. Поузданост из извештаја невладиних организација и истраживачких центара гарантована је приказом и анализирањем само оних података за које је утврђено да су проистекли из примарног прикупљања грађе на терену и за које је недвосмислено јасно да представљају резултат сопственог истраживачког подухвата, а не комплирања или навођења туђих извора. Други вид обезбеђивања поузданости података јесте пажљива анализа и уочавање дискрепанце у саопштеним изворима података. Сагласно томе, предочени су подаци за које се верује да су „меродавнији“, на бази процене адекватности њиховог прикупљања из оригиналних истраживачких студија, што је свакако послужило у оцени њихове релевантности. Како циљ овог истраживања не представља такстативно прецизирање цифара у погледу броја војника, жртава и рањеника, мања одступања од „емпиријски идеалних“ података са терена (која су извесна), не утичу на аналитички потенцијал нити на свеукупне налазе ове дисертације. Овај „трећи ниво“ гарантовања поузданости података (п)ојачава сазнајни домет ове дисертације.

Када је реч о осталим фактографским подацима које је тешко било прикупити увидом у академску грађу, као извор података коришћена су медијска извештавања уз степен опрезности и критички осврт на извештавања. Сви подаци изнети у овој дисертацији који се тичу фактографије тока трију интервенција, а чији су извор медијска извештавања, додатно су проверавани у различитим изворима како би се гарантовала њихова ваљаност. У случају колизије, подаци су приказани кростабуларно уз објашњења и тумачења релевантности њихових извора.

3.4.2 Преглед коришћених индикатора

У Табели 9 представљени су индикатори који су коришћени у истраживању. Истраживачки напори усмерени су ка неколико група индикатора. Постконфликтна изградња државе посматрана је кроз интензитет промене у показатељима политичког режима, консолидацији институција безбедности и билатералним односима САД са државама у којима је спроведена интервенција (за детаљнија појмовна одређења свих елемената постконфликтне изградње видети Поглавље 2.3.1). Друга група индикатора тиче се обележја војних интервенција која обухватају трајање интервенције, својства интервенишуће коалиције, интензитет интервенције и трошкове интервенције.

Последњу групу чине индикатори који су у теоријском прегледу литературе идентификовани као могући посредујући фактори утицаја војних интервенција на постконфликтну изградњу државе: економска сарадња између САД и државе мете интервенције (економски макроиндикатори у држави мети интервенције, статус државе у међународним односима према националној моћи), индекс сличности спољнополитичког деловања (*S Score*) и међународна војна помоћ. Већина индикатора који су коришћени у овом истраживању су квалитативног типа.

Табела 9: Попис индикатора који су коришћени у истраживању

ЗАВИСНА ВАРИЈАБЛА		ОПЕРАЦИОНАЛИЗАЦИЈА	ИЗВОР ПОДАТАКА
ПОСТКОНФЛИКТНА ИЗГРАДЊА ДРЖАВЕ	Тип политичког режима – Демократизација	Тип политичког режима представља дихотомну (или линеарну или категоријску) оцену о нивоу демократичности, односно аутократичности испољену за јединицу календарске године. Уређење власти – Категоријска варијабла која описује однос између извршних органа власти и ограничења у уставним решењима. Јединица анализе за обе варијабле је држава у једној календарској години.	Polity IV (<i>democ, autoc, polity, xrrreg, xcomp, xr open</i>); EIU; Freedom House; ARD Dataset; V-dem Project; V-Dem макроиндикатори: <i>poliarchy, egaldem, partipdem, libdem, delibdem</i> . Истраживање аутора; Експертски интервју.
	Консолидација институција сектора безбедности	Изградња нових институција (уколико не постоје), односно јачање постојећих, кроз стварање уобичајених критеријума и институцијалних процедура рада. Индикатори успешне изградње институција: 1. Обезбеђивање легитимног монопола над употребом силе у периоду након интервенције. 2. Ефикасност и рационализација рада. 3. Рад у складу са нормама домаћег и међународног права и цивилном контролом.	Редовни извештаји мисија УН-а са терена (УНМИК, УНАМИ, УНАМА) о напретку у процесу консолидације институција сектора безбедности; Експертски интервју.
	Билатерални односи држава након интервенције	Билатералне дипломатске и политичке везе између интервенишуће државе и државе напада. Врста и број потписаних значајних билатералних споразума.	Истраживање аутора; Индекс <i>sScore</i> ; Експертски интервју.
НЕЗАВИСНА ВАРИЈАБЛА	ОПЕРАЦИОНАЛИЗАЦИЈА	ИЗВОР ПОДАТАКА	
ВОЈНА ИНТЕРВЕНЦИЈА	Трајање интервенције	Активан ангажман регуларних оружаних снага суверене државе на територији друге државе зарад решавања унапред одређених политичких питања или спорова. Својства интервенишуће коалиције односе се не само на састав коалиције, већ и на догађаје и околности који су претходили настанку исте.	Correlates of War – CoW; Истраживање аутора.
	Својства интервенишуће коалиције		
	Интензитет интервенције		
	Трошкови интервенције	Трошкови војне интервенције квантитативно изражени у америчким доларима према годишњем федералном буџету САД. Директни трошкови ангажмана војних снага интервенишуће државе, као и индиректни трошкови планирања, спровођења и постконфликтног финансирања директних последица интервенције.	Годишњи федерални буџети САД. Rand – Military Interventions Expenditure.

	Жртве (цивилне и војне)	Број цивилних и војних жртава током главнине борбених дејстава.	Iraq Body Count, NATO, извештаји владиних институција.
ОСТАЛИ ИНДИКАТОРИ		ОПЕРАЦИОНАЛИЗАЦИЈА	ИЗВОР ПОДАТАКА
	Економска сарадња (економски макроиндикатори у држави мети интервенције)	Ниво економске размене међу државама чланицама на годишњем нивоу по економском паритету за сваку годину.	World Bank Data – Economic Cooperation (dyadic data).
	Статус државе у међународним односима према националној моћи <i>Major Power Status</i>	Тачан датум почетка (и краја) статуса „велике силе“, „регионалне силе“, „силе ограниченог домета“ у међународном систему, према методологији пројекта „Корелати рата“. Јединица анализе је држава у календарској години.	CoW – State System Membership v2016 (<i>majorP</i>).
	Сличност спољнополитичког деловања (<i>S Score</i>)	Индекс сличности спољнополитичког деловања изражен на дијадичком нивоу у једној календарској години, на скали између -1 и +1.	<i>S Score</i> (Curtis Signorino & Jeffrey M. Ritter, 1999).
	Индекс слабости државе (<i>State Fragility Index</i>)	Индекс слабости државе (<i>The State Fragility Index – SFI</i>) индексира све државе са више од пола милиона становника. Укупно 167 држава улази у анализу. Индекс слабости се исказује на скали између 0 и 25, чији резултат се добија сабирањем скорa ефикасности (13 поена) и скорa легитимитета (12 поена).	SFI, 2021 ⁸⁹
	Међународна војна помоћ	Степен трговине оружјем између САД и државе у којој је спроведена интервенција. Војно присуство САД у региону непосредно пре и након војних интервенција.	Истраживање аутора; CIP, 2020; DoD, 2020; USAID, 2021;

Извор: Аутор

⁸⁹ Скор ефикасности се добија сабирањем ефикасности у области безбедности, политике, економије и друштва. Скор легитимитета представља збир легитимитета институција сектора безбедности, политичког легитимитета, као и институционалног легитимитета у области економског и социјалног развоја.

ТРЕЋЕ ПОГЛАВЉЕ

4. КОМПОНЕНТЕ ИНТЕРВЕНЦИОНИСТИЧКЕ ПОЛИТИКЕ

У овом поглављу дисертације биће представљени чиниоци интервенционистичке политике која је у већој мери обликовала спољну и безбедносну политику великих сила током претходних неколико деценија, а последично и праксу међународних односа. Најпре ће бити анализирана могућа теоријска објашњења употребе силе (војних интервенција) као једног од инструмената који стоји на располагању великим силама. У том сегменту биће представљени географски чиниоци политике интервенционизма, хегемонска стабилност као објашњење за војно интервенисање, затим лукративни разлози војних интервенција који се огледају у економским користима и енергентима, моћ и статус интервенишућег актера, као и стратешки разлози за употребу силе од стране САД. Потом ће бити представљен процес интернационализације унутардржавних сукоба који је у пракси војног интервенционизма служио као основа за прагматску злоупотребу и легитимизовање једностране употребе силе. Злоупотреба демократизације појединих режима као основ за оправдавање војних активности од стране Била Клинтона и Џорџа Буша биће приказана кроз систематичну анализу њихових спољнополитичких доктрина, чиме ће бити закључено ово поглавље.

4.1 Објашњења једностране употребе војне силе као инструмента безбедносне политике великих сила

Употреба војне силе је пратећи део политике безбедности великих сила током читавог периода новије историје човечанства. Академска дебата усмерена на начине којим се војне интервенције инструментализују, прилично је дифузна и прати обрасце којима тече гранање теоријских постулата који објашњавају понашање држава на међународном плану. На бази узрока и фактора који доприносе употреби војне силе у међународним односима, може се издвојити неколико објашњења о мотивима великих сила за иницирањем једностране употребе војне силе.

4.1.1 Географија политике интервенционизма

Прво од могућих објашњења базира аргументацију на употреби војне силе против држава које се налазе на простору (глобалне) периферије током новије историје човечанства. Такви обрасци су настављени и у униполарној ери, спровођењем војних интервенција против Авганистана и Ирака, као и против СРЈ која је (иако не по географском критеријуму) у том тренутку била део политичке периферије Европе.⁹⁰ Теза о географији као варијабли за феноменолошку анализу војних интервенција се јавила код неколико запаженијих аутора (Woolley, 1991; Duque et al., 2015; Grove et al., 2019). Главни налази њихових студија упућују на смањење вероватноће војних интервенција са удаљавањем од географског простора сталних чланица СБ УН (Duque et al., 2015: 27) или апострофирањем географских чинилаца (рељефа, терена, излаза на море) у објашњењу војних интервенција (Woolley, 1991: 38). Аргумент о војном интервенисању на периферији од стране великих сила, подробније је тематизовао Џефри Таљаферо (*Jeffrey Taliaferro*) који наводи историјске примере ангажовања Уједињеног Краљевства у сукобима у Авганистану средином XIX века, затим Јужноафрички рат почетком XX века, или ратове Француске у Индокини и Алжиру током педесетих година прошлог века (Taliaferro, 2004: 178).

⁹⁰ Овакво становиште међутим не имплицира искљученост тадашње СРЈ из политичких токова око којих су се спориле две стране, напротив, војна интервенција је управо представљала кулминацију мешања Западних сила у унутрашња питања тадашње суверене СРЈ.

У својој књизи, Таљаферио подробно тестира случајеве изазивања Мароканске кризе од стране Немачке током 1905. године, затим одлуке Јапана о укључивању у Други светски рат, као и интервенцију САД током Корејског рата 1950. године (Taliaferro, 2004). Овај аутор је поставио два питања у средиште анализе спољне и безбедносне политике великих сила. Прво се односи на утврђивање чинилаца који доприносе да велике силе уопште иницирају употребу војне силе, као и друге облике политичког укључивања у (за њих) далеким државама, а друго, због чега велике силе истрајавају у сукобима против држава глобалне периферије упркос slabим изгледима за остваривањем војне победе уз истовремено високе политичке и економске трошкове (Taliaferro, 2004: 178)? У настојању да пружи одговоре на ова питања, Таљаферио је предложио иновирање теоријске парадигме, његовом теоријом равнотеже ризика (2004: 178). Овај теоријски предлог се, како његов творац и тврди, наставља на идеју офанзивног реализма увођењем у анализу и спољну политику малих и слабих држава, као и спољну политику великих сила према „занемареним“ државама (2004: 179). Додатно, Таљаферов аргумент укључује категоријални апарат офанзивног и дефанзивног реализма попут релативне моћи, националних интереса, максимизације националне безбедности и других (Taliaferro, 2004).

Централна претпоставка на којој се заснива његов теоријски постулат односи се на спремност лидера великих сила да свесно прихвате ризик који би укључио употребу силе против периферних држава упркос очигледним изгледима за пораз (Taliaferro, 2004: 204). Велике силе ће интервенисати изнова и изнова, без жеље за проценом и променом интервенционистичке агенде, што Таљаферио поткрепљује примерима администрација америчких председника Линдона Џонсона (*Lyndon B. Johnson*) и Ричарда Никсона (*Richard Nixon*), које су током шездесетих и седамдесетих година прошлог века више пута одобриле употребу војне силе против Вијетнама, проширивши је на суседни Лаос и Камбоџу (2004: 204). Теорија равнотеже ризика претпоставља да су узрок војних интервенција безбедносне збѣ великих сила, а не њихова инхерентна агресивност (2004: 203). Губици у релативној моћи или статусу у међународном систему, довешће до усвајања стратегија заснованих на прихватању ризичних војних интервенција за које се чак претпоставља да могу бити неуспешне (2004: 203).

Објашњење Џефрија Таљафера може бити само делимично прихваћено. Истина је да емпиријски уочене правилности потврђују тезу о доминантном броју војних напада на периферне државе, међутим, такво питање отвара нов проблем који се тиче терминолошког одређивања „периферије“. Уколико бисмо је одредили искључиво као географски удаљен простор у односу на велике силе (у овом случају САД), Таљаферова теза би могла бити оправдана са становишта испољавања међународнополитичке праксе. Међутим, у новије време, готово да нема државе која је у потпуности изолована у односу на међународни систем, тако да је у политичком, економском, социјалном и сваком другом контексту, тешко идентификовати такву државу.

Додатни „проблем“ терминолошком одређењу периферије представља и смештање унутрашњих конфликта на међународну политичку агенду. Она резултује повећањем пажње међународне заједнице у односу на одређену државу, тако да држава која је мета војне интервенције постаје жаришна тачка у процесу којим се легитимизује употреба војне силе. У случају СРЈ то су биле економске и политичке санкције које су јој уведене током 1992. године, у случају Авганистана грађански рат који је инволвирао међународну заједницу, а у случају Ирака, вишедеценијска историја сукоба која је ексалирала војном интервенцијом 2003. године.

Таљаферо идентификује периферију као географски простор у оквиру ког, конфликт који се одвија не може ни на који начин да угрози националну безбедност великих сила (Taliaferro, 2004: 185). Регион је у односу на велику силу „периферан“ ако је географски удаљен од центра система и уколико периферна држава не може да угрози безбедност велике силе (2004: 185). Овакав критеријум би из анализе искључио војну интервенцију у Авганистану 2001. године која је иницирана као последица директног угрожавања националне безбедности САД терористичким актима извршеним на њена два највећа града. Теорија равнотеже ризика је доживела значајан академски утицај, имајући у виду да су је, у годинама након њеног етаблирања, бројне студије користиле зарад емпиријског проучавања војних интервенција и уопште оружаних конфликта (Auten, 2008; Saunders, 2011; Levy, 2013; Gallagher & Allen, 2014; Buzan & Lawson, 2015; Flemes, 2016).

4.1.2 Хегемонска стабилност

Друго могуће објашњење једностране употребе силе је засновано на либералној претпоставци да суперсиле настоје да се, употребом силе, одрже као доминантне у међународном поретку. Теорија хегемонске стабилности, оригинално развијена у домену економских наука од стране Чарлса Киндлбергера (*Charles P. Kindleberger*), нуди најцеловитије схватање овог феномена, које је убрзо модификовано и масовније прихваћено у аналитичком оквиру студија безбедности (Keohane, 1980; Snidal, 1985; Alt et al., 1988; Webb & Krasner, 1989; Gowa, 1989; Grunberg, 1990; Bozdağlıoğlu, 2013). На системском нивоу, теорија претпоставља постојање хегемона (увек једног) ког карактерише увек растућа и снажна привреда, изузетна технолошка развијеност и надмоћ у пољу технологија, као и посвећеност систему (Kindleberger, 1973: 197-198). Аутор теорије захтева кумулативно испуњавање сва три услова, тако да је пројекција моћи и посвећености у односу на систем или његов већи део, стога, *conditio sine qua non* за додељивање атрибута „хегемона“ водећој држави система. У теоријском домену студија безбедности, хегемонска стабилност је први пут имплементирана 1989. године од стране Стивена Краснера (*Stephen Krasner*) и Мајкла Веба (*Michael Webb*). Они доводе у везу релативне економске добитке које остварују водеће државе система са диверзификацијом безбедносних интереса и тиме благостања осталих држава у систему међународних односа (Webb & Krasner, 1989: 184). Ови аутори примећују да је у периоду између Другог светског рата и седамдесетих година прошлог века, улога САД као хегемона била неспорно јасна, да би до пада Берлинског зида била замагљена конкуритивношћу другог блока предвођеног тадашњим СССР-ом (1989: 183).

Настанком униполарног модела организације међународног система, САД су као једина преостала суперсила постале хегемон система. Према претпоставци ове теорије, систему је потребан хегемон који може легитимно употребити силу у случају значајнијег нарушавања функционисања система, због чега је ера униполарности виђена као емпиријско остварење хегемонске стабилности (Guzzini, 2005; Ikenberry et al., 2009; Jervis, 2009; Fetweiss, 2017). Због тога је у пракси готово немогуће одвојити хегемонију од било које друге форме организације међународног система осим униполарности, јер кључан сегмент одређења униполарности јесте пројекција моћи (Fetweiss, 2017: 433). Отуда и закључци појединих аутора према којима САД нису постале „глобална империја“; уместо тога, оне су као хегемон поставиле сет правила које су настојале да бране и спроведу унутар система на чијем се челу налазе (Wallerstein, 2003; Dodge, 2006; Lake, 2010; Fetweiss, 2017: 433). Услед настојања да одрже „поредак“ заснован на властитом поимању његове организације, САД су у ери униполарности, заједно са својим савезницима често прибегавале једностраној употреби силе, зарад дисциплиновања „одметничких“ држава.

Означавање појединих држава „отпадничким режимима“ значило је својеврсну конкретизацију начина на који је вршено разликовање „неподобних“ од стране хегемона (САД) у униполарности (Miller, 2010; Butt, 2019). Оваква пракса у литератури је означена као „доктрина одметништва“ (енг. *Rogue doctrine*), којом је вршена имплементација политичке и безбедносне агенде САД за време Клинтонa (Klare, 1995), а касније и Буша. Таква доктрина представљала је нови безбедносни наратив САД након Хладног рата (O'Reilly, 2012: 4).

У чланку објављеном 1994. године, Ентони Лејк (*Anthony Lake*), тадашњи саветник председника Клинтонa за националну безбедност, означио је Кубу, Северну Кореју, Ирак, Иран и Либију „одметничким“ режимима, што је дефинисао кроз „режиме који не само да су остали изван домена породице демократских држава, већ и нападају основне демократске вредности“ (Lake, 1994: 45). То су режими који захтевају ресурсе које једино може да им пружи суперсила (1994: 45) и који се одликују паранојом у погледу осталих држава у систему које перципирају као изразито непријатељске (1994: 46). Због тога, Лејк је тврдио да САД имају „нарочиту одговорност“ да посредством такозваног „селективног притиска“ развију стратегију којом би неутралисали, обуздали и трансформисали овакве режиме у „конструктивне чланове међународне заједнице“ (1994: 46). У децембру 2003, амерички дипломата Џон Болтон (*John Bolton*) окарактерисао је овакве државе као режиме који развијају оружје за масовно уништење (ОМУ), подржавају тероризам, спроводе сурову репресију над сопственим становништвом или оштро опонирају политици САД (Bolton, 2003). Неколико година раније, тадашња државна секретарка САД, Мадлејн Олбрајт (*Madeleine K. Albright*) је у јуну 2000. објавила „терминолошки крај“ одметничким државама, најавивши да САД од тог тренутка третирају те државе као „државе у вези којих постоји забринутост“ (NY Times, 2000). У том тренутку, на листи Стејт департмента, нашло се 7 земаља које су биле класификоване на овај начин: Куба, Либија, Судан, Сирија, Ирак, Либија и Иран (NY Times, 2000).⁹¹

У периоду непосредно након утемељивања ове теорије од стране Киндлбергера, хегемонска стабилност је постала значајно оспораван и често критикован концепт (Keohane, 1980; Duncan, 1985; Gowa, 1989). Иако је хегемонска стабилност третирана и у оквиру неореалистичке дебате, неолибералне интерпретације теорије су доживеле доминантнији академски процват, пре свега из разлога униполарног модела организације међународног система у оквиру ког је било потребно оправдати интервенционистичку политику САД. Кристофер Фетвајс (*Christopher J. Fettweis*) врши дистинкцију схватања теорије хегемонске стабилности на либералне институционалисте који идентификују систем институција и међународни режим у оквиру ког се спроводе правила и вредности наметнуте од стране САД (2017: 434).

Друго схватање ове теорије је својствено реалистичком становишту у ком актери у оквиру структуре међународног система крше постављена правила уколико сматрају да их она на било који начин ометају, што налаже хегемону одговорност да их казни војном активношћу усмереном против њих (1989: 434). Поједини аутори у аналитичку матрицу укључују „интегративни реализам“ као могућ приступ хегемонском интервенционизму. Овакав приступ спаја поставке класичног реализма фокусираног на националне интересе са структуром система као променљивом која изазива деловање држава (Miller, 2003).

⁹¹ Поред употребе војне силе за „кажњавање“ ових режима, у случајевима СРЈ, Авганистана, Судана, и Ирака, коришћене су и економске и политичке санкције, као и други облици инструментализације изолације непослушних.

Овај аутор предлаже својеврсни „модел хегемонских војних интервенција у ери униполарности“ који илуструје примерима интервенција у Персијском заливу (1991), на Панами (1989), у Сомалији (1992-1994), Босни и Херцеговини (1995), на Хаитију (1995) и наравно у СРЈ (1999), Авганистану (2001) и Ираку (2003) (Miller, 2003).

У неолибералној интерпретацији хегемонске стабилности, хегемон (САД) у ери униполарности пристаје на ограничавање употребе војне силе и сопствене моћи у својеврсном „договору“ са режимом међународних институција (Ikenberry, 1999). Мада се од хегемона такво понашање не би могло очекивати, Икенбери наводи да је хегемонска стабилност у таквом случају „невољна“, односно да постоји намера да своје спољнополитичке акције замаскира сарадњом са међународним организацијама и институцијама (Ikenberry, 1999: 23). Џон Миршајмер се темељније бавио проблемом хегемона у систему међународних односа. Овај аутор упућује на неореалистички став у вези са постојањем једног хегемона у систему који настаје као последица глобалне борбе за моћ (Mearsheimer, 2001: 2). Међутим, како према његовом становишту не постоји држава која је у могућности да се етаблира као хегемон на глобалном плану, свет је „осуђен на вечиту борбу великих сила“ (2001: 2). У том смислу, Миршајмер види крај XX и почетак XXI века као „изузетак“ у историјском континууму када је у питању употреба оружане силе од стране хегемона.

Овакав Миршајмеров став је делимично оспорен критиком већ поменуте доктрине одметништва имајући у виду да САД нису употребиле војну силу против појединих „одметничких“ држава попут Северне Кореје, Кубе или Ирана, док је истовремено војна интервенција спроведена против СРЈ која ни у ком тренутку није проглашена „одметничком“.⁹² Због недоследности у спровођењу спољне политике, поједина истраживања упућују на промене у стратешкој агенди и разлике у облицима супротстављања овим државама (O'Reilly, 2012: 17). Таква дистинкција доводи до промене перцепције *другог* у корпусу одметништва што усложњава модалитете борбе која не укључује увек војну силу већ економске санкције и политичко изоловање таквих држава, што последично мења разлоге којима се такво настојање легитимизује. Међутим, како ниједна држава, природно, не жели да рат који иницира буде циљ самом себи, у легитимизовању употребе силе користе различите аргументе о чему ће речи бити у другом делу овог поглавља.

4.1.3 Лукративни разлози војних интервенција

Треће објашњење за образац спровођења интервенционистичке политике узима финансијске и економске бенефите, као и потребу за енергентима које суперсиле настоје да обезбеде зарад одржавања пружања јавних добара на унутрашњем плану. Таква настојања великих сила забележена су у више наврата у првој половини XX века када је Уједињено Краљевство запретило Немачкој и осталим силама, прогласило Персијски залив зоном свог утицаја.⁹³

⁹² У том тренутку су се као примери наводили и Либија и Сирија, међутим, интервенционистичка агенда је испољена и против ових земаља, истини за вољу нешто касније, против Либије 2011. и против Сирије 2014. године. У оба случаја, интервенишући актер је био НАТО, предвођен САД, али су војне интервенције спроведене у потпуно другачијем међународном окружењу у ком су друге велике силе (у првој инстанци Руска Федерација) спречиле даљу ескалацију сукоба и додатно војно укључивање САД у Сирији након војне интервенције. Осим што су показале да је у том тренутку унилатерализам доживео своју окрњену форму, војне акције против Либије и Сирије нису легитимизоване борбом против „одметничких“ држава каквим их је дефинисала администрација Била Клинтон или Џорџа Буша.

⁹³ Слично томе, амерички председник Двајт Ајзенхауер (*Dwight Eisenhower*) формулисао је политику САД према Блиском Истоку као подручју од виталног интереса за Сједињене Државе. Једина разлика се односила у третирању „претње“ која је током педесетих година XX века била испољена у виду „ширења комунизма“. У том смислу, Ајзенхауерова политика према Блиском Истоку је била базирана на

Идентификовање нафте као енергента од стратешког значаја у глобалној арени од стране Винстона Черчила поново је актуелизовано крајем XX века (Yergin, 1990). Данијел Јергин (*Daniel Yergin*) је идентификовао три разлога која су допринела ревитализацији глобалне трке за нафтом и употребом силе. Први се односи на раст капиталистичког модела привреде на глобалном нивоу који захтева употребу нафте зарад генерисања профита. Други разлог је настанак такозваног „хидрокарбон човека“ који је у већини својих животних активности готово потпуно ослоњен на нафту и њене деривате, што је повећало обавезу држава да обезбеде стабилно и редовно снабдевање енергентима. Последњи разлог актуелизације питања нафте повезан је управо са стратешким опредељењима држава да из претходно наведених разлога, у своје стратегије и политике безбедности укључе борбу за енергенте што је довело до својеврсне безбедносне дилеме у погледу „трке за енергентима“ (Yergin, 1990: 12-13). Још пре четири деценије је тадашњи председник САД довео у питање безбедносну и политичку ситуацију у простору Персијског залива са питањем снабдевања енергентима. Обраћајући се Конгресу у свом говору о стању нације 1980. године, Џими Картер (*Jimmy Carter*) је нагласио да је позиција САД по овом питању веома јасна, рекавши да би „било који покушај употребе силе од треће државе да задобије контролу над овим простором, био искључиво третиран као напад на виталне интересе САД и да би као такав подразумевао одлучан одговор у виду војне силе“ (Carter, 1980). Картер је означио Персијски залив као „витално подручје са производњом нафте од значаја за човечанство“ (Carter, 1980). Ово питање је нарочито постало тематизовано у години (и након) војне интервенције против Ирака 2003. године (Pollack, 2002; Almond, 2003; Klare, 2003).

У појединим интерпретацијама, овако мотивисане војне интервенције тематизоване су као „петроимперијализам“ (Jhaveri, 2004) јер је војном интервенцијом против Ирака, први пут, геополитика замењена геоекономијом (2004: 4). Ричард Хас, високи званичник Стејт департмента, описао је Персијски залив као регион чији значај проистиче из његових ресурса, те да би без истих, овај регион био на много мањем нивоу пажње глобалне заједнице (Haass, 2008). Џон Дафилд (*John Duffield*) наводи да је у 2002. години, свега неколико месеци пре војне интервенције против Ирака, четвртина увоза енергената у САД долазила са Блиског Истока, а укупан удео потрошње нафте у односу на све енергенте на глобалном плану износио близу 40% (Duffield, 2012: 7). У месецима пред инвазију чак 55% укупне потрошње енергената су САД увозиле (Klare, 2003: 132).

Тадашња употреба војне силе против Ирака правдана је легитимним интересима који Персијски залив третирају као „релативно јефтин извор енергената за глобалну привреду која је изграђивана половину XX века на бази употребе нафте и њених деривата“ (Pollack, 2002: 3). Свако рушење такве основе довело би до урушавања светске привреде (2002: 3). Једно од могућих објашњења инвазије на Ирак из 2003. године јесте изазивање *statusa quo* од стране ове државе у оквиру Персијског залива и жеља за регионалном доминацијом (Pollack, 2002: 153). Додатној конфузији допринело је и несасгласје у изјавама лидера држава коалиције у погледу разлога за интервенисање. Само месец дана непосредно пре иницирања инвазије против Ирака, британски премијер Тони Блер, у једном од многобројних интервјуа, изјавио је да је аргумент о нафти као узроку војне интервенције заправо „једна од најапсурднијих теорија завере“ (Blair, 2003).

усмеравање економске и политичке помоћи овом простору, као и спремности за употребу оружаних снага у случају већег нарушавања интереса САД (Hahn, 2006). Крајем седамдесетих година, Џими Картер је по питањима Блиског Истока изразио идентичну спољнополитичку спремност за војно реаговање.

Негирајући оптужбе које су упућиване од противника једностране употребе силе, Блер је тврдио како би са Садамом Хусеином „било лако склопити договор да је у питању само нафта, али проблем је био у ОМУ, а не у нафти“ (Blair, 2003). Међутим, неколико година након инвазије, амерички генерал Џон Абизаид (*John Abizaid*) који је током борбених дејстава био на челу Централне команде (*USCENTCOM*), одлучно је потврдио да је рат у Ираку био, у ствари, рат за нафту и да то нико не може да порекне (Abizaid, 2008). Он је истакао да су САД третирале подручје Блиског Истока и Ирака као „скуп великих бензинских пумпи“ које су служиле напајању Запада (Abizaid, 2008). Статистички подаци за увоз нафте и њених деривата из Ирака у САД говоре у прилог чињеници да је у периоду пре инвазије, постојала веома нестабилна динамика снабдевања. Током 2000. године, САД су увозиле нешто више од 600 хиљада барела дневно из Ирака, а та цифра се наредне (2001. године) повећала на близу 800 хиљада (Statista, 2021). Међутим, између 2001. и 2002. године примећен је поремећај у снабдевању који је у огромној мери урушен на свега 450 хиљада барела дневно током 2002. године (Statista, 2021), што је ниво извоза ирачке нафте у САД који никада није достигао вредности из 2001. године.

4.1.4 Моћ и статус интервенишућег актера

Следеће могуће објашњење једностране употребе силе је делимично повезано са теоријским категоријама реализма које, између осталог, фаворизују државну, тврду моћ, односно положај државе у систему међународних односа и жељу за пројектовањем војне моћи. Према овом објашњењу, интервенишући актери су само суперсиле или велике силе јер једино оне имају ресурсе и интересе за применом војних интервенција као инструмената спољне политике. Функција војних интервенција у овом случају је „стабилишућа“ од стране моћних држава у односу на поларност међународног система (Waltz, 1979). У четрдесетпетогодишњем периоду између Другог светског рата и пада Берлинског зида, Тилема је индексирао 591 случај војног интервенционизма испољен у оквиру 269 оружаних сукоба (Tillema, 1989: 183). Овај аутор је идентификовао чак 97 држава које су у наведеном периоду бар једном војно интервенисале, поделивши их у четири категорије према тврдој војно-економској моћи и статусу у међународним односима на суперсиле, велике силе другог реда, „нове“ државе (настале након Другог светског рата) и остале (1989: 185). Мада у литератури преовлађује став о суперсилама и великим силама као доминантним интервенишућим актерима (Поглавље 1), контраинтуитивно, највећи број војних интервенција спроведен је од стране новостворених држава након Другог светског рата, чак 243 (41%) (Tillema, 1989: 185), а не од стране суперсила нити великих сила.

Тилемино истраживање је прво које је на заокружен начин оповргло ставове о интервенционистичкој политици као делу спољнополитичке агенде које је резервисано само суперсилама. Према његовим подацима, свега 4% свих војних интервенција у периоду 1945-1989, спровеле су суперсиле, а 21% војних интервенција спровеле су велике силе. Три четвртине свих осталих војних интервенција спровеле су новостворене државе, међу којима као најдоминантније Израел, Индија (од 1947), Сирија (од 1946), Пакистан (од 1947) и Мароко од 1956. године (Tillema, 1989: 184). У биполарном моделу организације међународног система, супротно очекивањима, САД су са 16 спроведених војних интервенција у наведеном периоду биле рангиране на 6. месту, док је СССР рангиран на тек 22. месту према фреквенци спровођења војних интервенција (1989: 184). Премда је Тилемино истраживање обухватило све случајеве војног интервенционизма у периоду биполарне организације међународног система, и сам аутор признаје да се не могу све врсте интервенција свести на статистички мерну јединицу (Tillema, 1989).

Дужина трајања, интензитет и друге околности битно разликују војне интервенције па се због тога претходно изнети подаци не могу са великом прецизношћу анализирати, мада нуде добру полазну основу за сагледавање аргумента о интервенционистичкој политици коју спроводе искључиво суперсиле и велике силе. Обрасци једностране употребе силе од стране САД се у значајној мери мењају преласком на униполарни модел организације међународног система. Као никада у својој историји, оружане снаге САД су биле употребљене изван своје територије од 1990. године до данас (видети График 2). Добинс и сарадници наводе да је у случајевима војних интервенција чији је циљ смена режима и изградња државе, одговорност за спровођење таквих интервенција припада искључиво „јединој преосталој суперсили у систему, коју одликује несразмерна војна и политичка моћ“ (Dobbins et al., 2003: 14).

4.1.5 Војне интервенције као стратешки разлог: случај САД

Анализирајући безбедносну политику и доктрину о употреби војне силе, могуће је извести ставове у вези са употребом оружаних снага САД, као и разлоге, критеријуме и услове који се постављају за такво ангажовање од стране доносилаца одлука. Каспар Вејнбергер (*Caspar Weinberger*), амерички секретар одбране у периоду 1981-1987, у једном од својих говора је представио шест принципа на којима треба да се заснива употреба војне силе САД у „деценијама које долазе“. Прва два принципа се настављају један на други и односе се на употребу оружаних снага САД само као „последње алтернативе“ у решавању међународних спорова. Оружане снаге не треба да се користе све док витални национални интереси савезника или САД нису угрожени (Weinberger, 1984). Следећа два принципа, која су такође комплементарна, односе се на ангажовање оружаних снага само када постоји јасна намера за (војном) победом, што искључује сваки други разлог/мотив за употребу силе. Зарад постизања одлучне победе, њихово коришћење треба да буде засновано на претходно јасно одређеним војним и политичким циљевима и уз капацитет да војна сила оствари задате циљеве (Weinberger, 1984). Постављени циљеви и задаци треба да кореспондирају бројности и ресурсима оружаних снага због чега је неопходна континуирана процена ове две варијабле (Weinberbger, 1984). Последњи, шести принцип на ком се заснива употреба оружаних снага САД, односи се на подршку јавности САД као и Конгреса, што није био случај са ратом у Вијетнаму (Weinberger, 1984). У свом ауторском чланку из 1992. године, Колин Пауел (*Colin L. Powell*), настављајући се на Вејнбергерову доктрину, наводи да САД, као велика сила, не могу остварити глобално вођство без оружаних снага.

Тврдећи да су снажна економија, као и политичка и мека моћ важне, али не и довољне, Пауел је навео да америчка војска представља „носач“ свих осталих елемената у процесу који треба да резултира „слободи којој се сви диве“ (Powell, 1992: 33). Он је један од аутора Стратегије одбране САД из 1992. године, која због својих специфичности у односу на глобално третирање безбедности, представља, на нормативном плану, заокрет у погледу употребе силе као инструмента спољне политике САД у односу на хладноратовски период. Овом стратегијом је регулисана политика употребе војне силе у периоду униполарности, а централна промена односила се на регионалну усмереност уместо претходног фокуса на глобални контекст (Pentagon, 1992: 11; Powell, 1992). Последица овакве промене фокуса проистекла је из чињенице да је почетком деведесетих година XX века у свету испољавање претњи услед „промењеног стратегијског окружења“, сведено на регионални ниво (Pentagon, 1992: 11), због чега је главни фокус спољне политике САД превенција, или у случају неуспеха – учешће у регионалним ратовима (1992: 11).

Стратегијом одбране је дефинисано осам такозваних стратешких принципа зарад „капитализовања темеља на којима су засновани национални одбрамбени капацитети“: повећање борбене готовости, заговарање колективне безбедности, контрола наоружања, поморска и ваздухопловна супериорност, стратешко присуство, пројекција моћи, технолошка супериорност и одлучна употреба силе (1992: 8-10). Борбена готовост, контрола токова оружја, као и технолошка и војна надмоћ уобичајено се третирају као општи принципи на којима се заснива функционисање и развој оружаних снага свих великих сила и претендената на ту позицију. Међутим, фаворизовање принципа колективне безбедности, стратешког присуства зарад пројекције моћи, као и одлучна употреба силе одмах по доношењу политичке одлуке, представљају дистинктивну вредност опредељења САД за употребу силе као дела њене спољнополитичке агенде у ери униполарности чији су обриси почињали да се дефинишу у том периоду.

Подстрек „новом“ имплементирању безбедносне и спољне политике САД у ери униполарности представљао је тада нови, четврти „рандеву са судбином“, који је био оличен у вапајима међународне заједнице за респектабилним „лидером слободног света – САД“ (Powell, 1992). Како су прва три рандевуа обликовала САД (Амерички грађански рат, Други светски рат, Хладни рат), почетком последње деценије XX века, САД су се сусреле са судбином по четврти пут што је основни аргумент за заокрет у спољној политици САД у ери униполарности.

Стратегија националне безбедности САД из 1994. године регулисала је сет питања у зависности од којих је унилатерална употреба силе била могућа – постојање алтернативе војној акцији зарад постизања истог успеха; врсте војних капацитета САД за постизање политичког циља; разумно уверавање и подршка Американаца и њених изабраних представника за употребу силе, као и циљеве и временски оквир који би дефинисао (не)успех таквог ангажмана и постојање излазне стратегије (White House, 1994: 10). Поред ових питања, Стратегија наводи још три критеријума за употребу војне силе изван територије САД. Први се тиче успеха и исхода војних интервенција, а укључивање мора да се одигра само када постоји уверење да ће војни ангажман допринети „трајном побољшању“ ситуације на терену (1994: 10). Додатно, употреба силе, чак и уколико је унилатерална, биће потпомогнута од стране савезника САД и мултилатералних формата, а последњи критеријум се односи на напад против САД у ком случају ће сила бити употребљена селективно тако да адресира подручја која најдиректније угрожавају националне интересе САД (1994: 10). Стратегија из 1995. године, поставља и смернице које су конкретизоване питањима о употреби силе.

Прва смерница се односи на темељно и конкретно постављање циља употребе војне силе, водећи рачуна о пропорционалности војне силе постављеним политичким циљевима интервенције (White House, 1995: 13). Друга смерница се тиче мултилатералног формата у оквиру ког се реализује инсистирајући да ће САД тражити потврду и помоћ својих савезника и других међународних организација у сваком појединачном случају. Трошкови сваког војног ангажмана су такође један од фактора који утиче на одлуку о употреби силе. Напослетку, подршка домаће јавности јесте домен у ком Стратегија предвиђа „политику нескривања“ циљева војних интервенција, пред домаћом јавношћу (1995: 13). У извештају Секретаријата одбране САД из 1994. године наводи се да одлука о употреби оружане силе САД представља баланс између потенцијалних ризика за оружане снаге и онога што су амерички интереси у свету (DoD, 1994: 65).

Током 1993. године, Клинтон је представио четири питања на која УН морају да одговоре пре него што СБ УН донесе одлуку о мултилатералној употреби силе: постоји ли стварна претња по глобалну безбедност; да ли је циљ сваке интервенције постављен на јасан начин; да ли су коначни циљеви идентификовани за све учеснике у војној интервенцији; да ли су ресурси и мандат довољни да остваре постављени задатак (Clinton, 1993)? На темељу ових питања, извештај Секретаријата одбране САД из 1994. је конкретизовао модалитете употребе оружане силе кроз пружање одговора на следећих неколико питања: да ли је употреба силе неопходна у свакој конкретној ситуацији и да ли је употреба других средстава спољне политике разматрана; да ли су идентификовани коначни циљеви и крајњи сегменти ангажовања оружаних снага; да ли је употреба оружаних снага неопходна зарад успеха; да ли постоји подршка грађана и Конгреса за употребу силе (DoD, 1994)? Систематизација ставова у вези са сагледавањем глобалног безбедносног окружења од стране САД у ери униполарности, учињена је приказом конститутивних елемената стратегија националне безбедности САД у периоду мандата Била Клинтона и Џорџа Буша (Табела 10).

Табела 10: Упоредни приказ конститутивних елемената стратегија националне безбедности САД, 1993–2006.

Назив датум	Кључни изазов и стратешка агенда	Домен	Претње	Наратив	Начин супротстављања	Опис и циљ за систем	Употреба војне силе	Остало
Стратегија националне безбедности САД / 01.1.1993.	„Национална безбедност САД и заштита фундаменталних вредности, институција и грађана“. — „Промоција мира и демократије“ — „Безбедност кроз војну силу“	Политички Економски Војни	Без значајних непријатељских савеза; регионалне нестабилности; националистичке и етничке тензије широм света, тероризам, међународна трговина наркотцима.	Подршка процесима демократизације и реформи политичких система источне Европе и простора бившег СССР.	Побољшање глобалне економске политике, промоција регионалне либерализације, инсистирање на чврстим трансатлантским везама, фундаментално промишљање о „националној и међународној агенди помоћи“.	Фокус са глобалног на регионални ниво. Стратешко одвраћање и одбрана; свеопште војно присуство; одговор на кризе; војне иновације. Глобална и регионална безбедност, Отворени и демократски политички системи широм света, Отворена међународна трговина и економски систем, Глобална „вера“ у САД.	Нерегулисана.	Животна средина; Свемир; „Владавина за будућност“; Билатерална помоћ; Непролиферација; Контрола наоружања; Обавештајни рад.
Стратегија националне безбедности и глобалног укључивања / 07.1994.	„Интегрисани регионални приступи обнови и транзиционој помоћи“. — „Промоција демократије и америчког просперитета“.	Војни и Политички	Невојни ризици и претње; транснационални феномени попут тероризма, пораста популације милитантни национализми, загађења животне средине.	Онемогућавање настанка непријатељских регионалних сила, борба против ширења ОМУ, међународно присуство оружаних снага САД, допринос мултинационалним мировним операцијама, подршка борби против тероризма.	Побољшање националне безбедности; Промоција просперитета унутар САД; Промоција демократије.	Нестанак СССР и постојање великог броја суверених независних земаља којима треба транзициона помоћ. Демократизација режима у источној Европи, Азији и Јужној Америци; Глобална промоција људских права.	Национални интерес диктира употребу силе; трошкови и ризици за оружане снаге САД морају бити предмет анализе; у случају угрожавања виталних интереса, САД ће употрети силу унитарно; пропорционално учешће савезника у војним интервенцијама.	Мировне мисије; Обавештајни рад; Животна средина.

Назив датум	Кључни изазов и стратешка агенда	Домен	Претње	Наратив	Начин супротстављања	Опис и циљ за систем	Употреба војне силе	Остало
Стратегија националне безбедности и глобалног укључивања / 02.1995.	„Унапређење америчких интереса кроз укључивање и ширење агенде“. „Америка као еминентна светска суперсила“. „Ширење заједнице (реалма) демократских држава“.	Политичко -економски	Регионалне нестабилности, невојни ризици попут тероризма и миграторних кретања, трговина наркотцима.	Свет вођен од стране САД уз помоћ инструмента превентивне дипломатије кроз различита невојна али и војна средства. Смањивање регионалних тензија као „инвестиција“ у националну безбедност САД. Умерено и селективно укључивање у решавање глобалних питања, са сразмерним ресурсима.	Побољшање сопствене националне безбедности; Очување снажних оружаних снага; Допринос мултилатералним мировним операцијама.	„Потенцијално непријатељски региони креирају безбедносну слику глобалног нивоа: Северна Кореја, Иран, Ирак“. Балансирана употреба оружаних снага САД, која је комплементарна политичким (дипломатским) и економским капацитетима САД зарад сузбијања потенцијалних регионалних криза.	Бескомпромисна употреба силе у три случаја који угрожавају националне интересе САД: Угрожавање виталних интереса; угрожавање важних, али не виталних интереса који су од значаја за преживљавање нације; Хуманитарни интереси.	Борба против ширења ОМУ; Оснаживање нуклеарних снага; Контрола токова оружја; Одрживи развој; Дарадња са привредом.
Стратегија националне безбедности и глобалног укључивања / 02.1996.	„Глобално укључивање у светске токове под вођством САД“.	Политички и економски	Замањивање разлике између међународних и унутрашњих претњи по безбедност; Нове технологије и информатичко доба.	Умерено и селективно укључивање у решавање глобалних питања, са сразмерним ресурсима.	Кроз инволвирање у међународне напоре за спречавање сукоба и наметање мира широм света.	Систем под вођством САД као „глобалног пожељног лидера“.	Нерегулисан.	Наука и технологија у служби безбедности и одбране; Космичка трка; Животна средина; Технолошка револуција.

Стратегија националне безбедности за нови век / 05.1.1997.	„Лидерство данашњице за сутрашњи просперитет“. „Империјално укључивање промотивне агенде САД“. „Припремање за несигурну и неизвесну будућност“.	Доминантно политички; Мање економски.	Регионалне и/или државоцентричне претње; Транснационалне претње (тероризам, трговина дрогама, организовање криминалне животне средине); Претње од ОМУ; Етнички конфликти; Организовани криминал на међународном плану.	Први мандат Клинтонове администрације је у значајној мери изменио слику глобалне безбедности и сузбио већину претњи. Некадашњи противници, сада деле вредности САД а кључне вредности САД су сада прихваћене од стране већег броја земаља.	Промоција америчке компетитивности; Одговор на кризе; „Преобликовање међународног система“; Пружање енергетске безбедности; Промоција одрживог развоја; Промоција демократије.	Унапређење америчких интереса у свету у условима „глобалне демократизације“ креирање света у ком су интереси САД ненадмашиви. Унапређење америчких интереса кроз повећање нивоа националне безбедности и промоције просперитета.	Нерегулисан.	/
Стратегија националне безбедности за нови век / 10.1.1998.	„Изградња света на демократским идеалима, вредностима и поштовању људских права уз очување виталних интереса САД“. „Припрема данас, безбедност сутра“.	Доминантно политички; Мање економски.	Пропале државе; Ширење опасних технологија; Транснационалне претње и тзв. „домаће претње - претње које настају у кући“; Обавештајни рад страних служби у САД; ОМУ; Кризе мањег обима.	Промоција квалитета живота Американаца, очување суверености САД, заштита грађана САД у иностранству. Креирање „стабилног, мирољубивог и безбедног међународног окружења у ком ниједна сила неће доминирати регионом од критичног интереса за САД“.	Дипломатска средства; Међународна помоћ; Оружане снаге; Секторске иницијативе (безбедност, животна средина, енергетика).	Промоција просперитета кроз регионални интегрисани приступ. Поштовање људских права и демократских принципа.	Нерегулисан.	Стварање квалитетних кадрова (цивили и војска); Питања свемира; Обавештајни рад; Спремност за ванредне ситуације; Пројекција моћи; Енергетска безбедност.

Стратегија националне безбедности за глобално доба / 12.2000.	"Глобално укључивање САД у светске токове".	Политички Војни.	Ауторитарни режими; Нетрадиционални изазови безбедности.	"Преобликовање међународног окружења"; Одговор на кризе; Припреме за "време несигурности"; Промоција безбедности; Промоција демократије и људских права.	Оснаживање ефикасности глобалног присуства САД; Стварање интегрисаних приступа у одговору на регионалне кризе; Укључивање САД у све важне регионалне токове.	Глобални систем трговине и инвестиција, подстакнут новим технологијама, отвореним границама и све отворенијим друштвима; Напори САД да прошире трговину и инвестиције и са традиционалним и са новим трговинским партнерима.	Зарад спречавања избијања конфликта; Зарад заштите националних интереса САД укључујући и унilaterалну акцију уколико је то „сразмерно и потребно“.	/
Стратегија националне безбедности САД / 09.2002.	„Нова америчка стратегија за супротстављање тероризму и оснаживању савезништва“.	Безбедно-сни/војни; Политички.	Тероризам; ОМУ; Регионални оружани сукоби; Сукоби нижег интензитета.	Оснаживање промоције „Људског дигнитета“ иновираним стратегијом за борбу против тероризма и ОМУ; Јачање политичко-војних савеза САД.	Војна активност; Превенирање регионалних сукоба; „Јачање нове ере глобалног економског раста“; „Отварање“ друштва и развој агенди за сарадњу са центрима глобалне моћи.	Промоција демократије као предуслова глобалне безбедности.	Стварање <i>ad hoc</i> доктрина за употребу војне силе у сваком појединачном случају, имајући у виду разноликост криза.	/
Стратегија националне безбедности САД / 03.2006.	„САД имају без пресе дана највећу оружану и економску силу и стога одговорност према свету“. „Политика безбедности САД базирана је на америчком интернационализму који рефлектује симбиозу вредности и националних интереса“.	Безбедно-сни Економски.	Глобални трероризам; Регионални конфликти; Пропале државе; Неадекватне институције у сектору безбедности САД.	XX век је био обележен борбом између тоталитаризма и са друге стране слободе и једнакости. Та борба је сада готова, а главна претња су пропале државе.	Мултисекторски: укључивањем сарадње са партнерима (НАТО, ЕУ, Јапан, Аустралија) и другим политичким савезницима.	Свет заснован на промоцији људског достојанства; Сарадња са партнерима зарад спречавања регионалних криза; Нова ера економског развоја, ширење отворених и демократских друштва, сарадња са глобалним центрима.	Нерегулисан.	Сарадња са великим силама и другим значајнијим центрима глобалне моћи.

Извор: Аутор

4.2 Интернационализација унутардржавних сукоба

Једно од главних обележја униполарног модела организације међународног система у сфери међународне безбедности јесте значајнија промена у типу оружаних сукоба у свету (Kaldor, 2001; Chojnacki, 2006; Bannelier-Christakis, 2016). Вишедеценијска дебата око операционализације ове врсте оружаних сукоба, међутим, није изнедрила конзистентност елемената који чине овај појам. Међународни комитет Црвеног крста (МКЦК) под термином „интернационализовани унутрашњи конфликти“, наводи да они не представљају посебну категорију конфликта, већ „ситуацију која обухвата немеђународни оружани сукоб, а која укључује и међународну димензију“ (ICRC, 2021). МКЦК даље дефинише ову „међународну димензију“ кроз неколико могућих форми кроз које она може да се испољи. Ове форме укључују војну интервенцију треће стране против државе која је укључена у унутардржавни оружани сукоб, а која подржава организовану оружану групу. Насупрот томе, војна интервенција треће државе може да представља и подршку држави која је страна у сукобу, а могућа је и било која варијација између претходно идентификована два случаја (ICRC, 2021). Смол и Сингер наводе да, у домену студија безбедности, унутардржавни конфликт представља сваку употребу оружане силе која се одвија унутар суверених државних граница једне државе, у оквиру које је бар једна страна у сукобу регуларна влада те државе и у ком супротстављена страна може да пружи значајан и „одржив“ отпор влади и провадиним снагама (1982: 216). Оваквим критеријумима Патрик Реган (*Patrick Regan*) додаје и захтев за најмање 200 жртава током сукоба, зарад „испуњавања“ дефиниције овог појма (Regan, 1996: 338). Програм истраживања оружаних сукоба Универзитета у Упсали (енг. *Uppsala Conflict Data Program - UCDP*) дефинише интернационализацију оружаног сукоба као догађај у ком барем један од његових актера – влада, побуњеничке групе (или обе стране), примају подршку испољену кроз присуство војних трупа на терену, које активно учествују у оружаном сукобу (UCDP, 2021).

У литератури су војне интервенције препознате као један од могућих модалитета којима се (не)посредно окончава грађански рат (Mason & Fett, 1996; Lumsden, 2002; Shirkey, 2016; Howard & Stark, 2018). Бројне студије анализирале су модалитете којим војно интервенисање треће стране представља „ефикасан“ начин за окончање унутардржавних оружаних сукоба (Horowitz, 1985; Licklider, 1993; Gurr & Harff, 1994). Предмет истраживања унутардржавних оружаних сукоба је често утицај екстерних војних интервенција на дужину њиховог трајања (Walter et al., 1999; Elbadawi & Sambanis, 2000; Balch-Lindsay et al., 2008), утицај који војне интервенције остављају на исходе ове врсте сукоба (Hartzell et al., 2001; Gent, 2008; Sullivan & Karreth, 2015), а бројне студије су оријентисане ка расправама о етици употребе силе и мешања у постојеће унутардржавне оружане сукобе (Hoffmann, 1995; Smith, 1998; Coady, 2002; Chatterjee et al., 2003; Misra, 2013).

Одлука о мешању у већ постојећи унутардржавни сукоб који се одвија на територији друге државе представља централну етичку дилему која је обилно анализирана и оспоравана од стране аутора. Мајкл Смит (*Michael Smith*) смешта дискусију о етици војног интервенционизма у оквиру новог поретка, насталог падом Берлинског зида. Он тврди да конструкција феномена попут „одметничких држава“, „нових безбедносних претњи“, или „нових изазова глобалној безбедности“, од стране САД (и Запада) чине дискусију о етици војних интервенција још сложенијом (Smith, 1998: 64-65). Интернационализација унутардржавних етничких сукоба представља главни подстрек великим силама за оправдавање намере војног мешања пред међународном јавношћу.

Као један од образаца унутардржавних оружаних сукоба у историјској перспективи, Едвард Њуман идентификује и својеврсно „признавање статуса“ грађанским ратовима као „изазовима међународној безбедности“ (Newman, 2014: 163). Њихов исход су најчешће пропале државе што велике силе препознају као изазов и потребу за међународном посвећеношћу постојећим сукобима (2014: 164). Ово је међутим *post festum* приступ интернационализацији конфлик(а)та, али оно што је релевантно у анализи војних интервенција јесте секуритизовање онога што се дешава унутар једне суверене државе као основ за употребу силе. Међународни значај који се може приписати грађанским ратовима, у литератури је обилно тематизован (Heraclides, 1990; Carment, 1993; Newman, 2014; Howard, 2018), а најзначајнија објашњења међународне димензије унутардржавних сукоба се могу систематизовати у две велике групе. Прва укључује аргументацију која је државоцентрична са становишта територије на којој се одвија сукоб и објашњава домаће разлоге и атрибуте грађанског рата који погодују или директно утичу на сопствену интернационализацију. У оквиру ове групе постоји неколико плодотворних варијација којима се може објаснити овај феномен – проширење конфликта (*conflict extension*), трансформација конфлик(а)та и споредни фактори који утичу на конфликт (организација друштва и политичког система). Сви ови фактори су иманентни конфликту *per se*, док на његовој супротној страни стоје аргументи којима се објашњава својеврсна секуритизација унутрашњих сукоба зарад војног мешања или решавања кризе од стране интервенишућег актера.

Један од три стуба на којима је засновано објашњење интернационализације конфликта јесте продужење грађанског рата, које представља процес проширивања етничког сукоба (Carment et al., 2009). Такав процес је посредован са неколико критеријума – економским бенефитом, међународним околностима, унутрашњом политиком и војним интересима (2009: 69) који сви погодују доношењу одлуке о војном мешању у постојећи сукоб. Међутим продужење конфликта не означава његову дуготрајност, што је честа грешка многих студија. Примера ради, посматрано из угла међународног права, конфликт који се одвијао непосредно након војних интервенција у Ираку (против побуњеника у пост-Садамовој ери), или након свргавања Талибана и успостављања Карзајеве владе (против Талибана), представља „немеђународни оружани конфликт“, који је истовремено продужен у смислу дужине трајања и односа између главне фазе борбених дејстава и других сукоба који су ескалирали као последица инвазије. Мада су у оба случаја војне коалиције предвођене САД и Уједињеним Краљевством биле присутне на терену, поједини аутори сматрају да то и даље не квалификује конфликт као међународни имајући у виду да међународне трупе пружају подршку легитимним властима у обе државе у борби против недржавних актера (Milanović, 2010). Са друге стране, војна интервенција на СРЈ представљала је кулминацију сукоба који су се одвијали у процесу дисолуције СФРЈ (Charney, 1999; Lenkin, 1999; Wedgwood, 1999).

У аналитичкој равни друге и, за ову дисертацију значајније групе аргумената о интернационализацији унутардржавних конфликата, као референтни објекти се јављају државе (интервенишући актери) које доносе одлуку о једностраној употреби силе у оквиру процеса легитимизовања сопственог војног мешања у постојеће сукобе. Алексис Хераклидес (*Alexis Heraclides*) наводи да на одлуку државе да се умеша у постојећи конфликт који се одвија унутар друге државе утичу чиниоци који у том тренутку обликују међународну политичку праксу, као и економски бенефити, унутрашња политика државе на чијем простору се одвија конфликт и војни разлози (Heraclides, 1990). У раним фазама емпиријског проучавања интернационализације унутардржавних конфликата, у литератури су се издефинисала два истраживачка изазова.

Први се односи на неопходност утврђивања врсте унутардржавног оружаног сукоба и међународне димензије, а други на интензитет међудржавног сукоба који настаје као последица унутардржавног сукоба (Rosh, 1987; Carment, 1993; Lumdsen, 2002). Анализирајући сукобе током XX века, Кармен је у својој студији установио да је већина унутардржавних сукоба која је била заснована на етничкој подељености становништва (грађански / етнички рат) доживела својеврсни облик интернационализације (Carment, 1993: 146). Слична потврда проистиче и из других студија (Midlarsky, 1995; Pickering & Kisangani, 2005). Друго питање које је било у теоријском фокусу проучавања међународне димензије конфликта, а које се тиче утврђивања корелације између интензитета међународних и унутардржавних сукоба, остало је изван жиже интересовања академске заједнице када су у питању статистичка проучавања.

Одлука велике силе да интервенише у појединачном конфликту намеће претходну потребу за декларисањем конфликта као питања чији значај превазилази националне границе. Таква секуритизација је увек подлога на којој велике силе легитимизују своју војну акцију, због чега интервенишући актер настоји да проблематизује постојећи конфликт до мере која би му омогућила међународни легитимитет за употребу силе. То је други начин интернационализације оружаног сукоба, прецизније речено, интернационализација постојеће политичке кризе на међународном плану.⁹⁴ Савет безбедности Уједињених нација углавном је служио као потпора за стављање одређене кризе на међународнополитичку агенду. Овај орган је усвојио бројне резолуције: у случају СРЈ (резолуције број 1160, 1199, 1203, 1239, 1244), СБ УН је идентификовао питања нарушавања безбедносне ситуације на територији Космета и региона Балкана, затим хуманитарне ситуације и питања људских права у СРЈ. У случају Авганистана (резолуције број 647, 1193, 1214, 1267, 1333, 1363), СБ УН је резолуцијама захтевао тренутни прекид ватре и обустављање терористичких активности Талибана, затим ембарго на ваздушни и копнени транзит преко ове државе, као и сет резолуција о међународним санкцијама. И у случају Ирака (резолуције број 678, 686, 687, 688, 949, 1284, 1483) СБ УН је допринео стављању кризе у међународни план усвајањем резолуција које су регулисале положаје ирачких трупа у јужном Ираку и идентификовале безбедносне изазове у региону Залива. Додатно, поменути резолуцијама, СБ УН је захтевао сарадњу Ирака са међународним телима у погледу појашњења ирачког програма за развој ОМУ и осудио репресију Ирака над сопственим становништвом са нарочитим освртом на положај Курда.

Унутардржавни конфликт може да стекне „међународну“ димензију као последица агресивне кампање великих сила или као последица процеса који је у вези са самом динамиком постојећег сукоба. Стога, интернационализација унутардржавних конфликта може представљати разлог којим се легитимизује војна интервенција (видети детаљније у Поглављу 4.4), али истовремено и једну од компоненти на којој се заснива интервенционистичка агенда великих сила, што је нарочито било испољено у ери униполарности од стране САД.

⁹⁴ Стратегија националне безбедности САД из 1997. године наводи као главне претње државе које једнострано повећавају своје војне капацитете, као и нестабилне и пропале државе у којима се одвијају унутардржавни конфликти, који у великој мери могу дестабилизovati регион у ком САД имају декларисане интересе, због чега је потребно „подићи“ овакве сукобе на међународни план (White House, 1997: 8).

4.3 Геополитички кôд као могућ предиктор војних интервенција

Предикција оружаних сукоба у студијама безбедности у савременој истраживачкој пракси није новост.⁹⁵ Њу је омогућила такозвана трећа етапа квантификације појава и процеса студија безбедности, која у себе укључује употребу алата чији се рад заснива на принципима вештачке интелигенције (Stekić, 2020). Специфичности предвиђања на бази велике количине података (*Big Data*) огледају се у аналитичкој аутономности, као и брзој унакрсној обради велике количине података (2020: 223). Антиципација која се заснива на комплексним серијама података јесте један од неколико могућих модалитета помоћу којих се могу извести предиктивни ставови о одређеном феномену. Остале најчешће коришћене технике предикције јесу специфични видови групних интервјуа – Делфи техника у оквиру које група експерата постиже консензус, најпре у погледу предиктора који утичу на одвијање неког феномена, а потом и његовог значаја за испољавање одређеног догађаја или процеса. Варијабла која се може идентификовати као могућ предиктор војних интервенција јесте геополитички кôд државе против које је иницирана војна интервенција.

У претходном сегменту овог поглавља, као и у оквиру првог поглавља, идентификовано је неколико узрока за доношење одлуке о једностраној употреби силе у међународним односима. Међу условима који погодују доношењу одлуке о спровођењу војне интервенције налази се и спољнополитичко и безбедносно „опредељење“ државе која је потенцијална мета напада. Геополитички кôд државе је у теорији етаблиран термин који означава начин на који се држава оријентише према спољашњем постојећем међународном систему (Flint, 2011: 43).

Истакнути руски политиколог Игор Окуњев (*Игорь Окунев*) идентификује две основне варијабле сваког геополитичког кôда државе – оријентацију и историјски континуум (Okunev, 2013: 68). Он наводи да, упркос веома опречним дебатама које се воде по овом питању, идентификација сваког геополитичког кôда укључује одговор на неколико питања: који су наши потенцијални и тренутни савезници и непријатељи, како сачувати постојећа и стећи нова савезништва; како се борити против садашњих непријатеља и могућих претњи (Taylor & Flint, 2000: према: Okunev, 2013: 68)? Теоријска основа ове дисертације утемељена је на демократском миру, чија дијадска варијанта претпоставља у извесним случајевима могућ сукоб између држава са различитим типом политичког режима. Аналогно томе, разлике у геополитичком кôду између интервенишућег актера и државе мете интервенције су од великог, али ипак не пресудног, значаја при доношењу одлуке о нападу. У аналитичком оквиру студија безбедности, ово питање је третирано како за интервенишуће актере, тако и за државе које су мете војних интервенција. Због тога је сагледавање геополитичког кôда обе стране важно у анализи његовог предиктивног потенцијала. Промене у геополитичком кôду САД у ери униполарности отпочете су војном интервенцијом на Ирак 1991. године коју су предводиле, чиме су, како Хантингтон примећује, етаблирале униполарни поредак (Huntington, 1999: према: Naji & Jawan, 2013: 3). Геополитички кôд ове земље се базирао на потреби за самопотврђивањем у међународном систему испољеном кроз спремност и демонстрирање употребе оружане силе (Naji & Jawan, 2012: 3).

⁹⁵ Најзначајнија настојања у овој области учињена су у оквиру пројеката Раног система упозоравања на насиље (енг. *Violence Early-Warning System - VIEWS*), под окриљем Института за проучавање мира Универзитета у Упсали. Пројекат анализира избијање конфликта кроз примену математичких модела на три могућа исхода: једнострано насиље, недржавни конфликт и конфликт у оквиру ког је једна од страна у сукобу држава (ViEWS, 2021). Централне улазне варијабле за избијање конфликта према овом пројекту јесу историја сукоба, избори, демографија, ресурси, економија и политичке институције (ViEWS, 2021). Пројекат користи технике засноване на неуралним мрежама као и различитим статистичким алатима похрањеним подацима из многих сетова података (ViEWS, 2021).

Обриси његове конкретизације испољени су кроз односе других великих сила у настајању као и односа САД према изазивачима хегемоније у систему међународних односа (2012: 3). Клинтон је на крају свог првог мандата заговарао „геополитичку неопходност САД да се припреми за XXI век, јер САД не могу бити снажне код куће, ако нису јаке на глобалном нивоу“ (Clinton, 1995). Манифестација геополитичког кôда САД се у периоду три најзначајније војне интервенције (СРЈ, Авганистан и Ирак) огледала у детерминисању „проблематичних“ региона као последица безбедносног фокусирања на регионална питања у ери униполарности, уместо на глобални ниво у биполарном систему међународних односа (Naji & Jawan, 2011: 155). Поред војног и безбедносног повезивања, геополитичко опредељење САД у почетној фази ере униполарности је фокусирано на повезивање демократских и индустријализованих земаља света (2011: 155), не само у билатералним односима, већ и кроз мултилатералне формате. Обликовање геополитичког кôда САД у ери униполарности је исход интеракције неколико фактора, од којих су најзначајнији енергенти (геоекономија) и отуда усмереност ка Блиском Истоку и државама ОПЕК које у највећој мери настајује популација исламске вероисповести.

Други фактор је фокусирање на регионе од интереса за САД, као и усмереност безбедносне политике и спољнополитичке агенде према сваком простору или држави у оквиру које се може развити претња која нарушава декларисане виталне интересе САД. Мапирање динамике геополитичког кôда на систематичан начин је учињено од стране Флинта и сарадника који су ову варијаблу применили у анализи геополитичких циљева САД у периоду између 1988. и 2008. године на бази председничких говора о стању нације. Ови аутори су идентификовали релативну променљивост географске усмерености политике САД у говорима (доктринама) председника Џорџа Буша старијег, Била Клинтона, Џорџа Буша млађег и Барака Обаме. Усмереност САД ка простору Централне Америке, али и СССР-а, било је у фокусу обраћања Џорџа Буша старијег, док су Блиски Исток и Балкан споменути спорадично у обраћањима Била Клинтона у првом мандату, која су била усмерена према Руској Федерацији и државама Централне Европе (Flint et al., 2009: 617-618). Овај тренд повећања географског простора обухваћеног говорима о стању нације био је у складу са нарастањем нових изазивача хегемонији САД, идентификованих у Бушовим говорима (Flint et al., 2009: 627). Интензивирање актуелизације НР Кине, као и појединих региона који имају повећан ризик од конфликта попут Блиског Истока, али и Јужне Азије, као и држава Средње и Јужне Америке, говори о повећаном интересу САД у погледу спољнополитичких и безбедносних приоритета САД (Flint, 2009: 628).

На бази претходно изнетих аргумената, предвиђање војних интервенција се може вршити укључивањем геополитичког кôда интервенишућег актера у одређеном временском периоду. Међутим, доношење одлуке о спровођењу војне интервенције од стране интервенишућег актера увек је резултат веома сложеног политичког процеса који обухвата мноштво променљивих и не представља прости збир претходно идентификованих компоненти интервенционистичке политике, што отежава њихову предикцију.

4.4 Оправдања хуманитарног интервенционизма у ери униполарности

Легитимизација употребе војне силе (војних интервенција) била је у ери униполарности доминантно ослоњена на принцип одговорност за заштиту, односно на такозване „хуманитарне“ разлоге, који су и изнедрили контрадикторан термин „хуманитарне интервенције“. Хуманитарни разлози војног интервенисања су се први пут у кодификованом облику појавили у Стратегији националне безбедности САД из 1994. године.

Хуманитарни разлози су били прокламовани као један од три критеријума на бази којих се доноси(ла) одлука о употреби војне силе САД изван њених територија. Стратегија националне безбедности из 1994. године препознаје „хуманитарне интересе САД“ (White House, 1994: 12) који диктирају употребу силе онда када су потребни војни капацитети за „донирање ресурса“ (1994: 12). Стратегија признаје да војна сила није најадекватнији начин за ову сврху, али наводи да је употреба силе оправдана када „хуманитарна катастрофа онемогућава рад цивилних агенција“, или када је обнова хитно потребна, а војна сила једини одговор за дугорочнији опоравак (1994: 12). Додатно, употреба војне силе у „хуманитарне“ сврхе дозвољена је када одговор захтева специфичну војну акцију и када је ризик по оружане снаге САД минимализован (1994: 12). У Стратегији националне безбедности САД из 1997. године, су „хуманитарни разлози“ употребе војне силе уврштени као део напора за промоцију демократије и људских права (White House, 1997: 24). Синтагмом „хуманитарна подршка“ означена су настојања САД да промовише демократизацију са тржишним моделом привреде и људских права, уз помоћ иностраних влада и невладиних група, што чини процес који захтева „усмеравање прагматичног и дугорочног напора према институцијама и вредностима“ (White House, 1997: 24). Доминантан аргумент легитимизовања војних интервенција пред домаћом јавношћу и основ због ког се покрећу интервенције јесте наводна демократизација ауторитарних режима. Као процес успостављања друштва која би функционисала на бази демократских норми, виђена из угла либералних теоретичара, демократизација означава жељено стање – *desideratum* у међународном систему. У либералном виђењу, таква идеја полази од нормативног објашњења демократског мира према се војна интервенција иницира зарад промене политичког режима, те успостављања демократског политичког режима, по угледу на државу која врши интервенцију (Dixon, 1993; Maoz & Russett, 1993). Буено де Мескита и Лалман наводе да демократије могу преемптивно интервенисати у недемократским режимима како би избегле непотребне трошкове у име нарушене безбедности (De Mesquita & Lalman, 1992: 159). Стално наглашавање активног војног ангажмана кроз такозване „хуманитарне“ интервенције, а које је актуелизовано током мандата Била Клинтона, у литератури је означено термином асертивни хуманитаријанизам (енг. *assertive humanitarianism*). Дамбрел наводи да је игнорисање злочина у Руанди од стране САД допринело развоју активнијег војног присуства и решавања проблема асертивношћу која се правда хуманитарним разлозима (Dumbrell, 2002: 51).

Оваква појава је последично довела до тзв. „соколовог либерализма“,⁹⁶ који се развио као последица уверења политичких елита унутар САД, да је такав приступ најадекватнији у спољној политици САД (2002: 51). Сличну аргументацију о дозвољеном преемптивном нападу износи и Дејвид Лејк, правдајући нападе који имају циљ мешање у унутрашње послове аутократске државе зарад „конструисања демократских политичких структура“ (Lake, 1992: 30). Консолидована демократија тако настоји да оствари стање у ком би остале недемократске државе организовале своје политичке поретке „по угледу“ на прве, сматрајући својом дужношћу да „извезе“ демократију зарад мира и стабилности (Lake, 1992). Акције демократске државе су увек оријентисане тако да буду рационално донете, па се у литератури прихвата став да су спољнополитичке активности демократских држава увек доследне, уз уважавање посебности сваког конкретног случаја (De Mesquita & Downs, 2006; Downes & Montan, 2013).

⁹⁶ Синтагму „соколов либерализам“ (енг. *liberal hawkism*) сковао је 1999. године Пол Старобин (*Paul Starobin*), означивши њоме војне интервенције које су правдане хуманитарним разлозима. Поједини аутори наводе да су катализатори либералних соколова биле интервенције против СРЈ, као и војни ангажман НАТО у Босни и Херцеговини (Ryan, 2011).

И поред тога, јасно је да немају све демократске државе капацитет да буду интервенишући актери. Херменеутика демократског мира послужила је великим силама као основ за прагматску злоупотребу квалитета политичког режима у сврху иницирања једностране примене силе. Тадашњи амерички председник Бил Клинтон је, обраћајући се нацији 1994. године, изнео став према ком је „напредак процеса демократизације најбоља стратегија осигурања безбедности и изградње дугорочног и одрживог мира, јер демократије не нападају једне друге” (Clinton, 1994). Непосредно након агресије на СРЈ 1999. године под називом Операција савезничка сила (*Operation Allied Force*), Крис Патен (*Chris Paten*) је изнео аргумент да „слободна друштва теже да не ратују међусобно; таква друштва не знају да буду лоши суседи” (Paten, 1999). Интервенција на СРЈ 1999. године је у том тренутку представљала преседан у међународним односима имајући у виду да је иницирана без одговарајуће одлуке Савета безбедности Уједињених нација, због чега је недвосмислено била акт агресије против суверене државе. У заједничкој изјави издатој након ванредног заседања Северноатлантског министарског савета, указано је да криза на Косову и Метохији представља „фундаментални изазов за вредности попут демократије, владавине права и људских права, за које се НАТО залаже” (NATO, 1999). Као разлог војне интервенције навођена су „кршења људских права и репресија режима председника Милошевића” (NATO, 1999), а захтеви Алијансе су се тицали повлачења војних, полицијских и паравојних снага са Косова и Метохије; постављање међународног војног присуства на Косову и Метохији безуслован и сигуран повратак свих избеглица и расељених лица и несметан приступ хуманитарних организација; и пружања веродостојног јамства његове спремности да ради на основу споразума из Рамбујеа у успостављању политичког оквирног споразума за Космет⁹⁷ у складу са међународним правом и Повељом Уједињених нација (NATO, 1999).

Непосредно након терористичких напада 11. септембра 2001. године, циљеви интервенционистичке политике САД су укључени у неколико резолуција (предложених управо од стране САД), усвојених од стране Савета безбедности Уједињених нација. Резолуцијом 1368 Савета безбедности УН усвојеном непосредно након напада, државе чланице су позване на поштовање свих конвенција и међународноправног оквира који се тиче превенције тероризма (UN SC Resolution 1368, 2001: art.4). Савет безбедности је усвојио потом још једну резолуцију (1373) којом обавезује државе да се уздрже од финансирања и регрутовања терористичких група, те било којих других активности којима би била пружена подршка терористичким активностима тих група (UN SC Resolution 1368, 2001: art. 1b).⁹⁸ У оквиру „Глобалног рата против терора“, спроведена је још једна војна интервенција 2003. године против Ирака, која је осим оптужби за наводно поседовање и могућу злоупотребу ОМУ, правдана „неопходном демократизацијом Ирака и стабилизацијом Блиског Истока” (Bush, 2003). Примери војних интервенција против Ирака и против СРЈ изнедрили су нови модалитет оправдавања једностране употребе силе у међународним односима – демократизацију, која је убрзо злоупотребљена у оправдавању спољнополитичких активности САД у ери униполарности, о чему ће бити речи у наставку.

⁹⁷ У наставку текста биће коришћен термин „Космет” или „Косово и Метохија” за означавање географског простора јужне покрајине Републике Србије.

⁹⁸ У серији резолуција усвојених убрзо након терористичких напада 2001. године, важно је истаћи Резолуцију 1373 којом су државе УН-а обавезане да прилагоде национална законодавства на начин који ће најефикасније превенирати настанак и развој терористичких група, и којом се државама чланицама УН-а нуди техничка, логистичка и материјална подршка Комитета Уједињених нација за борбу против тероризма (UN SC Resolution 1373, 2001: art. 11).

4.5 Прагматска злоупотреба демократизације у спољнополитичке сврхе

Да ли је прагматска злоупотреба демократизације у спољнополитичке сврхе резервисана само за велике силе? Иако наизглед једноставан, одговор на ово питање није увек потврдан. Академски аутори који баштине принципе реализма би сигурно одговорили да велике силе на располагању имају, међу многим, и инструмент о прагматској злоупотреби демократизације и интервенисања у то име изван сопствених територија (Carothers, 1995). Такве „подвиге“ би реалисти свакако окарактерисали као борбу за остваривање доминације у међународном систему зарад увећања моћи. Теоретичари либералне провенијенције би, насупротив реалистима, бранили тезу о демократизацији (и уопште упливу у унутрашње послове других држава) као процесу остваривања идеала универзалног мира. Остваривање националних интереса великих сила у епохи прагматске злоупотребе демократизације увек је праћено неопходном дихотомијом на ауторитарне „друге“ и либерални западни свет. Стога отворено позивање на слом аутократских режима или његову промену честа је активност у спољнополитичком дискурсу великих сила, а у последње три деценије, таква пракса је интензивиранија од стране водећих сила Запада.

Декларисане разлоге за легитимизацију војних интервенција најадекватније је сагледати анализом спољнополитичких доктрина председника САД. У оправдавању употребе силе у међународним односима, политичке елите често настоје да спољну политику конструишу тако да буду задовољена два критеријума која се односе на комуникацију са унутрашњим јавним мњењем, као и да трајекторија спољнополитичких циљева буде означена принудом као неопходним сегментом деловања ка непријатељу (Holland, 2013b). Отуда не чуде бројни атрибути које су администрације Клинтона и Буша додељивале режимима који су постајали мете интервенције, попут „режима чистог зла који прети америчкој слободи“ (Bush, 2003) у случају Ирака, „убице невиних“ којим је Буш означио талибански режим (Bush, 2002) или о наводним „трагедијама на подручју Косова и Метохије“ којим је оправдана војна интервенција на тадашњу СРЈ (Clinton, 2001). Таква потреба за глобалном демократизацијом коју је изнедрила ера униполарности, а нарочито идентификовање главних спољнополитичких циљева САД током деведесетих година прошлог века, у великој мери је допринела развоју научне мисли у оквиру теорије демократског мира (Laune, 1994). У контексту реализације спољнополитичких циљева Сједињених Америчких Држава, у академском дискурсу је развијено становиште да се некодификовани ставови председника САД и њихових администрација који се тичу спољнополитичких активности систематизују и посматрају као јединствена целина.

Као што је наведено, доктрине нису кодификовани документи, већ скуп ставова изведених из председничких говора и других видова јавних наступа (најчешће редовних обраћања Конгресу или у оквиру рада међународних организација попут УН). Џејмс Монро (*James Monroe*) је први председник чији су спољнополитички ставови артикулисани (и општеприхваћени) у форми доктрине (отуда „Монроова доктрина“). Монроова идејна потка се ослањала на укидање европског присуства и било ког политичког уплива европских држава у унутрашња питања САД.⁹⁹

⁹⁹ Монроова доктрина је својеврсна прекретница у креирању и спровођењу спољне и безбедносне политике САД од њеног оснивања. Због својих, за то време, прилично контроверзних ставова око забране колонијализације „америчких континената од стране Европе“, немешања Европе у „унутрашња питања САД“, као и „забране наметања монархистичког облика владавине“ иманентног „Старом Свету“ (Монро, 1823), Монро је у академској литератури представљен као први председник САД са заокруженом стратегијом спољне политике (Perkins, 1950; Gilderhus, 2006).

У свом обраћању Конгресу, 2. децембра 1823. године, Монро је представио три тежишна принципа на којима је, према појединим ауторима, требало да се заснива спољна политика САД током већине XIX века (Perkins, 1950: 323). Иако су Монроови принципи значајно погажени током деветнаестог века упливом САД у неколико сукоба изван домена њене хемисфере (Gilderhaus, 2006: 8-9), они су представљали инспирацију и основу за већину председника САД који су своје спољнополитичке претензије уобличавали у доктринарне ставове.

Академски аутори најчешће избегавају да пруже косензуалан одговор у погледу дефиниције појма „спољнополитичка доктрина“. Радије, многи од њих сумирају доктрине појединих америчких председника. Тако је, након Другог светског рата, Труманова доктрина позната као помоћ Турској и Грчкој, као и стратегија обуздавања спровођена на тлу Европе, Ајзенхауерова доктрина се базирала на упозоравању Совјетског Савеза у погледу политике према Блиском Истоку, а Никсонова доктрина се испољавала у пружању помоћи антикомунистичким покретима. Картеровом доктрином су САД декларисале Персијски залив као географски простор од значаја за виталне интересе САД, а Регановом доктрином је поновљена подршка антикомунистичкој агенди широм света. Од неколико покушаја да се изврши својеврсна класификација спољнополитичких доктрина у односу на питање војног интервенционизма, научно најутицајнији је свакако онај учињен од стране Кенета Волца (*Kenneth Waltz*) који се бавио питањима (не)интервенције из угла класичног реализма. Према његовој дистинкцији могуће је издвојити две „опције“ спрам којих могућно осцилирају доктринарна становишта америчких председника када је у питању спровођење политике војног интервенционизма: оптимистички неинтервенционизам и месијански интервенционизам (Waltz, 2001).

У првом случају, реч је о немешању у послове других држава уз оптимистично залагање за пројектовање интереса великих сила у тим државама, док у другом случају велика сила себе види као „месију“ а политику интервенционизма креира као „потребну помоћ“ остатку света (Waltz, 2001: 34). Изучавање доктрина повезано је са контекстом у ком се (про)креирају доктринарни ставови и то је један од могућих модалитета анализе доктрина. За разлику од првог, објективизованог начина, други јесте субјективан, својствен и подложен идеолошким и научним ставовима. Анализа доктрина председника Била Клинтона и Џорџа Буша у овој дисертацији обухватила је синтезу ставова изведених из званичних докумената и одржаних говора за време њихових мандата. У наставку ће бити анализирана доктринарна опредељења председника Била Клинтона и Џорџа Буша млађег у области безбедносне и спољне политике.

Зарад адекватнијих увида, коришћен је хронолошки приступ у анализи стратешког дискурса најпре председника Клинтона, а потом и Џорџа Буша. Додатно, методом квалитативне анализе садржаја кључних аката на стратешком нивоу у овој области, издвојене су најважније одреднице током мандата двојице председника. Пажња је посвећена уочавању садржинских елемената који упућују на војни интервенционизам и употребу силе ван граница САД. Уочавајући историјске правилности на којима су развијане доктрине америчких председника током прошлог века, Амир Степак (*Amir Stepak*) и Рејчел Витларк (*Rachel Whitlark*) су синтетисали три обрасца на којима је генерисана спољна и безбедносна политика САД током претходних 150 година: стратешко промишљање националних интереса САД и њихова имплементација економским и војним интервенционизмом („велика стратегија“), затим европоцентричност у америчкој спољној политици, као и борба за глобални војни примат као „најновији“ од идентификована три обрасца (Stepak & Whitlark, 2012: 50-51).

Због тога ће у фокусу анализе Клинтонове и Бушове доктрине бити уочене правилности у три обрасца која генеришу спољнополитичку агенду, што је приказано Табелом 11.

Табела 11: Схематски приказ анализе образаца спољнополитичке агенде САД

		Наратив	Позиција	
Секвенце:	1. Војни интервенционизам	Интереси / Претње	Асертивна	Дефанзивна
	2. Европоцентричност (регионализам)			
	3. Глобална војна доминација			

Извор: Аутор

Овако опажене секвенце, међутим, не пружају потпуну вредносну слику у погледу природе спољнополитичке доктрине. Стога ова анализа обухвата и оцене у погледу наратива, испољеног кроз прокламоване интересе и претње у стратешким актима и председничким обраћањима, као и уочавање декларисане позиције САД у погледу тако идентификованог наратива. Узорак анализе садржаја чине председничка обраћања Конгресу, стратегије националне безбедности усвојене за време његових мандата, говори државних секретара и саветника за националну безбедност, као и инаугурални говори и обраћања о стању нације пред Конгресом. Укупно је узорковано 29 докумената, сумарно кроз мандате оба председника, а резултати ће бити представљени у оквиру два наредна потпоглавља.

4.5.1 Клинтонова доктрина

Бил Клинтон (eng. *William Jefferson Bill Clinton*) је био четрдесет други председник САД са двоструким председничким мандатом који је трајао између 20. јануара 1993. и 19. јануара 2001. године. Почетак његовог првог мандата био је обележен изазовима „новог“ војног интервенционизма САД и глобалним променама режима широм света. Клинтон је изабран за председника у ери коју је сам окарактерисао „дђбом које је доминантно обележено економским глобалним токовима, асиметричношћу промена, информатичком револуцијом и небезбедношћу за амерички народ“ (Clinton, 1994). Академска дискусија о доктринарним ставовима спољне и безбедносне политике председника Клинтона у значајној мери је у том историјском тренутку представљала иновирани покушај за пружањем нових објашњења којима се САД могу потврдити као глобална сила. Због тога ће у овом делу биће представљен садржај стратегијских аката који су усвојени током његова два мандата, на бази којих ће бити дискутовано о централним сегментима Клинтонове доктрине. Систематизација елемената доктрине ће омогућити целисходно спровођење даљег истраживања и омогућити разумевање интервенционистичке агенде овог америчког председника која је, поред осталих, кулминирала војном интервенцијом против СРЈ 1999. године.

Томас Шихи (*Thomas Sheehy*) је анализирао Клинтонова опредељења у области безбедносне и спољне политике. Према његовом становишту, најважнија дилема коју су прве две године Клинтоновог мандата изнедриле, тицала се континуитета политике војног интервенционизма његовог претходника Џорџа Буша старијег, и критике на рачун растуће улоге САД као „глобалног полицајца“ (Sheehy, 1993). Почетак Клинтоновог мандата обележио је војни дебакл у Сомалији који је окончан је повлачењем трупа САД током 1993. године.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Оружане снаге САД су биле део мисије Уједињених нација у Сомалији – УНОСОМ II (eng. *United Nations Mission in Somalia II – UNOSOM*) са задатком наметања мира у грађанском рату. У оружаним сукобима на терену у октобру 1993. године, догодило се низ оперативно-тектичких пропуса, који су за последицу

Поред тога, његов први мандат обележила је такође и дилема у вези са модалитетима „очувања тржишних демократија Запада“. Док је током Хладног рата доминантна стратегија била политика обуздавања (енг. *containment*) путем стварања већег броја војних (и војно-политичких) савеза дуж обала Евроазије, нову „претњу“ након урушавања СССР-а представљале су новостворене „слабе“, аутократске и „одметничке“ државе. Како су многоструки процеси у међународним односима значајно изменили модел организације међународног система ка униполарном, настојања академске заједнице за пружањем спољнополитичких и безбедносних препорука новој администрацији, су била бројна. Сумарно гледано, препоруке су се тицале померања фокуса војних интервенција САД на подручја угрожена елементарним непогодама, а да „класичне“ војне интервенције којима се решавају унутрашњи спорови других држава треба да се реализују само уколико је витални интерес САД директно доведен у питање (Sheehy, 1993: 2). Осим тога, овај аутор сматра да САД треба да избегавају мировне мисије под окриљем Уједињених нација, а када то није могуће, да тактичку контролу на терену никако не препусте другим државама у оквиру мисије (1993: 2).

У корпусу литературе посвећене анализи спољнополитичке доктрине Била Клинтонa, искристалисана је дилема о паралелама између његових доктринарних виђења и ставова послератног председника Вудроа Вилсона о улози САД и потреби за асертивнијом улогом САД у свету. Због тога се доктрине Клинтонa (али и Џорџа Буша) анализирају кроз призму паралеле са војним интервенисањем у ери униполарности као кулминације политике такозваног „вилсонизма“. У наставку ће бити представљене три секвенце спољнополитичке доктрине Била Клинтонa.

Питања војног интервенционизма/употребе силе

У првом обраћању о стању нације пред Конгресом, свега месец дана након што је изабран, Клинтон је већину свог говора усмерио ка унутрашњим економским и социјалним питањима која су оптерећивала „функционисање политичког система“ (Clinton, 1993), не обазујући се на међународне економске токове нити на питања војног интервенционизма. Више од 90% свог обраћања, Клинтон је утрошио на представљање свог плана економског опоравка, и осим констатација на пар места према којима су САД „у новом поретку једина преостала економска и војна суперсила“ (Clinton, 1993), нема спомињања ниједне од преосталих секвенци доктрине.¹⁰¹ Намера Клинтонове администрације да обилно користи војну силу у спровођењу своје спољнополитичке агенде демонстрирана је издавањем председничке директиве број 28 из 1993. године која се тицала ревизије статуса Резолуције о ратним овлашћењима.¹⁰²

имали смрт двадесетак америчких војника у бици за Могадиш (Patman, 2001). Овај догађај, у ком је рањено око 80 америчких војника и оборено неколико летелица, остао је упамћен као „Пад црног јастреба“, а за последицу је имао повлачење трупа САД из Сомалије. Неуспех у Сомалији је променио начин на који САД перципирају укљученост у унутардржавне сукобе, који су резултирали одбијањем активног ангажмана трупа САД у другим грађанским ратовима (попут оног у БиХ). Криза у Сомалији створила је такозвану „Могадиш линију“ као принцип који означава тренутак у ком операције под мандатом УН-а започињу војне борбе на терену у грађанским ратовима. Одбијање прераног ангажовања оружаних снага узроковано је потенцијалним губицима живота мировњака.

¹⁰¹ Међутим већ следеће године, Клинтон је заговарао изузетно асертивну политику према трговинским споразумима НАФТА и ГАТТ идентификујући их, заједно са интензивирањем економских токова према Азији као „учинак успешнији од онога што су учиниле претходне две генерације заједно“ (Clinton, 1994). Клинтон је истакао да зарад стицања статуса економског примата, САД морају инвестирати у тржишта са високом технологијом (Clinton, 1994).

¹⁰² Резолуција о ратним овлашћењима усвојена је у америчком Конгресу 1973. године. Према њеним одредбама, амерички председник може као врховни командант Оружаних снага САД да донесе одлуку о њиховој употреби у три случаја: када је Америци објављен рат, када Конгрес одобри употребу силе

У Директиви се наводи да ће администрација одредити своју позицију у односу на постојећу Резолуцију и Устав САД, зарад „минимализовања тензија између Конгреса и председника и избегавања правних спорова у вези са употребом оружане силе од стране администрације“ (PRD 28, 1993: 2). На почетку Клинтоновог првог мандата, његов саветник за националну безбедност, Ентони Лејк је у једном од својих говора под називом „Од стратегије задржавања до проширења“ истакао важност вишедеценијске борбе САД са „совјетским експанзионизмом“ и означио рушење комунистичког обрасца као „велику победу за људску слободу“ (Lake, 1993). Као део бескомпромисне борбе за промоцију демократских вредности и тржишних економија, Лејк је истакао да наследница доктрине обуздавања (енг. *containment*) мора бити „стратегија проширења“ (Lake, 1993). Такво проширење се односи на ширење „слободне светске заједнице тржишних економија“ (Lake, 1993). Лејк је навео четири компоненте нове стратегије: оснаживање заједнице важних тржишних демократија (укључујући и САД која чини „језгро из кога проширење исходи“), консолидацију нових демократија и тржишних економија где год је то могуће, а нарочито у земљама од „посебне важности“, борбу против агресије и либерализацију „држава непријатеља демократије и тржишних привреда“, и на крају етаблирање „хуманитарне агенде“ кроз пружање помоћи за корениту изградњу демократије у регионима највећег интереса (Lake, 1993).

Стратегија проширења коју је изнео Лејк поставља основе „извоза демократије“, међутим, Лејк (барем на темељу овог говора) не захтева да демократије личе једна на другу, већ одаје признање „разноликим варијацијама демократског типа политичког режима“ које су, према његовом становишту „потпуно легитимне“ (Lake, 1993). Даља нормативна изградња „нове“ спољнополитичке доктрине догодила се 1994. године, када је Амерички Конгрес усвојио Акт о миру, просперитету и демократији, који је требало да, поред институционалних механизма, успостави и правила по којима ће Сједињене Америчке Државе пружати помоћ државама у транзицији (103rd Congress, 1994). Акт из 1994. године је заменио Акт о иностраној помоћи из 1961. године, као документ којим су успостављене основе промоције спољне политике, безбедности и „свеопштег благостања“ САД државама и народима у обезбеђивању њихове безбедности” (87th Congress, 1961).

Иако је у свом говору пред Конгресом, 1994. године, Клинтон први пут на систематичан начин редефинисао претње по виталне интересе САД (ширење ОМУ, регионалних сукоба, етничких тензија у новим демократијама као и „фанатике који сакате градове терором“ [Clinton, 1994]), још увек се није могло говорити о заокруженом спољнополитичком пројекту. Стратегијом националне безбедности САД из исте године, употреба силе ван територија САД диктирана је националним интересом (White House, 1994). САД ће употребити одлучну војну силу унилатерално у случају угрожавања виталних интереса уз пропорционално учешће савезника у војним интервенцијама (White House, 1994). Међутим, ревидирана варијанта ове стратегије из 1995. године, наводи да ће војна сила бити „бескомпромисно употребљена“ у три случаја који угрожавају националне интересе САД: угрожавање виталних интереса, затим угрожавање важних, али не виталних интереса који су од значаја за преживљавање нације, као и хуманитарни интереси (White House, 1995). Стратегија из 1997. године наводи употребу војне силе као „императив укључивања у светске токове“ који је конкретизован спремношћу за употребу силе и пројекције националне моћи и остваривање лидерства на глобалном плану, зарад „о(п)станка на месту преферираног лидера“ (White House, 1997).

посебним статутарним одобрењем и када постоји ванредна ситуација од значаја за САД која је настала као последица напада на САД, њену територију или на њене оружане снаге (93rd US Congress, 1973: sec.2c).

На крају другог мандата Била Клинтона (крај 2000. године), објављена је „Стратегија националне безбедности за ново глобално доба“ која поставља ширење демократије и обезбеђивање остваривања људских права као основе спољнополитичког деловања САД (White House, 2000). Пружање помоћи у консолидацији демократских режима, као и стварање слободних тржишних услова у земљама Централне и Источне Европе, а нарочито на постсовјетском простору, су били главни прокламовани циљеви ове Стратегије (White House, 2000).¹⁰³ У документу се даље конкретизују начини остваривања демократије кроз јачање цивилног сектора и јавне администрације, промовисање принципа цивилне контроле војске и обуке снага безбедности (2000: 46), међутим његов кључни недостатак јесте неупућивање на начине извршења ових циљева.

Европоцентричност (регионализам)

Фокус спровођења спољне и безбедносне политике је за време Клинтоновог мандата „спуштен“ на регионални план. Лејк детаљно образлаже идеју такозваног „дуалног (двоструког) обуздавања“ које САД треба да примене против два противника на Блиском Истоку – Ирака и Ирана, зарад очувања мира на том простору од значаја за „стратешке интересе“ САД (Lake, 1994: 48). Упркос замеркама упућеним од стране тадашњих антиглобалиста, елементи Лејковог говора чине основу Клинтонове доктрине, јер чине прво заокружено гледиште за остваривање спољнополитичких циљева, а представљени свега неколико месеци након почетка његовог мандата.

Стратегијом националне безбедности из 1997. године, Европа је препозната као најзначајнији политички партнер САД у изградњи „међународног институционалног оквира који ће водити Америку у нови век“ (White House, 1997). Европа се нашла на првом месту као простор на ком САД морају изградити „мир, стабилност, демократичност и неподељеност међу државама које га настањују“ (Clinton, 1997; White House, 1997). Препознаје се и изградња нове европске безбедносне архитектуре (White House, 1997). У том домену најзначајнија кохезивна безбедносна компонента (НАТО) препозната је као кључна у осигурању стабилности и на истоку Европе. Због тога Стратегија препознаје партнерство САД са Руском Федерацијом, програм „НАТО-Украјина“, као и припреме за чланство централноевропских држава у НАТО – Мађарске, Пољске, Чешке и Словачке (White House, 1997). Партикуларизам и усмереност на конкретне регионе у односу на глобални фокус у области безбедности, најбоље је дефинисан овом стратегијом. Идентификовани су циљеви спољнополитичке агенде за Кину и остатак Азије, као и за појединачне државе Јужне Америке, Блиског Истока и централне Африке (White House, 1997). Према наводима стратегије, потенцијално непријатељски региони креирају безбедносну слику глобалног нивоа, што обухвата Северну Кореју, Иран и Ирак (White House, 1997). Регионални фокус се на крају Клинтоновог другог мандата ослањао потпуно на Европу и у извесној мери на Азију. Стратегијом националне безбедности из 2000. године, управо ова два континента означена су као најзначајнији фокус америчке спољне политике, прокламујући заједничке вредности Европе и САД (White House, 2000).

Глобална војна доминација

За разлику од питања војног интервенционисања и трансатлантских односа, глобална доминација као трећа секвенца спољнополитичке доктрине у случају Била Клинтона је била испољена већ у његовом првом инаугуралном говору почетком 1993. године.

¹⁰³ У овој Стратегији се наводе догађаји од 5. октобра 2000. године током којих је свргнут с власти Слободан Милошевић као „позитиван пример демократизације СРЈ, која треба и може да постане корисна чланица међународне заједнице“ (White House, 2000: 54).

Клинтон је идентификовао „глобалну одговорност генерације која је стасавала током Хладног рата“ и „поновно рађање САД за глобално лидерство“ као два стуба на којима ће почивати нови свет (Clinton, 1993). Идеолошка матрица на којој се заснивао „нови свет“ о ком је Клинтон говорио, базирала се на слободи и демократији. Клинтон је поредио разлоге за ширење демократије у земљама трећег света са развојем демократских институција у САД (Clinton, 1993). Додатно, наглашена је намера САД да „води свет заједно са савезницима и да реагује војном силом када су угрожени витални интереси, о чему сведоче војници САД ангажовани у Заливу и Сомалији“ (Clinton, 1993). Настављајући се на свој инаугурални говор, у првом говору о стању нације, Бил Клинтон највећи део говора посветио је економским и социјалним питањима, не осврћући се на глобална питања нити на нарушавање глобалне стабилности. Указавши да „нација (*прим.аут.* САД) треба да тежи ка новом путу“, он је истакао да су САД задржале статус војне и економске суперсиле на глобалном нивоу након Хладног рата (Clinton, 1993).

На почетку другог мандата, Клинтон је америчку позицију описао као „неизоставни део Планете“, са задатком да одбрани мир и слободу и „осигура снажну и одлучну одбрану од тероризма“, а највећа светска демократија ће „водити читав свет демократских држава“ (Clinton, 1997). Овај став изречен током инаугуралног говора поводом ступања на дужност на други председнички мандат, конкретизован је у стратегијама националне безбедности САД из 1997. (*Стратегија националне безбедности за нови век*) која је иновирана 1998. године, као и Стратегији националне безбедности САД за ново доба из 2000. године. Стратегија националне безбедности САД из 1997. године наводи да осим дипломатских, Америка мора развијати и војне капацитете и спремност да очува прокламоване виталне интересе на целој планети, због чега је важно стварање снажних оружаних снага, које ће омогућити Америци да оствари „незапамћену улогу у међународном лидерству“ (White House, 1997). Стратегија националне безбедности САД усвојена 1999. године шири делокруг националних интереса САД у области безбедности на три категорије: виталне, важне и хуманитарне интересе. Учешће у НАТО операцијама зарад „окончања бруталних конфликта и успостављања мира у Босни и на Космету“ у овој стратегији виђено је као веома важан национални безбедносни интерес (White House, 1999: 3). Промоција демократије је реализована кроз два сегмента: институционализација и акти којима је ово питање секуритизовано. Војна интервенција на Хаитију током 1994. и 1995. године, представља „рани пример секуритизације демократизације“ (Søndergaard, 2015: 543). Поједини аутори се ограђују од процеса секуритизовања овог питања, наводећи да је секуритизација била селективна (Søndergaard, 2015: 544).

Интересантно је да се прва председничка прегледна директива, издата другог дана од почетка његовог мандата, односила на утврђивање политике САД у односу на ситуацију у бившој Југославији. Сличан такав акт (Директива број 26), усвојен је у априлу 1993. године, и почиње општом тврдњом да су демократија и људска права „водећи принцип спољне политике нове администрације“ (PRD 26, 1993). Оно што је интересантно у овом документу јесте позивање на оживљавање „демократске традиције САД“ као инспиратора промоције процеса демократизације широм света. Директивом је, Стејт департменту поверен задатак да утврди „начине којима се овај процес разликује или преклапа са људским правима или функцијама грађанског друштва“ (PRD 26, 1993). Директива је наложила државном секретару да развије опције којима би америчка администрација могла да оправда своје акције у промоцији демократије (1993: IIА).¹⁰⁴

¹⁰⁴ Директива захтева од агенција (обавештајне заједнице и других агенција чији је рад усмерен „ка споља“), да доставе могуће опције и пројекте у вези са сетом питања који се односи на подршку политичким странкама у егзилу, побољшању цивилно-војних односа, питања положаја жена, употреба

Елементи „доктрине ширења демократије“ (како одреднице Директиве стипулишу) систематизовани су у 10 питања. Према наводима из овог документа, агенције би новој администрацији требало да одговоре како да САД приступе политичкој реформи у недемократским државама од стратешког значаја, затим како оправдати економско-политичку активност према неким недемократским државама, попут Бурме, али не и у Народној Републици Кини. Уједно, захтевали су се одговори на који начин се САД могу носити са могућношћу да легитиман демократски процес у појединим државама доведе до избора недемократских политичких опција – као у Алжиру, како текст Директиве наводи (PRD 26, 1993). Додатно, у Директиви се као релевантна питања за операционализацију спољнополитичке доктрине наводи и могућ однос САД према свргнутим демократским владама, и оно што је најзначајније: шта радити након нереда који могу настати насилним свргавањем недемократских режима (1993: II4)? Још два сета питања се постављају у тексту директиве. Прва група питања се тиче односа спољне политике САД према праву на самоопредељење засновано на етничким, регионалним и религијским разликама на терену, као и утицаја популарне културе на политичке активности САД у конкретној држави (1993: II5). Свакако најважнија група питања односи се на демократизацију и постконфликтну изградњу државе. У првом се поставља дилема о релацији демократије и појава против којих се САД морају борити у будућности попут тероризма (PRD 26, 1993). На крају, у Директиви се постављају два питања, прво које се односи на оправдање за супротстављеност принципа спољне политике САД који налаже немешање у унутрашње послове других држава са једне, и промоције демократије у недемократским државама, са друге стране; друго, постоји ли оправданост у реализацији краткорочних циљева попут надгледања избора и дугорочнијих циљева попут изградње институција грађанског друштва (PRD 26, 1993)? Свеобухватна настојања Клинтонa за међународном институционализацијом процеса демократске транзиције на самом почетку његовог првог мандата је потврђена су самитом НАТО, који је, на његову иницијативу 1994. године успоставио програм „Партнерство за мир“. Намера за оснивањем оваквог формата проистекла је из жеље за ширим повезивањем трансатлантског простора и узајамним гарантовањем безбедности европског простора, што је требало да послужи као „основа за демократизацију Европе која је текла од 1989. године“ (White House, 1994: 3). Спољна политика демократске нације мора да служи интересима народа, а стратешки циљ САД почетком ере униполарности било је повећање броја демократских држава са тржишном привредом (White House, 1994: 2). У фокусу Клинтонове спољнополитичке агенде су се налазили постулати теорије демократског мира што је јасно исказано у Стратегији из 1994. године. У њој је прокламовано да је због „мање вероватноће да демократске државе уђу у међусобни рат“, интерес САД да учини све зарад креирања такве заједнице „отворених друштава нарочито у подручјима од највећег геостратешког интереса, попут простора бившег СССР“ (White House, 1994: 2). У Стратегији је такође наведено све што је Клинтон учинио у првој години свог мандата на пољу промоције демократије. Као најзначајније активности наводе се промоција демократије у Русији, Украјини и другим државама насталим распадом СССР-а, затим серија иницијатива у Источној Европи које ће на пољу политичко-економског ангажовања „поправити ситуацију“ на овом простору (White House, 1994: 5).

јавне дипломатије, медија, културних активности у ширењу „порука о предностима демократског пута“ (PRD 26, 1993).

Додатно, регистрован је и ангажман САД на регионалном плану попут кризе у Хаитију, учешће у изградњи мира у Анголи и Мозамбику, подршка Јужној Африци за одржавање демократских избора, као и сарадња са УН (1994: 5). Резултати представљеног приказа доктрина, показали су следећих неколико компоненти Клинтонове доктрине. Први је фаворизовање ширења демократизације као главног спољнополитичког интереса, уз задржавање статуса водеће суперсиле. У Директиви бр. 26, побројано је неколико елемената „функционалне демократије“ (PRD 26, 1993: 8).¹⁰⁵ Директива је препознала као кључне елементе успешне демократије заштиту и промоцију људских права и фундаменталних слобода попут слободе окупљања, мишљења, удруживања, изражавања и слично; владавину права и једнакост свих пред законима уз независно судство; политички плурализам који је оличен у правичним и слободним изборима и процесима; репрезентативну владу која је одговорна легислативи и свом бирачком телу; јасну одвојеност државе од странака; поштовање устава и политичко деловање у складу са позитивним законодавством; оружане снаге и полицију под цивилном контролом и под контролом цивилних власти; законодавни процес базиран на отворености; грађанско друштво са независним институцијама; независност медија; поштовања међународноправних обавеза; безбедно окружење и мирољубив однос са суседним државама; решавање евентуалних спорова демократским средствима (PRD 26, 1993: 8).

Спољнополитичка доктрина Била Клинтона је обухватала и такозвани интегрисани регионални приступ. Поред представљања стратешке визије о круцијалним изазовима, претњама и наративу у вези са међународним системом, све стратегије националне безбедности за време Клинтона имале су одвојен сегмент који је анализирао безбедносну и спољнополитичку агенду САД у следећим регионима: Европа и Евроазија, Источна Азија и Пацифички регион, Западна хемисфера, Блиски Исток и Јужна Азија, и напослетку Африка. Чак је и Хенри Кисинџер окарактерисао Клинтонovu доктрину као „серију неповезаних одлука у одговору на специфичне кризе“ (Economist, 2000: према: Dumbrell, 2002: 43). Ноам Чомски је у књизи објављеној 1994. године „Визија Клинтонова“, снажно критиковао спољнополитичка опредељења САД почетком деведесетих година прошлог века. Промоција демократије и либералних вредности је чинила језгро Клинтонове спољнополитичке агенде, иако поједини аутори сматрају да са појединим изузецима (процес демократизације Хаитија), Клинтон није значајно допринео демократизацији било којих држава или региона (Carothers, 1995: 18).¹⁰⁶ У литератури су постојале дилеме о „извозу демократије“ као природном наставку политике обуздавања (Brinkley, 1997). У првим годинама Клинтоновог првог мандата, два централна региона према којима је политика ширења демократије усмерена била су Латинска Америка и Источна Европа. Према академским становиштима, оба региона су била од „есенцијалне важности“ за очување мира и безбедности (Carothers, 1995). Расправљајући о промоцији демократије као наставку америчке спољне политике обуздавања, Каротерс наводи да иако је нова (прим. аут. Клинтонова) администрација то заступала, активности које је предузимала у прве две године мандата нису говориле у прилог тези логичног наследника промоције демократије након обуздавања (Carothers, 1995).

¹⁰⁵ Овим индикаторима је у доброј мери извршена конкретизација демократије као типа политичког режима, из перспективе САД као актера који спроводи њено ширење. У дискусији ове дисертације биће пружен осврт на ове елементе у анализи постконфликтне демократизације.

¹⁰⁶ Овакав став међутим треба узети са великом резервом имајући у виду да је чланак у ком Каротерс оспорава успех политике „извоза демократије“ објављен 1995. године, свега годину и по дана након почетка Клинтоновог мандата.

4.5.2 Бушова доктрина

Џорџ Вокер Буш (*George Walker Bush*) је био 43. председник САД у два мандата између 20. јануара 2001. и 20. јануара 2009. године. Председнички мандат је освојио након победе коју је остварио на изборима у којима му је противкандидат био представник Демократске странке Ал Гор (*Al Gore*) који је у два мандата био потпредседник САД за време Била Клинтона. Буш је описао своју победу као нову епоху у којој је друштво САД усмерено ка либерацији света, и у којој се једна суперсила (прим. аут. САД) „отиснула у свет како би га заштитила, али не поседовала, како би га одбранила али не и освојила“ (Bush, 2001). Тематизација Бушове спољне политике је изузетно дифузна и анализира питања од стигматизације појединих држава зарад предузимања акција против њих (Jervis, 2005; O'Reilly, 2012), преко секуритизације специфичних претњи по међународни мир и безбедност попут тероризма (Kagan, 2006; Winter, 2009), до теоријских конструката који објашњавају конкретне спољнополитичке акције Бушове администрације (Jervis, 2003). За потребе осврта на академску дискусију о Бушовој доктрини, биће прихваћена конкретизација доктрине коју је 2003. године сачинио Роберт Џервис (*Robert Jervis*). Овај аутор на адекватан начин рашчлањује и идентификује четири сегмента Бушове доктрине.

Први међу њима је прагматска злоупотреба тезе о демократском миру, која почива на претпоставци да унутрашњи политички режим држава утиче на њихову спољну политику и да стога постоји потреба за интернационализацијом појединих питања (Jervis, 2003). Промоција демократије јесте у извесној мери својеврсни наставак спољне и безбедносне политике његовог претходника Клинтонa, уз извесне нијансе. Док ће нешто касније бити дискутовано о упоредном приказу доктрина двојице председника, овде ће бити приказан осврт на „ширење демократије“ као компоненте спољне политике САД за време мандата Џорџа Буша (2001–2009). Овај амерички председник је био заговорник тврђег приступа по питањима инволвирања САД у глобалне токове, због чега и не чуди карактеризација „радикалног постхладноратовског председника“ који је радикализовао употребу силе (Santos & Teixeira, 2013).

Други сегмент Бушове доктрине према Џервисовој концептуализацији јесте борба против испољавања могућих претњи превентивним (и преемптивним) ратом, мером коју овај аутор означава „новом и енергичном“ (2003: 365). Критике превентивног рата се у појединим случајевима поистовећују са критикама хуманитарних интервенција. Слично томе, и оправдања за иницирање употребе силе у међународним односима су иста за оба случаја (Delahunty & Yoo, 2009), са изузетком субјекта који се штити, што је у случају превентивног рата – сопствена (прим. аут. америчка) популација, док је у случају хуманитарних интервенција као субјекат заштите идентификује популација државе која је жртва интервенције (2009: 6). Потреба за унилатералним деловањем у међународном систему јесте трећи сегмент Бушове доктрине према Џервисовом становишту (2003: 365). Несумњиво је да овакав став потврђује униполарност тадашњег међународног поретка и намеру САД да наметну и очувају своју водећу позицију у глобалним оквирима. Последњи стуб на ком почива Бушова спољнополитичка агенда представља *de lege ferenda* став да САД, на бази претходно наведена три сегмента, треба да пре(д)узму асертивну улогу у одржавању светског мира и стабилности (2003: 365). У овом сегменту се можда најбоље испољава суштина виђења војног интервенционизма као дела спољнополитичке доктрине.

Питања војног интервенционизма/употребе силе

Употреба војне силе и политике интервенционизма током првог мандата Џорџа Буша била је доминантно базирана на „Глобалном рату против терора“, односно војном одговору на терористичке акте и тероризам широм света.

СНБ из 2002. идентификује једнострану употребу војне силе у одговору на тероризам, наводећи ову појаву као „непријатеља човечанства“ (White House, 2002: 2). Војно испољена асертивност у комбинацији са жељом за унилатералним деловањем САД чинила је основ војног интервенционисања САД током оба Бушова мандата. Бушова доктрина у димензији „превентивног рата“, како је Роберт Делаканџи (*Robert Delahunty*) и Џон Јо (*John Yoo*) називају, има „снажне основе у политичкој и дипломатској историји САД, као и у међународнополитичкој пракси“ (2009: 19). Двојица аутора пружају аргументе за успостављање режима у ком би очување светског мира и безбедности представљало средство којим се може унапредити глобално благостање (2009: 20). Систем који предлажу ови аутори би почивао на принципу „оптималног нивоа употребе силе“, што би према њиховом виђењу омогућило употребу војних интервенција у појединим случајевима зарад превенирања, како наводе, „катастрофалне штете“ (Delahunty & Yoo, 2009).

Глобални рат против терора је представљао војни одговор администрације Џорџа Буша на терористичке нападе од 11. септембра. У оквиру овог „рата“, главне мете су биле терористичке групе, терористичке организације, појединци, као и државе које су им пружале уточиште и логистичку подршку. Почев од 1997. године, амерички Стејт департмент је индексирао терористичке групе које делују изван територије САД и до тренутка војне интервенције против Авганистана, идентификовао 22 такве групе (Defend America, 2002), а на крају 2020. године, листа је садржала 73 терористичке групе (Department of State, 2021). Ал-Каида је стављена на ову листу у октобру 1999. године. Као одговор на терористичке нападе од 11. септембра 2001. године, војна интервенција на Авганистан је представљала први пример употребе оружане силе у оквиру глобалног „рата против тероризма“. Прокламовани циљ интервенције била је смена талибанског режима који је пружао подршку Ал Каиди, а она је спроведена у сагласју са Бушовом доктрином преемптивног напада. У свом говору из 2002. године, Џорџ Буш је истакао да „безбедност Америке захтева да сви Американци буду перспективни и одлучни, да буду спремни на превентивне акције када је то потребно за одбрану слободе и вредности САД“ (Bush, 2002). Суштина Бушове доктрине у борби против тероризма огледала се у негацији било каквих разлика између терористичких група и влада које их подржавају. Позивајући се на интервенцију у Авганистану, Буш је изјавио да се „САД морају супротставити ширењу тероризма заједно са пријатељима и савезницима, као и са режимима који спонзоришу терор, као што овај случај (*прим.аут.* Авганистана) захтева“ (Bush, 2002). Интервенција у Авганистану, осим по својој неуобичајној дужини, карактеристична је и по копненој инвазији коалиције предвођене САД. У периоду између 2003. и 2008. године, број америчких војника у Авганистану достигао је 45.000 (Al Jazeera, 2021). Током 2011. године, убијен је вођа терористичке организације Ал Каида Осам Бин Ладен чиме су створени предуслови за потписивање политичко-безбедносног споразума о окончању борбених дејстава 2014. године.

Европоцентричност (регионализам)

У СНБ из 2002. године, Евопа је третирана као равноправан партнер у решавању конфликта и тензија на афричком континенту (White House, 2002: 10). Модалитети сарадње са Европом су дефинисани кроз координацију заједничких напора у међународним организацијама (White House, 2002: 17), а мисија САД је да очува економске и политичке везе са Јапаном и Европом (White House, 2002: 18). Ширење НАТО чланица на простору Европе зарад „повећања интересевропске безбедности“, као и осигурање учешћа националних контингената под окриљем НАТО у војним интервенцијама, дефинисани су као приоритети који се налазе на врху безбедносне агенде (2002: 18).

Настојећи да опише и објасни Бушову доктрину, Џервис указује на Ирак као на кључни проблем њеног спровођења у пракси. Водеће европске државе су одбиле партнерство 2003. године и ангажман у Ираку, али су ипак, према тврдњама овог аутора, наставиле са снажном употребом војне силе у свету (Jervis, 2003: 384). Сантос (*Maria de Castro Santos*) и Тејксејра (*Ulysses Teixeira*) сумирају расправу у вези са идентификацијом елемената америчке спољне политике у периоду након Хладног рата, наводећи њена три најзначајнија стуба: универзалност принципа Западне демократије и промоцију демократије „зарад добробити човечанства“ (Santos & Teixeira, 2013: 134). Други стуб обухвата поштовање премиса демократског мира према којој демократске државе не ратују међусобно, због чега је ширење демократије значајан допринос у креирању универзалног мира и глобалне безбедности (2013: 134).

Последњи стуб америчке спољне политике се односи на повезивање ширења демократије у свету са америчким економским интересима (Santos & Teixeira, 2013: 134). Они наводе да је трећи, лукративни принцип најдоминантније испољен у оправдавању војних интервенција против Авганистана и Ирака. Анализа садржаја преко 600 говора Била Клинтона и Џорџа Буша потврдила је постојање ова три стуба као конституената америчке спољнополитичке агенде. Борба против тероризма као тада најзначајније претње по безбедност САД и глобалну безбедност, у Бушовој доктрини базирана је на сврставању терористичких група и националних влада које их подржавају, у потпуно исти противнички табор.

Глобална војна доминација

У СНБ из 2002. године прокламовано је да напори САД након 11. септембра у борби против тероризма имају глобални домет (White House, 2002: 5). Такви напори су се одразили и на организацију председникове администрације која је добила новостворени Секретаријат за унутрашњу безбедност. Принципи на којима се заснивала политика безбедности Џорџа Буша у великој мери су приказани кроз његов говор пред Конгресом непосредно након напада у септембру 2001. године, затим обраћање у Варшави на Форуму о борби против тероризма (6. новембар 2001), као и низ других говора попут говора о стању нације у јануару 2002. и 2003. године, или у Војном институту Вирџинија (април 2002. године).

Међу многим говорима и документима, од нарочите важности за анализу Бушове доктрине издвајају се и његово обраћање у Академији „Вест поинт“ (енг. *West Point*) 1. јуна 2002. године, затим „Говор Ирачанима“ из октобра 2002. године, као и стратегије националне безбедности САД из 2002. и 2006. године. Стратегија националне безбедности САД из 2002. године наводи осам тематских области на које се фокусирао Бушова администрација у спровођењу спољне политике, који уједно чине и језгро Бушове спољнополитичке доктрине. Као први принцип идентификовано је вођство у борби за људско достојанство (White House, 2002: 1). Стратегија наводи елементе којима је администрација настојала да промовише људска права попут слобода и владавине права, слободе окупљања и говора и наводи пример петооктобарских протеста одржаних у Београду 2000. године. У Стратегији се као пример наводи „оснаживање промена у централној и источној Европи које су трајале између 1989. и 1991. године или петооктобарске демонстрације у Београду“ (2002: 3). Други принцип спољне политике тицао се ојачавања савезништава зарад борбе против тероризма и превенирања напада на савезнике, или на САД (2002: 5). Стратегија наводи као главни задатак уништавање терористичких организација и идентификује пример војне интервенције у Авганистану из 2001. као пример „пружања политичке економске, хуманитарне и безбедносне подршке“ овој држави зарад спречавања „насиља над сопственим становништвом, државама у окружењу и онемогућавања организовања

терористичких група“ (2002: 7). Трећи принцип се односио на сарадњу са партнерима зарад „гашења“ регионалних конфликта. Стратегија идентификује јужну Азију, делове Јужне Америке (Колумбију, Чиле), Индонезију и Африку, као делове света који представљају изазов регионалној стабилности (White House, 2002: 10). Адресирање ових претњи се може учинити једино „формирањем коалиције вољних“ и стварањем „кооперативних безбедносних аранжмана“ зарад ефикасне борбе против прекограничних претњи (2002: 11). Превенирање употребе ОМУ од стране непријатеља САД јесте четврти принцип на ком је заснована политика безбедности Бушове администрације.

Стратегија наводи спремност САД да заустави „одметничке државе и њене терористичке сараднике“ (2002: 14). У том смислу безбедносна политика била је усмерена на ефективно управљање последицама употребе ОМУ и минимизовање утицаја ове врсте оружја. Следећи принцип спољнополитичке доктрине јесте „успостављање нове ере глобалног економског развоја кроз слободна тржишта“. Шести принцип јесте наставак Клинтонове доктрине који се односи на ширење круга друштава у свету кроз изградњу њихове отворености и демократије. Стратегија наводи пружање ресурса за развојну помоћ државама које пролазе процес „националне реформе“ (2002: 21). Последња два принципа односе се на трансформацију институција САД у чијој су надлежности питања националне безбедности зарад „третирања изазова и шанси за XXI век“, као и развој агенде за сарадњу са другим „значајнијим центрима глобалне моћи“, у чему се идентификују НАТО, Јужна Кореја, Аустралија, Јапан, ЕУ и Кина (White House, 2002: 27).

Критике упућене Бушевој доктрини се могу сврстати у две групе. Прва група критика упућена је од стране академске заједнице и односи се на проблем озваничавања доктрине преемптивног удара као чиниоца америчке спољнополитичке доктрине. Такво декларисање политике преемптивног напада отворило је могућност и осталим државама у систему међународних односа да оправдавају своје војнополитичке претензије према другим државама. Далдер (*Daalder*) и Линдси (*Lindsay*) наводе намеру Русије да интервенише у Грузији (Daalder & Lindsay, 2003) која је исказана само неколико дана по објављивању преемптивне политике, док су поједини светски политичари тврдили да „преемпција не може бити прерогатив искључиво једне државе“ (2003: 126). Посматрано са позиције унипола, у тако организованом систему, злоупотреба права на преемптивни напад може бити фатална, имајући у виду да једино водећа суперсила може полагати право на њега. Следећа критика тиче се концептуалне неконзистентности коришћених појмова. Наиме, оно што је у доктрини означено као „преемптивни“ често је помешано са термином „превентивни“. Преемпција означава напад на државу за коју је готово извесно да ће ускоро отпочети сукоб, док превентивни напад означава сваку интервенцију која има за циљ да спречи ескалацију одређеног питања у сукоб већих размера. Због тога напад на Ирак 2003. године свакако није био преемптивни према појединим ауторима (Daalder & Lindsay, 2003; Søndergaard, 2015) што додатно уноси дилеме у погледу имплементације спољнополитичке доктрине у пракси.

Друга група критика Бушове доктрине формирана је на бази ставова домаће политичке јавности унутар САД као и у оквиру „Западног“ блока, односно европских држава савезница. Критика коју је упућивала домаћа политичка јавност односила се на могућност прављења још горег проблема употребом тврде, војне моћи. Тадашњи сенатор Џо Бајден (*Joe Biden*) је током 2002. године изразио забринутост у погледу напада на Ирак, наводећи да то може имати за последицу управо оно што је разлог могућег напада: коришћења оружја за масовно уништење од стране Ирака као својеврсну одмазду за нападе на њену територију (Daalder & Lindsay, 2003).

Међутим, иако је гласао за одобрење за употребу силе 2002. године, Џо Бајден је током 2019. изјавио да се „супротстављао рату у Ираку од самог почетка“ те да је његов глас у Сенату био упућен „ка ангажману САД у оквиру истражитељског тима Уједињених нација, а не за употребу оружане силе на терену“ (ABC News, 2019).

Насупрот бројим критикама упућеним Бушовој доктрини које су идентификоване у оквиру настојања да се уобличи научна анализа спољнополитичке и безбедносне доктрине (Dombrowski & Payne, 2003; Gurtov & Van Ness, 2004; Boyle, 2004; Kellner, 2004; Fiala, 2007, 2008), Делахант и Јо наводе да она никако није била аномалија, већ да представља савршено укотвљен сегмент вишедеценијске америчке стратешке мисли (Delahunty & Yoo, 2009). Додатно, ови аутори упућују на некохерентност оправдавања појединих превентивних ратова, уз истовремену осуду спровођења хуманитарних интервенција (2009: 23), док са друге стране, од појединих аутора ова доктрина прихваћена је као „револуција Џорџа Буша у спољној политици“ (Daalder & Lindsay, 2003). Спољна политика Буша је осим евоцирања војног интервенционизма у ери униполарности као кулминирање вилсонизма доживљена и као одговор на нове изазове у систему међународних односа, који су према појединим ауторима захтевали употребу силе зарад очувања *status quo* (Miller, 2003).

4.5.3 Обрасци спољнополитичке и безбедносне агенде Клинтон и Буша

У претходна два потпоглавља анализирани су говори, стратешки и доктринарни акти кроз призму три секвенце спољнополитичке и безбедносне доктрине САД коју су понудили Степак и Витларк. У Табели 12 приказана је упоредна анализа образаца (секвенци) спољнополитичке доктрине за оба председника исказана кроз асертивно или дефанзивно, на бази могућег односа – става према појединачној секвенци у одређеном делу њихових мандата.

Табела 12: Упоредни приказ анализе образаца спољнополитичке агенде САД (Клинтон и Буш, 1993–2008)

		Тенденције*						
Клинтон	1. мандат	Д ↔	Д ↗	Д ↔	А ↘	А →	А →	'93-97.
	2. мандат	Д →	А	А ↗	А ↔	Д ↙	Д ↘	'97-01.
Буш	1. мандат	А ↗	А ↔	А ↙	А ↔	А ↗	А ↗	'01-05.
	2. мандат	А →	Д ↙	Д ↘	Д ←	А ←	Д →	'05-09.
		Политика интервенционизма		Евроатлантска питања, региони		Глобална војна супремација		

*. А – асертивна; Д – дефанзивна; У комбинацији са следећим симболима тенденција: ↗ - изгледи даље јачања тенденција; ← - стагнира са тенденцијом повратка на *status quo ante*; → - стагнира са изгледима за иновирањем; ↙ - регресира ка асертивности *status quo ante*; ↘ - регресира ка новом моделу асертивности; ↔ - без промена;

Извор: Аутор

У погледу динамике дефинисања спољнополитичке агенде (и тиме секвенци доктрине), Бил Клинтон је, због специфичног историјског и међународнополитичког момента имао „тежи“ задатак, имајући у виду да је постојала потреба за обимнијом и свеобухватном променом парадигме на којој ће се заснивати политика безбедности САД након окончања биполарности.

Мада постоји значајно несагласје између две доктрине, спољнополитичка агенда Буша представља својеврсни модификовани наставак Клинтонове доктрине, у првој деценији XXI века.¹⁰⁷ Клинтонову администрацију је за време његовог првог мандата одликовао релативно дефанзиван однос према секвенцама доктрине и припремање „терена“ путем промена релативно дифузне политике претходника Џорџа Буша старијег. Тек у изборној кампањи након које је освојио други мандат, асертивност спољнополитичке доктрине Била Клинтона је доживела своју пуну експанзију, што је нажалост у пракси испољено кроз неколико примера војног ангажовања САД у Сомалији, Босни и Херцеговини, на Хаитију и у случају СРЈ. Регионална политика је доживела свој пуни замајац у доктрини Била Клинтона, а нарочито однос према Европи која је током његовог првог мандата доживљавала нову еру у политичкој интеграцији. У том периоду је такође Источна Европа, тада скрајнута од бившег Совјетског блока, била у жижи промоције демократије што је нарочито било важно у општој стратегији ширења демократије у свету коју је промовисао Клинтон. Иако је упоредна анализа појединачних елемената двају доктрина, потврдила консензуалан и опште познат став према ком су САД у ери униполарности доминантно биле асертивна суперсила, она је показала релативан дисконтинуитет у погледу такве асертивности који је испољен у првом делу Клинтоновог првог мандата.

Буш је на изузетно интензиван начин започео свој мандат у погледу имплементације политике војног интервенционизма, имајући у виду да су током његовог првог мандата реализоване две најзначајније војне интервенције у првој деценији XXI века. Осим што је за време Бушовог мандата, Америка етаблирана као једина преостала суперсила, војне интервенције у Авганистану и Ираку демонстрирале су и њену спремност да глобално војно лидерство оствари и очува војним средствима. Имајући у виду да је Буш доживео „европски дебакл“ одсуством подршке Француске и Немачке за војно учешће у Ираку 2003. године, његова „европска политика“ је била усмерена на очување трансатлантских односа, имајући у виду да САД у том тренутку нису имале значајнијег економског, политичког и војног партнера од Европске уније. За разлику од Била Клинтона, Бушова спољнополитичка агенда је одликована већим нивоом асертивности у све три анализиране секвенце спољнополитичке доктрине.

Његова Стратегија националне безбедности САД из 2002. године наводила је ширење „развојног круга“ кроз демократизацију друштава и изградњу предуслова развоја демократичности. Поглавље VII Стратегије прокламује циљеве Бушове администрације из 2002. године, који су се тицали глобалног економског раста и развоја, повећања фондова за земље у развоју и побољшања деловања Светске банке и осталих развојних банака (White House, 2002: 22). Последично, све поменуте мере требало је да обезбеде предуслов за ширење демократије на глобалном плану (2002: 22). Међутим, овакви елементи политичког дискурса представљали су банализацију тезе о демократском миру и пример прагматске злоупотребе теоријских конструката у дневнополитичке сврхе. Таква асертивност је последица и нових околности које су се тицале потенцијалних изазова и изазивача хегемонији САД, имајући у виду да је *status quo* ере униполарности трајао готово читаву деценију на крају XX века.

¹⁰⁷ Аргумент за ову тврдњу лежи у чињеници да је Стратегија националне безбедности САД за ново доба, усвојена у децембру 2000. године, свега неколико недеља пре краја Клинтоновог председничког мандата, а прва наредна стратегија националне безбедности је донета тек две године касније на средини Бушовог мандата.

ЧЕТВРТО ПОГЛАВЉЕ

5. СТУДИЈЕ СЛУЧАЈА

У овом поглављу биће представљене, хронолошким редом, војне интервенције на СРЈ, Авганистан и Ирак. Свака од студија случаја обухвата краћи историографски преглед унутрашње политичке динамике ових земаља, затим могуће узроке војних интервенција, као и оправдање једностране примене силе од стране интервенишућег актера. Средишњи део студија случаја укључује мапирање оружаног сукоба – опис тока војне интервенције, актера, жртва и војних исхода. Након тога, следи анализа и приказ налаза за све три варијабле – промене у типу политичког режима, консолидацију институција сектора безбедности и билатералне везе сваке од појединачних земаља са САД. Налази сваке од студија случаја представљаће улазне параметре за БФЦ модел постконфликтне изградње државе.

5.1 Војна интервенција на СРЈ 1999. године

СРЈ је била проглашена 27. априла 1992. године и под тим називом трајала до 2003. године, када је Уставном повељом успостављена државна заједница Србија и Црна Гора.¹⁰⁸ Према одредбама Устава из 1992. СРЈ су чиниле две равноправне републике – Србија и Црна Гора (Устав СРЈ, 1992: чл 1-2). Њена укупна површина износила је 102.350 километара квадратних и простирала се правцем север-југ на централном делу Балканског полуострва. Површина Републике Србије износи 88.361 километар квадратни, а њена јужна Аутономна покрајина Косово и Метохија (у даљем тексту АП КиМ или Космет) заузима географски југ Србије и простире се на површини од 10.887 километара квадратних што чини 12,3% укупне територије Републике Србије (РЗС, 2020). Према подацима Светске банке, број становника у Републици Србији је до 1994. године бележио раст када је Србија имала 7.73 милиона становника, а у тренутку војне интервенције је имала 7.54 милиона (без АП КиМ) (World Bank Data, 2021).¹⁰⁹ Током 2019. године је у Републици Србији (без АП КиМ) први пут у последњих неколико деценија, забележено мање од 7 милиона становника – 6.94 милиона (World Bank Data, 2021). Према попису из 2002. године, у Србији је (без података са АП КиМ) живело 82,8% Срба, близу 4% Мађара, нешто више од 1,8% Бошњака, док су остале етничке групе ("Југословени", Бугари, Румуни, Русини) биле мање заступљене (РЗС, 2002). Интервенција на СРЈ догодила се у деликатном тренутку – након вишегодишњег и изузетно комплексног грађанског рата који је оставио бројне последице по друштвено-политички живот у републикама тада већ бивше СФРЈ, као и на свакодневни живот грађана почев од нарушене инфраструктуре, ниског економског стандарда и економско-политичких санкција под којима су се нашле поједине од њих. СРЈ је у периоду између 1992. и 1995. године била предмет свеобухватних санкција УН-а, што је значајно ослабило њене капацитете и оријентисало тадашњу државу на домаћу привредну производњу.¹¹⁰

¹⁰⁸ Дисолуција ове двочлане федерације је дефинитивно окончана референдумом у Црној Гори у мају 2006. године, када је Србија *volens nolens* обновила своју државност и преузела међународноправни субјективитет претходне државе.

¹⁰⁹ У години када је НАТО извршио агресију на СРЈ, на територији АП КиМ живело је 1.76 милиона становника, а имајући у виду да попис није спроведен, процењује се да је тај број остао непромењен и у 2020. години (World Bank Data, 2021).

¹¹⁰ Савет безбедности УН-а је на седници одржаној 30. маја 1992. године, Резолуцијом бр. 757 успоставио систем свеобухватних санкција против тадашње СРЈ. Резолуцијом је био забрањен увоз свих производа који потичу из СРЈ, као и све активности у смислу промоције извоза у било којој форми са територије Србије и Црне Горе (UN SC Resolution 757, 1992: art. 4a). Резолуцијом је, додатно, забрањена било каква финансијска помоћ од стране иностраних тела и агенција (1992: art. 5) и затворен је вазушни простор СРЈ за све комерцијалне летове (1992: art. 7a). У домену међународних односа, Савет безбедности је обавезао

Додатно, у (западном) свету је владао изразито негативни сентимент у односу на тадашњу СРЈ, настао као последица негативне медијске манипулације и кампање која је вођена годинама уназад због грађанског рата на просторима Хрватске и Босне и Херцеговине. Дешавања на Балкану, прецизније на територији бивше СФРЈ, за америчку администрацију су била на врху њене спољнополитичке агенде. Прва председничка директива Била Клинтона 1993. године по ступању на дужност, односила се на утврђивање спољне политике САД према ситуацији у бившој Југославији у којој је у том тренутку трајао грађански рат. У Директиви се изразито негативно третирају активности политичких лидера Срба на простору Балкана, па се тако као кључни задаци наводе „осујећивање српске агресије“, „стајање на пут српским освајањима“ и „војно кажњавање Србије за учињене активности“ (PRD No. 1, 1993).¹¹¹

Интервенција на СРЈ је по свим критеријумима међународног права, представљала типичан пример оружане агресије. Академске полемике о међународноправној природи НАТО интервенције на СРЈ у западној литератури углавном су фокусиране на оправдавање „хуманитарних“ аспеката употребе војне силе зарад „заштите људских и мањинских права на Космету (Charney, 1999; Henkin, 1999; Parenti, 2000). Међутим, дебата о међународноправном легалитету интервенције неспорно потврђује да она није била правно утемељена, односно да је представљала противправан напад на једну суверену државу. Признајући да војна интервенција против СРЈ није била у сагласности са Оснивачком повељом УН, Чарни (Charney) наводи да овај случај представља „преседан у очувању људских права“ који ће утицати на будуће сличне активности НАТО (1999: 836). Због нарастајућих проблема и опонирања политици глобализма током читаве деценије, ова интервенција се могла антиципирати, имајући у виду да су власти реметиле глобалистичке планове Запада (1999: 838).¹¹² Посматрано из перспективе интервенишућег актера (САД и њених западних савезница), питање војне интервенције на СРЈ везује се за међуетничке проблеме на простору Косова и Метохије, који су кулминирали деведесетих година прошлог века у јужној српској покрајини.¹¹³

све чланице УН-а да смање своја дипломатска и конзуларна особља (1992: art. 8a) и обуставе правни саобраћај са СРЈ и њеним органима и компанијама (1992: art. 9). Коначно, обустављени су сви међународни спортски догађаји на територији СРЈ (1992: art. 8b), као и научна, технолошка и културна сарадња (1992: art. 8c), чиме је СРЈ остала потпуно изолована од међународне заједнице. Резолуцијом СБ УН бр. 820, санкције су поштрене и додатно проширене на забрану свих транзита кроз територију СРЈ (ваздушни, поморски, речни и копнени коридори) и на замрзавање финансијских средстава Владе СРЈ, односно њених компанија у иностранним банкама (UN SC Resolution 820, 1993: art. 21-22). Санкције против СРЈ укинута су 1995. године, Резолуцијом СБ УН бр. 1022. За детаљнији академски преглед и аргументовану дискусију о санкцијама против СРЈ у периоду 1992-1995. видети у: Dimitrijević & Pejić; 1995; Аврамовић, 1998.

¹¹¹ У Директиви се јасно наглашава да ће председник Клинтон у свом новом мандату „са великом пажњом предузети активности са европским партнерима зарад заустављања рата у БиХ“ и охрабрити међународну заједницу да употреби све врсте економског и војног притиска како би „победили лидерство Србије“ (PRD 1, 1993: 2).

¹¹² Предмет ове дисертације не обухвата дискусију о правним и моралним аспектима употребе војне силе ни за један од три анализирана случаја. Уместо тога, аутор ће представити разлоге којима је интервенишући актер легитимизовао своје војне акције против СРЈ, Авганистана и Ирака, као сегмент уобичајеног мапирања оружаног сукоба.

¹¹³ Колике су биле етничке нетрпељивости и потпуно супротна становишта о статусу АП КиМ показала су поједина истраживања јавног мњења. У анкети коју су спровели Форум за етничке односе и Институт за филозофију и социологију из Приштине током 1997. године, евидентно је било постојање разлика у преференцама у погледу будућег статуса АП КиМ које се доминантно испољило у етничким различитостима. Ово истраживање је репрезентативно јер је узорак био сачињен од стране Срба, Албанаца и других етничких мањина. На питање о преференцама за будући статус покрајине, 73% Срба и 2% Албанаца се изјаснило за укидање аутономије, 1% Срба и 60% Албанаца изјаснило се за припајање АП КиМ Албанији, а велика разлика у процентима уочена је и у „независном Космету“, „специјалном статусу

Наводно нарушавање људских права и слобода на територији Космета је у значајној мери интернационализовано током 1998. године (о овоме ће бити речи у даљем тексту овог потпоглавља), што је послужило као основа за оправдавање интервенције годину дана касније. У том смислу, сагласно предмету и циљевима дисертације, први део овог потпоглавља биће усмерен на анализу дешавања из 1998. године, која су претходила војној интервенцији, као и на ток саме војне интервенције против СРЈ (1999. година). Централни сегмент ове студије случаја усмерен је на утврђивање динамике типа политичког режима СРЈ (СЦГ), њеног односа са интервенишућим актером, као и на изградњу институција у оквиру сектора безбедности са нарочитим акцентом на реорганизацији Министарства одбране и реформских процеса МУП-а, у периоду од неколико година након бомбардовања. Пар догађаја је определило овако постављен временски период. Најпре, Република Србија је усвојила свој први устав као самостална држава 2006. године, затим њена јужна покрајина је противправно унилатерално прогласила независност у фебруару 2008. године, а на глобалном плану се такође догодило неколико догађаја попут кулминације светске економске кризе (2008/2009) и, коначно, крај мандата америчког председника Џорџа Буша и тиме својеврсне промене парадигме у имплементацији спољне политике САД.

5.1.1 Узроци војне интервенције на СРЈ

Најистакнутији политички и безбедносни проблем на територији АП КиМ током деведесетих година огледао се у затегнутости етничких односа између Срба и Албанаца и сепаратистичким и терористичким активностима косовских Албанаца у последњим годинама ХХ века. У правно-политичком и територијалном смислу, Косово и Метохија представља *de iure* и *de facto* део територије данашње Републике Србије. Правно стипулисање статуса Косова и Метохије је у свим послератним уставима пратило настојање за очувањем територијалне целовитости Републике Србије у данашњим границама. Уставом Федеративне Народне Републике Југославије (ФНРЈ) из 1946. године, територија тадашње федерације је била подељена на шест република, од којих је Народна Република (НР) Србија у свом саставу имала две покрајине са израженим степеном аутономије – аутономну покрајину Војводину и Аутономну косовско-метохијску област (Устав ФНРЈ, 1946: чл. 2). Интересантно је да је Уставом СФРЈ из 1963. године, релативно скрајнуто питање територијалне аутономије покрајина. Предвиђено је да у Социјалистичкој Републици (СР) Србији „постоје аутономне покрајине, Војводина и Косово и Метохија, које су 1945. године установљене одлуком Народне скупштине Народне Републике Србије на основу изражене воље становништва тих подручја“ (Устав СФРЈ, 1963: чл. 111). Додатно, потврђено је да су аутономне покрајине „друштвено-политичке заједнице у саставу републике“ (1963: чл. 112). Према уставном решењу из 1974. године, простор Косова и Метохије је третиран као део тадашње Социјалистичке Републике Србије у статусу аутономне покрајине (Устав СФРЈ, 1974, чл. 2; Устав СР Србије, 1974: чл. 1).

Истим Уставом, аутономија покрајине је дефинисана као „аутономна самоуправна демократска друштвенополитичка заједница заснована на власти и самоуправљању радничке класе...“ (1974: чл. 4). И Уставом СР Србије из 1974. године потврђен је став федералног Устава да је територија СР Србије јединствена, а да се границе могу мењати само одлуком Скупштине СР Србије (1974: чл. 3). Аутономним покрајинама је дато право да „самостално уређују законима и другим прописима друштвене односе, осим оних односа који се уставом уређују републичким законом јединствено за целу територију СР Србије“ (1974: чл. 293).

АП КиМ“ и „прелазном протекторату“ за шта су се Албанци масовно изјашњавали, а против чега је била готово апсолутна већина Срба (Vreme, 1999).

Територијална аутономија је у значајној мери повећана чланом 296, који стипулише да се општење између републичких и општинских органа у аутономним покрајинама врши преко органа покрајинске управе (Устав СР Србије, 1974: 296). Уставом Републике Србије из 1990. године аутономне покрајине су утврђене као облици територијалне аутономије (Устав Србије, 1990: чл. 6), које су образоване у складу са „посебним националним, историјским, културним и другим својствима њихових подручја“ (1990: чл. 108). Највиши правни акт покрајине, сагласно овом Уставу је био статут (1990: чл. 110). Устав СРЈ из 1992. године не третира аутономне покрајине као део територије федерације, већ се констатује да је чине Република Србија и Република Црна гора (Устав СРЈ, 1990: чл. 2). Овакво уставно решење је очекивано имајући у виду да је у тренутку његовог доношења, на простору Југославије буктио грађански рат. Устав Републике Србије из 2006. године је специфичан по својој преамбули у оквиру које се констатује да је „Покрајина Косово и Метохија саставни део територије Србије“ и „да има положај суштинске аутономије у оквиру суверене државе Србије“ (Устав РС, 2006). Аутономна покрајина је дефинисана као „територијална заједница основана уставом, у којој грађани остварују право на покрајинску аутономију“ (2006: чл. 182).

Догађаји попут усвајања декларације о „Републици Косово“ (1990) и константни напади на званичнике институција СРЈ и Албанце лојалне централној власти обележили су прву половину деведесетих година ХХ века на Космету. Међутим, прво појављивање терористичке такозване „ослободилачке војске Косова“ (ОВК) у јавности, догодило се 28. новембра 1997. године на Дан албанске заставе. Приликом посете Београду, 15. јануара 1998. године, тадашњи изасланик америчког председника и државног секретара за имплементацију Споразума из Дејтона, Роберт Гелбард (*Robert S. Gelbard*) изјавио је да САД „снажно осуђују сваку терористичку активност од стране косовских Албанаца“, као и да „верују да је Косово интегрални део СРЈ“ (Gelbard, 1998).

Након неколико недеља, амерички државни секретар је поново посетио Београд и поновио своје изјаве из јануара. У обраћању медијима, Гелбард је говорио о насиљу свих сукобљених страна које се дешавало на терену и осудио „неприхватљиво насиље које чине терористичке групе на Космету, а нарочито ОВК, која је ван сваке сумње терористичка група“ (Gelbard, 1998). Оваква изјава високог званичника САД дошла је у тренутку када је у САД на снази био Закон о борби против тероризма и ефективном извршењу смртне казне усвојен од стране Конгреса 1996. године (US Congress, 1996). Овај закон третира међународни тероризам као озбиљну и смртоносну претњу која нарушава виталне интересе САД (1996: sec.302a). Још важније, закон предвиђа да државни секретар САД доноси дискрециону одлуку о идентификовању терористичке групе уколико утврди да група делује изван граница САД, да је укључена или чини терористичке активности и да те активности нарушавају безбедност САД (1996: sec.219). Овакво кумулативно испуњење критеријума према виђењу тадашње администрације није постојало пошто није процењено да ОВК може нарушити националну безбедност САД (Nation, 1998). Међутим, као што је претходно истакнуто, изасланик државног секретара (који у надлежности има могућност проглашавања групе – терористичком) је неколико пута јавно истакао да ОВК јесте терористичка група.¹¹⁴ Активности ОВК на територији АП КиМ је и Контакт група окарактерисала као терористичке у заједничком саопштењу након састанка у Лондону 9. марта 1998. године, а начин за „победу тероризма за званични Београд је био омогућавање истинског политичког процеса“ Албанцима насељеним на АП КиМ (Contact Group,

¹¹⁴ Према виђењу Крега Нејшна (*Craig Nation*), управо су ове Гелбартове изјаве дате против ОВК, Милошевић је интерпретирао као зелено светло за наставком политике у јужној покрајини (Nation, 1998).

1998).¹¹⁵ Савет безбедности УН-а је резолуцијама број 1160 и 1199 такође потврдио постојање терористичких активности на АП КиМ (UN SC Resolution 1160, 1998: art. 2-3; UN SC Resolution 1199: art. 6). На домаћем плану је у том тренутку свакако значајније било законодавство СРЈ које је ову материју веома штуро регулисало кроз Кривични закон СРЈ. Овај акт из 1992. године, стипулише кривично дело тероризма као „...акт насиља којим је створено осећање несигурности код грађана“ (1992: чл.125). Поред легислативног занемаривања ове материје од стране позитивног права тадашње Југославије, предвиђена казна за извршење кривичног дела тероризам је била веома блага – најмање три године затвора (1992: чл.125). Слаба криминализација овог кривичног дела и одсуство безбедносне стратегије и доктринарних аката у области одбране земље, нису никако у пракси значили потцењивање ситуације на терену имајући у виду да је руководство СРЈ посматрало дешавања као претњу по националну безбедност. Сагласно томе, војне и нарочито полицијске снаге званичне СРЈ су биле у стању максималне приправности у том периоду, о чему ће детаљније бити речи у наставку. Постоје ставови који упућују на малициозно представљање ОВК као „терористичке групе“ од стране високих званичника САД почетком 1998. године. Прецењујући изјаву изасланика америчког председника, тадашњи Београд ју је доживео као „сигнал за немилосрдну противтерористичку борбу, без изазивања јачег критичког одговора Запада“ (Nation, 1998; ИСК, 2000: 147).

Процењује се да је ОВК у јулу 1998. године чинило око 500 припадника (Nation, 1998) и да је имала под контролом око 30% површине АП КиМ (Butler, 2012). За разлику од процена Крега Нејшна (*Craig R. Nation*), Бела књига Владе Србије која пописује терористичке и криминалне активности на територији АП КиМ, наводи да је током НАТО агресије, ОВК била најбројнија, са 20.000 чланова, а трансформацијом ове терористичке групе око 5.000 чланова остало је у саставу такозваног Косовског заштитног корпуса (КЗК) (Влада Србије, 2003: 13). Исте године је на простору АП КиМ извршено близу 1.900 терористичких напада од стране припадника ОВК, од чега 1.129 против снага безбедности СРЈ (Бериша, 2012: 186). Према наводима МУП-а, убијено је 115 српских полицајаца, 46 цивила српске и 77 цивила албанске националности, рањено 158 лица и киднаповано близу 300 (Бериша, 2012: 186). У преко 100 оружаних напада на граници између СРЈ и Албаније, убијено је 36 припадника Војске Југославије (2012: 187). Влада Србије документовала је близу 6.600 терористичких напада извршених у периоду између 1998. и августа 2003. године на простору АП КиМ и територији општина Прешево, Медвеђа и Бујановац, од чега је преко 90% напада било усмерено према српској популацији (Влада Србије, 2003: 21).

У истом периоду, ОВК је убила 1.206 лица, и отела 1.146 грађана претежно српске националности (2003: 21). На припаднике Војске извршено је 10, а на припаднике МУП-а Србије 57 напада (2003: 21). Након што је ОВК распуштена у октобру 1999. године, на простору АП КиМ, Влада Србије идентификовала је чак 40 оружаних албанских група из редова ОВК који су наставили са криминогеним активностима (Влада Србије, 2003: 17). Почетком априла 1998. године, тадашњи председник Слободан Милошевић је поднео предлог о одржавању референдума на ком би се држављани Републике Србије изјаснили о међународном посредовању у решавању ситуације у јужној покрајини.

¹¹⁵ У питању је полуформални мултилатерални формат који су чиниле Француска, Немачка, Италија, Руска Федерација, САД и Уједињено Краљевство, а који је устројен зарад артикулисања ставова и политике Запада у односу на конфликте на простору бивше СФРЈ.

Тај предлог су подржале Влада и Народна скупштина која је 7. априла донела одлуку о одржавању референдума за 23. април исте године, што је представљало изузетно кратак временски период за логистичку организацију плебисцита.¹¹⁶ Референдум је тадашњем руководству СРЈ служио за додатну легитимизацију спољнополитичких одлука и активности на унутрашњем плану. Упркос томе, резултати плебисцита нису имали већи утицај на агенду међународне заједнице, што се видело из одредаба Резолуције број 1203 коју је СБ УН усвојио 24. октобра 1998. према којој је СРЈ била обавезана да прихвати међународно посредовање (мисију ОЕБС-а) у решавању кризе (UN SC Resolution 1203, 1998: art. 5).

5.1.1.1 Конструисање „косовске кризе“:

Интернационализација проблема на Косову и Метохији

Интернационализација унутрашњих сукоба није иманентна само догађајима на простору СРЈ. Напротив, са променом начина у функционисању међународног система по унилатералној основи, огромна већина унутрашњих питања суверених држава није остала „испод радара“ великих сила. Претходно је истакнуто да је војна интервенција против СРЈ по многим критеријумима била специфична. Једна од кључних одлика укључује погрешну перцепцију у погледу објекта (мете) војне интервенције. Док је истом била укључена цела територија СРЈ (Република Србија и Република Црна Гора), у западној литератури је као једини објекат интервенције идентификован простор Косова и Метохије.¹¹⁷

Тиме је неколико година пре војне интервенције, топоним „Косово“ обилно промовисан као засебан ентитет и страна која је на „противничкој страни званичног Београда“ (OSCE, 1998; UN, 1998; Contact Group, 1998, 1999). Стављање ситуације у АП КиМ на међународни ниво учињено је посредством неколико мултилатералних форума – УН, ОЕБС, ЕУ, Контакт групе и НАТО, а томе је претходило идентификовање овог питања као „безбедносног изазова који треба решити“ (White House, 1997). У својој књизи посвећеној конфликтима на простору бивше СФРЈ, Михаел Паренти (*Michael Parenti*) детаљно је описао и анализирао демонизацију Срба која је нарочито била присутна у Западним медијима током прве половине деведесетих, као и на самом крају XX века. Паренти указује да агресија на СРЈ из 1999. заправо није у потпуности окончана имајући у виду да „ће политика хегемонизма нарочито испољена на подручју Балкана, бити настављена и на почетку XXI века“ (Parenti, 2000).¹¹⁸

Грађански рат на подручју бивше СФРЈ представљао је једно од последњих безбедносних жаришта у Европи након окончања Хладног рата. Према становишту појединих аутора, тадашња Србија је у очима Запада виђена као „продужетак тоталитарне југословенске традиције“, која „прети слободном формирању независних држава на простору Балкана“ (Kaldor, 1993: 96).

¹¹⁶ На укупно 9.836 бирачких места, на референдумско питање које је гласило „*Да ли прихватате учешће страних представника у решавању проблема на Косову и Метохији*“, чак 94,7% бирача је гласало негативно, потврдним одговором се изјаснило 3,4%, док је неважећих гласова било близу 2% од укупног броја гласача (РЗС, 1998: 5). Према подацима Републичког завода за статистику (РЗС), на територији АП КиМ, било је уписано близу 1,1 милион гласача од којих је свега 36,2% остварило своје бирачко право (1998: 14), што је у односу на републички просек од 73% изузетно ниско.¹¹⁶ Разлог за то била је чињеница да су косовски Албанци масовно бојкотовали изборе, тако да је одзив на већини бирачких места у већини општина на територији АП КиМ био испод 50% (РЗС, 1998: 43).

¹¹⁷ Ово се рефлектовало не само академској сфери (Henkin, 1999; Phillips, 2007; Butler, 2012), већ и у медијским извештавањима глобалних медијских кућа, као и у документима међународних организација и агенција.

¹¹⁸ Овакву политику Запада према СРЈ, Паренти је описао као чин „продужене агресије“ (2000: 205). За подробнију дискусију о такозваном процесу „фрејмовања“ одређене кризе на примеру СРЈ, видети у: Parenti, 2000; Yang, 2003; Berinsky & Kinder, 2006.

Мери Калдор је своју тезу о „новој“ природи ратова (о којој је подробније дискутовано раније у тексту), у значајној мери изградила на примеру сукоба у бившој Југославији. Она наводи да су интензитет насиља, укљученост мноштва актера (осим држава и њихових оружаних снага), као и специфични догађаји који су доспели у жижу светске јавности – попут наводних злочина у Сребреници, допринели ширењу негативне слике о Србији (Kaldor, 2004). У литератури се налазе и ставови према којима су сукоби у периоду између 1992. и 1995. године на простору бивше Југославије представљали увертуру у кулминацију „Западног одговора“ на балканску кризу, што је резултирало оружаном агресијом против СРЈ 1999. године (Schwabach, 1999). Пред крај 1998. године НАТО је видео простор Космета као „преосталу претњу безбедности региона“ због чега је донета одлука о војном интервенисању против СРЈ (1999: 418).¹¹⁹

Годину дана пре бомбардовања, ОЕБС је уз представнике Европске уније и САД саопштио да „ситуација на Космету није унутрашње питање СРЈ, због кршења принципа на којима се заснива рад ОЕБС-а што има утицаја на регионалну безбедност“ (OSCE, 1998). Стратегија националне безбедности САД из 1997. године третира је Балкан као подручје које „дживљава демократизацију и трансформацију ка тржишној привреди“, што укључује „обнављање аутономије Косова и Метохије унутар Србије“ (White House, 1997). Годину дана касније, Клинтонова администрација је објавила иновирану стратегију националне безбедности у којој је изражена „забринутост за проливање крви које прети стабилности широм Балкана“ (White House, 1998: 38). У тој Стратегији је размотрена могућност да НАТО „одврати даље насиље против цивила на простору АП КиМ“ (1998: 38). У наставку ће бити приказане активности међународних организација којима је косовско питање стављено високо на глобалну безбедносну агенду што је представљало увертуру у оружану агресију против СРЈ. Паралелно са конфликтима на подручју бивших република СФРЈ, као кључни изазов националној безбедности СРЈ појавио се тероризам ОВК на простору АП КиМ. Иако је током 1997. године било спорадичних сукоба између званичних полицијских снага СРЈ и албанских терористичких група, интернационализација тзв. „косовске кризе“ почела је током 1998. године активностима бројних међународних тела и организација попут Контакт групе, Савета безбедности УН, ОЕБС-а (и његових привремених мисија) и наравно НАТО-а, што ће бити приказано у наставку.

Активности Контакт групе

Међу актерима који су допринели стављању ситуације на АП КиМ на међународни план истиче се Контакт група. У периоду између 1998. године (када је усвојена прва заједничка изјава која се односила на ситуацију у СРЈ) и 1999. одржано је девет састанака овог мултилатералног формата. На састанку одржаном у Вашингтону (8. јануар 1998) препоручено је да званични Београд и Приштина раде заједнички на „изналажењу решења за остваривање мира“, што би допринело „међународном положају и кредибилитету Београда у случају брзог и ефикасног решавања проблема“ (Contact Group, 1998). Месец дана касније (25. фебруара) Контакт група се поново састала у Москви и констатовала да је у односу на неколико позива „учињено веома мало на напретку регионалне стабилности“ (Contact Group, 1998). Контакт група је на овом састанку позвала и на хитно решавање проблема и примену Споразума о образовању без даљег одлагања (Contact Group, 1998).¹²⁰

¹¹⁹ Патриција Коландер (*Patricia Kollander*) види војну интервенцију из 1999. као продужетак и уједно крај циклуса конфликта који су погађали простор Балкана током прошлог века (Kollander, 2004).

¹²⁰ Споразум о образовању потписан је 1. септембра 1996. године између председника СРЈ Слободана Милошевића и лидера Албанаца са територије АП КиМ Ибрахима Ругове (*Ibrahim Rugova*). Споразумом је требало омогућити приступ образовном систему на свим нивоима, Албанцима насељеним на територији

Током марта, одржана су два састанка овог мултилатералног формата – 9. марта у Лондону и 25. марта у Бону, оба захтевајући од председника Милошевића да у року од 10 дана повуче јединице специјалних полицијских снага, допусти приступ Међународном комитету Црвеног крста и представницима амбасада на територију АП КиМ, као и да у „конструктивном маниру“ потврди да ће сарађивати са чланицама Контакт групе (Contact Group, 1998). Захтевано је успостављање мисије на простору АП КиМ од стране Комесаријата за људска права УН, затим изражена је подршка стварању такозване „Гонзалесове мисије“ и затражен повратак мисија ОЕБС-а на простору АП КиМ и АП Војводина (Contact Group, 1998).

На другом мартовском састанку одржаном у Бону, чланице Контакт групе су ревидирале активности учињене од стране власти у Београду и установиле постојање „извесног напретка“ у испуњењу захтева који су се односили на иницирање политичког дијалога о аутономији АП КиМ као и о примени Споразума о образовању (Contact Group, 1998). Контакт група је опет потврдила своје противљење терористичким акцијама албанских екстремиста и слично као у изјави из Лондона, потврдила да „не подржава нити независност АП КиМ нити одржавање *statusa quo*“, већ решавање кризе на принципима „поштовања територијалног интегритета СРЈ, принципа из Хелсинкија, и оснивачке повеље УН“ (Contact Group, 1998). Следећи састанак Контакт групе одржан је 29. априла у Риму, током ког је ситуација на Космету окарактерисана као „изузетно опасна и неодржива“ (Contact Group, 1998). Истакнуто је да су све чланице Контакт групе „снажно против независности Космета“, осудивши „повећан степен насиља који се дешавао тих дана у покрајини“ (Contact Group, 1998). Састанак у Риму ни на који начин није понудио конкретно решење спора, већ је оставио странама да саме дођу до адекватног договора, али је понудио „пакет мера за стабилизацију односа“ који се састојао из два сегмента.¹²¹

Наредни састанак Контакт групе одржан је 8. јула 1998. у Бону, након чега се представници ових држава нису састајали све до јануара 1999. године. У саопштењу издатом након овог састанка, Контакт група је први пут нагласила да „одговорност за нарушавање безбедности на простору АП КиМ лежи на Београду, упркос деловању наоружаних група косовских Албанаца“ (Contact Group, 1998). Тако су догађаји нарушавања безбедности и противтерористичка акција у селу Рачак, представљали окидач за војну интервенцију и врхунац настојања Вилијама Вокера да исту оправда пред међународном јавношћу. У овој акцији, током 15. јануара 1999. године, снаге безбедности СРЈ су се сукобиле са припадницима ОВК у поподневним часовима, што су према наводима појединих медија регистровани верификатори ОЕБС-а (NIN, 2002). Истог дана, верификатори су пријавили 5 цивилних жртава у околини Рачка (NIN, 2002).

покрајине, укључујући и ангажман наставника и професора албанске националности (Sant Edigio, 1998). Иако текст договора није објављен у јавности, поједини медији су нагађали да се СРЈ обавезала да исплати заостале зараде професорима и наставницима албанске националности за шест година уназад колико је трајао њихов бојкот савезног образовног система (NIN, 1996). Још чудније је што је у договору посредовала хуманитарна организација Сен Едиђио из Италије, у чијој архиви стоји попис договорених мера за надгледање примене овог Споразума од стране мешовите комисије сачињене од представника СРЈ, косовских Албанаца и представника ове организације (Sant Edigio, 1998).

¹²¹ Први се односио на поштовање принципа на којима почива међународна заједница, те да оквир за дијалог „мора да буде подржан и од стране Београда и од лидера косовских Албанаца“ (Contact Group, 1998). Други сегмент је укључио предлог конкретних мера које стране морају да остваре, и захтевао тренутни „прекид репресије од стране Београда у складу са Резолуцијом 1160 и снажну осуду тероризма од стране ОВК“, затим поновно отварање мисије ОЕБС у СРЈ и на простору АП КиМ, као и осигурање мера које ће да изградње поверење међу странама у погледу дуготрајнијег мира (Contact Group, 1998).

Дан касније, 16. јануара, уз масовну пратњу иностраних новинара Вокер је ушао у село и приказао жртве, како је тврдио „40 цивила који су страдали као последица прекида примирја и провокације коју су учиниле југословенске снаге“ (AP, 1999). Вокер је овај случај описао синтагмом „масакр у Рачку“ (AP, 1999), што су САД и њене савезнице потврдиле као свој званичан став поводом оправдавања војне интервенције против СРЈ (Clinton, 1999; Albright, 1999; Blair, 1999).¹²² Тадашње југословенско Министарство спољних послова је у одговору на позив ОЕБС-а, истог дана негирало да су жртве из Рачка били цивили, како је представљено у извештају верификатора ОЕБС-а са терена и тврдило да су „све жртве били мушкарци старији од 18 година, од којих је већина била у униформама ОВК“ (NIN, 2002).

Истовремено, југословенско Министарство унутрашњих послова је 16. јануара издало саопштење у ком је било наведено да су се припадници МУП-а „сукобили са једном терористичком групом“ и да је приликом сукоба „рањен један полицајац, а више десетина терориста убијено“ (NIN, 2002). Даница Марковић је истог дана у својству истражног судије обавила увиђај у Рачку. Она је у многобројним интервјуима, као и у својој књизи, истакла да су у Рачку убијени припадници ОВК, а не недужни цивили како је то представљено у светским медијима (Политика, 2020). У једној од својих изјава у вези са „случајем Рачак“, Хелена Ранта (*Helena Ranta*) која је руководила форензичким тимом Европске уније, признала је да је Вилијам Вокер вршио снажан притисак на њу у погледу захтева за политичком и правном карактеризацијом наводних злочина што је она одбила (Insajder, 2017). Иако никада није доказано да су жртве у „случају Рачак“ били цивили, овај догађај је искоришћен као окидач за НАТО агресију против СРЈ која је почела два месеца након тога. Након вишемесечне паузе, чланице Контакт групе су се, последњи пут пре војне интервенције, састале 22. јануара 1999. године након противтерористичке акције у месту Рачак, а коју су најснажније осудиле и окарактерисале као „акт масовних убистава“ (Contact Group, 1999). Упркос честим позивима на сарадњу са Гонзалесовом комисијом (OSCE, 1998; UN SC Resolution 1199, 1998; UN SC Resolution 1203, 1999) и редовним реакцијама на дешавања у СРЈ, активности Контакт групе остале су у сенци Савета безбедности и НАТО.

Савет безбедности УН

Савет безбедности Уједињених нација је током 1998. године усвојио чак три резолуције које су се односиле на смиривање тензија у СРЈ. Прву у низу усвојио је 31. марта (Резолуција 1160) и њоме је кулминирало глобално међународноправно конструисање кризе на простору АП КиМ. Она је усвојена као последица политичких одлука донетих од стране Контакт групе и тематски се наставља на њене закључке од 9. и 25. марта. Резолуцијом је СРЈ позвана да постигне политичко решење „косовске кризе“ у складу са захтевима Контакт групе из марта. Њоме је наглашено да уколико званични Београд жели да победи терористичке акте на АП КиМ, треба да „понуди косовским Албанцима истински политички процес“ (UN SC Resolution 1160: 1998: art. 2).

Савет безбедности је овом Резолуцијом, због „забринутости о даљем нарушавању мира и стабилности на АП КиМ“, наметнуо и ембарго СРЈ у погледу увоза и извоза војне опреме, наоружања, муниције и било којих средстава који могу користити у војне сврхе (1998: art. 8). Средином јуна 1998. Слободан Милошевић и Борис Јељцин су, након билатералног састанка у Москви, упутили заједничку изјаву Генералном секретару Уједињених нација у којој су нагласили важност очувања територијалне целовитости

¹²² Савет безбедности је такође „случај Рачак“ окарактерисао као „масакр“. У (правно необавезујућој) изјави председавајућег овим органом, објављеној 19. јануара 1999. наведено је да СБ УН најснажније осуђује „масакр који се догодио у Рачку“ и да прихвата изјаву Вилијама Вокера према којој су „...оружане снаге СРЈ и припадници српске полиције директно одговорне за овај догађај“ (UN SC Press Release, 1999).

СРЈ и осудили „све форме тероризма, сепаратизма и оружаних активности против цивила“ (Joint Statement, 1998). У изјави је СРЈ изразила спремност за политичким дијалогом, као и разговорима о аутономији АП КиМ у складу са међународним стандардима (Joint Statement, 1998). Додатно, СРЈ је изразила спремност и да допусти слободу кретања на територији АП КиМ за представнике дипломатског кора и међународних организација (Joint Statement, 1998). Савет безбедности УН је 23. септембра усвојио Резолуцију број 1199 којом је захтевао испуњење услова постављених од стране Контакт групе од 12. јуна исте године (UN SC Resolution 1199, 1998: art. 2-6) и подсетио на Милошевићеву изјаву о спремности СРЈ за постизањем мира (1998: art. 5).¹²³ Резолуцијом је наглашена и забринутост међународне заједнице за потенцијално нарушавање регионалне безбедности и стабилности (1998: art. 16).¹²⁴ Трећу по реду резолуцију у вези са ситуацијом на Космету (бр. 1203), СБ УН је усвојио 24. октобра којом је потврдио претходне споразуме између Владе СРЈ и ОЕБС-а, као и између Владе СРЈ и НАТО о механизмима којима се вршила верификација догађаја на територији јужне покрајине. Међутим, овом резолуцијом је захтевано поштовање одредаба претходне две (1160 и 1199) од стране Београда и косовских Албанаца (UN SC Resolution 1203, 1998: art. 1-4). Резолуцијом се од обе стране захтевао и слободан пролаз припадницима КВМ-а (1998: art. 9) и упућен је захтев лидерима косовских Албанаца да осуде терористичке акте (1998: art. 10), што се у пракси није остварило.

Активности Организације за безбедност и сарадњу у Европи

Организација за безбедност и сарадњу у Европи – ОЕБС, је имала изузетно важну улогу у конструисању „косовске кризе“ на међународном нивоу. Њен статус и улогу медијатора су признале чланице Контакт групе, НАТО, чак и Савет безбедности УН у својим резолуцијама о ситуацији у СРЈ, а активности ОЕБС-а на простору СРЈ су спроведене на основу договора Милошевић-Холбрук од 13. октобра 1998. Влада СРЈ и ОЕБС су 16. октобра 1998. године потписале Споразум о успостављању Косовске верификационе мисије (КВМ), зарад реализације задатака поверених резолуцијама СБ УН. Према одредбама Споразума, КВМ је имала статус дипломатске мисије, а мандат је требало да јој траје годину дана (KVM Agreement, 1998: 1-2). КВМ је имала двоструки – општи и посебни мандат. Општим мандатом јој је поверено вршење послова верификовања поштовања одредби Резолуције 1199 СБ УН и извештавања УН-а и Савета ОЕБС-а (1998: II-1). Посебним мандатом, КВМ-у је поверен посао физичког обиласка насеља у покрајини зарад истраживања поштовања примирја (1998: III-1). Самим успостављањем ове мисије делимично је окрњен суверенитет СРЈ и пре војне интервенције 1999. имајући у виду да су, сагласно одредбама Споразума, њене власти морале на седмичном нивоу да извештавају Мисију о кретањима снага Војске Југославије унутар и око АП КиМ.

¹²³ Ову Резолуцију је Савет безбедности усвојио након неколико недеља снажних притисака и лобирања од стране администрације САД (Butler, 2012: 146). Додатно, током јесени 1998. Клинтонова администрација је одобрила око 20 милиона долара зарад пружања помоћи „гашењу хуманитарне катастрофе на Космету“, што је представљало још један од начина којим се ово питање сврставало на врх међународне политичке и медијске агенде (2012: 146).

¹²⁴ У марту 1995. године СБ УН је Резолуцијом 983 основао Снаге УН за превентивно деловање (енг. *UN Preventive Deployment Force – UNPREDEP*) са мандатом очувања мира и превентивног деловања у случају нарушавања мира у пограничним подручјима са СРЈ (UN SC Resolution 983, 1995: art. 2). Резолуцијом 1186 СБ УН од 21. јула 1998. број припадника ове мисије је повећан на 1.050, а мандат последњи пут продужен до 28. фебруара 1999. године, имајући у виду да је НР Кина уложила вето на наредну предложену резолуцију којом би се даље продужио мандат овој мисији.

Споразумом је предвиђено одашиљање 2.000 „ненаоружаних верификатора из земаља ОЕБС-а“ (1998: IV-1), међутим, на терену их је било око 1.400 (KVM, 1999). Стални савет ОЕБС-а је на одржаном 25. октобра 1998. године, усвојио Одлуку о успостављању Косовске верификационе мисије (OSCE, 1998). Овом Одлуком је ОЕБС исказао спремност за почетак активности које се тичу верификације у вези са деловањем сукобљених страна на Косову и Метохији „са захтевима које је поставила међународна заједница у вези са решавањем кризе на Косову“ (OSCE, 1998).¹²⁵ ОЕБС је неколико недеља након окончања војне интервенције (1. јула) успоставио своје присуство у виду мисије на простору Косова и Метохије. Сагласно Одлуци којом је основана, Мисија ОЕБС-а је чинила „посебну компоненту у оквиру УНМИК-а, мисије Уједињених нација“ (OSCE, 1999). Као приоритетни задатак Мисије ОЕБС-а, постављено је преузимање водеће улоге у питањима која се тичу изградње институтција, демократизације и људских права (OSCE, 1999). Одлуком се конкретизују области у оквиру којих ће Мисија обављати своје задатке, а то су изградња капацитета „нове косовске полицијске службе“, демократизација – кроз развој организација цивилног друштва, политичких партија и медија, надзора изборног процеса у будућности, промоције људских права и слично (OSCE, 1999: art.1-5).

Иако се Одлука бр. 306 позивала на резолуцију 1244 Савета безбедности УН-а, овакво омеђавање мандата дубоко је задирало у гарантовану сувереност тадашњој СРЈ на простору јужне покрајине. Додатно, ни на једном месту у Одлуци о оснивању, Стални савет ОЕБС-а није нагласио статусну неутралност нити је апострофирао територијалну аутономију коју Косово и Метохија имају у саставу Републике Србије. Осим КВМ, активности ОЕБС-а у погледу ситуације на Космету су се огледале и у координацији међународних организација по овом питању. ОЕБС је у децембру 1996. године основао техничку мисију за нагледање ситуације у СРЈ и њено чело именовано Фелипеа Гонзалеса (*Felipe Gonzales*) специјалног изасланика за ОЕБС-а за СРЈ (OSCE, 2000). Мисија се састојала од представника Тројке ОЕБС-а (у том тренутку Пољске, Данске и Норвешке), затим од чланова Контакт групе и представника аустријског председавања Европском унијом (OSCE, 1998). У (једином) извештају ове комисије објављеном 23. јула 1998. године, закључено је „потпуно одсуство поверења између две највеће етничке заједнице на Космету“ и истакнуто погоршање ситуације које „може довести до отвореног сукоба“ (OSCE, 1998).

Активности НАТО

Северноатлантски савет је у изјави од 5. марта 1998. године осудио „бруталност“ српске полиције над „мирним демонстрацијама“ у Приштини које су одржане 2. марта (NATO Press Release 98-29, 1998). Овом изјавом НАТО је подржао међународне напоре других актера, попут ОЕБС-а у решавању кризе и истакао „да међународна заједница има легитимни интерес за решавање догађаја на Косову и Метохији, чија стабилност утиче на цео регион који је од значаја за Алијансу“ (NATO Press Release 98-29, 1998). Током 1998. године, активности НАТО у погледу ситуације у СРЈ су нарочито интензивирани. У саопштењу од 30. априла, НАТО је класификовао интензитет кризе на Космету као „високоризични сет догађаја за ексалацију у отворени сукоб у региону“ (NATO Press Release 98-51, 1998). Крајем маја одржана је седница Северноатлантског савета са ситуацијом на Космету као једном од главних тема.

¹²⁵ Косовска верификациона мисија је укинута Одлуком бр. 306 Сталног савета ОЕБС-а, 8. јуна 1999. године, када ју је, сагласно Одлуци 306, заменила привремена „Оперативна група за Косово“, транзициони инструмент који је требало да омогући успостављање Мисије ОЕБС-а на Косову и Метохији. Мандат привремене Оперативне групе је трајао до 1. јула исте године (OSCE, 1999).

Савет је изразио забринутост да би „криза на Космету могла да угрози функционисање Дејтонског споразума и мир на простору Босне и Херцеговине и Балкана“ (НАС, 1998).

У овом тренутку је *status quo* од стране међународне заједнице напуштен што је у овом саопштењу и констатовано као „неодрживо решење“, због чега је Северноатлантски савет идентификовао два циља НАТО-а у вези са овом кризом. Први се односио на промоцију безбедности суседних земаља – Албаније и Македоније, а други на активан допринос „мирнодопском решавању ситуације кроз подршку одговору међународне заједнице“ (НАС, 1998).¹²⁶ НАТО је већ у августу 1998. године као једну од опција предвидео и војни ангажман и то копненим и ваздушним нападима у случају да „постоји изражена потреба за њима“ (Solana, 1998).

На састанку Северноатлантског савета, одржаном 24. септембра 1998. усвојена је Директива о активирању војних снага држава чланица НАТО (енг. *Activation Warning - ACTWARN*), којом се омогућава војни напад на СРЈ. Тадашњи генерални секретар НАТО Хавијер Солана, изјавио је да је оваква одлука усвојена „као подршка Резолуцији СБ УН 1199“, и појаснио да „текст директиве предвиђа и ваздушни и копнени војни ангажман на територији СРЈ“ (Solana, 1998).¹²⁷ У новембру 1998. године је Северноатлантски савет упозорио међународну заједницу о „драстичном непридржавању резолуција СБ УН од стране СРЈ“, као и од стране наоружаних „косовских елемената попут ОБК“ (НАС, 1998). Хавијер Солана је 13. октобра обавестио светску јавност да је НАТО, упркос договору Холбрук - Милошевић, одлучио да стави на снагу наредбу о активирању снага (енг. *Activation Orders - ACTORDS*) која омогућава брзо војно ангажовање у року од 96 часова (Solana, 1998). Крајем октобра, Хавијер Солана је изјавио да се председник СРЈ „није повиновао резолуцијама СБ УН број 1160, 1199 и 1203“, и да је због тога НАТО био „приморан“ да изда директиву о активирању снага (Solana, 1998).

Међутим, до краја октобра, СРЈ је повукла преко 4.000 припадника специјалне полиције са АП КиМ, што је Солана истакао у свом обраћању. Упркос томе, НАТО је одлучио да задржи наредбу о активацији снага до даљег, описујући је као „снажан дипломатски инструмент за смиривање ситуације на терену“ (Solana, 1998). Активности НАТО у војном домену су биле комплементарне активностима КВМ и подразумевале су војно надгледање поштовања одредаба Резолуције 1199 СБ УН из ваздуха, прелетима над јужном покрајином. То је логистички учињено посредством војне операције „Орлово око“ (енг. *Eagle Eye*) у којој су директно су учествовале САД, Уједињено Краљевство, Холандија, Француска, Немачка и Италија (Judah, 2008). Потписивањем споразума између Владе СРЈ и НАТО 1998. године, СРЈ је дозволила ваздушне прелете изнад дела своје територије, неборбеним авионима као и дроновима. Мисија „Орлово око“ имала је три задатка од којих је први био да верификује одредбе Резолуције 1199 које се односе на активности снага безбедности, лоцирање система наоружања СРЈ, слободу кретања цивила и достављање хуманитарне помоћи (Allied Force SOUTH, 1999). Други задатак био је процена прикупљених података и израда анализа, што је омогућавало спровођење трећег задатка који се односио на извештавање Северноатлантског савета и ОЕБС-а (Allied Force SOUTH, 1999). Заједничко седиште КВМ и НАТО мисија било је у Куманову и основано је 26. новембра 1998. године (Allied Force SOUTH, 1999).

¹²⁶ Посвећеност чланица НАТО-а безбедности Албаније и Македоније није остала само на декларативној подршци. На састанку одржаном у Луксембургу, 28. маја, Северноатлантски савет је одобрио позиционирање НАТО Стајаћих медитеранских поморских снага - *STANAVFORMED* у албанској луци у Драчу до средине 1998. (НАС, 1998). Додатно, НАТО је током 1998. године појачао активности војне сарадње и комуникације са властима у Скопљу посредством Партнерства за мир и предвидео подршку УНХЦР-у у случају „хуманитарне кризе на овом простору“ (НАС, 1998).

¹²⁷ Обраћајући се на конференцији за медије, Хавијер Солана је окарактерисао Резолуцију СБ УН број 1199 и *ACTWARN* Директиву као „јединство међународне заједнице у решавању кризе на Космету“ (Solana, 1998).

Први прелет над територијом АП КиМ учињен је 17. октобра, а мандат мисије окончан је 24. марта 1999. када је иницирана оружана агресија против СРЈ.¹²⁸ Хавијер Солана је 28. јануара 1999. саопштио да су „наредни дани кључни за доношење одлуке о војној интервенцији“ (Solana, 1999). Међутим, јасна намера о планираној војној интервенцији демонстрирана је његовом изјавом да се унутрашњи конфликти на простору бивше СФРЈ „не окончавају сами од себе, већ једино употребом војне силе од стране међународне заједнице“ (Solana, 1999). Два дана касније, огласио се Северноатлантски савет који је издао саопштење поводом ситуације на Космету.

Савет је означио антитерористичку акцију у Рачку „масакром“ (НАС, 1999), позивајући на што хитнију сарадњу власти СРЈ са међународном заједницом у погледу изручења извршилаца ове акције (НАС, 1999). Крајем фебруара НАТО је поздравио преговоре у Рамбујеу, а Хавијер Солана је изразио наду да ће до 15. марта „бити постигнут мировни споразум о прекиду ватре“ (Solana, 1999). Оваква изјава је представљала очигледну неистину имајући у виду да су преговори у Рамбујеу служили оправдавању покушаја Запада за постизањем договора, упркос практично донетој одлуци о агресији против СРЈ. До отпочињања бомбардовања, НАТО се још једном огласио 22. марта, саопштењем у ком је кратко истакнуто да је „у одговору на репресију и непопуштање званичног Београда, Северноатлантски савет овластио генералног секретара НАТО да донесе одлуку о ваздушним нападима уколико за тим буде потребе“ (НАС, 1999).

5.1.2 Легитимизација војне интервенције на СРЈ

Премда је војну интервенцију против СРЈ спровео НАТО, у унилатералном поретку на прелазу између XX у XXI век, пресудну улогу у креирању „политике Запада“ (и последично одлуке о једностраној употреби оружане силе у међународним односима) имале су САД. Водећа улога ове државе унутар Алијансе по питању интервенисања потврђена је и у обраћањима државних званичника непосредно након почетка војне интервенције крајем марта 1999. године (Albright, 1999; Clinton, 1999). Због тога је Клинтонова одлука о употреби силе, представљала и изузетно важно унутарполитичко питање, око ког су постојала спорења председника и Конгреса током неколико претходних деценија у сваком конкретном случају иницирања војне интервенције.¹²⁹ Сагласност Конгреса изостала је у случају војне интервенције против СРЈ. Предлог резолуције о ауторизацији председника да употреби војну силу, представио је у Представничком дому 5. маја Хербер Бејтман (*Herbert H. Bateman*), међутим гласање о резолуцији никада није стављено на дневни ред, тако да она није ни усвојена.

¹²⁸ Седиштем координационог центра за верификацију командовао је Дејвид Монтгомери (*David Montgomery*) који је био директно подређен команданту команде у Напуљу. Особље је почело да долази у седиште у Куманову 19. октобра, а укупно је било ангажовано 150 припадника оружаних снага држава чланица НАТО – Француске, Данске, Немачке, Холандије, Норвешке, Португала, Уједињеног Краљевства, САД и Белгије (Allied Force SOUTH, 1999).

¹²⁹ Истраживања јавног мњења која је спровео Истраживачки центар Пју у вези са војним ангажовањем против СРЈ из марта и априла 1999. године, показала су да је током марта 60% Американаца подржавало војну интервенцију, док јој се 29% испитаних противило, а 11% није имало одговор (Pew Research Center, 1999). Слична статистичка расподела забележена је и у поновљеној анкети спроведеној у априлу. Међутим, америчка јавност је перципирала проблеме на Космету као „веома озбиљан проблем за САД“ – око 38% испитаних у марту, док је чак 57% у априлу одговорило потврдно на ово питање. На питање да ли су забринути у вези са финансијским трошковима војне интервенције, у марту је 21% испитаних потврдно одговорио, док је у априлу близу 40% испитаних изразило бојазан за прекомерним трошковима агресије против СРЈ (Pew Research Center, 1999). Анкете Галупа спроведене у октобру 1998. и крајем марта 1999. године, показале су велики број неопредељених испитаника (17%) током 1998. године (Newport, 1999). Свега дан након што је отпочела агресија, 50% Американаца ју је подржало док је чак 40% испитаних било отворено против војног ангажовања против СРЈ (Newport, 1999).

Тиме је председник САД практично прекршио Резолуцију о ратним овлашћењима имајући у виду да му је Конгрес ускратио подршку за употребу војне силе.¹³⁰ Поједини аутори су војну интервенцију против СРЈ окарактерисали „сломом Резолуције о ратним овлашћењима“ (Geoffrey, 2000; Damrosch, 2000). Предложеном резолуцијом би била пружена подршка председнику САД у употреби војне силе против „режима СРЈ“ зарад окончања „конфликата који су иницирани против Словеније, Хрватске и Босне и Херцеговине“ (106th Congress, Res. 51. [introduced], 1999). Као циљеви употребе силе, дефинисани су окончање такозваног „етничког чишћења етничких Албанаца“, као и „успостављање практичног и делотворног споразума за повратак Албанаца на простор Косова и Метохије, укључујући и право да слободно изабере владу у аутономној покрајини Косово и Метохија“ (1999: sec. 2(b). Овом (никада усвојеном) резолуцијом је предвиђено и слање 4.000 припадника оружаних снага САД на простор Космета или максимално „14% укупног броја оружаних снага коалиције НАТО“ (1999: sec. 3a), а интересантно је да је ова ауторизација била карактерисана као операција изградње мира (1999: sec.3a-b), а не као класична војна интервенција што је био случај са сличним одобрењима за употребу војне силе у случају Авганистана и Ирака.

Легитимизовање агресије на СРЈ је почело преговорима у Рамбујеу 6. фебруара 1999. Михаел Батлер (*Michael Butler*) наводи да су ти преговори представљали лажно настојање Запада за оправдавањем већ донете одлуке о војној интервенцији. Такозвани „преговори“ како их Батлер иронично назива, само су додатно стигматизовали Србе као „агресоре“, а косовске Албанце као „жртве“, што је појачало негативан сентимент у јавности Западних земаља према политици званичног Београда и олакшало оправдавање војне интервенције пред њиховом јавношћу (Butler, 2012). Предложеним споразумом је била „понуђена“ практична окупација СРЈ од стране НАТО трупа, што би се на територији АП КиМ још конкретније испољило кроз стално присуство војника и цивила НАТО држава чланица (Parenti, 2000). На целој територији тадашње СРЈ, возила, војници и летелице НАТО имале би неограничено право кретања, а војници окупационих сила би уживали имунитет над домаћим судовима опште и посебне надлежности (Parenti, 2000: 112). СРЈ би била приморана да уступи сву телекомуникациону и инфраструктурну подршку трупам на терену што је представљало ултиматум којим је СРЈ стављена у замку и којим би потпала под фактичку окупацију НАТО (Parenti, 2000: 115) Прихватање таквог споразума би био класичан пример уговорне окупације и *sui generis* ултиматум без рата (Perazić, 2000). Хенри Кисинџер је документ из Рамбуја окарактерисао као „језив дипломатски ултиматум који никада није требало да буде представљен у таквој форми“ јер је то била провокација и изговор за отпочињање напада (UK Daily Telegraph, 1999: према: Balkan Insight, 2019).¹³¹

¹³⁰ Током трајања НАТО интервенције против СРЈ, група од 26 чланова Представничког дома, предвођена републиканцем Томом Кембелом (*Tom Campbell*), упутила је Савезном суду САД тужбу против председника Клинтона због повреде овлашћења у погледу употребе војне силе у случају СРЈ. Међутим, тужба је одбачена (на дан окончања агресије), под образложењем да „амерички Конгрес може ускратити право на употребу војне силе посредно, ускраћивањем извора финансирања таквих активности“ (Washington Post, 1999; Yoo, 2000: 1674). Сенат је 23. марта изгласао резолуцију којом је овластио председника за употребу оружане силе и ваздушних напада против СРЈ, међутим, резолуција није прихваћена од стране Представничког дома, чиме је постала ништава (US Congress, 1999). Предлагач ове резолуције био је Џозеф Бајден, који је на изборима одржаним 2020. године, изабран за председника САД. Представнички дом је 24. маја усвојио Резолуцију 130 којом је изразио подршку припадницима Оружаних снага САД „на терену“, односно свима који учествују у војној интервенцији против СРЈ (106th Congress). Међутим, она по свом карактеру и садржају ни на који начин не пружа ауторизацију за употребу силе, већ само пружа декларативну подршку трупам, које учествују у оружаном сукобу.

¹³¹ Предложени документ из Рамбујеа је представљао намерни покушај постављања критеријума за које се знало да југословенска делегација неће прихватити. Паренти наводи сведочења запослених у Стејт

Као што је претходно истакнуто, непосредан повод за иницирање војних напада на СРЈ био је „случај Рачак“, односно антитерористичка акција српских специјалних полицијских снага у оквиру које је убијено 45 припадника ОВК (NIN, 2002). Северноатлантски савет је 17. јануара осудио ову акцију назвавши је „масакр над косовским Албанцима“ (NAC Press Release 99-03, 1999), што није одговарало истини имајући у виду да су у питању били војници у униформи, а не цивили као што је представљено светској јавности. Обраћајући се нацији у ноћи када су извршени први напади на СРЈ, Клинтон је истакао да „Америка делује зарад заштите хиљада недужних људи на Космету“, затим зарад „спречавања рата ширих размера“, као и због „промоције вредности, очувања интереса САД и унапређења мира“ (Clinton, 1999).

Клинтон је окрививши Милошевића за ратове на подручју СФРЈ, окарактерисао агресију „моралним императивом за очување америчких националних интереса“ (Clinton, 1999).¹³² Додатно он је тврдио како ова војна интервенција мора бити оправдана и зарад безбедности суседних земаља, Македоније и Албаније (Clinton, 1999). Према његовим речима, „војна кампања на СРЈ требало је да омогући просперитетну и безбедну Европу, јер је историја показала да је САД безбедна само ако је и Европа безбедна“ (Clinton, 1999). Два дана након почетка војне интервенције против СРЈ, тадашња државна секретарка Медлин Олбрајт (*Madeleine Albright*) упутила је такозвани „говор српском народу“ у ком је истакла да је бомбардовање СРЈ „настало као производ одбијања договора из Рамбујеа“ који би српском народу „омогућио демократију и заштиту права становника АП КиМ, гарантујући останак покрајине у оквиру Србије“ (Albright, 1999). Олбрајтова је цинично изјавила и да је НАТО „био приморан да покрене кампању, коју нико унутар Алијансе није желео“ (Albright, 1999).¹³³

5.1.3 Ток интервенције, актери и непосредни исходи

Војна интервенција против СРЈ¹³⁴ под називом „Савезничка сила“ (енг. *Allied Force*), је била једнострана употреба силе противно међународноправним нормама, због чега је представљала типичан вид оружане агресије против суверене државе.¹³⁵

дипартменту који су тврдили да је Рамбује био конструисан како би се последњи пут у очима светске јавности оправдала илегална војна интервенција (Parenti, 2000: 113).

¹³² Овакви разлози којима је легитимизована агресија на СРЈ у литератури су стављени у контекст примене начела одговорност за заштиту. Мери О'Конел (*Mary Ellen O'Connell*) наводи да је након НАТО интервенције на СРЈ, Велика Британија изнела ставове о „пругању помоћи и развоју“ у доктринама хуманитарних интервенција (O'Connell, 2010). Она наводи да је ову праксу подржала и Канада која је основала Међународну комисију за интервенције и државни суверенитет, што је према њеном становишту отворило пут даљем научном проучавању начела одговорност за заштиту (2010: 42). Ово није усамљен став који се може пронаћи у литератури. О аргументацији о војној интервенцији против СРЈ као примени начела одговорност за заштиту у пракси видети више и у: Chomsky, 2011; Ziegler, 2016; Cretu, 2017.

¹³³ У неким студијама могуће је пронаћи ставове о прикривеним циљевима агресије на СРЈ. Карен Талбот (*Karen Talbot*) наводи да је војна интервенција против СРЈ представљала покушај глобализације посредством ефикасне пројекције војне моћи и дисциплиновања „малих и непослушних“ (Talbot, 2000).

¹³⁴ Зарад избегавања термилошке неконзистентности важно је указати на синтагме којима се означава овај анализирани сукоб. Војна интервенција против СРЈ (или било које друге суверене државе) је теоријски етаблиран и неутралан термин који се у оквиру студија мира, студија безбедности и науке о међународним односима користи за означавање једностране употребе силе у међународним односима (видети Прво поглавље: 2.2.6.1 *Војне интервенције као независна варијабла демократског мира*). То је аналитички термин који нема вредносни префикс, због чега је погрешно идеолошки третирати га као „негативан“ или „позитиван“. Међутим, међународнополитичка пракса спровођења војних интервенција често је била базирана на противправној употреби војне силе у међународним односима, због чега је већина војних интервенција представљала типичан пример оружане агресије, као у случају СРЈ. Синтаagma „бомбардовање СРЈ“ и „војна интервенција НАТО против СРЈ“, означава се период између 24. марта и 10. јуна 1999. године, у оквиру ког су извршени масовни ваздушни напади против СРЈ. У Западним медијима и политичком дискурсу, приметно је коришћење блаже и неадекватне синтагме

Главнина борбених напада је трајала 78 дана у периоду између 24. марта и 10. јуна 1999. године, када је потписан војно-технички споразум између две стране у Куманову. У извештају Секретаријата одбране САД упућеном Конгресу 2000. године, наводи се да су САД и НАТО имали три кључна интереса током трајања „косовске кризе“. Први се односио на умиривање ситуације изазване такозваном „српском агресијом“ која „прети да дестабилизује читав регион Балкана“ (DoD, 2000: 3). Други се односио на одговор на такозвану „хуманитарну катастрофу“, а трећи се односио на „нарушени кредибилитет НАТО као гаранта трансатлантске безбедности“ (DoD, 2000).

Војно-оперативне припреме за ову војну интервенцију почеле су годину дана раније, најпре на политичком, а потом и на војном нивоу, када је у октобру 1998. године, Северноатлантски савет НАТО усвојио Директиву о активацији ACTORD (енг. *Activation Order - ACTORD*) која је разрађена тако да може да омогући почетак интервенције у року од 96 часова од тренутка издавања такве наредбе (НАТО, 1998). Њоме су оружане снаге држава чланица НАТО практично стављене у стање борбене готовости. Припремајући се за оружану агресију, НАТО је распоредио своје снаге у оквиру операције „Заједнички гарант“ (енг. *Joint Guarantor*) у суседној Македонији и Албанији, међутим, оне су имале за циљ извлачење припадника КВМ у случају ескалације сукоба, а не копнени напад на СРЈ. НАТО је од октобра 1998. до почетка бомбардовања реализовао мисију „Орлово око“ (о чему је било речи у претходном делу овог поглавља), која је имала за циљ нагледање из ваздуха, спровођења одредаба Резолуције СБ УН 1199.

Интервенишући актер у овом сукобу био је НАТО савез са својих 19 држава чланица, предвођених САД, од којих је у борбеним дејствима активно учествовало 13 (САД, Уједињено Краљевство, Канада, Данска, Француска, Немачка, Португал, Шпанија, Турска, Белгија, Италија, Норвешка и Холандија) (Allied Force SOUTH, 2000).¹³⁶ У резолуцији којом је подржао снаге на терену, Представнички дом је проценио да је крајем маја у борбеним операцијама против СРЈ учествовало око 22.000 америчких војника (106th Congress, 1999). Иста оцена о броју од 22.000 америчких војника у оквиру Европске команде америчких Оружаних снага (енг. *European Military Command – EUCOM*) представљена је и у извештајима те команде из 2000. године (EUCOM, 2000).¹³⁷

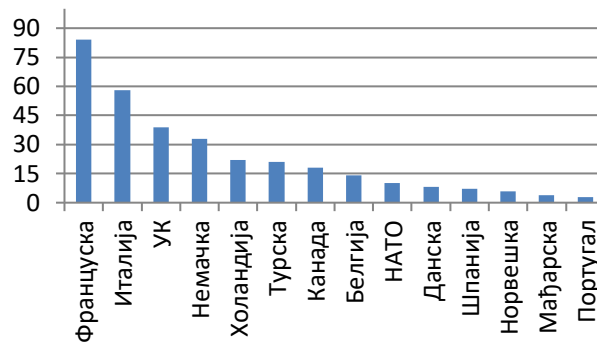
„НАТО кампања против СРЈ“. У овој дисертацији ће термини „бомбардовање“ и „војна интервенција НАТО“ бити једнако коришћени.

¹³⁵ Често се војна интервенција против СРЈ назива „Милосрдни анђеол“, што ни у једном акту нити говору званичника интервенишућег актера није забележено. Операција релативно сличног назива на енглеском језику „Племенит наковањ“ (енг. *Noble Anvil*) је била назив за војни ангажман америчких Оружаних снага у оквиру војне интервенције против СРЈ, па отуда један од могућих разлога за погрешан превод. Међутим, Британски јавни сервис (BBC) је објавио у априлу 1998. године вест о хуманитарном конвоју британске војске на простору АП КиМ, под називом „Операција анђеоска самилост“ (BBC, 1998) која је потенцијално искоришћена за означавање војне интервенције из 1999. године.

¹³⁶ Оружане снаге САД су извеле 61% укупног броја напада, док је 39% напада извело осталих 12 држава чланица НАТО (DoD, 2000: 65).

¹³⁷ У извештају се наводи да су током војне интервенције против СРЈ учествовали припадници Копнене војске, Морнарице, Маринског корпуса и Ратног ваздухопловства САД (EUCOM, 2000).

График 4: Контрибуција борбених летелица коалицији НАТО

Извор: DoD, 2000: 31/78.

Како у случају војне интервенције против СРЈ није било копнених напада,¹³⁸ не може се говорити о трупама на терену, већ само о броју војника директно ангажованих у борбеним дејствима из ваздуха, као и њиховој логистичкој подршци. Према наводима Секретаријата одбране САД из 2001. године, НАТО је против СРЈ дејствовао користећи укупно 1.031 борбену летелицу (График 4), од којих је у јуну 1999. била 731 америчка летелица (DoD, 2000: 32). На почетку војне интервенције у марту, САД су имале 214 летелица у базама у Европи, а савезници 130 (DoD, 2000: 32).

Држава мета ове војне интервенције била је тадашња СРЈ. Према проценама пројекта „Војни баланс“ (енг. *The Military Balance*)¹³⁹, оружане снаге СРЈ (Војска Југославије) су у тренутку војне интервенције 1999. године имале 146.700 активних војника и око 200.000 војника у резерви (World Bank Data: према: *Military Balance IISS*, 2021).¹⁴⁰ На бази Општег мировног споразума за БиХ потписаног у Дејтону 1995. године, годину дана касније је у Фиренци потписан Споразум о субрегионалној контроли наоружања, којима су СРЈ, Хрватска и БиХ међусобно ограничиле своје системе наоружања према формули 5:2:2 (СРЈ:Хрватска:БиХ). Према одредбама Споразума из Фиренце, СРЈ се обавезала на максимално бројно стање својих тенкова (1.025), оклопних возила (340), артиљеријских оруђа (3.750), борбених летелица (155) и борбених хеликоптера (53) најкасније до краја 1997. године (Florence Agreement, 1996: art. IV). Војна офанзива против СРЈ је трајала 11 недеља, а у наставку ће бити приказан ток војне интервенције по недељама.¹⁴¹ Током прве недеље (24-30. март) масовно су гађани циљеви на територији АП КиМ, затим Куршумлији, Прокупљу, као и војни аеродром у Батајници. Осим директних вазушних напада, испаливане су и крстареће ракете из подручја Јадранског мора (RTS, 2019).

¹³⁸ Осим битке на Кошарама у којој су се припадници ВЈ сукобили са терористичком ОВК подржаном од стране Албанске националне армије (АНА) и НАТО авијације, о чему ће касније бити речи.

¹³⁹ Војни баланс је пројекат Међународног института за стратешке студије који на годишњем нивоу детаљно приказује податке о економским и војним капацитетима за више од 170 држава света. Годишња публикација идентификује кључне трендове на глобалном плану у области безбедносне и одбрамбене политике, затим анализира податке о војном наоружању, питања сајбер безбедности, као и остале релевантне факторе који утичу на модерно ратовање (IISS, 2021).

¹⁴⁰ Америчка телевизијска мрежа је током бомбардовања објавила процене да је од 100.000 активних војника ВЈ, укупно 15.000 било ангажовано у оквиру РВ и ПВО, док је од 85.000 припадника копнене војске, око 27.000 било на територији Косова и Метохије, подржаних са око 8.000 војника који су се налазили у околини покрајине и 16.500 полицајаца (CNN, 1999).

¹⁴¹ У попису хронологије бомбардовања, доминантно је коришћена грађа и документација Радио-телевизије Србије „78 дана“, систематично организована тако да прати догађаје у вези са бомбардовањем хронолошки на дневном нивоу. Осим сопствене архиве, РТС је у изради ове грађе користио и архиву Министарства одбране. Додатно, коришћена је обимна документација коју је током 1999. објавило Министарство спољних послова СРЈ – „НАТО злочини у Југославији“ (Yugoslav MFA, 1999).

Масовно су гађани цивилни објекти у Лесковцу (преко 500), школе у Београду и телекомуникационе мреже. У прва три дана бомбардовано је чак 90 војних објеката, а НАТО је бомбардовао 28. марта међународни аеродром у Београду који је био цивилна мета (RTS, 2019). Дан касније, извршено је чак 1.300 полетања НАТО авијације и преко 400 ракетних напада (RTS, 2019). Током друге недеље (31. март – 6. април) заробљена су три америчка војника на граници са БРЈ Македонијом. СРЈ је 6. априла прогласила једнострано примирје и прекид својих активности ВЈ и полиције на територији АП КиМ и изразила жељу преговорима, што су НАТО и његове водеће државе чланице појединачно одбиле, а САД су саопштиле да ће „несмањена акција НАТО бити настављена“ (Vreme, 1999). Гађани су објекти у околини Пришине, Пећи, у близини црква и манастира (Пресвете Богородице и Светог Николе), бомбардован је Варадински мост у Новом Саду, аеродром Поникве, а на простору АП КиМ подједнако су бомбардована места и са српским и са албанским становништвом (Yugoslav MFA, 1999). Уништен је Мост слободе у Новом Саду, као и зграде савезног МУП-а у Београду, а гађане су електране и енергетска постројења (RTS, 2019). НАТО је гранатирао и телевизију у Новом Саду, као и цивилне објекте у Сремчици, а најтежи напад био је уништавање центра Алексинца током ког је погинуло 11, а рањено 50 цивила и уништено више стотина стамбених објеката (RTS, 2019).

Крајем друге недеље погођена је зграда Команде РВ и ПВО у Земуну, по други пут оштећена зграда тадашњег Сурчинског аеродрома, уништена Рафинерија у Новом Саду и гађани телекомуникациони предајници и инфраструктурни објекти РТС-а широм СРЈ (RTS, 2019). У трећој недељи (7 – 13. априла) уништен је центар Приштине, поново гађана Рафинерија у Новом Саду, и поново бомбардован огроман број цивилних објеката и привредних постројења попут скијашког центра на Торнику, центра Ћуприје, постројења Беопетрола и фабрика „Милан Благојевић“ у Лучанима, репетитори за ТВ и радио пренос, као и Призрен, Лепосавић, Панчево и Ваљево (Yugoslav MFA, 1999). У првих 15 дана извршено је 3.000 напада и испаљено 450 крстарећих ракета са бродова у Јадрану и Јонском мору (Информативна служба ВЈ: према: RTS, 2019). Упркос чињеници да је током прве две недеље бомбардовања реализован огроман број напада, тадашњи командант НАТО снага Весли Кларк (*Wesley K. Clark*) је добио дозволу за додатно проширење обима напада на СРЈ (RTS, 2019).

Само у једном дану током треће недеље, Приштина је гађана са преко 50 пројектила, а НАТО авијација је 12. јула погодила путнички воз у Грделичкој клисури у ком је било 50 путника, што су лидери НАТО означили „коллатералном штетом“ (Yugoslav MFA, 1999). У овој недељи почела је и једина копнена битка током НАТО агресије која се одвијала на караули Кошаре на граници СРЈ са Албанијом.¹⁴² Четврту недељу бомбардовања (14-20. април) обележила су масовна гранатирања цивилних објеката, одмаралиште на Копаонику, аутобуска станица у Приштини, мост на Расини у околини Крушевца, као и ВМА (RTS, 2019). Оштећена је пруга Београд-Бар, фабрика „Крушик“, железнички мост на прузи Београд-Бар, Азотара у Панчеву, као и мноштво цивилних објеката попут аутобуских станица, спортских хала, стамбених подручја у Раковици, а гађани су и ТВ предајници широм СРЈ и центар Крагујевца (RTS, 2019). Рафинерија нафте је гађана у неколико наврата, као и стамбене зоне у Батајници и Ужицу.

¹⁴² Битка на подручју карауле Кошаре и на Паштрику представљала је једину копнену оружану борбу током агресије на СРЈ. Почела је 9. априла (Операције Стрела и Стрела 2) и трајала до окончања бомбардовања 10. јуна. У бици су се сукобили припадници Војске Југославије са терористичком ОВК која је била подржана од Војске Албаније (Велојић, 2021). Погинуло је 108 припадника ВЈ, а Божидар Форца наводи да су неуспели напади на положаје ВЈ осујетили планирану копнену офанзиву НАТО, за шта је иницијално било планирано најмање 100.000 војника (Форца, 2021).

На мети НАТО авијације нашле су се фабрике са опасним хемикалијама по здравље људи и животну средину – Азотара, Петрохемија и Рафинерија у Панчеву. Крај ове недеље обележили су напади на Ниш, Куршумлију и специјалну болницу у Новом Пазару (RTS, 2019). Током пете недеље (21 – 27 април) бомбардована је зграда „Ушћа“, уништен Жежељев мост у Новом Саду и гађана зграда РТС-а у којој је погинуло 16 цивила (RTS, 2019). Процењује се да је током пете недеље бомбардовања погинуло између 30 и 50 деце узраста између 3 и 15 година, а НАТО је уништио и погоне компаније „Металац“ која је упошљавала чак 2.000 људи (RTS, 2019). У Ћуприји је уништено 500 стамбених јединица, а 27. априла је бомбардована Сурдулица и 11 деце је изгубило живот (Yugoslav MFA, 1999). Шеста недеља бомбардовања (28. Април – 4. мај) остаће упамћена по гранатирању ТВ торња на Авали, као и породилишта „Драгиша Мишовић“. НАТО је гађао складишта Југопетрола, делове Топчидера и поновљени су напади на зграду пословног центра „Ушће“ (RTS, 2019). Гађани су телевизијски предајници, подручје Пожаревца и срушен мост у Грделичкој клисури, а оштећен мост у Остружници (RTS, 2019). Најтежи напад на Београд догодио се 30. априла када је бомбардована и делимично уништена зграда Генералштаба ВЈ и Министарства одбране.

Бомбардован је аеродром Слатина у Приштини, а 1. маја је гађан аутобус „Ниш експреса“, који је усмртио између 46 и 60 путника, а два дана касније и аутобус „Ђаковица превоза“ када је 20 особа изгубило живот (RTS, 2019). Петог маја НАТО је гађао Чајниче и Доњу Брвеницу и усмртио 37 цивила (Yugoslav MFA, 1999). Седма недеља бомбардовања (5 – 11. мај) почела је гранатирањем моста код Ватина на прузи Београд-Букурешт, затим аеродрома у Нишу, а 7. маја погођена је амбасада НР Кине у Београду и убијено 3 кинеска новинара која су се нашла унутар зграде (RTS, 2019). На захтев Била Клинтона, 14. маја је одржан телефонски позив са тадашњим председником НР Кине Ђангом Цемином поводом напада на амбасаду НР Кине у Београду. Клинтон је упутио извињење, обећао истрагу (која никада до краја није спроведена) и изјавио да је напад на амбасаду последица „лоше обавештајне процене“ (MFA China, 1999).

Касетним бомбама је гађан центар Ниша и убијено 16 цивила, а Солана је признао одговорност НАТО за њихову смрт (RTS, 2019). Током ове недеље бомбардовани су Крагујевац, Ђаковица, Приштина, а 11 цивила је изгубило живот у бомбардовању Чачка (RTS, 2019). НАТО је 11. маја гађао касетним бомбама Кошаре, а у нападу је живот изгубило 16 војника. НАТО је срушио мост на реци Лим у Пријељу и мост у Житорађи (RTS, 2019). Касетне и графитне бомбе масовно су коришћене у нападима током осме недеље бомбардовања (12 – 18. маја). Гађан је центар Ниша, Параћин, термоелектрана „Колубара“ чиме је без струје остао Шабац, Нови Сад и делови Београда (RTS, 2019). Касетне бомбе изручене су и на Урошевац и Приштину. НАТО је током једног дана испалио 130 пројектила на Пећ, Дечане и Клину, а до краја недеље бомбардовани су цивилни објекти у Ваљеву, Владичином Хану, Београду и Сремској Митровици (Yugoslav MFA, 1999).

Током девете недеље бомбардовања (19 – 25. маја) гађани су претежно објекти на АП КиМ, затим складишта Југопетрола, као и казнено-поправни дом „Дубрава“ у ком је погинуло 19 затвореника. Током ове недеље бомбардована је термоелектрана „Колубара“ и објекти ЕПС-а широм земље, као и ТЕНТ у близини Обреновца, чиме је готово половина државе остала без електричне енергије (RTS, 2019). На подручју Метохије је испалено преко 40 пројектила, а гађана су села Исток, Штрпце, Призрен и Вучитрн (RTS, 2019). Бруталност агресије испољена је 20. маја, када је бомбардована болница „Драгиша Мишовић“, а усмрћено неколико пацијената и повређено четири бебе (RTS, 2019).

Министарство спољних послова СРЈ је 21. маја изразило спремност да прихвати мисију УН на својој територији, а у истом дану је НАТО саопштио да је за копнену офанзиву на АП КиМ потребно између 150.000 и 200.000 војника (RTS, 2019). Претпоследња недеља бомбардовања трајала је између 26. маја и 2. јуна. Током ове недеље трећи пут је гађана зграда ТВ Нови Сад, складишта Југопетрола у Бору и Прахову и индустријска зона у Алексинцу. Ракетиран је аеродром у Нишу и поновљени напади на већ уништenu фабрику „Крушик“ (RTS, 2019). Шездесет петог дана бомбардовања (27. маја) извршен је највећи број полетања НАТО авијације, чак 741 (RTS, 2019). Бомбардована је Раља, затим трафо станице на Бежанији и у Лештанима, индустријска зона у Нишу, срушена црква Св. Илије у месту Доњи Комрен, уништена касарна у Лесковцу, а на територију АП КиМ испаљено је чак 170 пројектила (RTS, 2019). Крајем маја снабдевање електричном енергијом на територији целе Србије је прекинуто, а 30. маја уништен је мост у Варварину и усмрћено три цивила. Дан касније, гађана је Болница за плућне болести у Сурдулици, а животе изгубило 20 пацијената и њих 88 теже повређено (RTS, 2019). Последња недеља НАТО агресије (3 – 9. јун) није била ништа мање интензивна што се тиче броја напада. Трећег јуна су масовно гађани циљеви на Космету са преко 200 пројектила. Истог дана, председник СРЈ је прихватио мировни споразум (RTS, 2019). Петог јуна је одржан састанак са представницима УН и НАТО о повлачењу снага СРЈ са Космета који је био неуспешан. Сутрадан је у Куманову одржан састанак у ком су представници НАТО тражили да се ситуација реши без посредовања УН (RTS, 2019). НАТО авијација је обавила више од 300 прелета преко територије АП КиМ и интензивирани су напади на Паштрик. Коначно, 9. јуна је потписан војно-технички споразум у Куманову, чиме су обустављени ваздушни напади на СРЈ.

У извештају Секретаријата одбране САД након војне интервенције, наводи се да је током 78 дана ивршено 21.000 борбених прелета поредећи их са операцијом Пустинска олуја из 1991. године када је извршено близу 70.000 (DoD, 2000: 65). Извештај наводи да је Војска Југославије испалила готово исти број пројектила земља-ваздух као и Ирачани, што је једна од мера која указује на озбиљност југословенског ратног ваздухопловства (2000: 65). Према подацима Европске команде НАТО (Југ), до 20. јуна 1999. године, извршено је преко 37.000 налета борбених авиона над територијом СРЈ, од којих 14.000 ваздушних напада (Allied Force SOUTH, 2000). Извештај Секретаријата одбране наводи сличан број налета (38.000) од којих је 21.000 имало борбени карактер (DoD, 2000). У просеку је на дневном нивоу забележено између 200 и 1.000 напада из ваздуха на територију СРЈ. Током бомбардовања испаљено је преко 23.000 бомби и пројектила, од којих 35% са системом прецизног навођења (Allied Force SOUTH, 2000). У нападима из ваздуха коришћено је око 480 ловачких и извиђачких авиона – Ф-16, Ф-16а, Мираж, Јагуар, Пума, Ф-1, Хорајзон, Торнадо (Allied Force SOUTH, 2000). Што се тиче поморске подршке, коришћено је 15 борбених бродова са задатком контроле подручја Јадранског мора (Allied Force SOUTH, 2000), као и носачи авиона, амерички „Теодор Рузвелт“ и британски „ХМС непобедиви“ (Allied Force SOUTH, 2000).¹⁴³ Према подацима информативне службе ВЈ, у првих месец дана војне интервенције НАТО је извео више од 8.000 прелета, лансирао преко 600 ракета и избацио преко 11.000 тона експлозива (ВЈ, 1999: према: РТС, 2019). Масовна количина напада оставила је бројне последице међу којима су оне које се односе на здравље људи и животну средину.¹⁴⁴

¹⁴³ Детаљан попис оружја и муниције коју је Секретаријат одбране САД пријавио у извештају за Конгрес представљен је у: DoD, 2000: 89-95.

¹⁴⁴ Програм Уједињених нација за екологију (енг. *United Nations Environment Program - UNEP*) је основао Групу за истраживање еколошких последица НАТО агресије већ у мају 1999. године. Група се састојала од научника са међународном репутацијом, а истраживања последица војне интервенције су обухватила пет тематских области: последице по животну средину узроковане нападима на индустријска постројења,

Током војне интервенције, претежно на подручју АП КиМ коришћени су дрoнови Предатор (*Predator*), Ловац (*Hunter*) и Феникс (*Phoenix*).¹⁴⁵ До 1. јуна 1999. пописано је 48 оборених дрoнова НАТО на територији СРЈ и Македоније од стране Војске Југославије (*Aeronautics*, 2001).¹⁴⁶

5.1.3.1 Кумановски споразум

Након 78 дана континуираних напада, војна интервенција је окончана војно-техничким Споразумом, потписаном у Куманову 9. јуна 1999. године. Кумановским споразумом прописано је повлачење војних и полицијских снага тадашње СРЈ и „размештање на Космету под покровитељством Уједињених нација, ефикасног међународног цивилног и безбедносног присуства“ (Влада Србије, 1999). Услов који су челници НАТО алијансе поставили тадашњим владама СРЈ и Републике Србије, а којим би се окончало бомбардовање, било је давање међународноправне гаранције СРЈ, предвиђено у заједничком саопштењу представника Групе Г7 и Руске Федерације, којим су дефинисани принципи за окончање тзв. „косовске кризе“. На састанку одржаном 6. маја у Бону, прва два принципа за окончање војне интервенције тичала су се обавезног повлачења свих снага безбедности (укључујући војне, паравојне и припаднике МУП-а Републике Србије). Додатно, захтевао се верификован престанак „репресије и насиља“ на територији јужне српске покрајине (*Vreme*, 1999), као и инсталирање „међународног цивилног и безбедносног присуства“ на Космету које би било подржано „релевантним одлукама СБ УН“ (*Vreme*, 1999).

Међународно присуство је, према наводима на конференцији за штампу, непосредно након састанка, требало да буде реализовано у складу са Поглављем 7 Оснивачке повеље УН, уз негирање „могућности вета на инсталирање међународних снага на својој територији“ од стране СРЈ (*CNN*, 1999). У једној од анализа које је пренео *CNN*, наводи се да у том тренутку реакција званичног Београда још увек није била позната, а да је према тврдњама новинара ове медијске куће, Брента Садлера, СРЈ била спремна да прихвати међународно војно присуство само у случају да је 30% укупног контингента чинило присуство НАТО чланица, 30% Руске Федерације, док би преосталих 40% чинили припадници оружаних снага осталих земаља света (*CNN*, 1999). Током 3. јуна је Слободан Милошевић пристао на предлог међународне заједнице које су у Београд донели Марти Ахтисари (тада председник Финске), као изасланик Европске уније и Виктор Черномирдин као изасланик руског председника Бориса Јељцина.

еколошке последице по реку Дунав, последице ваздушних напада на биодиверзитет, последице на насеља и животну средину на територији АП КиМ и могућу употребу осиромашеног уранијума на простору АП КиМ (*BTF*, 1999). Тим је указао да су поред еколошког проблема који се јавио као последица одбацавања бомби у Јадранско море, четири града након агресије представљала „вреле еколошке тачке“ угрожености – Панчево, Крагујевац, Нови Сад и Бор (*BTF*, 1999). Закључци до којих је дошао овај тим, указивали су да није постојала велика опасност од контаминације Балкана као региона, али да је територија СРЈ била значајно загађена и опасна по људско здравље (1999: 11). Секретаријат одбране САД је у једном од својих брифинга такође потврдио да је током НАТО агресије коришћено оружје са осиромашеним уранијумом. Крајем октобра 2001. издато је саопштење у ком су представљени резултати медицинске студије о утицају осиромашеног уранијума на здравље становника балканских држава (*US DoD*, 2001). У извештају се наводи да је током агресије на СРЈ коришћен осиромашен уранијум у облику 30-милиметарских метака, којих је испалено приближно 31.000 (*US DoD*, 2001). Секретаријат одбране такође наводи да је укупно на подручју СРЈ избачено око 13 тона осиромашеног уранијума, али да током 2000. године није пронађена веза између коришћеног оружја и нарушавања здравља становника СРЈ и околних земаља (*US DoD*, 2001).

¹⁴⁵ Данијел Хаулман (*Daniel Haulman*) наводи да је у нападима против СРЈ изведено чак 496 летова дрoновима у сврху извиђања и прикупљања обавештајних података (*Haulman*, 2015: 18).

¹⁴⁶ У анализи коју је спровео *Aeronautics* индексирани су само случајеви обарања дрoнова који су потврђени од стране НАТО и званичника СРЈ.

Истог дана је и Народна скупштина прихватила предлог документа за постизање мира (Vreme, 1999). У једном од својих опсежних извештаја посвећеног бомбардовању СРЈ, тадашњи лист „Време“ је објавио да план предвиђа да ће се на територији Косова и Метохије распоредити 50.000 војника и цивила који ће их опслуживати (Vreme, 1999) и као главне неодумице идентификовао однос између руских и НАТО савезника, питање двојне команде, као и броја војника и састава персонала у покрајини (Vreme, 1999). То, као и мноштво других питања конкретизовано је Споразумом из Куманова који је по својој природи био посвећен решавању техничких и војних питања „на терену“, али је због свог значаја који се огледао у окончању војне интервенције, добио међународнополитичко признање.

Кумановски споразум је специфичан из неколико разлога. Најпре, у питању је билатерални мировни споразум, који регулише услове мира, али иако је легитимизовање агресије на СРЈ обављено због „значајног нарушавања положаја Албанаца“ на територији Косова и Метохије, овај споразум није укључио представника Албанаца са Космета као стране у сукобу. Отуда његова прва специфичност. Споразум је предвидео потпуно напуштање територије покрајине Космета, као и припадајући ваздушни простор, од стране безбедносних снага СРЈ (Влада Србије, 1999: чл. 4а). Ваздушни простор био је проширен и 25 километара у око административне линије са Косметом, тако да је СРЈ изгубила право контроле над ваздушним појасом од око 9.500 километара квадратних. Споразум је успоставио зону сепарације у ширини од око 5 километара на уштрб територије СРЈ дуж административне границе, која је документом реферисана као „Копнена зона безбедности“ (1999: чл. 3е).

Поред тренутне обуставе ватре (1999: чл. 2-1), СРЈ се обавезала на фазно повлачење својих снага безбедности, док је улазак међународних снага КФОР требало да буде реализован у исто време (1999: чл. 2-2).¹⁴⁷ Дан ступања на снагу Споразума предвиђен је као временска одредница у односу на коју су одређене фазе повлачења, које су се разликовале у случају копнених и вадухопловних оружаних снага. Споразумом је предвиђено да ће ваздушни напади НАТО престати након што се првог дана по ступању важности споразума, све снаге СРЈ из Зоне 3 повуку у територију СРЈ изван Космета (чл. II-2s). Најкасније шест дана од дана ступања на снагу, снаге СРЈ су се обавезале на напуштање Зоне 1 (Мапа 1), док ће у истом року бити успостављени тимови за везу са командантом КФОР-а у Приштини (1999: чл. II-2b).

Додатно, напуштање Зоне 2 и Зоне 3 је требало да се догоди у року од 9, односно 11 дана чиме би целокупан процес повлачења снага СРЈ из своје покрајине требало да буде окончан (1999: чл. II-2c/2d). Задржавање снага СРЈ, сагласно одредбама Споразума није било допуштено ни на подручју КЗБ, а повлачење је морало да се одвија према унапред дефинисаним рутама (Мапа 1). Сличне одребе су биле предвиђене и за вадухопловне снаге СРЈ, попут летелица, борбених авиона, свих радара и ракетних система, као и ПВО, за шта је остављен рок од 3 дана (1999: чл. II-3b).

¹⁴⁷ Према наводима Споразума, оваква одредба је предвиђена зарад избегавања стварања тзв. „безбедносног вакуума“ на територији српске покрајине.

Мапа 1: Сектори КФОР-а и фазно повлачење снага СРЈ са територије Косова и Метохије

● Тачке напуштања покрајине дефинисане Споразумом
Извор: Влада Србије, 1999; Phillips, 2007.

Зарад надгледања извршавања одредби Споразума, предвиђено је оснивање Заједничке имплементационе комисије (енг. *Joint Implementation Commission – JIC*), потчињене команданту КФОР-а (NATO, 1999: art. VI). Међутим Споразум није прецизирао ко ће чинити заједничку комисију нити разрађује њен мандат. У пракси је, у том тренутку, остало нејасно да ли се радило о комисији састављеној од представника две сукобљене стране, НАТО и СРЈ, или од представника држава чланица НАТО које су спровеле војну интервенцију. Према наводима америчких оружаних снага, током 2010. године, ову петочлану комисију су чинили војни изасланици држава чланица НАТО, са задатком да надгледају Административну линију, као и границе Републике Србије са Македонијом у сегменту Косова и Метохије (US Army, 2010).

КФОР је током 1999. и 2000. године на простору АП КиМ ангажовао чак 50.000 припадника оружаних снага из укупно 37 држава,¹⁴⁸ док је додатних 7.500 било базирано у Македонији, Грчкој¹⁴⁹ и Албанији (KFOR, 2003).¹⁵⁰ Тадашњи председник једне од опозиционих странака (ДСС) Војислав Коштуница, испољио је скептицизам према мирнодопским настојањима међународне заједнице према СРЈ у периоду након војне интервенције, а Кумановски споразум и КФОР означио као један од корака у „правцу губљења суверенитета“ над јужном српском покрајином (Vreme, 2000).

5.1.4 Постконфликтна изградња СРЈ

Први задаци у обнови земље након окончања бомбардовања односили су се на санацију инфраструктурне штете, утврђивање војне штете,¹⁵¹ умањивање последица сукоба и

¹⁴⁸ Међу контрибуторима КФОР-а у прве три године након бомбардовања, чак 17 држава које нису биле чланице НАТО су послале своје трупе (KFOR, 2003).

¹⁴⁹ КФОР-у је помагало нешто више од 1.700 војника „Грчке јединице за подршку“ (енг. *Greek Support unit*) пружања подршке припадницима КФОР-а у случају ескалације сукова и асистирању УНМИК-а у обнављању инфраструктуре (KFOR, 2003).

¹⁵⁰ Мултинационална бригада Центар покривала је подручје централног Космета и североисточних делова покрајине (општине Приштину, Подујево, Липљан, Обилић, Штимље). Мултинационална бригада Север покривала је север Космета и била предвођена од стране Француске. Њено седиште смештено је у Косовској Митровици (KFOR, 2003). Мултинационалном бригадом Југ, која је покривала Призрен, Суву Реку, Ораховац, Малишево и Драгаш, управљале су оружане снаге Немачке, а седиште је било у Призрену (KFOR, 2003). Мултинационалном бригадом Запад командовала је Италија са седиштем у Пећи. Коначно, мултинационалном бригадом Исток командовале су САД са седиштем у Урошевцу (KFOR, 2003).

¹⁵¹ Влада СРЈ је усвојила „Уредбу о утврђивању ратне штете проузроковане агресијом снага НАТО на СРЈ“. Њоме је предвиђено оснивање Савезне комисије за утврђивање штете, а сличне комисије биле су

обезбеђивање ресурса за функционисање становништва. Тај задатак је поверен новооснованој Дирекцији за обнову земље која је почела са радом свега недељу дана након окончања војне интервенције (Vlada Srbije, 1999).¹⁵² Осим тога, много значајнији процеси су били пред тадашњим руководством СРЈ који су се односили на консолидацију унутарполитичког живота као и све интензивнија спорења са опозицијом коју је подржавао велики проценат популације. Изградња институција и реформа постојећих је била један од приоритета Владе Србије у периоду након бомбардовања.

Према плану који је објављен у „Реформској агенди“ Министарства за економске односе са иностранством, институционална реформа обухватала је организационо, персонално и информатичко побољшање у функционисању институција у оквиру све три гране власти (Reform Agenda of Serbia, 2003). До краја 2000. године СРЈ је примљена у чланство у већини значајнијих међународних организација међу којима најзначајније Пакт за стабилност ЈИЕ (октобар) и 1. новембра 2000. у Уједињене нације.

5.1.4.1 Последице интервенције по промену политичког режима

Демократизација СРЈ представљала је један од главних прокламованих циљева ове војне интервенције (Clinton, 1999). Унутрашња динамика политичког живота је била додатно интензивирана у годинама након окончања бомбардовања. У саопштењу из децембра 1998. Северноатлантски савет је нагласио да верује да би „питање стабилности Космета значајно допринело демократизацији СРЈ“ (НАС, 1998). Изборна динамика праћена честим нерегуларностима и оспоравањем изборних резултата, као и спорост у спровођењу реформи на пољу свеопште демократизације институција и друштва, одлика су постконфликтног периода у Србији. У анализи динамике политичког режима у Србији након НАТО агресије, најпре ће бити представљена уставна и најважнија законодавна решења којима је конституисан систем државних институција.

Биће анализиран Устав СРЈ из 1992. године, који је био на снази током војне интервенције, Уставна повеља СЦГ из 2003. као и актуелни Устав из 2006. године којим је „заокружен“ први циклус демократизације у Србији након пада Слободана Милошевића с власти. Затим ће бити анализирани избори на савезном, а потом и републичком нивоу. На крају ће бити представљена квантитативна оцена промена у типу политичког режима, што ће бити учињено у све три студије случаја.

Уставна генеза *interregnum*-а

Двовековна уставна динамика Србије је изузетно богата. Од усвајања првог устава (Сретењски устав из 1835), Србија је имала закључно са актуелним уставом (усвојеним 2006. године) укупно чак 14 различитих устава.¹⁵³ Процес дисолуције СФРЈ на почетку деведесетих година прошлог века оставио је Србију и Црну Гору као сукцесоре претходне државе.

именоване и на нивоу република (Савезна влада СРЈ, 1999). Према методологији мерења, штета је описивана као директна (уништена инфраструктура и индустријска постројења) или индиректна (штета која је настала као последица непроизводње или обуставе процеса рада) (Савезна влада СРЈ, 1999).

¹⁵² Главни задатак ове Дирекције био је праћење инфраструктурне обнове земље, укључујући све врсте саобраћајница, аеродроме, луке, железничке и радиодифузне инфраструктуре и координирање пројеката и планова за обнову (Vlada Srbije, 1999).

¹⁵³ Сретењски устав (1835), Турски устав (1838), Намеснички устав (1869), Радикалски устав (1888), Устав из 1901, Видовдански устав (1921), Октоисани устав (1931), Устав ФНРЈ (1946), Устав СФРЈ (1963), Устав СФРЈ (1974), Устав Србије (1990), Устав СРЈ (1992), Уставна повеља СЦГ (2003), Устав Републике Србије (2006).

На том темељу, 27. априла 1992. године, проглашен је Устав Савезне Републике Југославије, у чијој је преамбули констатовано да су две републике повезане на принципима заједничке историје, интереса и демократске и државотворне традиције (Устав СРЈ, 1992). Овај устав остао је на снази све до 2003. године када је усвојена Уставна повеља државне заједнице СЦГ. Сагласно одредбама Устава, СРЈ су сачињавале Република Србија и Република Црна Гора чији је статус био равноправан (Устав СРЈ, 1992: чл. 1). Република чланица је одређена као „држава у којој власт припада грађанима“ и суверена је само у питањима која нису уставом „утврђена као надлежност СРЈ“ (1992: чл. 6).

Изузетно спорне одредбе су се тичале права република на „одржавање међународних односа“ и оснивање сопствених представништава у иностранству, а чланом 7 дата је и могућност учлањивања републике чланице у међународну организацију (1992: чл. 7). Устав је у домену одредаба којима је требало да буде гарантован ниво демократије, препознао грађане којима припада власт (1992: чл. 8) и који је врше непосредно и преко изабраних представника (1992: чл. 8). Устав је гарантовао слободе и права човека и грађанина (1992: чл. 10) и прогласио СРЈ државом која је заснована на владавини права (1992: чл. 9). Подела власти (1992: чл. 12) и гарантовање поретка заснованог на постојању политичког плурализма (1992: чл. 14) такође су били важни принципи на којима се темељио овај устав. Цело Друго поглавље овог Устава (чл. 19 – 68) било је посвећено слободама и правима грађана СРЈ у оквиру ког је регулисан читав сет права које је СРЈ гарантовала. У складу са одредбама Устава, одлуку о рату и миру, као и проглашавању ратног стања, стања непосредне ратне опасности и ванредног стања, доносила је Савезна скупштина (1992: чл. 78).¹⁵⁴ Савезна скупштина је бирала председника републике на период од 4 године (1992: чл. 97). Према одредбама Устава, председник СРЈ је имао церемонијална овлашћења, а Савезној скупштини је остављена могућност његовог разрешавања. Међутим овај устав није усвојен на референдуму већ га је прогласило тадашње Савезно веће Скупштине СФРЈ као једини преостали орган савезне управе, што је умањивало легитимност овог акта.

Мило Ђукановић је као тадашњи премијер Црне Горе у интервјуу листу „Време“ 1997. године означио Милошевића „човеком превазиђене политичке мисли“ (Vreme, 2002), што је представљало увертуру у унутарполитичке сукобе у погледу будућег организовања федерације. Зарад разрешавања напетости у односима између република чланица, у Београду је уз посредовање Европске уније, 14. марта 2002. потписан такозвани „Београдски споразум“ који је предвиђао неколико принципа на којима ће се базирати односи унутар федерације. Њиме је име тадашње државе промењено у „Србија и Црна Гора“ и договорена израда уставне повеље као „највишег правног акта будуће државе“ (СоЕ, 2002).¹⁵⁵ Након усаглашавања текста и усвајања у републичким скупштинама Црне Горе и Србије, Савезна скупштина је усвојила текст Уставне повеље Србије и Црне Горе на заседању одржаном 4. фебруара 2003. године. Повеља је практично усвојена на противуставан начин имајући у виду да је Устав СРЈ (који је тада био на снази) захтевао најмање 100.000 бирача или 30 савезних посланика Већа грађана или Савезна Влада (Устав СРЈ, 1992: чл. 139) за његову измену.

¹⁵⁴ Савезна скупштина СРЈ је била дводомна и састојала се из Већа република и Већа грађана. Веће грађана су чинили савезни посланици који су бирани на директним изборима тако што се „на сваких 65.000 бирача додељивао један мандат“, а Веће република је чинило по 20 савезних посланика из републике чланице (1992: чл. 80).

¹⁵⁵ Усвајање Уставне повеље био је и један од захтева Савета Европе поводом аплицирања за пријем у чланство од стране СРЈ током 2002. године. У мишљењу бр. 239 које је издала Парламентарна скупштина ове организације, од СРЈ се захтевала и пуна сарадња са међународним снагама на АП КиМ, као и гарантовање безбедности и поштовања људских права свим држављанима СРЈ (СоЕ, 2002).

Устав је додатно предвидео процедуру изјашњавања за његову промену од стране најмање две трећине посланика у оба већа (1992: чл. 139). Уставна повеља представљала је краткорочни супститут устава заједничке државе са Црном Гором до коначне самосталности коју су обе државе стекле 2006. године након што су грађани Црне Горе изгласали референдумом одвајање из тадашње државне заједнице. Уставна повеља је прогласила обе државе чланице равноправним (Уставна повеља, 2003: чл. 1), а интересантно је да је у већ у првим члановима истакнуто да су циљеви државне заједнице поштовање људских права, унапређење владавине права, стварање тржишне привреде и учлањење у међународне организације, нарочито у Европску унију (2003: чл. 3).

Државна заједница није имала главни град већ „административни центар“ (2003: чл. 6), а седиште врховног органа судске гране власти – Суда Србије и Црне Горе било је у Подгорици (2003: чл. 6). Скупштина СЦГ била је највиши орган легислативне власти и имала је уобичајене надлежности које су се односиле на буџетска и законодавна питања, проглашења ратног и ванредног стања, ратификацију споразума, али и избора председника СЦГ и Савета министара (2003: чл. 19).¹⁵⁶ СЦГ *de facto* није имала премијера, већ је Саветом министара председавао председник државне заједнице (2003: чл. 26). Председник СЦГ је биран од стране Скупштине СЦГ на предлог председника и потпредседника Скупштине (2003: чл. 26) простом већином чланова парламента којих је било 126 (2003: чл. 20). Саставни део Повеље чинила је и Повеља о људским и мањинским правима и грађанским слободама СЦГ, која је према оценама појединих аутора допринела у значајној мери, додатној демократизацији тадашње државе (Hasanbegović, 2005; Teofilović, 2013). Устав Србије усвојен је током 2006. године након дводневног референдума одржаног 28. и 29. октобра. На овом референдуму укупно је гласало 54,91% од укупно уписаних бирача, од којих се 53,04% изјаснило за усвајање новог устава, док је 1,47% гласало против (РЗС, 2006).

Устав је предвидео парламентарну републику, на челу са председником и владом, као и Народном скупштином чији чланови се бирају према пропорционалном систему (Устав Србије, 2006). Венецијанска комисија Савета Европе је током 2007. године усвојила документ којим анализира уставна решења из 2006. Једна од најважнијих замерки односила се на преамбулу у којој се потврђује да АП КиМ ужива суштинску аутономију, наглашавајући да Устав *per se* не гарантује такву аутономију имајући у виду да на више места идентификује регулисање појединих области попут управо суштинске аутономије, територије аутономних покрајина, покрајинском имовином, изворних прихода покрајина и др. законима (СоЕ, 2007). Међутим, поред многобројних замерки, Венецијанска комисија је српски устав оценила као „текстом који одражава демократске идеале нове Србије“ (СоЕ, 2007: 21). Уставом Републике Србије је окончан правни *interregnum* који је настао непосредно након бомбардовања.

Изборни процеси између 2000. и 2006. – катализатор „ране фазе демократског поретка“?

Од окончања бомбардовања СРЈ закључно са референдумом за потврђивање Устава 2006. године, грађани Србије су се плебисцитарно изјашњавали укупно десет пута, на изборима на републичком и савезном нивоу, од којих су чак седам пута за председника и три пута за састав парламен(а)та.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Још једна од специфичности огледала се у једнодомности парламента упркос чињеници да је у својој бити, СЦГ била федеративна држава.

¹⁵⁷ Осим изузетно сложене политичке ситуације, оволиком броју избора у кратком временском периоду допринела је одредба Закона о председнику републике (Србије), према којој се за избор председника

Први избори након бомбардовања одржани су 24. септембра 2000. године.¹⁵⁸ На изборима се први пут непосредно бирао председник СРЈ, као и посланици Савезне скупштине.¹⁵⁹ Главни противкандидат тадашњем председнику СРЈ, био је кандидат Демократске опозиције Србије (ДОС) Војислав Коштуница.¹⁶⁰ Интересантно је да се у предизборном програму ДОС није директно спомињала демократизација Србије и друштва након избора и евентуалне победе.¹⁶¹ На самом крају деведесетих година прошлог века Српски покрет обнове (СПО), предвођен Вуком Драшковићем био је вероватно најзначајнија и најснажнија политичка опозициона партија. Међутим због одбијања да се прикључи коалицији ДОС, та странка се „самоелиминисала“ са српске политичке сцене (Goati, 2013: 157).

Избори су одржани у веома тензијској атмосфери и у изузетно нефер условима у којима су медији наклоњени актуелним властима онемогућавали промотивне активности опозиционих странака. Центар за слободне изборе и демократију (ЦеСИД) је пријавио бројне нерегуларности овог изборног процеса, почев од тога да бирачи нису гласали лично, до нарушавања тајности гласања, истицања симбола политичких странака на бирачким местима, прекомерна задржавања на бирачким местима, упад полицијских снага на биралишта, гласање без доказа о идентитету и многи други (CeSID, 2000: 83-88). Додатно, преглед материјала након избора такође није био могућ имајући у виду околности које су наступиле у данима након избора.

Као разлози пораза Милошевића, најчешће се наводе ауторитарне праксе с краја деведесетих година, затим потпуно одсуство контакта са опозицијом које је настало као последица „широке пенетрације државних институција“ која је онемогућила стварање мекше струје унутар владајуће странке, као и огромна подршка Запада консолидацији опозиције (Vladislavljević, 2010). Анализирајући изборе „са дистанце“, ОЕБС је у свом извештају навео да су избори били организовани на нефер основи, у којој није омогућено посматрање изборног процеса представника међународних организација (ОЕБС, 2000). Поред ОЕБС-а коме је саопштено да „није добродошао као посматрач на изборима, те да нема право да даје изјаве у вези са истим“ (ОЕБС, 2000: 7), представници Европског парламента су такође покушали да прате изборе, али су тадашње власти одбиле издавање виза (2000: 7).

захтевала излазност од преко 50% укупно уписаних бирача, због чега су избори из 2002. (чак два циклуса у свега три месеца) и 2003. године, понављани.

¹⁵⁸ Избори за народне посланике Савезне скупштине одржани су паралелно са изборима за председника СРЈ, 24. септембра.

¹⁵⁹ Ови избори су били организовани у складу са одредбама Устава СРЈ, према којима је председник биран на период од четири године. Међутим, оригинална верзија устава предвиђа избор председника СРЈ од стране Савезне скупштине, што је и био случај 23. јула 1997. када је Слободан Милошевић изабран гласањем у парламенту. Петим амандманом уставних измена из јула 2000. године, предвиђено је да ће се председник Републике бирати на непосредним изборима, што је омогућило додатни мандат Милошевићу (Службени лист СРЈ, бр. 29/00).

¹⁶⁰ ДОС је била изузетно хетерогена и бројна коалиција коју су чиниле политичке партије различитог спектра, због чега је доношење одлука након избора било значајно отежано. Коалицију су чиниле Демократска странка, Демократска странка Србије, Социјалдемократија, Грађански савез Србије, Демокришћанска странка Србије, Нова Србија, Покрет за демократску Србију, Лига социјалдемократа Војводине, Реформска демократска странка Војводине, Коалиција Војводине, Савез војвођанских Мађара, Демократска алтернатива, Демократски центар, Нова демократија, Социјалдемократска унија, Санџачка демократска партија, Лига за Шумадију и Српски покрет отпора - Демократски покрет (РИК Србије, 2001).

¹⁶¹ Најављени су реформски закони, антикорупцијски закон, као и сет закона о војсци и полицији, јавним тужилаштвима, судовима, универзитету и пакет изборних закона (DOS, 2000).

ОЕБС је у извештају додатно навео да су избори на територији АП КиМ и у Републици Црној Гори организовани на „*ad hoc* бази“ и да су били бојкотовани на обе територије (ОЕБС, 2000: 7).¹⁶² Године у периоду након бомбардовања карактерисала је изузетна фрагментираност домаћег јавног мњења што је било видљиво из резултата свих одржаних избора. Први парламентарни избори на којима су бирани посланици Народне скупштине Републике Србије након бомбардовања одржани су 23. децембра 2000. и 10. јануара 2001. године. На изборима су учествовале посланичке листе Демократске опозиције Србије (ДОС), Социјалистичке партије Србије (СПС), Српске радикалне странке (СРС) и Странке српског јединства (ССЈ) (РИК Србије, 2001). На изборима је од 6.508.856 бирача, гласало 3.752.170 што је 57,6% бирача који су гласали (РИК Србије, 2001). Највише мандата (176/250) освојила је коалиција ДОС предвиђена Коштуницом (Табела 13). Ови избори су одржани свега неколико месеци по окончању Милошевићеве владавине, што је и био разлог расписивања превремених избора од стране ДОС-а зарад обезбеђивања легитимитета (Goati, 2013: 73). На изборима за посланике Народне скупштине Републике Србије одржаним 2003. године, укупно је било уписано 6.511.450 бирача, од којих је гласало 3.825.471 (58,7%). Убедљиво највише мандата освојила је посланичка листа СРС коју је предводио Војислав Шешељ (Табела 13).

Табела 13: Резултати парламентарних избора у Србији одржаних између 2000–2006.

Листа	Освојени мандати:			
	2000. 163	2003.	Веће грађана	Веће република
ДОС Војислав Коштуница	176	-	58	10
СПС Слободан Милошевић	37	22	44	7
СРС Војислав Шешељ	23	82	5	3
ССЈ Борислав Пелевић	14	-	-	-
СПО Вук Драшковић	0	22	-	1
ДСС Војислав Коштуница	(ДОС)	53	-	-
ДС Борис Тадић	(ДОС)	37	-	-
Г17+ Мирољуб Лабус	(ДОС)	34	-	-
Социјалистичка народна партија Црне Горе			28	19
Савез војвођанских мађара			1	
Укупно:	250	250	138	40
Ниво:	Републички (Република Србија)		Савезни (СРЈ)	

Извор: СИК, 2000; В92, 2000; РИК Србије, 2001; РИК Србије, 2003.

¹⁶² Мисија Уједињених нација на Космету (УНМИК) није учествовала у организацији ових избора у покрајини, нити их је спречавала (ОЕБС, 2000: 7). То није био случај у Авганистану и Ираку где су тамошње мисије УН (УНАМА и УНАМИ) у великој мери биле централни актери организације постконфликтних плебисцита.

¹⁶³ На овим изборима учествовали су и Српски покрет обнове, Демократска социјалистичка партија, Југословенска левица и Српска социјал-демократска партија, али ниједна од њих није освојила посланичка места (РИК Србије, 2001).

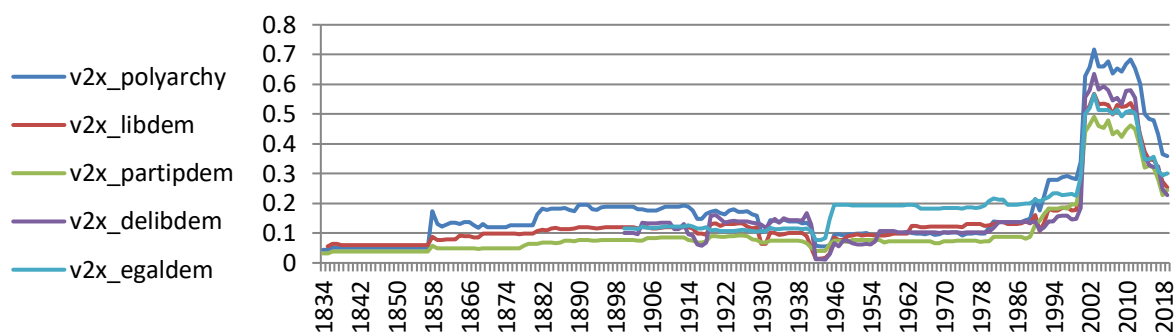
Гашење и стална трансформација институција, уставне контрадикторности и међусобна неусклађеност законских аката, дисконтинуитет у чланству у међународним организацијама и телима, нарушени односи са Црном Гором и земљама у региону, посматрано у широј историјској перспективи представљају само још један у низу многобројних *interregnum*-а у функционисању власти у Србији. Дисконтинуитет власти довео је до веома успореног процеса демократизације који је у својој „раној фази демократског поретка“ (Goati, 2013: 73) представљао само декларативно побољшање за које је требало додатно време. Пети октобар је свакако означио прекретницу у промени типа политичког режима као унутрашње варијабле демократског мира. За разлику од псеудодемократије која је карактерисала тип политичког режима током прве половине деведесетих година прошлог века, током друге половине, на сцени је био „огољени ауторитарни поредак са примесама султанизма“ (Goati, 2013: 168). Након петооктобарског „преврата“, на сцену је ступила аутентична идеја и основа за даљом демократизацијом (Goati, 2013: 168). Један од важних изазова пред којим се нашла коалиција ДОС по преузимању власти односио се регулисања савезних органа који су међутим представљали „љуштуре без садржаја“ јер су стварни послови обављани на нивоу република (Goati, 2013). Оваква институционална и државна криза је кулминирала референдумом из 2006. године.

5.1.4.1.1 Квантитативна оцена промена типа политичког режима СРЈ/СЦГ

Квантитативна оцена типа политичког режима СРЈ започиње приказом макроиндикатора базе Варијетети демократије. Доступност података од близу 200 година, омогућава сагледавање развоја неколико сегмената демократичности, мада је прецизније мерење остварено тек на почетку ХХ века. Током већине прошлог века, свих пет компоненти (макроиндикатора)¹⁶⁴ Варијетета демократије је показало стагнацију, док се значајнији раст бележи од 2000. године са просечним вредностима 0,2 на чак 0,71 у случају изборне демократије (График 6). Значајнији раст забележили су и сви остали макроиндикатори (ниво делиберативне демократије са 0,17 на 0,63; егалитарна демократија са 0,23 на 0,56; либерална демократија са 0,18 на 0,53), док је најнижи раст забележен у случају партиципативне демократије са 0,2 на 0,48 (График 5).

¹⁶⁴ База података Варијетети демократије врши сегментирање нивоа демократије држава кроз пет компоненти, које означава макроиндикаторима. Први од њих је изборна демократија (*v2x_poliarchy*) која означава суштинску вредност потчињености носилаца власти изборној вољи бирача. Таква воља мора бити постигнута у слободном изборном процесу, са фер и компетитивним условима избора, функционисањем организација грађанског друштва и поштовањем резултата изборног процеса (V-Dem, 2021). Други макроиндикатор је либерални принцип демократије (*v2x_libdem*), који наглашава очување права националних мањина и људских права што се постиже уставном заштитом тих права, владавином закона и независним судством (V-Dem, 2021: 44). Следећи, партиципативни принцип демократије (*v2x_partipdem*) у први план ставља, у најопштијем смислу, активно учешће грађана у политичком процесу, за време и између избора (V-Dem, 2021: 45). Делиберативни сегмент демократије (*v2x_delibdem*) усмерен је на процес усвајања одлука у оквиру једног политичког система. Такозвана „делиберација“ догађа се онда када је поступак усвајања аката којима се регулише политички живот, праћен јавним расправама које омогућавају користи од тако усвојених аката, а све зарад јавног добра (V-Dem, 2021: 45). Следећи сегмент је егалитарна демократија (*v2x_egaldem*) и односи се на постизање права и слобода појединаца које су заштићене на подједнак начин. Групе и појединци уживају једнака права на могућност приступа моћи и ресурсима у друштву (V-Dem, 2021: 46).

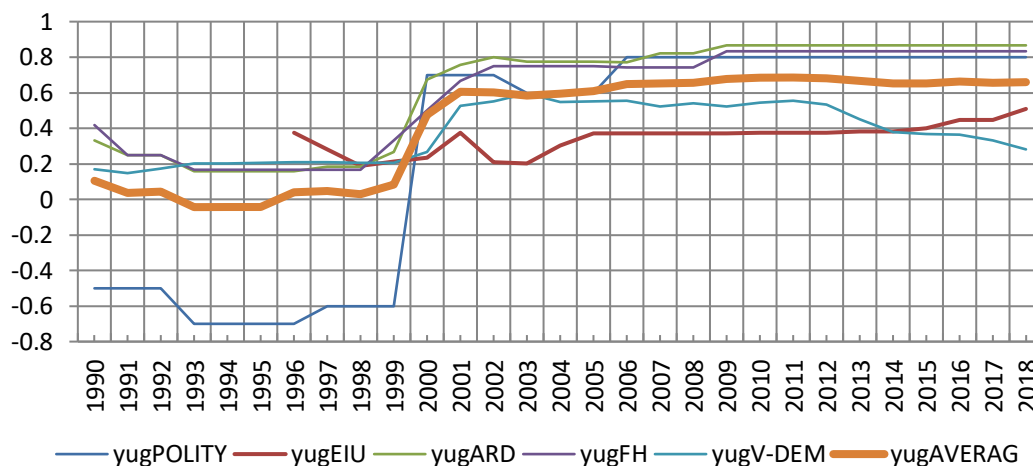
График 5: Макроиндикатори за демократичност Србије, 1834–2019.¹⁶⁵

Извор: V-Dem, 2020.

График 6 приказује квантитативну оцену пет инструмената мерења типа политичког режима СРЈ, као и њихову средњу вредност (*yugAverag*), за период 1990-2018. У распону од скоро три деценије, сви инструменти указују да је пре војне интервенције тип политичког режима СРЈ био нешто мање демократски у односу на период након ње.

График 6: Упоредни приказ квантификација политичког режима СРЈ, 1990–2018.

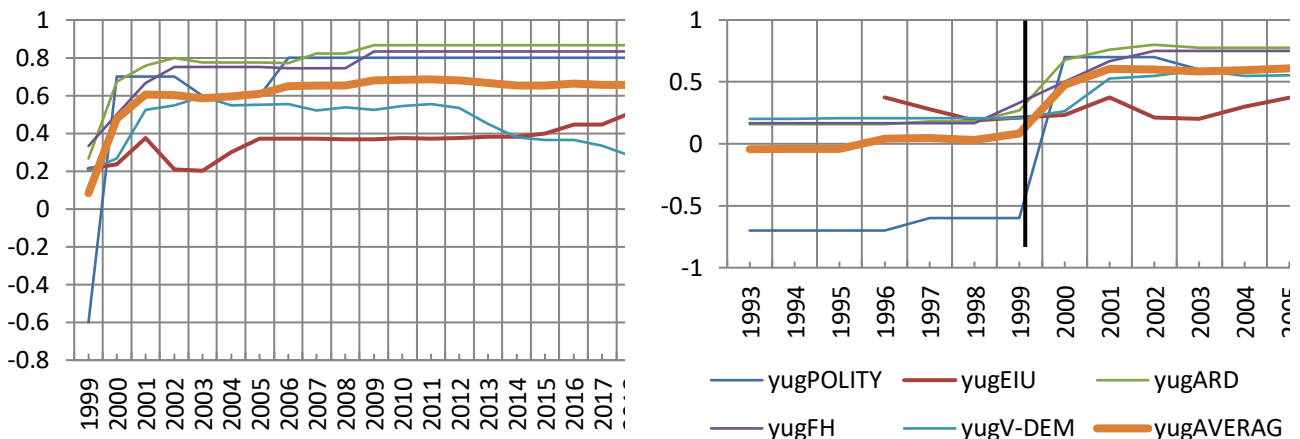

Извор: Калкулације аутора на бази: EIU, 2020; Marshall, 2020; ARD, 2018; V-Dem, 2020; Freedom House, 2019.

За разлику од вредности која показује мерење пројекта Полити, а која приказује веома велику разлику у промени (од -0,7 до +0,6) и у ком постоји благи раст након ког следи пад, у остала четири случаја (*EIU*, *ARD*, *FH*, *vDEM*) потврђен је тренд демократизације СРЈ (СЦГ) након војне интервенције, али уз релативно мање осцилације (График 6). Средња вредност такође потврђује значајну демократизацију СРЈ након бомбардовања. Током 1990. године забележен је скор од +0,1 док је 2018. тај скор износио +0,7 уз највећи раст у периоду између 2000. и 2002. године. Зарад стицања прецизнијег увида у мерење промена у типу политичког режима СРЈ, посматрани периоди су конкретизовани са два временска домена, што је приказано на Графику 7.

¹⁶⁵ Варијетети демократије третирају Републику Србију као наследницу свих претходних држава.

График 7: Упоредни прикази квантификација политичког режима СРЈ констелација „6+1+6“ (десно) и 1999–2018. (лево)

Извор: Калкулације аутора на бази: EIU, 2020; Marshall, 2020; ARD, 2018; V-Dem, 2020; Freedom House, 2019.

У нешто уже посматраном временском периоду који обухвата период од шест година пре и након војне интервенције приметна је промена у вредностима током 1999. године, као и неједнака расподела за период пре војне интервенције, када су вредности биле знатно ниже у односу на шестогодишњи период након ње (График 7).

Просечна вредност је пре бомбардовања била на нивоу 0, а већ током 2001. године +0,5 (када је тип политичког режима класификован као демократски) и +0,6 током наредних пет година (График 7). И временски период након војне интервенције (1999-2018) показује константан раст нивоа демократије за свих пет вредности. Цео овај период СРЈ (касније СЦГ и Србија) је била демократија имајући у виду да су се вредности кретале између +0,6 и +0,8 (2018. године). Вредности пројекта Полити највише одступају у односу све остале, а приметно је одступање и вредности Економиста (*yugEIU*) које су мало ниже у односу на остале, али су трендови раста исти.

У Поглављу 2 је представљена аналитичка матрица за оцену модалитета на којима је извршена транзиција политичких режима на бази критеријума које су, у одвојеним студијама, поставили Валенцуела и Цирхер (Табела 7). Валенцуела је идентификовао неколико могућих преференци које испољава режим непосредно пре свргавања: фаворизовање демократизације, фаворизовање „либералне аутократије“ без противљења демократизацији, као и опонирање демократизацији (Valenzuela, 1990). У случају СРЈ, Милошевић је био спреман да преговара о условима демократизације.

Упркос томе што Милошевић није у потпуности негирао идеју о будућој демократизацији државе, вишегодишња пракса вођења политике имала је извесне ауторитарне елементе, што се уклапа у Валенцуелину класификацију о „либералној ауторитарности“ (Valenzuela, 1990: 22). Од дерогирајућих услова по развој постконфликтног политичког режима које су идентификовали Цирхер и сарадници (Zürcher et al., 2013), у случају СРЈ најиспољенији су били наслеђе рата и трошкови демократизације имајући у виду да СРЈ није добила значајну економску помоћ од међународне заједнице, као што су то добили Авганистан и Ирак, што ће бити детаљније приказано у наредне две студије случаја.

5.1.4.2 Институционална консолидација сектора безбедности

Може се рећи да су у првим годинама након војне интервенције постављени темељи и основе консолидације институција сектора безбедности, али је овај процес био оптерећен многим паралелним политичким питањима и тиме у значајној мери успорен у пракси.¹⁶⁶ Током прве две године „покушаја за реформом сектора безбедности“ (Симић, 2003), тадашње власти су се суочавале са неколико проблема од којих је најдоминантнији био наслеђе претходног режима (СРЈ и СФРЈ) у оквиру ког су оружане снаге представљале „идеологизованог чувања друштвеног поретка“, што је условило и други проблем, који је резултат претходног, а огледа се у одсуству традиције демократске и цивилне контроле оружаних снага и уопште сектора безбедности (Симић, 2003: 76).

Симић наводи смену начелника Генералштаба ВЈ Небојше Павковића и његов каснији политички ангажман као својеврсни преседан. Према Симићевом становишту, у прве две године реформе сектора безбедности, највећи проблем тицао се нарушених односа двају република унутар федерације. Власти у Црној Гори су обуставиле финансирање савезне владе све до потписивања Београдског споразума.¹⁶⁷ Не само да је ово створило кризу војног буџета, већ и размимоилажења у погледу интеграција у војне савезе и политичке организације као и модалитета на бази којих би требало реформисати оружане снаге (Симић, 2003: 76). Филип Ејдус као главни проблем ране фазе реформе сектора безбедности у Србији наводи неформалне договоре између лидера ДОС-а са кључним челницима сектора безбедности, нарочито са Милорадом Улемеком (на челу Јединице за специјалне операције – ЈСО) и Ацом Томићем (на челу војне службе безбедности) у периоду транзиције током 2000. године (Ejdus, 2020: 21).¹⁶⁸ Међу многобројним проблемима који су оптерећивали овај процес, Ејдус препознаје пет кључних карактеристика реформе сектора безбедности у Србији: постконфликтну ситуацију, дубоку идеолошку подељеност друштва, нејасну ситуацију у погледу опстанка федерације са Црном Гором, постауторитарни контекст и начин политичке транзиције (Ejdus, 2020: 221). Он верује да је начин на који је извршена транзиција политичке власти у Србији најдубљи проблем који је оптеретио овај процес јер није извршена својеврсна „војна лустрација“ у потпуном смислу, или је то учињено релативно касно (Ejdus, 2020).¹⁶⁹

¹⁶⁶ Суштина проблема лежала је у наслеђу претходне власти. Ендрју Коти (*Andrew Cottey*) и сарадници наводе да се проблем посткомунистичких друштава не огледа у инхерентној намери оружаних снага да спроведу унутрашње интервенције зарад регулисања политичког живота (Cottey et al., 2002). Напротив, проблеми који се односе на општу политичку, социоекономску и институционалну слабост – уводе оружане снаге у сферу унутрашње политике (2002: 37). Ови аутори наводе између осталих и пример СРЈ, у којој је током деведесетих година „изграђиван систем снага безбедности (војске и полиције) који је истовремено подржавао актуелну власт и коришћен као инструмент државне силе у оружаним сукобима на простору бивше СФРЈ“ (Cottey et al., 2002: 39).

¹⁶⁷ Тимоти Едмундс (*Timothy Edmunds*) верује да је „судбина“ Војске СЦГ била уско везана за опстанак заједничке државе, што се најбоље видело на примеру трошења буџетских средстава за потребе одбране, која су износила чак две трећине укупног савезног буџета током 2000. и 2001. године (Edmunds, 2003: 12).

¹⁶⁸ Ејдус наводи неформалне договоре Ђинђића и Коштунице са Улемеком и Томићем као највећи проблем који је оптеретио касније односе. Постоје сведочења која говоре о састанку Ђинђића и Улемека у периоду кулминације петооктобарске кризе, током ког је Ђинђић наводно обећао Улемеку да га неће разрешити уколико ЈСО не интервенише током демонстрација поводом резултата избора (Ejdus, 2020). Улемек је смењен у априлу 2001. а Ацо Томић је разрешен са функције начелника Управе безбедности Војске СЦГ тек 2003. године.

¹⁶⁹ Политичка лустрација је такође била на агенди реформског процеса. Србија је током 2003. године усвојила Закон о одговорности за кршење људских права (закон о лустрацији), којим су утврђени облици кршења људских права као основ за испитивање одговорности, затим лица која обухвата важење закона, органе који спровode поступак и мере које се изричу (Сл. гласник РС, бр. 58, 2003). Упркос чињеници да је

Консолидацију институција сектора безбедности додатно је оптерећивао нерешен статус АП КиМ након бомбардовања 1999. године и оспорени суверенитет у погледу физичког приступа снагама безбедности на целој територији Републике Србије. Предраг Симић је идентификовао три разлога због којих је било неопходно спровести реформу сектора безбедности у тадашњој Србији и Црној Гори: потреба за праћењем друштвених и политичких реформи након петог окторба, промена безбедносних претњи, као и ново безбедносно окружење настало дисолуцијом СФРЈ, а које је у великој мери било оријентисано ка интегративним токовима са Европском унијом и НАТО (Симић, 2003: 74-75). Коначно, реформа сектора безбедности Републике Србије је почев од 2000. године, део перманентног политичког процеса најпре евроатлантских, а потом само европских интеграционих токова.¹⁷⁰ У том смислу, интервенишући актери (САД и водеће европске државе) су имали бројна очекивања од овог процеса.¹⁷¹ Питања из домена одбране и безбедности СРЈ у складу са Уставом из 1992. године била су у надлежности савезне владе (чл. 77-7). Уставом је био регулисан и положај Војске Југославије, којој је додељен задатак да „брани сувереност, територију, независност и уставни поредак“ (1992: чл. 133), а остављена јој је могућност учешћа у међународним војним операцијама кроз ангажман „међународне организације по одобрењу Савезне владе“ (1999: чл. 133). Војском Југославије је командовао председник СРЈ у рату и миру „у складу са одлукама Врховног савета одбране“, чији је по функцији и сам члан био (1992: чл. 135). Приговор савести је предвиђен чланом 137 овог Устава који омогућава да због „верских или других разлога савести испуни војну обавезу без оружја“ (1992: чл. 137). Београдским споразумом је од средине марта 2002. године, командовање тадашњом Војском Југославије било поверено председнику Србије и Црне Горе, као и председницима република чланица, а све одлуке у погледу командовања доносиле су се консензусом (СоЕ, 2002). Уставом из 2006. године, Војска Србије је дефинисана као оружана сила која „брани земљу од оружаног угрожавања споља“ обављајући своје задатке „у складу са Уставом, законом и принципима међународног права који регулишу употребу силе“ (Устав РС, 2006: чл. 139).

Србија била једина држава у окружењу која је усвојила такав акт, лустрација није никада у пракси остварена (Роровић et al., 2011: 24).

¹⁷⁰ Предмет ове дисертације укључује истраживање консолидације институција сектора безбедности у постконфликтном периоду. Због доминантне оријентисаности на реформу система одбране (Министарства одбране и Војске СЦГ, касније Војске Србије), као и на реформу МУП-а, у наставку текста фокус ће бити усмерен ка реформи ова два подсистема.

¹⁷¹ Република Србија је нарочито у првом годинама након бомбардовања остварила изузетно важне успехе на пољу интегрисања у одбрамбене и безбедносне мултилатералне формате. Иако у свом презентационом документу, Србија није изразила жељу за чланством у НАТО, остварени су бројни механизми посредством којих је та сарадња подигнута на највиши ниво. Најпре Индивидуални програм партнерства и сарадње (енг. *Individual Partnership and Cooperation Programme, IPCP*) обезбеђује приступ активностима ПЗМ, нудећи преко 1.500 активности које МО Републике Србије на годишњем плану реализује у сарадњи са НАТО (МО Србије, 2020). Република Србија активно учествује и у разним комитетима и радним групама НАТО који се углавном односе на стандардизацију војних процедура и постизања интероперабилности Војске Србије, као и на подршку реформи сектора одбране (МО Србије, 2020). Кулминација ових процеса било је чланство Србије у програму НАТО Партнерство за мир. СЦГ је у јуну 2003. године аплицирала за чланство у програму НАТО Партнерство за мир, а чланство је одобрено на самиту НАТО у Риги 2006. године, када су Србија и Црна Гора (као две независне државе) укључене у ПЗМ. Током боравка у Вашингтону 2006. године, тадашњи председник Србије је потписао Споразум о статусу америчких снага (енг. *Status of Forces Agreement – SOFA*) са државном секретарком Кондолизом Рајс. Република Србија активно учествује у регионалним безбедносним и одбрамбеним иницијативама, попут процеса „Састанак министара одбране земаља југоисточне Европе“ (*SEDM*). Главни циљеви ове иницијативе су промовисање регионалне сарадње и добросуседских односа, јачање регионалних одбрамбених способности и успостављање веза које олакшавају интеграцију у евроатлантске институције (*SEDM*, 2021).

Додатно, Војска Србије је стављена под демократску и цивилну контролу (Устав РС, 2006: чл. 141),¹⁷² а регулисана је њена употреба ван граница искључиво по одлуци Народне скупштине (2006: чл. 140).¹⁷³

У првим годинама реформе система одбране, нове власти су настојале да преузму практичну контролу над војском имајући у виду постојање несагласја између цивилних и војних власти. Једна од првих одлука донетих на састанку Врховног савета одбране одржаном 26. децембра 2001. године, тицала се реструктурирања Војске Југославије са армијске на корпусну организацију. Још неколико важних догађаја обележило је овај период. У априлу 2001. године покренут је поступак против 245 припадника Војске Југославије због кривичних дела на АП КиМ у периоду између марта 1998. и јуна 1999. (ВСВР, 2020). До краја 2001. усвојене су измене Закона о Војсци Југославије којима је смањено служење војног рока на девет месеци, а чак две трећине државног буџета је било намењено финансирању одбране (ВСВР, 2020).

Тадашњи министар одбране СЦГ, Борис Тадић је са представником Програма Уједињених нација за развој у Београду потписао Споразум средином јула 2003. којим се успоставља пројекат цивилне контроле Министарства одбране Србије и Црне Горе као и његова реформа (В92, 2003).¹⁷⁴ Прецизније, формиран је посебан Тим за реформе Министарства одбране СЦГ који је представљао исход договора између МО СЦГ и Програма Уједињених нација за развој. Споразум о оснивању овог Тима потписан је 17. јула и накадно ревидиран почетком јануара 2004. године (Тим за реформе, 2004). Посматрано из шире перспективе, реформа војске Србије и Црне горе представљала је настојање за праћењем међународних околности које су се огледале у редефинисању безбедносне глобалне агенде, нестанку биполарности у свету, али и унутардруштвених околности које су наметале потребу за професионализацијом и смањењу технолошке заосталости за европским земљама (Мladenović, 2004: 1). Овај мешовити тим је третирао реформу МО СЦГ као дуготрајан и свеобухватан процес који није могуће окончати искључиво домаћим потенцијалима и као сегмент једног ширег процеса свеопште друштвене реформе (Мladenović, 2004). На самом почетку процеса реформе, Тим је изазове са којима се суочавао, груписао у неколико димензија: организационо-функционалну, која се односила на јасно раздвајање функција и послова МО СЦГ и Генералштава Војске СЦГ, затим нормативну, која се односила на правни несклад међу актима који су регулисали функционисање система одбране у најширем смислу и информациону, односно технолошку, која је упућивала на изузетно низак степен технолошке и информационе опреме која би олакшавала рад запосленима у систему одбране (Тим за реформе, 2004).¹⁷⁵ Тим за реформе је као највећи проблем идентификовао нетранспарентност финансирања и трошења буџетских средстава (Тим за реформе, 2004), мада је у периоду између 2002. и 2004. године учињен напредак оснивањем Управе за јавне набавке и стављање Управе за финансије под директну

¹⁷² Овај члан Устава је преузет из Уставне повеље СЦГ у којој се први пут у уставним актима оружане снаге стављају „под демократску и цивилну контролу“ (Уставна повеља СЦГ, 2003: чл. 54). Један од важних механизма обезбеђивања овакве одредбе у пракси, јесте и избор цивила на функцију министара одбране.

¹⁷³ Ови чланови Устава су нарочито похваљени од стране Венецијанске комисије Савета Европе као „добро решење“ (СоЕ, 2007: 13).

¹⁷⁴ За подробнију анализу цивилно-војних односа и механизма остваривања демократске контроле над оружаним снагама Републике Србије, видети у: Rokvić et al., 2013.

¹⁷⁵ Осим поменутих, Тим је идентификовао и неколико споредних изазова реформи сектора одбране који су укључивали едукацију грађана али и запослених „у систему“ о бенефитима реформе, затим управљање људским ресурсима и културолошке претпоставке које утичу на перцепцију запослених у оквиру МО СЦГ и Генералштаба, а које се односе на радну и професионалну културу у најопштијем смислу (Тим за реформе, 2004).

контролу министра (Тим за реформе, 2004). Тим је као највеће резултате свог рада током 2004. године истакао усвајање нормативних аката који регулишу цивилно служење војног рока, јавне набавке, затим повећање међународне војне сарадње и транспарентности у раду, као и регулисање односа МО СЦГ са Генералштабом на бази супрематије цивилне власти (Тим за реформе, 2004).

Осим интегрисања у међународне и регионалне безбедносне организације и форуме, циљеви реформе система одбране односили су се на модернизацију и професионализацију Војске Србије (и Црне Горе), њену организацију према европским стандардима, оспособљавање за учешће у међународним мировним мисијама и осигурање цивилне и демократске контроле оружаних снага (Andrić, 2004: 1). Организационе промене Војске Србије (и Црне Горе) су у периоду од 2003. до 2010. године текле у три фазе. Прва је обухватала усвајање нормативних аката, реорганизацију Генералштаба и јединица Војске на оперативном и тактичком нивоу, као и интензивирање политике учешћа у мировним операцијама (Andrić, 2004: 3).¹⁷⁶ Друга фаза је реализована током 2005-2006. године и требало је да резултује преносом надлежности за обезбеђивање државне границе, затим организацијом заједничких војних вежби и пружањем додатног подстрека учешћу у мировним операцијама, као и опремању војним наоружањем и опремом (Andrić, 2004: 3). Последња фаза је кореспондирала са решењем статуса државне заједнице и окончањем реформског процеса у периоду између 2007. и 2010. године (2004: 4).

Важан део реформе било је и смањивање броја припадника оружаних снага (Војске Србије и Црне Горе). Према проценама пројекта „Војни баланс“, оружане снаге СРЈ (касније СЦГ) су од 1994. године расле са 130.000 на 164.000 активних војника у 1996. години (World Bank Data: према: IISS, 2021). До 2000. године овај број је стагнирао, а од 2002. континуирано пада на 124.000, потом 2003. на 109.200, да би 2006. године новооснована Војска Србије бројала укупно 24.000 активних припадника (World Bank Data: према: IISS, 2021).¹⁷⁷ Војска Југославије је у тренутку војне интервенције 1999. године имала 146.700 активних војника и око 200.000 војника у резерви (World Bank Data: према: IISS, 2021).¹⁷⁸

Током 2004. године усвојена је Стратегија одбране државне заједнице Србија и Црна Гора. Стратегија је идентификовала „заједничке ставове држава чланица о најважнијим питањима безбедности и одбране“ и састојала се из шест кохерентних целина: опис безбедносног окружења, идентификације изазова, ризика и претњи (и реаговања на њих), прегледа безбедносних и одбрамбених интереса, опис система одбране СЦГ и планирање и финансирање одбране (Strategija odbrane SCG, 2004). Кључне замерке упућене на рачун ове стратегије оспоравају прецизно дефинисање супротстављању традиционалним, војним претњама по безбедност тадашње државне заједнице (Lojanić, 2006: 102). Савет министара СЦГ је 16. јуна 2004. усвојио уредбу којом је основао Фонд за реформу система одбране државне заједнице Србија и Црна Гора. Намера која је стајала иза оснивања овог Фонда односила се на „подстицање и подршку реформи и функционисању одбране СЦГ“ (Savet ministara SCG, 2004).

¹⁷⁶ Бранко Андрић наводи да је у току прве фазе (2003-2004) расформирана 21 јединица ранга пук-бригада, број војника смањен за 11.000 формацијских места, напуштено четири гарнизонска места и повучено око 130 технкова, 150 оклопних транспортера, преко 100 хаубица и више хиљада комада пешадијског наоружања (Andrić, 2004: 4).

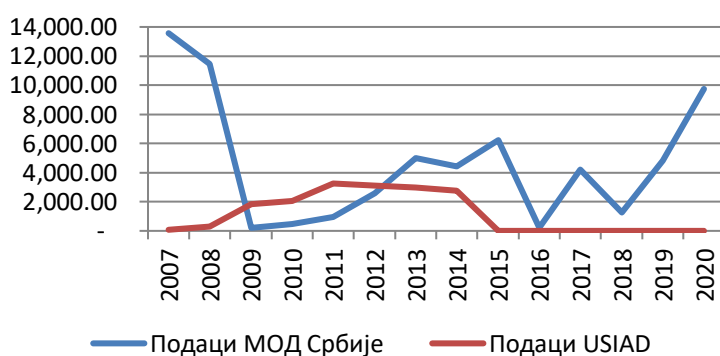
¹⁷⁷ Број припадника Војске Србије ограничен је и Изјавом о добровољном ограничавању људства из 2009. године, које су све стране потписнице (БиХ, Србија, Црна Гора и Хрватска) поднеле у складу са Споразумом о субрегионалној контроли наоружања из Фиренце (CEAS, 2021).

¹⁷⁸ Од 2007. године до 2018. бележи се стагнација у погледу броја припадника оружаних снага Републике Србије, са веома благим растом тако да је 2009. године Војска Србије имала 29.125, а 2018. нешто више од 32.100 војника (World Bank Data: према: IISS, 2021).

Средствима Фонда финансирали су се социјални и други програми који су саставни део процеса реформе, ревитализовање инфраструктуре одбране, учешће у мировним мисијама Војске СЦГ, као и осавремењавање војне опреме и наоружања (Savet ministara SCG, 2004). Као један од циљева Фонда, Уредбом је постављено и вршење припрема за прикључивање Партнерству за мир и остваривање интероперабилности (2004: чл. 4). Директор Фонда је, према одредбама ове уредбе, требало да подноси годишњи извештај Савезној скупштини, што међутим није учињено у пракси, имајући у виду да је одлуком Владе Републике Србије распуштен већ 2006. године. У октобру 2004. године, израђен је документ „Реформа Војске и делова система одбране – модел будуће Војске СЦГ“, који је предвиђао реорганизацију МО СЦГ у периоду државне заједнице СЦГ. Централна идеја је, осим раздвајања надлежности између МО и Генералштаба, била и додељивање „менаџерске“ улоге МО СЦГ над пословима одбране и омогућавање Генералштабу да се бави оперативним испуњавањем задатака који се тичу непосредне одбране државне заједнице (Јефтић и сар., 2020). Као кључни недостаци новог модела организације Генералштаба, у литератури се наводе сложеност веза и односа, велико бројно стање Генералштаба и неравномерне величине оперативних састава Копнене војске (Јефтић и сар. 2020: 43). Као највеће недостатке новог модела организације Министарства одбране, наведени су превелик број организационих јединица праћен огромним бројним стањем МО, лоша и неусклађена организација војног здравства и војног школства, проблеми финансирања, структура кадра и неискоришћеност информационе технологије (Јефтић и сар., 2020: 42).

Консолидација институција сектора безбедности је имала и своју међународну компоненту. Према подацима америчког USIAD-а, Србија је у периоду између 2007. и 2014. године примила од различитих агенција САД војну помоћ у укупној вредности од 16,3 милиона америчких долара (USAID, 2021).¹⁷⁹ У Информатору о раду које је објавило Министарство одбране Републике Србије почетком 2021. систематично су пописане све војне донације од стране других држава и међународних организација Министарству одбране и Војсци Србије које представљају знатно потпуније податке сачињене на бази споразума о донацији Министарству одбране Републике Србије (График 8).

График 8: Преглед донација Министарству одбране Републике Србије од САД (подаци МО Србије и USAID-а)*

* у хиљадама америчких долара.
Извор: МО Србије, 2021; USAID, 2021.

¹⁷⁹ Према истој бази података коју је креирао USAID, тадашња СРЈ је само током 1999. године посредством Програма за војну помоћ САД добила помоћ у вредности од 51 милион долара (USAID, 2021). Међутим не постоје јавно доступни детаљи у погледу намене ових средстава, као ни о тачном тренутку у ком је донација упућена. Додатно, ова база података није индексирала информације о средствима војне помоћи које су Србији и Црној Гори упућене у периоду између 2000. и 2007. године.

Подаци базе америчког Центра за међународну политику (енг. *Center for International Politics – CIP*) указују да је у периоду између 2000. и 2006. године, Србија примила 8,1 милион америчких долара на име помоћи за реформу сектора безбедности (CIP, 2020). Друга важна компонента институционалне консолидације сектора безбедности након бомбардовања односила се на реорганизацију Министарства унутрашњих послова (МУП) које је значајно реформисано у периоду након транзиције. МУП је 2005. године објавио детаљнији извештај о активностима предузетим на пољу реформе организације и функционисања након 2001. године. Током 2004. године у МУП-у Србије је учињено највише на његовој унутрашњој реорганизацији.

Представљена је нова, такозвана „дворесорна организација“ МУП-а која је укључивала Ресор јавне безбедности и Ресор финансија, кадрова, заједничких, управних и техничких послова (МУП, 2005). Ресору јавне безбедности биле су подређене Управа криминалистичке полиције, Управа полиције, Управа саобраћајне полиције, Управа пограничне полиције, Управе за везу и аналитику, Жандармерија,¹⁸⁰ Специјална антитерористичка јединица (САЈ) и Хеликоперска јединица (МУП, 2005). Посебно место у организационој шеми Министарства заузимали су и генерални инспектор Ресора јавне безбедности, као и Служба интерне контроле (МУП, 2005). Министарство је као најзначајнији помак у примени општеприхваћених начела рада навео окончање свих претпоставки на техничком и кадровском нивоу које омогућавају рад Управи полиције у складу са препорукама Савета Европе (МУП, 2005). Током 2003. године, ОЕБС је кроз неколико програмских активности подржао реформу Полиције.

Кроз Одељење за спровођење закона, Мисија ОЕБС-а у Београду је подржавала полицијску обуку, програм унутрашње контроле, принципе рада полиције у заједници, борбу против организованог криминала, форензичке активности, као и професионализацију граничне полиције (ОЕБС, 2003). За професионализацију полиције у наведених шест реформских активности, Мисија ОЕБС-а у Србији је јуну 2002. године обезбедила 4,3 милиона евра као одонацију Западних земаља (САД, Канаде, Француске, Италије и Велике Британије) (ОЕБС, 2003). Мисија ОЕБС-а у Београду је имала координациону улогу између институција и агенција које су пружале подршку реформи на међународном нивоу (2003: 7). Споразумом између МУП-а и Мисије ОЕБС-а из 2004. дефинисани су следећи приоритети у реформи Полиције: борба против организованог криминала, обезбеђење државне границе, јачање унутрашње контроле, осавремењавање информационе и комуникационе опреме, полицијско образовање и стратешко планирање за развој МУП-а (МУП, 2005).¹⁸¹ МУП је као стратешке циљеве у периоду 2005–2007. идентификовао законитост у раду, декриминализацију и рад Полиције на бази „демократског усмерења у области слобода и права грађана“ (МУП, 2005: 33). Коначно, МУП је описао „демистификацију и јавност у раду“, као и одвајање улоге министра као „чисто политичке функције“ од рада полицијских послова као важне компоненте његове реформе (2005: 34). У оцени реформе Полиције у Србији, Марк Даунс (*Mark Downes*) је, пишући извештај за потребе Мисије ОЕБС-а у Београду 2004. године, истакао многобројне проблеме и спорост у реформи. Он је нагласио да полазећи од најопштијих, политичких претпоставки, Влада Србије није прогласила реформу полиције (и сектора безбедности) приоритетном облашћу (Downes, 2004: 21).

¹⁸⁰ Одлуком Владе Републике Србије, Жандармерија је основана крајем јуна 2001. године, као организациона јединица МУП-а Србије, са задацима сузбијања тероризма, пружања помоћи у ванредним ситуацијама, као и осигурања јавног реда и мира у ситуацијама високог ризика (МУП, 2016). Жандармерија има команду која је смештена у Београду као и одреде у Нишу, Краљеву, Београду и Новом Саду (МУП, 2016).

¹⁸¹ Улога ОЕБС-а у реформи Полиције била је значајна током првих пет година након транзиције политичке власти. За подробнију анализу активности ОЕБС-а у овом процесу у Републици Србији видети више у: Николић, 2016.

Даунс је указао на проблем изузетно централизованог система управљања МУП-ом, као и на висок степен политизације и милитаризације у погледу организационе структуре Министарства (2004: 22-25). Он је нарочито критиковао систем чинова којим је МУП настојао да имитира војну хијерархију и предложио њихово смањивање (броја хијерархијских нивоа), као и промену назива која би „адекватније осликавала цивилну природу МУП-а“ (Downes, 2004: 25).¹⁸² Поред наведених, Даунс је значајно критиковао лош ниво полицијске културе и непостојање свести о концепту „полиција у заједници“ (Downes, 2004). У препорукама о будућим корацима у реформи, он је истакао важност измена у образовном систему Полиције, одвајање МУП-а од оперативних јединица попут ватрогасне службе, пограничне полиције, спасилачких служби и слично, као и оснивање нове Управе за административне послове која би се бавила односима са грађанима у погледу издавања личних докумената (Downes, 2004: 82-86).

5.1.4.3 Билатерални односи СРЈ и САД након војне интервенције

Билатерални односи између Србије и САД успостављени су 14. октобра 1881. године (МСП Србије, 2020). Током већине XX века, односи између две стране су били релативно добри, а значајно су нарушени у његовој последњој деценији, што је кулминирало потпуним прекидом дипломатских односа током НАТО бомбардовања 1999. Након што је СРЈ сукцесијом наследила државноправни субјективитет СФРЈ, Сједињене Америчке Државе су је признале 21. маја 1992. године. Међутим, САД су заузеле став о непостојању дипломатског сукцесора СФРЈ од стране власти које су успостављене након Другог светског рата, тако да су исте, 1992. године, дипломатски односи обустављени (Office of the Historian, 2021). У оквиру своје прокламоване спољнополитичке агенде према Западном Балкану, САД верују да Србија заузима „кључну стратешку спојницу на Балкану“ на географској и политичкој раскрсници Источне и Западне Европе, због чега настоје да ојачају однос са Србијом (Department of State, 2021).

По преузимању власти након 5. октобра 2000. године, чланице коалиције ДОС су одмах настојале да капитализују своје везе са земљама Запада настојећи да побољшају билатералне односе СРЈ и Запада (Goati, 2013). Владимир Гоати је идентификовао прехрамбено обезбеђивање становишта, увоз сировина, као и добијање кредита за привреду као најакутније задатке нових власти (Goati, 2013: 158). Свега неколико недеља након петооктобарских промена, амерички Конгрес је одобрио пружање финансијске помоћи тадашњој СРЈ, презицији Србији, имајући у виду да су Црна Гора и АП КиМ биле изузете из ове одредбе о помоћи. До 100 милиона америчких долара је одобрено као хитна транша за „демократизацију Србије током 2001. године“ (US Congress, 2000: sec. 594). Међутим америчка новчана помоћ је била троструко условљена: пуном сарадњом са Кривичним судом за бившу Југославију и омогућавањем рада тужилаца и изручења оптуженика (2000: sec.594с),¹⁸³ поштовањем одредаба Споразума из Дејтона којима је тражена обустава „финансијске, политичке, безбедносне и друге подршке институцијама Републике Српске“, као и предузимањем свих корака за поштовање права националних мањина и владавине права (2000: sec.

¹⁸² Даунс је предложио да дотадашњи чиновници који су обухватили нивое подофицира, официра и високих официра буду спојени у исту категорију која би се звала „активни састав МУП-а“, који би обухватио све дипломиране питомце Полицијске академије, као и нареднике, инспекторе, главне инспекторе, надзорнике и више надзорнике, помоћника шефа полиције, заменика директора и коначно, директора полиције (Downes, 2004: 24). Поред активног састава, Даунс је предложио и питомце Полицијске академије као посебну категорију ангажованих припадника МУП-а, као и ученике Средње школе унутрашњих послова (2004: 24).

¹⁸³ Неколико недеља раније, 11. октобра тадашњи заменик државног секретара САД је изјавио да САД не инсистирају на изручењу Милошевића Трибуналу у Хагу (Vreme, 2009).

594с).¹⁸⁴ У периоду од НАТО бомбардовања до проглашења самосталности Републике Србије (2006. године) Србија је од различитих агенција САД примила економску помоћ у вредности од 2,1 милијарде америчких долара, а у периоду између 1999. и 2014. године 2,5 милијарди долара (USAID, 2021).¹⁸⁵

Почетком марта 2001. су нарочито били интензивирани притисци од стране САД за хапшењем (и изручењем Трибуналу у Хагу) бившег председника СРЈ Милошевића, на чему је отворено инсистирао Вилијам Монтгомери (*William Montgomery*), тадашњи амбасадор у Београду (Blaustein, 2001).¹⁸⁶ Током 2001. године, Србија је од САД добила 22 милиона долара за подршку локалним самоуправама, чак 14 милиона долара за техничке експерте којима је требало „реформисати економски систем Србије“ и Народну банку Југославије, као и 18 милиона евра за подршку невладином сектору, независним медијима, те владавини права (Tarnoff, 2001: 3). Истим актом, Конгрес је овластио председника САД и државног секретара да пружи подршку СРЈ за поновно аплицирање и учлањење СРЈ у све међународне организације у којима је СФРЈ била чланица, на бази сукцесије. Сузан Блауштејн (*Susan Blaustein*) наводи да СРЈ упркос успешним првим корацима ка демократизацији током 2001. године није испунила остале политичке критеријуме који се тичу одобравања финансијских средстава од стране САД (Blaustein, 2001). Нове власти (прим. аут. ДОС) биле су, како је она тврдила, спремне да узму новац од САД, али не и да га „зараде“ (Blaustein, 2001).

Дипломатски односи између САД и СРЈ су поново успостављени 17. новембра 2000. године (Vreme, 2000). Војислав Коштуница је у својству председника СРЈ посетио САД и састао се 9. маја 2001. године са Колином Пауелом. У заједничкој изјави медијима, Коштуница је окарактерисао питања односа Србије и Црне Горе унутар федерације, као и проблеме са Косметом као „претње по регионалну стабилност“ (Department of State, 2001). Коштуница је навео и да СРЈ и САД улазе у „нову веома важну фазу односа“ (Department of State, 2000). У америчкој јавности су демократске промене биле перципиране као изузетно повољна околност. У извештају о стању људских права 2000. године, у издању америчког Стејт департмента, догађаји од петог октобра представљали су „подршку демократској транзицији СРЈ“ (Department of State, 2001). Као израз добрих односа између двају земаља, Џорџ Буш је честитао Коштуници 2001. године дан СРЈ, наводећи да „САД поздрављају могућност сарадње са новом демократском Југославијом зарад започињања историјских реформи“ (Vreme, 2001). Овакав Бушов потез, поједини медији су тада оценили ироничним настојањем којим је Запад намеравао да Коштуницу окарактерише као „стабилног председника“ (Vreme, 2001). Паралелно са побољшањем односа и помоћи САД постконфликтној стабилизацији СРЈ, текле су и активности које су се односиле на статус АП КиМ.

Специјални изасланик генералног секретара УН за Космет Ханс Хекеруп (*Hans Hækkerup*) и представник председника СРЈ и влада СРЈ и Републике Србије усвојили су у новембру 2001. године заједнички документ УНМИК-а и СРЈ (који је сачинио Стејт департмент) о питањима функционисања покрајине под међународном управом.

¹⁸⁴ Крајем марта 2004. године, САД су обуставиле исплату финансијске помоћи Србији због „несарадње са Трибуналом у Хагу“ (IPWR, 2005).

¹⁸⁵ Тадашње Министарство за економске односе са иностранством у Влади Србије је почетком 2003. године објавило документ у ком су побројане стратешке области реформске агенде Србије. На донаторским конференцијама које су одржане крајем 2000. и у јуну 2001. године прикупљено је око 2,6 милијарди евра економске помоћи за пројекте реконструкције након војне интервенције, које је требало реализовати до краја 2005. године (2003).

¹⁸⁶ Вилијам Монтгомери је био шеф привремене америчке мисије за СРЈ са седиштем у Будимпешти. У једном од својих интервјуа, признао да је да је једини циљ његове канцеларије у Мађарској било рушење Слободана Милошевића уз огромну финансијску подршку „демократским алтернативама режиму у Београду“ (Nacional, 2010).

Документом се регулишу питања сарадње поводом решавања судбине несталих лица (око 4.000 у том тренутку), повратка избеглица, имовинска права, заштита културних споменика и судство на територији АП КиМ (Влада Србије, 2001). Овим документом је међутим и призната „Косовска полицијска служба“ и заједнички договорена опредељеност подршке „развоју професионалних и мултиетничких полицијских снага“ (Влада Србије, 2001).

Мартовски погром који се догодио на територији АП КиМ између 17. и 20. марта 2004. године довео је до поновног погоршавања односа између Србије и САД. Током вишедневног насиља над Србима и православним црквама и манастирима, убијено је 30, а рањено 500 Срба, што је Влада Србије окарактерисала као акт етничког чишћења (Влада Србије, 2004).¹⁸⁷ Због ескалације немира на Космету, тадашњи генерални секретар НАТО, Јап де Хоп Схефер посетио је Приштину и оштро осудио нападе на Србе и верске објекте на територији АП КиМ (Влада Србије, 2004). Према подацима Владе Србије, КФОР је на Космету први пут од 1999. повећао број својих војника након Мартовског погрома (Влада Србије, 2004). Група саветника америчких конгресмена је тим поводом посетила Београд и састала се са представницима власти, међутим званична осуда Вашингтона о дешавањима у покрајини је изостала. У изјави председавајућег Саветом безбедности УН од 30. априла, снажно се осуђује мартовско насиље над Србима које је означено као „међуетничко насиље“ (UN SC, 2004).

Током 2006. године тадашњи председник Србије, Борис Тадић и Кондолиза Рајс, потписали су такозвани СОФА споразум који је регулисао статус Оружаних снага на територији Србије. На основу овог Споразума, започета је реализација Програма државног партнерства између Србије и Охаја, већ у септембру 2007. године (VS, 2021). Упркос овим настојањима, чини се да је ентузијазам за односе са САД, као и учлањивање у НАТО слабио у годинама након војне интервенције и био усмерен ка европским интегративним токовима. Народна скупштина Републике Србије је на седници одржаној 13. октобра 2004. усвојила Резолуцију о придруживању Европској унији у којој је констатовано да је приступање Унији „консензуалан стратешки циљ Србије“ (Народна скупштина, 2004).

Кулминирање негативних последица по територијалну целовитост Републике Србије и уједно врхунац затегнутости у билатералним односима са САД представљало је противправно једнострано проглашење независности Космета од стране привремених институција у Приштини, 17. фебруара 2008. године. У новембру 2001. године, Зоран Ђинђић је боравио у службеној посети САД и састао се са председником Бушом и државним секретаром Пауелом. Ђинђић је истакао да су СРЈ и Србија биле „срећне да учествују у Глобалном рату против терора“ (VOA News, 2009). Према оценама западних медија, улога СРЈ у коалицији предвођеној САД се сводила на скромно пружање обавештајних података (VOA News, 2009). Ђинђић је истакао да је „Србија срећна што може да након 50 година буде део демократског света који се бори против заједничког зла“ (VOA News, 2009). Истичући да је „по први пут након 200 година на Балкану превагнула економска над националистичком идеологијом“, Ђинђић је тражио од председника Буша снажнију економску подршку, али и оснаживање институционалног система како би се додељена средства што боље утрошила (RFERL, 2001).¹⁸⁸

¹⁸⁷ У обиласку порушених манастира и цркава на територији АП КиМ, делегација УНЕСКО-а је проценила да је материјална штета износила 30 милиона долара, а губитак културног наслеђа немерљив (Влада Србије, 2004).

¹⁸⁸ Током ове посете, српска делегација се састала са Колином Пауелом и тадашњом саветницом за националну безбедност Кондолизом Рајс.

Војислав Коштуница је у два наврата посетио САД – током 2001. и 2006. године. Током прве посете, теме су се односиле на повратак чланства СРЈ у међународним организацијама, као и на сарадњу са Трибуналом у Хагу (HRW, 2001). Након састанка са државним секретаром Пауелом, Коштуница је истакао да је „Србија ушла у нову еру односа са САД“ и указао на неопходност повраћаја суверенитета институцијама Републике Србије на простору јужне покрајине (Department of State, 2001). Током 2003. године, Колин Пауел је посетио Београд, неколико недеља након убиства Зорана Ђинђића. У једнодневnoj посети, Пауел је изјавио да је дошао у Србију због пружања подршке „српском народу и држави у тренуцима након политички мотивисаног убиства његовог пријатеља“ (Novosti, 2003). Његова посета није имала нарочит значај за билатералне односе јер је реализована изненадно и трајала је свега пар сати. Након убиства Зорана Ђинђића, тадашњи премијер Зоран Живковић посетио је САД и састао се са Колином Пауелом и Кондолизом Рајс током јула 2003. Том приликом је описао односе Србије и САД као „најбоље у протеклих 50 година“ и нагласио спремност да односи две државе буду промовисани у ранг савезништва (Влада Србије, 2003). Живковић је обраћајући се јавности по повратку у Србију истакао да су САД спремне да подрже интеграције Србије најпре у Партнерству за мир, затим НАТО и на крају ка Европској унији (Влада Србије, 2003). Кетлинг Стивенс (*Kathleen Stephens*), заменица помоћника државног секретара САД, је 4. марта 2004. посетила Београд и том приликом се састала са Коштуницом. Она је истакла да „америчке власти нуде свестрану помоћ и сарадњу, као и подршку на економском, политичком и војном реформисању СРЈ“ (Влада Србије, 2004). Средином 2006. године, Коштуница је поново посетио САД. Поједини медији су ту посету означили као жељу за побољшањем стабилности на простору региона, што „Србија као највећа држава треба да омогући“ (Glas Amerike, 2006). У разговору са Кондолизом Рајс, Коштуница је представио платформу Београда за решење статуса јужне покрајине, која је подразумевала омогућавање суштинске аутономије унутар међународно признатих граница Републике Србије. Коштуница је истакао да је независност Космета за Републику Србију било неприхватљиво решење (Glas Amerike, 2006). Билатерални сусрети званичника СРЈ и САД нису у великој мери обликовали односе две стране у периоду након војне интервенције на суштински начин. Посете званичника двају страна су у годинама након војне интервенције биле релативно малобројне, што је приказано у Табели 14.

Табела 14: Узајамне посете званичника СРЈ/СЦГ/Србије и САД¹⁸⁹

Званичник	Место	Датуми	Званичник	Место	Датуми
Бил Клинтон	Приштина Урошевац „Бондстил“	23. новембар 1999.	Војислав Коштуница	Вашингтон	9. мај 2001. 11. јул 2006.*
Џорџ Буш	„Бондстил“	24. јул 2001.	Зоран Ђинђић		7. новембар 2001.
Колин Пауел	Београд	2. април 2003.	Зоран Живковић		24-26. јул 2003.
Хилари Клинтон		12/13. октобар 2010.			
		30/31. октобар 2012.			

¹⁸⁹ Медлин Олбрајт се неколико недеља по окончању бомбардовања (у јулу 1999) у Приштини састала са званичницима НАТО и УН и представницима Албанаца; исте године заједно са Клинтоном је поново посетила Космет у новембру (Office of the Historian, 2021). И Хилари Клинтон је у својству државног секретара САД посетила два пута Космет – 13. октобра 2010. и 31. октобра 2012. године (Office of the Historian, 2021). Након посете Београду, Џон Кери је такође у својству државног секретара САД посетио Приштину где се састао са тамошњим председником привремених институција (Office of the Historian, 2021).

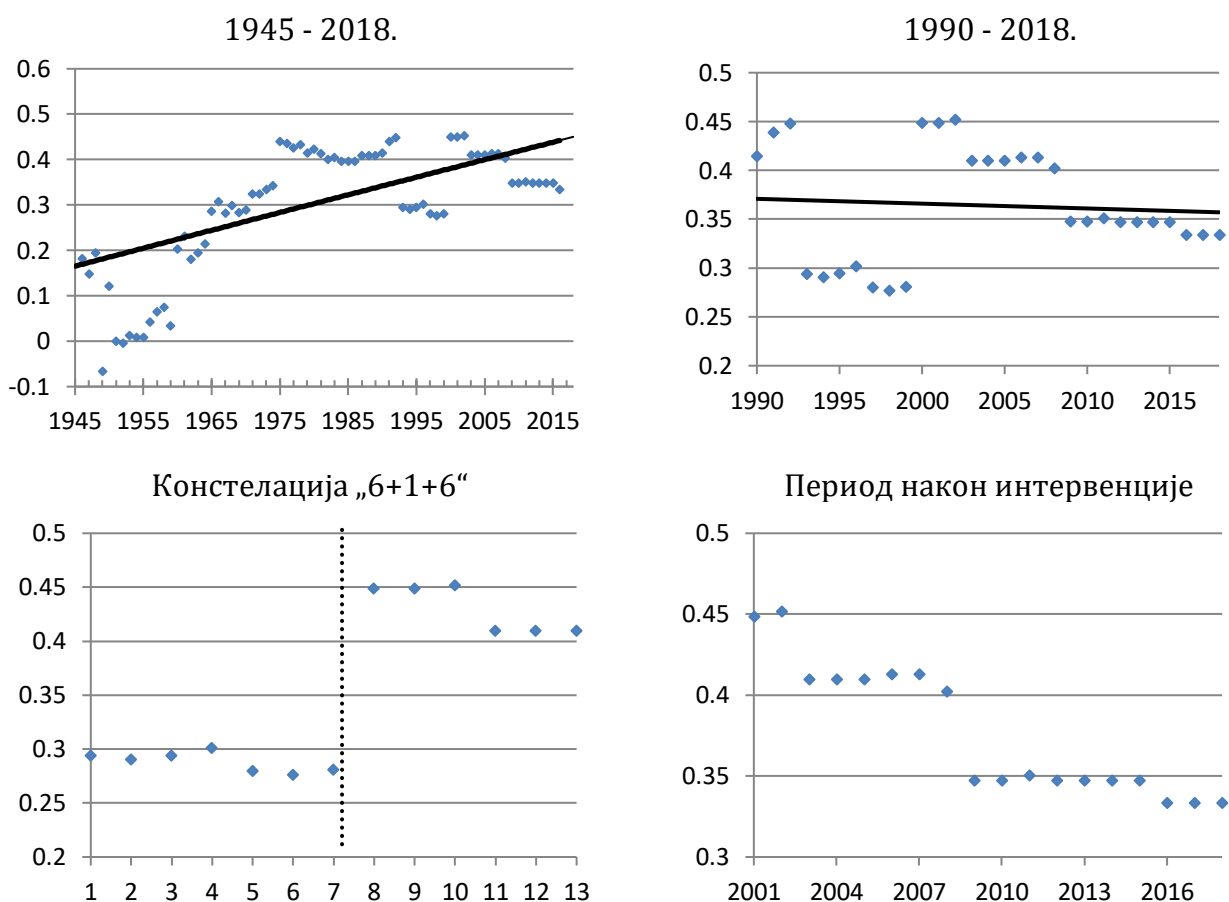
			Борис Тадић		15-21. јул 2004
Џон Кери		2/3. децембар 2015.			6-8. септембар 2006.*

*. Посете Њујорку означене звездицом су обраћања у УН.

Извор: Office of the Historian, 2021.

Поред званичних посета на билатералном плану, у овој дисертацији се као друга компонента утврђивања квалитета билатералних односа између СРЈ и САД, користи индекс сличности спољнополитичког деловања са интервенишућим актером (*S Score*). Због тога ће у наставку бити приказана дескрипција његових вредности за СРЈ и САД, за четири временска периода (График 9).

График 9: Вредности *S Score* за четири временска домена, СРЈ и САД

Извор: Компилирани налази према: Signorino & Ritter, 1999; Häge, 2011; Leeds, 2020.

Дескрипција статистичких података Сињорина и Ритера (1999), Хага (2011) и Лидса (2020) представљена на Графику 10 показује општи тренд раста индекса *sScore* у периоду између Другог светског рата и 2018. године. Међутим уколико се посматрани период сузи на време између 1990. и 2018. године, уочљив је тренд опадања овог индекса, што је случај и са временским периодом након војне интервенције (График 9). Међутим, констелација „6+1+6“ показује другачији тренд. Наиме, у години НАТО бомбардовања јасно је видљиво побољшање *sScore* индекса са 0,28 на 0,45 током 2000. и 2001. године (График 9).

Такав тренд је стагнирао у наредних шест година, када је током 2006. поново почео да опада. Ни у једном мереном периоду индекс сличности спољнополитичког деловања није падао испод нуле.¹⁹⁰ Помоћна хипотеза ове дисертације (Х3а) тврди да је у периоду након војних интервенција „...растао индекс сличности спољнополитичког деловања интервенишуће државе са нивоом демократизације државе у којој је спроведена интервенција“. У литератури је веза између ове две варијабле често испитивана на општијем нивоу, како би се установила статистичка повезаност између нивоа демократичности и квалитета билатералних веза међу државама, што је од значаја за истраживања монадичке варијанте демократског мира.

У одсуству налаза који би објаснили везу између ове две варијабле на примеру интервенишућег актера и државе на коју је извршена интервенција у годинама након саме интервенције, у наставку ће бити приказани налази за СРЈ.¹⁹¹ Анализа је спроведена за три временска периода – између 1945-2018, за период након НАТО агресије (укључујући и годину војне интервенције), као и за констелацију „6+1+6“.¹⁹² Најснажнија статистичка корелација између две анализиране варијабле испољена је за период од шест година пре и након војне интервенције. Индекс сличности спољнополитичког деловања је позитивно корелирао са сваком од пет макроваријабли пројекта Варијетети демократије (Табела 15). Такође, за период након бомбардовања постоји позитивна корелација између анализираних варијабли, али корелације указују на средњу, нешто мању повезаност него у периоду „6+1+6“.

Табела 15: Корелације између *sScore* и макроиндикатора Варијетета демократије (*vDem*) за СРЈ¹⁹³

	<i>polyarchy</i>	<i>libdem</i>	<i>partipdem</i>	<i>delibdem</i>	<i>egaldem</i>	
1945-2018	Пирсонова корелација	,313**	,320**	,312**	,318**	,274*
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	,007	,005	,007	,006	,018
	<i>N</i>	74	74	74	74	74
Након војне интервенције	Пирсонова корелација	,447*	,498*	,546*	,488*	,541*
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	.048	.025	.013	.029	.014
	<i>N</i>	20	20	20	20	20
6+1+6	Пирсонова корелација	,823**	,844**	,862**	,807**	,840**
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	,001	,000	,000	,001	,000
	<i>N</i>	13	13	13	13	13
**. Статистички значајна повезаност, $p \leq 0,01$						
*. Статистички значајна повезаност, $p \leq 0,05$						

Извор: Аутор

Интересантно, резултати из Табеле 15 такође потврђују да је од краја Другог светског рата до 2018. године постојала позитивна, али умерена корелација између нивоа демократичности и индекса *sScore* (Табела 15). На нивоу макроиндикатора пројекта Варијетети демократије, потврђена је хипотеза Х3а за случај СРЈ.

¹⁹⁰ Референтне вредности овог индекса су изражене на интервалној скали између -1 и +1.

¹⁹¹ Као што је наведено у методолошком оквиру ове дисертације, статистичке анализе чине комплементарну потврду или оповргавање налаза добијених квалитативним истраживањем.

¹⁹² За детаљније објашњење временских периода видети детаљније у Поглављу 2 ове дисертације.

¹⁹³ Статистичка дескрипција варијабли за сва четири временска периода представљена је у оквиру Прилога број 2 ове дисертације.

Табела 16: Корелације између *sScore* и инструмената квантификације типа политичког режима за СРЈ

	<i>yugPolity_V</i>	<i>yugEIU</i>	<i>yuhARD</i>	<i>yugVdem</i>	<i>yugFH</i>	<i>yugAverag</i>
1945-2018	Пирсонова корелација	,328**	-	-	-	-
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	,004	-	-	-	-
	<i>N</i>	74	-	-	-	-
Након војне интервенције	Пирсонова корелација	,322	-,385	,120	,502*	,196
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	,166	,093	,616	,024	,407
	<i>N</i>	20	20	20	20	20
6+1+6	Пирсонова корелација	,980	,146	,959**	,833	,806
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	,000	,000	,000	,001	,002
	<i>N</i>	13	13	13	13	13

** . Статистички значајна повезаност, $p \leq 0,01$
 * . Статистички значајна повезаност, $p \leq 0,05$

Извор: Аутор

Подаци приказани у Табели 16 показују релативно сличне интензитета повезаности међу посматраним варијаблама. За период од шест година пре и након НАТО агресије постоји изузетно јак ниво повезаности индекса спољнополитичког деловања са нивоом демократичности СРЈ, уз изузетак индекса демократије листа Економист где није утврђена значајна статистичка веза са индексом *sScore* (Табела 16). У периоду након војне интервенције на СРЈ, вредност *sScore* индекса је позитивно корелирала са вредностима пројекта *Polity V* и Варијетета демократије, негативно са мером демократије Економиста, док за индексе демократије *ARD* и *Freedom House* није утврђена корелација са вредностима *sScore* (Табела 16). Просечна вредност типа политичког режима за СРЈ у периоду након бомбардовања (*yugAverag*) није корелирала са *sScore* вредношћу у периоду након 1999. године (Табела 16). Вредности пројекта *Polity V* умерено су корелирале са индексом сличности спољнополитичког деловања у периоду између 1945-2018. године, што је у сагласју са резултатима за компоненте демократије (макроиндикатора) приказане у Табели 16. Упркос одсуству корелације за просечну вредност типа политичког режима и индекса *sScore*, може се тврдити да је у случају СРЈ потврђена претпоставка о сличности спољнополитичких активности са САД и раста демократичности.

5.1.5 Изградња неодрживих институција СРЈ/СЦГ на бази компромиса

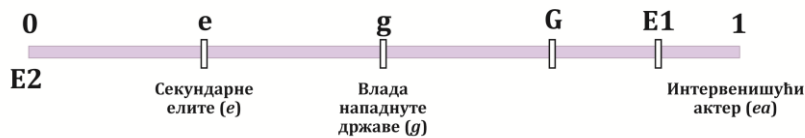
Утицај војних интервенција као феномена који је претходио процесу изградње државе у анализираном периоду је могуће показати чињеницом да је ускраћивање суверенитета над делом територије данашње Републике Србије условљено присуством међународних снага у јужној покрајини и чињеницом да снаге безбедности, нарочито Војска Србије, немају приступ овом делу земље као последица повлачења извршеног 1999. године, што је био један од услова окончања бомбардовања на СРЈ. Један од главних циљева војне кампање је био да се осигура повлачење снага безбедности СРЈ са тог простора. Отуда је процес постконфликтне изградње државе практично од старта окрњен због немогућности да тадашње власти остваре потпуни суверенитет над покрајином. Стога и не чуди оцена тадашњег извршног директора Тима за реформу Министарства одбране СЦГ, према којој се током првих неколико година реформе, није могло говорити о реформи већ о „делимичним показатељима реорганизације оружаних снага“ (Mladenović, 2004). Реформа Војске СЦГ је праћена и спорим процесом демократизације друштва, што је још један од узрока за релативно спор процес свеопште консолидације сектора безбедности (Mladenović, 2004).

У процесу демократизације и консолидације институција сектора безбедности Србије, учествовала су два субјекта БФЦ модела: први, интервенишући (екстерни) актер у случају постконфликтне изградње СРЈ (СЦГ) су у периоду 2000-2003. биле САД,¹⁹⁴ а од проглашења државне заједнице СЦГ и нарочито њеним распадом 2006. године, улогу екстерног актера преузела је Европска унија. Током првог дела реформе САД су оствариле доминантнију улогу у реализацији такозване „прве генерације реформе сектора безбедности“, што се испољавало кроз политику условљавања пружања економске помоћи и присиле за сарадњом са Трибуналом у Хагу, сменом руководећих структура ВЈ, реорганизацијом војних снага, као и припремном фазом за доношење аката који су омогућили развој полицијског, одбрамбеног и обавештајног система. Од 2003. године тај задатак је од САД преузела Европска унија. Националну владу (G) у овој констелацији представља власт која је преузета од стране коалиције ДОС након септембарских избора 2000. године. Састав свих влада до 2008. године чиниле су странке које су у мањој или већој мери учествовале у рушењу претходног режима, тако да у временском оквиру који обухвата ова дисертација, може се прихватити да је „G“ у овом случају чинио блок странака које су чиниле ДОС. Одређивање секундарних елита (E) у смислу матрице БФЦ модела је на примеру СРЈ можда најтежи задатак у односу на Авганистан и Ирак. Секундарне елите су у случају СРЈ били лидери косовских Албанаца који више деценија опонирају централним властима, што је кулминирало њиховим проглашењем независности 2008. године. Терористичке акције на југу Србије, Мартовски погром 2004. године, низ других напада на Србе и културно наслеђе Србије на територији покрајине и коначно, унилатерално проглашење независности, одговара теоријској претпоставци према којој секундарне елите имају „капацитет да битно утичу на одлуке централних власти у политичком процесу“ (Koehler & Zürcher, 2013). Међутим, у првом периоду такозване „тврде“ прве генерације реформе, секундарне елите су били и поједини генерали и највиши носиоци војних власти који су опонирали реформи оружаних снага.

Током прве три године реформе учињени су најважнији, такозвани „тврди“ кораци у реформи сектора безбедности, који су се огледали у директној смени носилаца војне власти Милошевићевог режима, делимичној лустрацији, смањивању и реорганизацији оружаних снага и војног наоружања и одређивању јасних надлежности Генералштаба и Министарства одбране. Овом процесу познатом као „прва генерација“ реформе, Поповић и сарадници придодали су стављање безбедносних структура под цивилну контролу законодавним актима, деполитизацију министарстава силе (МУП, МО и обавештајни сектор), као и унутрашњу реорганизацију и професионализацију припадника поменутих институција (Porović et al., 2011).

Имајући у виду да аналитички БФЦ модел претпоставља интеракцију међу идентификованим актерима, на бази опсежне анализе три зависне варијабле (промене у типу политичког режима, консолидацији сектора безбедности и билатералним везама са САД), одређена је констелација актера постконфликтне изградње СРЈ (СЦГ) на самом почетку процеса изградње државе, што је приказано Илустрацијом 5.

¹⁹⁴ Посвећеност процесу демократизације СРЈ, америчка администрација је истакла у Стратегији националне безбедности САД с краја 2000. године којом је наглашено да је Коштуничина победа над Милошевићем означила „почетак демократских промена и стабилности у региону Балкана“ (White House, 2000: 54). Овом стратегијом је СРЈ означена као „пожељна и важна демократска чланица међународне заједнице“ (2000: 54).

Илустрација 5: Иницијална констелација актера постконфликтне изградње СРЈ (СЦГ), почетак 2000.¹⁹⁵
Извор: Аутор

Према претпоставци од које полази БФЦ модел, преференце владе (g) у погледу модалитета изградње државе у постконфликтном периоду се налазе између секундарних елита (e) и екстерних актера (ea). У случају СРЈ се јавио парадокс који се огледао у преференцама секундарних елита – косовских Албанаца (E1) које су биле ближе преференцама интервенишућег актера.¹⁹⁶ Позиција ДОС-ове владе (G) је свакако била ближа идеји САД о модалитетима изградње институција и интегрисања у међународне токове. Цирхер наводи да је реконструкција „државности“ на подручју СРЈ у значајној мери диктирана од стране међународне заједнице која је уложила огромна финансијска и војна средства (Zürcher, 2013: 260). Истовремено, носиоци функција у сектору безбедности који ни након петookтобарских промена нису били смењени, били су у политичком смислу маргинализовани током 2000. године, због чега су њихове преференце (E2) у погледу даље изградње и реформе институција биле изразито супротне у односу на интервенишућег актера и ДОС-ову владу. Другу групу секундарних елита чинили су цивилни и војни званичници који су остали на позицијама у оквиру институција претходне власти, а који су се противили процесу реформисања институција сектора безбедности (Симић, 2003; Ejdus, 2020). Због тога се у периоду између 2000. и краја 2003. године исход модела изградње заснивао на компромису између владе и интервенишућег актера (САД) који је био оличен присилном реформом и условљавањем економском помоћи. Међутим како се не може негирати истинска воља тадашњих чланова ДОС-а за реформом, у БФЦ моделу из 2014. године (Barnett, Fang & Zürcher, 2014) овај исход се може описати као други модалитет компромисне изградње у којој су активности владе ближе преференцама екстерног актера, него *status quo*, али је влада у значајној мери „стрпљива“ и темељнија у овом процесу од екстерног актера. Политика условљавања пружања економске помоћи је била и те како присутна у случају СРЈ.

Одмах по окончању бомбардовања у јуну 1999. године, Клинтон је определио 10 милиона америчких долара за потребе „демократизације“ СРЈ, а непосредно пре септембарских избора 2000. године, потрошено је око 25 милиона долара за подршку опозиционим странкама (Tarnoff, 2001).¹⁹⁷ Америчка агенција за међународну помоћ (USAID) је проценила да је Србији током 2000. године донирано 25 милиона долара помоћи, а 2001. године та сума је достигла чак 100 милиона (USAID, 2021). Додатно, Србија је између 2000. и 2006. године од САД примила 8,1 милион америчких долара на име помоћи за реформу сектора безбедности (CIP, 2020).

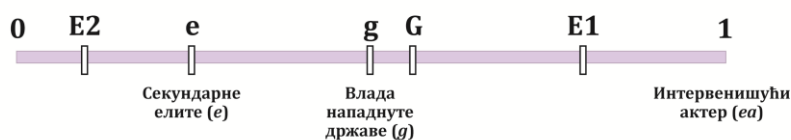
¹⁹⁵ Ознаке „G“ и „E“ представљају одступања позиције владе, односно секундарних елита у односу на замисао подела.

¹⁹⁶ Парадокс секундарних елита у случају СРЈ се испољавао кроз постојање „паралелних“ секундарних елита које оригинална констелација БФЦ модела не препознаје. Лидери косовских Албанаца који су оспоравали сувереност и фактичко вршење власти СРЈ у јужној покрајини представљали су прву групу секундарних елита (E1). Другу групу секундарних елита чинили су опоненти ДОС-а, као и челници институција сектора безбедности наслеђеног из претходног режима.

¹⁹⁷ У питању је новац који је дониран зарад обуке страначких кадрова, компјутера, софтверске опреме, маркетинга и штампе промотивног материјала за предизборну кампању (Tarnoff, 2001).

И реформа полиције потпомогнута експертима и координишућом улогом Мисије ОЕБС-а у Србији, финансирана је обилно. Током 2002. године ОЕБС је прикупио чак 4,3 милиона евра за реализацију реформе у шест програмских активности, описаних у претходном делу поглавља. Истовремено, институције под албанском управом на АП КиМ су у периоду између 1999-2003. године добиле донацију у вредности од 2.4 милијарде долара (Јанјић, 2004: 132).

Након усвајања Уставне повеље СЦГ и учињених активности на пољу испуњавања критеријума сарадње са међународном заједницом, САД су се као главни интервенишући актер повукле из процеса реформе (и чини се свеопштих односа са Србијом), а то место је преузела Европска унија, чији ангажман је требало да осигура такозвану „трансформативну улогу“ након окончане прве генерације реформе сектора безбедности у Србији (Роровић et al., 2011). Незадовољни „спорашћу у решавању статуса АП КиМ“, лидери косовских албанаца су задржали преференце као и интервенишући актер, док се позиција владе приближила средини спектра, баш као што БФЦ модел предвиђа (Илустрација 6).

Илустрација 6: Констелација актера постконфликтне изградње СРЈ (СЦГ), почетак 2004.
Извор: Аутор

У периоду између 2004. и усвајања Устава Србије, на делу је такође био компромисни модел изградње државе имајући у виду да је постојала спремност владе за реформским процесима, уз везивање за Европску унију као доминантног спољнополитичког партнера. Међутим, институције Србије у области безбедности су испољиле неодрживост имајући у виду да нису у потпуности успеле да се реформишу. Таква реформа је стално долазила као подстицај споља, од стране Европске уније, условљен напретком ка чланству у Европској унији.

5.2 Војна интервенција у Авганистану 2001. године

Исламска Република Авганистан је држава која заузима југозападни део азијског континента. Граничи се са Ираном, Туркменистаном, Узбекистаном, Таџикистаном, Пакистаном и Народном Републиком Кином. Површина Авганистана износи 652.860 километара квадратних (World Bank Data, 2021), а ова држава нема излаз на море. Државна територија се простире правцем југозапад–североисток, са пустињско–планинским обликом рељефа као најдоминантнијим. Због тога је већина градова концентрисана по ободима планинског масива Хиндукуш који се простире у централном и североисточном делу ове државе. Због своје географске позиције, Авганистан је служио као транзитна држава на трговачким рутама, због чега је био предмет интереса великих сила током већине своје историје.

Од почетка деведесетих година прошлог века, становништво Авганистана континуирано расте. Крајем 1990. године, Авганистан је имао 12,4 милиона становника, а у време војне интервенције 2001. године – чак 21,6 милиона (World Bank Data, 2021). Светска банка процењује да је током 2019. године, у Авганистану живело више од 38 милиона становника (World Bank Data, 2021). Ни у једном тренутку модерне историје није забележен пад нити стагнација броја становника.

Процењује се да би становништво Авганистана до 2050. године, могло премашити цифру од 65 милиона (Worldometers, 2021).¹⁹⁸ Упркос релативно бројној популацији, већина авганистанских градова не представља значајније урбане центре. Кабул, уједно главни град ове државе, је једини град са више од милион становника, док други највећи град Кандахар има тек нешто више од 600.000 становника (Wang, 2002).¹⁹⁹ Становништво Авганистана је по својој етничкој структури изузетно хетерогено. Најбројнији су Паштуни који чине приближно 40% од укупног броја становника, затим Таџики (27%), Хазарејци (9%) и Узбеци са око 6% (SIGAR, 2008; Dubow, 2009; Sahar, 2014). Осим што су најбројнија етничка група, Паштуни су дефинитивно и најдоминантнији у политичком животу Авганистана (Sahar, 2014; GrowUP, 2021). Они су Сунити и окарактерисани су као изузетно конзервативна група привржена религијским принципима уз изграђен специфичан културни идентитет (Sahar, 2014: 291). Званични језици у Авганистану су Дари и Паштунски (Afghanistan Constitution, 2004) са око 50%, односно 35% становништва које говори један од ова два језика (SIGAR, 2008).

У Авганистану је званична религија Ислам, коју исповедају доминантно већински Сунити (између 80 и 90%) и између 7% и 10% Шиита (Lugo et al., 2012). Питање религије је изузетно важно у анализи унутарполитичких односа у Авганистану. У анкети спроведеној од стране истраживачког центра Пју (*Pew Research Center*) током 2012. године, чак 92% становника Авганистана се изјаснило да им је религија најважнији сегмент свакодневног живота (Lugo et al., 2012: 8). У територијалном смислу, Авганистан се током своје новије историје није мењао. Након поновног стицања независности након Трећег англо-авганистанског рата 1921. године, границе Авганистана остале су непромењене. Од тада, на челу државе налазили су се монарси Аманулах Кан (*Amanullah Khan*) који је абдицирао 1929. и Захир Шах (*Zahir Shah*) који је од 1933. године владао земљом пуне четири деценије, све до државног удара којим је смењен, након чега је проглашена Република Авганистан 1973. године. Географска позиција Авганистана битно је утицала и на унутарполитичке сложене и бројне процесе, који су често доводили до грађанских ратова и унутаретничких тензија или међудржавних ратова у које је ова држава била инволвирана (Overholt, 1980).²⁰⁰ Ијаз Кан (*Ijaz Khan*) наводи да је ово подручје већ дуже од два века својеврсна шаховска табла, на којој су велике силе пројектовале своје интересе (Khan, 1998).

Некада су то биле империјалне силе попут Британије и Русије, а од краја XX века, Авганистан је у фокусу САД (Khan, 1998: 494-495). У другој половини Хладног рата, Авганистан је играо улогу државе која спаја средишњу Азију, јужну Азију и Блиски Исток (1998: 496). Због свог географског положаја, Кан је готово пророчки веровао да ће Авганистан и у XXI веку да постане подручје око ког ће постојати спорења у погледу „велике шаховске игре“, али да је питање актера који ће да полаже право на свој утицај, остало отворено (Khan, 1998: 500).

¹⁹⁸ Свега једна четвртина становништва Авганистана живи у градовима, што је изузетно низак проценат (Wang, 2002).

¹⁹⁹ Значајнији градови Авганистана су Херат, Мазар-и-Шариф, Кундуз, Талокан, Пули Кумри и Џалалабад. Сви остали градови и насеља имају мање од 200.000 становника.

²⁰⁰ Географска позиција Авганистана се делимично уклапа и у Таљаферову теорију равнотеже ризика (видети више у Поглављу 3). Овај аутор наводи да велике силе интервенишу на географској периферији, односно региону који ни на који начин не може да угрози националну безбедност великих сила (Taliaferro, 2004: 185). Имајући у виду да је војна интервенција против Авганистана иницирана као одговор на терористичке нападе, који су директно угрозили безбедност САД, случај Авганистана може бити делимично уклопљен у Таљаферову теоријску матрицу.

5.2.1 Узроци војне интервенције на Авганистан

Војна интервенција против Авганистана²⁰¹ иницирана је 7. октобра 2001. године свега неколико недеља након терористичких напада на САД који су извршени 11. септембра.²⁰² Ово је прва војна интервенција у XXI веку којом је уједно отпочет такозвани Глобални рат против тероризма.²⁰³ Назив који је Стејт департмент доделио интервенцији био је „Операција трајна слобода“ (енг. *Operation Enduring Freedom – OEF*), која је под тим именом трајала све до 2014. године, када су тадашњи амерички председник Барак Обама (*Barack Obama*) и секретар одбране Чак Хејгел (*Chuck Hagel*) у седишту Међународних снага за безбедност и подршку у Кабулу најавили крај ове операције (US DoD, 2014). Председник Обама је у том обраћању нагласио да је након 3.000 невино пострадалих као последица интервенције „безбедност САД сада подигнута на виши ниво“ онемогућавањем даље терористичке активности Ал-Каиде (US DoD, 2014). Од 1. јануара 2015. године, операција „Трајна слобода“, замењена је операцијом „Стражар слободе“ (енг. *Operation Freedom’s Sentinel*) која траје до данас (децембар 2020).

Војна интервенција у Авганистану представља један од најдужих ратова у којима су учествовале САД. У ужем смислу, главнина оружаних сукоба догодила се у периоду између 7. октобра и средине децембра, након чега је извршну власт 22. децембра 2001. године, преузела Транзициона авганистанска администрација. Међутим, са побунама Талибана које су ескалирале 2006. као и 2011. године, америчко војно присуство се није смањивало, а споразум између САД и Талибана је потписан тек у фебруару 2020, без јасних изгледа за смиривање ситуације.

²⁰¹ На простору Авганистана се током последњих 30 година догодило више оружаних сукоба, због чега је важно пружити адекватно термилошко одређење војне интервенције из 2001. Војна интервенција у Авганистану је синтагма којом се, у академском домену студија безбедности и студија мира, означава било који војни ангажман иностраних оружаних снага на територији Авганистана. Овакво одређење јесте најуже имајући у виду да испуњава јасно одређене елементе дефиниције војних интервенција. Мада се под „војном интервенцијом у Авганистану“ у научном (али и ширем свакодневном политичком општењу) реферише на инвазију из 2001. године, то није најпрецизније одређење, имајући у виду да је и Совјетски Савез војно интервенисао на простору ове земље током 1979. године. У овој дисертацији ће се под синтагмом „војна интервенција у Авганистану“ подразумевати ангажман оружаних снага САД и савезника у периоду између 7. октобра до средине децембра 2001. године. Термином „Инвазија САД на Авганистан“ означава се војна интервенција коју су САД са својим коалиционим партнерима спровеле у периоду између 7. октобра и 22. децембра 2001. као одговор на терористичке нападе од 11. септембра. Међутим, имајући у виду да је војно присуство САД, као и борбе са Талибанима и побуњеницима, трајало све до 2020. године, конфликтни период који је трајао две деценије у Авганистану може се означити синтагмом „рат у Авганистану“, а војна интервенција из 2001. је само један од његових саставних делова. Коначно, сваки оружани сукоб који је у вези са овом државом, у литератури је означен као „авганистански конфликт“. За додатна термилошка разграничења конфликта у Авганистану видети у: Urban, 2016.

²⁰² Терористички напади на САД извршени су координираним отмицама четири путничка авиона, које је извршило 19 терориста Ал-Каиде 9. септембра 2001. године. Два авиона су срушила куле близнакиње (зграде Светског трговноског центра у Њујорку), а на мети трећег је била зграда Пентагона. Четврти авион се срушио у Пенсилванији и веровало се да је његова мета била Бела Кућа или зграда америчког Конгреса (US Commission on Terrorism, 2002). Амерички Федерални биро за истраге је оценио ове нападе као „најпогубније у историји САД“, имајући у виду да је у њима погинуло близу 3.000 људи (FBI, 2002). Зарад утврђивања чињеница које су довеле до ових терористичких напада, америчка администрација је основала Комисију за истрагу догађаја од 11. септембра, која је током 2002. године објавила коначни извештај о овом догађају. Комисија је установила да су ови терористички напади представљали „потпуно нов вид тероризма“ који је „захтевао уједињене напоре за безбедносним одговором“ (US Commission on Terrorism, 2002: 401).

²⁰³ Глобални рат против тероризма (терора) као део Бушове спољнополитичке доктрине, детаљније је објашњен у Поглављу 3 ове дисертације.

Динамична политичка историја Авганистана нуди један од могућих (истина индиректних) узрока војне интервенције. Мохамед Захир Шах је преузео краљевске дужности на челу Авганистана 1933. године након убиства његовог оца Надира и владао је до 1973. године када га је сменио Мохамед Дауд Кан (*Mohammed Daoud Khan*) државним ударом (Dorransoro, 2005). Владавина Дауда Кана је трајала до 1978. године, када се у Авганистану поново догодио пуч којим је свргнут с власти тадашњи председник (Dorransoro, 2005). Пуч је организовала екстремно левичарска Народна демократска партија Авганистана, која је била подржана од стране Совјетског Савеза, што је Запад перципирао као „ширење комунистичке претње“. Осим смене на челу државе (председник је постао Нуд Мухамад Тараки), последица овог пуча која је у очима Запада била знатно „озбиљнија“, односила се на дубље укључивање тадашњег Совјетског Савеза на простору Авганистана. Нова, просовјетска влада Авганистана, потписала је споразум којим је дозволила ангажман совјетских оружаних снага на подручју Авганистана на захтев владе ове државе.

Споразум о пријатељству, добросуседским односима и сарадњи потписан је у Москви 5. децембра 1978. године (*Treaty of Friendship, Good Neighborliness, and Cooperation*, 1978), зарад „очувања безбедности и стабилности Азије“ (1978). Стране уговорнице су се обавезале на сарадњу у свим областима друштвеног живота (1978: art. 4) поштујући начела територијалне целовитости и суверености и делујући у оквирима Оснивачке повеље УН-а (1978: art. 3). Овај споразум је имао и значајан одбрамбени карактер за обе стране имајући у виду клаузулу којом су се СССР и Авганистан обавезали да неће приступати ниједном политичко-војном савезу, нити подржавати активности које би могле да буду усмерене ка једној од потписница Споразума (1978, art. 6).

Свега неколико месеци након доласка на место председника, Тараки је убијен од стране присталица тадашњег премијера Хафизулаха Амина (*Hafizullah Amin*) средином септембра 1979. године, што је иницирало војну интервенцију од стране Совјетског Савеза на Авганистан у децембру исте године.²⁰⁴ Након совјетске интервенције 1979. године и Саур револуције која је представљала прву фазу грађанског рата у Авганистану, уследила је друга фаза која је у литератури означена као „муџахединска фаза“ грађанског рата (Fatah, 2020). Опште слабљење и дисолуција Совјетског Савеза је умањило интересовање (и капацитет) за присуством у Авганистану, па се у фебруару 1989. године совјетска војска повукла из Авганистана. Ово повлачење је праћено и ускраћивањем подршке званичне Москве, тадашњем комунистичком режиму у Авганистану.

Опоненти тадашњег авганистанског председника Махмуда Наџибулаха (*Mohammad Najibullah*) били су муџахедини, парамилитарна формација подржана споља (Dorransoro, 2005). Интензивирање грађанског рата догодило се 1992. године, када је оборен Наџибулахов режим, што је било узроковано нестанком Совјетског Савеза који је Авганистану пружао војну и економску помоћ.²⁰⁵ Рат са муџахединима подржаним од стране САД је исцрпео капацитете Наџибулахових безбедносних снага.

²⁰⁴ Постојање терористичких група међу којима је највећа била Ал-Каида, чије везе са Талибанима су биле препознате од стране држава Запада, представљао је још један од узрока Инвазије из 2001. године. Прецизније речено, страх да би терористичке групе могле битно нарушити безбедност држава западне хемисфере након напада на САД од 11. септембра био је централни „окидач“ иницирања ове војне интервенције. Међутим, долазак Талибана на власт и *de facto* преузимање територије Авганистана представљало је резултат дуготрајнијих комплексних политичких процеса и грађанског рата, као и друштвено-религијских проблема који су датирани деценију уназад.

²⁰⁵ Осим совјетске интервенције из 1979. године, Фатах наводи етнички фактор, економске проблеме (у којима је рат сам по себи постао „највећи послодавац“ у Авганистану), као и унутарполитичке факторе (који су се односили на племенске и верске поделе којима су управљали „господари рата“), као кључне узроке грађанског рата у Авганистану (Fatah, 2020).

Током јануара 1992. године, Јељцинова влада (тада већ Руске Федерације) је потпуно обуставила војну помоћ Наџибулахи, док су, са друге стране, побуњеници примали подршку из суседног Пакистана (Braithwaite, 2011). Родрик Брајтвајт (*Rodric Braithwaite*) наводи да је авганистански режим био потпуно завистан од иностране помоћи која се није огледала само у војној, већ и економској и енергетској подршци (2011: 220), те да је питање његовог опстанка било „мерено у недељама“ (2011: 222). У августу 1992. године након заузимања Кабула од стране муџахедина и свргавања Наџибулаха с власти, већина муџахединских фракција је током априла 1992. године, потписала Споразум из Пешавара којим је основана Исламска Република Авганистан. Међутим ово није зауставило грађански рат, током ког је само у августу исте године погинуло 3.000 људи (Fatah, 2020). У значајној мери подељено и хетерогено друштво Авганистана у ком су сви били против свих, постало је простор окарактерисан хобсовским стањем безакоња (2020: 38). Споразумом из Пешавара одлучено је да ће државу водити тело састављено од 51 члана које ће бити на челу Авганистана у транзиционом периоду (Peshawar Accord, 1992: 1). Трећа фаза грађанског рата у Авганистану представљала је јачање Талибана, односно њихов долазак на власт 1996. године који је трајао до војне интервенције 2001. године, којом је отпочела четврта фаза грађанског рата у Авганистану (Fatah, 2020: 53-54).²⁰⁶

Мудасир Фатах (*Mudassir Fatah*) је контекстуализовао војну интервенцију на Авганистан 2001. године у ширу аналитичку матрицу унутардржавног сукоба који датира од времена совјетске интервенције 1979. године. У опсежној студији којом је извршио мапирање оружаног унутардржавног сукоба, Фатах је идентификовао пет фаза грађанског рата у Авганистану: период између совјетске интервенције (Саур револуције) и повлачења трупа СССР у фебруару 1989. године (прва фаза); грађански рат Наџибулаха против муџахедина до 1992. године (друга фаза); успон Талибана и њихово освајање Авганистана 1996. године до интервенције 2001. (трећа фаза); војна интервенција између 2001. и 2014. (четврта фаза); и период од 2015. године када је уследило значајно повлачење америчких трупа из Авганистана као последња фаза (Fatah, 2020).

Овај временски период кореспондира поновном оживљавању Ал-Каиде на простору Авганистана. Током 1992. године, Осама бин Ладен је прогласио „рат против окупације исламских земаља од стране Запада“ и позвао на Џихад (US Commission on Terrorism, 2002: 59). Он се 1996. вратио у Авганистан из Судана настојећи да обнови деловање мреже Ал-Каиде у овој држави. У том тренутку су Талибани имали под контролом већину територије Авганистана осим Кабула, а његово освајање, као и освајање Џалалабада, током 1996. године оснажило је савезништво између бин Ладена и Талибана (2002: 66). Узајамна подршка Талибана и Ал-Каиде створила је значајан отпор такозване „Северне алијансе“, коалиције која је касније представљала главни ослонац најпре Хамиду Карзаију, а потом и САД у настојању да униште Талибане и угуше побуну која је настала након војне интервенције, о чему ће бити речи у наставку.

Рудименти интернационализације „авганистанског питања“

Као и у случају ситуације у тадашњој СРЈ, зарад легитимизовања могуће војне акције усмерене против Авганистана, државе Запада су настојале да продубе „међународни одговор на кризу“ унутар ове државе. Једно од првих таквих настојања била је Резолуција СБ УН број 1267, усвојена 1999. године, којом је по први пут констатовано значајније кршење међународног права од стране талибанског режима који је „пружао

²⁰⁶ Мудасир Фатах (*Mudassir Fatah*) је, анализирајући унутардржавни сукоб у Авганистану у периоду између 1979. и 2019. године, идентификовао његових пет фаза од којих је војна интервенција 2001. године представљала само један део ширег мапирања конфликта у овој држави (Fatah, 2020).

уточиште и обуке терористима и њиховим организацијама“ (UN SC Resolution 1267, 1999: art. 1). Њој је претходило деловање Осаме бин Ладена, који је доспео у жижу америчке (и светске) јавности током 1998. године након серије бомбашких напада на амбасаде САД у Кенији и Танзанији. Неколико недеља касније, у августу 1998. године, Клинтонова администрација је, у знак одмазде, наредила ограничене ваздушне ударе на простор Судана и Авганистана у оквиру операције „Бескрајни домет“ (енг. *Infinite Reach*).²⁰⁷ На простору Авганистана ова операција је имала класичан преемптивни карактер, имајући у виду да је циљ био уништење терористичких кампова Ал-Каиде и тиме одвраћање од потенцијалних напада који могу настати као последица деловања ове и других терористичких група. У акцији коју је Тод Финеј (*Todd Phinney*) назвао „ваздушном моћи против тероризма“, циљеви су били усмерени на „уништавање капацитета за иницирање било ког напада против Американаца и других недужних људи“ (Phinney, 2007). Тадашњи председник Бил Клинтон је као мету напада идентификовао терор и уништење терористичких радикалних мрежа повезаних са Осамом бин Ладеном, „најистакнутијим финансијером и организатором тероризма на међународном плану“ (Clinton, 1998: према: Phinney, 1998: 31).

Нападима на америчке амбасаде у Кенији и Танзанији и америчким војним одговором, интензивирањем је и ангажман Савета безбедности УН поводом ситуације у Авганистану. Резолуцијом 1189 су Талибани позвани да одмах предузму ефикасне мере зарад контролисања потенцијалних екстремистичких кампова, као и да без одлагања сарађују у напорима да се оптужени терористи изведу пред лице правде (UN SC Resolution 1189, 1999: art. 1). Резолуцијом је било забрањено издавање дозвола за прелете и слетање ваздухопловима из Авганистана (1999: art. 4a), а све државе чланице УН су биле обавезане да замрзну фондове и финансијске ресурсе које поседују Талибани или лица која их подржавају, у иностраним банкама (1999: art. 4b). Међутим, најзначајнија одлука којом је ситуација у Авганистану стављена у контекст међународне кризе, била је успостављање Комитета СБ УН који је имао надзорну улогу над имплементацијом ове Резолуције (1999: art. 6a). Задатак овог тела био је да конкретизује одлуке СБ УН у вези са Авганистаном (1999: art. 6c) и да извештава овај орган о могућем кршењу мера наметнутих одлукама СБ УН (1999: art. 6f). Други захтев Савета безбедности испољен овом Резолуцијом односио се на предају вође Ал-Каиде Осаме бин Ладена „властима у држави у којој је оптужен“ (1999: art. 2).²⁰⁸

Савет безбедности УН је до јула 2001. године усвојио још четири резолуције у вези са ситуацијом у Авганистану (1193, 1214, 1333 и 1363). Резолуцијом 1193 усвојеном у августу 1998. је први пут декларисано озбиљно нарушавање стања безбедности на простору Авганистана и наглашен је став СБ УН према ком се „територије освојене војно и насиљем од стране Талибана не могу сматрати легитимним“ нити би такве акције могле да доведу до мирног решавања вишедеценијског спора (UN SC Resolution 1193, 1998: art. 1-2).

²⁰⁷ Ове нападе је тадашња државна секретарка САД, Мадлејн Олбрајт означила почетком рата против терора и уједно „ратом будућности“ (Phinney, 2007: 25).

²⁰⁸ Ал-Каида је терористичка организација која је уписана на листу иностраних терористичких група Стејт департмента у октобру 1999. године (Department of State, 2021). У питању је милитантна, екстремистичка и терористичка група која је доминантно била организована на подручју Авганистана, као и у суседним државама, а највише у Пакистану. Ал-Каида је функционисала као централна група у мрежи неколицине других, такође терористичких група које су биле повезане са њом, попут Ал-Каиде на индијском потконтиненту (формирана између 2013. и 2014. године), затим Исламског покрета у Узбекистану који је био активан у годинама након војне интервенције против Авганистана широм централне Азије, пакистанске милитантне групе Лашкар-е-Тајиб и „Покрета исламистичког џихада“, такође базираног у суседном Пакистану, чији су припадници тренирани у камповима Ал-Каиде (Katzman & Thomas, 2017: 19-20).

Пошто су се сукоби наставили, СБ УН је неколико месеци касније, у децембру 1998. усвојио још једну резолуцију (бр. 1214) по садржају сличну резолуцији 1193, којом је захтевао тренутни прекид борбених дејстава између Талибана и других фракција унутар Авганистана (UN SC Resolution 1193, 1998: art. 1). Иако сличног садржаја са претходном, Резолуција 1214 је први пут наговестила могућ асертивнији ангажман међународне заједнице у погледу присиљавања Талибана на испуњавање обавеза које су прописане претходним резолуцијама овог тела. У члану 15 ове Резолуције, наводи се спремност СБ УН да у складу са Повељом УН делује и примора режим у Авганистану да се придржава међународних обавеза (1998: art. 15). Већ крајем 1998. године, постало је јасно да је питање Авганистана доспело на врх глобалне безбедносне агенде. Имајући у виду да је талибански режим наставио да подржава Осаму бин Ладена, пружајући уточиште њему и мрежи терористичких кампова на територији Авганистана контролисане од стране Талибана, СБ УН је у октобру 1999. године усвојио Резолуцију 1267 којом је први пут прогласио Талибане претњом по међународни мир и безбедност (UN SC Resolution 1267, 1999). У Резолуцији 1333 усвојеној у децембру 2000. године, наводи се да је ситуација у Авганистану достигла „критични ниво хуманитарне катастрофе за авганистански народ“ (UN SC Resolution 1333, 2000). Овом резолуцијом су Талибани позвани да предају Осаму бин Ладена Сједињеним Америчким Државама или било којој држави на чијој се потерници тада нашао (2000: art. 2).

Додатно, низом мера уведен је режим санкција према Талибанима од стране читаве међународне заједнице имајући у виду да је резолуцијом јасно истакнута обавеза свих држава чланица УН да се придржавају њеног садржаја (UN SC Resolution 1333, 2000: art. 5-8). Последњом у низу резолуција коју је СБ УН усвојио у периоду пре војне интервенције против Авганистана (бр. 1363), успостављен је механизам за мониторинг ситуације у Авганистану и у државама са којима се граничи, који се састојао од Групе за мониторинг и Тима за подршку примене постојећих санкција (UN SC Resolution 1363, 2000: art. 4a-b). Група за мониторинг се састојала од пет експерата са задатком да прате имплементацију мера установљених резолуцијама 1267 и 1333, док је задатак петнаесточланог Тима за праћење санкција био да конкретизују примену санкција у појединачним случајевима у *vis-a-vis* односима са Авганистаном (2000, art. 4a-b).

5.2.2 Легитимизација војне интервенције на Авганистан

Употреба војне силе као инструмента спољне политике САД у случају војне интервенције на Авганистан легитимизована је директним угрожавањем њене националне безбедности, што је изазвано терористичким нападима на Вашингтон и Њујорк у септембру 2001. године. Поједини аутори наводе да би Рат против терора могао бити одложен или чак потпуно обустављен да је Бушова администрација успела да убеди Талибане да предају терористе у периоду пре терористичких напада у септембру 2001. године, што није уродило плодом (Misra, 2004: 108; према: Connah, 2021: 72).

Само два дана пре терористичких напада на САД, убијен је командант Северне Алијансе Ахмад Шах Масуд (*Ahmad Shah Massoud*) од стране Ал-Каиде (CFR, 2020) што је делимично осујетило могућу реакцију антиталибанске Северне Алијансе на планиране нападе од 11. септембра. Непосредно пре интервенције, правни саветник председника САД је у одговору на питање Беле куће о правној допуштености за употребу силе у Авганистану, у форми детаљног (необавезујућег) меморандума тврдио да председник „ван сваке сумње има уставну моћ да предузме војне акције које сматра потребним и прикладним зарад одговора на терористичке нападе од 11. септембра 2001. године“ (Yoo, 2001).

У образлагању легалитета (у том тренутку) могуће војне акције, канцеларија правног саветника навела је да се војна сила може употребити као „одмазда за терористичке нападе, и за спречавање и одвраћање будућих евентуалних напада на САД“ (Yoo, 2001). Не само да је, према становишту америчких правника, председник имао право да донесе одлуку о употреби оружане силе изван територије САД, већ је уживао потпуно дискреционо право да одлучи о количини, врсти, начину и природи војног одговора на препознате претње (Yoo, 2001).

Дан након терористичких напада од 11. септембра, Савет безбедности УН се састао и по хитној процедури усвојио Резолуцију 1368 којом је најстроже осудио нападе на САД, третирајући их као претњу по међународни мир и безбедност (UN SC Resolution 1368, 2001: art.1). Овом Резолуцијом је СБ УН изразио „спремност за предузимање свих потребних корака зарад пружања адекватног одговора на нападе у складу са Повељом УН“ (2001: art 5).²⁰⁹ Терористички напади који су изведени против САД представљали су основ за активирање члана 5 Вашингтонског споразума из 1949. године, према ком се оружани напад на једну или више чланица овог савеза третира нападом на читаву Алијансу (The North Atlantic Treaty, 1949: art. 5). Ово је био први случај активирања овог члана у историји НАТО, а САД су се позвале и на члан 51 Оснивачке повеље УН-а, који гарантује државама чланицама УН „инхерентно право на индивидуалну или колективну самоодбрану“ (UN Charter, 1945: art. 51).

Унутрашњи легалитет употребе силе на Авганистан поред Резолуције о ратним овлашћењима представља сагласност Конгреса САД којом је пружио такозвано „статутарно одобрење“ за употребу силе председнику САД (107th Congress, 2001). Недељу дана након терористичких напада, оба дома Конгреса САД су усвојила заједничку резолуцију којом се амерички председник ауторизује да употреби војну силу. Председнику су дата права да употреби „сва расположива и сразмерна војна средства против држава, организација или појединаца, за које установи да су планирали, извршили или пружили помоћ у извршењу терористичких напада од 11. септембра“ (107th Congress, 2001: art. 2). Занимљиво је да у том документу није прецизирано да би војна интервенција могла бити спроведена против Авганистана.

Обраћајући се нацији у дану иницирања војне интервенције на Авганистан, 7. октобра 2001. године, председник Буш је изјавио да су „САД у рату и да ће војни напади бити фокусирани на кампове за обуке припадника Ал Каиде и војна постројења Талибана у Авганистану“ (Bush, 2001). Истим поводом је Буш истакао да су у питању „пажљиво бирани војни циљеви“, који су последица „неиспуњења услова датим Талибанима“ (Bush, 2001).

Услови који су упућени Талибанима односили су се на затварање терористичких кампова, екстрадицију лидера Ал-Каиде и ослобађање страних држављана (укључујући и Американце) који су „неправедно“ осуђени (Bush, 2001). Ово је била прва војна интервенција која је настала као одговор САД на нарушавање њене националне безбедности, због чега не чуди што је у обраћању нацији у дану иницирања интервенције, Буш негирао могућност неутралне позиције у односу на сукоб, јер би, према његовим речима, свака влада или ентитет који буде пружао подршку и уточиште терористима „себе означио терористима и убицама“ (Bush, 2003).

²⁰⁹ Војна интервенција против Авганистана није имала одобрење Савета безбедности УН, тако да је са становишта међународног права, била нелегална. Поједини аутори наводе да је америчка администрација настојала да очигледност противправног војног деловања прикрије позивајући се на Резолуцију 1368, што је нелегитимно јер та Резолуција не регулише војни ангажман у Авганистану (Mani, 2002; Khan, 2013).

Подржавајући овакве ставове, тадашњи државни секретар одбране САД, Доналд Рамсфелд (*Donald Rumsfeld*) је истог дана истакао да је овај напад „природан наставак војних интервенција под вођством САД, попут оних у Сомалији, Босни и СРЈ (Rumsfeld, 2001).²¹⁰ Етичка питања у вези са једностраном употребом силе су била предмет обимне научне дискусије након војне интервенције против Авганистана. Терористички акти од 11. септембра су се перципирали као напад на вредности и безбедност САД и као такви били осуђени. Питање које окупирало пажњу академске заједнице тицало се начина на који се може морално оправдати борба против тероризма (терористичких група) уколико је циљ њихово убијање, као и индиректна смрт већег броја жртава (Connah, 2021). Мери Калдор наводи да су амерички војници у Авганистану били финансијски награђивани за свако мучење, сексуално понижавање и третирање ратних заробљеника које је у супротности са конвенцијама и правилима међународног права (Kaldor, 2013: 168). Сличне податке о третирању Талибана и њиховом убијању у заробљеништву изнео је у својој студији и Рубин (Rubin, 2013).

Морално је *jus ad bellum* оправдати војну интервенцију против Авганистана само у случају да су се циљ и оно што је заправо остварено на терену, односили на свргавање Талибана на челу са Мула Умаром и уништење Ал-Каиде, међутим у пракси је војна интервенција далеко надмашила број жртава терористичких напада од 11. септембра и нанела немерљиво несразмерне последице у Авганистану (Carati, 2015). Због тога се ова војна интервенција третира као „несразмеран и неадекватан метод решавања конфликта“ (Connah, 2021: 76). Леони Кона (*Leoni Connah*) сумира америчко ангажовање у Авганистану кроз креирање непотребног асиметричног конфликта уз драстична кршења људских права и губитака живота, повећања трговине наркотицима и продуженог оружаног конфликта који је „довео у питање поверење у међународну заједницу“ (Connah, 2021: 77).

5.2.3 Ток интервенције, актери и непосредни исходи

Главнина борбених дејстава у оквиру војне интервенције „Операција трајна слобода“ (енг. *Operation Enduring Freedom – OEF*) против Авганистана, трајала је у периоду између 7. октобра и ноћи између 6. и 7. децембра 2001. године, када је коначно срушен талибански режим.²¹¹ Како ова дисертација аналитички не обухвата оперативно–тактичке садржаје војне интервенције ни за једну од три студије случаја, у наставку су систематично описане најважније борбе и ток интервенције, заједно са детаљним подацима о актерима и свим припадајућим својствима класичног оружаног конфликта. Војна интервенција на Авганистан извршена је комбинованим ваздушним нападима, као и копненом офанзивом коалиционих снага.²¹²

²¹⁰ Истраживања јавног мњења унутар САД поводом инвазије, спроведена између 19. и 21. октобра 2001. године, показала су да је 80% испитаних подржавало војни ангажман против Авганистана (Gallup, 2001). У анкети спроведеној годину дана касније, резултати су показали да је чак 93% Американаца сматрало да је војна интервенција против Авганистана била оправдана (Gallup, 2014). Међутим, оваква подршка је опала током наредних година, па је 2008. пред крај Бушовог мандата, 68% Американаца подржавало ангажман САД у Авганистану. Током 2014. се број присталица и опонената ангажмана изједначио (Gallup, 2014), а подршку су доминантно пружали бирачи Републиканске партије. Примера ради, ова подршка је била знатно већа него у случају подршке инвазији против Ирака, за коју се изјаснило 75% испитаника током 2003. године, а ова подршка је пала већ следеће, 2004. на 44%. Додатно, током 2004. године забележен је знатно већи број противника инвазије на Ирак – 54% испитаних (Gallup, 2014).

²¹¹ Иако сукоб у Авганистану представља класичан пример продуженог оружаног сукоба, у наставку текста ће бити анализиран период између 7. октобра и 7. децембра 2001. године, као главни део војне интервенције из 2001. године, који је обухваћен овом студијом случаја.

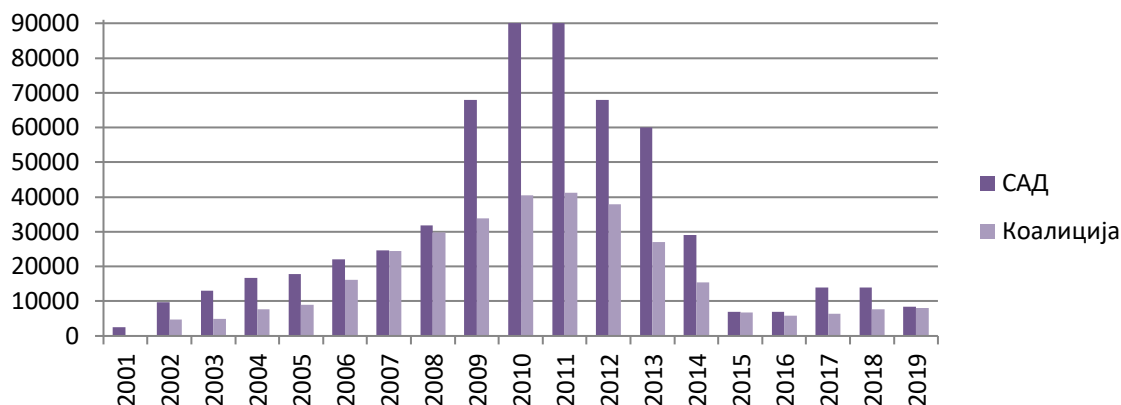
²¹² Како је операцијом „Трајна слобода“ управљано са Тампе (Флорида), коришћене су значајно иновирание технолошке предности тог времена. Квалитет, врсте и обим наоружања који је коришћен током војне интервенције на Авганистан, нису у обимној мери тематизовани у академској литератури,

Војни циљ интервенције био је свргавање режима Талибана и заузимање контроле над њиховим главним упориштем – Кандахаром, као и освајање Кабула. Спровођење војних задатака подразумевало је употребу специјалних јединица америчких Оружаних снага који су се хеликоптерима спустили у подручја под контролом Талибана, што је за њих представљало „тест као ниједан други још од Вијетнамског рата“ (Stewart, 2004). Иницијално груписање коалиционих снага реализовано је делимично и употребом војне базе Карши Канабад на самом југу Узбекистана, на граници са Авганистаном (Stewart, 2004). Почетна замисао је била да се пружи војна подршка господарима рата, Достуну, Кану и Дауду да протерају Талибане са простора северног Авганистана, а јединице САД и коалиционих снага су биле подељене по бројности и опреми у готово савршено једнакој мери, имајући у виду да САД нису желеле да фаворизују нити једног од тадашњих регионалних лидера (Stewart, 2004: 10).

Први ваздушни напади изведени 7. октобра били су усмерени на војне мете, постројења са муницијом и инсталације за војну употребу (Мапа 2), имајући у виду да су САД и савезници „избегавали да гранатирају инфраструктуру за цивилну употребу“ пошто би то изазвало „отуђење коалиције од народа Авганистана“ (Perry & Kassing, 2015: 44). Интервенишући актер ове војне интервенције биле су САД заједно са коалиционим партнерима. Пери и Касинг наводе да је у случају Авганистана, администрација Буша заговарала принцип „мисија дефинише коалицију“, а не обратно, што је био случај у војној интервенцији против СРЈ, чиме је, како наводе „изгубљено драгоцено време у планирању операције“ (Perry & Kassing, 2015: 14). Њихови подаци указују да је коалицију чинило 20 држава које су послале припаднике својих оружаних снага на терен, док је помоћ у логистици пружило 50 држава (2015: 14). Највећи број војника који су директно учествовали у борбама, осим контингента САД, послале су Аустралија и Уједињено Краљевство, а у оквиру ове интервенције јапанске оружане снаге су први пут од Другог светског рата учествовале у оружаном конфликту, док је Немачка први пут војно дејствовала ван европског континента (2015: 15). На самом почетку интервенције, САД су имале свега 1.000 припадника оружаних снага на терену (AlJazeera, 2019). У годинама након главнине борбених дејстава, број војника се због побуне повећавао, кулминирајући током 2010. и 2011. године када је премашена цифра од 100.000 војника (График 10).

премда постоје поједине студије које наводе да су први пут у борбеним дејствима коришћене беспилотне летелице Предатор УАС са пројектилима, а физиономија ратовања је измењена првом употребом дрона „Глобални сокол“ (Vernon, 2002). О детаљним техничким својствима наоружања које је коришћено током интервенције на Авганистан, као и од стране тадашњих оружаних снага Талибана, видети више у: Vernon, 2002; Perry & Kassing, 2015: 41-44.

График 10: Број војника САД и коалиције у Авганистану, 2001–2019.²¹³

Извор: Gollob & O'Hanlon, 2020: 5.

Коалиционе снаге су биле под изузетно хијерархијски организованом Централном командом САД (*CENTCOM*) која је акцијама на терену управљала из свог седишта на Флориди (Тампа).²¹⁴ Централна команда је под својом контролом имала Ратно ваздухопловство са базом „Принц Султан“ у Саудијској Арабији, затим главнину команде коалиционих копнених снага (енг. *Coalition Forces Land Component Command – CFLCC*) са седиштем у Кувајту, мешовиту команду коалиционих специјалног маринског корпуса (енг. *Combined Force Maritime Component Command – CFMCC*) у Бахреину, као и коалициону команду за јединице за специјалне операције (енг. *Coalition Force Special Operations Component Command – CFSOCC*), са седиштем у Катару (OEF Working Chronology, према: Perry & Kassing, 2015: 40). Борбене операције су се спроводиле у релативно ограниченом географском простору, што није био случај са војним интервенцијама на СРЈ и Ирак у којима је већина територије представљала мету војних напада.

Правци којима су се искрцавале и кретале америчке Специјалне снаге су били усмерени на свега неколико кључних тачака – Тора Бора, Кандахар, Кабул (Баграм), Мазар-е Шариф, Шахи Ковт и Кундуз (Мапа 2). Једна од значајнијих борби на копну догодила се у Мазар-и-Шарифу, граду на северу Авганистана, почетком новембра. Битка је окончана победом савезника, што је у великој мери ослабило позицију Талибана, и изоловало их физички на правцу ка Кабулу (Perry & Kassing, 2015: 49). У борбама за Мазар-и-Шариф учествовало је такође 15.000 војника Северне Алијансе којима је командовао Мохамед Фахим.²¹⁵

²¹³ Мерења броја војника на терену користе веома различите методолошке приступе, због чега су подаци о томе често различити и несагласни. Најпрецизнија техника је употреба статистичких података који се налазе у извештајима које издаје Секретаријат одбране САД и његове агенције. Постоји пет врста оваквих извештаја, на бази којих се може извести адекватан закључак о броју војника на терену: Извештај „Чизме на терену“ (енг. *Boots on the Ground – BOG*), затим разноврсни извештаји из операција које подноси Централна команда на месечном нивоу за време ангажовања на терену. Следећи начин је утврђивање броја трупа на бази плаћања повећаних трошкова увидом у буџетске издатке по месецима, као и процена коју издаје Центар америчке војске за мобилизацију. На крају, постоје извештаји који се на месечном нивоу ажурирају, а који анализирају локацију ангажмана припадника оружаних снага САД (Belasco, 2009: 21).

²¹⁴ Према наводима Перија и Касинга, ово је проузроковало логистичко–оперативне проблеме на терену у смислу лошег квалитета борбених акција због географске удаљености и огромне временске разлике (Perry & Kassing, 2015: 41).

²¹⁵ Мохамед Фахим је наследио Ахмеда Масуда (*Ahmed Massoud*) на месту лидера Северне Алијансе који је убијен 9. септембра 2001. године. Фахим ће након интервенције постати министар одбране Авганистана и директор КХАД-а, обавештајне службе ове државе. Међутим, Фахимово лидерство над Северном Алијансом је продубило етничке тензије и поделе унутар овог блока (Perry & Kassing, 2015: 49).

Међутим, Северна Алијанса је била дубоко фрагментисана у погледу етничких и политичких питања, тако да поједини аутори рашчлањују овај савез на три фракције које су водила три локална лидера („господари рата“), Абдул Достум, Устад Мохамед и Мохамад Мохацик, наводећи да су њихов заједнички непријатељ – Талибани, били тачка око које су се ујединили (Perry & Kassing, 2015). Међу лидерима Северне Алијансе најутицајнији је био Достум имајући у виду да је у Совјетској Армији имао чин генерала, те да је под својом контролом у сукобу са Талибанима, под својом командом имао 8.000 војника, претежно Узбека имајући у виду чињеницу да је и сам био Узбек. Мохацик је под својом командом имао око 3.000 наоружаних војника (Таџика) које је оформио као рецидив шиитске борбене групе Хизб-и-Вахдат Ислами (Perry & Kassing, 2015: 50). Устад Мохамед је командовао милицијом која се састојала од неколико хиљада Таџика и током деведесетих година се у више наврата сукобљавао са Достумом, због чега поједини аутори тврде да је то ривалство успоравало ток војне интервенције 2001. године (Anderson & Moore, 2001).

Битка за Мазар-е-Шариф је представљала прву значајнију војну победу коалиционих снага. Међутим припрема за ову борбу је почела пре саме војне интервенције имајући у виду да је ЦИА, крајем септембра 2001. године послала два специјализована тима за везу – НАЛТ Алфа и НАЛТ Браво (енг. *Northern Alliance Liaison Teams*) зарад координирања војних активности на северу Авганистана. Битка је отпочела 8. октобра, а већ недељу дана касније снаге Северне Алијансе су опколиле град и освојиле већину околних места. Иако се освајање Мазар-и-Шарифа приписује интервенишућем актеру, ова битка је у највећој мери на терену изнета од стране герилаца који су се борили уједињени као Северна Алијанса (Williams, 2010). Снаге Талибана су 17. октобра одбиле ултиматум који им је постављен од стране Северне Алијансе да се предају, али имајући у виду одбијање од стране Талибана, коалиционе снаге су по други пут ваздушним нападима логистички помогле Северној Алијанси (Williams, 2010; Perry & Kassing, 2015).²¹⁶ Талибанске снаге су се повукле и из долине Балк, која је представљала природан пролаз ка Мазар-и-Шарифу, а од 6. новембра, коалиционе снаге су интензивирале ваздушне нападе на овом подручју.

Већ 10. новембра пријављено је да је око 500 Талибана убијено у самом граду (2015: 56), а дан раније су заузети аеродром као и кључне упоришне тачке овог града (2015: 57). Након вишенедељних борби, Северна Алијанса је успела да освоји Мазар-и-Шариф, што су Талибани признали 10. новембра. У борбама је заробљено чак 3.000 Талибана, а следећег дана је тадашњи секретар одбране САД, Рамсфелд изјавио да су упркос ефективној контроли града од стране Северне Алијансе, у тој области као и у самом граду, постојали „спорадични отпори“ (Rumsfeld, 2001). Између 19. и 20. октобра покренута је и војна офанзива усмерена на гранатирање неколико значајнијих места у Кандахару на југу Авганистана, а истовремено су се водиле борбе за Кабул. Процењено је да је Кандахар био најтежи град за војно освајање, због географског терена, али и чињенице да је овај град представљао идеолошко и политичко средиште Талибана (Perry & Kassing, 2005). Тимови специјалних јединица су се искрцали 14. новембра у близини овог града, где су се повезали са Хамидом Карзаијем, тадашњим лидером Паштуна (Stewart, 2004). Карзаијеве снаге су на крају новембра бројале око 800 војника. Северна Алијанса је контролисала базу Баграм, која је касније постала главна војна база САД у Авганистану.

²¹⁶ Почетком новембра 2001. у напорима за освајањем Мазар-и-Шарифа, због брдовито-планинског терена, коришћена је и коњица под командом Абдула Достума. Коње су користили и амерички војници зарад бржег кретања ка овом граду (Military Times, 2019).

Иницијално је било планирано освајање Кабула у пет фаза, међутим, ситуација на терену је показала да је отпор Талибана изузетно слаб, тако да је већ 14. новембра заузет Кабул и његово окружење, а Талибани су се усмерили на подручје Тора Боре близу Џалалабада (Stewart, 2004).

Мапа 2: Прва фаза војне интервенције на Авганистан, октобар–новембар 2001. године
Извор: Ovens et al., 2008.

Још две кључне војне битке су обликовале војну интервенцију на простору Авганистана: битка на подручју Тора Боре, која је вођена у периоду између 6. и 7. децембра, као и последња борба са Талибанима која се догодила у Кандахару, 6. децембра. Тиме су Талибани изгубили контролу над већином територије Авганистана, мада су постојали такозвани „цепови“ унутар ове државе у којима су се припадници Северне Алијансе сукобљавали са њима (Council BUR, 2004).

Анализирајући разлоге због којих је талибански режим тако брзо побеђен, Пери и Касинг наводе неколико чињеница са терена. Најпре, народи Авганистана су били негативно расположени према репресији талибанског режима, чија је моћ опала када су убијени неки од водећих лидера (Perry & Kassing, 2015). Додатно, ови аутори наводе и слабу логистичку помоћ Ал-Каиде Талибанима, као и статички вид одбране и ратовања од стране Талибана (2015: 62). Ипак, међу најзначајнијим факторима „успеха“ војне интервенције, ови аутори наводе „одлучне ваздушне нападе и подршку копнене војске коалиције који су били ефектни и девастирајући по Талибане“ (2015: 62).

Операција „Анаконда“ представљала је својеврсни продужетак главних борбених дејстава, међутим често је посматрана као посебна операција са циљем „неутрализације између 200 и 500 Талибана“ у подручју долине Шахи Ковт између 2. и 18. марта (Stewart, 2004). Иако је операцијом Анаконда, 2002. године, окончана главнина борбених дејстава, амерички секретар одбране, Рамсфелд је тек 1. маја 2003. године, прогласио крај борбених дејстава коалиционих снага у САД, истог дана када је Џорџ Буш прогласио крај војне инвазије против Ирака.²¹⁷

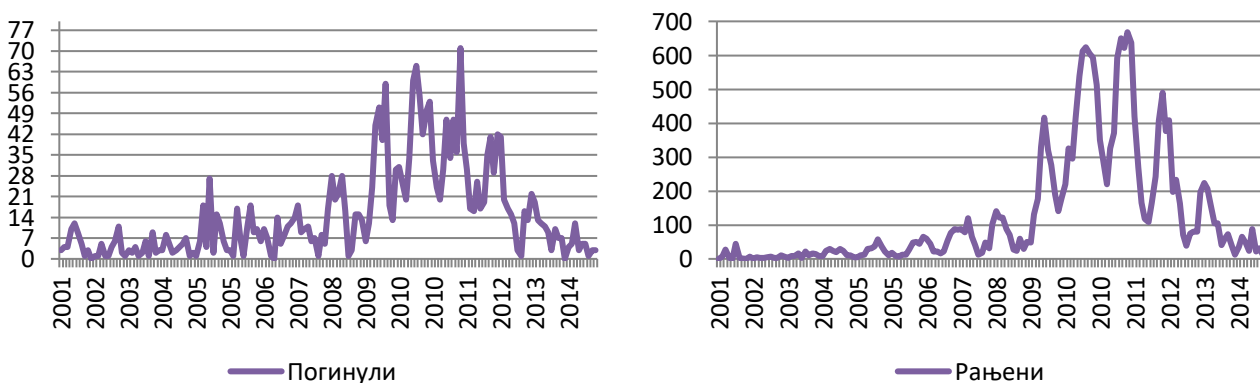
²¹⁷ Након проглашења краја борбених дејстава операције „Трајна слобода“, новостворене АНА су заједно са оружаним снагама САД спровеле неколико војних операција против Талибана које су описане као „војни напори нижег интензитета“ (Katzman & Thomas, 2017: 23). То су операције „Планински поскок“ и „Лавина“ током 2003. године, затим, „Горска олуја“, „Муња“ и „Слобода“ током 2004., као и операција „Пил“, спроведена током 2005. године (2017: 23).

Током војне интервенције против Авганистана, у ратним дејствима је употребљен најшири опсег наоружања и војне опреме. Коришћени су борбени авиони Ф15, Ф16 и Ф18, затим летелице за извиђање, борбени хеликоптери АХ-1, ЦХ-46, УХ-1, различита врста возила за транспорт војника и муниције, амфибијски транспортери, као и различите врсте ваздухоплова специјализованих за брзо полетање и слетање и допуну горива током лета (Defend America, 2002).²¹⁸ Осим конвенционалног наоружања, масовно су коришћени дрoнови од стране САД што је у том тренутку представљало једну од важних промена физиономије ратовања. Процењује се да је током 2001. године извршено више од 400 напада само употребом борбених дрoнова претежно у пограничним пределима са Пакистаном (Yousaf, 2017), као и у такозваном простору Племенског подручја са федералном управом „ФАТА“ (енг. *Federally Administered Tribal Areas*), коју је Центар за стратешке студије и међународне односе окарактерисао као „једно од најопаснијих места на свету“ (Nawaz, 2009).

Према наводима извештаја сачињеног за потребе америчког Конгреса током 2012. године, у периоду главних борбених дејстава, у Авганистану је погинуло 2.038 америчких војника, а рањено преко 18.000 (Chesser, 2012: 1). Сузан Чесер (*Susan Chesser*) наводи да је изузетно тешко идентификовати жртве само на простору Авганистана, имајући у виду да су се оружане борбе водиле и у пограничним пределима, тако да ове цифре укључују „жртве у, и око Авганистана“, односно на простору Пакистана и Узбекистана (2012: 1).

База података Пентагона о жртвама коалиционих и америчких снага, указује да је до 2019. године, у Авганистану живот изгубило укупно 5.917 америчких војника и особља Оружаних снага САД (CNN, 2020). Подаци Система за анализу војних жртава САД (енг. *Defence Casualty Analysis System – DCAS*) указују да је у периоду између 2001. и 2012. у Авганистану преминуло 2.125 америчких војника (График 11). Према наводима Стејт департмента САД из 2020. године, између 2001. и 2019. године је у Авганистану погинуло око 2.400 америчких војника, а рањено близу 20.000 (Department of State, 2020).

График 11: Погинули и рањени припадници Оружаних снага САД у Авганистану, 2001–2014.

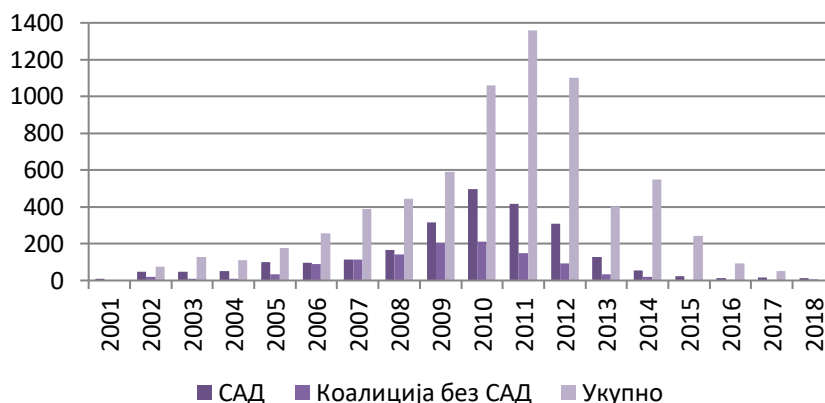

Извор: DCAS, 2021.

²¹⁸ На (архивираном) порталу *Defend America* који је био активан током Рата против терора, пописано је целокупно наоружање, војна опрема и сва остала средства која су коришћена зарад „одбране нације“ од терора. Детаљније видети на: *Defend America*, 2002.

Процењује се да је у Авганистану у периоду између 2001. и 2020. године, живот изгубило 455 припадника оружаних снага Уједињеног Краљевства, 158 припадника оружаних снага Канаде, 86 француских војника и 54 немачка војника, док су остале државе коалиције имале испод 50 погинулих (Gollob & O’Hanlon, 2020: 13). Нијал Меккарти (*Niall McCarthy*) наводи да је до 2019. године у Авганистану погинуло 2.309 америчких војника, а њих 20.660 рањено (McCarthy, 2020). Додатно, он наводи и да је у периоду од готово две деценије у Авганистану живот изгубило 43.074 цивила и чак 64.000 припадника авганистанских снага безбедности – војника, полицијаца, парамилитарних формација и слично (McCarthy, 2020).

График 12: Војне жртве САД и коалиције у Авганистану по годинама (2001-2018)

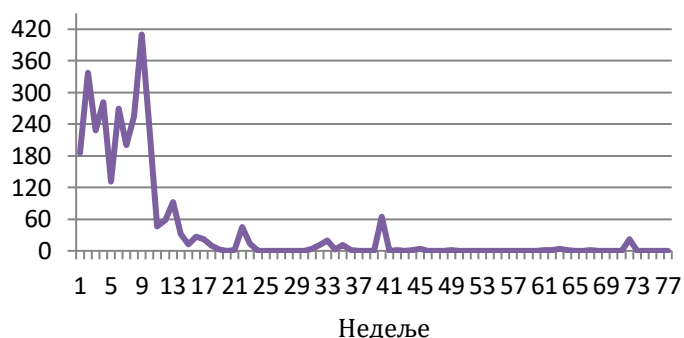
Извори: За САД и коалиционе снаге (Gollob & O’Hanlon, 2020: 10), за укупан збир: (iCasualties, 2021).

Служба америчког Конгреса за истраживања, наводи да је у Авганистану од 2001. године до 16. јула 2020. године погинуло 2.349 америчких војника, а 20.149 рањено у истом периоду (CRS, 2020). Пројекат „iCasualties“ који детаљно идентификује жртве коалиције у Авганистану и Ираку, наводи да је од 2001. до 2020. године у Авганистану погинуло 3.577 војника коалиционих снага (График 12).²¹⁹

Број цивилних жртава рата у Авганистану је изузетно висок. Даунс и Монтен наводе да је у периоду између 2006–2013. године у Авганистану као директна последица продуженог оружаног сукоба, чак 14.000 цивила изгубило живот (Downes & Monten, 2013). И док су се, аналогно војној интервенцији на СРЈ 1999., цивилне жртве оправдавале од стране западних лидера као „коллатерална штета“, академска заједница није била благонаклона према односу између недужно страдалих цивила и пропорционалности употребе војне силе у случају Авганистана. Током трајања главнине оружаних дејстава, оружане снаге САД и коалиције су (не)намерно усмртиле велики број цивила, што су и признали али тек деценију касније (Flint, 2011; Yousaf, 2017). Због тога се наводи да је „коллатерална штета“ у случају Авганистана била несразмерна у односу на прокламоване војне циљеве (Medeiros, 2013). Осим тога, ова војна инвазија је за последицу имала преко 300.000 интерно расељених лица до јула 2003. године, а процењује се да је њихов број у марту 2005. године достигао чак 3,6 милиона (O’Hanlon & Lins de Albuquerque, 2005: 11). Према подацима Марка Херолда (*Marc Herold*) између октобра 2001. и маја 2003. године, у Авганистану је живот изгубило између 3.074 и 3.598 цивила (Herold, 2003). Међутим, већина цивилних жртава је забележена у периоду главнине оружаних борби крајем 2001. године (График 13).

²¹⁹ Секретаријат одбране САД наводи да је од иницирања војне интервенције до 10. марта 2021. године, у Авганистану погинуло 2.352 америчка војника, од којих је 1.847 убијено током борби, њих 505 као последица ратних дејстава, а чак 20.149 рањено (DoD, 2021).

График 13: Број цивилних жртава интервенције у Авганистану по недељама, 7.10.2001 – 01.05.2003.

Извор: Herold, 2003.

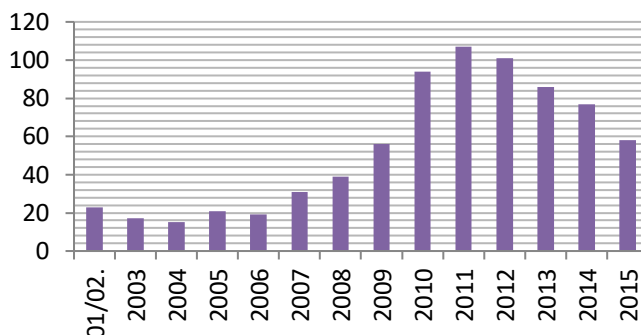
Третирање заробљеника од стране коалиционих снага је било изузетно специфично питање које је дуже време заузимало много пажње у америчкој јавности. Иако је у почетку званични став САД био да се заробљеници Ал-Каиде не могу сматрати ратним заробљеницима у смислу признавања њиховог положаја на бази женевских конвенција, током 2002. године, је овај списак проширен и на заробљенике који су се борили на страни Талибана (White House, 2002). У саопштењу издатом 7. фебруара 2002. године, Бела кућа је навела да је иницијална одлука председника САД да се женевске конвенције примењују само на Талибане, а не и на заробљенике Ал-Каиде, имајући у виду да, према наводима саопштења, Ал-Каида „није страна у сукобу већ терористичка група“ (White House, 2002). Међутим, истим саопштењем је од стране америчке администрације, без образложења, оспорено право на третман заробљеника у складу са женевским конвенцијама и припадницима талибанског режима (White House, 2002).²²⁰ Трошкови рата у Авганистану су изузетно били велики. Упркос различитој методологији мерења, рачунице показују да је цена само војног ангажмана током 2001. и 2002. године премашила укупно 37 милијарди америчких долара (Amadeo, 2021). Процене Службе за истраживања Конгреса САД у вези са трошковима свих војних акција у склопу Рата против терора, говоре да је у периоду од 11. септембра 2001. године до 2014. потрошено 1,6 билиона америчких долара за војне активности, подршку, опремање, обуке и све операције у вези са Ратом против терора (Belasco, 2014: 3).²²¹ Од тога је 686 милијарди долара потрошено на операцију „Трајна слобода“ у Авганистану (График 14), преко 815 милијарди долара за операцију „Ирачка слобода“, 27 милијарди долара за подршку развоја сектора безбедности погођених земаља и 81 милијарда долара за трошкове који нису директни трошкови војног ангажмана ратова у Авганистану и Ираку (2014: 5).

²²⁰ Крајем 2001. године, основане су такозване „војне комисије“ као својеврсни супститут војним судовима, са задатком спровођења суђења и изрицања казни осумњиченима за терористичке нападе од 11. септембра. Седиште тих војних комисија и уједно затвора налазило се у заливу Гвантанамо који је формално до 2009. године служио као поморска база и затвор за осуђене терористе. Бројне међународне владине и невладине организације критиковале су америчку администрацију за понижавајућ третман према затвореницима, илуструјући своје тврдње доказима о сталним тортурама. Организација Хјуман рајтс воч (енг. *Human Rights Watch*), сврстала је затвор Гвантанамо и третман према затвореницима у ред „стравичних“ у неколико својих извештаја (Human Rights Watch, 2021). Према појединим наводима, од 2002. године до данас, у затвору је било смештено око 780 затвореника (NY Times, 2021), а Хјуман рајтс воч наводи да је током 2018. године у овом затвору остало још близу 40 затвореника, упркос одлуци тадашњег председника САД Барака Обаме о његовом формалном затварању (Human Rights Watch, 2021).

²²¹ Нијал Меккарти наводи да су трошкови војног ангажовања САД у Авганистану на крају 2019. године, премашили износ од 2 билиона америчких долара (McCarthy, 2020).

Чак 97% укупних средстава потрошио је Секретаријат одбране, док су преостала три процента ових средстава утрошена од стране других владиних агенција (График 14).

График 14: Трошкови војне интервенције и присуства САД у Авганистану
(у милијардама америчких долара)

Извор: Belasco, 2014.

Треба истаћи да ови трошкови нису коначни. Они укључују директна финансијска средства која су утрошена за опрему, оружје, муницију, плате војника, војне базе, логистику и војну акцију. Све друге посредне трошкове је готово немогуће урачунати јер они многоструко превазилазе ове вредности. Додатно, у ове трошкове нису урачуната и средства утрошена за реформу сектора безбедности, као ни за економску помоћ за реконструкцију инфраструктуре и покретање економије. Фонд за обуку авганистанских безбедносних снага у оквиру Секретаријата одбране САД, предвиђао је у иницијалној фази 115 милиона долара у 2002. и 2003. години, међутим, тај број је значајно нарастао деценију касније. Калкулације РАНД корпорације показују да је у периоду између 2004. и 2014. године потрошено чак 60 милијарди долара за обуку и тренинге авганистанских снага безбедности што ће бити приказано Графиком 18.

5.2.4 Постконфликтна изградња Авганистана

У периоду између 2001–2003. године, чак 36 земаља и међународних организација понудило је импресивних 9,7 милијарди америчких долара за помоћ Авганистану. Међутим од тога је до 2005. године реализовано свега 40 процената, односно нешто више од 3,7 милијарди (O'Hanlon & Lins de Albuquerque, 2005: 11). Канцеларија специјалног инспектора за реконструкцију Авганистана (енг. *Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction – SIGAR*) успостављена је 2008. године у оквиру настојања Конгреса да контролише средства која се доирају Авганистану (SIGAR, 2021). На њеном челу, налазио се Генерални инспектор, који је вршио ревизије и инспекције пројеката, спроводио истраге и Конгресу подносио посебне кварталне извештаје о напретку реконструкције (SIGAR, 2021). Овакав Бушов „Маршалов план“ за Авганистан из 2002. године, само је појачао интересовање академске заједнице за анализу спољно наметнуте изградње Авганистана након војне интервенције.

5.2.4.1 Последице интервенције на промену политичког режима

Смене политичких режима и чести *interregnumi* карактеришу авганистанско друштво. Од 1923. године када је усвојен први устав, у Авганистану је промењено чак седам устава и извршено три преврата, што га сврстава у ред држава са изразитом унутарполитичком динамиком. У наставку ће бити приказана и анализирана упоредна решења Устава из 1923, 1964, 1977, као и устав из 2004. године који је још увек (2020) на снази.

Уставна историја Авганистана почиње доношењем њеног првог кодификованог Устава од 15. априла 1923. године. Устав је „подарен“ од стране тадашњег монарха Аманулаха Кана непосредно након окончања Трећег англо-авганистанског рата. Мада има становишта према којима овај акт не представља класичан устав због инхерентног неодређења врховне правне важности (Sherman, 2006: 33), овим актом су први пут на систематичан начин правно регулисани друштвени и политички односи унутар ове државе. Авганистан је проглашен земљом „слободе и независности од иностраних утицаја“ (Afghan Constitution, 1923: art. 1) чија је званична религија ислам (1923: art 2). Уставом је прокламована „авганистанска нација“ као и њени односи са краљем (1923: art. 4). Оваква одредба не чуди имајући у виду да су у том тренутку народи на подручју Авганистана градили свој идентитет на бази религије (верници/неверници), тако да је настојање монарха било да генеричким термином које ће се појавити у уставноправном решењу, покуша да креира „авганистанску нацију“.²²²

Други део овог Устава био је посвећен општим правима „субјеката“ Авганистана. Мада овај наслов поглавља није прецизирао његов садржај, овај део устава се односио на људска права. Зајамчене су слободе становницима Авганистана који су имали право на индивидуалне и групне пецитије (1923, art. 13), право на школовање (1923: art. 14), као и на слободу у погледу избора занимања (1923: art. 17). Додатно, гарантована је и слобода штампе (1923: art. 11), слобода оснивања приватних компанија (1923: art. 12), а нарочито је истакнута забрана ропства и било каквог облика мучења (1923: art. 24). Извршна власт је поверена Савету министара на чијем је челу био монарх (1923: art. 25), који је и бирао састав Савета (1923: art. 28). Посебно тело које је требало да буде пандан модерном легислативном органу била је „Специјална висока скупштина“ коју су осим министара и краља (који јој је председавао), чинили и старији становници Авганистана, као и племићи које је такође бирао краљ (1923: art. 27).²²³ Чланом 39 овог устава прокламовано је оснивање локалних Савета министара на нивоу покрајина, који су осим вршења власти на локалном нивоу, представљали саветодавни орган националном Савету (Afghan Constitution, 1923). Судску власт вршили су судови опште надлежности (1923: art. 50), док је Високи суд осниван у случају суђења министрима (1923: art. 56). Вршење послова управљања провинцијама је било организовано на основу три принципа: децентрализацији власти, јасном разграничењу обавеза и јасном одређењу одговорности (1923: art. 63). Овај устав је израђен у великом одсуству репрезентативности свих релевантних актера тадашњег авганистанског друштва (Sherman, 2006: 31), а као кључне замерке наводе се дискрециона могућност монарха да измени устав (2006: 33), лоша дистрибуција суверености, као и низак ниво регулисања односа између монарха, институција и државе (2006: 34).

Устав из 1964. године усвојен је као последица реформулисања друштвено-политичког уређења Авганистана у периоду након Другог светског рата. Овим уставом је Авганистан дефинисан као уставна, унитарна, недељива и независна монархија (Afghan Constitution, 1964: art. 1). Ислам је остао званична религија (1923, art: 2), а службеним језицима проглашени су Паштунски и Дари (1964: art. 3). Положај краља је одређен посебним поглављем, према ком је авганистански монарх представљао „персонификацију суверености“ (1964: art. 6) и заштитника основних принципа ислама (1964: art. 7). Устав је предвиђао да је монарх врховни командант оружаних снага Авганистана, те да доноси одлуку о рату и миру, инаугурише Велики Савет и Парламент (*Shura*), поставља премијера и врши промулгацију закона и других аката (1964: art. 9).

²²² За детаљније образложење питања стварања авганистанске нације и националног идентитета Авганистана, видети: Dupree, 2002; Sherman, 2006.

²²³ Занимљива је одредба према којој су се владини званичници бирали „у складу са личним компетенцијама и у сагласју са важећим законима“ (Afghan Constitution, 1923: art. 36).

У делу о људским правима, јамчена су једнака права свих грађана Авганистана пред законом (1964: art. 25), а слобода је описана као „природно право сваког појединца“ (1964: art. 26). Сви принципи који се односе на неповредивост личности и личне имовине, такође су пописани у овом одељку устава (1964: art. 29/30/31). Иако је Авганистан у том тренутку био унитарна држава, Уставом из 1964. године, предвиђена је дводомност парламента – Шуре. Ово дводомно представничко тело се састојало од Дома народа (*Wolesi Jirgah*) и Дома стараца (*Meshrano Jirgah*). Чланови Дома народа су бирани на „слободним, тајним и директним“ изборима (1964: art. 43). Трећину чланова Дома стараца је постављао краљ на период од пет година, док су две трећине чланова овог Дома бирали Провинцијски савети (по једног) на период од три године, као и грађани сваке провинције на период од 4 године (1964: art. 45).

Извршну власт вршила је Влада, коју су чинили премијер (постављен од стране краља) и министри (*Afghan Constitution*, 1964: art. 85), док су судску власт чинили Врховни суд и остали судови опште надлежности (1964: art. 97). Анализирајући факторе који представљају сублимат уставног текста, Шерман је установио да је овај, за разлику од претходног Устава из 1923. године, имао нешто виши степен репрезентативности уставописаца, као и боље регулисан статус правног важења (Sherman, 2006: 42). Опис етичких и мањинских група изостао је у овом уставу, као и неадекватна расподела суверенитета и односа појединца са државом и институцијама (2006: 42).

Процес израде овог устава био је оличен настојањима за очувањем његове транспарентности и што либералнијем укључивањем јавности (Chishti, 1998). Устав је израдила група од 29 угледних грађана Авганистана која је поред јавности, консултовала и исламско право, тадашње савремене уставе, као и многе документе и препоруке међународних организација (Chishti, 1998). Према је замишљен као чувар стабилности Авганистана, у пракси, овај устав није обезбедио политичку стабилност, имајући у виду да је између 1965. и 1973. године, услед различитих фактора, промењено чак пет влада, што је резултирало вакуумом политичке моћи, који је према појединим становиштима, управо био један од узрока државног удара из 1973. године (Sherman, 2006: 51). Упркос слабостима које је у свакодневној политичкој пракси донео овај устав, период између 1964. и 1973. године у литератури је окарактерисано као „либерално доба“ Авганистана (Ehler et al., 2015: 20).

Привремене владе

Авганистанска привремена администрација (енг. *Afghan Interim Administration - AIA*) представљала је први орган извршне и управне власти у Авганистану након војне интервенције, са мандатом који је трајао од њеног конституисања 22. децембра 2001. до 13. јула наредне године када ју је заменила Авганистанска транзициона администрација. Како би се попунио институционални вакуум власти који је настао по окончању инвазије, у децембру 2001. године у Бону (Немачка) одржана је прва међународна конференција о Авганистану на којој су осим представника УН-а, учествовали главни политички актери подељеног Авганистана. Исход те конференције је био договор о транзиционим принципима на којима ће се базирати формирање власти Авганистана. Централни део Споразума из Бона чиниле су одребе које су се односе на формирање привремених власти чији мандат је, према одредбама кренуо 22. децембра, а ово тело чинили су осим председавајућег и чланова, представници Врховног суда Авганистана као и посебна независна комисија која је требало да омогући сабор ванредне Лоја џирге (*Bonn Agreement*, 2001: I-2).²²⁴

²²⁴ Лоја џирга (*Loya Jirga*), означава зборни орган консултативног карактера у Авганистану, који на паштунском језику означава „велики савет“ и у политичком систему Авганистана игра значајну улогу. У авганистанском уставу, ово тело је дефинисано као израз „највише манифестације воље народа

Привремену администрацију су чинили њен председавајући (Хамид Карзаи), пет потпредседника и још 24 члана задужених за посебне ресоре (Bonn Agreement, 2001: Annex IV). Привремена администрација је дефинисана као „чувар авганистанског суверенитета“ (2001: I-3) до избора Транзиционе администрације коју је требало да изабере ванредна Лоја џирга у року не дужем од 6 месеци од почетка мандата Привремене администрације (2001: I-4). Овај орган имао је изузетну подршку интервенишућег актера – САД, као и целокупне међународне заједнице. Хамид Карзаи је у својству председавајућег Привремене администрације учествовао у јануару 2002. године на састанку СБ УН (UN, 2002) што је дало снажан међународнополитички легитимитет и подстицај овом хибридном органу власти тадашњег Авганистана.

Обраћајући се Савету безбедности, Карзаи је изјавио да ће настојати да „изгради владу која би одговорила на захтеве Авганистанаца и која би се понашала као одговорна чланица међународне заједнице којој дугује много“ (UN, 2002). Карзаи је означио Уједињене нације и Савет безбедности као „стожерне актере“ у напорима за стабилизацијом Авганистана (UN, 2002). Споразумом из Бона, задатак за усвајање новог устава поверен је Лоја џирги, која је према његовим одредбама, то требало да учини у периоду не дужем од 18 месеци од тренутка потписивања споразума (Bonn Agreement, 2001: I-6). Споразум из Бона је такође предвидео и оснивање Посебне комисије за сазивање Лоја џирге у року од 30 дана од дана почетка мандата Привремене администрације (2001: IV).

Ова двадесетједночлана комисија имала је задатак да одреди процедуре према којим би се састала Лоја џирга која је требало да усвоји устав, као и свим осталим критеријумима избора делегата (2001: IV). Састанку у Бону присуствовале су четири фракције авганистанског друштва, од којих је само једна била базирана у том тренутку на подручју Авганистана, док су остале биле Северна Алијанса (Уједињени исламски фронт), Сипрес група (у том тренутку у Ирану), затим такозвана Римска група (лојална бившем краљу Мохамеду Захеру) и Пешавар група која је тада била у егзилу у Пакистану (PBS, 2021). Све четири фракције су биле изразито супротстављене Талибанима што је заправо био и једини кохезивни елемент који их је ујединио на конференцији у Немачкој. Лакдар Брахими (*Lakdar Brahimi*) који је на конференцији у Бону 2001. године учествовао као изасланик Генералног секретара УН, је сачинио коначну листу од тридесетак чланова Привремене администрације од многоструко више предложених кандидата. Према његовим речима, примарни резон у избору чланова Привремене администрације био је искључиво етнички баланс (The Guardian, 2001). Он је признао да упркос његовим настојањима, састав Привремене администрације није у потпуности одражавао све релевантне актере тадашњег Авганистана (The Guardian, 2001).

Авганистанска транзициона администрација (енг. *Afghan Transitional Administration – ATA*) је био орган власти који је 13. јула наследио Привремену управу успостављену одмах по окончању главних борбених дејстава у Авганистану. Мандат Транзиционе администрације је трајао до избора Хамида Карзаија (*Hamid Karzai*) који је касније победио на председничким изборима одржаним 2004. године.

Авганистана“ (Afghanistan Constitution, 2004: art. 110). Прва Лоја џирга након војне интервенције одржана је 2002. године и окупила је 1.500 делегата који су изабрани у двокружном систему гласања. Најпре је сваки дистрикт изабрао по 20 чланова од којих је тајним гласањем сваки дистрикт изабрао по најмање једног представника (BBC, 2002). У 2002. години, Авганистан се састојао из 362 овакве области. Овај орган је током већег дела авганистанске историје доносио важне одлуке које су се тицале функционисања земље, а у новијој историји је његова улога углавном уставотворна или изборна у случају изненадне смрти шефа државе. Први монарх Авганистана, Ахмад Шах Дурани (*Ahmad Shah Durrani*) је изабран на једној од најзначајнијих Лоја џирги у историји ове земље, 1747. године (BBC, 2002).

Вакуум власти до избора прве владе и председника државе, према новом уставу попунила је Транзициона администрација којој су поверена овлашћења да усваја легислативне акте који се односе на избор председника и Националне скупштине и успостављање Независне изборне комисије (Afghanistan Constitution, 2004: art. 159) која је требало да спроведе фер и правичне изборе. Кључни чиниоци у анализи типа политичког режима Авганистана у послератном периоду били су усвајање устава 2004. године и спровођење првих послератних плебисцита у складу са њим – председничких избора 2004. године и парламентарних 2005. године. У наставку ће бити представљени и анализирани устав и поменути избори као три најзначајнија институционална елемента постконфликтне промене у типу политичког режима Авганистана.

Устав из 2004. године

Прво настојање за консолидацијом институционалног и политичког система Авганистана у периоду након војне интервенције било је доношење новог устава. Уставотворни процес је био оптерећен бројним партикуларним интересима регионалних лидера, као и чињеницом да је требало иновирати правни акт који би омогућио равномерну политичку заступљеност мултиетничког Авганистана у условима појачаних изазова по унутрашњу безбедност ове државе. Иако није усвојен плебисцитом становништва, може се рећи да је уставотворни процес Авганистана био карактерисан демократским принципима који су се огледали у тражењу најширег консензуса свих релевантних актера авганистанског друштва.

Устав Авганистана усвојен је 3. јануара 2004. године и тренутно (2020) је важећи највиши правни акт ове државе. Његовом усвајању је претходио изузетно сложен међународни политички процес којим је, након војне интервенције договорено оснивање Комисије за израду устава, којим би се поставио темељ институционалне изградње Авганистана. Овај акт је усвојен на ванредном заседању Лоја џирге којој су претходиле темељне припреме.²²⁵ Авганистанска транзициона администрација је, сагласно одредбама Споразума из Бона, 5. октобра 2002. године, именовала техничку деветочлану комисију са задатком да сачини нацрт устава (Johnson et al., 2003: 15). Ова комисија се састојала од девет правника из свих доминантних етничких група у Авганистану (2003: 15).

У месецима пре усвајања устава, Џонсон и сарадници су идентификовали четири одлике уставотворне Лоја џирге које су допринеле њеној демократичности: број делегата, правила процедуре, структура консултативног процеса и техничко тело које је било одговорно за организацију уставотворне Лоја џирге (Johnson et al., 2003: 16). У априлу 2003. године, новим декретом Карзаја, именована је Комисија за ревизију устава, са задатком да усаврши текст предложеног устава. Ова комисија је бројала 35 чланова и била је нешто хетерогенијег састава у односу на претходну имајући у виду да су је чинили верски поглавари, академски аутори, шест чланова претходне комисије, као и представници политичких актера у Авганистану (UNAMA, 2003). Ова комисија је основала чак осам регионалних канцеларија за потребе јавних консултација и едукације становништва о уставотворном процесу.

²²⁵ Према појединим наводима, ванредна уставотворна Лоја џирга представља један од разлога због којих су САД упркос иницијалном становишту о „немешању у послове Авганистана након интервенције“ (Stewart, 2004), наставиле своје значајно војно присуство у овој држави. Иако је операцијом Анаконда током 2002. године, утицај Талибана и Ал-Каиде у великој мери смањен, САД и коалициони партнери су се плашили побуне тако да су још током 2002. године испланирали акцију Планински лав (енг. *Mountain Lion*), чији је циљ био обезбеђивање ванредне Лоја џирге од потенцијалних терористичких напада. О операцији видети детаљније у: Stewart, 2006: 11-22.

УНАМА наводи да је процес јавних слушања и консултација почео у јуну 2003. године и да је у наредних неколико месеци више од 150.000 особа учествовало у преко 500 јавних скупова посвећених консултацијама око текста нацрта (UNAMA, 2003).²²⁶ У истом периоду, Комисија је примила преко 80.000 упитника о ставовима грађана у вези са предложеним текстом устава, као и 6.000 писаних амандмана (UNAMA, 2003). Крајем јула 2003. године, Карзаи је декретом регулисао избор чланова Лоја џирге која је требало да се састоји од 500 делегата од којих су 344 била изабрана директним изборима на локалним нивоима, њих 50 (25 жена и 25 мушкараца) именовано је Карзаи, док су остали чланови представљали мање заступљене етничке групе, затим избегла лица и повратнике (UNAMA, 2003).

Истим декретом основан је и Извршни комитет Уставотворне Лоја џирге који је надгледао њено конституисање, осигуравао безбедност целог процеса и састанака и имао координациону улогу између политичких актера у периоду консултација пре њеног одржавања (UNAMA, 2003). Овим уставом, усвојеним након одржане тронедељне Лоја џирге (14. децембар 2002 – 4. јануар 2003), Авганистан је устројен као „независна, унитарна и недељива република“ (Afghanistan Constitution, 2004: art. 1) са исламом као званичном религијом (2004: art. 2). У уставу се наводи да је Авганистан сачињен од мноштва етничких група и племена (Паштуна, Хазара, Таџика, Туркмена...) и да се термин „Авганистанац“ генерички користи за све држављане Авганистана (2004: art. 4). Осим очувања националне суверености и територијалног интегритета које устав прописује као „дужности државе“ (2004: art. 5), прописано је и да се друштво Авганистана заснива на „заштити људских права, остваривању демократије, очувању државног јединства и једнакости међу народима и племенима“ (2004: art. 6). Чланом 22 овог устава забрањена је „било која дискриминација међу држављанима Авганистана који уживају једнака права и обавезе пред законом“ (Afghanistan Constitution, 2004). Гарантована је слобода окупљања и ненасилних демонстрација (2004: art. 36), заштита приватности комуникација (2004: art. 37) и неповредивости стана (2004: art. 38). Одредбама овог устава основана је посебна Независна комисија за људска права у Авганистану. Задаци ове Комисије су заштита људских права, идентификовање кршења људских права и пружање подршке појединцима у тим напорима (2004: art. 58). Авганистан је овим уставом дефинисан као председничка унитарна република. Положај председника у политичком систему Авганистана је веома специфичан. Према уставу, он се бира на директним изборима већином гласова кроз „фер, опште, слободне и тајне изборе“ на период од 5 година (2004: art. 61). Председнику Авганистана асистирају два потпредседника чије функције су рангиране по значају на првог и другог потпредседника (2004: art. 60) који га могу мењати у његовом одсуству и који се заједно кандидују на председничким изборима (2004: art. 60). Председник Авганистана може постати свако лице старије од 40 година на дан кандидатуре, исламске вероисповести, без другог држављанства осим авганистанског, са могућношћу једног реизбора (2004: art. 62). Овлашћења председника су изузетно велика, а устав набраја чак двадесет једно такво овлашћење.²²⁷ Могућности опозива председника су веома скромно дефинисане.

²²⁶ Јавна слушања су организована чак и у Ирану и Пакистану имајући у виду да је велики број избеглих лица из Авганистана у том тренутку живело на простору ове две државе (UNAMA, 2003).

²²⁷ Председник надгледа примену устава, утврђује државну политику уз сагласност Националне скупштине, главнокомандујући је оружаним снагама, проглашава рат и мир, доноси одлуку о употреби оружаних снага Авганистана изван државне територије, окупља Лоја џирге и инаугурише њихове седнице, бира судије врховног суда, поставља директора државне обавештајне службе, промулгује законе и обавља остале церемонијалне дужности (Afghanistan Constitution, 2004: art. 64). Додатно, председник има уставни капацитет да сазове референдум којим би се грађани Авганистана изјаснили о важним „националним, политичким, друштвеним или економским питањима“ (2004: art. 65).

Он може бити смењен само у случају оптужбе за злочине против човечности или велеиздају (2004: art. 69), а сама процедура његовог потенцијалног опозива је устројена као веома компликован процес.²²⁸ Влада Авганистана је одређена као зборни орган који се састоји од министара који су подређени председнику (2004: art. 73). Њене дужности су релативно скромне имајући у виду да су као најзначајније истакнуте очување јавног реда и мира, припрема буџета и очување територијалне целовитости и интереса Авганистана (2004: art. 75).

Вршење легислативне власти поверено је Националној скупштини која, према уставној замисли треба да одражава вољу Авганистанаца и јединства нације (2004: 81). Она је дводомна и састоји се од Дома народа и Дома старца (2004: 82). Мандат чланова Дома народа орочен је на пет година, а бирају се на слободним општим и фер изборима (2004: art. 83). Дом народа чини највише 250 посланика који морају репрезентовати структуру нације, док је прописано да из сваке провинције најмање два кандидата женског пола морају бити изабрана (2004: 83). Трећину чланова Дома старца именује председник републике на мандат од 5 година, другу трећину бирају провинцијални Савети на период од три године, док преосталу трећину представљају сами чланови Савета провинција на период од четири године (Afghanistan Constitution, 2004: 84). На челу оба дома се налази председник (2004: art. 87), а Дом народа може спровести својеврсну интерпелацију којом би испитао рад владе у одређеној области (2004: art. 88/92). Поред тога, Дому народа остављене су на располагању и тзв. „специјалне дужности“, којима може опозвати министра/е, гласати о буџету и изјашњавати се о другим уставним питањима (2004: art. 91). Захтевом најмање једне петине чланова Дома народа, министар или група министара могу бити предмет посебне истраге (2004: 92) што у извесној мери јача уставни положај легислативне власти. Посебно место у политичком систему Авганистана устав је доделио Лоја џирги. Ово дело је дефинисано као израз „највише манифестације воље народа Авганистана“ (2004: art. 110) и састоји се од чланова Народне скупштине и председника скупштина провинција и дистриката (2004: art. 110). Лоја џирга има три уставна овлашћења: да доноси одлуке у вези са независношћу, суверенитетом и територијалном целовитошћу Авганистана, да измени делове устава и да спроведе опозив председника у складу са уставом (2004: art. 111). Авганистан је административно организован у провинције, а устав је оставио могућност накнадног утврђивања тачног броја провинција на бази економског и географског критеријума, као и броја становника (2004: art. 136). Управљање Авганистаном је централизовано, међутим власт на локалном нивоу обављају Савети провинција.

Председнички систем какав је успостављен овим уставом је најбоље решење за „крхак“ пост-талибански Авганистан имајући у виду да фаворизује репрезентативност и последично, стабилност државе (Thier, 2006: 573). Рубин наводи да је предлог устава предвиђао креирање полупредседничког политичког система, међутим, деветочлана комисија која је имала уставотворну улогу, је изменила одредбе у корист моћи председника у домену његовог односа са премијером (који је субординиран председнику), чиме је успостављен председнички систем (Rubin, 2004: 11). У изради овог устава краткорочни циљеви за „обновом и изградњом Авганистана“ су превагнули над дугорочном изградњом стабилног политичког режима имајући у виду да су САД и Уједињене нације желеле развој односа са политички унификованим Авганистаном (2006: 573).

²²⁸ Опозив председника са функције може затражити једна трећина чланова Дома народа, чији захтев мора бити потврђен двотрећинском већином (2004: art. 69). У том случају се организује изборна Лоја џирга у року од месец дана, која мора такође двотрећинском већином потврдити опозив председника, након чега се случај предаје Врховном суду који покреће поступак формалног опозива (2004: art. 69).

Ово је само један од показатеља знатног мешања САД и појединих међународних организација у погледу дизајна политичког система послератног Авганистана. Устав је институционализовао вертикалну поделу власти уводећи принцип субвенционости, дајући извесна овлашћења дистриктима, провинцијама и њиховим саветима. Осим тога, једна од најзначајнијих одлика овог уставног решења јесте улога ислама која је дефинисана на бази компромиса, проглашавајући релативну правну једнакост верских и секуларних закона (2006: 578).

Председнички и парламентарни избори

Први председнички избори у Авганистану након војне интервенције 2001. и уједно први слободни избори за шефа ове државе, одржани су 9. октобра 2004. године. Уставом је предвиђено да Независна изборна комисија спроведе изборе на бази објективности и правичности. На изборима је учествовало чак 18 кандидата, од којих су свега њих четворица представљали одређену политичку партију, док су остали декларисани као „независни кандидати“.²²⁹ Према званичним резултатима Независне изборне комисије, убедљиву победу је очекивано однео Хамид Карзаи, са преко 55% гласова,²³⁰ односно 4,4 од око 8,1 милиона изашлих бирача (ИЕС, 2004).²³¹ Друго место заузео је Јонус Хануни (*Yonous Qanooni*) дотадашњи министар унутрашњих послова и образовања у прелазним владама са 16,3% гласова. Хануни, који је иначе Таџик, је такође био релевантан политички актер имајући у виду да је касније обављао дужност потпредседника Авганистана, али га је Карзаи након инаугурације 2004. године уклонио са министарске позиције. Он је био и главни преговарач на конференцији у Бону 2001. године, представљајући Северну алијансу. Између 2005. и 2010. налазио се на челу Представничког дома Авганистана, али значајно је био изолован од главних политичких процеса након пораза на председничким изборима.

Значајнији резултат на изборима, остварили су и Хаџи Мохамад Мохаџик (*Haji Mohammad Mohaqiq*) који је освојио 11,7% и Абдул Рашид Достум (*Abdul Rashid Dostum*) са 10% освојених гласова (ИЕС, 2004). Сви остали кандидати освојили су око један или мање од једног процента гласова укупног броја бирача (ИЕС, 2004). Неважећих гласова је било нешто мање од 1,3%, а преко 8 милиона бирача је искористило право гласа (ИЕС, 2004). Сви именовани кандидати су на изврстан начин били подржани од стране САД тако да су ови избори протекли као својеврсни алиби корак зарад успостављања привада функционалне демократије у Авганистану. Карзаи је због своје етничке припадности (и подршке САД и коалиције), очекивано освојио гласове Паштуна на југу и југозападу Авганистана.

²²⁹ Овакву „независност“ међутим треба веома условно схватити, имајући у виду да су САД и већина држава коалиције, отворено фаворизовали Карзаија који је током прве три године био на челу привремених администрација. Однос Карзаија и САД (коалиције) је у првим годинама након војне интервенције био изузетан, имајући у виду да је Карзаију био потребан војни савезник у уништењу Талибана, а САД и партнерима снажна политичка фигура која би могла да снагом ауторитета води уједињени Авганистан. Међутим током своје председничке кампање 2004. Џорџ Буш је снажно опонирао даљој „дубљој“ изградњи државе у Авганистану од стране САД, верујући да је задатак САД искључиво борба против терориста (Dobbins, 2008: 85), чиме је значајно нарушен квалитет односа. О овоме више у закључном делу овог поглавља (5.2.5 *Окрњена, дуготрајна и кооперативна изградња Авганистана*).

²³⁰ Овај, наизглед изузетан резултат, представља још нижи проценат у односу на очекиване вредности. У анкети коју је спровео Међународни републикански институт, током марта 2004. године, чак 78% Авганистанаца се изјаснило да ће гласати за Карзаија на изборима који су били планирани за октобар исте године (O'Hanlon & Lins de Albuquerque, 2005: 17).

²³¹ На овим изборима право гласа је остварило и 540.000 Авганистанаца који су гласали у Пакистану, као и око 260.000 њих који су гласали на простору Ирана (UN SC, 2004).

Највећи број гласова, Абдул Достум је освојио управо на подручју северних провинција Фарјаб, Сар-е Пол и Џовзан, насељених углавном Узбечима (јер је и сам етнички Узбек).²³² Аналогно, Јонус Ђануни (етнички Таџик) освојио је провинције на северу и североистоку – Говр, Бадакшан, Парван, Баглан и Саманган, насељене претежно Таџикима, а Мохамад Мохаџик је већину својих гласова освојио у две географски средишне провинције Бамијану и Дајконди, насељене припадницима народа коме и сам етнички припада – Хазарејцима (ИЕС, 2004). Све остале провинције укључујући и Кабул, освојио је Карзаи (ИЕС, 2004).

Услед овакве готово, предвидиве правилности у распореду гласања, не може се рећи да су избори за председника одражавали политичку вољу бирача. Напротив, они су служили као својеврсни катализатор етничке структуре пренет на национални ниво. Овакав став о географски детерминисаном гласању на председничким изборима подржан је у литератури (Goodson, 2005; Katzman, 2005; Sahar, 2014; GrowUP, 2021). Насупрот томе, поједини аутори су ове изборе препознали као прву праву шансу коју су грађани Авганистана препознали, дајући масовни легитимитет и подршку Карзаију што је у транзиционом периоду било „кључно за иницијално супротстављање герили у Авганистану“ (Maloney, 2005: 24). Избори из 2004. су само показали колико је изражена етничка подељеност авганистанског друштва (Sahar, 2014: 302). Председнички кабинет је чинило 27 министара, а имајући у виду да је већина кључних ресора (одбрана, унутрашњи послови, финансије и спољни послови) била у рукама Паштуна, окарактерисан је као „влада која продубљује етничке тензије у авганистанском друштву“ (Goodson, 2005: 96). Додатно, бирачко тело у Авганистану се једва информисало у вези са програмима које су кандидати понудили, имајући у виду да је током изборне године свега 37% становништва имало приступ телевизијском сигналу (Dubow, 2009). Слогани претендента на место председника су такође били обојени етно-религијским порукама, па Сахар наводи да је образац „успостављања сразмерне заступљености и промоције етничког и културолошког идентитета“ био уочљив током предизборне кампање (Sahar, 2014: 302).

Логистичкој организацији избора значајно су допринеле активности мисије УН у Авганистану – УНАМА, која је основала мешовито Заједничко тело за управљање изборним процесом у јулу 2003. године (Katzman, 2005). Централни задатак овог тела било је регистровање свих грађана Авганистана с правом гласа, што је у том тренутку било изузетно тешко, имајући у виду да попис у овој држави званично није спроведен неколико деценија, чињеницу да је држава изашла из оружаног сукоба, као и перманентне нападе од стране Талибана. УНАМА је до маја 2004. године регистровала 10,5 милиона бирача са преко 1.600 регистрационих пунктова (Katzman, 2005).²³³

²³² Абдул Достум је један од најзаслужнијих лидера „Северне Алијансе“ која је током војне интервенције освојила Мазар-и-Шариф, град на североистоку Авганистана и изузетно важно упориште Талибана. То је била једна од неколико најзначајнијих битака током војне интервенције против Авганистана. Међутим, односи Карзаија и Достума су у годинама након интервенције погоршани, што је кулминирало егзилем Достума у Турску током 2008. године (William, 2010). Већ наредне године, Карзаи је пружио безбедносне гаранције Достуму да се може вратити у Авганистан уз обећавање да ће Узбечи гласати на тада предстојећим председничким изборима за Карзаија (2010: 613).

²³³ УНАМА је у првим годинама након војне интервенције одиграла важну улогу у стабилизацији политичких процеса Авганистана, нарочито оних који се тичу побошљања спровођења избора, израде устава и обуке локалних власти за самостално управљање политичким процесима. Од првог дана свог ангажовања, УНАМА је подржавала примену свих циљева постављених у Споразуму из Бона. У оквиру одељења за политичке послове, ова мисија Уједињених нација је допринела регионалној сарадњи, доприносу у развоју механизма за очување људских права, укључивању међународних актера у политичке процесе Авганистана као и праћење положаја цивилног становништва током сукоба (UNAMA, 2009). УНАМА се у првим годинама свог мандата састојала из седишта у Кабулу, као и из осам регионалних канцеларија (Центар, Север, Југ, Југоисток, Североисток, Запад, Исток и Центар са фокусом

Председнички избори су представљали и значајан безбедносни изазов имајући у виду све учесталије нападе Талибана и осталих побуњеничких група. У настојању да обезбеди физичку сигурност биралишта, ИСАФ је ангажовао 2.500 војника што је увећало број ове формације на 9.000 (Katzman, 2005: 5).

Додатно, изборе су обезбеђивале и регуларне снаге АНА (њих око 15.000 у том тренутку), као и Национална полиција са око 48.000 припадника (2005: 5).²³⁴ Упркос мањкавостима изборног процеса, поједини аутори тврде да су сви избори почев од председничких (из 2004), затим парламентарних (2005), па поново председничких (2009) и парламентарних (2010), представљали „логистички тријумф упркос свим потешкоћама на терену“ (Smith, 2020). Смит верује да су избори из 2004. нарочито били успешни имајући у виду да су реализовани у готово немогућим условима што је повећало трошкове њиховог организовања (2020: 2).²³⁵ Неколико дана након избора, Савет безбедности УН одржао је слушање посвећено спровођењу изборног процеса у Авганистану и оценио га као „несавршен, али довољан за пут ка енергичној демократији“ (UN SC, 2004). Сумирајући прелиминарни извештај о посматрању избора, СБ УН је закључио да су они одржани у „фер и правичној атмосфери“ упркос појединим покушајима за њихово опструирање (UN SC, 2004). Током изборног процеса пријављене су ситне нерегуларности попут убеђивања бирача да гласају за Карзаја на појединим бирачким местима, до мањих одступања у техничким правилима која су се односила на бирачке спискове и кутије, међутим ово су били „изоловани случајеви“ (UN SC, 2004).

Ови избори признати су и од стране међународних организација (ОЕБС-а, УН-а и ЕУ), као и од стране појединачних држава, нарочито оних које су учествовале у спровођењу војне интервенције 2001. године. Додатно, легитимитет изборног процеса су потврдили и Карзајеви противкандидати (Smith, 2004; Sahar, 2014). Након окончања овог изузетно сложеног изборног процеса, новоизабрани председник Карзаи је инаугурисан 7. децембра 2004. године чиме је потврдио легитимитет вршења власти током *interregnuma* дугог скоро три године. Осим потврде легитимитета, председнички избори су послужили Карзају као политичка основа за наставак процеса реформе сектора безбедности (у првој инстанци разоружања и демобилизације), али и за даљу стабилизацију Авганистана и спровођење парламентарних избора који су одржани 2005. године.²³⁶

Последњи „тест“ којим је верификован процес демократизације Авганистана током раног послератног периода, било је одржавање парламентарних избора 18. септембра 2005. године. У истом дану су одржани и избори за Савете провинција, упркос постојању нејасноћа у погледу демаркације граница између провинција, последично и изборног тела сваког дистрикта, што је у пракси онемогућило избор половине чланова горњег дома авганистанског парламента (Katzman, 2005: 6).

на планинска подручја) (UNAMA, 2009). У оквиру прве четири године свог мандата, УНАМА је као најзначајније задатке на пољу политичких послова идентификовала допринос националном помирењу, праћење стања људских права и пријављивање случајева кршења људских права, изградњу дијалога са лидерима Авганистана, политичким странкама организацијама, као и представницима власти на свим нивоима и давање препорука за корекцију унутарполитичког живота Авганистана (UNAMA, 2009).

²³⁴ Упркос строгим мерама безбедности од стране ИСАФ-а, током изборне 2004. године, у Авганистану је животе изгубило 12 чланова изборних комисија, а теже рањено 33 (O'Hanlon & Lins de Albuquerque, 2005: 11).

²³⁵ Донори предвођени САД, су финансијски подржали изборни процес са око 90 милиона америчких долара, од којих су САД донирале око 69 милиона током 2004. године (Katzman, 2005: 5).

²³⁶ Јавно мњење је, према налазима анкете спроведене два дана након одржаних избора, било прилично оптимистично у погледу даљег развоја политичке ситуације и свеукупног квалитета живота. Близу 90% испитаних сматрало је да се у том тренутку Авганистан кретао у добром правцу, њих 84% да се живот побољшао од пада Талибана, а 92% испитаних веровало је да ће наредна 2005. година донети бољитке у погледу мира и безбедности у Авганистану (O'Hanlon & Lins de Albuquerque, 2005: 11).

Устав из 2004. је прописао да се избори одвијају на принципу „један кандидат – један глас“, прецизније, на већинском, а не пропорционалном систему, што значи да су грађани непосредно бирали своје представнике. На овим парламентарним изборима кандидовало се 2.815 кандидата (од чега 347 жена), а чак 250 кандидата је оптужено да је повезано са илегалним паравојним снагама због чега су морали да прођу процес демобилизације, док су поједини одустали од својих кандидатура (2005: 5).

Иако нису постојале класичне изборне листе (због врсте изборног система), у оквиру Министарства правде Авганистана, регистровано је близу 70 политичких партија око којих су се окупили кандидати на бази идеолошких и етно-религијских сличности (Sahar, 2014). На тај начин се и пре избора могло претпоставити формирање неформалних клубова или посланичких мрежа на бази припадности одређеним странкама (Katzman, 2005: 6). Јонус Ђануни (другопласирани са председничких избора одржаних 2004) је окупио једанаест политичких фракција под називом „Авганистански национални координациони фронт“ (2005: 6). Ови избори спроведени су на 6.267 биралишта, а Заједничко тело за управљање изборним процесом је ангажовало чак 180.000 посматрача (Wilder, 2005). Вилдер наводи да је парламентарне изборе надгледало око 550 међународних посматрача, а бирачка места је обезбеђивало 60.000 припадника снага безбедности (2005: 34).²³⁷

У Табели 17 приказана је упоредна статистика која се односи на резултате гласања из три циклуса парламентарних избора одржаних након војне интервенције у Авганистану (2005, 2010. и 2018). Број регистрованих бирача и број гласова је био највећи током избора из 2005. године, док је број (независних) кандидата остао сличан (Табела 17).

Табела 17: Упоредни статистички приказ парламентарних избора (2005, 2010. и 2018) у Авганистану

	2005.	2010.	2018.
Број регистрованих бирача	12.500.000	9.200.000	8.663.531
Број гласова	6.400.000	4.216.594	3.660.529
Број важећих гласова	5.882.867	4.030.227	3.296.643
Број кандидата	2.815	2.583	2.566
Број независних кандидата	2.385	2.551	2.385
Просечан број гласова по делегату	8.406	6.159	5.183

Извор: Tookhy, 2020: 6.

Процењени трошкови ових избора су варирали између 140 и 150 милиона америчких долара, од чега су према подацима Стејт департмента, САД донирале око 100 милиона долара (Wilder, 2005: 6). Очекивано, највише мандата освојили су кандидати груписани око регионалних лидера Бурханудина Рабанија (*Burhanuddin Rabbani*), бившег председника Авганистана, чији је блок „Исламско друштво“ освојио 30 мандата, затим блокови груписани око Абдула Достума и Јонуса Мохађика, са по 25 мандата и блок око Ђанунија са 22 мандата (NDI, 2006). Представнички дом народа Авганистана је и након ових избора рефлектовао етничку структуру становништва Авганистана.

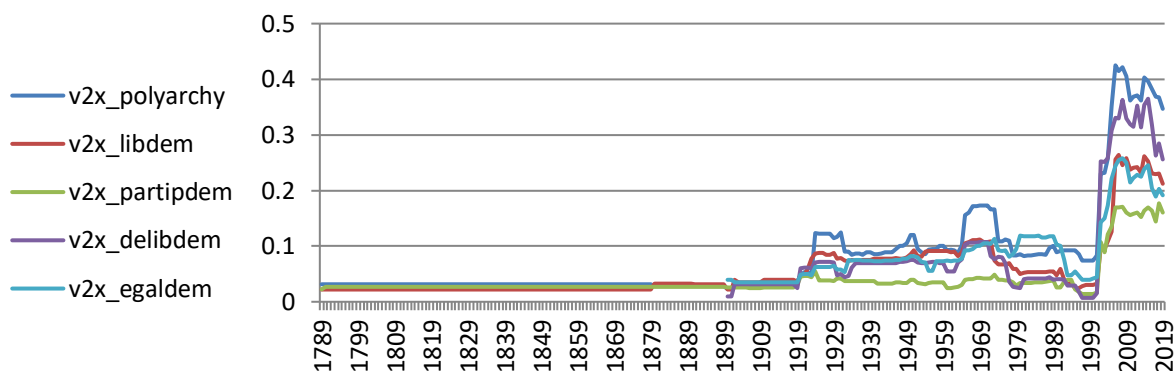
²³⁷ Забележене су разноврсне бирачке нерегуларности, али је њихов обим, према тврдњама званичника био изузетно мали (Wilder, 2005: 36). Неправилности су се односиле на наводне острашћености чланова тела које је организовало изборе, затим прекид гласања на неколико биралишта, заузимање биралишта у Шорабаку од стране (тада) непознате наоружане групе и слично (2005: 36).

Паштуни су освојили 108 мандата (43%), Таџики 73 (29%), Хазареји 39 (16%), Узбеки и Туркмени 26 (10%) (NDI, 2006, 24-25).²³⁸ Устав из 2004. године је предвиђао најмање 68 места у Дому народа за жене, али је та цифра премашена за чак 19 мандата, тако да је у првом сазиву од 250 посланика, било 87 жена, што је још један од позитивних исхода овог изборног процеса (Wilder, 2005: 13). Међу приоритетима предизборних програма, на првом месту се налазила општа инфраструктурна обнова Авганистана, укључујући побољшавање образовног и здравственог система, затим улагања у пољопривреду, те обезбеђивање снабдевања пијаћом водом и електричном енергијом (Wilder, 2005: 29). Друга група предизборних програма односила се на права жена, социјалну правду, људска права и бригу о младима и деци (2005: 29), а међу важним приоритетима истицани су и обнова авганистанских војних и полицијских снага, „одбрана“ ислама, промоција националног јединства и примена устава и закона (Wilder, 2005: 29).

5.2.4.1.1 Квантитативна оцена динамике политичког режима Авганистана

Квантитативна оцена типа политичког режима Авганистана започиње приказом макроиндикатора базе Варијетети демократије. Доступност података од чак 220 година, омогућава сагледавање развоја неколико сегмената демократичности, мада је прецизније мерење остварено тек на почетку XX века.

График 15: Макроиндикатори за демократичност Авганистана, 1789–2019.²³⁹

Извор: V-Dem, 2020.

Током већине прошлог века, свих пет компоненти (макроиндикатора)²⁴⁰ Варијетета демократије је показало стагнацију, док се значајнији раст бележи од 2001. године са

²³⁸ Ендрију Вилдер (*Andrew Wilder*) наводи нешто другачије податке о броју мандата, према је расподела мање више уједначена са подацима Националног демократског института. Према Вилдеровој евиденцији, Паштуни су освојили 118, Таџики 53, Хазареји 41, а Узбеки 20 мандата (Wilder, 2005).

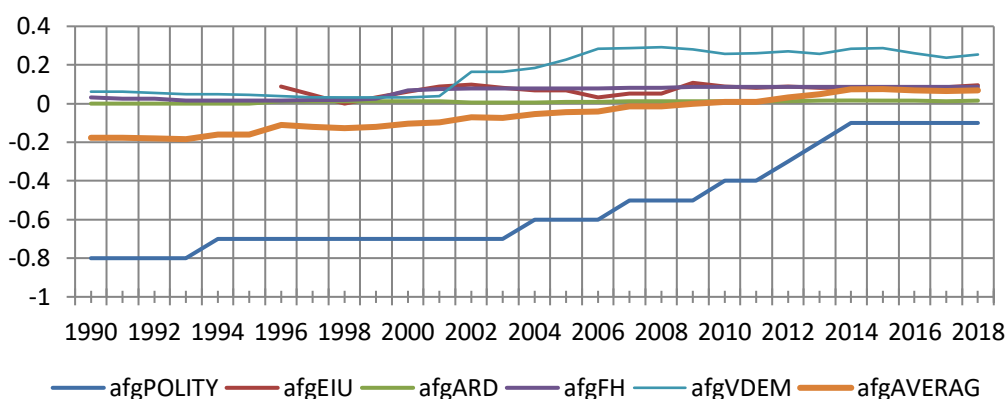
²³⁹ Вредности за макроиндикаторе према методологији ове базе, испољене су на интервалној скали између 0 и 1, где нула означава аутократски тип политичког режима, док 1 означава испољавање макроиндикатора у оквиру консолидоване демократије (V-Dem, 2020).

²⁴⁰ База података Варијетети демократије врши сегментирање нивоа демократије држава кроз пет компоненти, које означава макроиндикаторима. Први од њих је изборна демократија (*v2x_polyarchy*) која означава суштинску вредност потчињености носилаца власти изборној вољи бирача. Таква воља мора бити постигнута у слободном изборном процесу, са фер и конкуритивним условима избора, функционисањем организација грађанског друштва и поштовањем резултата изборног процеса (V-Dem, 2020). Други макроиндикатор је либерални принцип демократије (*v2x_libdem*), који наглашава очување права националних мањина и људских права што се постиже уставном заштитом тих права, владавином закона и независним судством (V-Dem, 2021: 44). Следећи, партиципативни принцип демократије (*v2x_partipdem*) у први план ставља, у најопштијем смислу, активно учешће грађана у политичком процесу, за време и између избора (V-Dem, 2021: 45). Делиберативни сегмент демократије (*v2x_delibdem*) усмерен је на процес усвајања одлука у оквиру једног политичког система. Такозвана „делиберација“ догађа се онда када је поступак усвајања аката којима се регулише политички живот, праћен јавним

0,1 на чак 0,41 у случају изборне демократије (График 15). Значајнији раст је још забележен и за ниво делиберативне демократије (0,35) а најнижи раст – партиципативна демократија са 0,12 на 0,18.

На Графику 16 приказана је квантитативна оцена пет инструмената мерења типа политичког режима Авганистана, као и њихова средња вредност (*afgAverag*), за период 1990-2018. Слично случају СРЈ, вредности пројекта *Polity V* одступају у односу на остале за целокупан период мерења (График 16). Уколико се занемари описано одступање, остали инструменти указују да је тип политичког режима Авганистана пре војне интервенције остао на практично истом нивоу током три деценије. За разлику од вредности која показује мерење пројекта *Polity V*, а које приказује веома велику разлику у промени (од -0,8 до +0,1), у остала четири случаја (*EIU*, *ARD*, *FH*, *vDEM*) потврђен је тренд стагнације политичког режима Авганистана између 1990-2018, уз релативно мање осцилације (График 16). Средња вредност показује готово неприметну демократизацију Авганистана у овом периоду. Током 1990. године забележен је скор од -0,2, а 2018. је тај скор износио 0, што у методолошком смислу не указује ни на какву суштинску промену.

График 16: Упоредни приказ квантификација политичког режима Авганистана, 1990–2018.

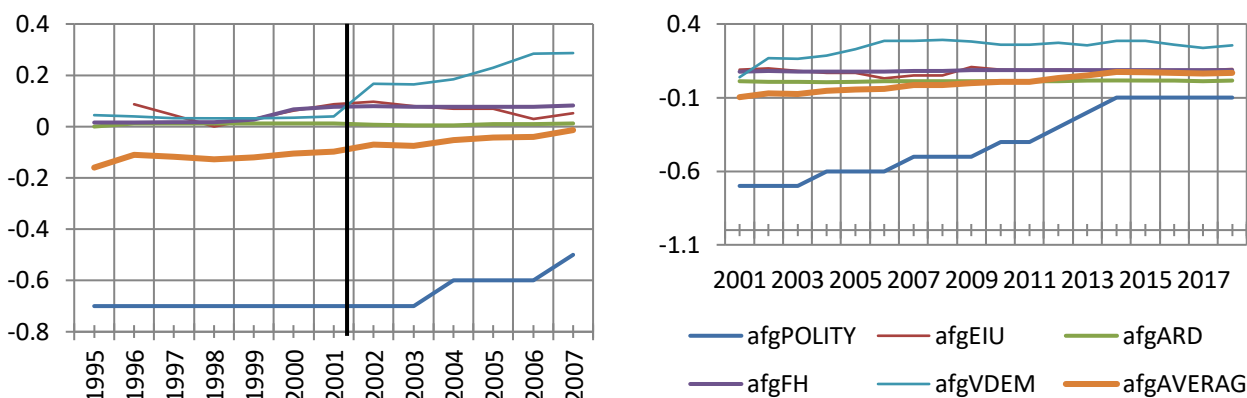

Извор: Калкулације аутора на бази: EIU, 2020; Marshall, 2020; ARD, 2018; V-Dem, 2020, Freedom House, 2019.

У нешто уже посматраном временском периоду који обухвата период од шест година пре и након војне интервенције није приметна значајнија промена у квалитету политичког режима, осим за интегралну вредност Варијетета демократије (*afgVDEM*) која након војне интервенције бележи незнатни раст (График 17).

расправама које омогућавају користи од тако усвојених аката, а све зарад јавног добра (V-Dem, 2021: 45). Следећи сегмент је егалитарна демократија (*v2x_egalDEM*) и односи се на постизање права и слобода појединаца које су заштићене на подједнак начин. Групе и појединци уживају једнака права на могућност приступа моћи и ресурсима у друштву (V-Dem, 2021: 46).

График 17: Упоредни приказ квантификација политичког режима Авганистана, констелација „6+1+6“ (лево) и 2001–2018. (десно)

Извор: Калкулације аутора на бази: EIU, 2020; Marshall, 2020; ARD, 2018; Freedom House, 2019; V-Dem, 2020.

Просечна вредност је пре војне интервенције је била на нивоу -0,2, а током 2004. године -0,1 и +0,3 током 2007. године (График 17). И временски период након војне интервенције (2001-2018) показује стагнацију за свих пет вредности. Цео овај период Авганистан је био анократија имајући у виду да су се вредности током 2018. године, кретале око нуле на скали између -1 и +1. И у ова два случаја, вредности пројекта *Polity V* највише одступају у односу све остале, али су трендови раста исти.

Упркос средњој вредности која не описује тип политичког режима као отворену анократију, имајући у виду да су сви инструменти квантификовања (осим *Polity V*) прешли граничну вредност за овај тип политичког режима, може се тврдити да је у периоду након војне интервенције тип политичког режима Авганистана, квантитативно оцењен као отворена анократија.²⁴¹

У Поглављу 2 је представљена аналитичка матрица за оцену начина на које се одвијају транзиције политичких режима на бази критеријума које су, у одвојеним студијама, поставили Валенцуела и Цирхер (Табела 7). Према могућим преференцама које је идентификовао Валенцуела, јасно је да је режим Талибана недвосмислено опонирао било каквој демократизацији и сарадњи са екстерним актерима (Интервју УНАМА, 2020). Због тога се модалитет смене режима у Авганистану након војне интервенције може описати као „колапс/повлачење“ у смислу Валенцуелине класификације. Између Талибана и САД су постојала веома скромна настојања за преговорима, који су обустављени у својој иницијалној фази. Од дерогирајућих услова по развој постконфликтног политичког режима које су идентификовали Цирхер и сарадници (Zürcher et al., 2013), у случају Авганистана најиспољенији су били наслеђе рата, присутност екстерног актера, али и трошкови демократизације. Потоњи услов је у случају Авганистана нарочито имао значајну улогу имајући у виду огромну количину економске помоћи коју је ова држава добила у послератном периоду. Чини се да је ниво демократије у Авганистану само релативно побољшан.²⁴²

²⁴¹ Варијетети демократије описују тип политичког режима Авганистана (2005. и 2006. године), као отворену анократију (0,3) са изгледима приближавања демократији (V-Dem, 2020).

²⁴² У истраживањима јавног мњења од стране „Азија Фондације“ (енг. *Asia Foundation*) о демократији као пожељном моделу устројства друштвеног и политичког система, 84% Авганистанаца се изјаснило да подржава демократију као форму политичког режима, што је мање више био и резултат истих анкета спроведених током 2007. и 2008. године (Asia Foundation, 2009).

Председнички избори су искоришћени од стране Карзаја да uklони или бар умањи политички утицај који су имали регионални лидери попут Достаме или гувернера Херата – Исмаила Кана. Додатно, избори су представљали показатељ привидне унутрашње стабилности, што су лидери Западних земаља (али и Карзајевог режима) искористили да јавности понуде представу о „уништеним Талибанима“. Безбедносни инциденти током избора били су минимални (Katzman, 2005: 6), што није био случај са парламентарним изборима, годину дана касније, када су се активности Талибана поново интензивирале (2005: 6). Од 2002. године када је, на симболичан начин, прекинут *interregnum* власти, на челу Авганистана су била само два председника (Карзаи до 2014. године и Ашраф Гани као актуелни председник у 2021), док су челни људи њихових администрација остали готово непромењени. Иако су напори за успостављањем демократских пракси непосредно након војне интервенције били неспорни, даљи развој догађаја показао је да је у питању био само привид стварања демократских институција, имајући у виду да су Авганистан оптерећивали бројни безбедносни проблеми који су се односили на рад институција и опстанак политичког система уопште.

5.2.4.2 Институционална консолидација сектора безбедности

Након војне интервенције, Авганистан је остао без било каквих снага безбедности контролисаних од стране цивилних власти. Консолидација институција сектора безбедности се стога, на самом почетку сводила на потпуну изградњу новог институционалног система у области безбедности. Процес реформе сектора безбедности у Авганистану је, на једном од састанака Групе Г8 током 2002. године, био подељен на пет стубова:²⁴³ реформа полиције, реформа војске, демилитаризација, правосудна реформа и борба против наркотика (Sedra, 2013: 385).²⁴⁴

Споразумом из Бона предвиђено је да све снаге безбедности, укључујући Авганистанске оружане снаге у прелазном периоду од пола године, почев од 22. децембра 2001. буду под контролом Привремене администрације и реорганизоване у складу са захтевима нових авганистанских безбедносних и оружаних снага (Bonn Agreement, 2001: V). Оваквим решењем је цео сектор безбедности Авганистана одмах након војне интервенције, барем декларативно, стављен под јурисдикцију Привремене администрације, што наравно у пракси постконфликтног функционисања Авганистана није било потпуно оствариво. Овом Споразуму су придодата четири анекса којима се наводе имена чланова Привремене администрације, описује улога УН-а, идентификују захтеви учесника конференције према УН, док последњи анекс регулише присуство међународних снага безбедности.

Анексом I Споразума из Бона, учесници конференције су захтевали асистенцију међународне заједнице „новим властима у успостављању и обуци нових авганистанских безбедносних и оружаних снага“ (Bonn Agreement, 2001: Annex I-2). Њиме је позван и СБ УН да успостави стално међународно војно присуство зарад заштите Кабула и осталих урбаних подручја Авганистана (2001: Annex I-3).

²⁴³ У дисертацији ће због свог значаја и доступности података бити анализирана три стуба реформе у Авганистану, која су се односила на полицију, војску и демилитаризацију.

²⁴⁴ Најсистематичнији преглед и истраживачке напоре у области реформе сектора безбедности Авганистана у постконфликтном периоду, учинио је Марк Седра (*Mark Sedra*). Већина академског опуса овог аутора односи се на спирално проучавање међуутицаја концепта реформе сектора безбедности на остварене циљеве у пракси и поновно концептуално редефинисање реформе (Sedra, 2005, 2006, 2007, 2013).

Иако су препознали улогу Авганистанаца у изградњи безбедности и стабилности послератне земље, учесници конференције су се сагласили и да ће повући све снаге безбедности из Кабула и осталих урбаних подручја зарад уступања места међународним снагама (2001: Annex I-4). Након окончања војне интервенције, одржано је низ конференција и форума у мултилатералном формату посвећених обнови Авганистана. Једна од првих таквих конференција одржана је у Токију 21. и 22. јануара 2002. године, којој је присуствовао и Хамид Карзаи као тадашњи председавајући Привремене администрације, свега неколико недеља од окончања главних борби и успостављања овог тела. Међу шест идентификованих приоритетних поља обнове Авганистана, Привремена администрација није поставила ниједан који се односио на консолидацију институција сектора безбедности, нити било који други који би на посредан начин обухватао ово питање (MOFA, 2002).²⁴⁵ У априлу 2002. године, у Женеви (Швајцарска) је одржан састанак Групе Г8 најразвијенијих земаља света који је био круцијалан у екстерној институционализацији процеса реформе сектора безбедности.

Према плану из Женева, постконфликтна реформа сектора безбедности Авганистана требало је да се заснива на пет стубова, којима су руководиле САД (реформа војске), Немачка (реформа полиције), Италија (правосудна реформа), Уједињено Краљевство (борба против наркотика) и Јапан, који је водио процес разоружања, демобилизације и реинтеграције (GAO, 2005). Због тога је улога САД, Немачке и Јапана нарочито била изражена имајући у виду да су под њиховим надзором развијена три најзначајнија сегмента сектора безбедности. Евидентан притисак САД који се односио на процес консолидације сектора безбедности, извршен је већ средином 2002. године на тадашњег министра одбране Авганистана, Маршала Фахима, који је пристао на оснивање Националне комисије за одбрану (Johnson et al., 2003). Њу су сачињавали сви значајни регионални војни лидери различитих фракција. Комисија је имала два задатка која су се односила на стратегију разоружања и на стварање нове војске (2003: 8). Међутим због доминатне улоге једне од фракција из које је долазио Фахим, ова комисија је била релативно маргинализована из свакодневног учешћа у поновном успостављању оружаних снага Авганистана (2003: 8). Током 2006. године, Влада Авганистана је усвојила свеобухватну „Националну развојну стратегију“, којом је на детаљан начин изложено све што је урађено од 2002. године, када је отпочет процес „реконструкције Авганистана“ (ANDS, 2006).

Једно од централних поглавља Стратегије односило се на безбедносну политику Авганистана и реформу сектора безбедности. Тада је идентификовано неколико кључних фактора који су ограничавали процес од самог старта – држава није имала потпуни монопол над употребом силе у непосредном периоду након војне интервенције, затим недостатак људских капацитета и, на крају, сиромаштво (ANDS, 2006). Током 2004. године, трошкови финансирања сектора безбедности су износили 17% БДП-а Авганистана, што је условило немогућност државе да адекватно управља ресурсима у осталим областима друштвеног живота. На крају, безбедносну ситуацију су нарушавали масовни илегални преласци државне границе која није била штићена (ANDS, 2006: 57). Консолидација сектора безбедности је, условно речено, окончана стварањем институција са задатком преузимања контроле над неколико нових организационих јединица, које су у литератури означене генеричким називом Авганистанске снаге националне безбедности (Cordesman et al., 2010; Barber, 2011;

²⁴⁵ У фокусу тадашње обнове Авганистана била су питања која су се односила на јачање администрације, едукацију, јавно здравље, инфраструктуру, консолидацију економског система и развој пољопривреде и управљање водама (MOFA, 2002: 8),

Schroden et al., 2014; Mason, 2015).²⁴⁶ Војни део снага националне безбедности укључивао је изградњу Авганистанских оружаних снага које у оквиру своје организације имају Авганистанску националну армију – АНА и Ратно ваздухопловство (Sedra, 2006). Полицијски део снага националне безбедности обухвата Националну полицију Авганистана, као и локалне полиције (Sedra, 2006). Последњи, контролни сегмент обухвата институције и органе који имају надзорну улогу над системом, попут Националног директората за безбедност и пар сличних тела.²⁴⁷

Изградња система одбране Авганистана

Замисао да се осигура национална безбедност посредством новостворене војске Авганистана која би била прихваћена на националном нивоу (Dewey, 2003) је остварена оснивањем Авганистанске народне армије – АНА (енг. *Afghanistan National Army – ANA*). Она је успостављена декретом председника Карзаја издатог 1. децембра 2002. године. Према одредбама декрета, предвиђено је да бројност АНА неће прелазити 70.000 припадника (ANA Decree, 2002: art. 2), те да је командно одговорна цивилним властима и стављена под команду председника тадашње Транзиционе администрације (2002: art. 1). Институционални дизајн нове АНА, је замишљен тако да обезбеди поштовање принципа субординације цивилним властима, одрживости, опремљености и обучености и дисциплинованости (2003: 107). До марта 2005. године, више од 40% укупно пројектованог броја од 70.000 припадника оружаних снага Авганистана је обучено од стране САД и ангажовано широм земље (GAO, 2005).

Додатно, етничка заступљеност лидера у оквиру Министарства одбране је испоштована избором 22 највиша званичника на бази етничког баланса, што је представљало позитиван знак развоја ове институције (2003: 107). Након конференције у Бону 2002. године, која је позната и под називом „Бон 2“, САД су развиле план развоја АНА према ком би се оне састојале од 43.000 припадника копнене војске са седиштима у Кабулу и четири највећа града Авганистана, 3.000 припадника Генералштаба АНА, 3.000 припадника Ратног ваздухопловства АНА, као и 21.000 цивила који би чинили логистичку, обавештајну и образовну подршку (GAO, 2005: 6). Ово је у великој мери остварено у пракси до 2005. године, а за исти период бројни извори наводе сличне податке који се тичу бројног стања Министарства одбране Авганистана (Sedra, 2006; Chandra, 2008; DCAF, 2011). Циљеви постављени у Бону су предвиђали знатно мање бројније оружане снаге, имајући у виду да су пре војне интервенције, током деведесетих година, Оружане снаге Авганистана имале око 90.000 војника и додатних 100.000 у активној резерви (O'Hanlon & Lins de Albuquerque, 2005: 11). Помоћ у даљој изградњи и ефикасном раду Министарства одбране Авганистана пружали су Провинцијални тимови за реконструкцију – ПРТ (енг. *Provincial Reconstruction Team*), који су (током 2003. године) осим Кабула, били базирани широм Авганистана.²⁴⁸ Њихови задаци су се тicali осигурања безбедности на суб-регионалном нивоу зарад ефикаснијег допремања помоћи, стварања услова за ширење централне власти Кабула на целој територији Авганистана и процени локалних потреба зарад ефективнијег вршења послова одбране (Dewey, 2003: 108).

²⁴⁶ У литератури се могу пронаћи и синонимне конструкције за реформисане снаге безбедности, попут „Авганистанске националне одбрамбене и безбедносне снаге (енг. *Afghan National Defense and Security Forces – ANDSF*)“.

²⁴⁷ Цивилна контрола сектора безбедности јесте неизоставни предуслов његове ефикасне реформе и функционисања. У Авганистану је ова компонента реформе започета већ 2002. године, када су основани Савет за националну безбедност и Канцеларија савета за националну безбедност. Обе институције су устројене по америчком моделу (DCAF, 2011: 5).

²⁴⁸ Од 2004. године ПРТ су имали своје базе у градовима на северу Авганистана – Мазар-и-Шарифу, Мејмани, Фејзабаду и Баглану (ISAF History, 2010).

На бази сумарног приказа остваривања задатака ових тимова, поједини аутори идентификују три функције које су реализоване у оквиру процеса реконструкције и стабилизације: цивилно-војна координација, изградња односа и изградња капацитета (McNerney, 2006). Током 2003. године, укупно је успостављено 19 оваквих тимова који су бројали по око 80 чланова, а њихов утицај, успех, као и задаци постављени пред њих су били потпуно хетерогени (Goodson, 2005: 90). Ови тимови су у периоду између 2001. и 2008. године примили огромну количину новца од стране америчке администрације – чак 465 милиона долара (SIGAR, 2008: 21). Због своје флексибилности у обављању разноврсних задатака, ПРТ су виђени као могући модел за будуће напоре у оквиру операција које се односе на стабилизацију и реконструкцију (McNerney, 2006).

Међутим такви тимови нису примењени касније као модалитет сарадње између интервенишућег актера и локалних власти у периоду након војне интервенције у Ираку 2003.²⁴⁹ Декларацијом из Берлина потврђена је подршка међународне заједнице за даљом изградњом ПРТ и наглашено да би ИСАФ могао да се оснажи са још пет оваквих тимова до председничких избора (Berlin Declaration, 2004: 2-3). Након ширења мандата и географског присуства мисије ИСАФ, Провинцијални тимови су постали командне тачке за нивое провинција, имајући у виду већ развијене логистичке и кадровске капацитете, односе са локалним становништвом, властима, као и другим релевантним актерима. На челу сваког ПРТ су били контингенти једне од држава контрибутора, од којих је највише ПРТ вођено од стране САД – дванаест, од којих 10 у оквиру регионалне команде Исток (укључујући и Кабул) и по један у регионима Запад (Фарах) и Југ (Ћалат) (ISAF FactSheet, 2007). Немачка је била на челу ПРТ у две провинције у оквиру регионалне команде Север (Кундуз и Фејзабад), док су по један ПРТ имале у оквиру својих одговорности Аустралија (Бајман), Шведска (Мес), Норвешка (Мејмана), Италија (Херат), Уједињено Краљевство (Лашкар Гах), Канада (Кандахар), Холандија (Тарин Ковт), Турска (Вардак), и Шпанија (Ћала-е-Нав) (ISAF FactSheet, 2007). Карзајева администрација је била против постојања ових тимова наводећи да су они представљали „паралелне структуре војној и цивилној власти“ (Karzai, 2008).

Приликом посете амбасадора СБ УН Кабулу 2008. године, Карзаи је изјавио да „ПРТ представљају структуре које су у честој колизији са регионалним органима власти и управе у авганистанским провинцијама“ (Eide, 2014: 22). Током свог говора на Минхенској безбедносној конференцији (2011), Карзаи је међу неколико ентитета који представљају „паралелне структуре власти у Авганистану“, идентификовао и провинцијалне тимове за реконструкцију (Karzai, 2011).

У литератури се рад ПРТ у Авганистану идентификује као негативна карика у консолидацији сектора безбедности и уопште постконфликтној изградњи државе, имајући у виду да су представљали препреку такозваном „локалном поседовању процеса изградње“ (Goodhand & Sedra, 2011; Carver, 2011) о чему је било речи у Првом поглављу ове дисертације (*Постконфликтна консолидација институција сектора безбедности*). Међутим, упркос чињеници да је рад ових тимова виђен као „милитаризација“ цивилних и хуманитарних послова, ПРТ су према оцени друге групе аутора представљали изузетно успешну компоненту изградње Авганистана нарочито у годинама након интервенције, због њихове проактивне улоге у омогућавању вршења власти након *interregnuma* (Koehler & Zürcher, 2007; Perito, 2009; Paris, 2013).

²⁴⁹ У случају Ирака, ПРТ су били састављени као цивилни тимови (са мањим војним компонентама) којих је било укупно 25, а њихови мандати су окончани 2011. године (USIP, 2013).

Изузетно важан сегмент у реформи сектора безбедности Авганистана остварила је и мисија НАТО савеза Међународне снаге за безбедност и подршку – ИСАФ (енг. *International security assistance force – ISAF*), која је у оквиру свог мандата између осталих задатака, била задужена за обуку и тренинге АНА, затим пружање подршке цивилним властима у борби против илегалне трговине наркотицима, подршку пројектима који су се односили на цивилно-војну сарадњу, као и учешће у процесу разоружавања илегално наоружаних група на простору Авганистана (НАТО, 2021). Оснивање ИСАФ-а је предвиђено Споразумом из Бона (2001), а формализовано на међународноправном нивоу резолуцијом Савета безбедности УН бр. 1368 од 20. децембра 2001. године.

Мандат ИСАФ-а је одређен као пружање подршке „новим властима Авганистана у очувању мира и безбедности Кабула, на начин да власти као и особље УН могу несметано да обављају своје активности“ (UN SC Resolution 1368, 2001: art. 1). ИСАФ се организационо састојао из командног центра чије је седиште било у Кабулу, као и од шест регионалних команди – Кабул, Север (са командом у Месу), Запад (са командом у Херату), Југ (са командом у Кандахару), Исток (са командом у Баграму) и Југоисток (НАТО, 2021). Током првих неколико година ИСАФ је био присутан искључиво у Кабулу и пределима око главног града. Савет безбедности је Резолуцијом 1510 из 2003. године омогућио географско ширење ИСАФ-а изван подручја Кабула, на читаву територију Авганистана (UN SC Resolution 1510, 2003: art. 1) и продужио мандат мисији за додатних годину дана (2003: art. 3). Од августа 2003. године, НАТО је преузео командовање над ИСАФ-ом након чега је почео процес географске експанзије мисије изван Кабула, који је био организован у четири сегмента (ISAF History, 2010). Први део ширења био је усмерен према северу државе и преузимању града Кундуза, што је окончано крајем септембра 2004. године (ISAF History, 2010). Други сегмент ширења био је усмерен ка западном Авганистану, почетком 2005. године преузимањем команде ИСАФ-а од Провинцијалних тимова у Херату и Фараху и успостављањем логистичке базе у Херату (ISAF History, 2010).

У највећем броју случајева ИСАФ је, као мисија под командом НАТО, преузео командовање над Провинцијалним тимовима за реконструкцију који су до тог тренутка били под командом америчке Централне команде, односно коалиционих снага које су спровеле интервенцију 2001. године. Трећи сегмент ширења био је усмерен ка јужним деловима Авганистана преузимањем команде у оквиру шест провинција од којих је најзначајнија био град Кандахар (ISAF History, 2010). Између фебруара 2002. и фебруара 2005. године, ова мисија је имала између 2.000 и 8.000 војника у зависности од ротације (Gollob & O’Hanlon, 2020: 5). Током 2005. године број коалиционих војника у оквиру ИСАФ-а удвостручен је са 10.000 на 20.000 (ISAF History, 2010).

Последњи, четврти сегмент у географском ширењу ИСАФ-а одиграо се у периоду између октобра и децембра 2006. године, када су припадници ове мисије преузели команду над источним делом Авганистана. Интензивирањем оружане побуне од стране Талибана током јула 2006. године, распоред снага ИСАФ-а се простирао на читавој територији Авганистана. Током 2009. године када је поново обновљена побуна, ИСАФ је оснажен са чак 40.000 припадника оружаных снага из преко 50 земаља, а мисија је војно била најбројнија током 2010. године када је у Авганистану било присутно више од 130.000 војника (НАТО, 2021).²⁵⁰

²⁵⁰ Према наводима команде ИСАФ, ова мисија је током јула 2009. године бројала 64.495 војника, док је 2011. године ИСАФ имао 132.457 војника што је представљало врхунац у погледу бројности ове мисије, током њеног четрнаестогодишњег трајања (ISAF, 2020).

Осим очувања унутрашње безбедности и борбе против побуњеника, ИСАФ је у форми Тренажне мисије НАТО (енг. *NATO Training Mission Afghanistan – NTM-A*), заједно са Обједињеном командом ИСАФ и Полицијском мисијом ЕУ у Авганистану (енг. *EUPOL Afghanistan*) вршио послове обуке кадрова снага безбедности Авганистана.²⁵¹

ИСАФ је под руководством Уједињеног Краљевства обучио први пешадијски батаљон, након чега је Турска преузела обуку средином 2002. године спроводећи тренинге за још један батаљон (Stewart, 2006).²⁵² У периоду од 2011. до 2014. године (када је престао мандат ове мисије), ИСАФ је имао потпуну контролу над безбедносном ситуацијом у Авганистану имајући у виду бројност, задатке које је вршио, као и безбедносне претње на које је морао да одговори. У последњим годинама свог мандата ИСАФ је оспособио АНА за самосталне акције и крајем 2013. године предао авганистанским безбедносним снагама потпуно управљање над безбедносном ситуацијом унутар ове државе (НАТО, 2021). Током 2006. године, ИСАФ је управљао са 26 Провинцијалних тимова у свим провинцијама Авганистана. Осим пружања помоћи у реформи сектора безбедности, други важан правац деловања ИСАФ-а био је потпуно осигурање безбедносне ситуације у Авганистану. План НАТО за ИСАФ је предвидео пет фаза којима би се стање безбедности потпуно остварило: процена и припрема која је укључивала операције у Кабулу, затим другу фазу која је укључила претходно представљено географско ширење снага ИСАФ-а, трећа фаза односила се на практичан „рад на терену“ од стране ИСАФ-а која је означавала стабилизацију, док су се фазе 4 и 5 односиле на период транзиције и ресуверенизације институција сектора безбедности Авганистана, те повлачење снага ИСАФ-а (ISAF FactSheet, 2007).

Авганистанска национална полиција

Обраћајући се присутнима на Конференцији о изградњи полицијских снага Авганистана која је одржана у Дохи 2004. године, изасланик генералног секретара УН за Авганистан, Жан Арнол (*Jean Arnault*) идентификовао је значај који је Национална полиција имала у супротстављању паралелним безбедносним изазовима – криминалу, који је упоредо цвetaо у Авганистану (Arnault, 2004). Као главне исходе реформе полиције од 2002. до 2004. године он је навео обуку за око 20.000 полицајаца, ширење тренинга у свим провинцијама Авганистана (што није био случај у почетку), борбу против илегалне трговине наркотицима, доступност полицијских снага у свим деловима Авганистана, заштиту политичких процеса (избора) и очување поверења Авганистанаца (Arnault, 2004).²⁵³

²⁵¹ Слична мисија реализована је у послератном Ираку успостављањем НАТО Тренажне мисије Ирак (енг. *NATO Training Mission Iraq – NTM-I*) чији је задатак такође била обука безбедносних снага (у случају Ирака доминантно војних) за самостално деловање у оквиру новоуспостављеног режима након спроведене војне интервенције.

²⁵² Осим тога, током 2003. године су САД и Француска наставиле са обукама АНА у центру у Кабулу, до када је основано шест батаљона и најављено оснивање прве две бригаде (UNAMA SG, 2003).

²⁵³ Борба против производње и трговине наркотицима представљала је један од стубова на којима се заправо заснивала реформа сектора безбедности у послератном Авганистану. Занимљиво је да је упркос настојањима екстерног актера (стуб реформе који је поверен Уједињеном Краљевству) за смањењем производње наркотика, у периоду након војне интервенције забележен раст. Канцеларија Уједињених нација за дрогу и криминал (енг. *United Nations Office on Drugs and Crime – UNODC*), је у фебруару 2021. године, објавила годишњи извештај у вези са производњом дрога на подручју Авганистана. Према наводима из извештаја, површина засађена недозвољеним културама је до 2001. године стагнирала на нивоу између 60.000 и 70.000 хектара (UNODC, 2021: 7). Упркос бројним настојањима Велике Британије која је предводила реформски процес у овој области, површина засађена опијумским маком је до 2007. године нарасла на чак 180.000 хектара, а 2017. је забележено 330.000 хектара на којима су били засади биљака коришћених за производњу опојних дрога (UNODC, 2021: 7). Убедљиво највећи проценат ових површина налази се у југозападном делу Авганистана (град Кандахар). Укупна вредност трговине

Војни центар за обуку, као и Полицијска академија налазили су се у Кабулу, док су током 2003. године основани регионални полицијски центри у Херату, Кандахару, Џалалабаду, Гардезу, Бамијану, Кондузу и Кабулу у ком је био и централни полицијски центар за обуку, осим Полицијске академије (GAO, 2005). Заокруживање реформе полицијског система Авганистана, окончано је 2008. године, када су Националној полицији придодате још две значајне организационе компоненте – Авганистанска локална полиција и Авганистанске снаге за јавну заштиту.²⁵⁴ Локална полиција представља субординиране снаге Националној полицији и чине је тренирани становници руралних подручја са задатком да заштите јавни ред и мир и спрече мања нарушавања безбедносне ситуације на локалном нивоу (Perito, 2009). У том домену, Локална полиција све значајније случајеве пребацује Националној полицији или чак АНА (Katzman & Thomas, 2017: 36). Идеја о оснивању, као и финансирање Локалне полиције потекле су од Секретаријата одбране САД, који у потпуности сноси трошкове рада ове јединице која је 2010. године бројала 30.000 припадника.²⁵⁵

Упркос овим бројкама, Марк Седра наводи да финансирање реформе полицијског сектора Авганистана ни приближно није било пропорционално финансирању развоја АНА (Sedra, 2007). Додатан проблем представљала је и чињеница да су полицијске снаге створене од реликата прошлог режима, односно муџахедина који нису били довољно обучени за свој рад, за разлику од АНА која је створена као потпуно нова организација (Sedra, 2007: 11). Етничка структура Авганистана (која је уосталом и била катализатор многих грађанских ратова током новије историје ове државе), представљала је изузетно важну компоненту реформе сектора безбедности.

Попуна броја слободних места у оквиру АНА и МУП-а текла је у правцу тежње за равномерном заступљеношћу главних етничких група. На почетку 2011. године структура снага безбедности Авганистана готово је процентуално одражавала демографију Авганистана. У оквиру снага безбедности, Паштуни су били заступљени са 44%, Таџики са 25%, Хазареји 10%, Узбеки 8% и остали 13% (Livingston & O'Hanlon, 2012: 8). Оваква структура је без значајнијих одступања била регистрована и у случају појединачних институција (Министарство одбране и МУП), с тим што су Таџики заузимали 42% укупног броја запослених у оквиру МУП, што представља једино веће одступање (2012: 8).

наркотицима у Авганистану је током 2019. године процењена на између 1,2 и 2,1 милијарде америчких долара, што је приближно 10% укупног бруто друштвеног производа Авганистана (UNODC, 2021: 16). Током 2006. године у Авганистану је произведено 92% укупне количине опојних дрога на глобалном нивоу (Peterson, 2007: 225). Елизабет Петерсон (*Elisabeth Peterson*) процењује да је у 2006. години чак 448.000 породица на одређени начин било доведено у везу са производњом опијумског мака (2007: 228). Повећана производња хероина након војне интервенције учинила је безбедносну ситуацију у Авганистану још гором у периоду у ком је требало да наступи „либерално грађење мира“ (Peterson, 2007: 232). Уједно, овај стуб реформе представљао је и један од основа за нарушавање односа између Карзаја и америчке администрације у периоду након војне интервенције. Током 2005. године, Карзај је упутио оштру дипломатску ноту Стејт департменту у којој је истакао да су „авганистански народ и влада учинили све што је у њиховој моћи да се спречи раст трговине наркотицима и да је сада ред на међународну заједницу“ (Weisman, 2005). Иако је Карзај тврдио да је успешна реформска агенда Полиције Авганистана довела до стагнације криминалитета у вези са овим питањем, Стејт департмент је одговорио контраоптужбом на рачун Карзаја тврдећи да је он „слабашни лидер који нема капацитет за даљим спровођењем реформи“ што је узроковало неуспех у овој области (Weisman, 2005).

²⁵⁴ Ове јединице су подређене МУП-у Авганистана. Током 2010. године су бројале око 20.000 припадника, а задужене су за физичко обезбеђивање конвоја и појединих локалитета и објеката који су од значаја за функционисање Авганистана (2017: 36).

²⁵⁵ Секретаријат одбране је са око са око 90 милиона долара (2017: 36) учествовао у финансирању локалне полиције Авганистана. Међутим, њени припадници су често били критиковани од стране међународних организација за силовања, селективна притварања, злоупотребу овлашћења, убиства и сексуално искоришћавање младића. Видети више у: Katzman & Thomas, 2017: 36.

Статистика показује и да су на хијерархијском нивоу у смислу управљања, МУП и АНА у великој мери биле равномерно хијерархијски устројене, уз једино одступање у погледу броја полицајаца са највишим чиновима у случају Таџика у оквиру МУП-а Авганистана који су заузимали 49% од броја запослених са истим чиновима (2012: 8). Иако квоте за попуну места у оквиру министарстава одбране и унутрашњих послова на бази етничке припадности, нису формално постављене, у том периоду је пажња академских аутора била изузетно значајна имајући у виду да су веровали да је равномерност попуне запослених у сектору безбедности представљала позитивну страну овог процеса (Sedra, 2002; Brzoska, 2004; Sedra, 2006; Sedra, 2007; Perito, 2009; Ayub & Kouvo, 2009). Неколико година након војне интервенције, реформа полицијског система није уродила плодом. Процес реформе полиције није ни на који начин изменио постојеће обрасце понашања нити је успоставио „надзорне механизме“ (Sedra, 2007: 11). Уместо да подржавају владавину закона и повећају ниво људске безбедности, полицијске снаге су представљале само још један „слој снага безбедности“ који је био комплементаран са ИСАФ-ом или АНА у борби против тероризма и побуна (Sedra, 2007: 11).

Демобилизација и разоружавање

Програм за разоружање, демобилизацију и реинтеграцију као сегмент реформе сектора безбедности у Авганистану интензиван је 2002. године.²⁵⁶ Овим сегментом реформе је на институционалном нивоу руководило Министарство одбране Авганистана, на бази програма „Нови почеци Авганистана“ усвојеног годину дана касније, у октобру 2003. године (Sedra, 2005). Организационо, за демобилизацију су биле задужене Висока комисија за одбрану, као и Централна комисија за рехабилитацију, обе субординиране Министарству одбране Авганистана (Sedra, 2007). Један од првих декрета којим је Карзаи регулисао сектор безбедности односио се на општу демобилизацију. Од 15. децембра 2002. године, све структуре, директорати, групе и директорати војних зона (из претходног режима) су распуштени. Додатно, министарствима одбране и унутрашњих послова, забрањено је да се мешају у цивилна питања, а свима у Авганистану је забрањено да имају двојне функције које би обухватале истовремени војни и цивилни ангажман (АТА, 2003). Резултат програма, према наводима Седре, био је импресиван, са преко 92.000 војника који су најпре уклоњени са платног списка Министарства одбране, које је овај аутор означио термином „војници-духови“ (2005: 4) и чак 61.397 војника који су трајно демобилисани у периоду након војне интервенције из 2001. године (2005: 4).²⁵⁷

Процењује се да је преко 200.000 паравојних и герилских бораца након војне интервенције из 2001. године остало у Авганистану. Процес којим би се они демобилисали и поново интегрисали у авганистанско друштво је због тога био један од најизазовнијих у оквиру реформе сектора безбедности (Jalali, 2002). Већина герилаца (и наоружања) је била под контролом господара рата, који нису хтели да распусте своје јединице што је представљало основ за сукоб са централним органима власти Авганистана. Примера ради, Пача Задран (*Pacha Zadran*) није хтео да се одрекне функције гувернера провинције Пактија (на граници са Пакистаном).

²⁵⁶ У Националној развојној стратегији Авганистана из 2006. године, наводи се да је након војне интервенције близу 2.000 илегално наоружаних милитаната било на располагању локалним верским и политичким лидерима, што је нарушавало свакодневни мир и безбедност грађана (ANSD, 2006). Илегални милитанти су били укључени у криминалне токове кријумчарења наркотика, склапања присилних бракова и отмица, прање новца, као и прикупљање такси које нису биле одобрене од централних власти (2006: 56).

²⁵⁷ Седра процењује да је преко 400 тона муниције уништено у овом процесу, те да је заплењено више од 90% укупне количине оружја (Sedra, 2005: 4).

Он је током војне интервенције уз војну подршку САД протерао Талибане из ове провинције, након чега је постао њен гувернер током 2002. године. Исмаил Кан је још један гувернер око чије функције је било много спорова са Карзаијем.

Слично као у случају Задрана, САД нису хтеле да подрже евентуалну војну акцију Карзаија зарад демобилисања Канових снага у провинцији Херат на северу Авганистана (Neumann, 2015: 4). Једино средство које су САД биле спремне да употребе зарад приморавања Кана да се повуче јесу дипломатски преговори које је обављао тадашњи амбасадор САД у Авганистану Залмај Калилзад (*Zalmai Khalilzad*) који су били неуспешни (2015: 4). Не само да се Исмаил Кан није повукао, већ је 2005. године постао министар енергетике Авганистана. Упркос личним анимозитетима који су представљали први тест односа између Карзаија и САД, процес демобилизације и конфисковања оружја је текао релативно успешно. Додатан подстрек томе представљао је релативно снажан притисак јавности који је постојао тим поводом. У анкети коју је спровео Међународни републикански институт два дана након председничких избора, чак половина испитаника (становници Авганистана) је идентификовала разоружање ирегуларних команданата и господара рата, као приоритетну област деловања нове владе након избора (O'Hanlon & Lins de Albuquerque, 2005: 11). Јасно је да је авганистанско друштво у том тренутку карактерисало одсуство политичке културе, тако да су за централне носиоце власти, ставови јавног мњења били маргинално питање, али упркос томе, постојала су извесна очекивања од владе, како од стране домаће јавности, тако и од интервенишућег актера – САД.

Донатори и модалитети финансирања реформе

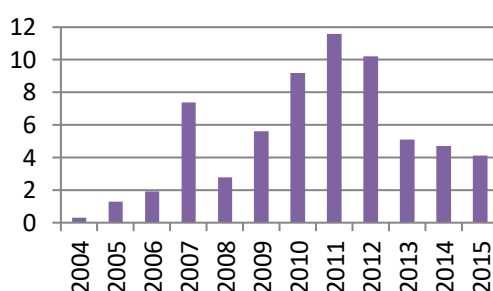
Марк Седра верује да је процес разоружавања адекватно и успешно обављен у првој фази институционалне консолидације сектора безбедности, али је позвао доноре да упуте значајнија финансијска средства, као и њихову пажњу у ближој будућности (2005: 5). Додатно, тзв. *DIAG* процес којим би авганистанске власти распустиле илегално наоружане групе (енг. *Disbandment of Illegal Armed Groups – DIAG*) захтевао је правну потпору (2005: 5). Почетком 2002. године, усвојен је и „Фонд поверилаца за Авганистан“ у оквиру Програма Уједињених нација за развој, чији циљ је био обезбеђивање финансирања плата и трошкова за АНА и Националну полицију. Од 2002. до 2015. године, Фонд је прикупио близу пет милијарди долара, од којих су само САД донирале 1,7 милијарди (Katzman & Thomas, 2017: 33). Током 2007. године основан је НАТО-АНА Фонд којим је институционализована финансијска подршка процесу реформе сектора безбедности у Авганистану (NATO, 2019).

Фонд се, осим за финансирање трошкова припадника Министарства одбране и Министарства унутрашњих послова, користио за укључивање жена у сектор безбедности, за јачање добрих примера управљања, као и за добављање опреме (NATO, 2019). Према наводима НАТО, овај фонд се доминантно користи за АНА, док у изузетно ретким случајевима може да се користи и за финансирање других елемената у оквиру свеобухватне реформе сектора безбедности (NATO, 2019). У периоду између 2007. и маја 2019. године, укупно 35 држава је бесповратно донирало укупно 2,8 милијарди америчких долара (NATO, 2019).²⁵⁸ Поред мултилатералног формата, консолидација институција сектора безбедности Авганистана значајно је финансирана и на бази билатералних споразума.

²⁵⁸ Знатно изражене донације упутиле су Аустралија (600 милиона долара), Канада (233 милиона долара), Италија (345 милиона долара), Холандија (123 милиона долара), Норвешка (102 милиона долара), Јужна Кореја (245 милиона долара) и Немачка са чак 676 милиона долара (NATO, 2019: 2).

Најзначајнији такви споразуми потписани су са Јапаном (око 250 милиона долара годишње) и Јужном Корејом (100 милиона долара годишње). Посредством програма „НАТО донације за опремање војних снага“, у оквиру ког су од 2002. године државе чланице овог савеза могле да донирају средства за опремање АНА, до 2010. године донирано је опреме у вредности од преко 3 милијарде долара (Katzman & Thomas, 2017: 33). Још један од модалитета финансирања је био „САД-Авганистан Фонд за снаге безбедности“ (енг. *US-Afghan Security Forces Funding*). Фонд за обуку авганистанских безбедносних снага у оквиру Секретаријата одбране предвиђао је у иницијалној фази 115 милиона долара у 2002. и 2003. години, међутим, тај број је значајно нарастао деценију касније. Калкулације РАНД корпорације показују да је у периоду између 2004. и 2014. године потрошено чак 60 милијарди долара за обуку и тренинге снага безбедности авганистана што је приказано на Графику 18.

График 18: Трошкови финансирања обука и тренинга снага безбедности Авганистана (у милијардама америчких долара)

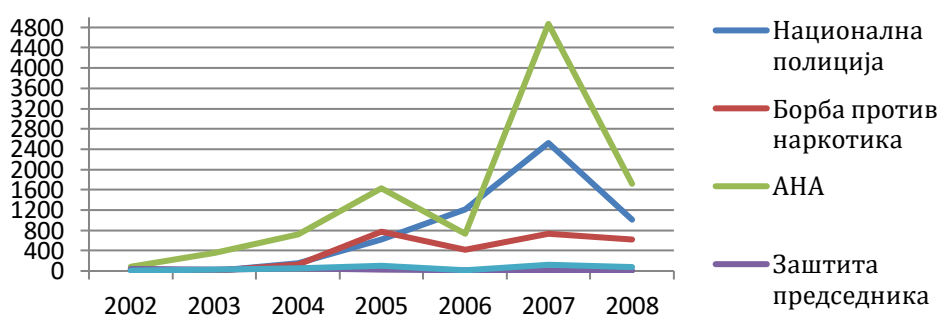
Извор: Belasco, 2014: 62.

Амерички Конгрес је у мају 2002. године усвојио Закон о подршци слободи у Авганистану зарад институционалне помоћи новој прелазној влади Авганистана и „промовисању мира и безбедности у Авганистану“ (US Congress, 2002: sec. 101). Мотив за усвајање овог акта јесте подршка тадашњем председнику Бушу да Авганистан „никада не постане држава извор међународног тероризма“ (2002: sec. 101/3), као и жеља за унапређивањем стања демократије и напора за изградњом „демократских власти на простору Централне Азије“ (US Congress, 2002: sec. 101/6). Овим актом је Конгрес означио прелазну владу Авганистана као примаоца помоћи у развоју „авганистанске армије под цивилном контролом, која поштује људска права“, оснивање и обуку полиције, као и подршку вишенационалним снагама безбедности на подручју Авганистана (US Congress, 2002: sec. 201).

Помоћ на бази овог акта је требало да буде заснована на осигурању свеопште стабилности која се односила на „обнову безбедности Авганистана“ која укључује процес разоружавања, успостављање владавине права, реформу полиције и судства (US Congress, 2002: sec. 103/5). У настојању да се настави са успешном изградњом државе, крајем јануара 2006. године, на конференцији у Лондону је усвојен „Договор за Авганистан“ (енг. *The Afghanistan Compact*), акт којим су регулисане приоритетне области даље реконструкције. Безбедносни сектор је истакнут као најзначајнији циљ реформе Авганистана, у оквиру ког су постављени индикатори „успеха реформе“ за период до 2010. године. Договором је предвиђено да се до 2010. године настави повећање броја војника АНА до 70.000 у складу са Споразумом из Бона (The Afghanistan Compact, 2006), као и да се полицијске снаге попуњавају у складу са етничким квотама и да у збиру са Пограничном полицијом, сектор унутрашњих послова Авганистана броји укупно 62.000 запослених (The Afghanistan Compact, 2006).

Овим актом је предвиђена и борба против наркотика, као и реформа јавне управе, антикорупцијске мере и вођење опште статистичке евиденције Авганистана (2006: 4). Билатералним безбедносним споразумом из 2014. године, САД су се обавезале да ће подржати снаге безбедности Авганистана у пружању безбедности за његове грађане и у обукама кроз тренинге и опремање Авганистанског ратног ваздухопловства и Копнене војске, развојем капацитета у областима логистике, обавештајног рада, транспорта и војних вежби (Bilateral Security Agreement, 2014: art. 2-2). Подаци базе америчког Центра за међународну политику (енг. *Center for International Politics – CIP*) указују да је у периоду између 2001. и 2008. године, Авганистан примио 19,1 милијарди америчких долара на име помоћи за реформу сектора безбедности (CIP, 2020). Међутим, подаци америчког инспектора за реконструкцију Авганистана за исти период наводе да су САД укупно донирале 39 милијарди долара, од чега је половина – 21 милијарда (SIGAR, 2008: 21) потрошена на развој институционалног апарата сектора безбедности, а нарочито трошкови за АНА, који су само у 2007. години премашили 4,8 милијарди долара (2008: 21). Међутим укупан удео финансирања за трошкове сектора безбедности Авганистана од стране САД је неравномеран по годинама (График 19).

График 19: Финансирање постконфликтне консолидације сектора безбедности Авганистана од стране САД, 2002–2008. (милиони долара)

Извор: SIGAR, 2008: 21.

До 2004. године средства су била алоцирана на инвестирање у економски развој, затим на хуманитарну помоћ, као и на демократизацију. Удео средстава за стабилност и реформу сектора безбедности није прелазило 35% (SIGAR, 2008: 22-23). Тек је 2005. године, први пут значајно прешао половину укупног финансирања реконструкције, а 2007. је удео за безбедност и одбрану износио чак 89% (2008: 25).²⁵⁹ У извештају Генералног секретара о раду УНАМА из 2003. године, наводи се да је Јапан донирао преко 35 милиона америчких долара за ДДР (UNAMA SG, 2003: 9). Процес консолидације институција сектора безбедности је био парцијално успешан. У свом извештају написаном 2005. године за потребе Колеџа одбране НАТО, Марк Седра је идентификовао активности које су учињене до тог тренутка у области реформе сектора безбедности и идентификовао проблеме који могу настати у ближој будућности. За сваки од пет стубова реформе у Авганистану, Седра је систематизовао стање реформе, а његови налази за реформу полиције, војске и процес разоружања, демобилизације и реинтеграције, су приказани у Табели 18.

²⁵⁹ Укупна средства која ја Авганистан добио од међународних организација и држава за период 2002–2011. износи 57,1 милијарди долара (SIGAR, 2008: 140).

Табела 18: Пресек активности учињених на пољу реформе сектора безбедности у Авганистану до 2005. године

Стуб реформе	Синтеза учињеног	Идентификовани проблеми
Реформа војске	<ul style="list-style-type: none"> • Формирање регионалних команди (Кандахар, Гардез, Херат и Мазар-и-Шариф); • Успешна и брза обука 23.000 припадника Националне армије; • Попуна особља Генералштаба на 1450, пројектован циљ: 3.000; • Отварање центара за обуку (преко 30); • Нови циклус реформи – „реформа иницијалних реформи“. 	<ul style="list-style-type: none"> • Финансијска одрживост и финансирање трошкова за Министарство одбране; • Квоте базиране на етничком принципу; • Недовољно брз развој регионалних команди; • Лоша опремљеност војника; • Неприпремљеност САД и осталих донатора у смислу процене; • Финансијске одрживости реформи.
Реформа полиције	<ul style="list-style-type: none"> • Оснивање Полицијске академије која редовно школује особље за полицијске послове; • Специфични курсеви који представљају мешавину похађања курикулума у Централном тренинг центру за полицију (Кабул) и једном од седам Регионалних тренажних центара; • Обучено више од 35.000 припадника полиције. 	<ul style="list-style-type: none"> • Проблем са ниским нивоом интересовања за професију полицајца, што узрокује недовољно испуњење система особљем; • Корупција у свакодневном раду припадника полиције; • Реформа администрације; • Одрживост (попут Министарства одбране), проблеми са финансирањем; • Даља професионализација и опремање; • Тешки инфраструктурни услови у полицијским станицама; • Корупција у оквиру МУП-а Авганистана; • Застарела структура и класификација чиновна.
Разоружање, демобилизација и реинтеграција	<ul style="list-style-type: none"> • Опипљив успех у разоружању на десетине хиљада војника, заплени оружја и муниције, и повраћају герилца у „цивилни“ начин живота. 	<ul style="list-style-type: none"> • Слаб фокус на процес реинтеграције условљен ниским финансијским капацитетима Министарства одбране; • Распуштање илегалних наоружаних група (<i>DIAG</i> процес).

Извор: Прилагођени налази према: Sedra, 2005; и GAO, 2005.

У појединим аспектима попут изградње оружаних снага – АНА, реформа је прилично уродила плодом имајући у виду испуњење броја тренираних војника АНА (Табела 19). Са друге стране, реформа полицијских снага предвођена од стране Немачке је каснила, учинак је био лош јер су након обуке полицијски службеници масовно давали отказе и нису желели да се баве овим послом и били су слабије плаћени у односу на припаднике АНА, што је продубило постојећи проблем корупције (Goodson, 2005: 91).

Још два проблема су оптерећивала процес обуке АНА. Најпре хетерогеност коалиционих снага (у том тренутку 50 држава), које су имале различите процедуре обука у комбинацији са језичким и културолошким баријерама су додатно стварале проблеме у пракси (Stewart, 2006). Другу отежавајућу околност по реформу војске и полиције представљала је и изузетно лоша безбедносна ситуација у Авганистану, која је као последицу оставила чак 14.000 погинулих припадника снага безбедности Авганистана у периоду између војне интервенције и 2014. године. Између 2015. и 2020. године, чак 45.000 припадника војске и полиције ове државе је изгубило живот у унутардржавним сукобима са Талибанима и осталим екстремистичким групама (Gollob & O'Hanlon, 2020: 15).

Табела 19: Број расположивих снага безбедности у Авганистану по годинама²⁶⁰

Година	АНА	МУП	Локална полиција	Укупно
2003	6.000	0	/	6.000
2004	24.000	33.000	/	57.000
2005	26.000	40.000	/	66.000
2006	36.000	49.700	/	85.700
2007	50.000	75.000	/	125.000
2008	57.800	79.910	/	137.710
2009	100.131	94.958	4.343	199.432
2010	149.533	116.800	6.200	272.533
2011	179.610	143.800	7.577	330.987
2012	194.466	149.600	12.000+	356.066+

Извор: Livingston & O'Hanlon, 2012: 6.

Подаци Службе за истраживања америчког Конгреса показују да су расположиве снаге безбедности веома споро изграђиване. На крају 2003. године, дуже од две године након окончања војне инвазије, Министарство одбране Авганистана и МУП, имали су на располагању свега шест хиљада обучених војника и полицајаца под својом командом, што је онемогућавало било какву контролу над унутрашњим пословима Авганистана. Наредне године је овај број прогресивно растао, међутим тек 2009. је забележен значајнији раст када је укупан број снага безбедности под командом регуларних институција Авганистана био близу 200.000 (Табела 19). Иако је овим бројем остварен зацртан циљ, треба имати у виду да је овакво дисфункционално управљање стањем безбедности у земљи било изузетно успорено имајући у виду да је требало чак десет година да се две најважније институције сектора безбедности попуне кадровима. Процес демобилизације и реинтеграције подржан од стране Јапана, био је релативно успешан. Програм „Нови почеци Авганистана“ био је у почетку оспорен од стране водећих политичара (министра одбране Фахима Кана), што је онемогућило адекватно окончање програма до октобарских избора 2004. године, што је био иницијални план. До 2005. године свега 20.000 ирегуларних бораца и припадника парамилитарних формација је било демобилисано, а крајем 2004. године је Карзаи прогласио господаре рата као најзначајнију претњу безбедности Авганистана (2005: 91). Значајан подстрек садржајнијој реформи сектора безбедности Авганистана и уопште успостављања квалитетних снага безбедности, била је побуна Талибана која је започета 2002. године, практично одмах по окончању борбених дејстава од стране САД и њених савезника. Побуна Талибана је разлог драстично нарушене безбедносне ситуације у Авганистану и уједно аргумент којим су, осим Бушове, и администрације Барака Обаме и Трампа, правдале војно присуство у овој земљи.

Иако је побуна званично почела током 2004. године избором Карзаија на место председника Авганистана, спорадични напади високог интензитета од стране Талибана спроведени су у Кандахару, Кабулу и Нангархару још крајем 2002. године. Анализирајући богату историју побуна у Авганистану, Сет Џоунс (*Seth Jones*) је идентификовао три фактора која је потребно имати у виду приликом супротстављања герили: изазови организације власти, спољна подршка и квалитет снага безбедности (Jones, 2008: 31-32). Безбедносна ситуација у Авганистану је нагло почела да се погоршава 2003. године када је четвртина провинција проглашена зонама „високог безбедносног ризика“ од стране УН, а чак половина као „зоне израженог до високог ризика“ (Goodson, 2005: 89).

²⁶⁰ У број су укључени интерно обучени припадници снага безбедности, као и они који су обучавани током једне деценије од стране ИСАФ-а, припадника оружаних снага САД и ПРТ-ова.

Потреба за пружањем унутрашње безбедности, наметнула је готово вишегодишњу борбу Карзаијеве власти против Талибана. Побуњеничка дејства у Авганистану након војне инвазије, реализована су од стране шест паравојних група: Талибана, Хезб-и-ислами, Хаћанијеве мреже, иностраних бораца, појединих племена из Пакистана као и разних криминалних организација (Jones, 2008: 37).

Војна мисија „Одлучна подршка“ (*Resolute Support Mission*) успостављена је 1. јануара 2015. године под институционалним окриљем НАТО зарад спровођења обука и опремања авганистанских снага безбедности.²⁶¹ У децембру 2020. године ова мисија је бројала 16.000 војника из 38 држава чланица НАТО и његових партнера (НАТО, 2021).²⁶² Седиште мисије је у Кабулу и Баграму, а постоје и локална седишта у Мазар-и-Шарифу, Херату, Кандахару и Лагману (НАТО, 2021). Мандат овој мисији је потврђен и Резолуцијом 2189 СБ УН којом се наводи неопходност „међународне подршке стабилизацији ситуације у Авганистану и побољшања капацитета Авганистанских одбрамбених и снага безбедности“ (UN SC Resolution 2189, 2014: art. 1). Поред снажног и свеобухватнијег укључивања међународне заједнице, као једна од карактеристика процеса институционалне консолидације сектора безбедности Авганистана, приметна је продужена и релативно закаснела реформа.

Отуда је истраживачки фокус за ову варијаблу у случају Авганистана био усмерен ка нешто ширем временском оквиру и обухвата период до 2015. године, када је успостављена НАТО мисија „Одлучна подршка“. Највећи проблеми који се тичу институционалне консолидације сектора безбедности у Авганистану односили су се на национални легитимитет власти који је оспораван од стране бројних етничких фракција (Jalali, 2002; GAO, 2005).

На почетку реформе сектора безбедности одмах по окончању војне интервенције постављено је неколико циљева: одбрана територије и државног суверенитета, борба против тероризма, осигурање националних граница, улога Националне полиције у подршци владавине права, елиминација илегалне трговине наркотицима, елиминација мина и неексплодираних средстава и развој механизма којима би се са међународне заједнице пренела одговорност за самостално управљање системом безбедности (Whitty & Nixon, 2009; Carver, 2011). Ови циљеви су у периоду који аналитички обухвата ово истраживање, само делимично остварени, због чега се не може рећи да је реформа сектора безбедности у Авганистану до 2008. године била релативно успешна.

5.2.4.3 Билатерални односи Авганистана и САД након интервенције

Историја односа двају земаља траје од 1935. године, када су САД званично признале Авганистан успоставивши дипломатске односе (Department of State, 2021). Од 1956. године, Авганистан се окренуо према тадашњем СССР-у као кључном партнеру на спољнополитичком плану (Overholt, 1980).

²⁶¹ Величина АНА у смислу бројног стања војника након интервенције није одударала од претходног стања. Током шездесетих и седамдесетих година XX века, Авганистан је располагао са око 100.000 војника, од којих 8.000 у ратном ваздухопловству (Jalali, 2002). У постинтервенционом периоду АНА је имала око 70.000 војника, док је током 2020. године, АНА бројала преко 190.000 активних војника подељених у седм дивизија (MOD Afghanistan, 2021). Безбедносну ситуацију је у времену након свргавања Талибана додатно оптерећивала и чињеница да су снаге АНА биле ретко позициониране у руралним подручјима, уз слабу логистичку и комуникациону генералштабну подршку (Katzman & Thomas, 2017: 17).

²⁶² У том тренутку, највише војника у Авганистану имале су САД – 8.000, Немачка – 1.300 и Уједињено Краљевство – 950 (НАТО, 2021).

Током деведесетих година, билатерални односи су били обустављени имајући у виду да САД нису признавале талибански режим. Аргумент којим су САД легитимизовале војну интервенцију против Авганистана – позивање на право на самоодбрану у складу са чланом 51 Повеље УН, конкретизован је борбом против Талибана и Ал-Каиде, уз иницирање Рата против терора. Међутим у годинама пре војне интервенције администрација Била Клинтона је имала амбивалентан однос према Талибанима, настојећи да их одобровољи како би им предали Осаму бин Ладена, односно пружили помоћ у уништавању Ал-Каиде. Прва посета високих званичника Стејт департмента, догодила се у априлу 1998. године (Cullison & Higgins, 2001), а између августа 1998. и 2000. године званичници САД и представници Талибана састали су се око 20 пута, како би их убедили да предају бин Ладена (Perry & Kassing, 2015). То говори о почетној позицији САД којој је било важно да распусти терористичке мреже, док се о Талибанима није изјашњавала. Циљ једне од посета коју је предводио тадашњи амерички амбасадор у УН био је да се убеди Мула Умар да преда бин Ладена, што је окончано неуспехом (Katzman & Thomas, 2017: 10). Одговарајући на питање новинара листа Тајм (енг. *Time*) да ли се плаши што га је суперсила (прим. аут. САД) окарактерисала „непријатељем број један“, бин Ладен је изјавио да је „непријатељство према Америци – дужност за коју ће муслимани бити награђени од Бога“, као и да ће успети да окончају легенду о „такозваној суперсили каква је Америка“ (Times, 1999).

Као што је истакнуто у делу овог поглавља које се односи на промену типа политичког режима у Авганистану, Карзаијев однос са САД је био променљиве природе, иако је све време током своје тринаестогодишње владавине уживао подршку запада да остане на власти. Гудсон је означио отпор званичној (крхкој) влади, „побуну против Запада“, постојање милиција вођених од стране господара рата, раст трговине наркотицима и црне економије, као и компликовани политички процес, као кључне изазове у односима између САД и Авганистана у периоду с краја 2004. и почетка 2005. године (Goodson, 2005: 97).

У односима између две државе, једну од значајнијих улога имао је специфичан менталитет Хамида Карзаја. У једној од својих изјава, Али Јалали, тадашњи министар унутрашњих послова Авганистана изјавио је да је Карзаи „класичан производ авганистанске политичке културе“ (NY Times, 2009). Упркос чињеници да је течно говорио енглески језик и био изуетно образован, Карзаи пре војне интервенције није путовао нити живео изван Авганистана (Neumann, 2015), што је било од велике важности за процену модалитета сарадње коју је креирала Бушова администрација. Хамид Карзаи се током 2004. године, обратио америчком Конгресу. У говору (током ког је поздрављан овацијама) Карзаи је у својству председавајућег Привременој администрацији истакао да је нови устав његовој држави донео „еру просветљења са демократском исламском влашћу“ (Karzai, 2004) и идентификовао САД као „водећу државу у глобалним напорима за борбу против тероризма и екстремизма, и Авганистан као централни фронт такве борбе“ (Karzai, 2004). Говорећи о односима са САД, Карзаи је указао на „херојско партнерство Авганистана и САД“ и истакао да ће „подршка и партнерство САД бити уписано у историју Авганистана као најзначајнији тријумф две нације“ (Karzai, 2004).

Декларативно, односи две стране су побољшани касније потписаним актима, који су на стратешком нивоу регулисали међусобну сарадњу. Такав је Споразум о стратешком партнерству, потписан 2012. године, у ком се наводи да су САД и Авганистан учинили много на пољу пружања „безбедне, демократске и просперитетне будућности за народ Авганистана“ (Department of State, 2012). Овим споразумом је на целовит начин постављена основа за даљи развој билатералних односа двају страна.

Његови централни делови се односе на заштиту и очување вредности демократије у оквиру ког се Авганистан обавезао да ће обезбедити фер и правичан изборни процес, као и даљу изградњу демократских институција (Department of State, 2012: II-2). Мада је овај споразум потписан на билатералној основи, тумачењем његовог текста јасно се може установити да је у питању писмо о намерама којима се Авганистан обавезује на спровођење сета мера постављених од стране САД.

Током 2014. године две стране су потписале такозвани Билатерални безбедносни споразум који је, настављајући се на Споразум из 2012. године, потврдио останак војних снага САД на територији Авганистана са задатком да се „комплементарно боре против Ал-Каиде и терористичких група“ (Bilateral Security Agreement, 2014: 6). САД су се поново обавезале на трајно спровођење обука АНА (2014: 7) и признавање Авганистана као „кључне савезнице НАТО која није његова чланица“ (2014: 8). Имајући у виду једну од клаузула овог Споразума, може се означити да су његовим потписивањем САД и Авганистан склопили својеврсни војни савез, који је у литератури окарактерисан као „консултативни војни савез“ (Leeds, 2005). Наиме, САД су се обавезале да ће се на „регуларној бази консултовати о потенцијалним економским, политичким и војним мерама које могу да утичу на могућу агресију треће стране на једну од потписница Споразума“ (2014: art. 6.3). Потписнице су се обавезале да ће у случају „агресије против Авганистана од стране треће државе, одржати хитне консултације зарад пружања политичког, дипломатског и војног одговора“ (2014: art. 6.4), а да ће механизам за хитне консултације бити подигнут на највиши ниво између министара спољних послова и амбасадора двају земаља (2014: art. 6.5). Крајем фебруара 2020. године, САД су у Дохи (Катар) потписале Споразум за мир у Авганистану са представницима талибанског режима. Мировни споразум је сачињен од четири сегмента који се тичу гаранција и механизма којима се осигурава да подручје Авганистана неће бити коришћено против активности којима би могла бити нарушена национална безбедност САД (Department of State, 2020: 1).

Поред тога Споразумом су прецизирани и модалитети повлачења свих иностраних оружаних трупа са територије Авганистана (2020: 2), као и обавезне унутарполитичке консултације између Талибана и осталих политичких актера у Авганистану у вези са стабилизацијом политичке ситуације у овој држави (2020: 3). Последњи део овог Споразума тиче се потпуне обуставе ватре на простору Авганистана, која мора бити саставни елемент разговора између Талибана и осталих политичких фактора у Авганистану (2020: 4). Стипулацијама Споразума које се односе на повлачење америчке и војске коалиционих партнера, предвиђено је да ће се целокупан контингент америчких Оружаних снага повући са територије Авганистана по фазама, у року од 14 месеци од дана потписивања споразума (2020: 4).

Током прве деценије XXI века, билатерални односи Авганистана са САД су одликовани изузетном асиметричношћу. Као „јачи“ партнер ове дијаде, САД су истовремено желеле „снажног и послушног Карзаија“ (Sedney, према: Neumann, 2015). Због тога је често вођена релативно недоследна политика према Авганистану (и самом Карзаију), која се највише огледала у пружању подршке локалним политичким и верским лидерима. Таква недоследност третира се као својеврсни „дизбаланс у билатералним односима снага“ (Neumann, 2015: 3) или као „највећа асиметричност билатералних односа у свету (Eide, 2014). Динамика билатералних односа може се анализирати и кроз изузетно велики број узајамних званичних посета лидера Авганистана и САД. У периоду између 2002. и 2019. године, организовано је чак 26 сусрета на билатералном нивоу између највиших званичника, од којих је током првих пет година након војне интервенције реализовано чак 13 посета (Табела 20).

Хамид Карзаи је свега неколико недеља након војне интервенције присуствовао говору о стању нације Џорџа Буша крајем јануара 2002. године. У периоду између 2002. и 2013. године (Табела 20) реализовао је чак 16 званичних посета САД. Његова прва посета догодила се у јануару 2002. године, приликом које се обратио у УН и симболично посетио меморијални комплекс "Ground Zero" у Њујорку, место на ком су се налазиле Куле близнакиње које су срушене у терористичким нападима 11. септембра. Колин Пауел је у својству државног секретара САД посетио Авганистан током 2002. и 2004. године. У својој првој посети 17. јануара 2002. Пауел је отворио америчку амбасад у Кабулу (Department of State, 2002) и састао се са Карзаијем. Пауел је током обраћања медијима, изјавио да „господарима рата неће бити допуштено да злоупотребљавају средства која долазе из међународних извора финансирања, за сопствене потребе, што ће САД пажљиво пратити“ (Powell, 2002). Други пут, Пауел је посетио Кабул 2004. и поново пружио подршку привременим властима (Карзаију) истакавши да је „сигуран да народ Авганистана жели таквог лидера на (тада) предстојећим изборима“ (Powell, 2004). Државна секретарка САД, Кондолиза Рајс (Condoleezza Rice) је током посете Кабулу 2006. године описала Карзаија као „шефа државе коме се цео свет диви“ (Rice, 2006).

Она је истакла да Авганистан остаје приоритетно подручје америчке спољне политике и означила САД као државу која на „суштински начин помаже обнову демократског и јединственог Авганистана“ (Rice, 2006). Током 2008. године, секретарка Рајс је ненајављено посетила Кандахар како би потврдила јединство НАТО (и уједно ИСАФ-а), имајући у виду негодовања Европљана око даљег ангажмана у Авганистану (Rice, 2008). Јачање Талибана и поновна дестабилизација Авганистана у том периоду је представљало основ за означавање „постојане кризе НАТО“ имајући у виду да ни осам година након конфликта није успео да смири ситуацију на терену (NY Times, 2008).

Табела 20: Узајамне посете званичника САД и Авганистана

Званичник	Место	Датуми	Званичник	Место	Датуми	
Колин Пауел	Кабул	17. јануар, 2002. 17. март, 2004.	Хамид Карзаи ²⁶³	Вашингтон Њујорк	27-30. јануар, 2002.	
Кондолиза Рајс		17. март, 2005. 12. октобар, 2005. 28. јун, 2006.	Хамид Карзаи	Њујорк*	12. септембар, 2002.	
Кондолиза Рајс и Џорџ Буш		1. март, 2006.		Вашингтон	25. фебруар, 2003.	
Кондолиза Рајс	Кандахар	7. фебруар, 2008.		Њујорк*	23. септембар, 2003.	
Џорџ Буш	Кабул	14. децембар, 2008. 18. новембар, 2009. 19. јул, 2010. 20. октобар, 2011. 7. јул, 2012.		Џорџија	9. јун, 2004.	
Хилари Клинтон		Баграм/ Кабул Баграм		28. март, 2010. 3. децембар, 2010. 1. мај, 2012. 25. мај, 2014.	Вашингтон	23. мај, 2005.
Барак Обама				25. март, 2013. 11. октобар, 2013. 11. јул, 2014. 7. август, 2014. 9. април, 2016.	Камп Дејвид	5. август, 2007.
Џон Кери	Кабул			22. септембар, 2004. 24. септембар, 2006. 26. септембар, 2007.		

²⁶³ У својству председавајућег Авганистанском привременом администрацијом.

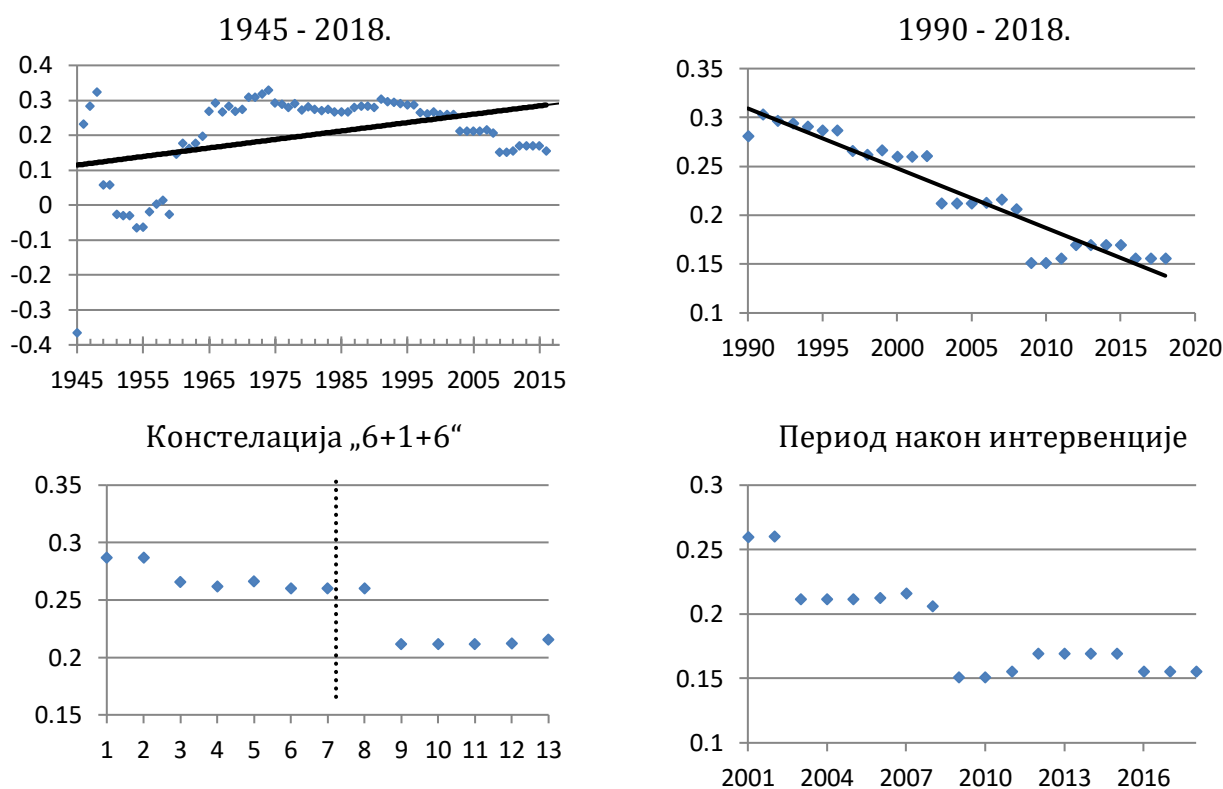
					20. септембар, 2011.
Рекс Тилерсон	Баграм	23. октобар, 2017.		Вашингтон	6. мај, 2009.
Мајк Помпео	Кабул	9. јул, 2018. 25. јун, 2019.			10. мај, 2010.
Доналд Трамп	Баграм	28. новембар, 2019.	Ашраф Гани	Вашингтон	23. март, 2015.

*. Посете Њујорку означене звездицом су обраћања у УН у оквиру којих се Карзаи састао и са Бушом и Обамом.

Извор: Office of the Historian, 2021.

Поред званичних посета на билатералном плану, у овој дисертацији се као друга компонента утврђивања квалитета билатералних односа између Авганистана и САД, користи индекс сличности спољнополитичког деловања (*S Score*). Због тога ће у наставку бити приказана дескрипција његових вредности за Авганистан и САД, за четири временска периода (График 20).

График 20: Вредности *S Score* за четири временска домена, Авганистан и САД

Извор: Компилирани налази према: Signorino & Ritter, 1999; Häge, 2011; Leeds, 2020.

Дескрипција статистичких података Сињорина и Ритера (1999), Хага (2011) и Лидса (2020) представљена је Графиком 20, за временске периоде између 1946–2018, затим за период 1990–2018, за констелацију „6+1+6“ и за период након војне интервенције. Ни у једном случају, индекс сличности спољнополитичког деловања није падао испод нуле.²⁶⁴ Од средине деведесетих година прошлог века (када је вредност индекса била на нивоу 0,3), траје континуиран пад све до 2018. године када је *sScore* вредност износила 0,15 (График 21).

²⁶⁴ Референтне вредности овог индекса су изражене на интервалној скали између -1 и +1.

Помоћна хипотеза ове дисертације (Х3а) упућује да је у периоду након војних интервенција „...растао индекс сличности спољнополитичког деловања интервенишуће државе са нивоом демократизације државе у којој је спроведена интервенција“.

У литератури је веза између ове две варијабле често испитивана на општијем нивоу, како би се установила статистичка повезаност између нивоа демократичности и квалитета билатералних веза међу државама, што је од значаја за истраживања монадичке варијанте демократског мира. У одсуству налаза који би објаснили везу између ове две варијабле на примеру интервенишућег актера и државе на коју је извршена интервенција у годинама након саме интервенције, у наставку ће бити приказани налази за Авганистан.²⁶⁵

Анализа је спроведена за три временска периода – између 1945–2018, затим за период након војне интервенције (укључујући и годину војне интервенције), као и за констелацију „6+1+6“.²⁶⁶ Најпре треба имати у виду да у случају Авганистана не само да практично није дошло до демократизације, већ се квалитет типа политичког режима готово није мењао (График 17).

Табела 21: Корелације између *sScore* и макроиндикатора Варијетета демократије (*vDem*) за Авганистан²⁶⁷

		<i>polyarchy</i>	<i>libdem</i>	<i>partipdem</i>	<i>delibdem</i>	<i>egaldem</i>
1945-2018	Пирсонова корелација	-,041	-,198	-,080	-,121	,020
	Sig. (2-tailed)	,729	,090	,500	,305	,863
	N	74	74	74	74	74
Након војне интервенције	Пирсонова корелација	-,657**	-,741**	-,683**	-,571*	-,577*
	Sig. (2-tailed)	,003	,000	,002	,013	,012
	N	18	18	18	18	18
6+1+6	Пирсонова корелација	-,845**	-,770**	-,846**	-,865**	-,867**
	Sig. (2-tailed)	,000	,002	,000	,000	,000
	N	13	13	13	13	13
**.		Статистички значајна повезаност, $p \leq 0,01$				
*.		Статистички значајна повезаност, $p \leq 0,05$				

Извор: Аутор

Квантитативна оцена типа политичког режима након војне интервенције показала је изузетно благ пораст нивоа демократичности, стога корелације приказане у Табели 21 и Табели 22, треба тумачити са великом дозом задршке у погледу артикулисања ставова о односу међу испитиваним варијаблама. Табела 21 показује негативну снажну везу између сличности спољнополитичког деловања и појединачних макроваријабли Варијетета демократије. Статистичка веза је најснажнија у случају констелације „6+1+6“, што је случај и са посматраним периодом након војне интервенције. У периоду између 1945. и 2018. године, готово да нема корелација које су статистички значајне, тако да се може говорити о погоршавању индекса спољнополитичког деловања између Авганистана и САД у периоду након војне интервенције.

Инструменти за квантификовање политичког режима, слично претходном случају, оповргавају претпоставку о позитивној повезаности између *sScore* индекса и нивоа демократизације (Табела 22).

²⁶⁵ Као што је наведено у методолошком оквиру ове дисертације, статистичке анализе чине комплементарну потврду или оповргавање налаза добијених квалитативним истраживањем.

²⁶⁶ За детаљније објашњење временских периода видети детаљније у Поглављу 2 ове дисертације.

²⁶⁷ Статистичка дескрипција варијабли за све временске периоде представљена је у оквиру Прилога број 2 ове дисертације.

Корелације су изразито негативне у констелацији „6+1+6“, нешто блаже за период након војне интервенције, док је за период између 1945. и 2018. корелација позитивна, али испод нивоа статистичке значајности (Табела 22).

Табела 22: Корелације између *sScore* и инструмената квантификације типа политичког режима за Авганистан

		<i>afgPolity_V</i>	<i>afgEIU</i>	<i>afgARD</i>	<i>afgVdem</i>	<i>afgFH</i>	<i>afgAverag</i>
1945-2018	<i>Пирсонова корелација</i>	,245*	-	-	-	-	-
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	,035	-	-	-	-	-
	<i>N</i>	74	-	-	-	-	-
Након војне интервенције	<i>Пирсонова корелација</i>	-,784**	-,327	-,600**	-,668**	-,874**	-,837**
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	,000	,185	,008	,002	,000	,000
	<i>N</i>	18	18	18	18	18	18
6+1+6	<i>Пирсонова корелација</i>	-,724	,101	,098	-,855*	-,772	-,863**
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	,000	,000	,002	,000	,002	,000
	<i>N</i>	13	13	13	13	13	13

** . Статистички значајна повезаност, $p \leq 0,01$

* . Статистички значајна повезаност, $p \leq 0,05$

Извор: Аутор

Стога, у случају Авганистана није потврђена помоћна хипотеза (*X3a*) која је претпостављала сличност спољнополитичке агенде интервенишућег актера и државе у којој је интервенисано са променама у типу политичког режима.

5.2.5 Окрњена, дуготрајна и кооперативна изградња Авганистана

Војна интервенција на Авганистан представљала је први значајнији међудржавни оружани сукоб у XXI веку, чије је трајање једна од њених главних специфичности имајући у виду да је тешко омеђити временски крај ове интервенције.²⁶⁸ Али Јалали (*Ali Jalali*) наводи да послератна изградња авганистанске војске на почетку XXI века, представља чак четврто такво настојање у новијој историји ове земље (Jalali, 2002). Ове промене су се дешавале током седамдесетих и осамдесетих година XIX века, као последица Англо-авганистанског рата, а потом и 1919. године након трећег Англо-авганистанског рата (2002: 85). Потпуно нову војску основао је 1929. године Надир Шах, док је последња дезинтеграција војске Авганистана узрокована крвавим грађанским ратом у периоду између 1992. и 2001. године (2002: 85).

Након војне интервенције 2001. године, поново је инициран процес свеобухватне изградње војске ове државе испочетка. Обраћајући се присутнима на конференцији поводом процеса ДДР која је одржана у Токију 2003. године, Хамид Карзаи је окарактерисао тада новостворену АНА као „репрезентативну, ефикасну и поједностављену организацију“ (MOFA, 2003). Упркос честим анализама изградње државе од стране САД као главног задатка након војне интервенције, ово се у неколико случајева показало као нетачно. Иницијална стратегија САД у Авганистану је била рушење режима Талибана и унишења терористичких ћелија и организација које су им помагале. У том смислу поједини аутори идентификују ово настојање као „остављање благог отиска САД“ (Goodson, 2005: 89).

²⁶⁸ Амерички председник Џозеф Бајден је 14. априла 2021. најавио коначно повлачење свих војника Оружаних снага САД из Авганистана до 11. септембра 2021. године (Al Jazeera, 2021), чиме ће дефинитивно бити окончан продужени конфликт који је трајао две деценије. Актуелни председник Авганистана, Ашраф Гани је подржао ову одлуку и изразио уверење да АНА има капацитет да преузме брме одговорности за безбедност Авганистана и његових грађана (Al Jazeera, 2021).

Посвећеност САД у својству главног донатора реформе сектора безбедности Авганистана се, између осталог, огледало и у висини новчаних средстава које је су Стејт департмент и Секретаријат одбране САД определили у периоду 2002–2005. године.²⁶⁹ За потребе реконструкције институционалног полицијског система Авганистана, Стејт департмент је у 2002. години потрошио више од 26 милиона долара, у 2004. години 160 милиона, а у 2005. години чак 360 милиона долара (GAO, 2005: 8).

Стејт департмент је од 2002. године, када је донирао 75 милиона долара, скоро шест пута више средстава определио у 2005. години, када је за развој Министарства одбране Авганистана потрошио 421 милион долара (2005: 8). Секретаријат одбране САД је у 2004. и 2005. години донирао 47, односно 137 милиона долара за развој Министарства одбране Авганистана (2005: 8), док је за развој АНА потрошио 156 милион током 2003. године, 285 током 2004. и чак 429 милиона долара током 2005. године (2005: 8). Примена БФЦ модела изградње државе је можда најплодотворнија у случају Авганистана, имајући у виду да је у овом случају најлакше извршити дистинкцију међу субјектима модела. Интервенишући (екстерни) актер у случају постконфликтне изградње Авганистана су биле САД и коалиција западних земаља окупљених око ње. Случај Авганистана је специфичан јер је реформа сектора безбедности била подељена у пет тематских области, а сваком од тих области је екстерно руководила друга држава. За ДДР, био је задужен Јапан, за реформу полиције као једног од пет стубова реформе целокупног сектора безбедности била је задужена Немачка, тако да су ове три државе, уз доминантно лидерство САД чиниле екстерног актера (ЕА) у овом моделу.

Екстерни актер је у својству донатора разрадио читав сет агенција и организација којима је потпомогао обнову Авганистана. Националну владу (G) у овој констелацији представља Хамид Карзаи који је најпре био на челу Привремене администрације, а од 2004. године и легитимно изабрани председник Авганистана. Карзаи је са позиције шефа државе доносио све важне одлуке и имао моћ да их мења. Имао је снажну подршку Запада од почетка његовог мандата, још од преговора из Бона, који су потврђени након званичних посета Колина Пауела током 2002. и 2004. године и касније реализованим посетама Кондолизе Рајс, Џорџа Буша, Хилари Клинтон и Барака Обаме. Секундарне елите (E) представљали су племенски лидери, господари рата и локални моћници Авганистана. Терористичке организације нису секундарне елите, имајући у виду да оне нису имале капацитет да утичу на одлуке власти, нити да доносе одлуке које би се тицале функционисања друштвено–политичког живота и устројства институција Авганистана. Секундарне елите су најзначајније имале глас током уставотворне Лоје џирге.

Имајући у виду да аналитички БФЦ модел претпоставља интеракцију међу идентификованим актерима, на бази опсежне анализе три зависне варијабле (промене у типу политичког режима, консолидацији сектора безбедности и билатералним везама са САД), одређена је констелација актера постконфликтне изградње Авганистана на самом почетку процеса изградње државе, што је приказано Илустрацијом 7.

²⁶⁹ Према подацима Центра за међународну политику, Авганистан је апсолутни рекордер по количини средстава које је примио од САД за потребе реформе сектора безбедности. У периоду 2000–2019. године, Авганистан је од Секретаријата одбране, Стејт департмента и Секретаријата за унутрашњу безбедност САД, примио 89.4 милијарде долара (CIP, 2020).

Илустрација 7: Иницијална констелација актера постконфликтне изградње
Авганистана, почетак 2002.²⁷⁰

Извор: Аутор

Према претпоставци од које полази БФЦ модел, преференце владе (g) у погледу модалитета изградње државе у постконфликтном периоду се налазе између секундарних елита (e) и екстерних актера (ea). У случају Авганистана на крају 2001. и почетком 2002. године, таква констелација (Илустрација 7) је нешто неуједначенија, имајући у виду да је Привремена администрација на челу са Карзаием спроводила одлуке по диктату САД. Након етаблирања Карзаиа као релевантног лидера подржаног од стране екстерног актера, отпочет је процес потпуне реформе сектора безбедности Авганистана, тако да буде устројен према преференцама донатора. Карзаи је рани период своје владавине означио као „еуфоричан“ (Eide, 2014), што га је подстакло да учествује на бројним конференцијама о постконфликтној обнови, на којима је виђен као „харизматични лидер глобалних размера“ (Neumann, 2015; Azami, 2020).

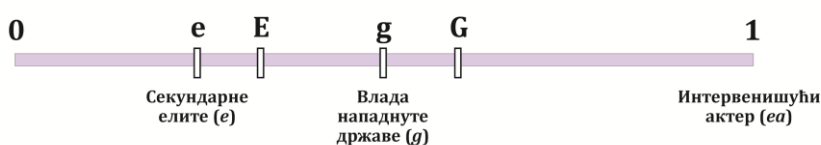
Доминација господара рата политиком Авганистана, недостатак новчаних средстава за вођење државе, као и константна претња од побуњеника, учинили су Карзаиа изузетно подложним и зависним у односу на САД (Neumann, 2014). Додатно, овај лидер није имао довољно политичког искуства што га је коштало неславне титуле „марионете САД“ (Eide, 2014: 2), које су од њега очекивале да истовремено буде послушан и снажан (Neumann, 2015: 3). Неколико недеља пре почетка интервенције, агенти ЦИА су се састали у Авганистану са такозваним „господарима рата“, нудећи им огромну количину новца у замену за обавештајне податке о Талибанима. Поједине процене указују да је ЦИА потрошила чак 70 милиона америчких долара на команданте Северне Алијансе до краја 2001. године (Kessler, 2003: према: Azami, 2020). Веза између САД и господара рата је била толико јака, да су САД стале на страну Паче Задрана (*Pacha Zadran*) у ултиматуму који му је Карзаи поставио током 2002. године (Azami, 2020). САД су веровале да је Авганистану неопходан јак лидер (ко год то био), који је способан да влада у маниру „Чикаго владавине“ (Azami, 2020: 7).²⁷¹ Један од аутора БФЦ модела, Кристоф Цирхер, наводи да је на примеру Авганистана настао својеврсни парадокс моћи. У овом случају, Цирхер је идентификовао домаће елите (регионалне лидере), који су упркос слабом положају имали већу преговарачку моћ. Према његовом становишту, екстерни актер стога мора бити принуђен на континуирану подршку изградњи мира без доказа да се тај процес заправо дешава. Цирхер верује да је овај парадокс био типичан за Авганистан у ком је међународна заједница подржавала Карзаиа упркос преспорим реформским процесима (Zürcher, 2008: 142). Због тога је позиција владе (G) током прве три године владавине, значајније варијала у односу на претпоставку модела, у правцу истих преференци у погледу изградње државе, док позиција господара рата и регионалних верских лидера (E) знатно одступа у односу на владу и

²⁷⁰ Ознаке „G“ и „E“ представљају одступања позиције Карзаијеве владе, односно секундарних елита у односу на замисао подела.

²⁷¹ Ову синтагму је тадашњи секретар одбране, Рамсфелд искористио у преписци са Бушом, у настојању да га убеди да је Америци неопходан човек који ће да буде способан да влада на „чикашки начин“ (Azami, 2020). Синтагма реферише на период шездесетих година XX века, када је тадашњи градоначелник Чикага Ричард Дали (*Richard Daley*) због различитих фракција унутар града, био приморан да употреби неконвенционалне методе владања зарад очувања безбедности у граду.

екстерног актера, него што то претпоставља иницијална констелација модела. Питање које се тицало израде и усвајања устава Авганистана (2004. године) било је преломни тренутак у изградњи ове државе и истовремено својеврсно „раскршће“ у погледу природе његове постконфликтне изградње. Елите и влада су са великом лакоћом прихватиле не само устав, већ и мноштво инструмената екстерног актера којима су вршене донације, обуке и изградња институција сектора безбедности. Због свих наведених разлога, исправно је закључити да је у периоду 2002–2004. године, исход изградње Авганистана био базиран на кооперативној основи између САД са једне и Карзајеве владе и свих политичких актера тадашњег Авганистана, са друге стране.²⁷² У првој фази постконфликтне изградње Авганистана (2002–2004) је нарочито била изражена брига Карзаја за освету од стране Талибана (која није била неутемељена), као и других актера и милитантних група које могу нарушити мир.

Цирхер и сарадници наводе да је овај страх од могуће коалиције лидера паравојних снага, племенских лидера као и „господара рата“ у огромној мери онемогућио демократизацију Авганистана у послератном периоду (Zürcher et al., 2008: 136). Још током 2002. године, САД су основале Канцеларију за војну сарадњу са Авганистаном, у склопу „напора за стварањем АНА“ (Stewart, 2006: 27). Међутим ова канцеларија је била специфична јер осим што је представљала организациону јединицу америчке амбасаде у Авганистану, била је одговорна војној команди САД у Авганистану. Кроз рад ове канцеларије координирана је институционализација Министарства одбране Авганистана, што се види из постављених циљева генерала Карла Еикенберија (*Karl Eikenberry*) који је био на њеном челу. У оквиру три приоритета рада ове канцеларије он је истакао изградњу Министарства одбране и Генералштаба Авганистана под надзором Канцеларије, затим повећање борбених јединица АНА, и као трећи циљ, навео је да Канцеларија мора да креира одрживе институције у оквиру АНА, које у себе укључују све организационе јединице задужене за образовање, логистику, командовање, обуке, као и обавештајни рад и комуникације (Stewart, 2006: 28). Финансирање сектора безбедности од стране САД се нарочито интензивирало од 2005. године, када прелази половину укупних донација за реконструкцију Авганистана (График 19). Због повећања издатака за реформу сектора безбедности, САД су као донатор имале већа очекивања у погледу мешања у организацију АНА.²⁷³

Илустрација 8: Констелација актера постконфликтне изградње Авганистана, крај 2004.

Извор: Аутор

²⁷² Као што је истакнуто у претходном делу текста, евидентан притисак САД на процес консолидације сектора безбедности, извршен је већ средином 2002. године на тадашњег министра одбране Авганистана, Маршала Фахима, који је пристао на оснивање Националне комисије за одбрану (Johnson et al., 2003). Њена два задатка су се односила на стратегију разоружања и на стварање нове војске (2003: 8). Али због кључне улоге једне од Фахимових фракција, комисија је остала маргинализована из свакодневног учешћа у поновном успостављању оружаних снага Авганистана (2003: 8).

²⁷³ У периоду од иницирања војне интервенције до 2008. године, САД су донирале Авганистану око 32 милијарде долара за постконфликтну реконструкцију (SIGAR, 2008). Америчка агенција за међународну помоћ је проценила да је Авганистан од САД добио 29.3 милијарде долара економске помоћи у периоду између 2001. и 2014. године, а близу 10 милијарди у периоду реконструкције између 2002. и 2008. године (USAID, 2021). Поред тога, једна од специфичности постконфликтне изградње државе Авганистана огледа се у институционализованом учешћу појединачних држава (које су већином учествовале у војној интервенцији) по секторима, што је нарочито било видљиво у процесу реформе сектора безбедности у ком је делегирано државама да надзиру по један од пет „стубова“ реформе.

Успостављање Комисије за националну одбрану од стране САД је, иако успешно институционализовано тело, остварило мало успеха у пракси. Џонсон и сарадници наводе да је ова комисија имала шансу за свеобухватном контролом војне моћи „господара рата“, али и регуларних припадника оружаних снага Авганистана, који су били наклоњени једној од четири фракције у послератном периоду (Johnson et al., 2003: 8). Међутим упркос слабом успеху у пракси, успостављање овог тела је представљао први свеобухватнији напор САД за екстерно наметнутом изградњом сектора безбедности Авганистана. Својеврсну везу између Министарства одбране Авганистана и екстерних актера изградње државе представљали су Провинцијални тимови за реконструкцију који су по својој структури били мешовити (са цивилном и војном компонентом). Девеј (*Dewey*) је идентификовао агенције УН-а и Коалиционе снаге као кључне партнере ових тимова, који су имали политичку подршку Карзаја (2003: 109). Ови тимови су представљали продужену руку централне власти у Кабулу и осигуравали поштовање права у свим деловима државе што је било изузетно важно зарад осигурања суверености Авганистана у постконфликтном периоду. Додатно, директну војну везу која је успостављена као последица једностране употребе силе против Авганистана, представљала је Војна канцеларија САД за сарадњу са Авганистаном, која је у свом програму рада имала реформу сектора безбедности и изградњу АНА у периоду након војне интервенције.

Изузетно низак степен усаглашености између политика „обнове“ и безбедности на подручју Авганистана, Френсис Фукујама је, током прве четири године након војне интервенције, окарактерисао као „стратешку конфузију“ (Fukuyama, 2006: 9). Главни проблем који је произвео ову конфузију тицао се, са једне стране одсуства централизације планирања постконфликтне изградње Авганистана од стране САД, а са друге стране, изузетно слабе резултате остварене у пракси, који се тичу пружања основних јавних добара грађанима Авганистана (2006: 9). Иако су у овом периоду конституисани сви механизми за ефикасно вршење власти и испуњене институционалне претпоставке организације државе, институције у Авганистану нису, због своје слабости, успеле да осигурају унутрашњу безбедност што за последицу има изузетно тешку безбедносну ситуацију и недовршен процес изградње мира ни две деценије након војне интервенције.

БФЦ модел је у одређивању исхода изградње државе иницијално третирао Авганистан као својеврсну студију случаја (Barnett et al., 2009). Према тадашњем становишту аутора модела, моћне секундарне елите, релативно ефикасна али слаба извршна власт, као и амбиција САД да преузме улогу главног актера изградње мира, условиле су двоструку оцену БФЦ модела за Авганистан. Наиме, Барнет и сарадници наводе да је између Карзајеве владе и САД постојао кооперативни однос, док је између САД и секундарних елита доминирао модел заробљене изградње државе (Barnett et al., 2009: 30).

Седра је идентификовао одсуство било какве координације између Министарства одбране Авганистана и САД у погледу обука АНА и њиховог снабдевања опремом (Sedra, 2004: 15-16). Он тврди да се већина процеса одвијала независно од Министарства одбране Авганистана, па се често АНА називала и „милицијом САД“ (2004: 15). Координација између донора (екстерног актера) и централних власти је на примеру реформе сектора безбедности у потпуности ишчезла током 2004. године (Sedra, 2004: 16), што је онемогућило „локално поседовање“ над овим процесом (2004: 16). Међутим, имајући у виду чињеницу да се преференце Карзајеве владе према САД и екстерној изградњи државе нису промениле, исправно је закључити да је и у другом периоду након 2004. године исход БФЦ модела (Илустрација 8) заснован на кооперативној изградњи Авганистана.

5.3 Војна интервенција на Ирак 2003. године

Република Ирак је држава која заузима географски простор југозападне Азије. Граничи се са Сиријом и Турском на североистоку и северу, Ираном на истоку, Кувајтом и Саудијском Арабијом на југу и Јорданом на западу. Државна граница Ирака је разуђена само на граници са Ираном, док је са свим осталим пограничним државама релативно равна имајући у виду конфигурацију терена и чињеницу да је у питању ненастањив пустињски простор. Површина Ирака износи 435.052 километара квадратних (World Bank Data, 2020). Ирак има веома ограничен излаз на море који се налази на самом северу Персијског залива у дужини од свега 58 километара (Britannica, 2020). Пустињски рељеф заузима две петине ирачке територије (Britannica, 2020), претежно на западу и југозападу државне територије. Већина градова (и самим тим становништва) је концентрисана у долинама река Тигар и Еуфрат, односно у источном делу државе на линији север-југ.

Становништво Ирака је по својим карактеристикама изузетно хетерогено. Религијске и етничке дискрепанце чине (и чиниле су) ово друштво изузетно шареноликим и подложним значајним унутардржавним сукобима током већег дела новије историје, због чега ће у наставку бити приказане социо-демографске одлике његовог становништва. Откако се мере демографски параметри у овој држави, становништво је у константном порасту од 1960. године. Према подацима Светске банке, 1960. године је Ирак имао нешто више од 7 милиона становника, у време војне интервенције 2003. године 25,6 милиона, док процене за 2019. годину указују да ова држава има 39,3 милиона становника (World Bank Data, 2020). Ни у једном тренутку модерне историје није забележен пад, нити стагнација броја становника. Током 19. века, подручјем данашњег Ирака владала је Отоманска империја. Ирак је био подељен на три губерније – Багдад, Мосул и Басру. Уставом из 1876. године, Ирак је модернизовао свој бирократски апарат и реформисао порески систем (Tripp, 2002), а држава се благо развијала све до Првог светског рата, када су Британци 1914. године окупирали најпре Басру, а потом и Багдад 1917. и Мосул 1918. године (2002: 48). Окупација Ирака крајем Првог светског рата, служила је Британцима искључиво за обезбеђивање транзита ка Индији преко Ирана, међутим, у годинама које долазе, Британци су испољили класичан колонијалистички однос према Ираку. Већ тада је Ирак био изузетно подељена држава у погледу етничке и религијске структуре. Процењује се да су преко половине (од 3 милиона) становника чинили Шиити, једну петину су чинили Сунити на северу државе, док су остатак чинили Курди, Јевреји, Јазиди и остали (Tripp, 2002: 14; Hunt, 2005).

Током 1925. године, Ирак је добио свој нови устав, који је одредио монархистички облик владавине. Краљевина Ирак је била држава „ирачког народа са исламом као званичном религијом“ (Constitution of Iraq, 1925: art. 13). Краљ Ирака, иначе Сунит, у том тренутку био је Фејсал I (*Faysal I*), који је владао између 1921. и 1933. године, када га је наследио Краљ Гази I (*Gāzī bin Faysal*) који је владао земљом до 1939. године (Allawī, 2014). Прерогативи круне су према ирачком уставу из 1925. године, били значајно велики. Краљ је бирао премијера, промулговао је законе, био је командант оружаних снага, проглашавао је ратно и ванредно стање, закључивао међународне споразуме, а у одсуству могућности нормалног функционисања парламента, могао је да доноси и извршне указе (Constitution of Iraq, 1925: art. 26). Потписивањем Англо-ирачког споразума, 1930. године Ирак је стекао независност уз могућност вета од стране Велике Британије у сфери безбедносне и спољне политике (Tripp, 2002). Две године касније, Ирак је стекао потпуну сувереност и независност у доношењу свих одлука. Краљевина Ирак трајала је све до 1958. године, а највећи изазови у овом периоду били су осигурање и демаркација државних граница и изградња јединственог ирачког друштва (Dawisha, 2005).

Генерал ирачке Армије Абдул-Карим Ћасим (*Abd al-Karim Qasim*) је, подржан Комунистичком партијом, извео државни удар 14. јула 1958. године, против монархије, што је резултирало проглашењем Републике и раскид са дотадашњим режимом, његовим водећим политичким фигурама као и идеологијом. Пуч су пратиле серије протеста у којима је на улицама већих градова Ирака протестовало на десетине хиљада људи. Деценију касније, 1968. године, на чело Ирака долази Баат/Баас (*Ba'ath*) партија, која ће владати овом азијском државом све до инвазије 2003. године.²⁷⁴ Након десетогодишње владавине Ахмада Хасана ал-Бакра (*Ahmed Hassan al-Bakr*), на власт је, након абдикације његовог претходника, дошао Садам Хусеин 1979. године, који ће владати Ираком све до 2003. Прва деценија владавине Баат партије описана је у литератури као релативно секуларна и без претендовања за угњетавањем Шиитске већине становништа (Hunt, 2005). Раст Садама Хусеина објашњен је социјалним разлозима којима је уништење елите након Револуције из 1958. године праћено снажним растом руралних Сунита (Devlin, 1991; Dawisha, 2005). Ово је последично омогућило стварање друштвене хијерархије која је фаворизовала племенску организацију и укљученост племенских вођа у државне институције (Devlin, 1991). Осамдесетих година XX века интензивирани су изградња култа Садама Хусеина која се базирала на глорификацији личности новог вође и индоктринацији становништва на свим нивоима о идеолошким постулатима на којима се заснива рад Баат партије.²⁷⁵

5.3.1 Узроци војне интервенције на Ирак

Постоји неколико група могућих узрока због којих је иницирана војна интервенција на Ирак. У општој историографији, као и у студијама безбедности, као узроци инвазије из 2003. године најчешће су навођени жеља за енергентима (доминантно нафтом којом је ова држава веома богата) од стране САД и глобалног Запада (Palast, 2005; Juhasz, 2013; Cramer & Thrall, 2013; Amin, 2014). Почетком деведесетих, Ирак је производио око 420 милиона барела нафте и гаса на дневном нивоу. Ова цифра се знатно повећала 1998. када је Ирак производио чак 2,1 милиона барела дневно уз задржавање сличне потрошње (око 450 хиљада барела на дневном нивоу) (US EIA, 2021). Рекордан ниво производње је био 1999. и 2000. године када је Ирак произвео 2.5 милиона барела нафте и гаса на дневном нивоу, а након војне интервенције, производња је значајно опала. Међутим од 2006. године, производња се поново стабилизује уз константан раст, тако да је 2020. године, производња премашила пет милиона барела дневно (US EIA, 2021). Жеља Садама Хусеина да етаблира Ирак као респектабилну силу која може да утиче на снабдевање нафтом и политичким токовима у Заливу представљала је претњу по интересе САД (Duffield, 2012). Војна интервенција је управо зато иницирана, како би се „повратила ирачка нафтна поља америчким нафтним компанијама“ (Paul, 2003; Leach, 2006: према: Duffield, 2012).²⁷⁶

²⁷⁴ У српском језику у употреби је подједнака транскрипција „*Ba'ath*“ партије као „Баас“ и „Баат“. У овој дисертацији биће коришћени израз „Баат партија“ и „дебаатификација“ за означавање процеса раскида са дотадашњим режимом, али „басистички режим“, као придев за период владавине ове странке између 1979. и 2003. године.

²⁷⁵ Баат партија је снажно расла током осамдесетих година прошлог века када је бројала 25.000 чланова и чак 1,5 милиона кандидата за чланство широм Ирака (Devlin, 1991: 1406). Разлози за прикључење партији тицали су се остваривања бенефита попут запослења, приступа високом образовању, али и из страха од проглашења „грађанске нелојалности“ (1991: 1406). Као доминантна питања којима је Баат партија легитимизовала своју власт у Ираку, наводе се злоупотреба религије, идеологија национализма и екстремизма, перманентне политичке реформе и разни програми социјалних давања (Aydogan, 2020: 5).

²⁷⁶ Сличне ставове у вези са економском позадином Инвазије изнео је Винсент Фераро (*Vincent Ferraro*) који је навео да су САД и УК желеле да избегну санкције УН-а Ираку јер би то значило прекид уговора које су нафтне компаније Запада имале са Ираком. Због тога је циљ Инвазије на Ирак био „стабилизација међународног тржишта нафтом и осталим енергентима“ (Ferraro, 2003).

Проблеми у вези са снабдевањем нафтом на глобалном тржишту почели су деведесетих година прошлог века. Савет безбедности УН је 1990. усвојио Резолуцију бр. 661 којом је увео санкције на извоз привредних и војних производа из Ирака (UN SC Resolution 661, 1990). Годину дана касније, због тешке хуманитарне ситуације у Ираку која се огледала у дефициту хране и лекова, СБ УН је Резолуцијом 706 ублажио дејство Резолуције 661 и осталих којима је регулисан сет санкција против Ирака. Одредбама Резолуције 706, СБ УН је омогућио Ираку извоз нафте и осталих енергената у вредности од 1,6 милијарди америчких долара на тромесечном нивоу (UN SC Resolution 706, 1991: art. 1). Како је хуманитарна ситуација погоршавана, СБ УН је Резолуцијом 986 из 1995. основао Програм нафта за храну (енг. *Oil-for-food Program*), којим је омогућена својеврсна „трампа“ ирачких енергената за лекове, медицинска средства, храну и остала добра која су од значаја за свакодневни живот становништва Ирака (UN SC Resolution 986, 1995: art. 1). У новембру 2000. године, Садам Хусеин је, у намери да ослаби утицај САД на дешавања у Ираку, донео одлуку да у трговини нафтом напусти долар и пређе на евро. СБ УН је омогућио Ираку прву трансакцију у еврима у оквиру Програма нафта за храну крајем новембра, што је изазвало поремећаје на глобалном тржишту енергената (RFERL, 2000) и уједно могућ окидач „ратовања због петродолара“. Ратовање због петродолара (енг. *petrodollar warfare*) је синтагма коју је сковао Вилијам Кларк (*William Clark*) две године по окончању Инвазије на Ирак. У својој књизи „Рат због петродолара: нафта, Ирак и будућност долара“, Кларк образлаже тезу о наметнутој америчкој хегемонији која је подржана доларом као валутом којом се тргује на глобалном тржишту енергената. Имајући у виду да је већина земаља света увозно зависна од нафте и гаса, потражња за америчким доларима је константно на високом нивоу због потребе обезбеђивања несметане трговине. Таква ситуација која практично трајно одржава једну валуту, описана је као „рециклирање петродолара“, а њен први већи изазов било је увођење „петроеура“ од стране Садама Хусеина 2000. године (Clark, 2005). Ово је према Кларковим тврдњама представљало окидач за Инвазију против Ирака 2003. године (2005: 21).

Ирачки програм развоја ОМУ који је инициран средином седамдесетих година прошлог века представља други могући узрок војне интервенције. Почетни мотив за развој је био етаблирање Ирака као „силе средњег домета“ или као регионалне суперсиле (Baram, 2001: 25). У Ирачко-иранском рату који је трајао између 1980-1988, обе стране у сукобу су користиле хемијско оружје. Током 1984. Ирак је у неколико наврата употребио хемијско оружје против иранских цивила (Cordesman & Wagner, 1990; Baram, 2001) што међународна заједница није санкционисала ни на који начин. Штавише, Француска и тадашњи СССР су наставиле да снабдевају Ирак конвенционалним наоружањем (Baram, 2001). Ирак је у сукобу са Ираном користио хемијско оружје зарад „стицања тактичке војне предности на терену“ (Ali, 2001; Baram, 2001) и запретио да ће користити ОМУ као „допунско оружје“ током окупације Кувајта (Ali, 2001).

Трећа група узрока повезана је са етничком структуром Ирака, која је изузетно хетерогена што је представљало повод за многе вишедеценијске међуетничке и међурелигијске сукобе. Пројекат Географска истраживања рата (енг. *Geographical Research on War – GrowUP*) идентификује пет доминантних етничких и религијских група на простору Ирака – Асиријце, Курде, Туркмене, Шиите и Суните (GrowUP, 2021). Пројекат аргументује да су Сунити од средине шездесетих година XX века легитимизовали монополски положај у односу на остале етничке групе (GrowUP, 2021).²⁷⁷

²⁷⁷ Методолошким одлукама овог пројекта, извршена је дистинкција етничких група у оквиру државе као политичке јединице, према положају у односу на остале групе на: монополистичке, водеће партнере, партнере, повлашћене партнере, безмоћне и дискриминисане (GrowUP, 2020). Дистинкција је сачињена

Овакво стање је трајало до Инвазије 2003. године, када је монополски положај Сунитима опао на „партнерски“ (GrowUP, 2021). База описује Туркмене као „немоћну инфериорну“ групу у односу на остале у периоду након инвазије, док Шиитски Арапи преузимају „водећу партнерску“ улогу (GrowUP, 2021). Додатно, Курди су из „самоискључујуће“ групе до периода Инвазије, заузели положај „партнерске“ групе (GrowUP, 2021). Етничка структура није сама по себи представљала узрок војне интервенције на Ирак, али је улога појединих група и мањина значајно промењена у периоду након војне интервенције.

Последња, четврта група узрока тиче се потврђивања међународног положаја хегемона у ери униполарности, односно потврђивања његове позиције као респектабилне суперсиле. Преломну тачку у овом процесу представљали су терористички напади на САД из септембра 2001. године, којима је оспорен легитимитет (и континуитет) хегемоније САД. Због тога бројни аутори верују да су САД настојале да у годинама које су долазиле, потврде своју војну моћ и спремност да је употребе зарад демонстрирања остатку света да су способне да очувају глобални мир и безбедност (Wallerstein, 2003; Dodge, 2006; Lake, 2010; Miller, 2010; Butt, 2019). Због специфичних разлога којима је оправдан повод за напад на Ирак, развијена је теза о природи инвазије на Ирак као тзв. „перформативном рату“ (Butt, 2019) који не описује међудржавни оружани сукоб као спор на билатералном, дијадичком нивоу, већ као жељу хегемона да убеди остале посматраче у међународном систему да је способан да врши своју функцију и поред евидентне угрожености његове позиције (2019: 3).

Слично становиште може се пронаћи и у раније објављеној студији Дејвида Лејка, који је, сублимирајући различита објашњења инвазије на Ирак, заговарао адекватност експланаторног потенцијала теорије рационалног избора. Прелиминарно објашњење ове америчке интервенције, тиче се жеље Бушове администрације за „самодоказивањем“ и демонстрацијом да САД могу да користе војну силу зарад постизања својих циљева (2010: 17). Међутим, Лејк одбацује овакво прелиминарно теоријско одређење узрока интервенције наглашавајући да се вољна компонента Бушове администрације и жеља за доказивањем не могу сматрати валидним разлогом који може на теоријском нивоу адекватно и целовито објаснити инвазију (2010: 17). Он последично идентификује многе факторе рационалног избора (фаворизујући стицање геополитичке предности коме даје епитет „најважнијег“), а који чине заокружен теоријски постулат рационалног избора.²⁷⁸

Мултилатерални надзор над „ирачком кризом“

Смештање ирачке кризе у контекст претње по међународну безбедност интензивиранио је након осмогодишњег Ирачко–иранског сукоба који је почео 1980. године. Ирачка окупација Кувајта и низ догађаја који су се одиграли током деведесетих година, етаблирали су ирачку кризу као растућу претњу по међународни мир и стабилност. Улога Уједињених нација у решавању ирачке кризе нарочито је била изражена активношћу Савета безбедности. У последњој деценији XX века, СБ УН је усвојио бројне резолуције којима је настојао да регулише питања нарушавања безбедности од стране Ирака и његовог положаја у региону Блиског Истока.

на интервалној скали почев од најповлашћенијег положаја у друштву до изразито неповољног (дискриминишућег) положаја.

²⁷⁸ Осим стицања геополитичке предности, Дејвид Лејк наводи и трошкове рата (економске добитке), негативан утицај на репутацију и позицију САД у случају одлагања инвазије (2010: 20), трошкове реконструкције постконфликтног Ирака (2010: 34) и унутрашњу политику, као варијаблу која се надовезује на постулате теорије селектората и уједно демократског мира (2010: 40).

Највећи број резолуција (660, 661, 678, 686, 687, 688, 692, 778, 833, 899, 949, 1051, 1060, 1284, 1269 и 1441) односио се на дефинисање односа Ирака са Кувајтом, након ирачке окупације Кувајта 1990. године, као и надзора над наводним ирачким активностима у погледу развоја ОМУ. Још у априлу 1991. године, Савет безбедности је Резолуцијом 687 основао Специјалну Комисију Уједињених нација за Ирак чији је задатак био вршење увида у ирачке биолошке, хемијске и ракетне способности, заснованих на ирачким декларацијама и одређивању додатних локација од стране саме Комисије (UN SC 687, 1991: art.9 b-I). Резолуцијом је позван и Генерални секретар УН-а да заједно са Комисијом развије план за будући мониторинг и верификацију поштовања одредби од стране Ирака (1991: art.9 b-III). Резолуција 687 је настала као производ међународног одговора на Ирачку окупацију Кувајта, односно на последице Заливског рата којима је коалиција предвођена САД повратила сувереност Кувајту. Додатно, она је представљала један од првих мултилатералних аката којима је „озваничен“ међународни надзор над наводном производњом биолошког, нуклеарног, хемијског и радиолошког оружја од стране Ирака. Неколико година касније (током 1999) Савет безбедности је усвојио Резолуцију 1284, којом је основана Комисија УН за надзор, верификацију и инспекцију – UNMOVIC (енг. *The United Nations Monitoring, Verification and Inspection Commission*), на чијем се челу налазио шведски дипломата Ханс Бликс (*Hans Blix*) у функцији њеног Председавајућег (UN SC 1284, 1999).

Ова комисија је заменила дотадашњу Специјалну комисију именовану у складу са Резолуцијом СБ УН број 687 из 1991. године, задржавајући већи део мандата претходне. Ирак је Резолуцијом позван да омогући тимовима Комисије „непосредан, безусловни и неограничени приступ свим областима, објектима, опреми, евиденцијама и превозним средствима“ зарад вршења инспекције у складу са њеним мандатом (UN SC 1284, 1999: art. 4). Додатно, Ирак је био обавезан и на сарадњу у погледу уступања службеника и лица која су у надлежности ирачке владе за интервјуе и истраге од стране UNMOVIC-а (1999: art. 4). Почев од 1. јуна 2000. године, Комисија је Савету безбедности доставила укупно тридесет кварталних извештаја, укључујући финални којим је анализиран укупан учинак Комисије, а који је поднет Савету безбедности у мају 2007. године (UNMOVIC, 2007). Током 2000. године, UNMOVIC је доставио три извештаја Савету безбедности УН. Активности су биле усмерене према конституисању шеснаесточланог Колегијума комесара, који се осим представника овог тела, састојао и од изасланика Међународне агенције за атомску енергију (енг. *IAEA*) и Организације за забрану хемијског оружја (енг. *OPCW*). Извештаји указују да је током 2000. године активност ове Комисије била усмерена на ангажман стручњака и инспектора који би на терену проверавали тврдње о поседовању ОМУ од стране Ирака (UNMOVIC, 2000). Комисија је, осим седишта у Њујорку, током прве године свог рада основала и канцеларију у Бахреину и спровела опсежне обуке за будуће теренске инспекторе (UNMOVIC, 2000: art. 11).

Почетком 2001. године, Ирак још увек није прихватио Резолуцију СБ УН бр. 1284 којом је ова Комисија основана, а самим тим и њен теренски ангажман (UNMOVIC, 2001: art. 1), због чега јој је практичан рад на терену био онемогућен. У фебруару 2001. године, Комисија је запослила 44 експерта (у ужем експертском саставу) из десет држава чланица УН-а (2001: art. 1) и наставила са спровођењем обука свог тима (2001: art. 15). У петом кварталном извештају, Комисија је као најзначајнији резултат свог рада навела изразу Приручника за своје запослене експерте, којим су дефинисане стандардне оперативне процедуре, али и међународноправно регулисање њихових задатака и мандата током будућих инспекција у Ираку (UNMOVIC 2001: art. 11).

У другој половини године, Комисија се и даље суочавала са одбијањем Ирака да дозволи инспекцију на својој територији, па се посветила анализи материјала који није продукт директне теренске инспекције (UNMOVIC 2001: art. 5). У шестом извештају, Комисија је навела да је као изворе података користила отворене изворе података у вези са ОМУ у Ираку, затим од материјала који су постајали јавно доступни светској јавности, као и од влада националних држава које су јој уступале информације у вези са овим питањем (2001: art. 5). Зарад спровођења надзора у одсуству могућности теренске инспекције, Комисија је креирала и редовно ажурирала базу података и анализирала ирачки програм за производњу ОМУ (2001: art. 10), а база је садржала и преко 13.000 снимака из ваздуха и преко милион докумената (2001: art. 10). До краја 2001. Комисија је упослила и обучила 180 експерата (2001: art. 3) и још увек се суочавала са одбијањем Ирака да прихвати експерте Комисије на својој територији. У деветом извештају Савету безбедности, Комисија је навела да је „отворена могућност и спремност Ирака да омогући рад њених експерата на терену“ (UNMOVIC, 2002). Писмом од 16. септембра 2002. године, ирачки министар спољних послова Наџи Сабри (*Naji Sabri*) обавестио је Генералног секретара УН-а о спремности Владе Ирака да прихвати имплементацију резолуција СБ УН и дозволи „безусловни повратак инспектора УН-а у Ирак“ (Sabri, 2002). Имајући у виду вишегодишње одбијање сарадње са Комисијом, као и коначну спремност да омогући њен рад на терену, Савет безбедности је 8. новембра 2002. године усвојио Резолуцију 1441 којом је осудио ирачко кршење облигација проистеклих из свих резолуција овог тела (2002: art. 1) и пружио Ираку „последњу шансу да усагласи своју политику са обавезним разоружањем“ (2002: art. 2), тако што ће омогућити рад Комисије и Међународне агенције за атомску енергију најкасније 30 дана од дана усвајања Резолуције (2002: art. 3).

Усвајање ове резолуције није значило још једну уобичајену дипломатску осуду Ирака; напротив, њоме је Ирак означен као држава која на еклатантан начин крши међународноправне норме, као и ауторитет СБ УН.²⁷⁹ Због тога је поједини аутори узимају као фактичко правно покриће за легитимизацију употребе војне силе (Richardson, 2003; Byers, 2004; Marfleet, 2005). Средином новембра, председавајући Комисијом, Ханс Бликс је први пут посетио Ирак и крајем месеца известио СБ УН да је „Ирак спреман да сарађује по већини питања о својим програмима наоружања“, као и да су UNMOVIC и Међународна агенција за атомску енергију већ послале своје експерте на терен, у складу са Резолуцијом 1441 (Blix, 2002). Први део експерата (њих 11) послат је у Ирак 25. новембра (UNMOVIC 2002: art. 13), а до краја 2002. године, број експерата обучених за рад на терену порастао је на 267, док је у седишту Комисије било запослено 76 особа (2002: art. 15).

Ирак је, реагујући на оптужбе УН-а и Запада, 7. децембра 2002. године, доставио опсежну документацију заједно са „декларацијом о непоседовању ОМУ“, која се у каснијим општењима називала „Ирачка декларација“. Комисија је замерила Ираку на огромној опсежности достављене документације (чак 12.000 страна) и оптужила га за намерну опструкцију процеса инспекције (UNMOVIC, 2002). Амерички Стејт департмент је такође реаговао крајем године на Ирачку декларацију, наводећи тзв. „илустративне примере којима је Ирак пропустио да изврши адекватно обавештавање СБ УН“ (Department of State, 2002). У саопштењу се наводи да је у свим случајевима (нуклеарног, ракетног и хемијског) наоружања, Ирак намерно направио материјалне грешке у својој декларацији јер је у свим случајевима „умањено приказао цифре које су дискрепантне у односу на „реално стање на терену“ (2002).

²⁷⁹ У обраћању пред Саветом безбедности, Колин Пауел је негирао да је Резолуција 1441 састављена зарад иницирања рата. Он ју је описао као „начин очувања мира кроз давање последње понуде Ираку“ (Powell, 2003).

Стејт департмент ни у једном случају не наводи доказе за постојање ОМУ нити било који други доказ који упућује на развој истог. Аргументација САД се базирала на постојању беспилотних летелица као и развоја ракетног наоружања, што у тренутку издавања овог саопштења није било забрањено међународноправним нормама. Ханс Бликс је у својству председавајућег Комисије у два наврата поново посетио Ирак током јануара и фебруара 2003. године. Извештај сачињен након тих посета (извешај Комисије од 28. фебруара) говори да су инспектори УН-а током прва два месеца у Ираку посетили преко 350 локација без најаве и узорковали више од 200 хемијских и 100 биолошких узорака (UNMOVIC, 2003: art. 14), који ни у једном случају нису потврдили оптужбе да се ради о „програмима за наоружавање“ (UNMOVIC 2003, art. 14). Додатно, спровели су 28 интервјуа са ирачким званичницима (UNMOVIC, 2003: art. 27), чији исходи такође нису представљали доказ о постојању намере режима Садама Хусеина за развојем ОМУ. У последњем извештају који је обухватио период пре почетка Инвазије (достављен 30. маја 2003. године), Комисија наводи да је спровела укупно 731 инспекцију на 411 места, од којих је 88 нових (UNMOVIC, 2003: art. 17).

5.3.2 Легитимизација војне интервенције на Ирак 2003.

Претходно идентификовани узроци интервенције на Ирак се не могу поистоветити са непосредним поводом за иницирање напада у марту 2003. године. Као интервенишући актер, САД су декларисале три непосредна разлога за интервенисање: поседовање и развој ОМУ, рушење постојећег режима Садама Хусеина и промоцију људских права и демократије у Ираку (Bush, 2003).

Поред ова три разлога за непосредно легитимизовање интервенције, могу се идентификовати и додатни, попут кажњавања за спонзорисање тероризма од стране Садамовог режима (Korhonen, 2003; Jabbra, 2006), уклањања претњи по безбедност Израела (Mearsheimer & Walt, 2006), непосредних корпоративних интереса у сфери енергената, а нарочито нафте (Klare, 2003; Luciani, 2005; Butt, 2019), промоције хегемоније САД на Блиском Истоку (Paulus, 2003; Amin, 2014) и трансформације региона који је у том тренутку представљао жариште сукоба са претњом даље ескалације. Сва три главна аргумента којима је оправдавана војна акција против Ирака, сажета су у званичним говорима и актима Бушове администрације.

У говору пред Генералном скупштином Уједињених нација у септембру 2002. године, Џорџ Буш се осврнуо на све до тада усвојене резолуције Савета безбедности, нагласивши да у случају даљег непоштовања одлука СБ УН „свет мора окривити Ирак“ (Bush, 2002). Неспровођење одлука СБ УН од стране Ирака резултираће „акцијом“ како ју је тадашњи председник назвао и означио пад легитимитета и моћи ирачког режима (Bush, 2002). У обраћању нацији 7. октобра 2002. године, он је означио тадашњи ирачки режим „озбиљном претњом међународном миру и америчкој одлучности да води свет у супротстављању тој претњи“ (Bush, 2002). Занимљиво је да је Буш означио Ирак као дистинктивни пример режима „вођеног од стране тиранина“ (Bush, 2002), који поседује ОМУ и „спремност да га употреби на најбруталнији начин, коришћењем летелица за распршивање хемијских агенаса“ (Bush, 2002).

Академско „оправдавање“ намере за интервенцијом због поседовања и развоја ОМУ такође није изостало (Schmidt & Williams, 2008; Amin, 2014), а нешто екстремнији случајеви у којима се овај узрок проблематизује као „језгро“ разлога за напад, такође су препознати у литератури већ током 2003. године (Klare, 2003; Paulus, 2003; Daalder & Lindsay, 2003). Додатном претњом коју треба сузбити, Буш је означио и поседовање балистичких пројектила, којим би Ирак могао да „угрози безбедност Саудијске Арабије, Израела, Турске и других држава у региону у ком живи и ради 135.000 америчких држављана“ (Bush, 2002).

Секуритизујућем тону допринео је и део говора у ком амерички председник износи тврдњу према којој је „ирачки диктатор (прим.аут. Садам Хусеин) Стаљинов студент, који користи убиство као средство терора и контроле, у свом кабинету, у својој војсци, па чак и у својој породици“ (Bush, 2002).²⁸⁰ На међународнополитичком нивоу, легитимизовање интервенције одвијало се пред Саветом безбедности УН, при чему је као упечатљив остао говор Колина Пауела, којим је настојао да убеди чланице овог тела да дају сагласност за војну интервенцију. Чињеницу о неуспелој мисији истражитеља УН-а у Ираку, Пауел је пред СБ УН представио као „намерно сакривање постројења и складишта ОМУ од стране ирачког режима (Powell, 2003), што је према његовим речима „само један од делова политике избегавања која датира дванаест година уназад још од окупације Кувајта“ (Powell, 2002).²⁸¹ Наставивши да оптужује тадашњи ирачки режим, Пауел је тврдио да је званични Ирак на многим нивоима пратио инспекторе, не да би сарађивао са њима, већ да би их „уходио, шпијунирао и задржавао да раде свој посао“ (Powell, 2002). Ирак није испунио своје обавезе предвиђене Резолуцијом 1441, које су обавезале ову државу да пружи потпуну листу научника који су повезани са развојем ОМУ. Таква листа била је застарела и садржала је свега пет стотина имена упркос чињеници да је УНСКОМ (UNSCOM) раније доставио листу са око 3.500 имена (Powell, 2003). Оно што је UNMOVIC у свом извештају од 30. маја изнео, у дубокој је супротности са чињеницама које је представио Пауел у Савету безбедности.

Извештавајући Савет безбедности, месец дана пре него што је иницирана војна интервенција, председавајући Комисије – Бликс, оповргнуо је тачност обавештајних података које је Пауел изнео. Наиме, Бликс је оповргао тврдње о намерном склањању материјала и оружја од стране званичног Ирака које је према Пауеловим тврдњама било „масовно“ (Blix, 2003). Он је указао да је Комисија од многобројних реализованих инспекција, утврдила да се у само једном случају радило о делимичном склањању војне опреме (Blix, 2003). Према његовим речима, највећи проблем стварања неповерења према Ираку била су питања скривања антракса, нервнoг гаса и ракета далеког домета који су забрањени сходно Резолуцији 687 (Blix, 2003). Председавајући Комисије је своје излагање закључио тврдњом да до тог тренутка „нису пронађени чврсти докази који би указивали на масовну производњу и/или поседовање ОМУ“ (Blix, 2003). Иако је тврдио да је „свака његова изјава подржана снажним доказима, чињеницама и закључцима базираним на обавештајним подацима“ (Powell, 2003) Колин Пауел је у годинама након Инвазије признао да је такав говор био лажан, односно да је био базиран на „пропустима обавештајне заједнице“ (Powell, 2016). Он је у више наврата своју аргументацију коју је представио Савету безбедности окарактерисао као „мрљу своје каријере“ и „наметнути говор са којим се није слагао“ (Powell, 2016).

Председник Џорџ Буш се 17. марта обратио нацији и дао ултиматум од два дана ирачком лидеру Садаму Хусеину (и његовим синовима) да напусте земљу (Bush, 2003). Он је као један од аргумената навео и услов којим је окончан Заливски рат 1991. године, којим се Ирак обавезао на смањење и коначно обустављање производње оружја за масовно уништење.

²⁸⁰ У прилог тези о „успешном секуритизовању“ разлога за војни ангажман у Ираку, говоре и подаци о подршци Инвазији од стране америчке јавности. Резултати „Галупових“ анкета спроведених током 2003. године показују да је у јануару подршка јавног мњења војној интервенцији у Ираку била на нивоу од 53%, док је током Инвазије проценат подршке растао на 67% почетком и 73% крајем априла (Gallup, 2003). У истој анкети, спроведеној почетком априла, чак 75% испитаних изјавило је да верује да ће САД остварити војну победу на терену (Gallup, 2003). Подршка Инвазији и уопште војном присуству Оружаних снага САД у Ираку, није јењавала ни у годинама након Инвазије. Процењује се да је стабилна подршка јавног мњења Бушовој администрацији трајала све до краја 2003. године (Newport, 2003).

²⁸¹ Осим развоја ОМУ, Пауел је оптужио Ирак за десетогодишњу производњу беспилотних летелица којима би се „вршило распршивање хемијског и биолошког оружја“ (Powell, 2003).

Говор од 17. марта је у значајној мери ставио проблем Ирака на врх безбедносне агенде САД, што је по његовом садржају представљало кулминацију дугорочнијег процеса секуритизације овог питања.²⁸² Аргументација која иде у прилог изнесеној тези, базирана је на садржају говорног акта којим се указује на страшне злочине које су учинили диктатори током XX века на које свет није реаговао (Bush, 2003). Таква политика заташкавања „развоја терора базираног на биолошком, хемијском и нуклеарном оружју“, према тврдњи Буша, „у XXI веку довела би до уништења какав свет никада није видео раније“, због чега је зарад глобалне безбедности било потребно да Садам Хусеин буде свргнут с власти (Bush, 2003).

Буш је окарактерисао (у том тренутку) могућу интервенцију као борбу против „човека који влада супротно законима, а не као борбу усмерену против ирачког народа“ (Bush, 2003). Додатно обећање Буша да ће „сломити апаратус терора и помоћи у изградњи новог, просперитетног и слободног Ирака“ остало је неразјашњено до краја (Bush, 2003). Коначно, означавање тадашњег лидера Ирака као „тиранина“ и констатација да је „за њега прекасно да остане на власти“, значила је готово сигурну војну интервенцију, па се у том домену овај говор може сматрати својеврсном формом алиби наступа. Обраћајући се нацији, дан пре почетка војне интервенције, председник Буш је тврдио да се у овом конфликту „Америка суочава са непријатељем који нема обзира за конвенције које се тичу рата или било каквих правила морала“ (Bush, 2003).

Начин на који је војна интервенција против Ирака легитимизирана је критикован и од стране академских аутора. Упркос чињеници да постојање ОМУ није никада утврђено, Миршајмер је у својој књизи „Истина о лагању у међународној политици“ (Mearsheimer, 2013) тврдио да је ОМУ „и даље служило као главни аргумент за окупацију Ирака“ чак и након војне интервенције (2013:9). Ирак и ОМУ су класичан пример скривања истине у међународним односима које Миршајмер идентификује као „нормално“ у односима међу државама. Лидери су, према ставу овог аутора „ принуђени да понекад лажу како би заштитили стратешке интересе стране коју представљају“ (Mearsheimer, 2013: 13). И док су остали наведени разлози у великој мери тематизовани у научној и стручној литератури, подршка тероризму од стране Садама Хусеина као сегмента *casus belli* једноставно је маргинализована. У односу на ОМУ, питање пружања подршке тероризму није заузимало централну важност јер није произвело реторичку вредност која је била потребна администрацији зарад оправдавања рата (Butt, 2014).

Правна питања у оквиру унутарполитичког система САД која се тичу употребе силе против Ирака су такође од значаја за ову анализу. Непосредно пре иницирања војне интервенције на Авганистан, главни правни саветник председника САД у одговору на упит Беле куће о легалитету и могућности за употребу оружаних снага изван територије САД, одговоривши потврдно, позвао се на Резолуцију о ратним овлашћењима из 1973. године. Овај акт признаје председнику САД конститутивно право као главнокомандујућег оружаним снагама САД да их употреби у случају рата (93rd US Congress, 1973: sec. 2c). Међутим, такво право председнику је признао само у случају објаве рата САД, у случају када Конгрес изгласа тзв. статутарно одобрење или у случају ванредне кризе која је створена нападом на САД, њене територије или на њене оружане снаге (1973: sec 2c). Амерички Конгрес је 16. октобра 2002. године усвојио Резолуцију којом ауторизује председника да упоби оружану силу против Ирака.

²⁸² Имајући у виду предмет и истраживачке циљеве ове дисертације, аутор се неће детаљније упуштати у теоријску анализу секуритизације ове војне интервенције, али подвлачи њен огроман значај у оправдању иницирања једностране употребе силе у међународним односима на примеру војне интервенције у Ираку. За секуритизацију оправдавања Инвазије на Ирак и уопште конструисање „ирачке кризе“, видети подробније у: Roe, 2008; Vultee, 2010, Donnelly, 2013.

Управо је њоме пружена неопходна сагласност председнику да употреби оружану силу изван територије САД, што је један од три модалитета којима се допушта оваква одлука председнику САД, сагласно Резолуцији о ратним овлашћењима. Резолуција о ауторизацији за употребу силе против Ирака, констатује да је Ирак годинама „флагрантно кршио одредбе мировних споразума и резолуција Уједињених нација“ (US Congress, 2002), те да представља претњу по националну безбедност САД (US Congress, 2002).

Овај акт је пружио подршку и дискреционо право Бушу да употреби војну силу против Ирака зарад очувања националне безбедности САД од угрожавања која долазе из Ирака (2002: Sec. 3a) и зарад „примене свих релевантних резолуција СБ УН које се односе на Ирак“ (2002: sec. 3b). Промулгујући ову резолуцију, председник Буш је изјавио да „Америка сада говори једним гласом против терора, и нарушавања мира и безбедности од стране Ирака“ (Weed, 2015: 40). Позивање на одредбу Резолуције о ратним овлашћењима из 1973. године и давањем статуторне ауторизације за употребу војне силе у Ираку, представљало је класичан пример имплементације Резолуције о ратним овлашћењима (Weed, 2015: 40).

5.3.3 Ток интервенције, актери и непосредни исходи

Буш је 19. марта 2003. године, саопштио јавности да ће у складу са његовом командом, САД почети напад на Ирак зарад „разоружања Ирака, ослобађања његовог народа и одбране света од озбиљне опасности“ (Bush, 2003). Буш је нагласивши да би „кампања на простору Ирака могла потрајати дуже“, рекао да „помагање Ирачанима да остваре уједињену, стабилну и слободну земљу изискује сталну америчку посвећеност“ (Bush, 2003). Као што је истакнуто у претходне две студије, ово истраживање не залази у оперативно–тактичке садржаје војне интервенције ни за једну од три студије случаја.²⁸³ Уместо тога, систематично и детаљно су описане круцијалне борбе и ток интервенције, заједно са детаљним подацима о актерима и свим припадајућим својствима класичног оружаног конфликта, што ће хронолошки бити приказано у наставку. Војна интервенција спроведена 2003. године под називом „Ирачка слобода“, у Ираку се често назива и „Инвазијом на Ирак“.²⁸⁴

²⁸³ Квалитет, врста и обим наоружања који је коришћен током Инвазије на Ирак, није обимније тематизован у академској литератури. О детаљним техничким својствима наоружања које је коришћено током интервенције на Ирак од стране Коалиције, као и од стране тадашњих оружаных снага Ирака видети више у: Townsend, 2003.

²⁸⁴ Мада се синтагме „рат у Ираку“, „инвазија на Ирак“, „ирачки конфликт“, „војна интервенција у Ираку“, често користе готово синонимно, зарад изнијансираног термиолошког одређења потребно је упутити на њихову дистинкцију. Војна интервенција у Ираку је синтагма којом се, уско научно, означава било који војни ангажман иностраних оружаных снага на територији Ирака. Овакво одређење јесте најуже имајући у виду да испуњава јасно одређене елементе дефиниције војних интервенција. Под „војном интервенцијом у Ираку“ у академском (али и ширем свакодневном политичком општењу) реферише се на интервенцију из 2003. године, што није најпрецизније одређење. Синтагмом „инвазија на Ирак“ означава се управо војна интервенција спроведена крајем марта и током априла 2003. године од стране „коалиције вољних“ предвођене САД. Рат у Ираку је синтагма која обухвата шири временски домен од трајања Инвазије. Њоме се означава период од иницирања војне интервенције 20. марта 2003. године до 18. децембра 2011. године, када су оружане снаге САД повучене из Ирака. Коначно, ирачки конфликт јесте општа синтагма која означава сваку врсту сукоба која се од Заливског рата до данас дешава на простору Ирака.

Отпочета је 20. марта и окончана након 44 дана – 1. маја исте године. Њен војни циљ је било копнено освајање главног града – Багдада, који се налази у централном делу државе. Интервенција на Ирак спроведена је употребом сва три вида (ваздушних, копнених и поморских) оружаних снага држава чланица „коалиције вољних“. Тадашња америчка администрација је веровала да ће трупе на терену уживати подршку локалног становништва због војне силе чија је мисија „ослобађајућа“, па је било могуће извести и копнену инвазију. То је у једном од својих говора потврдио неколико дана пре почетак војних операција, тадашњи амерички потпредседник, Дик Чејни (*Dick Cheney*). Он је рекао да „су се ствари унутар Ирака толико лоше развиле“ да, са становишта ирачког народа, његово уверење је било да ће „војници коалиције бити дочекани као ослободиоци“ (Reuters, 2007).

5.3.3.1 Интервенишући актер: стварање Коалиције вољних

Интервенишући актер у случају војне интервенције на Ирак била је такозвана „коалиција вољних“ предвођена САД. Јединствена подршка тадашњих чланица НАТО алијансе је изостала имајући у виду да неке од њих нису пружиле подршку САД војном ангажману по питању Ирака. Стога је у свакодневном политичком општењу већ и пре иницирања инвазије, скован термин „коалиција вољних“ (енг. *the Coalition of Willing*), за означавање свих држава које су биле на страни САД у овом сукобу (Табела 23), о чему ће више детаља бити у наставку. Овај термин је узбуро постао прихваћен и у оквирима академске тематизације војне интервенције на Ирак. Коалицију вољних чиниле су државе које су биле спремне да на добровољној бази учествују у „глобалној борби против тероризма“ (White House, 2003). Њено формирање није текло глатко, што се најбоље може видети кроз „Писмо осморице“²⁸⁵ којим су шефови држава и/или влада европских земаља, у јануару 2003. године, позвали на јединство САД и Европе и укључивање других држава у супротстављање „тиранији режима Садама Хусеина“ (BBC, 2003).

Међутим, упркос снажном заговарању САД, ово писмо није убедило остале европске државе да приступе коалицији. Штавише, само је појачало опонирање војном ангажману у Ираку (Newnham, 2008; Dettke, 2018). Прикључивање малих и микродржава коалицији, попут Палауа, Соломонских Острва, Ел Салвадора и других, више је било мотивисано економским и политичким интересима, о чему је у значајној мери дискутовано у оквиру академске заједнице (Hinnebusch, 2006; Newnham, 2008; Anders, 2010), него стварном залагању за рушење Хусеиновог режима, уништењу ОМУ или борби за људска права. Додатно, у великој мери је аргументован став да су многе чланице коалиције заправо биле уцењене економским санкцијама од стране САД, што је само појачавало број ироничних надимака којима су означавали коалицију као „коалицију присиљених“ (Anderson et al., 2003), коалицију „угњетаваних и уцењених“ (Newnham, 2008) или коалицију „вољних, али немоћних“ (Milbank, 2003). Веза између САД и УК и малих (војно слабих) држава чланица коалиције (попут Соломонских Острва) била је базирана на економским и трговинским односима подређености, а не класичног војног савеза (Newnham, 2008).

Стивен Карни је одређује као формацију „више држава чији су циљеви различити, али у већем броју ситуација усмерени на јединствени случај у оквиру обрасца ужег интереса“ (Carney, 2011: 2). Међутим, проблем са овом *ad hoc* коалицијом се није огледао само у одсуству кохезивног елемента који карактерише систем колективне одбране, већ у чињеници да је коалиција била изузетно хетерогена по већини критеријума – војној

²⁸⁵ Писмо су потписали лидери Данске, Италије, Мађарске, Пољске, Португала, Уједињеног Краљевства, Чешке и Шпаније. У тренутку потписивања, све државе су биле чланице НАТО, али Мађарска, Пољска и Чешка још увек нису пуноправно приступиле Европској унији.

снази, економској моћи, спремности за учешће на терену и географској дислоцираности њених „чланица“. Додатном слабљењу угледа и интегритета коалиције, допринеле су и државе које су чак и негирале да су њен део.²⁸⁶ Међутим ово питање остало је на маргинама академских дебата о рату у Ираку, које га тек спорадично проблематизују (Carney, 2011; Holland, 2014; Mello, 2015). Од иницијалних 48 чланица Коалиције, пет држава су у том тренутку имале мање од пола милиона становника и као такве нису индексиране у релевантним базама података које третирају тип политичког режима.²⁸⁷ Од 43 индексиране државе, према подацима базе *Polity V*, само њих 19 је током 2003. године имало консолидовану демократију као тип политичког режима (9 или 10 на скали између -10 и +10), док је 12 имало нешто лошији ниво демократије, но ипак у домену демократског (Marshall, 2020). Авганистан и Соломонска Острва су током Инвазије на Ирак имале политички *interregnum*, односно одсуство ефикасних чинилаца власти на бази којих би се могло просудити о типу политичког режима у овим државама. Према подацима базе *Polity V*, чак шест држава (Кувајт, Азербејџан, Узбекистан, Уганда, Сингапур и Еритреја) су током 2003. године биле аутократије (Marshall, 2020), док су четири државе имале анократски тип политичког режима (Етиопија, Грузија, Руанда и Ангола) (Marshall, 2020).

Међутим, неспорно је да су водеће државе, нарочито оне чије су трупе биле на терену, у тренутку Инвазије биле демократске (САД, Велика Британија, Канада, Аустралија, Пољска). Додатно, укупан *Polity V* скор за целу коалицију (за календарску 2003) износио је 6, што ју је квалификовало у демократске, према методологији ове базе података.²⁸⁸ Оваква емпиријска чињеница третирана је (истина у врло ограниченом домену) као идентитетска конструкција другости – „ми-они“, од стране демократске коалиције вољних (Holland, 2014). Не само да су водеће државе коалиције дефинисале „одсуство демократских вредности“ код „других“, већ је такво одсуство у додатној мери приказано као претња демократским вредностима сопства, односно водећих држава коалиције. Управо у овим конструкцијама, Џек Холанд (*Jack Holland*) види постојање политичких импликација када је у питању глобални рат против тероризма (2014: 27) у оквиру ког је и иницирана и спроведена војна интервенција у Ираку. У саопштењу Беле куће издатом неколико дана по почетку Инвазије, саопштен је списак од 48 земаља које су чиниле ову коалицију (White House, 2020).²⁸⁹ Изношењем информација да су коалицију сачињавале државе чија укупна популација броји више од 1,2 милијарде становника света, свих „раса и главних религија“ са свих континената (White House, 2020), Бела кућа је настојала да прикрије одсуство два кључна европска партнера – Немачке и Француске, као и осталих важних европских држава попут Аустрије, Белгије, Шведске и Грчке.

Одбијање учешћа Немачке у рату у Ираку, углавном је тематизовано као прекретница у односима са САД (Longhurst, 2004; Dettke, 2009; Dettke, 2018), што је према готово консензуалном ставу академске заједнице допринело да ера униполарне организације међународног система доживи свој врхунац током 2003. године (Kilibarda, 2008: 231).²⁹⁰

²⁸⁶ Костарика је, након објављивања списка држава које ће учествовати или подржати Инвазију, захтевала да се изопшти са овог списка (Holland, 2014).

²⁸⁷ Неподударујући подаци у вези са коначним саставом Коалиције проистичу из фазног и постепеног формирања коалиције, па отуда и различити бројеви држава фигурирају у изворима података. Оваква одступања су, међутим, веома незнатна.

²⁸⁸ За детаљније објашњење методологије Пројекта Полити 5, видети више у Другом поглављу ове дисертације.

²⁸⁹ Стејт департмент и Сенат САД су у одвојеним изјавама, објавили различите цифре од Беле куће.

²⁹⁰ О овоме ће више бити дискутовано у Петом поглављу ове дисертације.

Допринос већине припадника коалиције заправо није био војног карактера и варирао је од учешћа тимова чија је специјалност одговор на биолошке и хемијске претње подршке у обавештајним и логистичким питањима, затим пружање хуманитарне помоћи, давање дозвола за прелете војних ваздухоплова и на крају, акламативне политичке подршке инвазији (White House, 2020). Холанд и Карни илуструју учешће Румуније на терену кроз војно-обавештајни рад, Јужне Кореје кроз цивилно-војну сарадњу, док су припадници оружаних снага Казахстана учествовали у отклањању експлозивних убојних средстава (Carney, 2011: 4).

Током Инвазије су у оружаним борбама војно учествовали контингенти Оружаних снага САД, Уједињеног Краљевства, Аустралије и Пољске. Неубедљиви разлози којима је легитимизована војна акција, као и одсуство резолуције Савета безбедности УН-а којим би била допуштена употреба силе, значајно су смањили број држава које су уз САД и Уједињено Краљевство учествовале у овој војној интервенцији. Међутим чак је и учешће једне од четири чланице коалиције – Пољске у Ираку било окарактерисано као „најкотроверзније остварење њене безбедносне политике у последњој деценији“ (The National Security Strategy of the Republic of Poland, 2003), а мотиви за ангажман виђени су у водећој суперсили (САД) која је тада била „главни НАТО партнер Пољске и гарант њене безбедности“ (The National Security Strategy of the Republic of Poland, 2003).²⁹¹ Након окончања Инвазије, учешће Пољске у Снагама за стабилизацију Ирака било је релативно бројно.²⁹² Процењује се да је у периоду између 31. јула и краја 2003. године на територији Ирака било 2.350 пољских војника (Wągrowska, 2004), док је од јануара 2004. у другој ротацији учествовало 2.440 војника (Wągrowska, 2004). Институционални подаци у погледу учешћа контингената САД у Ираку не постоје, већ су они или посредно приказани од стране појединих аутора (Bonds et al., 2010; Baiocchi, 2013), док су се бројем жртава поред академских (Goldberg, 2010) бавиле невладине и међународне организације. За САД се наводе подаци о броју војника који варирају између 109.000 (Carter, 2005) и 424.000 (Corderoy & Perkins, 2014).

Чак 40.000 војника је провело на терену преко годину дана, а у периоду између 2001. и 2011. године, у Ираку и Авганистану, просечно време ангажмана америчких војника било је између 6 и 12 месеци (Baiocchi, 2013). Што се тиче контингената осталих чланова коалиције, број британских војника током Инвазије процењен је на 45.000, док је аустралијских војника било 2.000 (Daalder & Lindsay, 2003). Почетком јула 2003. године, Џорџ Буш је изјавио да је у том тренутку на простору Ирака било стационарирано око 230.000 америчких војника (White House, 2003: према: Daalder & Lindsay, 2003: 150). Осим САД, током 2006. године, још 21 држава је учествовала са војним контингентима у оквиру коалиционих снага у Ираку (Global Security, 2021). У периоду до 2008. године, већина чланица коалиције потпуно је повукла своје војнике, а 2008. године је укупно било 7.565 војника коалиционих снага (без САД), од којих највише британских (4.000), пољских (900) и јужнокорејских (650), што се сматрало непотребним ангажманом у условима релативног мира у Ираку (Coalition Numbers, 2021).

²⁹¹ Питање ангажмана оружаних снага Пољске у Ираку, заузима централно место у њеној Националној стратегији безбедности из јула 2003. године. Ангажман Пољске у Ираку окарактерисан је као изражавање спремности за „одговорну међународну улогу Пољске“, што последично „побољшава њену позицију на међународном плану и утиче на престиж и имиџ Републике Пољске у свету, као релевантног партнера“ (The National Security Strategy of the Republic of Poland, 2003). Стратегија оправдава ангажман Пољске у стабилизацији и реконструкцији Ирака као „чин којим је подигнут ниво активног учешћа Пољске у не-европским пословима“ (2003).

²⁹² Снаге за стабилизацију представљале су наставак војног присуства Коалиције вољних у Ираку, све до 2010. године. Задаци ових снага у првој послератној години су се односили на стварање услова за мир и безбедност у ирачким градовима, неутрализацију терористичких претњи, заштити културних и религиозних објеката и помоћ у достављању хуманитарне помоћи (Wągrowska, 2004: 18).

Табела 23: Војно ангажовање чланица
Коалиције вољних (осим САД) током рата у Ираку

Држава контрибутор	Укупно ангажовање	Највише у једном тренутку	Жртве	Период ангажмана
Уједињено Краљевство	102.000	46.000	179	20. 03. 2003 – 28. 07. 2009.
Јужна Кореја	20.000	3.600	1	април 2003 – децембар 2008.
Пољска	13.900	2.400	23	20. 03. 2003 – октобар 2008.
Грузија	10.000	1.850	5	03. 08. 2003 – 10. 08. 2008.
Италија	7.800	2.600	33	јул 2003 – новембар 2006.
Холандија	7.564	1.345	2	01. 08. 2003 – 07. 03. 2005.
Румунија	6.600	730	3	јул 2003 – 22. јул 2009.
Јапан	6.100	600	2	03. 02. 2004 – 25. 07. 2006.
Ел Салвадор	5.800	380	5	август 2003 – 22. 01. 2009.
Данска	5.500	545	7	април 2003 – децембар 2007.
Шпанија	4.100	1.300	11	21. 03. 2003 – 22. 04. 2004.
Аустралија	2.400	515	2	март 2003 – мај 2003.
Чешка	2.000	357	1	април 2003 – децембар 2008.
Албанија	1.320	240	0	06. 04. 2003 – 17. 12. 2008.
Летонија	1.150	126	3	мај 2003 – новембар 2008.
Монголија	1.128	180	0	септембар 2003 – 5.9. 2008.
Бугарска	1.110	496	13	август 2003 – децембар 2005
Азербејџан	1.100	175	1	мај 2003 – децембар 2008.
УКУПНО:	199.572	63.439	291	/

Извор: Прилагођено на основу: Carney, 2011.

Конфузији у погледу броја припадника оружаних снага појединачних држава чланица Коалиције, доприноси и чињеница да поједини извори приказују податке само за период инвазије (март-април 2003), док други пак приказују податке за целокупан период војног ангажовања на подручју Ирака – до 2011. године.²⁹³ Стивен Карни (*Stephen Carney*) је у својој монографији „Учешће савезника у операцији Ирачка слобода“ пописао на систематичан начин и периоде ангажовања војних контингената појединачних држава, што је редак пример налажења овако организованих података у оквиру једне академске јединице. У Табели 23 је приказано укупно учешће чланица Коалиције вољних који су у укупном периоду између 2003. и 2011. године учествовали са више од 1.000 војника у Ираку. Карни наводи детаљне податке о укупном броју војника, броју рањених, броју погинулих, периоду ангажовања, као и кратке наративе за сваку од 38 земаља које су војно учествовале у оквиру Коалиције вољних (Carney, 2011). Његови подаци за државе које су учествовале са преко 1.000 војника, показују да је на простору Ирака (без САД), било ангажовано 199.572 војника (Табела 23). Међутим, тај податак се односи на вишегодишњи период, а не на период Инвазије у оквиру ког су војно ангажоване биле Уједињено Краљевство, Аустралија, Пољска и делимично, Шпанија и Јапан (Carney, 2011). Сви остали контингенти су пристигли у Ирак непосредно након окончања Инвазије.

²⁹³ Додатан проблем представља чињеница да се подаци доступни у извештајима РАНД корпорације и већини других организација представљају кумулативно са ангажманом у Авганистану, без јасног раздвајања података о појединачним војним интервенцијама.

На крају, Карни сумира да је током априла 2003. док су још увек трајала војна дејства, укупно једанаест чланица коалиције учествовало са близу 50.000 војника (2011: 35).²⁹⁴ Војне коалиционе снаге на терену, састављене практично од припадника конгингената свега четири државе, заједнички су чиниле Мултинационалне снаге у Ираку (*Multinational Force in Iraq – MNF-I*). Управљање Коалиционим снагама било је поверено Централној команди САД (*US CENTCOM*), што је значило субординацију припадника оружаних снага појединих држава које нису државе чланице НАТО савеза, попут Аустралије, команди САД. Додатно, припадници оружаних снага свих чланица НАТО су такође били подређени команди САД, а не заједничкој НАТО команди. Међутим, унутар националних контингената, није био нарушен ланац командовања уобичајен за сваку државу коалиције (Carney, 2011). Пограничне државе Ирака су послужиле трупам Коалиције да се физички групишу и отпочну копнену инвазију. Централна команда Копнене војске САД налазила се у Дохи, и била је подељена на пет субкомандних организационих целина (Townsend, 2003: 19).

Централна команда Америчке морнарице, као и Маринског корпуса била је лоцирана у Бахреину, док је команда Ваздушних снага била базирана у близини града Ал Кхарџ, у широј околини Ријада, главног града Саудијске Арабије (2003: 19). Командни ланац у оквиру коалиционих снага био је подељен на два сегмента: на команду коалиционим снагама за специјалне операције и на команду копненим коалиционим снагама (Carney, 2011: 8). Првој команди су биле подређене комбиноване здружене снаге за специјалне операције (сектор „Запад“) у којима су осим САД, учествовале Аустралија и Уједињено Краљевство, као и снаге за подручје „Север“ (2011: 8). Поред тога, овој Команди су субординиране биле поморске јединице (2011: 8). Другој поткоманди (копнених јединица) био је подређен Пети корпус, затим Маринске извиђачке снаге, као и Прва оклопна дивизија Уједињеног Краљевства (2011: 8).

5.3.3.2 Хронологија и исходи Инвазије

Према тврдњама званичника САД, остваривање циљева који се односе на окупацију целе државе, свргавање с власти Садама Хусеина и припадајућег му режима, као и омогућавање такве промене било је могуће једино уз копнену офанзиву. Зарад освајања главног града који се географски налази у северном делу централног Ирака, било је потребно да војне снаге продру у дубину територије Ирака с југа ка северу, што је значило улазак коалиционих трупа код најјужнијег приморског града Ум Каср (*Umm Qasr*), а непосредно затим и до, педесетак километара удаљеног другог највећег ирачког града – Басре.²⁹⁵ На тактичком нивоу, војна интервенција на Ирак се одвијала фазно, према оперативном плану који је установила Централна команда, који је био подељен у четири фазе. У оквиру прве фазе задатак је био одвраћање непријатеља, док је друга укључивала „задржавање борбене иницијативе“ (CENTCOM, 2003). Трећа фаза је требало да омогући спровођење „одлучних операција“ и последња, четврта фаза је означавала транзицију ка миру (Carney, 2011: 12).²⁹⁶

²⁹⁴ Број држава чланица коалиције, које су учествовале на терену значајно се повећао на преко двадесет, тек од јула 2003. године, након неколико недеља од окончања инвазије (Carney, 2011).

²⁹⁵ Поједини аутори су поделили борбе током Инвазије са становишта ратне тактике на три фазе. Прва фаза је означена као „убрзано напредовање“ и трајала је између 19. и 25. марта. Она је требало да обезбеди копнени продор ка северу Ирака, односно ка Багдаду, након чега је уследила друга фаза (26-31. март), која је обезбедила консолидацију и реорганизовање снага на тактичком нивоу. Последња фаза (1-14. април) омогућила је коначно освајање Багдада (Perry, 2015: 86).

²⁹⁶ Последња, четврта фаза која је требало да омогући „транзицију ка миру“, имала је за циљ осигурање новоуспостављене Коалиционе привремене управе која је по својим особеностима представљала класичан окупациони орган извршне власти. Додатно, задатак коалиционих снага током последње фазе је био и да обезбеди рад Ирачког извршног савета (Carney, 2011: 13).

Ове фазе су део оперативног плана под називом „*OPLAN 1003V*” одобреног од стране америчког председника Буша, 27. фебруара (Perry, 2015). Према наводима из Плана, прва фаза требало је да траје два дана, друга фаза до пет дана, док је временски опсег остао неодређен за трећу и последњу фазу Инвазије, препуштајући то „тактичкој ситуацији на терену“ (Perry, 2015).

Већ првог дана интервенције, Садам Хусеин је оптужио САД рекавши да је „мали криминалац Буш учинио злочин против човечности“ (Reuters, 2007). Снаге за специјалне операције оружаних снага САД, ушле су на територију Ирака и то готово месец дана пре почетка интервенције (Perry, 2015). Задатак ових јединица био је да онемогући јединице за посматрање у пограничним подручјима са Сиријом и Саудијском Арабијом, што су испунили свега дан пре него што су отпочета главна борбена дејства.²⁹⁷ Током првог дана интервенције (19/20. марта) амерички марински корпус је, заједно са пољским специјалним јединицама заузео сва стратешки важна постројења нафте и гаса на самом југу Ирака (полуострво Ал-Фав). Посебно опремљена група маринаца је напала утврђења Ирачке војске дуж границе са Кувајтом и тако осигурала нафтна поља као и полуострво Ал-Фав (Godfroy et al., 2019). Заузимање градова Ум Каср и Басре, као и подручја полуострва Ал-Фав на самом југу Ирака на самом почетку интервенције, било је за САД заиста стратешки важно зарад очувања нафтних поља и постројења која се налазе у том делу Ирака.²⁹⁸

Наредног дана (21. марта) мете коалиционих снага биле су штабни командни и политички центри Ирака, док су британски војници у потпуности заузели цело полуострво Ал-Фав (Godfroy et al., 2019). Борбе за Ум Каср су трајале неколико дана, а коалиционе снаге су доживеле снажан отпор ирачке војске (Carney, 2011). Коалиционе снаге су успеле да освоје Ум Каср и тиме омогуће даљу копнену офанзиву. На почетку Инвазије један од задатака коалиционих снага било је убиство лидера Ирака, Садама Хусеина. То је покушано у неколико наврата, али најзначајнији је био покушај којим је извршено бомбардовање насеља Дора Фармс (*Dora Farms*) у оквиру ког је била смештена резиденција Садама Хусеина. Веровало се да је он ту заједно са својим синовима, што није био случај, а у овим нападима је чак 14 цивила изгубило животе (PBS, 2005). Према појединим сведочанствима, веровало се да би Инвазија у случају убиства Садама Хусеина и његових синова у Дора Фармсу, могла бити опозвана (CBS News, 2013) или би била знатно мањег интензитета.

²⁹⁷ За детаље о техници војне организације Ирачке војске и логистици одбране Ирака током Инвазије, видети више у: Perry, 2015: 83-92.

²⁹⁸ Непосредно пре почетка војних дејстава, тадашњи председник Буш је позвао Ирачане да „не затрпавају своја нафтна поља“ (Bush, 2003). Са друге стране, инструкција званичног Багдада је фаворизовала намерно уништавање нафтних поља у случајевима који би Ирачкој војсци обезбедили борбену предност, међутим локални и регионални лидери на југу Ирака су игнорисали таква упутства и сачували изворе енергената и енергетску инфраструктуру (Godfroy et al., 2019).

Мапа 3: Ток Инвазије на Ирак са најзначајнијим биткама
Извор: Адаптирано према: Weapons and Warfare, 2019.

Највећи град на југу и уједно други по величини ирачки град, Басра био је следећи, али и уједно први важнији циљ Инвазије. За коалиционе снаге, Басра је била изузетно важно стратешко место јер би то била јасна порука режиму да су ирачка нафта и једно од економских средишта државе у рукама Запада (The Guardian, 2003). Копнене борбе за заузимање Басре почеле су 21. марта. Карни наводи да су британске снаге уз велике тешкоће успеле да заузму Басру у борбама против ирачких регуларних снага (Carney, 2011). Овај аутор наводи значајно учешће герилаца са ирачке стране који су такође пружали снажан отпор коалиционим снагама (2011: 9). Пад Басре догодио се 6. априла, након двонедељних борби у оквиру којих је животе изгубило 120 Ирачана и 20 припадника коалиционих снага (Conetta, 2003). Поједини извори наводе да је Басра заправо била први град који је пао током Инвазије (Cochrane, 2008) и прво важније „доказивање“ Британаца имајући у виду да су контингенти Уједињеног Краљевства предводили освајање Басре. У бици за Басру, учествовало је на десетине британских тенкова, потпомогнутих авијацијом САД. Напади на Басру су истовремено имали и циљ за „разрачунавање“ са лидерством Садамовог режима. Наиме, у нападима почетком априла је из више наврата гранатирана резиденција Алија Хасана ал-Маџида (*Ali Hassan al-Majid*), познатијег као „Хемијски Али“. Том приликом је погинуло 17 цивила које је Коалиција означила „колатералном штетом“ (Corderoy & Perkins, 2014). Овакав надимак му је додељен због раније наводне употребе хемијског оружја које је коришћено у сукобима са Курдима (2014: 28). Међутим, ал-Маџид је преживео овај напад, али је био ухапшен у новембру 2003. године.

Током војне интервенције је било мноштво појединачних напада, као и борби око већих градова. Једна од њих догодила се на простору града Насирије у јужном Ираку и вођена је између 23. марта и 2. априла (Brown, 2007). Непосредно пре почетка битака око града Насирије, амерички маринци су заузели два моста преко Еуфрата што им је обезбедило тактичку предност над ирачким оружаним снагама (PBS, 2005). У борбама по ободима Насирије, парамилитарне јединице Федајен су напале коалиционе снаге и усрatile двадесет америчких војника и заробиле једанаест (PBS, 2005). Паралелно са том битком, вођени су и напади унутар самог града, потпомогнути подршком из ваздуха, што је оставило бројне цивилне жртве у Насирији (Carney, 2011).

У овој борби убијено је 30 америчких marinaца и њих 50 рањено (PBS, 2005) што је био пораз који је представљао губитак наде о свргавању Садама уз помоћ и подршку Ирачана (PBS, 2005; Carney, 2011). Тродневна пешчана олуја је између 25. и 27. марта драстично успорила ток интервенције, а 26. марта су амерички маринци окружили град Наџаф чиме су отпочеле борбе на тзв. „северном фронту“ (PBS, 2005). Након неколико дана борби на копну и из ваздуха, Наџаф је освојен 1. априла (Perry, 2015). Једно од најфлагрантнијих кршења одредаба међународног хуманитарног права, односно женевских конвенција, представљало је отварање ватре на цивиле у Фалуџи, који су протестовали против проглашеног полицијског часа од стране америчке војске и заузимања локалних школа. Новинска агенција Ројтерс навела је да је у том „инциденту“, америчка војска убила 13 ирачких цивила (Reuters, 2003), док је амерички Њујорк Тајмс известио да је убијено 15, и рањено преко 70 цивила (NY Times, 2003). Ове податке потврђује и База података о жртвама – *Iraq Body Count* (IBQ, 2020), која наводи да је 28. априла убијено „до 17 цивила укључујући и децу испод тинејџерског узраста“.²⁹⁹

Претходно је истакнуто да је војно-тактички циљ војне интервенције било освајање свих већих градова Ирака, а кулминација је требало да буде освајање и пад Багдада. Током 22. марта, свега пар дана након почетка Инвазије, припадници копнених коалиционих снага налазили су се на свега 170 километара од Багдада (PBS, 2005). Већ почетком априла су коалиционе снаге допрле до Ирачке престонице, а 4. априла заузет је највећи међународни путнички аеродром у земљи – „*Saddam International*“ (Perry et al., 2015). Наредног дана, ирачке снаге су заузеле југозападни део Багдада што је означило скори крај и пад главног града Ирака. Између 6. и 7. априла, коалиционе снаге предвођене америчким војницима заузеле су север, односно средиште града Багдада.³⁰⁰ Коалиционе снаге су у тој мери окупирале град да су се амерички војници слободно кретали улицама, о чему сведоче бројни медијски извештаји, а само неколико дана касније, 9. априла, догодило се чувено рушење статуе Садама Хусеина у центру Багдада. Рушењу је присуствовао велики број Ирачана који су подржавали коалиционе снаге и рушење статуе, „славећи“ и захваљујући тадашњем председнику Џорџу Бушу на „ослобођењу“ (AP, 2003). Овим чином је симболично „раскинута“ веза између старог режима и отворен вакуум у новој постконфликтној изградњи Ирака, или како се у западним медијима говорило – ирачкој „реконструкцији“ (The Guardian, 2003).

Десетог априла, амерички Секретар за одбрану изјавио је цинично да је „Садам Хусеин сада заузео равноправно место поред Хитлера, Стаљина, Лењина и Чаушескуа у пантеону пропалих бруталних диктатора и да је ирачки народ у свом походу ка слободи“ (Reuters, 2007). Борбе на северу Ирака су још увек трајале, међутим пад Багдада 9. априла, дефинитивно је означио прекретницу у погледу борбених дејстава између две стране.

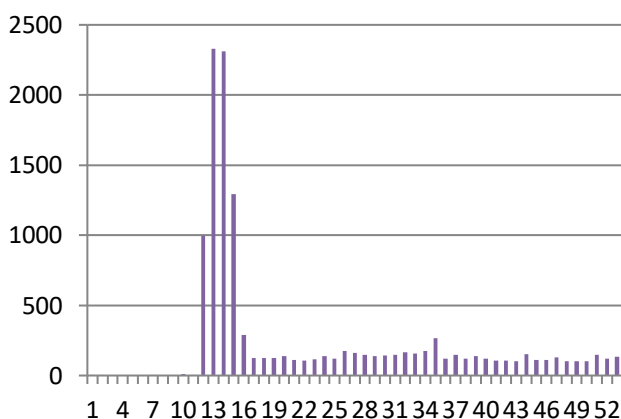
²⁹⁹ Једна од најпрецизнијих база података која индексира цивилне жртве као и инциденте од почетка Инвазије на Ирак до 1. децембра 2020. године, јесте *Iraq Body Count*. Процењено је да у је бази, која се редовно ажурира, документовано између 185 и 208 хиљада жртава за период између 2003. и 2020. године, међутим, детаљни потврђени подаци систематизовани у овој бази, са зада (децембар 2020. године) имају пописан 13.531 случај (Iraq Body Count, 2020). За пописане случајеве, доступне су варијабле о личним именима (или другим детаљима којима се идентификује жртва), године у тренутку смрти, пол, брачно стање, локација смрти, као и најранији односно најкаснији могући датум смрти (Iraq Body Count, 2020).

³⁰⁰ Паралелно са копненом офанзивом, трајали су и напади из ваздуха који су, осим пружања подршке копненим снагама Коалиције, били усмерени и на уништавање Садамових резиденција широм земље и на објекте државних институција. Оваква тактика коалиционих снага била је базирана на премиси „уништи и изазови страхопоштовање“ (енг. „*shock and awe*“), за коју се испоставило да у случају Инвазије ипак није била у потпуности успешна (Kagan, 2004).

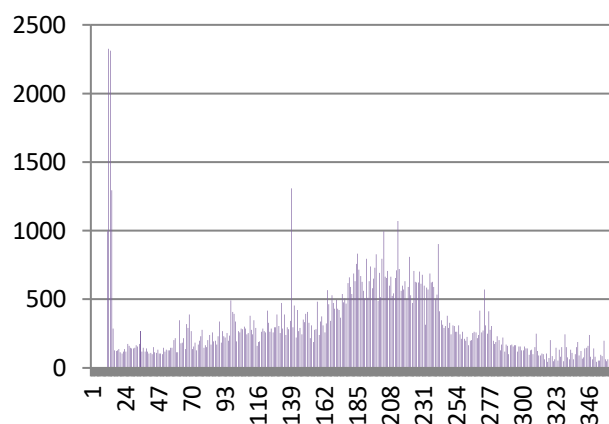
Десетог априла су снаге за специјалне операције подржане од стране курдских пешмерги³⁰¹ заузеле град Киркук на северу Ирака, који је претходно био напуштен од стране званичних ирачких снага (Perry et al., 2015). У наредна два дана освојени су и градови Мосул и Тикрит чиме су окончане главнине оружаних сукоба на подручју Ирака (Perry et al., 2015).

Свега 44 дана након почетка интервенције, амерички председник Џорџ Буш је прогласио „крај главних борбених дејстава“ 1. маја. Инвазија на Ирак, као и сви догађаји који су уследили у годинама непосредно након ње, оставили су бројне цивилне и војне жртве. У одсуству званичних институционалних података за број цивилних жртава, у почетку су вршене спорадичне процене о њиховом могућем броју (Lake, 2010). У наставку ће бити приказана дескриптивна статистика броја цивилних жртава током 2003. као и за период 2003–2009. који улази у аналитички оквир ове студије случаја.³⁰²

График 21: Број цивилних жртава Инвазије по недељама током 2003. (лево) и између 2003–2009. (десно)

Извор: Iraq Body Count, 2020.

Извор: Iraq Body Count, 2020.

Процене о броју цивилних жртава Инвазије се крећу чак и до 600.000 (Lake, 2010). У студији објављеној 2006. године (Burnham et al., 2006), методом кластеризације домаћинства на терену у свих 18 ирачких провинција, установљено је да би у одсуству Инвазије, број умрлих људи на простору Ирака у периоду између марта 2003. и јуна 2006. године, био за 600.000 мањи (Burnham et al., 2006: 1426).

Оваква процена је базирана на статистичком узорковању узрока смрти у домаћинствима на терену и представља најекстремнију бројку која се може наћи у литератури и осталим статистичким изворима података о жртвама интервенције.³⁰³

³⁰¹ Пешмерге (*peshmerga*) су паравојне прокурдске снаге које датирају још из времена прве половине XX века, када су учествовале у Првом светском рату, као и током мноштва револуционарних догађаја који су пратили развој ирачког друштва у прошлом веку (Lortz, 2005). Током Инвазије 2003. године, припадници Пешмерги су се борили на страни Коалиције, а њихово најмасовније учешће је било у борбама за Мосул, током којих је преко 100.000 припадника ове формације било ангажовано у првој недељи априла 2003. године (2005: 67).

³⁰² Последице инвазије по цивилно становништво су биле немерљиве. До 2007. године, као директна последица инвазије, Ирак је регистровао 1,9 милиона интерно расељених лица, од чега трећина у провинцијама Сулејманија и Ербил (O’Hanlon & Jason Campbell, 2008).

³⁰³ Студија Бурнхама и сарадника из 2006. године, била је прва значајнија и свеобухватна студија о броју ирачких жртава спроведена на простору Ирака. Налази ове студије обилно су цитирани у академској публицистици и представљали су основ за даља истраживања не само у оквиру студија безбедности, већ и у трансдисциплинарним и сродним дисциплинама попут социјалне психологије, медицине, међународног права и антропологије.

Што се тиче војних жртава, током Инвазије је погинуло око 150 американаца, а до фебруара 2004. преко 400 америчких војника је умрло од директних последица оружаног сукоба (PBS, 2005). У истом периоду је погинуло 318 војника Коалиције, а до 2019. године, у Ираку је живот изгубило укупно 4.488 припадника Оружаних снага САД (Lutz, 2013). Подаци базе података *iCasualties* за период између 2003. и 2010. године, показују да је у Ираку погинуло 4.750 америчких војника. Укупан број жртава војника коалиције према наводима ове базе до 2020. године износио је 4.910 (*iCasualties*, 2020), од чега 4.586 Американаца, 182 припадника оружаних снага Велике Британије и 142 припадника контингентата осталих држава (2020). Додатно, у Ираку је током Инвазије и након ње, у борбама било рањено 31.640 војника (*iCasualties*, 2020). Поједини аутори наводе да је у Ираку било 4.500 жртава на страни САД и коалиције (Lake, 2010), а амерички Секретаријат за одбрану известио је да је укупан број америчких војника био 4.431 (убијених током борбе 3.490, последично 941), а да је током борби рањено 31.994 (DoD, 2021).³⁰⁴ Подаци о губицима ирачких снага током Инвазије су веома скромни.

Карл Конета (*Carl Conetta*) је у оквиру Пројекта о одбрамбеним алтернативама (енг. *Project on Defense Alternatives*) крајем 2003. године пописао приближан број жртава ирачких оружаних снага, што уједно представља и једино такво доступно истраживање. Конета наводи да је за нешто више од месец дана трајања Инвазије, живот изгубило између 4.900 и 6.370 ирачких војника, од чега највише у рејону Багдада (између 1.700 и 2.120), Карбале (између 800 и 1.110) и у подручју Наџафа (између 600 и 780) (Conetta, 2003). У Басри и њеној околини погинуло је око 500 ирачких војника, у бици за Насирију између 360 и 430, на „северном фронту“ (Киркук, Мосул и Тикрит) између 230 и 375, а у подручју Ал Кут око 200 ирачких војника (Conetta, 2003). Као и у случају агресије против СРЈ, током Инвазије, коришћене су такозване „прљаве бомбе“ и муниција са осиромашеним уранијумом, што је Пентагон признао тек 2017. године (Oakford, 2017). Вим Звиненбург (*Wim Zwijnenburg*) процењује да су Оружане снаге САД у нападима изручиле најмање 115 тона муниције са осиромашеним уранијумом, а снаге Уједињеног Краљевства око 870 килограма (Zwijnenburg, 2013: 19). Испаливање муниције са осиромашеним уранијумом вршено је из ваздуха и са копна, а највише оваквих напада, изведено је у урбаним подручјима (Багдад, Наџаф и Фалуџа) што је оставило тешке последице по здравље локалног становништва и животну средину (2013: 49).

³⁰⁴ Подаци обухватају период између иницирања Инвазије и 10. марта 2021. године.

Мапа 4: Исход Инвазије: окупационе зоне Ирака и рејони америчких поткоманди
Извор: Адаптирано према: Carney, 2011: 16.

Неколико недеља након окончања борбених дејстава, у јуну је извршена трансформација поткоманди Коалиције на географском принципу, тако да је територија Ирака подељена на пет области: Север, Север-Центар и Багдад (зона САД), Центар-Југ (зона Пољске) и Југоисток – зона Уједињеног Краљевства (Мапа 4). Тиме су у војном, а касније и у цивилном смислу, практично успостављене окупационе зоне Ирака, што је представљало преседан у новијој историји човечанства.

5.3.4 Постконфликтна изградња Ирака

Непосредно након окончања војне интервенције, стекли су се услови за почетак постконфликтне изградње Ирака. Међутим у случају Ирака се може слободно истаћи да је овај процес почео пре саме војне интервенције. Наиме, САД су и пре формално донете одлуке о иницирању једностране силе на међународном плану, детаљно планирале детаље постконфликтне администрације над Ираком. Залмај Калилзад (*Zalmay Khalilzad*), који је након инвазије постао амбасадор САД у Ираку, је током 2002. године, навео да ће реконструкција у случају Ирака остварити троструку улогу. Прва се односила на политичку реконструкцију, која би се огледала у потпуној дебаатификацији Ирака (Khalilzad, 2002: према: Etzioni, 2007: 28). Друга улога процеса реконструкције Ирака укључивала је економску изградњу Ирака нарочито у погледу производње и коришћења нафте и осталих енергената, док је као последња улога за послератну реконструкцију предвиђена безбедносна консолидација Ирака (Khalilzad, 2002: према: Etzioni, 2007: 28).

Администрирање Ираком у првих неколико година након интервенције (презиције до усвајања Устава из 2005) било је базирано на постојању *ad hoc* тела која су у свим случајевима представљала органе све три гране власти. Овакве привремене владе су именоване директно од стране САД као водеће интервенишуће силе, све до доласка на власт владе Нурија ал Маликија (*Nouri al Maliki*) у мају 2006. Вакуум који је настао након свргавања Садамовог режима испуњен је споља наметнутом владом коју на самом почетку чак нису чинили ирачки држављани.³⁰⁵

³⁰⁵ Ово је разлог због ког је случај Ирака најподеснији за идентификовање везе на којој се заснива предмет ове дисертације, а то је установљавање ефеката војних интервенција као феномена у међународним односима на изградњу државе. Због остварене директне, међународно признате

Једно од првих екстерних настојања за изградњом Ирака на мултилатералном плану, био је позив СБ УН од 22. маја 2003. године, државама чланицама УН-а да „уложе напоре у помоћи Ираку да реформише сопствене институције и изгради државу и да допринесе условима стабилности и безбедности Ирака“ (UN SC Resolution 1483, 2003: art. 1). Резолуцијом је СБ УН позвао државе чланице Уједињених нација да не пружају уточиште припадницима бившег режима (2003: art. 3) и успоставио функцију Специјалног изасланика Генералног секретара УН-а за Ирак (2003:art. 8). Савет безбедности УН је директно овом Резолуцијом признао статус окупационе силе САД и Уједињеном Краљевству и регулисао подређен положај свим другим државама које немају такав статус у Ираку (UN SC Resolution 1483, 2003). Међутим, најзначајнија, по друштвено-политичко функционисање, одредба ове Резолуције, односи се на подршку „...избора привремене администрације Ирака као транзиционе власти коју би водили Ирачани до међународно признате, репрезентативне владе која ће преузети дужности Управе“ (2003: art. 9). Имајући у виду да Резолуција 1483 наглашава улогу Привремене коалиционе управе и Специјалног изасланика УН-а за Ирак у овом процесу, она представља први мултилатерални акт којим се практично *post festum* легитимизује Привремена коалициона управа на међународном нивоу и којим је позвано на свеобухватну реконструкцију Ирака у постконфликтном периоду.

5.3.4.1 Окупирани Ирак и транзиционе владе

Непосредно након окончања војне интервенције, цела територија Ирака је практично била окупирана. Ово је први и једини случај стварне окупације целе територије једне суверене државе у прве две деценије XXI века. Ирак је био подељен на четири окупационе зоне: северну, централну, јужну-централну и јужну. Прве две зоне биле су окупиране од стране Оружаних снага САД, јужно-централна од стране команде Пољске војске, док је јужна зона била под командом Велике Британије (Perry et al., 2015). Оваква подела зона је учињена зарад адекватније војно-логистичке контроле Ирака; другим речима, зоне на које је Ирак био подељен у периоду након Инвазије, нису биле политичко-управне области, већ искључиво зоне војне надлежности чланица коалиције под заједничком командом. За ту сврху основано је тело под називом Заједничке здружене оперативне снаге (енг. *Combined Joint Task Force-7 – CJTF-7*) које је након Инвазије заменило Централну команду Оружаних снага САД (RAND, 2020). У септембру 2003. године, америчке две зоне обухватале су регије око градова Мосул, Дахук, Арбил, Киркук и Сулејманију (зона Север), као и регије чији су главни градови Рамади, Тикрит, Бакуба и северни део Багдада (централна зона). Јужну-централну зону чинили су градови Карбала, Наџаф, Хила, Кут, јужни део Багдада и град Диванија, док су јужну зону чинили градови Самава, Басра, Амара и Насирија (RAND, 2020).

Оно што случај војне интервенције на Ирак диференцира у односу на огромну већину осталих случајева, јесте нескривена окупација власти једне суверене државе. Она је легитимизована захтевима за раскидом са наслеђем претходног режима. Да би се такав циљ остварио, САД су још у јануару 2003. године, два месеца пре иницирања војне интервенције, успоставиле Канцеларију за реконструкцију и хуманитарну помоћ (енг. *Office of Reconstruction and Humanitarian Assistance – ORHA*). Канцеларија је успостављена као инструмент којим се омогућава „послератно планирање у Ираку“ (PRD 24, 2003). Председничком директивом од 20. јануара, предвиђено је да новостворена Канцеларија омогући администрирање послератног Ирака у областима попут хуманитарног опоравка, онемогућавања производње ОМУ, растурања терористичких мрежа и очувања националне инфраструктуре (2003: 1).

окупације, елиминација осталих фактора који посредно утичу на ову везу најпотпунија је управо у аналитичком оквиру ове студије случаја.

Додатно, као задаци новоствореној Канцеларији стављени су и изградња државног апарата и „преобликовање ирачких оружаних снага под демократском и цивилном контролом“ (2003: 2). Директива наводи да се ови задаци остварују кроз преобликовање других институција „унутрашње безбедности“ (прим. аут. институција сектора безбедности које у портфељу имају очување мира и безбедности унутар граница Ирака) и кроз подршку транзицији ка новим ирачким властима (2003: 2).

Истом директивом ЦИА и државни Секретар правде добили су задатак који се тицао анализе могућег смера промена ирачких институција и политичког система уопште, као и примене закона и рада јуриспрудентивне гране власти (2003: 3). Нора Бенсахел (*Nora Bensahel*) и сарадници наводе да је током фебруара 2003. године још увек било нејасно ко ће бити гарант и провајдер безбедности у постконфликтном Ираку имајући у виду несагласје у ставовима америчких агенција и институција у периоду непосредно пре иницирања војне интервенције (Bensahel et al., 2008). Према њиховом становишту ово је разлог неадекватног рада и мноштва проблема са којима су се сусретале *ORHA* и Привремена коалициона управа, на терену након интервенције (2008: XXII).

Привремена коалициона управа (енг. *Coallition Provisional Authority – CPA*) представљала је *sui generis* орган транзиционе и по својој природи, окупационе власти који је наметнут од стране интервенишућег актера – САД. Иако је назив овог тела упућивао да ће је сачињавати представници „коалиције вољних“, у пракси то није био случај па је највећи број особља и чланова Управе, укључујући и њеног администратора – Пола Бремера (*Paul Bremer*), био управо делегиран од стране САД. Основни циљ Управе је био да преузме извршну, судску и законодавну власт под окриље централизованог органа који би вршио овакву трипартитну власт до тренутка избора ирачке владе и усвајања новог устава. Извршну власт у оквиру Управе вршио је Ирачки извршни савет (*Iraqi Governing Council*). Делокруг свог рада, КПУ је вршила доношењем регулатива, наредби и меморандума.³⁰⁶ У периоду између 16. маја 2003. године и 28. јуна 2004. године, колико је трајао њен мандат, КПУ је донела дванаест регулатива, тачно сто наредби и седамнаест меморандума (CPA Archive, 2003). Престанком постојања Управе, поједине ингеренције преузео је државни секретар САД у складу са председничком директивом из маја 2004. године (PRD 36, 2004).

Крајем јуна 2004. године окончан је мандат КПУ, међутим практична окупација Ирака од стране САД је настављена. У Ираку је до прве демократски изабране Маликијеве владе 2006. године промењено чак три органа извршне власти који нису имали потпуни суверенитет нити могућност самосталног одлучивања: Ирачки извршни савет, Ирачка привремена администрација и Ирачка транзициона влада.

Све њих је карактерисао изразито субординиран положај у односу на САД и њену управу у Ираку (Ricks, 2007; Вуман, 2008). Ирачки извршни савет (*Iraqi Governing Council*) је представљао орган извршне власти Ирака у периоду до 9. јуна 2004. године. Основан је Регулативом бр. 6 од стране Коалиционе привремене управе 13. јула 2003. године, у складу са Резолуцијом Савета безбедности 1483. Овом Резолуцијом од 22. маја, СБ УН је позвао на „ефективну постконфликтну изградњу и администрирање Ираком“ (UN SC Resolution 1483, art. 4-6), као и на омогућавање стабилности и мира до „стицања слободних услова за избор политичких представника ирачког народа“ (UN SC Resolution 1483, art. 6).

³⁰⁶ Меморандумима (енг. *Memoranda*) је Коалициона привремена управа прецизирала и спроводила појединачне одлуке донете у форматима регулатива и наредби. Додатно, КПУ је редовно издавала саопштења за јавност, која такође садрже плодотворну грађу и податке у вези са активностима администратора.

Сви задаци су поверени КПУ, чији администратор је у поменутој Регулативи потврдио мандат новоизабраног и привременог тела које ће вршити функцију својеврсне владе до међународноправног и политичког признања легитимно изабране нове владе Ирака на слободним изборима (CPA Regulation No. 6, sec. 1). Ирачки извршни савет је бројао 25 чланова који су одабрани од стране КПУ. Састав савета је релативно одражавао етничку и религијску структуру Ирака. Чинило га је 13 шиитских муслимана, по пет сунитских муслимана и Курда, један хришћанин и један Туркмен (Global Security, 2020; Toone, 2012). Ово је први пут у новијој историји Ирака, да су Шиити заузели већину у власти на националном нивоу (Тооне, 2012). Односи између Извршног савета и КПУ су се заснивали на међусобним консултацијама о свим питањима која су се тичала привременог управљања Ираком (CPA Regulation No. 6, sec. 2). Из овога се јасно види да Ирачки извршни савет није уживао потпуну аутономију одлучивања, већ је за сваку одлуку морао да обезбеди сагласност КПУ. На челу Савета налазио се председник, чији се мандат заснивао на принципу ротације која је трајала свега месец дана.

Тако је између јула 2003. и јуна наредне године, ово тело имало чак дванаест ротација (Dawisha, 2009), а само један од чланова Савета је био два пута на његовом челу. Ирачка привремена администрација (*Iraqi Interim Government*) је 30. јуна 2004. године наследила Ирачки извршни савет и КПУ и функционисала је у складу са одредбама Закона о управљању државом Ирак у транзиционом периоду (енг. *Law of Administration for the State of Iraq for the Transitional Period*), који је усвојен 8. марта 2004. и Резолуцијом 1546 СБ УН.³⁰⁷ Овај зборни орган је такође имао извршну власт у својим рукама, мада је његова структура нешто другачија од њеног претходника. Наиме, Привремену администрацију је, осим премијера, његових заменика и министара, чинио и председник, а администратор КПУ је именовано Газија Машала Аџил Јавера (*Ghazi Mashal Ajil al-Yawer*) за председника Ирака (CPA Regulation No. 10, Appendix), тада нестраначку личност. Ајад Алави (*Ayad Allawi*) је именован за првог министра овог тела, чиме је постао први послератни премијер Ирака (IIG Press Packet, 2004).

Поред њега, привремену управу чинила су и два потпредседника државе, заменик премијера, као и 31 министар, од којих су три била без портфеља (CPA Regulation No. 10, Appendix). Премда је формирање Прелазне администрације било извршено уз међународно посредовање, начин на који су одабрани председништво и чланови овог тела, је показао озбиљан дефицит демократичности. Наиме, представник генералног секретара УН, Лакдар Брахими је током 2004. године у више наврата посетио Ирак и „у консултацији са ирачким народом“ донео одлуку о члановима овог тела (IIG Press Packet, 2004) које је потом именовано Пол Бремер. Последњом (стотом) наредбом КПУ, извршен је пренос власти са коалиционе управе на новоформирано тело, а администратор КПУ Пол Бремер је напустио Ирак неколико дана након потписивања ове наредбе. Овлашћења привремене администрације су се односила на управљање Ираком кроз „пружање безбедности и јавних добара Ирачанима“ и на припрему избора који су одржани 2005. године (IIG Press Packet, 2004). Иако је према одлуци КПУ, Ирачка привремена администрација имала право закључивања међународних споразума³⁰⁸ и вршења свих послова којима је гарантована „сувереност“ Ирака, она је била ограничена одредбама Транзиционог закона ког није могла да мења (IIG Press Packet, 2004).

³⁰⁷ Овом резолуцијом је Савет безбедности истакао „крај окупације Ирака и повраћај пуног суверенитета“ (UN SC Resolution 1546, art. 2). Прелазној администрацији је поверено вршење послова организације избора и „повећања демократских пракси Ирака и стабилности региона“ (UN SC Resolution, 2004: art. 5) у чему је кључну улогу требало да одигра УНАМИ (2004: art. 6).

³⁰⁸ Одлуком КПУ, Привремена администрација је могла да закључује само оне међународне споразуме који „не ометају судбину и опстанак Ирака“ (IIG Press Packet, 2004) што је умањило капацитет вршења власти овом телу.

Ирачка транзициона влада (*Iraqi Transitional Government*) изабрана је 28. априла 2005. године од стране Транзиционе националне скупштине која је конституисана на основу избора одржаних крајем јануара 2005. године. Може се рећи да је ово тело, упркос многим мањкавостима које су ограничавале вршење власти, представљало прву владу која је изабрана уз поштовање минимума демократских изборних услова. Тадашња државна секретарка САД, Кондолиза Рајс (*Condoleezza Rice*) је изгласавање Транзиционе владе означила „историјским моментом“ који је Ирачанима омогућио „демократски изабрану власт“ (Rice, 2005). Транзициона скупштина је почетком априла такође изабрала Џалала Талабанија (*Jalal Talabani*) за председника Ирака, као и двојицу потпредседника Абдула Махдија (*Abdul Mahdi*) и Газија ал-Јавара (*Ghazi al-Yawar*) (CFR, 2020). Задатак ове владе је био припрема конституционалног процеса Ирака и организација избора који су одржани 15. октобра и 15. децембра 2005. године. Слично претходној Прелазној администрацији, Транзициона влада је функционисала у складу са одредбама Транзиционог закона под истим режимом у односу на Резолуцију 1546 Савета безбедности Уједињених нација.

5.3.4.2 Процес дебаатификације Ирака

Паралелно са транзицијом извршне власти у постинтервенционом периоду, у Ираку се одвијало неколико дубљих друштвено-политичких процеса који су обликовали изградњу Ирака. Један од таквих процеса био је дебаатификација (*De-Ba'athification*), која означава окончање идеологије Садамове партије Баат која је била на власти до тренутка војне интервенције. Може се тврдити да је овај, као и већина других процеса, делимично наметнут споља, имајући у виду изразито непријатељски однос држава Запада према претходном режиму (Dawisha, 2009). Прва наредба у мандату Коалиционе привремене управе односила се на дебаатификацију ирачког друштва. Баат партија је расформирана 16. априла 2003. године. У наредби администратора КПУ од 16. маја наглашено је да је намера оваквог потеза спречавање „басистичких елемената“ да се врате на власт (CPA Order No. 1, 2003: 1). Наредбом су сви водећи чланови партије³⁰⁹ уклоњени са својих позиција и забрањено им је запошљавање у јавном сектору (2003: 2), док је прописана и кривична одговорност за оне који су деловали противправно или „представљају претњу по безбедност коалиције на терену“ (2003: 2). Колико је процес дебаатификације у институционалном смислу био језгровит и детаљан, говори чињеница да су сви појединци у прва три нивоа управљања у оквиру државних и локалних институција били интервјуисани како би се установила потенцијална веза са претходном Баат партијом.³¹⁰

Наредбом је прописано да ће сви такви појединци код којих се утврди веза са бившим режимом, бити склоњени са својих позиција (CPA Order No. 1, 2003: 3), а понуђена је награда за оне који пруже све информације које би довеле до хватања водећих чланова Баат партије (2003: 5). Наредбом је чак забрањено истицање симбола или било каквих обележја који евоцирају лик и дело Садама Хусеина или Баат партије (2003: 4). Међутим, најспорнији део ове наредбе чинила је дискрециона могућност администратора КПУ или његових представника да „доделе изузетке од претходно побројаних правила на бази појединачних случајева“ (2003: 6).

³⁰⁹ Наредбом бр. 1 КПУ, прописано је да су дебаатификацијом обухваћени водећи чланови партије: „*Udw Qutriyua*“ (члан регионалне команде партије), „*Udw Far*“ (члан одсека партије), „*Udw Shu'bah*“ (члан подружнице) и „*Udw Firqah*“ (члан било које групе партије).

³¹⁰ Адид Давиша (*Adeed Dawisha*) наводи да је основна грешка КПУ у процесу дебаатификације била преурањеност у поступцима разрешавања војних официра који су врло извесно из осветничких намера иницирали и организовали побуне у периоду након војне интервенције, што је довело до таласа насиља на улицама ирачких градова (Dawisha, 2009: 254).

Тиме је већ у почетку мандата КПУ створена основа на којој ће се базирати критике о њеном раду, о чему ће бити речи касније. Додатан корак у комплетној деинсталацији државног апарата претходног режима учињен је првом следећом наредбом КПУ од 23. маја којом су укинута водеће државне институције и органи у сектору безбедности. У анексу наредбе пружена је листа институција које се укидају, а целокупне архиве, подаци и имовина поверена је администратору КПУ „у име и за бенефите ирачког народа и у сврху опоравка Ирака“ (CPA Order No. 2, 2003: art. 1). Како су претежно укинута институције сектора безбедности, наредбом је регулисан и статус свих војних лица и њихових чиновника који је овим актом укинут (2003: art.3.1), а регрутација нових војника је обустављена на неодређено време до одлуке будућих ирачких влада (2003: art. 3.2). Свим водећим члановима претходне Баат партије, оспорено је право на пензије и било какве исплате новца. Наредбом је постављена основа за формирање „Нових ирачких оружаних снага“ (*New Iraqi Corps*). У члану 5 наведено је да КПУ планира стварање ових снага као „први корак у формирању државних одбрамбених капацитета слободног Ирака“ (2003: sec. 5). Као и у случају претходне, и у овој наредби је остављена дискрециона могућност администратору КПУ и/или његовим изасланицима да донесу мере одступања на бази дискреционе одлуке (2003: sec. 6).

Укупно је укинуто 26 институција и организација, као и свих њихових субординираних тела и агенција. Поред Министарства одбране,³¹¹ укинуто је и Министарство чији је ресор информисање, као и Министарство за војна питања. Наредбом је укинута и Ирачка обавештајна служба, Државни безбедносни биро, Директорат за националну безбедност и Специјална безбедносна организација. Осим званичних институција укинута су и јединице за личну заштиту Садама Хусеина – Специјална гарда и јединица „Пратиоци“ (*Murafaqin*). Укидање парамилитарних формација је такође било предмет ове наредбе. Укинута су четири овакве формације: Партијска милиција Баат партије, јединица Садамови лавови, затим парамилитарна организација Федајен Садам (*Fedayeen Saddam* – Садамови мученици) и јединица „Пријатељи Садама“ (Barak, 2007). Дебаатификацијом је отказе добило преко 350.000 добро обучених припадника снага безбедности (војника и полицајаца) (Barak, 2007: 460).

Додатно, распуштен је председнички Диван и остале политичке институције попут Народне скупштине, Секретаријата председника, Револуционарног командног савета, Организације младих, Националног олимпијског комитета и на крају свих посебних и судова националне безбедности. Не само да је наредбом престао институционални континуитет и успостављен *interregnum* у функционисању власти на територији једне суверене земље, већ је и наредним активностима КПУ настављен и продубљен процес дебаатификације Ирака. У Наредби о управљању имовином Баат партије од 25. маја, сва имовина која укључује податке, финансије, фондове и капитал који је у власништву угашених институција, прешла је у руке администратора КПУ (CPA Order No. 4, 2003: sec. 1), који је водио централни Регистар имовине (2003: sec. 2-3). Оправдање за овај потез лежи у чињеници да је потребно да неко „сачува ову имовину у име и за просперитет народа Ирака“. Овом наредбом је први пут признато право на жалбу новооснованом Конфискационом жалбеном суду (2003: sec. 4) чиме је створен рудимент јуриспруденције у Ираку, непосредно након Инвазије. У овој наредби се реферише и на сарадњу са новоствореним Саветом за дебаатификацију Ирака, који је основан истог дана Наредбом бр. 5.

³¹¹ Дисулација Министарства одбране Ирака значила је и укидање његових потчињених делова: Копнене војске, РВ и ПВО, Морнарице, Републиканске гарде, Специјалне републиканске гарде, Директората за војнобезбедносни рад и Јединице за специјалне операције (Barak, 2007).

Преамбулаторни део Наредбе наводи да „тешка забринутост ирачког друштва о претњи испољеној у могућем континуитету Баат партије у новој администрацији“ представља основ за оснивање Савета за дебаатификацију Ирака. Савет је, према стипулацији Наредбе субординиран администратору КПУ (CPA Order No. 5, 2003: sec. 1) и био је састављен у потпуности од грађана Ирака које је именовао администратор КПУ (2003: sec. 2), са укупно 20 чланова (2003: sec. 2). Администратор је имао „централни ауторитет“ над пословима Савета (2003: sec. 5), који је своје активности морао базирати на наредбама, регулативама и меморандумима администратора (2003: sec. 6). Наредбом је врло штуро описана и надлежност новоформираног Савета: попис целокупне имовине, лица и локација Баат партије, стварање листе припадника басистичког режима који су укључени у кршења људских права Ирачана и њихове експлоатације, прикупљање детаља о наводима који би могли користити у кривичној истрази против Баат партије и прикупљање других информација у складу са претходним наредбама администратора КПУ (2003: sec. 3).

Овај процес није институционално заустављен само на оснивању Савета.³¹² Додатни органи које је основала КПУ са истим или сличним задацима били су Висока комисија за дебаатификацију и Управљачки савет (*The Governing Council*) којима је меморандумом од 4. новембра 2003. године, поверен капацитет да конфискују имовину чланова бивше Баат партије (CPA Memorandum No. 7, 2003: sec. 1). Висока комисија за дебаатификацију је значајно проширила иницијални обухват овог процеса у септембру 2003. године, инкриминишући у њега и службенике нижих нивоа који су били укључени у „крађу националног богатства, агресију или друге злочине“ (Sissons & Al-Saeidi, 2013: 12), што је Комисији омогућило значајно велики утицај у политичком животу Ирака (2013: 12). Процес дебаатификације је вероватно јединствен у скорој историји човечанства. У литератури се овај процес пореди једино са де-нацификацијом након Другог светског рата (Zeren, 2017; Sissons & Al-Saeidi, 2013).

Извештај Међународног центра за транзициону правду, идентификовао је три фазе дебаатификације. Прва фаза је обухватала период Инвазије и трајала је између 2003. и 2005. године (Sissons & Al-Saeidi, 2013). У овом периоду је започет процес лустрације и усвојен велики број одлука које конкретизују „правила“ дебаатификације.

Међутим односи између Коалиционе привремене управе и Комисије за дебаатификацију су током 2004. године погоршани, имајући у виду да је непосредно пре гашења КПУ и преноса власти на прву ирачку владу – Ирачку привремену владу, својом последњом наредбом, администратор КПУ Пол Бремер укинуо већину наредби у корист нове владе, укључујући и Наредбе 4, 5 и Меморандум бр. 7, што је практично значило гашење Савета за дебаатификацију Ирака (CPA Order No. 100, 2003). Другу фазу дебаатификације (која је према наводима Извештаја трајала између 2005. и 2008. године) одликовали су проблеми у погледу институционалне подршке овом процесу (Sissons & Al-Saeidi, 2013).

У овом периоду Ирак је добио свој послератни устав којим је забрањена Баат партија, као и нову привремену владу. Избори током 2005. године (јануарски и децембарски), као и формирање Високог трибунала Ирака су биле две прекретнице и први институционални тест у реализацији процеса дебаатификације (Dawisha, 2009; Sissons & Al-Saeidi, 2013).³¹³

³¹² Савет за дебаатификацију Ирака престао је да постоји Меморандумом бр. 7, од 4. новембра 2003. године.

³¹³ Нарочито је формирање јуриспрудентивне власти било осетљиво питање, имајући у виду да је постојала намера да се лустрирају чак и судије и тужиоци. Формирање прве званичне владе Ирака под вођством Нурија Ал Маликија био је позитиван помак овог процеса, имајући у виду да је и сам Малики био заменик председавајућег Комисије за дебаатификацију, тако да је питање рада судија и тужилаца

Последња фаза процеса дебаатификације спроведена је између 2008. и 2012. године када је основана Висока комисија за правду и помирење, чији је задатак био окончање лустрације припадника Баат партије (Sissons & Al-Saeidi, 2013), као и надзор над изборима 2010. године, на којима је требало забранити кандидовање члановима басистичког режима (2013: 19).

Дебаатификацијом је комплетно деинсталиран целокупан државни апарат и окончано свако наслеђе претходног режима у најтемељнијем смислу. Иако замишљена као својеврсна лустрација ирачког друштва, дебаатификација је жестоко критикована како од домаће ирачке јавности тако и од академских аутора (Hatch, 2005; Pfiffner, 2010; Sissons & Al-Saeidi, 2013).³¹⁴

5.3.4.3 Последице интервенције на промену типа политичког режима

Кључне и највидљивије промене које су у Ираку уследиле као последица војне интервенције односиле су се на драстичне измене у функционисању политичког система Ирака. Инвазијом је свргнуто с власти дотадашње руководство Ирака и у потпуности деинсталирана Баат партија која је искључена из политичког живота. Тиме је створен вакуум који се карактерише тзв. *interregnum*-ом у управљању, који је најпре био испуњен Привременом коалиционом управом, а потом низом извршних органа све до избора прве легитимне владе изабране у складу са новим уставом. Промена у типу политичког режима као политиколошке категорије једна је од три зависне варијабле овог истраживања, а она се у првим годинама након Инвазије се огледала у усвајању „Транзиционог закона Ирака“ из 2004. године, одржавању јануарских и децембарских избора 2005. и усвајању Устава исте године, као и инаугурацији прве Маликијеве владе из 2006. Сви ови процеси представљали су основ на ком је конституисан послератни политички систем Ирака.

Комплементарна анализа типа политичког режима биће извршена статистичким приказом података из инструмената који квантитативно оцењују ову варијаблу на примеру Ирака. У својој новијој историји тип политичког режима Ирака никада није био демократски (График 22). Зато је његова насилна промена била проблематична након вишедеценијске аутократичности ирачког друштва. Овакав став о изазовима демократизације постконфликтног Ирака, назире се у појединим студијама које су објављене и пре иницирања инвазије. Напори будуће окупације Ирака требало је да се тичу промене карактера ирачког политичког система која у својој основи мора бити фундаментална (Crane, 2003). Такву фундаменталност није могуће постићи у свом најдубљем значењу због бројних препрека, попут религијске укоренености са државним апаратом и генерално ниским нивоом демократске плуралистичке политичке културе у Ираку. Управо су ова два фактора представљали препреку потпуној промени политичког система (Crane, 2003), те би стога сваки плурализам који би био потврђен стабилношћу представљао „огромно достигнуће којим би све стране биле поносне“ (2003: 25). У периоду Инвазије на Ирак, једини политичар који је у арапском свету изабран на легитимним демократским изборима био је председник Палестинске народне самоуправе Јасир Арафат (*Yassir Arafat*). Отуда и својеврсна контрадикција у погледу дијадских сличности између истих типова политичких режима.

решено у складу са ирачким уставом којим је забрањен рад припадника партије Баат у било којој од три гране власти (Dawisha, 2009).

³¹⁴ Јон Андерсон (*Jon Anderson*) наводи да је програм дебаатификације Ирака представљао окидач побуњеничких активности у Ираку након војне интервенције (Anderson, 2004). Анализирајући почетке побуне у Ираку, овај аутор је 2004. године тврдио да је већ тада било прекасно за Буша да промени правац своје политике према Ираку и да је ова држава „трајније оштећена“ (Anderson, 2004).

Крејн наводи да, иако изабран на демократски начин, Арафат „није био миљеник САД“, док су с друге стране поједине арапске државе (Кувајт, Бахреин, Саудијска Арабија) имале добре односе са САД (Crane, 2003), што значи да слободни демократски избори сами по себи не креирају прозападне политичке актере на подручју арапског света (2003: 25). Овакав став, који је подржан емпиријском чињеницом може бити користан у анализи критика на рачун концепта демократског мира јер служи као аргумент којим се објашњава сарадња између држава са различитим типом политичког режима, о чему ће бити детаљно дискутовано у Поглављу 5.

Ирачки извршни савет је 8. марта 2004. године усвојио Закон о управљању државом Ирак у транзиционом периоду (транзициони закон), који је ступио на снагу 28. јуна исте године. Према својој форми, транзициони закон је био својеврсни рудимент устава Ирака, имајући у виду да је регулисао односе међу носиоцима највиших државних власти, као и друштвено политичке процесе у Ираку. Овај закон је окарактерисан у литератури као акт којим се „оживљава конституционализам“ у Ираку (Al-Istrabadi, 2005). Према одредбама закона, транзициони период на који је орочено његово важење, био је период између 30. јуна 2004. и усвајања новог устава, односно избора ирачке владе у складу са одредбама устава, за шта је предвиђен као најдаљи рок – крај 2005. године (TAL, 2004: art.2). Овај период се делио на две фазе, прву у оквиру које је Ирачка привремена влада преузела извршну власт 30. јуна, док је друга фаза транзиционог периода почела након избора Транзиционе владе изабране на изборима у јануару 2005. године и завршена избором ирачке регуларне владе најкасније до краја 2005. (TAL, 2004: art. 2).

У члану 3 овог закона стипулисано је његово врховно правно важење у правном систему Ирака (2004: art. 3). Закон је дефинисао Ирак као федералну демократску републику, са израженим плурализмом, који је био подељен између федералне и регионалних влада (2004: art. 4). Федерализам је спроведен на бази „геоисторијске реалности, а не на бази етничких, конфесионалних или расних подела“ (2004: art. 5). Транзициони закон стипулисао је неке опште услове који регулишу изборни процес. Зајамчено је право сваком Ирачанину да буде биран на „фер, отвореним, компетитивним и цикличним изборима“ (TAL, 2004: art. 20) и забранио било коју дискриминаторну позицију према изборном процесу (2004: art. 20). До тренутка одржавања избора, власт је (уз Привремену коалициону управу) вршила Транзициона влада Ирака, која се састојала од представника Народне скупштине, Савета министара и представника судске власти (TAL, 2004: art. 24). За време транзиционог периода, легислативну власт вршила је Народна скупштина која се, према одредбама Закона, састојала од 275 чланова (TAL, 2004). Транзиционом закону је мањкао легитимитет имајући у виду да је усвојен од стране Ирачког извршног савета који није изабран од стране народа. Међутим, транзициона природа овог акта, као и историјско-политички контекст у ком се Ирак налазио у годинама након Инвазије, учинили су овај документ важном прекретницом у конституисању послератног политичког система Ирака (Al-Istrabadi, 2005).

Јануарски избори 2005.

Током целе своје новије историје (од периода британске управе над Ираком 1920. године), тип политичког режима Ирака оцењен је као доминантно аутократски (График 22). Контраинтуитивно, у Ираку је између 1946. и 1954. године одржано неколико циклуса избора који су окарактерисани као слободни (Walker & Clark, 2005). Басистички режим признао је женама право учешћа на изборима 1980. године, што је био један од, ако не и једини (2005: 182) помак у ублажавању аутократске политичке праксе и развоја политичке културе на подручју Ирака за време Садамове владавине.

Први избори након инвазије на Ирак спроведени су 30. јануара 2005. године. Имајући у виду значај за демократски развој Ирака, ови избори су регулисани сетом домаћих закона и правила, али и резолуцијом Савета безбедности УН.

На састанку одржаном 8. јуна 2004. године, СБ УН је усвојио Резолуцију 1546 којом се поздравља избор прве демократске владе независног Ирака (UN SC Resolution 1546, 2004), која ће чинити напоре ка развоју „федералног, демократског, плуралистичког и јединственог Ирака“ (2004). Садржај ове Резолуције значајан је не само због регулисања избора који су се одржали неколико месеци касније, већ и због формалног окончања политичког *interregnum* власти, верификованог међународноправном одлуком Уједињених нација. Наиме, текст Резолуције је предвиђао крај окупације и крај мандата Коалиционе привремене управе и повраћај националног суверенитета Ирака у пуном смислу (2004: art. 2). У напорима за подршком политичкој транзицији и опоравку Ирака, СБ УН је Резолуцијом предвидео одржавање „непосредних демократских избора“ најкасније до 31. јануара 2005. године, који би конституисали Народну скупштину транзиционог типа (2004: art. 4с). Као задаци ове транзиционе Народне скупштине предвиђени су формирање, такође транзиционе, Владе Ирака и израда нацрта устава Ирака који би омогућио несметан избор власти на бази новоусвојеног устава, најкасније до краја 2005. године (2004: art. 4с). Резолуцијом је поверено посебном изасланику Генералног секретара УН-а, као и новоуспостављеној мисији УН-а у Ираку - УНАМИ (енг. *United Nations Assistance Mission for Iraq – UNAMI*) да одиграју кључну улогу у подршци Независној изборној комисији (енг. *Independent Electoral Commission of Iraq - IEC*) и осталим саветодавним пословима који се тичу постконфликтног опоравка Ирака (2004: art. 7а-б). Централни орган који је организовао изборе била је Независна изборна комисија Ирака која је била субординирана Привременој коалиционој управи.

Комисију је чинио управљачки део састављен од девет чланова, од којих њих седам са правом гласа и двојица (један Ирачанин и један представник УН-а) без права гласа.³¹⁵ Администратор Привремене коалиционе управе је 31. маја 2004. године донео наредбу којом је основана Независна изборна комисија Ирака, са задатком да организује, надгледа и спроведе изборе у складу са процесом описаним у Закону о администрирању Ираком у прелазном периоду (CPA Order No. 92, 2004: sec.1). Комисији је поверено и усвајање регулатива којима би био омогућен изборни процес у постконфликтном Ираку, а нарочито је наглашена њена независност од било које гране власти (2004: sec. 3). Састав комисије чинио је Борд комесара, од којих седам са правом гласа и двојица без права гласа, као и администрација (2004: sec. 5). Одабир чланова Борда вршен је системом номинација, након чега су Уједињене нације извршиле рангирање квалификованих кандидата. Администратор Управе је био инстанца која је донела коначну одлуку о члановима Борда (2004: sec.5.2).

Саветници у оквиру мисије УН у Ираку – УНАМИ, учествовали су заједно са Изборном комисијом у изградњи институционалних капацитета зарад ширења најбољих изборних пракси и подизања транспарентности избора (UNAMI, 2008). Број запослених у Независној изборној комисији у тренутку јануарских избора прелазио је 6.000 (Walker & Clark, 2005: 183).

³¹⁵ Током 2007. године усвојен је Закон о Високој независној изборној комисији којим је укинута правно важење свих одредби, као и правна регулатива усвојена од стране Коалиционе привремене управе, а нарочито Наредбе бр. 92 која се односила на изборни процес. Закон је предвиђао оснивање Високе независне изборне комисије као „професионалног, владиног, независног, неутралног и аутономног тела“ које је за свој рад одговарало Већу представника Ирака (Law of the Independent High Electoral Commission, 2007, art. 2). Комисија организује, спроводи и надгледа федералне и регионалне изборе (2007: art. 2), а састојала се од Борда комесара (девет чланова), као и административног особља задуженог за изборе (2007: art. 3).

Наредбом бр. 92 именовано је и Транзиционо изборно тело, као рудимент јуриспрудентивне власти, које се састојало од троје судија које су биле задужене за процесуирање жалби против одлука Изборне комисије, као и на њен рад уопште (CRA Order No. 92, 2004). На крају, акт којим је организација избора додатно прецизирана била је Наредба бр. 92, коју је донела КПУ, а у којој је стипулисано да цео Ирак представља јединствену изборну јединицу, због чега су избори били реализовани на пропорционалном принципу за 275 представника Народне скупштине (CRA Order 92, 2004: 4).³¹⁶ Предвиђено је и да се мандати додељују кандидатима, а не политичким ентитетима, којима је забрањено да преузму мандат свог кандидата (2008: sec. 4.5). Ирачани су осим за представнике у Народној скупштини транзиционог типа, на изборима гласали и за Извршна већа 18 ирачких губернија (TAL, 2004: art. 57). Избори су реализовани као тајни, непосредни и по пропорционалном систему у ком се гласало за листе кандидата које су предлагале партије. Листе нису могле да садрже мање од 12 нити више од 275 кандидата (IEC Iraq, 2005), осим уколико појединцу није издат сертификат којим га Комисија легитимише ознаком „политички ентитет – независни кандидат“ (IEC Iraq, 2005). Изборна комисија Ирака је непосредно пре изборе усвојила Етичка правила за актере изборног процеса, затим Правила понашања током избора, Правила понашања за посматраче, као и мноштво других аката којима је регулисан статус медија, кандидата, процедура, поступка жалби, пријава кршења регулатива, расподела мандата и слично (IEC Iraq, 2005). На изборима је учествовало 12.000 домаћих посматрача и додатно још 12.400 посматрача у својству представника међународне заједнице (IEC Iraq, 2005).

Структура становништва Ирака била је значајно хетерогена (GrowUP, 2020), а сличне податке наводе и Волкер и Кларк (Walker & Clark, 2005: 184). На изборима је, након инсистирања и различитих политичких притисака, право гласа остварила и ирачка дијаспора (Walker & Clark, 2005: 184). Законом о управљању државом Ирак (TAL) предвиђено је да кандидат у тренутку избора морао имати најмање 30 година живота, најмање завршену средњу школу (TAL, 2004: art. 31) и није смео бити припадник оружаних снага или милитантне групе (TAL, 2004).

Процењује се да је излазност на овим изборима износила око 60 процената од укупног броја бирача (Walker & Clark, 2005), док је проценат варирао између 20 у провинцији Анбар и чак 95 у провинцији Басра (2005: 186). Преко 100.000 војника је обезбеђивало око 6.000 бирачких места, а гласови су се бројали на лицу места из безбедносних разлога (2005: 186-187). Додатне безбедносне мере у вези са јануарским изборима обухватале су комплетно затварање државних граница Ирака између 29. и 31. јануара и повећање физичке сигурности објеката у којима се спроводило гласање (2005: 187). САД су у периоду избора повећале број својих војника на чак 150.000 (Walker & Clark, 2005: 187), чиме је практично премашен број војника који је био ангажован током трајања инвазије. Тадашњи Генерални секретар УН, Кофи Анан је у септембру 2004. упозорио да ће међународна заједница „ургирати за одлагање избора у јануару уколико се безбедносна ситуација на терену значајно не побољша до датума избора“ (Annan, 2004). Упркос бројним безбедносним мерама, током избора се догодио велики број инцидената.

У недељи избора (између 23. и 30. јануара) у Ираку је забележен раст броја инцидената са најмање једном регистрованом жртвом. Током треће недеље јануара 2005. године, у Ираку је забележено 80 оваквих инцидената, док је недељу дана касније забележено 91 инцидент, од чега више од 30% у Багдаду (Iraq Body Count, 2020).

³¹⁶ Наредбом је прописано да сваки трећи кандидат на изборној листи мора бити женског пола (2004: sec.4.3)

У тим инцидентима је током две недеље пре избора, погинуло више од 600 цивила, од чега половина у Багдаду (Iraq Body Count, 2020). Према проценама Беле куће, на изборима је учествовало укупно 18.900 кандидата, који су били регистровани кроз 256 политичких ентитета – 196 странака, 33 коалиције и 27 појединаца (White House, 2005). Укупно је 12 листа освојило мандате у Транзиционој скупштини (Табела 24), на челу са Уједињеном ирачком алијансом која је освојила скоро половину укупног броја гласова – 48,19% и 140 мандата (IEC Iraq, 2005) и Демократском патриотском алијансом Курдистана – 25,73% и 75 мандата (IEC Iraq, 2005).

Табела 24: Расподела мандата на јануарским изборима 2005.

Провинција	Регистровани бирачи	Мандати по провинцији	Странка/коалиција	Освојени гласови	Број мандата
Ал-Анбар	820.690	14	Уједињена ирачка алијанса	48,19%	140
Ал-Басра	872.176	14	Демократска патриотска алијанса Курдистана	25,73%	75
Ал-Мутана	315.815	5	Ирачка листа	13,82%	40
Ал-Кадисија	559.805	9	Ирачани	1,78%	5
Ан-Наџаф	590.078	10	Туркменистански фронт	1,11%	3
Арбил	770.439	13	Листа независних експерата	0,83%	3
Ас-Сулиманија	951.723	16	Народна унија	0,83%	2
Ат-Тамим	601.219	10	Исламистичка група Курдистана	0,72%	2
Вавилон	1.109.574	18	Исламска акција	0,51%	2
Багдад	3.841.268	64	Национална демократска алијанса	0,44%	1
Дахук	293.304	5	Национална листа	0,43%	1
Ди Кар	921.066	15	Блок помирења и ослобођења	0,36%	1
Дијала	961.073	16			
Карбала	469.282	8			
Мајсан	487.448	8			
Нинева	1.479.430	25			
Салах ал Дин	726.138	12			
Вазит	564.670	9			
Дијаспора	263.685	4			
УКУПНО	16.598.883	275			

Извор: IEC Iraq, 2005.

Резултати ових избора су били релативно очекивани, имајући у виду да је главна сунитска Ирачка исламска партија бојкотовала изборе због лоших безбедносних услова реализације избора (The Guardian, 2004). Истраживања јавног мњења спроведена од стране Међународног републиканског института у периоду пре избора, показују да је једна трећина Ирачана који су се определили да не изађу на изборе, као разлог апстиненције навела лошу безбедносну ситуацију (IRI, 2004). У истој серији истраживања, у децембру 2004. године, преко 64% Ирачана се изјаснило да би гласало на предстојећим јануарским изборима (IRI, 2004). Имајући у виду постконфликтну ситуацију у Ираку, оваква цифра је изузетно висока и задовољавајућа за реализовање демократских избора, међутим исто истраживање спроведено и у јуну, августу, октобру

и новембру показало је да је број Ирачана спремних да гласају значајно опао имајући у виду да се у јуну чак 88,4% Ирачана изјаснило да ће гласати, док је у новембарском истраживању тај број пао на 71,4% (IRI, 2004). Програм за репрезентативну владавину критиковао је јануарске изборе као „нефер“. Као кључни разлози наведени су неравноправна заступљеност кроз националне листе, јер би избори могли резултовати избором легислативног органа који не заступа религијску, етничку и демографску структуру Ирака (PRG, 2005). Због тога су поједине регионалне листе (иначе пријављене за изборе) боље решење од јединствених националних листа (PRG, 2005). Стејт департмент је у свом саопштењу на дан избора окарактерисао овај процес као „заједничку жељу Ирачана да остваре своја демократска права у тешким околностима, што ће омогућити прву демократски изабрану владу“ (Department of State, 2005). Расправљајући о исходима јануарских избора, Волкер и Кларк су тврдили да су они показали ниво етничке подељености друштва, имајући у виду састав Транзиционе народне скупштине, али да су у овој ситуацији задржали правичност изборног процеса колико год је то било могуће (Walker & Clark, 2005).

Устав из 2005. године

Устав Ирака усвојен је 15. октобра 2005. године и представља прекретницу у изградњи савременог ирачког институционалног и политичког система.³¹⁷ У његовом писању је једну од значајнијих улога имао шиитски верски вођа Сајид ал-Систани (*Sayyid al-Sistani*) који је у њега унео принципе политичке партиципације, транспарентности у раду институција, демократичности и фер изборне борбе, за које је сматрао да нису у супротности са исламом, већ да га напротив – оснажују (Rahimi, 2007: 11).³¹⁸ Због његове важности у подручју свеукупне изградње државе, у наставку ће бити пружен нешто детаљнији осврт на легислативно регулисање друштвено-политичких односа послератног Ирака. Уставом је прописано да је Ирак јединствен у територијалном смислу (Iraqi Constitution, 2005: art. 1), а као званични језици одређени су Арапски и Курдски (2005: art. 4).³¹⁹ Ирак је административно организован на бази територијалне децентрализације и подељен на подручје главног града и губернија које се даље деле на регионе и локалне администрације (Iraqi Constitution, 2005: art. 116). Области Курдистана на северу Ирака признат је статус федералног аутономног региона (2005: art. 117).³²⁰ Федерална јединица Ирака, сагласно стипулацији Устава је регион. Сваком региону, као федералној јединици омогућено је да има сопствени устав, трипартитну поделу власти, и предвиђена је субординација регионалних устава у односу на државни у случају правне колизије (2005: art. 120-121). Промена носилаца највиших државних власти, у складу са одредбама устава, вршиће се на „мирољубив и демократски начин“ (2005: art. 6), а гарантована је и безбедност и слобода сваког појединца на територији Ирака (2005: art. 15). Додатно, зајамчена је и правна једнакост без дискриминације по било ком основу, па чак и социјалном статусу (2005: art. 14).

³¹⁷ О историјско-правној анализи конституционализма у Ираку, видети подробније у: Al-Istrabadi, 2005.

³¹⁸ Ајатолах ал-Систани заузима важну позицију у демократизацији послератног Ирака. О његовој улози у спровођењу избора, писању Транзиционог закона, као и Устава из 2005. године, видети више у: Cole, 2006; Rahimi, 2007.

³¹⁹ Уставом је остављена могућност губернијама да прогласе друге званичне језике на својим територијама под условом да их потврди општи референдум (2005: art. 4e), што *lege artis* додатно ојачава непосредну демократију.

³²⁰ Уставом је предвиђено да ће Савет представника усвојити закон којим се дефинишу процедуре за формирање осталих федералних региона (2005: art. 118). Додатно, једној или више губернија дато је право да се организује у федерални регион, што мора бити претходно потврђено референдумом (2005: art. 119).

Ирачки Устав има наглашене две значајне компоненте које нису својствене савременим уставним решењима. Због догађаја који су се догодили у ближој прошлости ове државе, као и чињенице да је у писању устава учествовао и екстерни актер (о овоме више у делу о демократизацији Ирака), ирачки Устав регулише односе највиших носилаца државне власти према борби против тероризма и према процесу дебаатификације. Забрањено је да било ко присваја, користи, оправдава или промовише тероризам или обележја Баат партије и било којих њених остатака, симбола или чак имена (2005: art. 7). Уставом је забрањено да субјекти који то чине, буду део политичког процеса, а посебан закон о дебаатификацији је усвојен 2016. године. У вези са процесом дебаатификације, Устав је предвидео крај важења законодавства старог режима, како Садамовог тако и привремене администрације до тренутка његовог усвајања (2005: art. 130), а гарантује и заштиту свих „политичких затвореника и жртава опресивне праксе угашеног диктаторског режима“ (2005: art. 132).

Када је реч о тероризму, Устав прописује ће се држава борити против ове безбедносне претње у свим формама, а таква борба је дефинисана као „заштита територије Ирака од стварања база или подручја за терористичке активности“ (2005: art. 8). Додатно, забрањено је пружање азила појединцима који су вршили или су оптужени за вршење терористичких аката (2005: art. 20). Овим уставом је судству призната независност од извршне и законодавне власти. Нико, према његовим одредбама „не може да буде изнад моћи судства, осим закона“ (2005: art. 19). Устав Ирака гарантује свим његовим становницима право учешћа у јавним пословима и остваривање бенефита који проистичу из политичких права попут права гласа, избора и права политичког кандидовања (2005: art. 20). У начелу, може се констатовати да је Устав из 2005. године по својим одредбама прилично демократски, уколико би се искључиле поједине одредбе које, разумљиво, регулишу религијска питања у ирачком друштву.³²¹ На бази претходно изнетих одредница регулисања ирачког политичког система, може се извести закључак да Устав из 2005. године, несумњиво представља значајну квалитативну промену у односу на *ancien régime*.

Децембарски избори и Маликијева влада

Након усвајања устава у октобру, одржани су први избори којима је бирано 275 посланика Већа представника Ирака (парламент), чиме су посредно створени услови за избор прве демократски изабране владе Ирака. Поред бројних актера који су учествовали у организацији изборног процеса, постојало је неколико невладиних међународних организација које су пратиле постизборни процес. Једна од најзначајнијих јесте Међународна мисија за ирачке изборе (енг. *International Mission for Iraqi Elections – IMIE*), са мандатом процењивања квалитета постизборног процеса, жалби, нарушавања принципа демократских избора и писања препорука за Независну изборну комисију Ирака и ирачку владу (UN News, 2006). У периоду с краја 2004. и током 2005. године, Независна изборна комисија Ирака је усвојила тридесет регулатива и правилника којима је регулисала изборну кампању, учешће медија, регистрацију бирача, посматраче, признавање статуса политичким ентитетима, расподелу мандата и слично. За учешће на изборима било је регистровано чак 6.655 кандидата, 307 политичких странака и 19 коалиција (IEC Iraq, 2005). Главни политички кандидати били су организовани на бази етничке и верске подељености.

³²¹ Устав поставља Ислам као званичну религију Ирака (2005: art. 2) и стипулише забрану доношења било каквог закона који је у супротности са Исламом (2005: art. 2a). Међутим, овакво стриктно легислативно регулисање религијске конзервативности, ублажено је у наредном ставу, који прописује да нити један усвојени закон не може бити изгласан ако је у супротности са демократским начелима (2005: art. 2b).

Током избора, пријављени су бројни физички напади, а забележено је и убиство водећег сунитског политичара Мизара ал-Дулаимија (*Mizhar al-Dulaimi*), као и пар експлозија на сам дан избора. Према подацима Независне изборне комисије, излазност била велика, са 79%, а укупно је 15 милиона бирача искористило своје право да гласа (IEC Iraq, 2005).

Табела 25: Резултати парламентарних избора у Ираку 2005. године

Политичка група:	Укупно	Мандати освојени на нивоу:	
		Губернија:	Државе:
Уједињена ирачка коалиција	128	109	19
Курдски збор	53	43	10
Ирачки фронт	44	37	7
Ирачка листа Ијада Алавија	25	21	4
Хевар ирачки фронт	11	9	2
Исламска унија Курдистана	5	4	1
Листа ослобођења и помирења	3	3	0
Напредњаци	2	1	1
Покрет за напредак и реформе	1	1	0
Листа Ал-Рафедин	1	0	0
Листа за ирачку нацију	1	1	0
Ирачки фронт Туркмена	1	1	0
Укупно	275		

Извор: IEC Iraq, 2005.

Упркос бројним оспоравањима резултата, у организационом и нормативном смислу може се констатовати да су избори били организовани на демократски начин. Највише мандата освојила је Уједињена ирачка коалиција, затим листа коју су представљали Курди, као и Ирачки фронт (Табела 25). У Извештају о стању људских права у свету из 2006. године, који је објавио Стејт департмент, констатује се да су у Ираку децембарски избори из 2005. године спроведени „у складу са највишим међународним стандардима за фер и слободне изборе“ (Department of State, 2006: 161), а владу Ал-Маликија окарактерисао као „слободно изабрану“ (2006: 161). Међутим, Независна изборна комисија је примила близу 2.000 жалби на рачун правичности изборног процеса и бројних нерегуларности, што је значајно више него за јануарске изборе и референдум за потврђивање устава (Табела 26).

Табела 26: Преглед жалби УНАМИ у вези са изборним процесом током 2005. године

	Јануарски избори	Октобарски референдум	Децембарски избори
Излазност:	8,286,156	9,852,291	11,888,911
Број жалби на регуларност изборног процеса:	430	158	1,985

Извор: UNAMI, 2008.

Након бројних изборних процеса, референдума и усвајања устава у октобру 2005. и парламентарних избора у децембру 2005. године, Ирак је добио своју прву демократски изабрану владу на челу са Нуријем Ал-Маликијем, 26. маја 2006. године.

Формирање владе није текло глатко и карактерисано је негирањем изборних резултата, мешања међународних и спољних актера у постизборни процес и оптерећеношћу религијским, племенским и партијским поделама у погледу будућег статуса и програма развоја Ирака (Isakhan, 2015). Након два и по месеца мандата, петог августа, Малики је поднео светској и домаћој јавности програм у 34 тачке, на којима ће се базирати рад његовог кабинета.

Мандат владе се базирао на развоју јединственог, плуралистичког и демократског Ирака,³²² као и на супротстављању религијским и етничким поделама унутар Ирака (Al-Maliki, 2006). Програм је предвидео и сарадњу са Мултинационалним снагама, као и „убрзање процеса трансфера одговорности за пружање безбедности ка ирачким институцијама – војсци, полицији и осталим безбедносним снагама“ (Al-Maliki, 2006). Програм је такође укључио и бригу о положају жена и младих у ирачком друштву, као и о развоју универзитета и изградњи независне мреже ирачких медија. Поред тога, циљ Маликијеве владе је, према представљеном програму, требало да буде и израда нацрта детаљног плана реконструкције инфраструктуре као и изградње друштва на бази социјалне правде, као и решавање ситуације у вези са референдумом који је био предвиђен за 2007. годину у граду Киркуку (Al-Maliki, 2006).

5.3.4.3.1 Квантитативна оцена промена типа политичког режима Ирака

Квантитативна оцена типа политичког режима Ирака започиње приказом макроиндикатора базе Варијетети демократије. Доступност података за 100 година, омогућава сагледавање развоја неколико сегмената демократичности. Подаци за свих пет наведених макроиндикатора указују на готово тирански облик политичког режима у периоду између 1920. и 1952. године. Након тога, средином прошлог века уочава се период од неколико година у оквиру којих су свих пет макроиндикатора незнатно побољшани у правцу демократизације (Corpedge, 2018).

Потом следи пад свих индикатора, а нарочито партиципативне и делиберативне демократичности који су између 1980. и почетка овог века готово на нули. *V-Dem* бележи раст свих пет макроиндикатора демократичности, у периоду након окончања Инвазије на Ирак, а највећи раст бележи вредност изборне и делиберативне демократије (Corpedge, 2018). Томе су допринели први избори након Инвазије, који су одржани у јануару 2005. године, као и доношење устава исте године, што је делимично поправило скор демократичности. Од 2007. године, уочљив је тренд опадања нивоа демократичности, а такав тренд траје до краја 2018. године (Corpedge, 2018), када се завршава период индексирања.

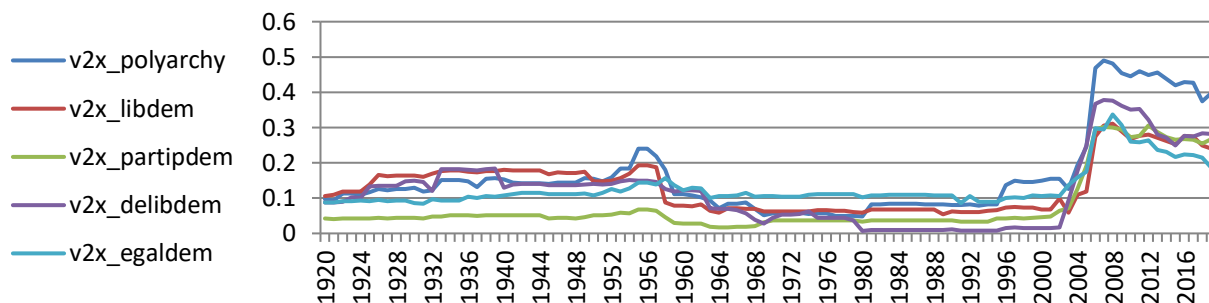
Распон у оквиру ког се крећу интервали за макроиндикаторе у случају Ирака је изузетно низак – између 0,1 и 0,49.³²³ То значи да у „најбољем случају“ (који је трајао свега годину дана током 2004), ниједан од макроиндикатора није прешао горњу половину статистичког мерења политичког режима у Ираку.

³²² Ово је пред Саветом безбедности Уједињених нација поновио и министар спољних послова новоизабране владе Хошјар Зебари (*Hoshyar Zebari*). Он је означио убиство терористе Абу Мусаба Заркавија (*Abu Musab al-Zarqawi*) као највеће „олакшање новим властима“ и описао тадашњу ситуацију у Ираку као „историјски напредак према плуралистичкој, уједињеној и федералној демократији“ (Zebari, 2006).

³²³ Интервал за свих пет макроиндикатора за *V-Dem* пројекат крећу се између 0 и 1, где је 0 затворена аутократија, а 1 означава консолидовану демократичност (Corpedge, 2018). За детаљнији опис методологије и операционалних дефиниција које користи *V-Dem*, видети више у Поглављу 2.

На бази полиномиалног тренда (График 22), могуће је извршити предикцију развоја политичког режима Ирака за период од наредних 6 година у односу на 2018. годину. Општи тренд показује могућ пад нивоа демократичности Ирака до 2024. године.³²⁴

График 22: Вредности макроиндикатора за демократичност Ирака, 1920–2019.

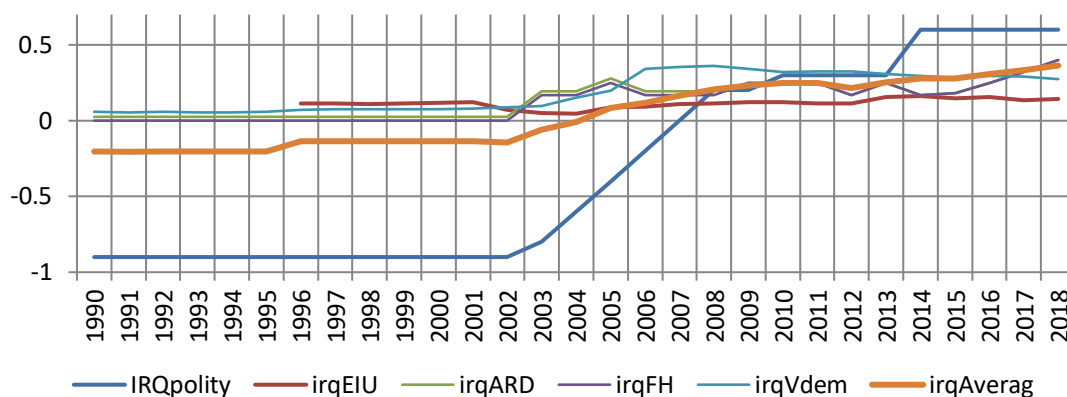

Извор: V-Dem, 2020.

График 23 приказује квантитативну оцену пет инструмената мерења типа политичког режима Ирака, као и њихову средњу вредност (*irqAverag*), за период 1990-2018. Слично случајевима СРЈ и Авганистана, вредности Полити пројекта одступају у односу на остале за период до војне интервенције (График 23). У распону од скоро три деценије, сви инструменти указују да тип политичког режима Ирака пре војне интервенције био значајно ауторитарнији у односу на период након ње. За разлику од вредности која показује мерење пројекта *Polity V*, а која приказује веома велику разлику у промени (од -0,9 до +0,6), у остала четири случаја (*EIU*, *ARD*, *FH*, *vDEM*) потврђен је тренд демократизације Ирака након војне интервенције, али уз релативно мање осцилације (График 23). Средња вредност такође потврђује благу демократизацију Ирака. Током 1990. године забележен је скор од -0,2, а 2018. је тај скор износио 0,4 уз највећи раст у периоду између 2003. и 2008. године.

³²⁴ База података Варијетети демократије врши сегментирање нивоа демократије држава кроз пет компоненти, које означава макроиндикаторима. Први од њих је изборна демократија (*v2x_polyarchy*) која означава суштинску вредност потчињености носилаца власти изборној вољи бирача. Таква воља мора бити постигнута у слободном изборном процесу, са фер и компетитивним условима избора, функционисањем организација грађанског друштва и поштовањем резултата изборног процеса (V-Dem, 2020). Други макроиндикатор је либерални принцип демократије (*v2x_libdem*), који наглашава очување права националних мањина и људских права што се постиже уставном заштитом тих права, владавином закона и независним судством (V-Dem, 2021: 44). Следећи, партиципативни принцип демократије (*v2x_partipdem*) у први план ставља, у најопштијем смислу, активно учешће грађана у политичком процесу, за време и између избора (V-Dem, 2021: 45). Делиберативни сегмент демократије (*v2x_delibdem*) усмерен је на процес усвајања одлука у оквиру једног политичког система. Такозвана „делиберација“ догађа се онда када је поступак усвајања аката којима се регулише политички живот, праћен јавним расправама које омогућавају користи од тако усвојених аката, а све зарад јавног добра (V-Dem, 2021: 45). Следећи сегмент је егалитарна демократија (*v2x_egaldem*) и односи се на постизање права и слобода појединаца које су заштићене на подједнак начин. Групе и појединци уживају једнака права на могућност приступа моћи и ресурсима у друштву (V-Dem, 2021: 46).

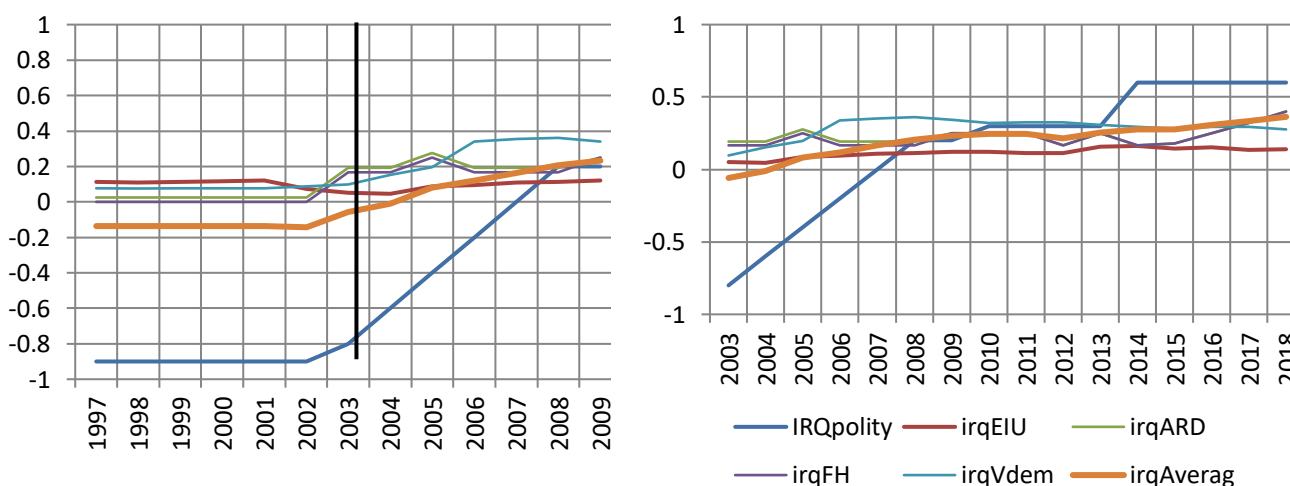
График 23: Упоредни приказ квантификација политичког режима Ирака, 1990–2018.

Извор: Калкулације аутора на бази: EIU, 2020; Marshall, 2020; ARD, 2018; V-Dem, 2020.

У нешто уже посматраном временском периоду (График 24) који обухвата период од шест година пре и након војне интервенције приметна је промена у вредностима током 2003. године, као и неједнака расподела за период пре Инвазије, када су вредности биле знатно ниже у односу на шестогодишњи период након ње (График 24). Просечна вредност је пре Инвазије износила $-0,1$, а током 2004. године $+0,2$ и $+0,3$ током 2008. године (График 24). И временски период након војне интервенције (2003-2018) показује константан раст нивоа демократије за свих пет вредности. Цео овај период Ирак је био отворена анократија имајући у виду да су се вредности кретале између 0 и 0,4 (2018. године), када се Ирак приближио демократском типу политичког режима. И у ова два случаја, вредности пројекта *Polity V* највише одступају у односу све остале, али су трендови раста остали исти.

График 24: Упоредни прикази квантификација политичког режима Ирака констелација „6+1+6“ (лево) и 2003–2018. (десно)

Извор: Калкулације аутора на бази: EIU, 2020; Marshall, 2020; Freedom House, 2019; ARD, 2018; V-Dem, 2020.

У Поглављу 2 је представљена аналитичка матрица за оцену модалитета на којима је извршена транзиција политичких режима на бази критеријума које су, у одвојеним студијама, поставили Валенцуела и Цирхер (Табела 7).

Према могућим преференцама које је идентификовао Валенцуела, јасно је да је режим Садама Хусеина изразито опонирао процесу демократизације. Власт коју је Баат партија концентрисала у својим рукама свргнута је употребом војне силе током Инвазије, због чега би се могао извести закључак да је у питању потпуни колапс односно „повлачење режима“ према Валенцуелиној класификацији (Valenzuela, 1990: 22). Међутим, спремност коју су ирачке власти у периоду пре војне интервенције испољиле у погледу сарадње са међународним истражним комисијама и телима, као и делимично поштовање одредаба резолуција (1051, 1060, 1284, 1269 и 1441) Савета безбедности и извештавања овог органа, поставља случај транзиције политичког режима Ирака између потпуног „повлачења“ и спремности за преговорима. Од дерогирајућих услова по развој постконфликтног политичког режима које су идентификовали Цирхер и Сарадници (Zürcher et al., 2018), у случају Ирака најиспољенији су били наслеђе рата, као и присутност екстерног актера. Потоњи услов је у случају Ирака нарочито имао значајну позицију имајући у виду практичну окупацију Ирака годину и по дана након Инвазије што је створило делимични *interregnum* у вршењу власти.

5.3.4.4 Институционална консолидација сектора безбедности

Након окончања Инвазије, настао је безбедносни вакуум имајући у виду да је новоиницирани процес дебаатификације отпустио хиљаде људи на руководећим позицијама у оквиру Министарства унутрашњих послова и Министарства одбране Садамовог Ирака.³²⁵ Барак сумира дебату у вези са мотивима за америчко распуштање снага безбедности Садамовог режима у неколико праваца. Он наводи да је главни мотив била жеља САД да спречи опонирање процесу „изградње државе“ (Barak, 2007).

Као други могућ разлог, Барак наводи распадање Ирачке армије непосредно након Инвазије (Perito, 2005; Bremer, 2006; према: Barak, 2007: 462). Опонирање Курда и Шиита који нису били једнако заступљени као Сунити у безбедносним структурама, је могло представљати још један мотив због којих су САД одлучиле да потпуно изграде нове снаге безбедности у Ираку (2007: 462). Начелник Централне команде САД је, према одредници председничке директиве о националној безбедности, преузео послове који се тичу осигурања безбедносних и војних операција на подручју Ирака до усвајања Транзиционог закона и устава Ирака (NSDP 36, 2004). Министарство унутрашњих послова послератног Ирака је заправо једина институција која није у потпуности била распуштена 2003. године од стране Коалиционе привремене управе (Khalil, 2005: 23), али никако није остала имуна на дебаатификацију имајући у виду да су распуштена чак три руководећа нивоа управљања у старом организационом моделу. Реформа сектора безбедности се наводи као један од неколико кључних задатака који су се нашли пред Коалиционом привременом управом (Paragianni, 2005; Вуман, 2008; Wivel, 2010). Додатно, идентификовани су и изградња ирачких снага безбедности, као и неутрализација терориста и борба против побуњеника (Dobbins et al., 2005).³²⁶

Прва настојања за консолидацијом сектора безбедности Ирака учињена су Транзиционим законом (претечом устава) из 2004. године. Њиме је констатовано да су Оружане снаге Ирака под цивилном контролом тадашње Транзиционе владе Ирака (TAL, 2004: art. 5). Оружане снаге су се састојале из активних и резервних јединица, а као главни задатак, била је дефинисана одбрана Ирака (2004: art. 27).

³²⁵ Само 2003. године, једном одлуком, КПУ је практично оставила без посла око 400.000 људи запослених у јавном сектору и институцијама сектора безбедности (Sissons & Al-Saiedi, 2013: 21).

³²⁶ У академској литератури и у документима међународних организација, користи се термин „ирачке снаге безбедности“ (енг. *Iraqi Security Forces*), као сегмент који треба да буде финални „производ“ реформе сектора безбедности. Овим термином означене су војне и полицијске снаге које су развијене у годинама након Инвазије.

Припадницима оружаних снага је било забрањено да се кандидују на изборима и буду бирани, али су имали право гласа (2004: art. 27C), а у неколико одредби је регулисана и неспојивост јавних функција са припадношћу Оружаним снагама.³²⁷ Транзиционим законом било је предвиђено и стварање Ирачке обавештајне службе која је била организационо смештена унутар Министарства одбране Ирака, али под цивилном контролом и надзором њеног рада (2004: art. 27D).

Законом је предвиђено да послове прикупљања информација, процене претњи по националну безбедност и саветовање ирачке Владе, Обавештајна служба реализује уз поштовање људских права (2004: art. 27D). Прелазним одредбама Транзиционог закона наглашена је обавеза уставотворног процеса да у трајни устав Ирака укључи одредбу која би онемогућила Оружаним снагама Ирака „да у будућности тероришу народ Ирака“ (TAL, 2004: art. 59). Транзиционим законом било је предвиђено да Оружане снаге Ирака представљају главног партнера и ослонац мултинационалним снагама у послератном Ираку, а такав правни режим је трајао до усвајања Устава 2005. године.

Ирак је 15. октобра 2005. године усвојио нови устав којим је условно речено, заокружен легислативни аспект његове постконфликтне изградње. Устав Ирака усвојен је у деликатном тренутку у ком је ово друштво било више неко икада подељено на бази религијских разлика и оптерећено бројним побунама и готово свакодневним терористичким актима (Dawisha, 2009). Преамбула Устава из 2005. дефинише Ирак као републикански, федерални, демократски и плуралистички систем (Iraqi Constitution, 2005). Првих десет чланова Устава доминантно реферишу на положај полиције, оружаних снага и обавештајног сектора, као и принципе на којима почива рад ових институција – владавина права, демократска и цивилна контрола, субординација и слично. Ово говори о значају који је адекватно легислативно организовање и утемељење сектора безбедности имало у постконфликтној изградњи Ирака.

Кључни актер у процесу консолидације институција сектора безбедности Ирака била је Мултинационална команда за безбедносну транзицију Ирака (енг. *Multi-National Security Transition Command Iraq – MNSTC-I*), која је представљала војни орган који је био задужен за реформу и поновну изградњу институција сектора безбедности послератног Ирака, у ускостручном домену. Имајући у виду институционални вакуум, било је неопходно већ током 2003. и 2004. године спровести масовне тренинге цивилних и војних снага ради оснивања нових „Ирачких снага безбедности“ (енг. *Iraqi Security Forces*). Овом синтагмом је генерички представљен развој војних и полицијских снага послератног Ирака, па ће стога бити коришћена у наставку текста. Консолидација институција сектора безбедности Ирака обухватала је ангажман више различитих актера, а спроведена је стипулацијом из Резолуције 1546 Савета безбедности УН-а, којом је наглашена важност „развоја ефективне ирачке полиције, пограничних снага и службе за заштиту објеката, који би били подређени Министарству унутрашњих послова Ирака“ (UN SC Resolution 1546, 2004).

Тренинг мисија НАТО у Ираку (енг. *NATO Training Mission – NTM Iraq*) је основана 2004. године, управо у складу са овом резолуцијом. Према наводима НАТО, два најзначајнија постигнућа и доприноса развоју Ирачких снага безбедности били су оснивање Војне академије Ирака и оснивање тренинг центра за Ирачку федералну полицију (НАТО, 2020). Курсеви које је организовала ова мисија укључивали су учење о оперативном планирању, полицијским процедурама, обавештајном раду у оквирима домена рада полиције, врстама оружја и бојево гађање (НАТО, 2020).

³²⁷ Ирачка Транзициона влада је овим Законом обавезана и на поштовање принципа непролиферације ОМУ, као и на обуставу производње било које опреме или материјала који могу да користе за справљање нуклеарног, хемијског или биолошког оружја (TAL, 2004: art. 27E).

Задачи мисије су били и пружање подршке у изградњи ефективних и професионалних институција са јасним командним и контролним функцијама (NATO, 2020). Формирање Ирачке полиције за нафту (енг. *Iraqi Oil Police*) је нарочито било важно имајући у виду огромну количину кривичних дела која се врше у вези са екстракцијом, продајом и крађом нафте као државног ресурса Ирака (NATO, 2020). Додатно, NTM-I је вршила тренинге и обуке за заштиту објеката и рафинерија широм Ирака. Ова НАТО мисија окончана је 2010. године.

Посвећеност САД консолидацији сектора безбедности Ирака након Инвазије, садржана је у тзв. „политици за победу у Ираку“ која се базирала на осам стубова: неутрализацији терориста и победи над побуњеницима, омогућавање самоодрживости Ирака у сфери безбедности, помоћи Ирачанима у изборима демократских власти, пружање помоћи Ираку у изградњи управљачких капацитета и пружању основних услуга, помоћ јачању ирачке економије, јачање владавине права и промоције људских слобода, повећавање међународне подршке за Ирак и последње, јачање јавног разумевања коалиционих напора (Department of State, 2005).

На бази овако дефинисане постконфликтне политике према Ираку, Стејт департмент је у периоду између јула 2005. и децембра 2009. године на недељном нивоу објављивао извештаје о статусу Ирака, који су синтетисали исходе политике САД за наведених осам области америчке политике у Ираку.³²⁸ Током 2007. године број тренираних снага безбедности Ирака је прешао 550.000. Према извештајима америчког Стејт департмента, у децембру 2007. године, обучено је 271.850 припадника МУП-а Ирака, од чега 33.000 федералних снага, као и 208.000 припадника Оружаних снага Ирака, од чега највећи део (186.000) припадника копнене војске (Department of State, 2007). Значај консолидовања безбедносне ситуације непосредно након инвазије демонстриран је низом догађаја и одлука којима је унутрашња безбедност Ирака проглашена за најважнији постконфликтни циљ. Провајдери безбедности требало је да буду реформисане институције.

Примера ради, заменик премијера Ирака у оквиру привремене администрације (2004-2005), Берхам Салих (*Berham Salih*) био је задужен искључиво за питања која се тичу националне безбедности. КПУ је проценила да је у Ираку током 2003. године било запослено око 150.000 припадника снага безбедности, што је било више од укупног броја коалиционих снага (CRA, 2003). САД су у допунском буџету за 2004. годину предвиделе 3,2 милијарде америчких долара за „побољшање безбедности Ирака“, од чега је већина новца била намењена МУП-у Ирака (CRA, 2003). У ингеренцији Министарства унутрашњих послова Ирака након прве фазе реформе, потпадао је нешто шири спектар органа и овлашћења. У оквиру Министарства као засебне организационе јединице од самог оснивања постоји Одсек за финансије и администрацију, Одсек за заштиту деце и породице, као и специјализовани органи попут Федералне обавештајне и истражне агенције, Агенције за полицијске послове, Генералног инспектора, Полиције за заштиту споменика и културних добара, Директората за превенцију криминалитета за подручје Багдада и Одсека за борбу против тероризма и организованог криминала (Iraqi MOI, 2020). САД су донирале око 300 милиона долара за обезбеђивање државне границе у оквиру које је било распоређено 8.000 припадника Ирачке полиције (CRA, 2003).

³²⁸ У питању су извештаји који представљају званичне, институционалне изворе података, и стога је анализа њихове грађе од изузетног значаја за ово истраживање. Извештаји детаљно објашњавају развој институција сектора безбедности, нарочито Министарства одбране и Министарства унутрашњих послова Ирака, са прецизним и систематичним статистичким приказима развоја наведених институција, њихових буџета, опреме, обука, људства и капацитета. За потребе ове дисертације анализирано је преко две стотине ових извештаја.

КПУ је идентификовала 12.000 „подобних“ кандидата који су били припадници МУП-у Ирака за време Садама Хусеина и поново их запослила уз одржавање тронедељних тренинга и обука (СРА, 2003). Процењује се да је током 2006. године, ирачки МУП под својом командом имао око пола милиона запослених на различитим функцијама (Perito, 2008). МУП Ирака је реорганизован током 2005. године и у свом саставу имао неколико посебних служби. Прва од њих је Ирачка државна полиција (енг. *Iraqi National Police*). Најбројнија организациона јединица МУП-а Ирака јесте Полицијска служба Ирака (енг. *Iraqi Police Service*), која је према појединим изворима током 2006. имала преко 275.000 запослених лица (Perito, 2008). Ова служба функционише као класична полиција и обавља уобичајене задатке који се односе на очување јавног реда и мира. Ирачка служба за заштиту границе (енг. *Iraqi Border Enforcement Service*) је задужена за вршење пограничних послова и обезбеђивање ирачке границе. Последња организациона јединица ирачког МУП-а јесте Служба за заштиту објеката (енг. *Facilities Protection Service*), која броји 150.000 припадника (Perito, 2008), који су одговорни за обезбеђивање објеката владе и министарстава. Након успостављања окупационог режима од стране Коалиционе привремене управе у априлу 2003. године, велика већина запослених у МУП-у и уопште сектору безбедности била је отпуштена (СРА Order No. 1-2, 2003), па је један од првих задатака у процесу реформе, била обука и попуна кадровима полицијских снага. То је учињено успостављањем Међународног тренинг центра за полицијску обуку, чије је седиште било у главном граду Јордана – Аману. Обуке будућих полицајаца су држали представници Секретаријата одбране и Секретаријата правде САД, као и војни и полицијски службеници Уједињеног Краљевства (Cha, 2003). Током прве године тренинге је прошло 32.000 регрута у трајању од осам недеља, а до краја 2005. године укупно је било обучено 67.000 ирачких полицајаца спремних за оперативни рад (Cha, 2003). Питер Калил (*Peter Khalil*) сумира изазове реформе сектора безбедности Ирака у три велике групе. Прва се односи на унутрашњу безбедност, односно победу над побуном која је избила након окончања Инвазије, друга група изазова тичала се обука и тренинга нових снага безбедности Ирака и трећа група се односила на изградњу цивилних институција које су у стању да ефикасно контролишу сектор безбедности (Khalil, 2006: 9). Верујући да ће Ирачани са одушевљењем поздравити рушење Садамовог режима, Пентагон је погрешно проценио постконфликтну безбедносну динамику у Ираку.

Табела 27: Број напада побуњеника у ирачким провинцијама на месечном нивоу, 2005–2008.*

	Феб -јун 05	Авг 05- јан 06.	Феб -мај 06.	Мај- авг 06.	Авг- нов 06.	Нов 06- јан 07.	Феб- апр 07.	Мај- јул 07.	Јул- нов 07.	Дец 07- јан 08.	Феб -мај 08.	%
Багдад	20.3	21.0	28.9	30.3	39.5	44.8	50.7	58.0	27.5	15.7	24.0	30.8
Анбар	12.3	23.3	22.0	31.1	41.2	35.3	25.8	11.1	5.2	2.4	2.0	18.1
Сала адДин	8.0	13.8	13.7	15.5	20.3	22.8	26.2	28.4	17.0	8.8	6.2	15.4
Дијала	3.1	5.4	8.3	14.5	15.7	16.8	21.8	25.2	13.4	5.2	3.8	11.4
Нинава	10.4	8.5	7.6	10.3	9.8	11.5	15.0	14.2	14.1	16.3	13.7	11.2
Ал Тамим	3.1	4.7	4.3	4.8	4.2	5.0	5.7	7.0	5.8	2.7	1.9	4.2
Басра	1.2	1.1	2.0	2.4	4.9	7.8	8.0	8.8	3.9	1.6	1.5	3.7
Вавилон	1.5	1.8	1.2	1.9	2.8	2.0	3.5	3.7	2.1	0.7	0.8	2.0
УКУПНО: 329	61.8	81.1	89.9	113	152.9	148.9	159.8	161.6	91.0	54.7	55.0	100

* У табели су приказани подаци за осам провинција које су бележиле преко 1% укупног броја напада.
Извор: Подаци преузети из извештаја „Индекс Ирака“ (O’Hanlon & Campbell, 2008).

³²⁹ Подаци за укупан број побуњеничких напада пописани су за свих 18 ирачких провинција.

Наиме, када су побуњеници почели са свакодневним нападима током 2003. године, Ирак није имао готово никакве владине снаге које би биле спремне да одговоре на овај изазов. Број побуњеничких напада (Табела 27) је интензивиран у периоду 2006–2008. због чега је Пентагон као главни спонзор реформе сектора безбедности одлучио да фаворизује квантитет над квалитетом и оснује још једну организациону јединицу ирачких снага безбедности – Ирачки корпус за цивилну одбрану (Khalil, 2006: 24), што је учињено 7. септембра 2003. године од стране КПУ. Оснивање још једне јединице је правдано разлозима „остављања ирачког отиска на безбедност Ирака“ (2006: 24) и реалном потребом за обезбеђивањем становника у већим градовима. Калил оцењује обуке припадника ове јединице као „убрзане и веома површне“ што се касније испољавало у могобројним дезертирањима и лошим учинком на терену (Khalil, 2006: 24). Ове снаге су током 2004. године трансформисане у Ирачку националну гарду. Слично као и у случају Авганистана, провинцијални тимови за реконструкцију су примењени и у послератној консолидацији сектора безбедности Ирака. Током своје посете Мосулу 2005. године, Кондолиза Рајс је представила ове тимове и нагласила да ће их чинити представници америчких експерата који ће помоћи остваривању „политичких циљева, борби против тероризма и економском и друштвеном развоју“ (Rice, 2005). За разлику од Авганистана у ком су ПРТ чинили доминантно војници, у случају Ирака, ПРТ су били цивилни тимови (са мањим војним компонентама) којих је било укупно 25, а њихови мандати су окончани 2011. године (USIP, 2013). Пратећи нову Бушову политику према Ираку означену као „Нов пут унапред“, у скоро свих 18 ирачких провинција су додати такозвани „придодати ПРТ“ (енг. *embedded PRTs*), чиме је укупан број повећан на 31, а укупно је било ангажовано око 800 припадника ових мешовитих цивилно-војних тимова (USIP, 2013). Ови тимови међутим, нису остварили успех у реформи сектора безбедности имајући у виду константно опонирање од стране локалних власти на нивоу провинција (Perito, 2008). Реформа сектора безбедности у Ираку учињена је парцијално и била је оптерећена бројним безбедносним изазовима на унутрашњем и спољном плану, што је ставило процес реформи у други план. И поред свих настојања за успешном изградњом снага безбедности Ирака, централне власти у првих пет година након Инвазије нису успеле да обезбеде монопол над физичком силом над сопственом територијом (Dawisha, 2009: 279).

5.3.4.5 Билатерални односи Ирака и САД након интервенције

САД су биле прва држава која је признала независност Ирака 1930. године, након потписивања Англо-америчко-ирачке декларације, а конзуларни односи су успостављени још 1888. године (Department of State, 2020). Ниво дипломатског представљања САД у Ираку подигнут је успостављањем амбасаде 1946. године, а према оцени Стејт департмента, билатерални односи су нарушени током 1967. године за време арапско-израелског рата (Department of State, 2020). У периоду монархије, Ирак је имао изузетно добре односе са САД и са Уједињеним Краљевством. Ирак је био у средишту интересовања САД, нарочито 1955. године када је оформљена Организација централног уговора – ЦЕНТО (енг. *Central Treaty Organization - CENTO*), познатија као Багдадски пакт.³³⁰

³³⁰ Пакт о узајамној сарадњи између Ирака, Уједињеног Краљевства, Ирана, Турске и Пакистана потписан је 1955. године у Ираку. Упркос честом третирању Багдадског пакта као система колективне одбране, у питању није био класичан војни савез. Према одредбама оснивачког споразума, државе потписнице ће, у складу са Оснивачком повељом УН, гарантовати „међусобне консултације у питањима безбедности и одбране“ (Baghdad Pact, 1955: art. 1), што овај споразум класификује у ред такозваних „консултативних војних савеза“ (Leeds et al., 2000). ЦЕНТО је био изузетно важна карика за САД у фактичком спровођењу политике обуздавања, међутим, свега годину дана од државног удара којим је укинута монархија у Ираку, ова држава је иступила из пуноправног чланства ЦЕНТО пакта, који је распуштен 1979. године.

Дејвид Лејк је описао односе између САД и Ирака током осамдесетих година као изузетно добре (Lake, 2010) имајући у виду да су САД подржавале режим у Багдаду као „противтежу револуционарном режиму у Ирану“ (2010: 14). Упркос употреби хемијског оружја против Курда и Иранаца између 1984. и 1987. године, САД су наставиле да снабдевају ирачки режим технологијама дуалне употребе (2010: 15).

Након поновног успостављања америчке амбасаде у Ираку 1984. године, дипломатски односи су прекинути током 1991. године након ирачке окупације Кувајта (Department of State, 2020), коју Лејк описује као „нарушавање *statusa quo* у односима са САД“ (Lake, 2010: 15). Од тада траје период од 12 година у оквиру ког су драматично нарушени билатерални односи, што је кулминирало Инвазијом 2003. године.

У периоду након војне интервенције 2003. године, није се могло говорити о егалитарном односу две суверене државе, већ су билатерални односи практично били базирани на вазалном односу и подређености Ирака. Серијом билатералних споразума могуће је пратити компоненте односа који су у периоду након конфликта били оптерећени доминантно војним и безбедносним питањима. Осим приказа споразума који су регулисали односе две државе, у наставку ће бити анализирани узајамне посете и изјаве високих званичника двају страна. Додатно, биће представљен индекс спољнополитичког деловања и корелације са променама у типу политичког режима. У председничкој директиви о националној безбедности (САД) потписаној у мају 2004. године, констатује се да изградња снажног партнерства са Владом Ирака и подршка у развоју билатералних односа и демократизације „мора да има потпуну посвећеност свих агенција САД“ (PRD 36, 2004). Истим директивом, председник Буш је основао две *ad hoc* канцеларије, једну унутар Секретаријата за одбрану – Канцелацију за пројекте и другу, Канцеларију за управљање обновом Ирака (енг. *Iraq Reconstruction Management Office – IRMO*), директно подређену државном секретару САД (PRD 36, 2004). Током 2004. потписан је дипломатски споразум о конзуларној имовини којим су стране регулисале власништво над објектима намењеним обављању дипломатске службе на територији две државе (Consular Property Agreement, 2004), чиме је омогућена нормализација билатералних веза. У Извештају о стању људских права у свету из 2006. године који је објавио Стејт департмент, наводи се посвећеност САД изградњи Ирака, кроз „јачање људских права, институција, права жена и других облика развоја демократског и грађанског друштва“ (Department of State, 2006).

Декларација о принципима за дугорочне односе у сарадњи и пријатељству између Ирака и САД, потписана је 26. 11. 2007. године од стране Џорџа Буша и премијера Ирака Ал-Маликија. Овај документ се састојао из три сегмента, који су описани као принципи на којима се заснива дугорочнија сарадња између две суверене државе: политичко-дипломатски односи, економска сфера, као и сарадња у домену безбедности (White House, 2007). У оквиру политичких и дипломатских облика сарадње, изражена је подршка САД даљем развоју „демократског система Републике Ирак“, као и јачање његовог федерализма, јединства и стабилности (2007: 1). Тај део регулисао је и „помоћ“ Ираку у могућем отпису спољних дугова које је направио претходни режим (2007: 8). Други део је регулисао питања економске сфере у оквиру којих је изражено настојање САД да подржи Ирак у учлањивању у међународне економске и финансијске институције (2007: 4), као и рад на омогућавању спољних директних инвестиција, при чему се нарочито наглашава важност америчких (2007: 5), зарад реконструкције Ирака. Последњи сегмент на ком је заснована Декларација тиче се безбедносне сарадње у оквиру које су се САД обавезале на „безбедносне гаранције и посвећеност“ Ираку у одбијању могуће агресије која би нарушила његов суверенитет (2007: 3-1).

Оваква стипулација је прилично цинична имајући у виду да су САД управо биле интервенишући актер који је повредио национални суверенитет државе чланице УН-а на најгрубљи начин – војном силом. Текст Декларације даље упућује на сарадњу у сузбијању терористичких група на подручју Ирака (2007: 3), али најважнији део безбедносног поглавља Декларације односи се на пружање подршке у обуци и опремању ирачких снага безбедности и „изградњи система њиховог управљања“ (White House, 2007). Ова Декларација је представљала увертиру у потписивање свеобухватнијег споразума који би прецизније регулисао односе две стране након инвазије. Споразум о стратешком оквиру за пријатељство и сарадњу између САД и Републике Ирак потписан је 17. новембра 2008. године у Багдаду. У питању је нешто детаљнији међудржавни споразум којим се регулишу слична питања као и Декларацијом из 2007. године. Састоји се од преамбулаторног дела и једанаест одељака којима су регулисани односи о принципима сарадње, затим политичкој и дипломатској сарадњи, сарадњи у области безбедности и одбране, културној сарадњи, енергетици и економији, здравственим питањима, информационим технологијама, сарадњи у изградњи правосудног система, конституисању заједничких комисија и осталих правних питања којима ће се регулисати будући билатерални односи између две стране (White House, 2008). У преамбулаторном делу констатовано је да је ситуација у Ираку „фундаментално другачија у односу на стање из 1990. године и да не постоји претња по међународни мир и безбедност од ирачке владе“ (White House, 2008).

У принципима сарадње наводи се капацитет Ирака за самоодбрану, што представља „есенцијално питање за постизање стабилности региона“ (White House, 2008). У вези с тим принципом, САД су се Споразумом обавезале да неће користити ирачку територију, акваторију и његов ваздушни простор, нити ће захтевати креирање војних база на подручју Ирака (2008, 1-4). Постојеће присуство (прим. аут. у том тренутку – 2008) Оружаних снага САД у Ираку је дефинисано као „поштовање суверености Ирака на захтев Ирака“ (2008, 1-3). У делу Споразума који регулише политичку сарадњу између две стране, констатовано је да су мир и безбедност Ирака и региона постигнути уз „заједничке напоре обе стране“ (White House, 2008). Слично тексту Декларације из 2007. године, и Споразум предвиђа подршку Сједињених Америчких Држава чланству Ирака у међународним телима, агенцијама и организацијама (2008: II-1). У области енергетике и економске сарадње, Споразум предвиђа изградњу билатералног дијалога о „мерама за развој Ирака“ и реинтеграцији Ирака у глобални економски систем (2008: V-2). Додатно, стране су се договориле о сарадњи у обезбеђивању ирачког кривичног и правосудног система, обуци и опремању персонала и административног особља (2008, VIII-2).

Зарад надгледања имплементације одредаба овог Споразума, предвиђено је оснивање чак два заједничка комитета – Виши координациони комитет који представља политичко међувладино тело за надгледање имплементације, као и Комитет за заједничку координацију који прати конкретне кораке у спровођењу Споразума у пракси, и који је одговоран Вишем координационом комитету (2008, IX-1). Правно важење Споразума почело је са применом од 1. јануара 2009. године. На почетку овог потпоглавља истакнута је теза о вазалној природи билатералних односа САД са Ираком. Таквав асиметричан однос проистакао је из чињенице да су САД биле окупациона сила на подручју постконфликтног Ирака неколико година након Инвазије. Резолуцијом СБ УН бр. 1790 из 2007. године регулисано је да ће крај мандата мултинационалних оружаних снага у Ираку (чијим присуством је окупација фактички одржавана) бити продужен најкасније до краја 2008. године (UN SC Resolution 1790, 2007). Правни сукцесор ове резолуције представља Споразум између САД и Ирака о статусу снага из 2008. године.

Тај споразум је потписан зарад регулисања односа у сфери безбедносне и одбрамбене политике између две стране и организовању активности Оружаних снага САД за време привременог присуства у Ираку.³³¹ Овим споразумом конкретизован је Споразум о стратешком оквиру сарадње који је потписан истог дана – 17. новембра 2008. године. Њиме је поново наглашена важност јачања узајамне безбедности, борбе против тероризма и доприноса светском миру (White House, 2008), а регулисао је принципе на којима ће се заснивати привремено присуство америчких снага у Ираку³³², до њиховог коначног повлачења које је предвиђено за 2011. годину (2008: art. 1). САД су се обавезале на поштовање позитивног ирачког права од стране војника на терену, као и да ће било која активност у вези са транспортом опреме, возила или снага бити учињена тек по добијању сагласности Владе Ирака (2008: art. 3). САД су се додатно обавезале на потпуно поштовање ирачког суверенитета, националних интереса и поштовања „традиција и обичаја локалног становништва“ (2008: 4.3). Сви објекти које су америчке снаге користиле током борбених дејстава, сагласно одредбама споразума враћени су влади Ирака у јуну 2009. године (2008, art. 5.2), а САД су се обавезале и на плаћање свих трошкова конструкције и побољшања стања објеката, као и свих трошкова који су проистекли из овог процеса (2008, art. 5.3-4).

Можда најзначајнија одредба Споразума тицала се јурисдикције над потенцијалним прекршајима и кривичним делима учињеним од стране припадника Оружаних снага САД. Стране су се обавезале на поштовање ирачког суверенитета и примата ирачког права над припадницима оружаних снага САД уколико су кажњива дела учињена изван објеката у којима бораве америчке снаге (2008, art. 12). Јурисдикција власти Ирака протезала се и на цивилно особље као и на све стране које су америчке снаге ангажовале да по ма ком основу буду присутне у Ираку (2008: art. 12-3-4). Улаз и напуштање територије Ирака је америчким снагама омогућено искључиво на званичним граничним прелазима уз лични идентификациони документ и посебни документ издат од стране САД (2008: art. 14), а ирачким властима гарантовано је право контроле и успостављања регистара свих лица која напуштају или улазе на територију Ирака (2008: art. 14.2). Споразум такође регулише и нека маргинална питања попут плаћања пореза од стране америчких снага, статус службених и војних возила као и коришћење валуте од стране припадника америчких снага (2008: art. 18, 19, 20). За надгледање имплементације овог споразума, основан је Заједнички координациони комитет за војне операције (2008: art. 4.2).

Узајамне дипломатске посете званичника обе стране су у периоду након војне интервенције значајно интензивирани. Од окончања Инвазије до 2009. године, амерички председници Џорџ Буш и Барак Обама, као и државни секретари Колин Пауел, Кондолиза Рајс и Хилари Клинтон, су у 18 наврата посетили Ирак, док су ирачки званичници боравили у 13 званичних посета Сједињеним Америчким Државама у истом периоду (Табела 28). Представљајући транзиционе власти, Аднан Пачачи, Гази ал Јавер, Ајад Алави, Ибрахим ал Џафари и Џалал Талабани су посетили Вашингтон и састали се са Бушом током 2004. и 2005. године.

³³¹ Потписивање Споразума о статусу снага од стране ал-Маликија изазвало је кулминацију незадовољства и антиамеричког сентимента код Ирачана. Крајем новембра 2008. године, више десетина хиљада Ирачана је протествовало на улицама Багдада захтевајући да се заустави процедура ратификације у ирачком парламенту (NY Times, 2008). На дан ратификације Споразума, 27. новембра, у већини ирачких градова (Багдад, Мосул, Басра, Киркук), догодила се серија самоубилачких бомбашких напада у којима је страдало преко 50 цивила (Reuters, 2008).

³³² Америчке снаге у Ираку подразумевале су, сагласно тексту Споразума, „Оружане снаге САД заједно са њиховом цивилном компонентом, као и сву имовину, опрему и материјалне капацитете који су у том тренутку лоцирани на територији Ирака“ (White House, 2008: 2).

У улози премијера Ирака, Ајад Алави је током септембра 2004. одржао говоре у Генералној скупштини УН и америчком Конгресу. Обраћајући се Конгресу, Алави је „захвалио“ Америци на одлуци да војно интервенише у Ираку јер је таква одлука „довела до ослобођења његове земље на чему дугује Америци“ (Allawi, 2004). Такође је упутио захвалност члановима Конгреса који су одобрили употребу силе против Ирака током 2002. године јер је таква одлука „окончала стање терора“ (Allawi, 2004). Џалал Талабани и Нури ал-Малики су као први званични изабрани председник и премијер посетили САД укупно 10 пута до 2013. године (Табела 28). Обраћајући се медијима током своје прве посете 25. јула 2006. године, Малики је поновио „значај који су САД имале у рушењу тираније и остваривању демократског Ирака“ (Al-Maliki, 2006). Малики је описао пријатељство између САД и Ирака као „трајно и стално напредујуће“, а истим поводом је Буш истакао да „безбедност САД зависи од безбедности Ирака у годинама које су долазиле“ (Bush, 2003).

Табела 28: Узајамне посете званичника Ирака и САД

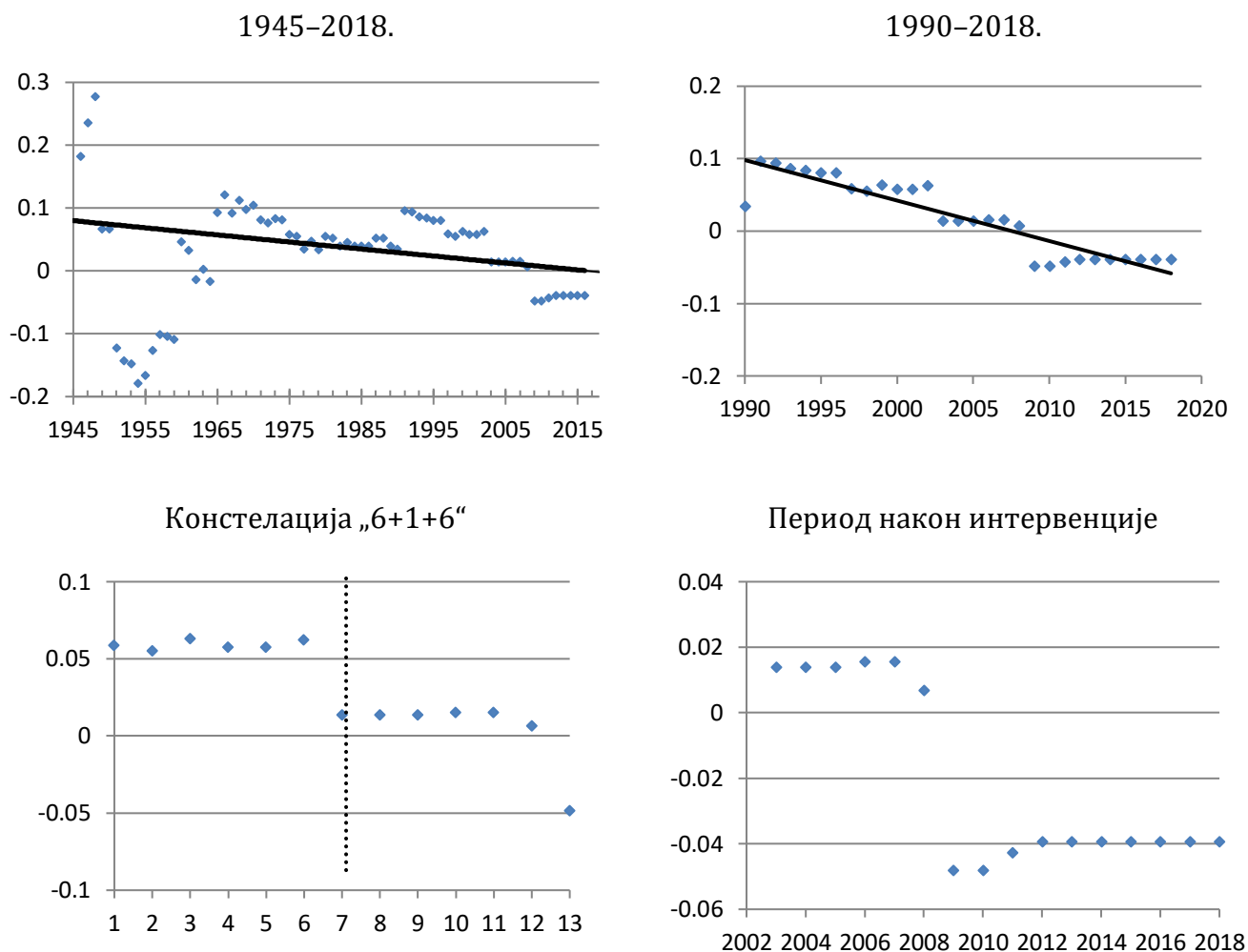
Званичник	Место	Датуми	Званичник	Место	Датуми
Колин Пауел	Багдад Халабџа	14/15. септембар 2003.	Аднан Пачачи	Вашингтон	20. јануар 2004.
	Багдад	19. март 2004.	Гази ал Јавер	Џорџија	20. јун 2004.
		30. јул 2004.	Ајад Алави	Вашингтон	3-9. децембар 2004.
		27. новембар 2003.	Ајад Алави	Њујорк*	21. септембар 2004.
Џорџ Буш	Багдад	13. јун 2006.	Ибрахим ал Џафари	Вашингтон	23/24. Јун 2005.
		3. септембар 2007.	Џалал Талабани		8-13. септембар 2005
		14. децембар 2008.	Нури Ал- Малики	Њујорк*	24-26. јул 2006.
		15. мај 2005.	Џалал Талабани		25. септембар 2007.
Кондолиза Рајс	Ирбил Багдад	15. мај 2005.	Џалал Талабани	Вашингтон	29. септембар 2007.
	Мосул Багдад	11. новембар 2005.			21. јун 2008.
	Багдад	2/3. април 2006. 26/27. април 2006.			Њујорк*
	Ирбил Багдад	5. октобар 2006.	Нури ал- Малики	Вашингтон	20. октобар 2009.
	Багдад	17. фебруар 2007			12. децембар 2011.
	Киркук Багдад	18. децембар 2007.			31. октобар 2013.
	Багдад	15. јануар 2008.			
Хилари Клинтон	Багдад	25. април 2009.			
Барак Обама		24. март 2013. 7. април 2009.			
Џон Кери	Ирбил Багдад	23/24. Јун 2014.			
	Багдад	10. септембар 2014.			

*. Посете Њујорку означене звездом су обраћања у УН.

Извор: Office of the Historian, 2021.

Поред званичних посета на билатералном плану, у овој дисертацији се као друга компонента утврђивања квалитета билатералних односа између Ирака и САД, користи индекс сличности спољнополитичког деловања (*S Score*). Због тога ће у наставку бити приказана дескрипција његових вредности за Ирак и САД, за четири временска периода (График 25).

График 25: Вредности *S Score* за четири временска домена за Ирак и САД

Извор: Компилирани налази према: Signorino & Ritter, 1999; Häge, 2011; Leeds, 2020.

У случају сва четири периода, индекс *sScore* између Ирака и САД опада, са тенденцијом настављања таквог тренда у будућности. У периоду након интервенције, индекс сличности спољнополитичког деловања је био позитиван до 2008. године, након чега пада на ниво изразито супротних спољнополитичких активности од 2009. године, а такав лош резултат бележи се до 2018. (График 25). Констелација „6+1+6“ недвосмислено потврђује пад овог индекса у години Инвазије, као и у наредних шест година након ње, али је разлика између опажених вредности изузетно мала – са 0,06 на 0,01.

Помоћна хипотеза ове дисертације (Х3а) упућује да је у периоду након војних интервенција „...растао индекс сличности спољнополитичког деловања интервенишуће државе са нивоом демократизације државе у којој је спроведена интервенција“. У литератури је веза између ове две варијабле често испитивана на општијем нивоу, како би се установила статистичка повезаност између нивоа демократичности и квалитета билатералних веза међу државама, што је од значаја за истраживања монадичке варијанте демократског мира. У одсуству налаза који би објаснили везу између ове две варијабле на примеру интервенишућег актера и државе на коју је извршена интервенција у годинама након саме интервенције, у наставку ће бити приказани

налази за Ирак.³³³ Анализа је спроведена за три временска периода – између 1945–2018, за период након војне интервенције (укључујући и годину војне интервенције), као и за констелацију „6+1+6“.³³⁴

Табела 29: Корелације између *sScore* и макроиндикатора Варијетета демократије (*vDem*) за Ирак³³⁵

		<i>polyarchy</i>	<i>libdem</i>	<i>partipdem</i>	<i>delibdem</i>	<i>egaldem</i>
1945-2018	Пирсонова корелација	-,292*	-,204	-,259*	-,247*	-,288*
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	,012	,081	,026	,034	,013
	<i>N</i>	74	74	74	74	74
Након војне интервенције	Пирсонова корелација	-,478	-,506*	-,478	-,230	-,145
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	,061	,045	,061	,392	,593
	<i>N</i>	16	16	16	16	16
6+1+6	Пирсонова корелација	-,705**	-,703**	-,791**	-,825**	-,788**
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	,007	,007	,001	,001	,001
	<i>N</i>	13	13	13	13	13
** . Статистички значајна повезаност, $p \leq 0,01$						
* . Статистички значајна повезаност, $p \leq 0,05$						

Извор: Аутор

Резултати приказани у Табели 29 указују да не постоји позитивна корелација између варијабли средњег нивоа пројекта „Варијетети демократије“ и индекса сличности спољнополитичког деловања између САД и Ирака ни у једном случају. Напротив, све варијабле обрнуто корелирају са индексом *sScore*, при чему је најснажнија (негативна) повезаност уочена у периоду од шест година пре и након Инвазије. У периоду између 2003. и 2018. године за три варијабле постоји умерена повезаност са *sScore* индексом (изборна демократија, либерална демократија и партиципативна демократија), док је корелација за делиберативну и егалитарну демократију слаба. Најпре је извршена корелација индекса *S Score* између Ирака и САД са квантификованим вредностима политичког режима Ирака из коришћених пет инструмената (Пројекат Полити, Економист, База података о ауторитарним режимима, Фридом хаус и Варијетети демократије).

У периоду између 1990. и 2018. године, изражена је снажна негативна корелација између индекса *S Score* и нивоа демократичности (осим за вредности Фридом хауса и Економиста). Посматрани тридесетогодишњи период карактерисан је мноштвом промена у односима између две државе па стога не чуде негативне корелације приказане у Табели 30. Констелација „6+1+6“ представља аналитички период од 13 година који, поред године у којој је спроведена војна интервенција, укључује у анализу и шест година пре и након године војне интервенције.

³³³ Као што је наведено у методолошком оквиру ове дисертације, статистичке анализе чине комплементарну потврду или оповргавање налаза добијених квалитативним истраживањем.

³³⁴ За детаљније објашњење временских периода видети детаљније у Поглављу 2 ове дисертације.

³³⁵ Статистичка дескрипција варијабли за сва три временска периода представљена је у оквиру Прилога број 2 ове дисертације.

Табела 30: Корелације између *sScore* и инструмената квантификације типа политичког режима за Ирак

		<i>irqPolity_V</i>	<i>irqEIU</i>	<i>irqARD</i>	<i>irqVdem</i>	<i>irqFH</i>	<i>irqAverag</i>
1945-2018	Пирсонова корелација	-,240*	-	-	-	-	-
	Sig. (2-tailed)	,040	-	-	-	-	-
	N	74	-	-	-	-	-
Након војне интервенције	Пирсонова корелација	-,813**	-,747**	-,421	-,400	-,367	-,500*
	Sig. (2-tailed)	,000	,001	,105	,125	,162	,048
	N	16	16	16	16	16	16
6+1+6	Пирсонова корелација	-,840**	,370	-,910	-,772*	-,916*	-,885**
	Sig. (2-tailed)	,007	,000	,001	,000	,000	,000
	N	13	13	13	13	13	13

** . Статистички значајна повезаност, $p \leq 0,01$
 * . Статистички значајна повезаност, $p \leq 0,05$

Извор: Аутор

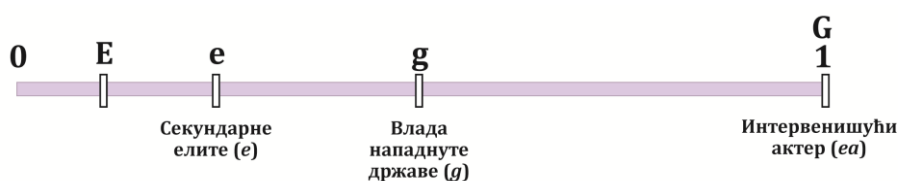
И за овај ниво анализе све корелације су снажно обрнуте, осим за случај Економиста, чија је корелација умерено позитивна .370. Корелација између варијабли за период након војне интервенције показује такође да су ниво демократичности Ирака и квалитет билатералних веза са САД у периоду између 2003. и 2018. негативно корелирали (Табела 30). Најснажнију негативну корелацију показују мерења пројекта Полити -.813 и Економиста -.747, док најумеренију (негативну) корелацију показује мерење Фридом хауса -.367. Након корелирања појединачних вредности, спроведена је статистичка анализа корелације *S Score* индеса са средњом вредношћу демократичности свих пет коришћених инструмената (Табела 30), која је показала да је за период након војне интервенције као и за период „6+1+6“ такође оповргнута претпоставка о позитивној повезаности између ових варијабли.

5.3.5 Кооперативна изградња Ирака базирана на принуди

Инвазија на Ирак је према становишту многих аутора представљала врхунац униполарности и хегемонистичког понашања тадашње доминантне суперсиле (Guzzini, 2005; Kilibarda, 2008; Ikenberry et al., 2009; Jervis, 2009), због чега њена легитимизација није наишла на свеопшту подршку међународне заједнице. Примена постулата БФЦ модела претпоставља идентификацију три кључна актера у процесу изградње државе: екстерног актера, владе и секундарних елита. У случају инвазије на Ирак, екстерни актер је истовремено био и интервенишући актер односно коалиција предвођена САД. Међутим у одређивању владе као субјекта БФЦ модела у ирачком случају постоје извесне специфичности. Након Инвазије, Ирак је због окупације имао неколико органа извршне власти, па се нарочито током прве године по окончању главних борбених дејстава не може говорити о КПУ као влади која је поседовала легитимитет.

Зато ће, у примени БФЦ модела на ирачки случај, бити узет у разматрање рад Ирачке привремене администрације, Ирачке транзиционе владе, као и прве владе Нурија ал-Маликија. Секундарне елите у ирачком моделу јесу побуњеници и Сунити који су након Инвазије своју политичку позицију унутар Ирака перципирани као маргинализовану (Al-Istrabadi, 2005; Al-Rahim, 2005; Hatch, 2005; Haddad, 2016). Циљ примене БФЦ модела јесте идентификација исхода изградње Ирака кроз претпоставку интеракције међу претходно наведеним актерима. У случају Ирака јавља се посебан, екстреман, вид констелације постконфликтне изградње који се због војне окупације огледа у непостојању разлике међу преференцама интервенишућег актера и владе, најпре КПУ, а потом и свих прелазних влада.

Природа КПУ је била таква да је заправо извршавала инструкције које су долазиле од стране Бушове администрације. Ирачки извршни савет, Прелазна администрација, као и Транзициона влада су практично били експоненти америчке спољне политике у Ираку током прве три године након Инвазије. Истовремено, секундарне елите готово да нису пружале никакав значајнији уплив у питања која се тичу функционисања политичког режима или изградње снага безбедности Ирака. Током 2003. и 2004. године, првом фазом дебаатификације уклоњен је целокупни дотадашњи државни врх са преко 40.000 чланова Баат партије. Због тога је у почетној констелацији БФЦ модела место владе (G) и интервенишућег актера (ea) потпуно изједначено, док су преференце у погледу изградње Ирака (ако их је и било) потпуно опонирале тренутном стању на терену због чега им је место још радикалније постављено у односу на претпоставку модела (Илустрација 9).

Илустрација 9: Иницијална констелација актера постконфликтне изградње Ирака, 2003.³³⁶
Извор: Аутор

И поред бројних настојања за побољшањем квалитета демократичности на пољу правног регулисања политичког система, такве промене у случају ирачке политичке праксе након војне интервенције нису биле значајне. Ниво демократије се побољшао само декларативно имајући у виду доношење Устава који је супстантивно предвидео многобројна решења која по својим стипулацијама јесу иманентна демократском типу политичког режима. Међутим, као што је истакнуто у делу о демократизацији, један од проблема са „мерењем“ и утврђивањем нивоа демократичности државе односи се на дискрепанцу између декларисаног и оствареног. Током 2005. и 2006. године ниво демократичности је побољшан што су регистровале и све доступне академске базе података (графици 22, 23 и 24). Маликијева прва влада је промовисала демократске праксе што је признато у Извештају о стању људских права у свету из 2006. године, који је објавио Стејт департмент. Извештај констатује демократске праксе у владавини прве ал-Маликијеве владе, идентификујући слабост политичких институција, корупцију и нарушену безбедносну ситуацију као изазове спровођења реформи и поштовања људских права (Department of State, 2006: 161). Упркос настојањима САД и међународне заједнице да демократизују Ирак, чини се да ово настојање у пракси није остварено. Оваквом закључку доприносе бројни аргументи попут чињенице да велики број Ирачана није ни знао за кога/шта гласа на јануарским изборима.³³⁷

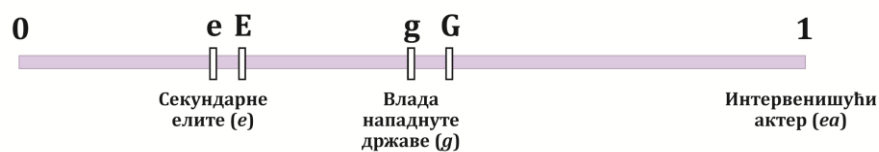
Осим тога, излазност на парламентарним изборима одржаним 2005. године била је изразито висока (79,6%), док је на три наредна изборна циклуса забележен континуирани пад: 2010. године гласало је 62,4% бирача, 2014. године 60,4%,³³⁸ док је

³³⁶ Ознаке „G“ и „E“ представљају одступања у позицији владе, односно секундарних елита у односу на претпоставку подела.

³³⁷ Истраживања Међународног републиканског института наводе да је у децембру 2004. године, свега месец дана пре јануарских избора, близу 40% Ирачана мислило да ће бирати новог председника Ирака, док 15% изјашњених није знало кога ће бирати на изборима (IRI, 2004), иако су избори били организовани за уставотворну Транзициону скупштину.

³³⁸ На парламентарним изборима одржаним 2014. године, забележено је чак 13,7% неважећих бирачких листића, што је у значајној мери нарушило квалитет изборног процеса (IDEA, 2021).

на последњим ирачким парламентарним изборима одржаним 2018. године гласало свега 44% бирача (IDEA, 2021).

Илустрација 10: Констелација актера постконфликтне изградње Ирака од 2006.
Извор: Аутор

Након 2006. године однос Маликијевој влади према САД је доживео благо погоршање, имајући у виду да је Малики тада легитимисао своју позицију учешћем у изборном процесу, што је знатно смањило помоћ коју је Ирак добијао након 2006. године. Подаци базе америчког Центра за међународну политику (енг. *Center for International Politics - CIP*) указују да је у периоду између 2003. и 2010. године, Ирак примио 21,4 милијарди америчких долара на име помоћи за реформу сектора безбедности (CIP, 2020). По количини средстава које је примио од САД за потребе реформе сектора безбедности Ирак се налази на трећем месту. У периоду 2000-2019. године, Ирак је од Секретаријата одбране, Стејт департмента и Секретаријата за унутрашњу безбедност САД примио укупно 31,7 милијарде долара (CIP, 2020).

Од 2004. године, Сунити су бојкотовали све значајније политичке догађаје, укључујући и изборе 2005. године, чиме је значајно нарушен легитимитет изборног процеса. Због све дубљих подела у друштву на бази етно-религијских разлика, процес изградње Ирака је у литератури означен као „Шиито-центричан“ (Haddad, 2016). Свођење Сунита на „мањину посебног субнационалног идентитета“ након Инвазије и њихов страх по опстанак јединственог националног идентитета Ирачана током власти Садама Хусеина, представљао је основ за дубље унутардржавне сукобе у периоду после 2003. године (Haddad, 2016). У периоду пре Инвазије, Сунити су као једну од кључних претњи по сопствени етно-религијски идентитет перципирали шиитски ислам, осим окупације и курдског сепаратизма (al-Qarawee, 2014: према: Haddad, 2016: 15). Због тога су Сунити у улози секундарних елита били потпуно изопштени из процеса постконфликтне изградње Ирака, мада се то у прокламованој политици званичног Багдада негирало (Paragianni, 2005; Isakhan, 2015; Haddad, 2016).

У почетном периоду изградње Ирака може се говорити о хибридном моделу базираном на некој врсти комбинације заробљеног и кооперативног модела изградње државе, која је заснована на принуди наметнутој од друге државе. Кооперативна изградња државе, према претпоставци БФЦ модела, могућа је у случају да су преференце владе ближе идеалној тачки екстерног актера него *status quo* (Barnett, Fang & Zürcher, 2014).

У том смислу не би било исправно анализирати БФЦ модел имајући у виду одсуство најзначајнијег актера изградње државе – ефикасне извршне власти. У другом периоду, који је почео успостављањем Маликијевој влади 2006. године, присутан је заробљени модалитет изградње Ирака (видети Табелу 6). У таквој врсти изградње државе, постоји испуњавање преференци искључиво владе и секундарних елита и занемаривање екстерног актера у овом процесу. Због свих контрадикција наведених у овој студији случаја, не чуди оцена да је модел по ком је изградња Ирака у периоду након Инвазије, која је подсећала на послератни Јапан и Немачку, довела до пропале државе *par excellence* (Mueller, 2005: 120).

ПЕТО ПОГЛАВЉЕ

6. ДИСКУСИЈА

У овом поглављу биће представљена синтеза налаза за три зависне варијабле којима се испитује постконфликтна изградња државе, а које су представљале предмет овог истраживања. У првом делу поглавља, дискутовано је о добијеним налазима на бази постављених хипотеза и извршено поређење добијених налаза са студијама које обрађују исту групу појава. Потом је извршено уопштавање добијених сазнања о ефектима војних интервенција на постконфликтну изградњу државе у периоду униполарности. Последњи део овог поглавља идентификује недостатке овог, те могуће правце даљих истраживања у теоријском домену инверзног демократског мира и политике војног интервенционизма. У последњем делу се дискутује о могућем утицају добијених налаза на теоријску матрицу демократског мира у напору за систематичном етаблирању једне од њених главних подваријанти – инверзног демократског мира.

6.1 Ефекти војних интервенција на исходе постконфликтне изградње

У већини случајева, екстерна изградња државе са аспекта практичне имплементације јесте у значајној мери оспорен концепт, чему су допринела негативна искуства из Авганистана и Ирака. Бројни су разлози који могу изменити природу изградње државе као респектабилног и поузданог процеса, нарочито када је подстакнут од стране спољног актера. За потребе дискусије, у наставку ће бити укратко представљени концепти који битно утичу на развој аргументације о неповољним и уздрманим атрибутима изградње државе, прецизније промене у типу политичког режима као исхода војних интервенција. У оквиру једног од целовитијих теоријских приступа изградњи државе развијеног од Барнета, Фанга и Цирхера изнета је песимистична теза о њеном коначном исходу. Она је заснована на претпоставци која указује на постојање неколико „слојева“ овог процеса (Barnett et al., 2009) од којих издвајају спољашњи, који је обликован премисама либералне демократије и унутрашњи који се окончава стварањем такозваног „илибералног поретка“ (2009: 2). Овакав песимизам изнео је и Фарид Закарија који је овај процес стварања постконфликтних политичких система окарактерисао „илибералним демократијама“ (Zakaria, 1997).

Стратешке интеракције између спољашњег актера изградње мира (прим. аут. најчешће интервенишуће државе), владе државе у којој је војно интервенисано и, како поменути аутори наводе, „секундарних елита“ (прим. аут. мислећи на интересне политичке и економске групе унутар држава жртва интервенције), доводе до три могућа исхода/начина изградње државе: кооперативног, компромисног и заробљеног (Barnett et al., 2009: 3). Овим моделом се може испитати квалитет изградње државе и услови под којима стратешке интеракције међу идентификованим актерима делују на такав процес. Објашњења изградње мира су у великој мери државоцентрична, али академске дискусије уводе и променљиву која се тиче унутрашње политике (Barnett et al., 2009). Анализа три кључне варијабле изградње државе (Поглавље 4) потврдила је постојање извесних специфичности у погледу ефеката које војне интервенције остављају на државе које су биле мете напада, у ери униполарности у којој је једнострана примена војне силе у међународним односима креирана из једног центра.

Барнет и сарадници наводе да је између 1989. и 2013. године било 19 значајних настојања са циљем изградње државе, од којих су се само две формирале као консолидоване демократије, седам је имало статус форме демократије, док је десет земаља процес постконфликтне изградње окончало са аутократским типом политичког режима (Barnett et al., 2014: 609-610).

Општа хипотеза овог истраживања претпоставља постојање ефеката који војне интервенције (као независна варијабла) остварују на изградњу државе у постконфликтном периоду. Посматрано из угла интервенишућег актера, војне интервенције у сва три случаја представљале су кулминацију постојећих унутрашњих сукоба па се оне отуда узимају као „пресечна тачка“ у односу на коју почиње период „постконфликтне изградње“. Зарад испитивања оваквих тврдњи, општа хипотеза овог истраживања претпоставила је да су:

„...у ери униполарности, војне интервенције САД имале пресудан утицај на елементе постконфликтне изградње СРЈ, Авганистана и Ирака“.

У првом поглављу представљени су други могући фактори који доприносе или утичу на остваривање овог процеса, међутим ова дисертација је потврдила да је због готово неограничених војних капацитета у ери униполарности, интервенишући актер диктирао модалитет и темпо процеса постконфликтног опоравка. Сазнајној валидности ове дискусије допринеће и фокусираност ка налазима БФЦ модела на који су примењени налази из сва три појединачна случаја.

6.1.1 Ефекти војних интервенција на динамику типа политичког режима

Иако се крајем деведесетих година прошлог века наивно веровало да је „крај историје“ означио крај аутократија (Huntington, 1999; Fukuyama, 2004), прве две деценије XXI века су показале да процес демократизације није ни линеаран ни неповратан. У питању је сложена динамика коју карактерише одсуство било какве емпиријске правилности, те је стога погрешно закључити да су у ери униполарности „све државе доживеле демократски препород“, како то тврди велика група академских аутора (Carothers, 1995; Fukuyama, 2004; Fiala, 2007; Valbjørn & Bank, 2010; Stier, 2015). Зарад испитивања ефеката (присилне) промене политичког режима као и услова под којима се таква динамика одвијала, прва посебна хипотеза овог истраживања је, претпостављајући злоупотребу војне силе у униполарном моделу система међународних односа, гласила:

X1: Ефекти војних интервенција САД у ери униполарности огледају се у промени типа политичких режима држава у којима је интервенисано.

Неколико студија показало је да војне интервенције остварују ефекте на демократизацију политичког режима (Meernik, 1996; Hermann & Kegley, 1998; Peceny, 1999; Pearson et al., 2006; Hadenius & Teorell, 2007). Џејмс Мерник је током 1996. године објавио студију којом је први систематизовао мерење динамике типа политичког режима, посматрајући промене које су се одвијале три године пре и након војне интервенције, укључујући и годину у којој је спроведена војна интервенција. У овој дисертацији је примењена слична идеја, уз продужење посматраног периода на шест година пре и након војне интервенције (о констелацији „6+1+6“ видети више у Поглављу 2). Анализирајући употребу војне силе током Хладног рата, Мерник је на примеру држава које су имале „међународну кризу“, како је овај аутор описује, установио да је у констелацији „3+1+3“, половина случајева имала промену типа политичког режима (од чега 25% у смеру демократизације и исто толико у смеру аутократизације), док је друга половина остала на истом нивоу (Meernik, 1996: 396). Мерник је, затим, поновио анализу укључивањем групе држава у којима су САД војно интервенисале и утврдио да војне интервенције нису довеле до промене типа политичког режима (1996: 400).

Међутим, једна од Мерникових претпоставки која је потврђена његовим истраживањем односила се на билатералне везе САД и држава у којима је интервенисано. Према његовој хипотези, демократизација након војне интервенције је неминовна уколико су САД опонирале властима у тим државама (Meernik, 1996: 398). Војне интервенције САД су у појединим случајевима довеле и до аутократизације политичких режима.

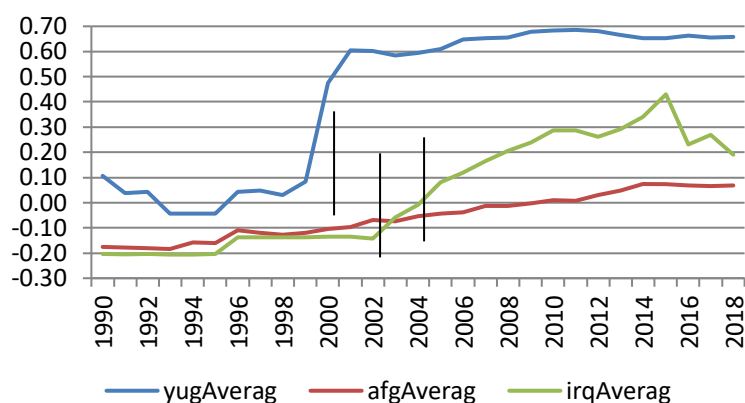
Као илустративне примере, Марк Пецени наводи случајеве интервенције на Сирију из 1957. и на Лаос између 1959-1975. (Pesceny, 1999: 564). Његови налази за период XX века указују да је највећи број недемократских држава задржао такав тип политичког режима и након војних интервенција САД (1999: 564).

Промена режима може бити исход војних интервенција, али некада се таква промена догађа изван домашаја интервенишућег актера (Williams & Masters, 2011). На пример, налази до којих су дошли Хадениус и Теорел указују да се у периоду између 1972-2003. највећа учесталост политичке транзиције одвијала из аутократије ка крњим варијантама вишепартијског система који су укључивали доминантну странку (Teorell & Hadenius, 2007). Њихово истраживање испитивало је статистичку вероватноћу транзиције ка неколико могућих варијанти „блажег“ облика политичког режима – милитаристичког, вишепартијског система са доминантном партијом, чистог вишепартијског система и консолидоване демократије. Анализом транзиција које су се догодиле у целом свету у периоду од три деценије, аутори су установили да је највећа вероватноћа транзиције из аутократског у ограничену варијанту вишепартијског система – 0.35, затим у вишепартијски са доминантном странком – 0.29, у чисто војни – 0.23 и тек на крају у консолидовану демократију 0.21 (Hadenius & Teorell, 2007: 153). Овом налазу, аутори су додали и податак да је у истом периоду свега петина свих транзиција политичких режима учињена у правцу успостављања демократије, док је у скоро 80% случајева, транзиција из аутократије извршена у нешто блажи облик исте (Hadenius & Teorell, 2007: 152).³³⁹ Ови налази потврђују оно што се у пракси одвијало у Авганистану и Ираку током прве деценије XXI века, мада је у случају СРЈ након демократских промена 2000. постојао истински политички плурализам.

Резултати студија случаја обухваћених овом дисертацијом нису у сагласности са Мерниковим почетним налазима, јер у свим мереним периодима, квалитативна оцена демократизације, као и инструменти којима је квантификован тип политичког режима, јасно показују да је након интервенције дошло до њихове демократизације. Међутим, како су у сва три случаја САД биле изразито против носилаца власти у државама у којима је интервенисано, ови налази истовремено потврђују Мерникову претпоставку о важности укључивања билатералних односа интервенишућег актера и држава жртава војних интервенција. Од три анализирана случаја за СРЈ (СЦГ) је забележена највећа промена у типу политичког режима у анализираном периоду из отворене анократије у демократију, затим Ирака који је у тренутку Инвазије из 2003. године био затворена анократија, са константном тенденцијом раста нивоа демократичности, да би се током 2015. године приближио демократији (0.4) након чега вредност константно опада. Авганистан је променио тип политичког режима из затворене у отворену анократију. Међутим, овде се готово не може говорити ни о каквој суштинској промени имајући у виду да просечна вредност типа политичког режима не прелази 0.1 (График 26).

³³⁹ Међутим, аутори не укључују факторе који се налазе у основи транзиција, тако да, иако се чини да је ово истраживање изоловано у односу на међународну стварност, оно помаже разумевању утицаја појединих варијабли попут грађанских ратова, побуна или војних интервенција (Hadenius & Teorell, 2007).

График 26: Упоредни приказ средњих вредности динамике политичког режима СРЈ, Авганистана и Ирака, 1990–2018 (*yugAVERAG*, *afgAVERAG*, *irqAVERAG*)³⁴⁰

Извор: Калкулација аутора на бази: EIU, 2020; Marshall, 2020; ARD, 2018; V-Dem, 2020.

На Графику 26 приказане су промене просечних вредности демократизације СРЈ, Авганистана и Ирака. Највећа одступања у квантификавању промене типа политичког режима, од свих инструмената, забележена су за Варијетете демократије (*v-Dem*), чија су видљива одступања нарочито била изражена у случају СРЈ (График 6). Ванеса Бозе (*Vanessa A. Boese*), тврди да је дебата око валидности настојања за квантификацијом политичког режима базирана на одређењу појма демократије и њених компоненти, начину квантификовања, као и агрегацији података у јединствен индекс (Boese, 2019). Она наводи да, упркос немогућности за утврђивањем разлике између стварног и декларисаног стања, у студијама безбедности не постоје савршенији начини за мерење типа политичког режима (Boese, 2019). Настављајући се на овакво одређење, Бозе тврди да пројекат Варијети демократије има нарочито изражен тај проблем јер се у случају овог инструмента утицај на мерење демократије највише осликава (Boese, 2019: 6).³⁴¹ Међутим Бозе закључује да су ови проблеми специфични за периоде даље историје, док су инструменти мерења демократије у последњих 30 година изузетно слични и веома поуздани, што она доказује статистичком анализом средњих вредности (Boese, 2019). Сличну статистичку анализу (нешто детаљнију) спровео је и Андреа Вакаро (*Andrea Vaccaro*), који је установио да Варијетети демократије, *Polity V* и *Freedom House* индекси заправо немају очекивану статистичку расподелу, али да су упркос томе поуздани инструменти (Vaccaro, 2021).

Претпоставка о постконфликтној демократизацији анализираних случајева је потврђена статистичким приказом, што је делимично случај и са квалитативним увидима оствареним анализом динамике политичког режима ове три државе. Аплицирањем случајева на Валенцуелину матрицу транзиције политичких режима (Табела 7), уочавају се модалитети транзиције, који су у ери униполарности били релативно конзервативни (Valenzuela, 1990). Када је реч о преференцама *ancien regime*, у Авганистану и Ираку су власти у тренутку војних интервенција изразито опонирале демократизацији (Поглавље 4), док у случају СРЈ декларативно таквог опонирања није било, али су у пракси институције испољавале ауторитарне праксе (Поглавље 4).

³⁴⁰ Варијабле *yugAVERAG*, *afgAVERAG* и *irqAVERAG* представљају средње вредности типа политичког режима за три анализирана случаја. Вредности су срачунате као просек индексирања пет коришћених инструмената за оцену типа политичког режима.

³⁴¹ За детаљније дискусије у вези са поузданошћу мерења и проблемима који проистичу из овог процеса, видети више у: Bollen, 1980; Elkins, 2000; Hadenius & Theorell, 2007.

У случају СРЈ и Ирака, власти су испољавале спремност која је конкретизирана бројним састанцима и активностима (Поглавље 4) за преговоре са интервенишућим актером, али је војна интервенција упркос томе наступила. Талибани у Авганистану нису опсежније преговарали са САД током 2001. године (мада је пар билатералних сусрета било током 1997), због чега би се у Валензуелиној матрици овај случај могао третирати као повлачење, односно колапс режима узрокован спољном војном интервенцијом (Табела 31).

Табела 31: Оцена модалитета транзиције
типа политичког режима за СРЈ, Авганистан и Ирак

ПРЕФЕРЕНЦЕ	МОДАЛИТЕТИ ПРОЦЕСА		
	Колапс режима / повлачење	Могући переговори	Реформа без <i>interregnum</i> -а
Фаворизовање демократизације			
Фаворизовање „либералне аутократије“, без противљења демократизацији		СРЈ	
Опонирање демократизацији	Авганистан	Ирак	

Извор: Аутор, према: Valenzuela, 1990: 22.

У сва три случаја усвојени су уставни у годинама након интервенције (2004. у Авганистану; 2005. у Ираку; 2006. у Србији) који су у суштинском смислу декларативно демократски и обезбедили услове за развој стабилних и демократских институција (Поглавље 4). На више места у овој дисертацији је указано да истинско остваривање демократског типа политичког режима не може бити учињено декларативно, усвајањем аката. Процес консолидације демократије је дуготрајан и свеобухватан што ово питање чини још комплекснијим. Упркос томе, утемељивач демократског мира, Мајкл Дојл тврди да без „уставом гарантованог либерализма, демократија као таква не би имала пацификујуће дејство“ (Doyle, 2005). Дакле, устав који гарантује демократске институције и сет правила којима се обезбеђује демократска пракса, јесте нужан, али не и довољан услов развоја демократије у одређеном политичком систему (Ресену, 1999). Праксе којима је требало потврдити „успех демократизације“ нису изостајале ни у једном случају. Први избори у постконфликтном окружењу били су организовани након две године (у случају Ирака) и након три године у Авганистану, док су у СРЈ спроведени као део постојећег изборног процеса свега годину дана по окончању НАТО агресије. У случају Авганистана и Ирака је нарочито била изражена подршка мисија УНАМА и УНАМИ у логистици и организацији изборног процеса. Међутим, у све три државе, избори су представљали својеврсну „фасадну демократију“, односно привид функционисања основног процеса у демократским друштвима, јер су били обележени бројним нерегуларностима, бојкотима и оспоравањима резултата (Поглавље 4).³⁴² Додатно оптерећење процесу демократизације СРЈ представљао је изузетно низак ниво политичке културе и поверења од стране грађана у процес реформи. Мајкл Пауелсон (*Michael Powelson*) наводи лицемерну улогу САД у демократизацији СРЈ, кроз пружање отворене или прикриврене подршке и обука терористичких група попут ОВК на простору тадашње СРЈ или муџахедина у Авганистану (Powelson, 2003: 297).³⁴³

³⁴² Упркос томе, Марк Пецени наводи да промоција фер и слободних избора након војне интервенције повећава шансе за демократизовањем политичких режима (Ресену, 1999: 553). Његови налази статистички потврђују ову претпоставку.

³⁴³ Пауелсон наводи да је подршка муџахединима у случају Авганистана датирала још из времена интервенције СССР у Авганистану, током које је тадашњи председник САД Џими Картер (*Jimmy Carter*) директивом овластио Стејт департмент да пружи подршку противницима Совјета на подручју Авганистана (Powelson, 2003: 299).

У случају Ирака и Авганистана излазност на парламентарним изборима је била изузетно висока на првом гласању након институционалног *interregnum*-а. Ову чињеницу су западни аутори искористили зарад објашњења високог степена легитимитета који је попримио изборни процес потпомогнут екстерним актерима било да су у питању појединачне државе (Papagianni, 2005; Wivel, 2010; Pfiffner, 2010) или међународне организације (Khalil, 2006; Marr, 2007). Међутим, у свим наредним изборним циклусима без изузетка, у Ираку и Авганистану, излазност је значајно опадала (IDEA, 2021), тако да аргументи о „успешности демократизације“ (барем према овом критеријуму) нису били утемељени у политичкој пракси. Што се тиче СРЈ и касније СЦГ, због законодавних решења према којима се захтевала излазност од најмање 50% бирача поништени су избори из октобра 2002. за председника републике и из новембра 2003. године (Goati, 2013). У анализи демократизације Ирака, наводи се да је ова држава пропустила прилику да услед богатства природним ресурсима омогући „великодушну социјалну расподелу добара“ својим становницима и тиме купи мир, попут већине петромонархија у Заливу (Wimmer, 2003). Због тога су Биман и Полак представили идеју консоцијативне олигархије као адекватног модела и пожељног стања онога што се одвија у политичком систему постконфликтног Ирака (Vuman & Pollack, 2003) уместо спољно наметнутих прелазних влада. Ови аутори наводе да би овакав модел суштински окупио лидере свих религијских, етничких, племенских група на бази једнаке географске заступљености у неку врсту „влада националног јединства“ (2003: 121). Непосредно након Инвазије, поједини аутори су у потпуности негирали могућност успостављања демократије у Ираку правдајући то „одсуством грађанског друштва“ у овој држави (Sanders, 2003: према: Vumann & Pollack, 2003: 123) што је још једна потврда о неопходности постојања политичке традиције за развој демократије. Због тога, независно од исхода постконфликтне промене политичког режима, поједини аутори тврде да је свака промена која се мери у кратком раздобљу неадекватна, због чега треба посматрати консолидацију одређеног режима након промене (Valenzuela, 1990: 8). Према становишту Пржеворског, демократски процес рефлектован у правичној трци за власт, представља „најјефтинији и најодрживији“ модел за смањивање тензија које природно постоје у сваком друштву (Przeworski, 1996). Међутим, на бази искуства током последње деценије XX века, бројни аутори су оповргли ову тезу (Snyder, 2000; Reilly, 2006; Katzman, 2012) наводећи да избори у постконфликтним друштвима често имају потенцијал за обнављање тензија, враћајући одређену државу у *status quo ante* и поновне сукобе на унутрашњем плану.

То се у ери униполарности потврдило у готово сва три случаја, имајући у виду „продужене ефекте војних интервенција“ (о којима ће бити расправљано у другом делу овог поглавља) који су се огледали у нарушавању безбедносне ситуације на терену након војних интервенција. Још једно питање је заузело значајно место у литератури. У највећем броју случајева, промена типа политичког режима након војних интервенција се догађа на слабијој страни у оружаном сукобу (Gletisch et al., 2004: према: Williams & Masters, 2011). У једном од својих радова, Ендру Моравчик је истакао да је послератна окупација коју су извршиле САД била „кључна за демократизацију сила осовине након Другог светског рата“ (Moravcsik, 1991: према: Peceny, 1999: 186).

Међутим, Моравчик је оспорио капацитет САД да демократизује већи број држава током трећег таласа демократизације, истакавши да сама војна окупација није довољан услов за демократизовање недемократских режима (1999: 186). Слична становишта показују и поједини аутори који тврде да су односи САД и локалних политичких и војних елита у периоду након војне интервенције усмерени на јачање војних институција, чиме замагљују процес демократизације стављајући га у други план (Rueschemeyer & Stephens, 1992: према: Peceny, 1999: 551).

6.1.2 Ефекти војних интервенција на консолидацију сектора безбедности

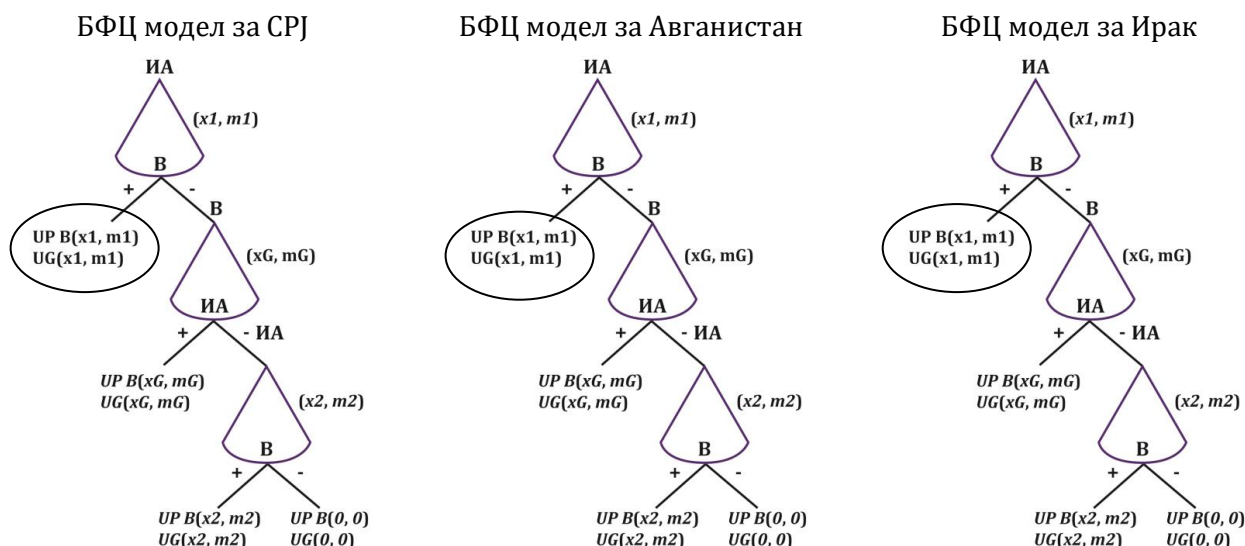
Три студије случаја анализирани у овој дисертацији показале су релативу хетерогеност када су у питању циљеви интервенишућег актера (САД) за постконфликтну консолидацију сектора безбедности држава које су биле мете војних интервенција. За разлику од СРЈ, која је према замисли Запада требало да се интегрише у Европску унију и НАТО, чиме би осигурала своју безбедност, у случају Авганистана и Ирака, САД су настојале да створе потпуно нов безбедносни систем који би био самоодржив и способан да буде провајдер безбедности. Како би били проверени наводи о дестабилишућој улози војних интервенција на постконфликтну консолидацију сектора безбедности, друга посебна хипотеза ове дисертације претпоставила је следеће:

X2: Дестабилизација институција сектора безбедности као последица војних интервенција против СРЈ, Авганистана и Ирака и немогућност њихове ефикасне постконфликтне изградње, условљена је одсуством стратешке сарадње између интервенишућег актера, и са друге стране, националних влада и секундарних елита нападнутих држава.

У случају СРЈ (касније СЦГ), институционална консолидација сектора безбедности била је оптерећена наслеђем претходног режима, али и изузетно неповољним положајем СРЈ у међународној заједници. Државе Запада су фаворизовале брзу реформску агенду што је честа одлика интервенишућег актера (Zürcher, 2009). Адид Давиша (Adeed Dawisha) наводи да је у Ираку основна грешка КПУ у процесу дебаатификације била преурањеност у поступцима разрешавања војних официра који су врло извесно из осветничких намера иницирали и организовали побуне у периоду након војне интервенције, што је довело до таласа насиља на улицама ирачких градова (Dawisha, 2009: 254). Реформа сектора безбедности у Авганистану и Ираку представљала је „централни стуб“ на ком се заснивала изградња државе у постконфликтном периоду (Sedra, 2007: 7). Седра идентификује неприлагодљивост интенције донора локалним потребама и специфичностима (2007: 8) као кључни разлог делимичног неуспеха реформе сектора безбедности Авганистана. Овакав став у сагласју је са одсуством стратешког приступа екстерног актера (САД) на примеру реконструкције Ирака, имајући у виду да су занемарене специфичности које се тичу моћи у рукама локалних и регионалних верских лидера, трибалних (племенских) веза унутар министарства силе (МУП-а и Министарства одбране Ирака), као и „менталитета и социодемографске подељености Ирачана“ (Charruis & Naenggi, 2013).

Управо је ово проблем на који је у својим радовима указала Мобек, наводећи да је детаљна анализа локалних елита које имају капацитете да утичу на политичке процесе наметнуте од стране екстерних актера – кључна (Mobekk, 2010). Упркос чињеници да су поједини институционални рудименти попут Провинцијских регионалних тимова имали значајну и успешну улогу у процесима реформе у Ираку и Авганистану, они су, према наводима појединих аутора, само додатно онемогућили „локално поседовање“ и управљање изградњом мира (Stapleton, 2007; Chisti, 2014).

Међутим, када би се ови квалитативни увиди посматрали као интегрални део матрице БФЦ модела, исходи би у сва три случаја консолидације институција сектора безбедности упућивали на исти – кооперативни модел, са изузетком СРЈ која је своју постконфликтну динамику базирала на компромисном моделу (Илустрација 11).

Илустрација 11: Динамика и „крајње стање“ БФЦ модела у анализираним студијама случаја
Извор: Аутор

Такозвано крајње стање БФЦ модела (енг. *end-state*) ни у једној од три студије случаја није остварено до краја претпоставке модела, односно није укључило секундарне елите у овај процес. Након војних интервенција донирана су огромна финансијска средства и друга помоћ за постконфликтну консолидацију сектора безбедности (Monten, 2014; Nomikos et al., 2014). То је учињено на разне начине, попут донаторских конференција,³⁴⁴ директних донација или војне помоћи, што је детаљније представљено у Поглављу 4. Након „првог круга“ прикупљања финансијских средстава, интервенишући актер нуди реформску агенду влади која је тренутни носилац извршне власти након војне интервенције. Влада уз присилу (Авганистан), фактичку окупацију (Ирак) или политику условљавања (СРЈ) прихвата и спроводи реформе које се односе на изградњу институција сектора безбедности.

Ако је уопште и постојао, „трансформативни потенцијал донора“ (Jackson, 2018) је био највидљивији у случају Ирака због природе војне и политичке окупације непосредно након Инвазије. Међутим, ни у једном од три анализирана случаја није се догодила ситуација да је влада понудила сопствени програм реформе, због чега је БФЦ модел окончан већ након првог корака, чиме су секундарне елите потпуно занемарене у овом процесу (Илустрација 11). Овакав налаз доводи до оправданог питања: да ли постконфликтни процеси изградње који укључују секундарне елите у смислу БФЦ модела доводе до квалитативно другачијих исхода? У сва три случаја, у ери униполарности су елите биле занемарене, а интервенишући актер је усмерио пажњу ка новим властима.

Расправљајући о могућностима за „мерењем успешности“ процеса реформе сектора безбедности у постконфликтном окружењу, Михаел Брзоска је идентификовао три индикатора којима се може стећи увид у квалитет спроведеног процеса. Они се односе на ефикасно успостављање мира од стране новоформираних институција и органа државне власти, заснованост рада институција на принципима владавине права, цивилне контроле сектора безбедности и поштовања људских права, као и

³⁴⁴ Донаторска конференција у Мадриду, одржана је зарад прикупљања средстава за обнову Ирака, у новембру 2003. године. Према подацима Стејт департмента, на конференцији је скупљено око 32 милијарде долара, од којих су само САД донирале нешто више од 20 милијарди (Department of State, 2003).

рационализацију и ефикасност укупног институционалног ангажмана (Brzoska, 2006), док је Монтен овим индикаторима додао и демократске принципе у раду институција док обављају задате послове (Monten, 2014). У теоријском делу ове дисертације представљена је тематизација реформе сектора безбедности као једног од показатеља нивоа демократичности друштва (Chappuis & Hänggi, 2013). Уколико би се прихватио такав аналитички поглед, могло би се констатовати да је у свим случајевима испуњен минимум постављених критеријума за оцену реформе успешном јер су након војних интервенција у сва три случаја институције реализовале своје функције у делимичном демократском окружењу.

Типологија реформе се у случају Авганистана односила на устаљене праксе вишенационалног учешћа. У Авганистану је, примера ради, званично била подељена надлежност над пет стубова на којима се заснивала постконфликтна консолидација сектора безбедности (Поглавље 4), док је процес реформе сектора безбедности у Ираку и СРЈ практично „напуштен“ након окончања такозване прве генерације реформе сектора безбедности (Sissons & Al-Saeidi, 2013). На бази детаљније анализе исхода БФЦ модела, може се закључити да САД нису биле толико заинтересоване за процес реформе сектора безбедности у Ираку и СРЈ, колико је то био случај у Авганистану. Иако се не може негирати снажан уплив у постконфликтну консолидацију сектора безбедности у СРЈ и Ираку, чини се да су САД утицале на реформске процесе у оној мери у којој би то спречило повратак на *status quo ante*, док је знатно подробнија и „посвећенија“ реформа учињена у Авганистану. У случају Авганистана, процес разоружања и демобилизације је био институционално и по свим индикаторима мерљив, јасан и успешан (Sedra, 2005), а као „најслабија карика“ у овом сегменту идентификован је процес реинтеграције (2005: 5). Опште узев, најзначајније специфичности које Седра упућује на рачун процеса реформе сектора безбедности у Авганистану тичу се огромног утицаја фракција и политизације над овим процесом, затим корупције, „нестрпљивости“ донатора (екстерних актера) и одсуства финансијске одрживости (Sedra, 2005: 6).

Консолидација институција сектора безбедности у случају СРЈ је била базирана на компромису између владе, двоструких секундарних елита и екстерног актера, док је у случајевима Авганистана и Ирака то учињено на бази (принудне) сарадње. Међутим, у случају СРЈ и Ирака су ови процеси напуштени од стране екстерних актера након неколико година „прве генерације“ реформе сектора безбедности, где је Ирак остао препуштен сам себи што је условило заробљени модел изградње државе према БФЦ моделу, док је СРЈ (СЦГ) доминантан вид сарадње остваривала са државама чланицама Европске уније.

У извештају корпорације РАНД о војним интервенцијама САД, наводи се да Инвазија није створила просперитетан, слободан и стабилан Ирак (Kavanagh et al., 2019), али наводи да је изградња институција и укључивање Ирака у међународне токове било успешно (2019: 77). Због недостатка стратешке интеракције између актера БФЦ модела у сва три случаја (уз мања одступања у Авганистану) реформа сектора безбедности је била спора, оптерећена бројним проблемима који у тренутку обустављања модела, нису као исход реформе могле да врше послове у складу са критеријумима реформе сектора безбедности. Упркос бројним проблемима који су карактерисали реформски процес, реформа је у сва три случаја била под снажним утицајем интервенишућег актера који је војном силом најпре дестабилизовао рад институција у овој области, а потом наметнуо реформску агенду у периоду након војне интервенције. У реформи сектора безбедности Авганистана, САД су оствариле „Пирову победу“ имајући у виду да су, примера ради, током 2020. године поново дошле у позицију да преговарају са Талибанима о условима мира у овој држави.

У изградњи институција сектора безбедности у Авганистану и Ираку, САД су имале успеха имајући у виду да су успеле да обнове оружане снаге практично ни из чега (Dodge, 2013). Међутим, главна мана консолидације сектора безбедности огледала се у огромној зависности од институционалног финансирања реформе од стране САД (2013: 1209). Ово је нарочито изражено у Ираку у ком је на снази „ремилитаризација друштва“, имајући у виду огроман број припадника МО Ирака, који је током 2009. године укључивао чак 12 процената укупне мушке популације ове државе (Dodge, 2013: 1210).

6.1.3 Ефекти војних интервенција на билатералне односе

У овој дисертацији су билатералне везе нападнуте државе са САД у периоду након војне интервенције, третиране као трећа зависна варијабла. Имајући у виду да не постоје истраживања која су усмерена на уско утврђивање последица војног интервенционизма на билатералне односе и посвећеност интервенишућег актера држави жртви, трећа претпоставка овог истраживања гласила је:

ХЗ: Последице војних интервенција у ери униполарности огледају се у нарушавању квалитета билатералних односа САД са државама у којима је спроведена интервенција и повећаном војно-политичком присуству САД у тим државама.

Поред квалитативног, у анализу је уведен и квантитативни индекс сличности спољнополитичког деловања – *sScore*, зарад тестирања корелације са оствареним нивоом демократизације СРЈ, Авганистана и Ирака.

ХЗа: У периоду након војних интервенција растао је индекс сличности спољнополитичког деловања интервенишуће државе са нивоом демократизације државе у којој је спроведена интервенција.

Билатерални односи са САД су у периоду након војних интервенција били добри са тенденцијом пада у сва три случаја. У случају СРЈ догађаји у вези са статусом Космета (нарочито Мартовски погром 2004. и једнострано проглашење независности покрајине у фебруару 2008) довели су до негативне перцепције грађана у вези са САД (и државама Запада које су убрзо потом признале проглашену независност), али истовремено и затегнутост односа између Србије и САД. Период од шест година од интервенције у Ираку може се окарактерисати синтагмом „мирна изградња државе“ (Petrović, 2020) имајући у виду да није било преломних тренутака који би на драстичан начин изменили процес реформе сектора безбедности. Додатно, билатералне везе Ирака и САД се до избора Маликијеве владе ни не могу третирати као релевантан показатељ постконфликтне изградње јер је Ирак био окупиран. Главни проблем у билатералним односима са Авганистаном, представљала је подршка САД појединим регионалним лидерима, упркос противљењу Карзајеве владе. Међутим, Карзаи је окарактерисан као лидер на кога се САД могу ослонити, док је Авганистан дефинисан као „главна савезница нечланица НАТО“ према Билатералном безбедносном споразуму из 2014. године (Bilateral Security Agreement, 2014: 6).

Приказом индекса *sScore* установљено је да је у случају СРЈ постојала тенденција општег раста нивоа овог индекса са спољнополитичком активностима САД, док је у периоду између 1989. и 2018. овај тренд у паду. Међутим, када се посматра период констелације „6+1+6“, уочава се да је ниво индекса *sScore* значајно порастао током 2000. године и остао на високим вредностима све до 2006. након чега поново бележи пад. У случају Ирака и Авганистана, за све посматране временске периоде постоји константан пад, а интересантно је да је у констелацији „6+1+6“ година војне интервенције означила управо пад овог индекса у односу на пређашње стање. На неколико места је у овој дисертацији постављено питање које се тиче „ексклузивитета“ војних интервенција у остваривању ефеката на елементе постконфликтне изградње.

Изузетно је тешко пружити адекватан и сазнајно валидан одговор на ово питање. Најпре, чак и ако бисмо били у стању да прикажемо алтернативну варијанту развоја три државе у наведеном периоду у случају изостанка интервенција, било би исувише тешко спровести контрафактуалну анализу на наведене случајеве због сложености друштвеног и политичког система сваке од анализираних државе.

Налази ове дисертације потврђују у највећој мери постојање ефеката војних интервенција на сва три елемента постконфликтне изградње државе у ери униполарности, чиме је општа хипотеза истраживања потврђена. Настављајући се на обимне студије о утицају и последицама војних интервенција на „унутрашњу варијаблу“ нападнуте државе – динамику политичког режима, консолидацију институција сектора безбедности и билатералне односе (Damrosch, 1993; Gurr & Harff, 1994; Midlarsky, 1995; Kegley & Hermann, 1996; Peceny, 1999; Barkawi & Laffey, 1999; Tures, 2001; Hermann & Kegley, 2001; Pickering, 2002; Müller, 2004; Russett, 2005; Kinsella, 2005; Geis et al., 2006; Leeds et al., 2007; Hadenius & Teorell, 2007; Thyne, 2008; Svulik, 2008, 2009; Downes, 2010; Williams & Masters, 2011; Talmadge, 2015; Dieterich et al., 2015), ова дисертација уз мања одступања пописана у Табели 32, представља још једну потврду теоријске претпоставке инверзног демократског мира.

Динамика типа политичког режима као значајан прокламовани циљ и легитимишуће средство војних интервенција промењена је у периоду након војних интервенција у сва три случаја, што је потврђено квалитативним увидима који су употпуњени упоредним приказом неколико квантитативних инструмената систематичног мерења нивоа типа политичког режима. Консолидација институција сектора безбедности је показала крајњу маргинализацију секундарних група и преурањено напуштање овог процеса од стране интервенишућег актера у случају СРЈ и Ирака, али је ипак била успешна у масовној изградњи и реорганизацији (СРЈ) „министарстава силе“ и донирању огромне количине новца за ове напоре. Билатералне везе су у сва три случаја оцењене као значајно боље у првим годинама након војних интервенција него што је то био случај касније. Квантитативна оцена индекса *sScore* је потврдила претпоставку о корелацији између демократизације и сличности спољнополитичког деловања само у случају СРЈ, док је у случају Ирака корелација била изразито негативна. Авганистан није имао значајну промену у вредностима типа политичког режима, тако да добијене корелације за овај случај нису од статистичког значаја.

Табела 32: Сумарни преглед ефеката војних интервенција на постконфликтну изградњу СРЈ, Авганистана и Ирака

	СРЈ	Авганистан	Ирак
Динамика типа политичког режима	<ul style="list-style-type: none"> • Преференце (Valenzuela, 1990): Фаворизовање „либералне аутократије“, али без противљења демократизацији • Модалитети процеса: могући преговори • Констелација „6+1+6“: из отворене анократије у демократију • Након војне интервенције: стагнирајућа демократија 	<ul style="list-style-type: none"> • Преференце (Valenzuela, 1990): Опонирање демократизацији • Модалитети процеса: колапс режима / повлачење • Констелација „6+1+6“: из затворене у отворену анократију • Након војне интервенције: стагнирајућа отворена анократија 	<ul style="list-style-type: none"> • Преференце (Valenzuela, 1990): Опонирање демократизацији • Модалитети процеса: могући преговори • Констелација „6+1+6“: из затворене у отворену анократију • Након војне интервенције: стабилна отворена анократија са тенденцијом демократизације

Консолидација сектора безбедности	<ul style="list-style-type: none"> • БФЦ: Компромисна изградња (II модалитет) • Напуштена од стране екстерног актера • Преференце владе су ближе преференцама екстерног актера, него <i>status quo</i>; • Влада у значајној мери „стрпљива“ и темељнија у овом процесу од екстерног актера. • Обустављање модела: након прве интеракције интервенишућег актер и владе, без секундарних елита 	<ul style="list-style-type: none"> • БФЦ: Окрњена кооперативна изградња; • Дуготрајна посвећеност екстерног актера; • Преференце владе и секундарних елита крајем 2004. приближне • Обустављање модела: након прве интеракције интервенишућег актер и владе, без секундарних елита 	<ul style="list-style-type: none"> • БФЦ: Кооперативна па заробљена изградња државе • Напуштена од стране екстерног актера • Обустављање модела: након прве интеракције интервенишућег актер и владе, без секундарних елита
Билатерални односи са САД	<i>sScore</i> <ul style="list-style-type: none"> • 1945-2018: Тренд раста • 1990-2018: стагнација • „6+1+6“: расте у години бомбардовања (након чега опада) • Након интервенције: тренд опадања 	<ul style="list-style-type: none"> • 1945-2018: стагнација • 1990-2018: тренд опадања • „6+1+6“: промена у години Инвазије (опада) • Након интервенције: стабилан до 2008. након чега опада 	<ul style="list-style-type: none"> • 1945-2018: тренд раста • 1990-2018: тренд опадања • „6+1+6“: промена од 2002. (опада) • Након интервенције: тренд опадања
	<i>X3a</i> <ul style="list-style-type: none"> • Потврђена у значајној мери • Потпуно потврђена за сва три периода у корелацији са макроваријаблама Варијетета демократије. • У значајној мери потврђена у корелацији са инструментима. • Одступања једино за: констелацију „6+1+6“ (<i>yugEIU</i>) и након војне интервенције (<i>yugEIU</i>, <i>yugARD</i>, <i>yugFH</i>, <i>yugAverag</i>) 	<ul style="list-style-type: none"> • Није потврђена претпоставка о корелацији <i>sScore</i> и промени политичког режима • Ниједан од периода не показује статистички значајну потврду везе између посматраних варијабли 	<ul style="list-style-type: none"> • Није потврђена претпоставка о корелацији <i>sScore</i> и промени политичког режима • Упркос константном расту нивоа демократије у Ираку након Инвазије, у свим анализираним случајевима постоји изразито обрнута корелација између посматраних варијабли

Извор: Аутор

6.2 Теоријска генерализација налаза и могући правци даљих истраживања

Теоријско уопштавање проистиче као методолошка обавеза сваког академског истраживања. Научно уопштавање представља поступак употребе добијених података зарад закључивања општије тврдње која се може применити на сличне случајеве или контексте (Ferguson, 2004: 17). Постоје две врсте уопштавања које се могу односити на побољшавање теоријских конструката и на генерализацију узрочности међу испитиваним варијаблама (Shadish, 2002). Специфичност уопштавања налаза добијених квалитативним истраживањима (какво је и ово) огледа се у немогућности генерализације на врсту или популацију, за разлику од квантитативних студија. Због тога се научно уопштавање у квалитативним студијама третира као „трансферабилност појединачних сазнања или разумевања“ на друге сличне случајеве (Maxwell & Chmiel, 2014: 546). Како је ово истраживање по свом типу било квалитативно, могућности за уопштавање на „више“ појаве попут оружаних сукоба, изостаје. Уместо тога, биће понуђена могућа генерализација на сличне случајеве војних интервенција.

Апстраховање налаза добијених овим истраживањем може се извршити кроз три компоненте: новим увидима који нуде могуће допуне редефинисању војних интервенција у условима мултиполарног света или оспорене униполарности. Друга компонента допуњује теоријске празнине инверзног демократског мира. Трећа компонента теоријског уопштавања налаза ове дисертације односи се на њихову могућу примену на сличне случајеве војног интервенционизма који су се догодили у различитим временским периодима и моделима организације међународног система, тако и на случајеве војног интервенционизма који се потенцијално могу догодити у будућности.

Током 2004. године, Томас Вајс (*Thomas Weiss*) је објавио чланак у ком је изложио критику војних интервенција које су базирани на „хуманитарним“ разлозима. Он је сматрао да је са Ираком окончана ера „одговорности за заштиту“, која је била својствена униполарној организацији међународног система. Уместо тога, нове форме мултилатерализма и јачање других актера који могу изазвати хегемонију САД, представљаће основ за „сумрак хуманитарног интервенционизма“ и могућно, отварање нових форми употребе силе у међународним односима (Weiss, 2004). Овим ставом је започела академска реконцептуализација појма војних интервенција.

Оне се консензуално дефинишу као мешање у унутрашње послове других држава употребом војне силе (Tillema, 1989) или „мешање једне, у послове друге државе у циљу приморавања потоње да чини или уздржава се од одређених дела“ (Merriam-Webster, 2020) или као активан ангажман регуларних војних снага зарад решавања унапред дефинисаних политичких питања или спорова“ (Pearson & Baumann, 1993: 1). Апстрактнија одређења сврставају војне интервенције у „континуум могућих политичких одлука“ (Vincent 1969: 163; према: Smith, 1989: 2). Међутим постојеће дефиниције не укључују *последнице* које војне интервенције остављају на терену. Већина аутора је сагласна да војне интервенције укључују конативни моменат, односно намеру за остваривањем постављеног циља (Gurr & Harff, 1994; Midlarsky, 1995; Weeks, 2012; Powell, 2012a; Pilster & Böhmelt, 2012; Talmadge, 2015). Управо такви елементи који укључују намеру за оружаним ангажовањем на простору друге државе, морају се употпунити последицама или „резултатима“ које такве активности остварују. Налази ове дисертације су недвосмислено потврдили промену фактичког стања на терену у периоду од свега неколико година након иницирања војних интервенција. Због тога је од изузетне важности да се у њихово дефинисање укључе такозвани „продужени ефекти војних интервенција“. Такви продужени ефекти се најчешће огледају у нарушавању безбедности и неизграђивању потпуног мира (побуне у Ираку и Авганистану, Мартовски погром у СРЈ, проглашење независности АП КиМ, оружана побуна на Југу Србије). Осим безбедносних, продужени ефекти војних интервенција се могу рефлектовати и у политичкој и економској сфери, па чак и у нарушавању безбедности животне средине (што је био случај у СРЈ и Ираку).

Кетлин Ајзенхарт (*Kathleen M. Eisenhardt*) наводи да изградња теорије на бази налаза добијених методом студије случаја представља итеративни, понављајући процес који стално „изазива“ поновно испитивање и допуну налаза добијених претходним истраживачким напорима (Eisenhardt, 1989). У случају војног интервенционизма и домена теорије демократског мира, емпиријска истраживања су вероватно међу најбројнијом групом у оквиру студија безбедности. Фарид Закарија је тврдио током деведесетих година да је демократски мир „заправо либерални мир“, критикујући поставке ове теорије која је у дијаде укључивала све, чак и декларисане демократске државе, а не консолидоване демократије, што би према његовом мишљењу био једини исправан метод.

Мансфелд и Снајдер тврде да је употребна вредност добијених налаза који се односе на постконфликтну промену политичког режима висока, имајући у виду да аутократизација и демократизација доприносе поновном рађању сукоба на конкретном подручју (Mansfield & Snyder, 1995). Мерник наводи налазе Зева Маоза и Стивена Волта према којима је свака нагла промена у динамици политичког режима повезана са настанком оружаног сукоба средњег и високог интензитета (Maoz, 1989; Walt, 1992: према: Mansfield & Snyder, 1995). Иако се идеја овог истраживања базирала на тестирању експланаторног потенцијала инверзног демократског мира, то никако не значи да налази добијени овом дисертацијом не могу бити примењени унутар домена неке од других теорија у студијама безбедности. Ниједна теорија не може полагати ексклузивитет на друштвене феномене који нису једнообразни. Потврдом опште хипотезе ове дисертације, утврђено је остваривање ефеката војних интервенција на динамику политичког режима, консолидовање институција, као и делимично на билатералне односе.

Уколико бисмо тумачили инверзни демократски мир као „херменеутички механизам“ (атрибут којим је Иш-Шалом ословио ову теорију), видели бисмо одсуство ефикасности пацификације држава у којима су спроведене војне интервенције. У случају СРЈ, војна интервенција је резултирала илегалном сецесијом дела њене суверене територије и стварањем замрзнутог конфликта. У случају Авганистана и Ирака јавиле су се бројне оружане побуне и свакодневне нестабилности са којима се новостворене институције нису успеле до краја изборити. Класична варијанта теорије демократског мира је свакако потврђена на дијадском нивоу, имајући у виду да су САД и остале водеће државе чланице „Коалиције“ и НАТО биле демократске, док су нападнуте државе имале анократски, односно аутократски тип политичког режима. Међутим, анализирани државе нису успеле да се до краја „остваре“ као консолидоване демократије нити да потпуно консолидују своје институционалне капацитете у сектору безбедности, али је до таквих промена свакако дошло у извесној мери, као последица принуде треће стране. Капацитет пружања јавних добара на сопственој територији, од стране организованих централних власти легитимизује сваку државу (Rotberg, 2004). Ово представља основу на којој је Кристоф Цирхер засновао своју тезу о „теорији изградње државе кроз демократизацију“. Он наводи да изградња државе чини процес који је део свеобухватне агенде интервенишућег актера. Такав процес у себе укључује обавезну демократизацију постконфликтног друштва те је стога „сваки послератни мир уједно и демократски мир“ (Zürcher, 2018). У једном од својих интервјуа, Колин Пауел је изјавио да је „добро што се догодила Инвазија на Ирак, јер је тиме демократска изградња државе у постконфликтном периоду постала саставни део Рата против терора“ (Powell, 2004). Због чињенице да је аплициран зарад „промене у понашању Ирака“ (како је Буш окарактерисао ову војну интервенцију), рат у Ираку је означен придевом „перформативног рата“.

На крају, поставља се питање способности САД у ери униполарности као „силе која учи“. Институционална меморија, како је означава Френсис Фукујама, представља највећи индикатор који демонстрира неуспех интервенционистичке политике и политике изградње државе од стране САД током последње деценије XX и прве деценије XXI века (Фукујама, 2006). Стратешка конфузија, синтагма којом Фукујама означава неуспех америчких администрација на пољу интервенционистичке политике и постконфликтне изградње држава од стране САД, тиче се инсистирања на суверенитету новоуспостављених (најчешће окупационих) власти, уместо њиховог легитимитета (Фукујама, 2006: 9). Међутим, оваквим стављањем суверенитета послератних власти на прво место, унипол је заправо настојао да легитимизује сопствене акције у очима светске јавности, који настаје као резултат „успеха“ у

етаблирању нових власти, занемарујући при том њихову легитимност на унутрашњем, крхком политичком плану. Отуда својеврсни парадокс легитимности који се јавља у односима између интервенишућег актера и државе против које је спроведена војна интервенција. Сличан модалитет одсуства институционалног учења приказан је, према Фукујамином становишту и у случају Ирака 2003. године. Тада није постојало никакво стратешко планирање за послератни период, а процес је додатно био оптерећен активностима појединачних агенција САД у планирању „обнове“ Ирака у различитим областима (2006: 9), што је на терену условило значајно успоравање реформи и неуспех у имплементацији зацртаног. Овакво виђење износи и Тоби Доџ (*Toby Dodge*) који посматра споља наметнуту изградњу Ирака кроз историјску призму наводећи пример Велике Британије између 1914. и 1932. године која је обуставила надзор над Ираком. Слично се догодило 70 година касније са САД у улози интервенишућег актера који је „напустио процес изградње Ирака“ чинећи га неуспелим (Dodge, 2006: 197).

Могући правци даљег истраживања, нарочито у оквиру инверзне варијанте демократског мира, тичу се даљег емпиријског проверавања теоријских поставки селектората, тестирања другачијих домена БФЦ модела и на крају, националних капацитета (економских, војних и политичких) као ограничавајућег фактора иницирања војних интервенција.

У домену инверзног демократског мира, потребно је успоставити јасан сет индикатора којима би се могло испитивати његово институционално објашњење, односно испитивање домета у ком домаће институције државе агресора могу мотивисати или обесхрабрити иницирање једностране употребе силе против друге државе. Ово питање ће вероватно заузимати централно место у оквиру теорије селектората и мотивисати даља истраживања у правцу улоге селектората и бирачког тела у преиспитивању одлука носилаца власти у овом домену. Имајући у виду јачање улоге грађанског друштва у државама широм света и већу свест о значају демократске контроле институција, свакако ће бити већи изазов легитимизовати војну акцију пред домаћом и светском јавношћу, него што је то био случај на почетку овог века.

Даље, аргументација о демократизацији и, уопште, успеху војних интервенција према географском критеријуму њиховог испољавања (Поглавље 3) је одбачена у литератури, имајући у виду да није могуће да се на систематичан начин докаже значај регионалног утицаја као релевантне варијабле (Lindberg & Clark, 2008). Међутим, испитивање региона као значајне детерминанте понашања великих сила и суперсила ће такође у будућности представљати истраживачко поље које ће захтевати научно утемељене одговоре на објашњење образаца понашања великих сила у условима еволуирајуће мултиполарности. На пример, изјаве тадашњих западних званичника да би ширење демократије у Ираку „могло потпомоћи ширењу демократије у Арапском свету, што би последично довело до нестанка тероризма са овог простора“, биле су потпуно нетачне и неутемељене. Напротив, показало се да упркос слабом расту нивоа демократичности политичког режима Ирака, регион Блиског Истока бележи трендове аутократизације у годинама након Инвазије, док је демократизација у случају СРЈ наступила као последица смене Милошевића и под притиском европских интегративних токова.

Примена БФЦ модела у овом истраживању је имала плодотворну улогу јер је показала одсуство секундарних елита у процесу постконфликтне изградње и објаснила обрасце према којима се развијао овај процес. Међутим, БФЦ модел је доминантно квалитативан алат (Zürcher, 2021) који омогућава шпекулативност и велику арбитрарност у погледу позиционирања преференци актера, од стране истраживача. Стога је, како верује један од његових аутора, Кристоф Цирхер, истраживачима често тешко да уједначе методолошке критеријуме које би аплицирали на модел, због чега се за исте студије случаја добијају различити исходи модела (Zürcher, 2021).

У вези са тестирањем „крајњег стања модела“ (енг. *end game*) јавља се дилема у погледу његове екстензије на друге временске периоде. Примера ради, БФЦ модел је у случају овог истраживања поставио веома јасан тренутак окончања – већ након прве значајније стратешке интеракције. Ако бисмо крај такве интеракције, у некој одвојеној студији третирали као почетну тачку модела, који би били критеријуми за поновно успостављање оцене изградње државе? Ово истраживање је показало да је у сва три случаја БФЦ модел био окончан након четири до пет година.

Због тога би даља истраживачка настојања требало да понуде варијабле и факторе којима би се оправдало поновно покретање модела, нарочито у случају могућег продуженог конфликта који се догодио у Авганистану и Ираку. Неспорно је да услови пре војне интервенције на територији нападнуте државе (политички актери, војна и економска моћ) утичу на различите исходе постконфликтне изградње. Ова дисертација није поредила претходна стања у нападнутим државама осим краћих описа политичких режима, кључних чинилаца конфликта и описа унутрашњих питања од значаја за генезу грађанских ратова. Због тога би требало испитати систематично у којој мери контексти и правила која регулишу функционисање институција сектора безбедности и политичког режима производе различите исходе изградње државе. Таква сазнања би била плодотворан додатак инверзном миру, што је идентификовано као истраживачки проблем у неколико студија још током деведесетих година прошлог века (Meernik, 1996).

Из сва три случаја војног интервенционизма, јасно се види да је матрица по којој је текла међународнополитичка легитимизација интервенција била готово слична. У сва три случаја су се војне интервенције настављале на постојеће конфликте што је интервенишући актер искористио као основу за конструисање кризе на међународном нивоу. Затим се интервенишући актер настојао приказати као „месија“ постконфликтног подручја. Капацитети интервенишућег актера за спровођењем војних интервенција су додатно питање о ком је неопходно спровести целовита истраживања. Овај проблем ће постајати све значајнији за проучавања једностране употребе силе у студијама безбедности имајући у виду раст неколико могућих суперсила у блиској будућности попут НР Кине, Русије, али и Европске уније чији су вишедеценијски квалитетни односи са САД током XX века, у неколико наврата нарушени у другој деценији XXI века. Оваква ситуација ће последично довести до реконфигурације начела одговорности за заштиту које више неће бити правдано борбом за „очување људских права“ (Murray & Nehir, 2012).

Међутим, данас свега неколико великих сила имају капацитет да буду интервенишући актер у глобалним размерама. Примера ради, ангажман оружаних снага САД у Ираку био је изузетно обиман. Процењује се да је више од 50% активних војника Оружаних снага САД учествовало у Ираку или Авганистану (O’Hanlon & Jason Campbell, 2008: 30), а да је само у Ираку више од 53.000 војника имало три и више ротација у периоду између 2003. и 2009. године (O’Hanlon & Jason Campbell, 2008: 30). Добинс и сарадници су извршили калкулације у погледу броја војника на терену у односу на број становника државе против које се спроводи интервенција. На простору СРЈ је тај број износио 20 војника на хиљаду становника, у Авганистану свега један, а у Ираку седам (Dobbins et al., 2005: 228). У једној од анализа поводом потрошена 2 билиона долара, указано је да трошкови дводеценијског војног ангажмана у Авганистану нису били оправдани нити су САД правилно алоцирале средства (Almukhtar & Nordland, 2019). Додатно, трошкови војних интервенција у случају Ирака и Авганистана су због дугорочније посвећености поменутих државама од стране интервенишућег актера, били изузетно високи.

Ејми Беласко наводи да су трошкови рата у Ираку износили 805 милијарди долара у периоду између 2003. и 2012. године, док је на интервенцију Авганистану (за исти период) потрошено 556 милијарди долара (Belasco, 2011). Чак и уколико бисмо искључили неопходну „сагласност“ међународне заједнице у погледу спровођења војних интервенција што је ексклузивитет „великих“, тешко је замисливо да ће у блиској будућности велике силе трошити исту количину ресурса на спровођење војних интервенција.

Такво „расипање“ капацитета ће остати важна предност искључиво најбогатије силе у систему међународних односа, премда је и њена стратегија војног уплива у сваком делу планете доведена у питање. Упркос настојањима за што прецизније дефинисање предмета истраживања, ова дисертација није у потпуности могла да искључи остале факторе који не потпадају под елементе постконфликтне изградње, а који потенцијално утичу на њену промену. Одговор на питање да ли можемо искључити друге факторе и тврдити да су фактичка стања у послератном периоду искључиво производ намере интервенишућег актера или сплет политичких околности, остаје неразјашњен до краја.

7. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Ова дисертација је понудила оригиналан истраживачки приступ анализи ефеката војних интервенција које су спроведене током ере униполарности. Оригинално истраживачке замисли се темељи на неколико аргумената. Најпре, аплицирање постулата либералне теорије демократског мира на случајеве војног интервенционизма и учовање мањкавости процеса изградње државе представљају својеврсни допринос критици која се може упутити концепту либералног мира. Временска дистанца са које је могуће спровести овакву анализу била је предност, нарочито у прикупљању грађе за тумачење појединих одлука и синтези доктринарних ставова двојице председника за време чијих мандата су инициране и спроведене војне интервенције.

Ово истраживање је обухватило три студије случаја, интервенције на СРЈ, на Авганистан и на Ирак, а предмет истраживања се односио на утврђивање ефеката војних интервенција на постконфликтну ситуацију на терену. У том смислу, истраживачки циљ је постављен на начин да омогући објашњење комплексног међуодноса апарата силе у међународним односима са једне, и промене у кључним варијаблама које се односе на постконфликтну изградњу државе након интервенција, са друге стране. Конкретизација предмета и циља истраживања обезбеђена је кохерентним извођењем три зависне варијабле – промене у типу политичког режима, консолидацији институција сектора безбедности, као и билатералних веза државе у којој је интервенисано са интервенишућим актером (САД). Често се помишља да су војне интервенције само инструмент којим се омогућава ефикасније остваривање спољнополитичких (или геополитичких) циљева на одређеном географском простору. Међутим, ово истраживање је показало да су војне интервенције у ери униполарности имале многоструко већи утицај на постконфликтну изградњу државе него што се то могло закључити анализом налаза истраживачких студија спроведених непосредно након интервенција.

Зарад доказивања адекватности претходно изнете тврдње, у овој дисертацији је аплициран Барнет-Фанг-Цирхеров модел (БФЦ) на две од три зависне испитиване варијабле – промене у типу политичког режима и консолидацију институција сектора безбедности. БФЦ модел претпоставља стратешке релације између интервенишућег актера и националних влада, као и локалних елита.

Према овом моделу, интервенишући актер је критично заинтересован за постконфликтну ситуацију на терену на ком је интервенисао, мотивисан чињеницом да „ратну/војну“ победу може да капитализује зарад остваривања свог политичког, економског или другог интереса. Тиме је, оно што се дешавало на терену, ојачало теоријске аргументе о вези коју војне интервенције остављају на функционисање нападнуте државе. Анализа је показала да је у све три студије случаја дошло до демократизације (односно промене у типу политичког режима), као и да је кооперативни модел изградње државе исход примене БФЦ модела у случају Авганистана и Ирака, док је у случају СРЈ исход модела био компромисан. Упркос оправданој претпоставци о корелацији између спољнополитичке сличности нападнутих држава са САД и нивоа демократизације, ова помоћна хипотеза која је указала на њихов могућ однос, није статистички потврђена. Бројне истраживачке студије су третирале ово питање постављајући временски оквир анализе на дугорочнији ниво, па су тако поједина истраживања обухватала период од 10, 15 и чак 20 година након окончања војних интервенција (што је приказано у Првом и Петом поглављу). Међутим овакво методолошки устројено истраживање које је фокусирано искључиво на период од свега неколико година након интервенција је адекватније за анализу нарочито уколико се испитује директна веза коју употреба силе оставља на терену.

Због чега су САД у улози интервенишућег актера обилно користиле војну силу током две деценије униполарности? У Трећем поглављу ове дисертације понуђено је неколико алтернатива које објашњавају мотиве унипола за употребом војне силе. Оне се тичу потврђивања статуса хегемона у систему, геополитичких разлога, стратешког разлога, као и жеље за дисциплиновањем „непослушних“ грубом применом силе. Током војних интервенција против Авганистана и Ирака, чак четири од седам војника Оружаних снага САД било је у неком тренутку ангажовано на терену (Baicchi, 2013).

У сва три случаја, војним интервенцијама је претходила вештачки стварана интернационализација кризе. Тиме је, на врхунцу ере униполарности, интервенишући актер легитимизовао своје војне акције које са становишта међународног права, нарочито у случају интервенције на СРЈ, нису биле допуштене. Међутим, иако је криза која се конструисала у сва три случаја непосредно пред иницирање војних интервенција била секуритизована пред светском јавношћу, она је имала дубље узроке и конфликтну прошлост. Догађаји на Блиском Истоку попут осмогодишњег Ирачко-иранског рата (1980–1988) и ирачке окупације Кувајта 1990. године, етаблирали су укључивање међународне заједнице у питања Ирака, најпре путем санкција СБ УН, а потом и ширег сета резолуција којима је Басистички режим приказан као „зао и окрутан“, што је резултовало кризом.

Вишегодишњи грађански рат на простору Балкана током последње деценије ХХ века, је поред дисолуције СФРЈ оставио бројна нерешена питања и тензије у региону и укључио велики број међународних посматрача и ангажман готово свих међународних организација којима је примарни циљ очување мира и стабилности. У периоду између 1992. и 1995. године, тадашња СРЈ је била под свеобухватним санкцијама СБ УН које су према наводима појединих аутора представљале најтеже санкције икада наметнуте против једне суверене државе. Међутим, поновно распламсавање кризе и „други круг“ њене интернационализације догодио се током 1998. године, када су у западној јавности навођена наводна кршења људских права од стране СРЈ. Овакав след догађаја кулминирао је агресијом НАТО савеза на СРЈ, који је настављен стварањем окрњене суверености Републике Србије на делу своје територије. Питање које се тиче статуса Косова и Метохије и данас представља потенцијално замрзнути конфликт.

Преузимањем власти од стране Талибана у Авганистану током 1996. године и њихова отворена подршка Ал-Каиди, отпочета је директна конфронтација са западним силама. Терористички напади на САД 11. септембра су представљали окидач због ког је иницирана војна интервенција. Међутим, узрок проблема у Авганистану представљала су стална политичка превирања, узрокована честим *interregnum*-има власти кроз неколико револуција и преврата током XX века, и коначно, Совјетским упливом на простор Авганистана који је од великог геополитичког значаја на глобалном плану. Све три државе на које је извршена војна интервенција су у тренутку интервенције имале аутократски тип политичког режима (изузев СРЈ која је била анократска). Тиме је потврђена полазна премиса демократског мира, према којој демократске државе ако икада ратују, то чине искључиво против држава са аутократским типом политичког режима.

Међутим, теза ове дисертације односи се на тестирање премиса теорије инверзног демократског мира у оквиру ког зависна и независна варијабла мењају утицај једна на другу, тако да зависна варијабла класичног демократског мира (рат/војна интервенција) заузима место независне варијабле у инверзији ТДМ-а. Са друге стране, тзв. „унутрашња варијабла“ која се односи на тип политичког режима, односно унутарполитичке процесе, постаје зависна варијабла која се испитује. У овој дисертацији, зависна варијабла је разложена на три варијабле о којима је већ било речи. Анализа типа политичког режима, као и мерења инструмената којима се ова варијабла квантификује, показала су да је у случају СРЈ и Ирака, војна интервенција представљала прекретницу у смислу његове промене.

Један од научних доприноса овог истраживања, односи се на могуће алтернативе у погледу редефинисања војних интервенција. Већина настојања за униформним одређењем војних интервенција није опстала, имајући у виду партикуларност у делу дефиниције који се односи на легимитет употребе силе зарад решавања политичког проблема. Ниједно од постојећих одређења појма војне интервенције, у себе не укључује последице које оне остављају на терену. Због тога саставни део дефинисања војних интервенција мора да укључи промену и последице „унутрашње варијабле“ нападнуте државе, без обзира на квалитет те промене.

Могућност научног уопштавања добијених налаза је, и поред чињенице да је овим истраживањем обухваћено три студије случаја, изузетно велика. Сазнања која проистичу из ове дисертације упућују на проширивање методолошког поступка на изучавање интервенција које су спроведене након Ирака 2003. године, као и на аплицирање теоријских постулата инверзног демократског мира на оружане сукобе. Међутим оно што може потенцијано ограничити примену налаза ове дисертације на будућа слична истраживања јесте структурна промена у организацији система међународних односа. Наиме, правилности које су анализирани у овој дисертацији односе се на хегемонско понашање унипола који има релативно неограничену силу и моћ да је пројектује на било којој тачки планете. У последњих десет година, свеопшти раст НР Кине и константно присуство и војна асертивност Руске Федерације, отварају дилему о САД као јединој сили спремној да врши послове „светског полицајца“. Поједини међудржавни сукоби попут оних у Нагорно Карабаху из 2020. године у којима су САД остале по страни, као и значајно смањење интервенционистички оријентисане спољне политике у последњој деценији према „хостилним и злим“ режимима, упућује на видно слабљење асертивне политичко-војне улоге коју су САД имале дуже од две деценије на прелазу између два миленијума. Тешко би се могла бранити теза да је данас, на почетку треће деценије XXI века било која држава спремна да проузрокује смрт више од 38.000 људи, што је био случај са само три војне интервенције – Операција савезничка сила, Операција ирачка слобода и Операција трајна слобода (Lutz, 2013).

Осим научне заснованости овог истраживања (о чему је дискутовано у оквиру Дискусије), ова дисертација је остварила и друштвени циљ – на систематичан начин је описала исходе једностране употребе оружане силе у неколико најзначајнијих војних интервенција, чиме су остварени увиди у последице сличних могућих активности у савременом систему међународних односа.

Резултати ове дисертације, уз извесна ограничења представљена у Дискусији, прилог су недвосмисленој потврди теоријске заснованости идеје инверзног демократског мира и чине плодотворно утемељење за будућа истраживања у домену студија безбедности. Истовремено, налази истраживања у великој мери критикују теоријске постулате насилног наметања мира, демократизације и реорганизације институционалног сектора безбедности, имајући у виду да су у сва три анализирана случаја, ова питања била оптерећена бројним мањкавостима у пракси. Због тога је ова дисертација уједно и прилог покушајима за сталним нијансирањем истраживачких нивоа и метода зарад стицања још потпунијих сазнања о природи и ефектима војних интервенција.

8. ЛИТЕРАТУРА

1. Adams, David, (1995), "Internal military intervention in the United States", *Journal of Peace Research*, 32(2), 197-211.
2. Afghan Constitution (1923), The Afghanistan Constitution, April 9, 1923, Kabul, Afghanistan.
3. Afghan Constitution (1964), *Constitution of Afghanistan of 1964*, Kabul.
4. Afghanistan Constitution, (2004), *Afghanistan's Constitution of 2004*, January 3, 2004, Kabul.
5. Afghanistan-Union of Soviet Socialist Republics: Treaty of Friendship, Good neighborliness and Cooperation, (1978), *International Legal Materials*, 19(1), 1-3.
6. Alan Cullison and Andrew Higgins, (2001), "Files Found: A Computer in Kabul Yields a Chilling Array Of al Qaeda Memos - Talk of 'Hitting Americans' And Making Nerve Gas; Spats Over Salaries, Rent", *The Wall Street Journal*, December 31, 2001.
7. Albrecht, Holger & Schlumberger, Oliver, (2004), "Waiting for Godot: Regime change without democratization in the Middle East", *International political science review*, 25(4), 371-392.
8. Albrecht, Peter and Paul Jackson, (2014), "State-building through security sector reform: The UK intervention in Sierra Leone", *Peacebuilding*, 2(1), 83-99.
9. Albright, Madeleine, (1999), *Secretary of State Madeleine K. Albright Remarks to the Serbian People*, March 26, 1999, Washington: White House.
10. Albuquerque, Adriana et al., (2005), The State of Iraq: An Update, *New York Times*, February 21, 2005.
11. Ali, Javed, (2001), "Chemical weapons and the Iran-Iraq war: A case study in noncompliance", *The Nonproliferation Review*, 8(1), 43-58.
12. Al-Istrabadi, Feisal Amin, (2005), "Reviving constitutionalism in Iraq: Key provisions of the transitional administrative law", *New York Law School Law Review*, 50(1), 269-302.
13. Allawi, Ali, (2014), *Faisal I of Iraq*, New Heaven: Yale University Press.
14. Allawi, Ayad, (2004), Iraqi leader appeals to UN Assembly for help to defeat terrorists, rebuild country, Speech in the UNGA, September 24, 2004, New York: United Nations.
15. Almohamad, Selman, (2019), "*Bringing regional politics to the study of security sector reform: Army reform in Sierra Leone and Iraq*", Hamburg: German Institute of Global and Area Studies.
16. Almkhtar, Sarah and Rod Nordland, (2019), "What Did the US Get for \$2 Trillion in Afghanistan?", *The New York Times*, December 9, 2019.
17. Al-Rahim, Ahmed, (2005), "The New Iraq: The Sistani Factor", *Journal of democracy*, 16(3), 50-53.
18. Alt, James, Randall L. Calvert and Brian D. Humes, (1988), "Reputation and hegemonic stability: A game-theoretic analysis", *The American Political Science Review*, 82(8), 445-466.
19. Amadeo, Kimberly, (2021), *Afghanistan War Cost, Timeline, and Economic Impact*, available at: <https://www.thebalance.com/cost-of-afghanistan-war-timeline-economic-impact-4122493> (12.5.2021).
20. Amer, Ramses, (1994), "The United Nations' Reactions to Foreign Military Interventions", *Journal of Peace Research*, 31(4), 425-444.
21. Amin, Zana Kaka, (2014), "Why did the United States lead an invasion of Iraq in 2003", *International Journal of Political Science and Development*, 2(11), 301-308.
22. ANA Decree, (2002), *Decree of the President of the Islamic Transitional State of Afghanistan on the Afghan National Army*, December 1, 2002.
23. Andersen, Riis, (2011), *Security sector reform and the dilemmas of liberal peacebuilding*, (No. 2011: 31), DIIS Working Paper, Copenhagen: Danish Institute for International Studies.
24. Anderson, John and Molly Moore, (2001), "For Now, Rival Warlords Put Aside Bitter Feuds of Past", *Washington Post*, November 12, 2001.
25. Anderson, Jon, (2004), "Out on the street: The United States' de-baathification program fuelled the insurgency. Is it too late for bush to change course?", *The New Yorker Magazine*, November 15, 2004, 72-79.
26. Anderson, Sarah, Phyllis Bennis, and John Cavanagh, (2003), *Coalition of the Willing or Coalition of the Coerced*, Washington: Institute for Policy Studies.
27. Andrić, Branko, (2004), *Reforma Vojske Srbije i Crne Gore*, [e-book], Beograd: Centar za civilno-vojne odnose.

28. ANDS (2006), *Afghanistan National Development Strategy: An Interim Strategy for Security, Governance, Economic Growth & Poverty Reduction*, Kabul: Afghanistan.
29. Anten, Louise, Ivan Briscoe, and Marco Mezzera, (2012), *Political Economy of State-building in Situations of Fragility and Conflict: from Analysis to Strategy*, Den Haag: Clingendael Institute.
30. ARD (2018), "Authoritarian Regime Types Revisited: Updated Data in Comparative Perspective", *Contemporary Politics*, 19(1), 19-34.
31. Arena, Philip, and Nicholas P. Nicoletti, (2014), "Selectorate theory, the democratic peace, and public goods provision", *International Theory*, 6(3), 391-416.
32. Aslam, Rabia, (2010), "US military interventions and the risk of civil conflict", *Studies in Conflict & Terrorism*, 33(3), 246-267.
33. ATA (2003), Decree No. 174, 15 December, 2002, Kabul: Afghanistan
34. Aubone, Amber, (2013), "Explaining US unilateral military intervention in civil conflicts: A review of the literature", *International Politics*, 50(2), 278-302.
35. Auten, Brian J., (2008), *Carter's conversion: The hardening of american defense policy*, Columbia: University of Missouri Press.
36. Aydogan, Abdullah, (2020), "Party systems and ideological cleavages in the Middle East and North Africa", *Party Politics*, 20(10), 1-16.
37. Ayub, Fatima, Sari Kouvo, and Rachel Wareham, (2009), "Security sector reform in Afghanistan", Brussels: Initiative for Peacebuilding.
38. Azami, Ahmad, (2020), "The Post-9/11 US-Led State-Building in Afghanistan", *Central European Journal of Politics*, 6(1), 1-25.
39. Baghdad Pact (1955), *Pact of Mutual Cooperation Between the Kingdom of Iraq, the Republic of Turkey, the United Kingdom, the Dominion of Pakistan, and the Kingdom of Iran* (Baghdad Pact), February 24, 1955, Baghdad: Iraq.
40. Baiocchi, Dave, (2013), *Measuring army deployments to Iraq and Afghanistan*, Santa Monica: Rand Corporation.
41. Balch-Lindsay, Dylan, Andrew J. Enterline and Kyle A. Joyce, (2008), "Third-party intervention and the civil war process", *Journal of Peace Research*, 45(3), 345-363.
42. Bannelier-Christakis, Karine, (2016), "Military interventions against ISIL in Iraq, Syria and Libya, and the legal basis of consent", *Leiden Journal of International Law*, 29(3), 743-775.
43. Barak, Oren, (2007), "Dilemmas of security in Iraq", *Security Dialogue*, 38(4), 455-475.
44. Baram, Amatzia, (2001), "An analysis of iraqi WMD strategy", *The Nonproliferation Review*, 8(2), 25-39.
45. Barkawi, Tarak and Mark Laffey, (1999), "The imperial peace: Democracy, force and globalization", *European Journal of International Relations*, 5(4), 403-434.
46. Barnett, Richard, (1968), *Intervention and Revolution*, Cleveland: World Publishing.
47. Barnett, Michael, Fang, Songying and Zürcher, Christoph, (2014). "Compromised peacebuilding", *International Studies Quarterly*, 58(3), 608-620.
48. Barnett, Michael, Fang, Songying, and Christopher Zürcher, (2009), "Peacebuilder's Contract: How External Peacebuilding Reinforces Weak Statehood", in: Roland Paris and Timothy Sisk (eds), *The Dilemmas of Statebuilding*, London: Routledge, 23-52.
49. Baum, Matthew A. and Philip BK Potter, (2008), "The relationships between mass media, public opinion, and foreign policy: Toward a theoretical synthesis", *Annual Review Political Science*, 11(1), 39-65.
50. Bausch, Andrew W, (2014), "An experimental test of Selectorate Theory", *International Interactions*, 40(4), 533-553.
51. BCBP (2020), *Bezbednost na dlanu - Hronologija reforme sektora bezbednosti u Srbiji*, Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
52. Becker, Howard and Ruth Hill Useem, (1942), "Sociological analysis of the dyad", *American Sociological Review*, 7(1), 13-26.
53. Belasco, Amy, (2009), *Cost of Iraq, Afghanistan, and other global war on terror operations since 9/11*. Darby: Diane Publishing.
54. Belasco, Amy, (2011), "The Cost of Iraq, Afghanistan, and Other Global War on Terror Operations Since 9/11", Analysis of CRS, RL33110, March 29, 2011.

55. Belasco, Amy, (2014), *Cost of Iraq, Afghanistan, and other global war on terror operations since 9/11*, Washington: Congressional Research Service.
56. Bellamy, Alex J., (2008), "The Responsibility to Protect and the problem of military intervention", *International Affairs*, 84(4), 615-639.
57. Bellamy, Alex J., (2010), "The responsibility to protect-five years on", *Ethics & International Affairs*, 24(2), 143-169.
58. Bellamy, Alex, (2016), "The humanisation of security? Towards an international human protection regime", *European Journal of International Security*, 1(1), 112-133.
59. Beloff, Max, (1968), "Reflections on intervention", *Journal of International Affairs*, 22(1), 198-207.
60. Benjamin, Barry M. (1992), "Unilateral humanitarian intervention: legalizing the use of force to prevent human rights atrocities", *Fordham International Law Journal*, 16(1), 120-148.
61. Benoit, Kenneth, (1996), "Democracies really are more pacific (in general) reexamining regime type and war involvement", *Journal of Conflict Resolution*, 40(4), 636-657.
62. Bensahel, Nora et al., (2008), *After Saddam: Prewar planning and the occupation of Iraq*, Santa Monica: Rand Corporation.
63. Berinsky, Adam and Donald R. Kinder, (2006), "Making sense of issues through media frames: Understanding the Kosovo crisis", *The Journal of Politics*, 68(3), 640-656.
64. Berlin Declaration, (2004), *Afghanistan: 2004 Berlin Conference Declaration*, April 1, 2004, Berlin.
65. Besson, Samantha, (2004), "Sovereignty in conflict", *European Integration online Papers*, 8(15), 131-190.
66. Bilateral Security Agreement, (2014), *Security And Defense Cooperation Agreement Between The Islamic Republic of Afghanistan and the United States of America*, Washington: USA
67. Blair, Robert, (2018), "International intervention and the rule of law after civil war: Evidence from Liberia", *Research Paper 2018-39*, Providence: Watson Institute for International and Public Affairs.
68. Blaustein, Susan, (2001), "Bush Backtracks on Holding Kostunica's Feet to the Fire", *LA Times*, March 25, 2001.
69. Blechman, Barry and Stephen S. Kaplan, (1978), *Force without war: US armed forces as a political instrument*, Washington DC: Brookings Institute Press.
70. Blix, Hans (2003), *Hans Blix's briefing to the Security Council*, February 14, 2003, New York: United Nations.
71. Blix, Hans, (2002), *Note for the briefing of the Security Council on 25 November 2002 on his visit to Baghdad*, New York: United Nations.
72. Bobbio, Norberto, (1987), *La teoría de las formas de gobierno en la historia del pensamiento político*, México: Fondo de cultura económica.
73. Boese, Vanessa A., (2019), "How (not) to measure democracy", *International Area Studies Review*, 22(2), 95-127.
74. Böhnke, Jan R., Jan Koehler, and Christoph M. Zürcher, (2017), "State formation as it happens: insights from a repeated cross-sectional study in Afghanistan, 2007-2015", *Conflict, Security & Development*, 17(2), 91-116.
75. Bollen, Kenneth, (1980), "Issues in the comparative measurement of political democracy", *American Sociological Review*, 45(3), 370-390.
76. Bolton, John (2003), Nuclear Weapons and Rogue States: Challenge and Response, Press Conference in the White House, December 2, 2003, Washington: Department of State.
77. Bonds, Timothy M., Dave Baiocchi, and Laurie L. McDonald, (2010), *Army deployments of OIF and OEF*, Santa Monica: RAND.
78. Bonn Agreement, (2001), *Afghanistan – Bonn Agreement agreement on provisional arrangements in Afghanistan pending the re-establishment of permanent government institutions*, Bonn.
79. Boyle, Michael, (2004), "Utopianism and the Bush foreign policy", *Cambridge Review of International Affairs*, 17(1), 81-103.
80. Bozdağlıoğlu, Yücel, (2013), "Hegemonic (in) Stability Theory and Us Foreign Policy: The Legacy of the Neocons in the Middle East", *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 13(3), 1-12.
81. Brahimi, Lakhdar, (2007), "State building in crisis and post-conflict countries", In: *Report from the 7th Global Forum on Reinventing Government Building Trust in Government*, Vienna: Austria.
82. Braithwaite, Rodric, (2011), *Afgantsy: The Russians in Afghanistan 1979-89*, Oxford: Oxford University Press.

83. Bremer, Stuart A. (1992), "Dangerous dyads: Conditions affecting the likelihood of interstate war, 1816-1965", *Journal of Conflict Resolution*, 36(2), 309-341.
84. Brinkley, Douglas, (1997), "Democratic Enlargement: The Clinton Doctrine", *Foreign Policy*, 106(3), 111-127.
85. Brock, Adrian, (2006), "Psychology and Liberal Democracy: a spurious connection?", In: Adrian C. Brock (Ed.), *Internationalising the history of psychology*, New York: New York University Press, 152-162.
86. Brown, Todd S., (2007), *Battleground Iraq: Journal of a Company Commander*, No. 70-101. Washington: Department of the Army.
87. Brzoska, Michael and Andreas Heinemann-Grüder, (2004), "Security Sector Reform and Postconflict Reconstruction under International Auspices", in: Bryden, Alan and Heiner Hänggi, (eds), *Reform and Reconstruction of the Security Sector*, Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 121-142.
88. Brzoska, Michael, (2004), "The economics of arms imports after the end of the cold war", *Defence and Peace Economics*, 15(2), 111-123.
89. Brzoska, Michael, (2006), "Criteria for evaluating post-conflict reconstruction and security sector reform in peace support operations", *International Peacekeeping*, 13(1), 1-13.
90. BTF (1999), *The Kosovo Conflict Consequences for the Environment & Human Settlements*, UNEP: Nairobi.
91. Bueno de Mesquita, Bruce and George W. Downs, (2006), "Intervention and democracy", *International Organization*, 60(3), 627-649.
92. Bueno de Mesquita, Bruce, Alastair Smith, Randolph M. Siverson, and James D. Morrow, (2003), *The Logic of Political Survival*, Cambridge, MA: MIT Press.
93. Burnham, Gilbert, et al., (2006), "Mortality after the 2003 invasion of Iraq: a cross-sectional cluster sample survey", *The Lancet*, 368(1), 1421-1428.
94. Bush, George, (2001), President George W. Bush's Inaugural Address, January 10, 2001, Washington: USA.
95. Butler, Michael J., (2012), "Kosovo: Allied Force and the Noble Anvil", in: Butler, Michael (ed), *Selling a 'Just' War*, London: Palgrave Macmillan, 141-179.
96. Butt, Ahsan, (2019), "Why did the United States invade Iraq in 2003?", *Security Studies*, 28(2), 250-285.
97. Buzan, Barry and George Lawson, (2015), *The global transformation: history, modernity and the making of international relations*, Cambridge: Cambridge University Press.
98. Byman, Daniel and Kenneth M. Pollack, (2003), "Democracy in Iraq?", *The Washington Quarterly*, 26(3), 119-136.
99. Byman, Daniel, (2008), "An autopsy of the Iraq debacle: policy failure or bridge too far?", *Security Studies*, 17(4), 599-643.
100. Cao, Xun and Hugh Ward, (2015), "Winning coalition size, state capacity, and time Horizons: an application of modified selectorate theory to environmental public goods provision", *International Studies Quarterly*, 59(2), 264-279.
101. Caprioli, Mary and Peter F. Trumbore, (2006), "First use of violent force in militarized interstate disputes, 1980-2001", *Journal of Peace Research*, 43(6), 741-749.
102. Carati, Andrea, (2015), "No Easy Way Out: Origins of NATO's Difficulties in Afghanistan", *Contemporary Security Policy*, 36(2), 200-218.
103. Carment, David, (1993), "The international dimensions of ethnic conflict: Concepts, indicators, and theory", *Journal of Peace Research*, 30(2), 137-150.
104. Carment, David, Patrick James, and Zeynep Taydas, (2009), "The internationalization of ethnic conflict: State, society, and synthesis", *International Studies Review*, 11(1), 63-86.
105. Carney, Stephen, (2011), *Allied Participation in Operation Iraqi Freedom*, Washington: Government Printing Office.
106. Carothers, Thomas, (1995), "Democracy promotion under Clinton", *Washington Quarterly*, 18(4), 13-25.
107. Carter Linwood, (2005), *Iraq: Summary of U.S. Forces*, Washington: CRS Report for Congress.
108. Carver, Frederic, (2011), "Are The Reasons for the Failure of Statebuilding in Afghanistan Specific to the Country or Characteristic of South Asia More Generally?", *Asian Affairs*, 42(1), 70-82.

109. CeSID, (2000), *Oko izbora: Izveštaj sa parlamentarnih i predsedničkih izbora u SRJ i pokrajinskih izbora u Vojvodini*, Beograd: CeSID.
110. Cha, Ariana Eunjung, (2003), "Crash course in law enforcement lifts hopes for stability in Iraq: Academy set to train a new generation of the country's police", *The Washington Post*, December 9, 2003, A22.
111. Chan, Steve, (1984), "Mirror, mirror on the wall...are the freer countries more pacific?", *Journal of Conflict Resolution*, 28(4), 617-648.
112. Chan, Steve, (1993), "Democracy and war: Some thoughts on future research agenda", *International Interactions*, 18(3), 205-213.
113. Chan, Steve, (1997), "In search of democratic peace: Problems and promise", *Mershon International Studies Review*, 41(1), 59-91.
114. Chanaa, Jane, (2002), *Security Sector Reform: Issues, Challenges, and Prospects*, Adelphi Paper No. 344, Oxford/New York: Oxford University Press for the International Institute for Strategic Studies.
115. Chandra, Vishal, (2008), "Taking Stock of Seven Years of War on Terror in Afghanistan", *Strategic Analysis*, 32(6), 943-948.
116. Chappuis, Fairlie and Heiner Haenggi, (2013), "Statebuilding through Security Sector Reform", in: David Chandler and Timothy D. Sisk (eds), *Routledge Handbook of International Statebuilding*, London and New York: Routledge, 168-184.
117. Charney, Jonathan, (1999), "Anticipatory humanitarian intervention in Kosovo", *American journal of international law*, 93(4), 834-841.
118. Chatterjee, Deen K., Don E. Scheid, and Douglas MacLean, eds., (2003), *Ethics and foreign intervention*, Cambridge: Cambridge University Press.
119. Chesser, Susan G., (2012), *Afghanistan casualties: military forces and civilians*, Washington: Library of Congress, Congressional Research Service.
120. Chiba, Daina, Jesse C. Johnson, and Brett Ashley Leeds, (2015), "Careful commitments: Democratic states and alliance design", *The Journal of Politics*, 77(4), 968-982.
121. Chiozza, Giacomo, and Hein E. Goemans, (2004), "International conflict and the tenure of leaders: Is war still ex post inefficient?", *American Journal of Political Science*, 48(3), 604-619.
122. Chishti, Maliha, (2014), *Post-conflict Afghanistan: A post-colonial critique*, Toronto: University of Toronto.
123. Chishti, Nighat Mehroze, (1998), *Constitutional development in afghanistan*, Karachi: Royal Book Company.
124. Choi, Seung-Whan, et al., (2020), "Human rights institutionalization and US humanitarian military intervention", *International Interactions*, 46(4), 606-635.
125. Chojnacki, Sven, (2006), "Anything new or more of the same? Wars and military interventions in the international system, 1946-2003", *Global Society*, 20(1), 25-46.
126. Chomsky, Noam, (2011), "The skeleton in the closet: the responsibility to protect in history", in: Philip Cunliffe (ed), *Critical Perspectives on the Responsibility to Protect*, London: Routledge, 21-28.
127. Clark, John, (2000), "What Price Empire? A Study of Costs and Benefits of American Involvement in Zaire During the Mobutu Era", *Public Administration And Public Policy*, 80(1), 21-42.
128. Clark, William R., (2005), *Petrodollar warfare*, Gabriola Island: New Society Publishers.
129. Clinton, Bill, (1993), *State of the Union SOTEU Annual Speech 1993*, Washington: US Congress.
130. Clinton, Bill, (1993), *First Inaugural Address of Wiliam J. Clinton*, January 20, 1993, Washington: White House.
131. Clinton, Bill, (1994), *1994 State of the Union Address*, January 15, 1994, Washington: USA Congress.
132. Clinton, Bill, (1997), *Second Inaugural Address*, January 20, 1997, Washington: White House.
133. Coady, Cecil Anthony John, (2002), *The ethics of armed humanitarian intervention*, Washington: United States Institute of Peace.
134. CoE (2002), *Agreement on Principles of Relations between Serbia and Montenegro within the State Union Belgrade*, March 14, 2002.

135. CoE (2002), *Opinion 239/2002, Federal Republic of Yugoslavia's application for membership of the Council of Europe*, Strasbourg: Council of Europe.
136. CoE (2007), *Mišljenje o Ustavu Srbije iz 2006. godine*, Strazbur: Evropska komisija za demokratiju (Venecijanska komisija).
137. Cole, Juan Ricardo, (2006), *The ayatollahs and democracy in Iraq*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2006.
138. Connah, Leoni, (2021), "US intervention in Afghanistan: Justifying the Unjustifiable?", *South Asia Research*, 41(1), 70-86.
139. Consular Property Agreement (2004), *Agreement Between the USA and Iraq*, October 31, 2004, Baghdad: Iraq
140. Contact Group (1998), *Statement of Kosovo*, February 25, 1998, Moscow: Contact Group.
141. Contact Group (1999), *Chairman's Conclusions*, January 22, 1999, London: Contact Group.
142. Contact Group, (1998), *Contact Group Statement on Kosovo*, March 25, 1998, Bonn: Contact Group.
143. Contact Group, (1998), *Contact Group Statement*, April 29, 1998, Rome: Contact Group.
144. Contact Group, (1998), *Contact Group Statement*, July 8, 1998 Bonn: Contact Group.
145. Contact Group, (1998), *London Contact Group Meeting Statement on Kosovo*, January 9, 1998, London: Contact Group.
146. Coppedge Michael, (2018), "V-Dem [Country-Year/Country-Date] Dataset v8", Gothenburg: Varieties of Democracy (V-Dem) Project.
147. Coppedge, Michael, (1999), "Thickening thin concepts and theories: combining large N and small in comparative politics", *Comparative Politics*, 31(4), 465-476.
148. Coppedge, Michael, Gerring, John, et al., (2011), "Conceptualizing and measuring democracy: A new approach", *Perspectives on Politics*, 9(2), 247-267.
149. Corderoy, Jenna & Perkins, Robert, (2014), *A tale of two cities: the use of explosive weapons in Basra and Fallujah, Iraq, 2003-4*, London: Action on Armed Violence.
150. Cordesman, Anthony & Wagner, Abraham, (1990), *The Lessons of Modern War: Volume II. The Iran-Iraq War*, Boulder: Boulder University Press.
151. Cordesman, Anthony et al., (2010), *Afghan National Security Forces: What It Will Take to Implement the ISAF Strategy*, Washington: CSIS.
152. Cornell, Agnes, (2013), "Does Regime Type Matter for the Impact of Democracy Aid on Democracy?", *Democratization*, 20(4): 642-667.
153. Coté Jr, Owen R. (1996), *Debating the democratic peace*, Cambridge: MIT Press.
154. Cottey, Andrew, Timothy Edmunds, and Anthony Forster, (2002), "The second generation problematic: Rethinking democracy and civil-military relations", *Armed Forces & Society*, 29(1), 31-56.
155. Council BUR, (2004), *Afghanistan: Information on Taliban activity in Afghanistan after the fall of the Taliban regime in November 2001*, Washington: US Bureau of Citizenship and Immigration Services.
156. Coyne, Christopher J., (2005), "The institutional prerequisites for post-conflict reconstruction", *The Review of Austrian Economics*, 18(3), 325-342.
157. CPA (2003), CPA Order No. 1– De-Ba'athification of Iraqi Society, May 16, 2003, Baghdad: CPA.
158. CPA (2003), CPA Order No. 2 – Dissolution of Entities with Annex A, May 23, 2003, Baghdad: CPA.
159. CPA (2003), CPA Order No. 4 – Management of Property and Assets of the Iraqi Baath Party, May 25, 2003, Baghdad: CPA.
160. CPA (2003), CPA Order No. 5 – Establishment of the Iraqi De-Baathification Council, May 25, 2003, Baghdad: CPA.
161. CPA (2004), CPA Order No. 100 – Transition of Laws, Regulations, Orders, and Directives Issued by the CPA, June 28, 2004, Baghdad: CPA.
162. CPA (2004), CPA Order No. 92 – The Independent Electoral Commission of Iraq, May 31, 2003, Baghdad: CPA.
163. CPA Memorandum 7, (2003), Delegation of Authority Under De-Baathification Order No 1, November 4, 2003, Baghdad: CPA.

164. CPA Regulation 10, (2003), *Coalition Provisional Authority Regulation No. 10 - Members of Designated Iraqi Interim Government with Annex A*, Baghdad: CPA.
165. CPA Regulation 6, (2003), *Coalition Provisional Authority Regulation No. 6 - Governing Council of Iraq*, Baghdad: CPA.
166. Cramer, Jane & Thrall, Trevor, (Eds.), (2013), *Why Did the United States Invade Iraq?*, London: Routledge.
167. Crane, Conrad, (2003), *Reconstructing Iraq: Insights, Challenges, and missions for Military Forces in a post-conflict Scenario*, Carlisle: Strategic Studies Institute, US Army War College.
168. Crescenzi, Mark JC, and Andrew J. Enterline, (1999), "Ripples from the waves? A systemic, time-series analysis of democracy, democratization, and interstate war", *Journal of Peace Research*, 36(1), 75-94.
169. Cretu, Beatrice, (2017), „Propaganda in Favour of Humanitarian Interventions as War Propaganda: The Case of the Yugoslav Wars“, *Romanian Journal of History and International Studies*, 4(3), 145-165.
170. CRS (2020), *American War and Military Operations Casualties: Lists and Statistics*, July 29, 2020, Congressional Research Service: USA.
171. Czempiel, Ernst-Otto, (1992), "Governance and democratization", In: James N. Rosenau and Ernst-Otto Czempiel (eds), *Governance without Government: Order and Change in World Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 250-271.
172. Daalder, Ivo and James Lindsay, (2003), *America unbound: The Bush revolution in foreign policy*, Washington: Brookings Institution Press.
173. Dahl, Robert A., (1956), *A preface to democratic theory*, Chicago: University of Chicago Press.
174. Damrosch, Lori Fisler, (1993), "Nationalism and Internationalism: The Wilsonian Legacy", *NY University Journal of International Law & Politics*, 26(1), 493-510.
175. Damrosch, Lori Fisler, (2000), "The Clinton Administration and War Powers", *Law & Contemporary Problems*, 63(1), 125-140.
176. Davenport, Christian, (2007), "State repression and political order", *Annual Review Political Science*, 10(1), 1-23.
177. Dawisha, Adeed, (2005), "Democratic attitudes and practices in Iraq, 1921-1958", *The Middle East Journal*, 59(1), 11-30.
178. Dawisha, Adeed, (2009), *Iraq: a political history*, Princeton: Princeton University Press.
179. DCAF (2011), *Afghanistan's Security Sector Governance Challenges*, Geneva: DCAF.
180. De Mesquita, Bruce Bueno and David Lalman, (1990), "Domestic opposition and foreign war", *The American Political Science Review*, 84(3), 747-765.
181. De Mesquita, Bruce Bueno, James, Morrow, Randolph, Siverson, and Alastair Smith, (1999), "An institutional explanation of the democratic peace", *American Political Science Review*, 93(4), 791-807.
182. De Mesquita, Bueno, James D. Morrow, Randolph M. Siverson and Alastair Smith, (2004), "Testing novel implications from the selectorate theory of war", *World Politics*, 56(3), 363-388.
183. Delahunty, Robert & Yoo, John, (2009), "The Bush Doctrine: Can preventive war be justified", *Harvard Journal of Law and Public Policy*, 32(1), 843-865.
184. Dembinski, Matthias, Thorsten Gromes, and Theresa Werner, (2019), "Humanitarian Military Interventions: Conceptual Controversies and Their Consequences for Comparative Research", *International Peacekeeping*, 26(5), 605-629.
185. Department of State (2002), *Illustrative Examples of Omissions From the Iraqi Declaration to the United Nations Security Council*, Report of 19 December 2002, Washington: Department of State.
186. Department of State (2020), *Agreement for Bringing Peace to Afghanistan*, February 29, 2020, Doha: Qatar.
187. Department of State, (2003), *The Madrid Donors' Conference: Helping the Iraqi People Build a New Iraq*, November 6, 2003, Washington: Department of State Archive.
188. Department of State, (2005), *Iraqi Elections: January 30, 2005*, Press Statement, Washington: Department of State.
189. Department of State, (2005), *National Strategy for Victory in Iraq*, November 30, 2005, Washington: Department of State.

190. Department of State, (2006), *Country Reports on Human Rights Practices - Iraq*, Washington: Department of State.
191. Department of State, (2007), *Iraq Weekly Status Report*, December 5, 2007, Washington: Department of State.
192. Department of State, (2020), *Enduring Strategic Partnership Agreement between the USA and the Islamic Republic of Afghanistan*, Washington: Department of State.
193. DeRouen Jr, Karl, (1995), "The indirect link: Politics, the economy, and the use of force", *Journal of Conflict Resolution*, 39(4), 671-695.
194. DeRouen, Karl, (2000), "Presidents and the diversionary use of force: A research note", *International Studies Quarterly*, 44(2), 317-328.
195. Dettke, Dieter, (2009), *Germany Says "No": The Iraq War and the Future of German Foreign and Security Policy*, Washington: Woodrow Wilson Center Press.
196. Dettke, Dieter, (2018), "The 2003 Iraq War as a Turning Point in German–American Relations: Political Leadership and Alliance Cohesion", *German Politics*, 27(2), 158-173.
197. Deutsch, Karl & Singer, David, (1964), "Multipolar power systems and international stability", *World Politics: A Quarterly Journal of International Relations*, 16(1), 390-406.
198. Devlin, John F., (1991), "The Baath party: rise and metamorphosis", *The American Historical Review*, 96(5), 1396-1407.
199. Dewey, Arthur, (2003), "The ingredients of success in Afghanistan", *Perceptions: Journal of International Affairs*, 8(4), 103-112.
200. Diamond, Larry, (2002), "Elections without democracy: Thinking about hybrid regimes", *Journal of democracy*, 13(2), 21-35.
201. Dieterich, Sandra, Hartwig Hummel, and Stefan Marschall, (2015), "Bringing democracy back in: The democratic peace, parliamentary war powers and European participation in the 2003 Iraq War", *Cooperation and Conflict*, 50(1), 87-106.
202. Dijkstra, Hylke, (2016), *International organizations and military affairs*, London: Routledge.
203. Dimitrijevic, Vojin and Jelena Pejic, (1995), "UN sanctions against Yugoslavia: Two years later", in: Dimitris Bourantonis & Jarrod Wiener (eds), *The United Nations in the New World Order*, London: Palgrave Macmillan, 124-153.
204. Distler, Werner, Elena B. Stavrevska, and Birte Vogel, (2018), "Economies of peace: Economy formation processes and outcomes in conflict-affected societies", *Civil Wars*, 20(2), 139-150.
205. Dixon, William J. (1993), "Democracy and the management of international conflict", *Journal of Conflict Resolution*, 37(1), 42-68.
206. Dixon, William, (1994), "Democracy and the peaceful settlement of international conflict", *American political science review*, 88(2), 14-32.
207. Dobbins, James et al., (2003), *America's role in nation-building: from Germany to Iraq*, Santa Monica: Rand Corporation.
208. Dobbins, James, (2008), *After the Taliban: nation-building in Afghanistan*, Sterling: Potomac Books.
209. Dobbins, James, et al., (2005), *The UN's role in nation-building: From the Congo to Iraq*, Santa Monica: Rand Corporation.
210. DoD, (1994), FY 1994: Annual Report to the President and the Congress, Pentagon: USA.
211. DoD, (2000), *Kosovo/Operation Allied Force After-Action Report*, January 31, 2000, Washington: USA
212. Dodge, Toby, (2006), "Iraq: the contradictions of exogenous state-building in historical perspective", *Third World Quarterly*, 27(1), 187-200.
213. Dodge, Toby, (2013), "Intervention and dreams of exogenous statebuilding: the application of Liberal Peacebuilding in Afghanistan and Iraq", *Review of International Studies*, 39(5), 1189-1212.
214. Dombrowski, Peter and Rodger A. Payne, (2003), "Global debate and the limits of the Bush doctrine", *International Studies Perspectives*, 4(4), 395-408.
215. Donais, Timothy, (2012), *Peacebuilding and local ownership: Post-conflict consensus-building*, London: Routledge.
216. Donnelly, Faye, (2013), *Securitization and the Iraq War: The rules of engagement in world politics*, London: Routledge.

217. Dooley, Larry, (2002), "Case study research and theory building", *Advances in developing human resources*, 4(3), 335-354.
218. Dorronsoro, Gilles, (2005), *Revolution unending: Afghanistan, 1979 to the present*, New York: Columbia University Press.
219. Dougherty, James & Pfaltzgraff, Robert, (1971), *Contending theories of international relations*. Philadelphia: Lippincott.
220. Downes, Alexander and Jonathan Monten, (2013), "Forced to be free?: Why foreign-imposed regime change rarely leads to democratization", *International Security*, 37(4), 90-131.
221. Downes, Alexander and Lauren Lilley Mary, (2010), "Overt peace, covert war?: Covert intervention and the democratic peace", *Security Studies*, 19(2), 266-306.
222. Downes, Alexander B., and Mary Lauren Lilley, (2010), "Overt peace, covert war?: Covert intervention and the democratic peace", *Security Studies*, 19(2), 266-306.
223. Downes, Mark, (2004), *Police reform in Serbia: Towards the creation of a modern and accountable police service*, Belgrade: Law Enforcement Department, OSCE Mission to Serbia and Montenegro.
224. Downe-Wamboldt, Barbara, (1992), "Content analysis: method, applications, and issues", *Health care for women international*, 13(3), 313-321.
225. Downs, George W., and David M. Roche, (1994), "Conflict, agency, and gambling for resurrection: The principal-agent problem goes to war", *American Journal of Political Science*, 38(2), 362-380.
226. Doyle, Michael, (1983a), "Kant, liberal legacies, and foreign affairs, part 1", *Philosophy & Public Affairs*, 12(3), 205-235.
227. Doyle, Michael, (1983b), "Kant, liberal legacies, and foreign affairs, part 2", *Philosophy & Public Affairs*, 12(4), 323-353.
228. Doyle, Michael, (1986), "Liberalism and world politics", *The American political science review*, 80(4), 1151-1169.
229. Doyle, Michael, (2005), "Three pillars of the liberal peace", *American political science review*, 99(3), 463-466.
230. Dragovic, Denis, (2015), "Justice as the Sunni Post-Conflict Statebuilding Imperative", *Religion and Post-Conflict Statebuilding*, 1(1), 84-108.
231. Dubow, Benjamin, (2009), *Ethnicity, Space, and Politics in Afghanistan*, Philadelphia: University of Pennsylvania.
232. Duffield, John, (2012), "Oil and the Decision to Invade Iraq," in: Jane K. Cramer and A. Trevor Thrall (eds.), *Why Did the United States Invade Iraq?*, London: Routledge, 145-166.
233. Dumbrell, John, (2002), "Was there a Clinton doctrine? President Clinton's foreign policy reconsidered", *Diplomacy and Statecraft*, 13(2), 43-56.
234. Dupree, Nancy Hatch, (2002), "Cultural heritage and national identity in Afghanistan" *Third World Quarterly*, 23(5), 977-989.
235. Duque, Juan, Michael Jetter and Santiago Sosa, (2015), „UN interventions: The role of geography“, *The Review of International Organizations*, 10(1), 67-95.
236. Eckstein, Harry, (2000), "Case study and theory in political science", in: Roger Gomm, Martyn Hammersley (eds), *Case Study Method: Key Issues, Key Texts*, London: SAGE Publications, 119-164.
237. Edmunds, Timothy, (2003), *Defence Reform in Croatia and Serbia—Montenegro*, London: Routledge.
238. Edomwonyi, Oghogho, (2003), "Rwanda: the importance of local ownership of the post-conflict reconstruction process: peacebuilding", *Conflict Trends*, 4(1), 43-47.
239. Ehler, Leda, Daniel Lewis, Elizabeth Espinosa, Jane Farrington, (2015), *An introduction to the constitutional law of Afghanistan*, Stanford, California: Afghanistan Legal Education Project (ALEP) at Stanford Law School.
240. Eide, Kai, (2014), *Afghanistan and the US; Between Partnership and Occupation*, Oslo: Peace Research Institute Oslo (PRIO).
241. Eisenhardt, Kathleen, (1989), "Building theories from case study research", *Academy of management review*, 14(4), 532-550.
242. EIU (2007), *The Economist Intelligence Unit's index of democracy*, EIU: UK

243. Ejdus, Filip, (2020), "Neuspešna demokratizacija sektora bezbednosti u Srbiji", u: Orlović, Slaviša i Despot Kovačević (ur), *Dvadeset godina 5. oktobra*, Beograd: Centar za demokratiju i Hanns Seidel Stiftung.
244. Elbadawi, Ibrahim and Nicholas Sambanis, (2000), *External Interventions and the Duration of Civil War*, World Bank: Washington.
245. Elkins, Zachary, (2000), "Gradations of democracy? Empirical tests of alternative conceptualizations", *American Journal of Political Science*, 44(2), 293-300.
246. Englebert, Pierre and Denis M. Tull, (2008), "Postconflict reconstruction in Africa: Flawed ideas about failed states", *International security*, 32(4), 106-139.
247. Etzioni, Amitai, (2007), "Reconstruction: an agenda", *Journal of Intervention and Statebuilding*, 1(1), 27-45.
248. Evans, Mark, (2012), "Just war, democracy, democratic peace", *European Journal of Political Theory*, 11(2), 191-208.
249. Ezrow, Natasha and Erica Frantz, (2011), "State institutions and the survival of dictatorships", *Journal of International Affairs*, 65(1), 1-13.
250. Fatah, Mudassir, (2020), "Analysis of the Intra-State Conflict in Afghanistan", *International Journal of Politics and Security*, 2(3), 34-63.
251. Ferguson, Linda, (2004), "External validity, generalizability, and knowledge utilization", *Journal of Nursing Scholarship*, 36(1), 16-22.
252. Ferraro, Vincent, (2003), "Another Motive For Iraq War: Stabilizing Oil Market", *Hartford Courant*, 12 August 2003.
253. Fettweis, Christopher, (2017), "Unipolarity, Hegemony, and the New Peace", *Security Studies*, 26(3), 423-451.
254. Fiala, Andrew, (2007), "The Bush doctrine, democratization, and humanitarian intervention: a just war critique", *Theoria*, 54(114), 28-47.
255. Flemes, Daniel, (2016), *Regional leadership in the global system: ideas, interests and strategies of regional powers*, London: Routledge.
256. Flint, Colin, (2011), "Intertwined spaces of peace and war: the perpetual dynamism of geopolitical landscapes", in: Scott Kirsch, Colin Flint (eds), *Reconstructing Conflict: Integrating War and Post-War Geographies*, London: Routledge, 31-48.
257. Flint, Colin, et al., (2009), "Mapping the Dynamism of the United States' Geopolitical Code: The Geography of the State of the Union Speeches, 1988-2008", *Geopolitics*, 14(4), 604-629.
258. Florence Agreement (1996), *Agreement of sub-regional arms control*, OSCE, Florence: Italy.
259. Forde, Steven (1992), "Classical Realism", in: Nardin, T., Mapel, D. R., & Smith, S. (Eds.), *Traditions of international ethics* (Vol. 17), Cambridge University Press, 62-84.
260. Fordham, Benjamin, (1998), "Partisanship, macroeconomic policy, and US uses of force, 1949-1994", *Journal of Conflict Resolution*, 42(4), 418-439.
261. Fordham, Benjamin, (1998), "The politics of threat perception and the use of force: A political economy model of US uses of force, 1949-1994", *International Studies Quarterly*, 42(3), 567-590.
262. Fordham, Benjamin, (2002), "Domestic politics, international pressure, and the allocation of American Cold War military spending", *The Journal of Politics*, 64(1), 63-88.
263. Freedon, Michael, (2012), "Interpretative realism and prescriptive realism", *Journal of Political Ideologies*, 17(1), 1-11.
264. Freedom House (2019), *Freedom in the World 2019 Methodology*, Freedom House: USA
265. Fukuyama, Francis, (1989), "The end of history?", *The national interest*, 16(1), 3-18.
266. Fukuyama, Francis, (2004), "The imperative of state-building", *Journal of democracy*, 15(2), 17-31.
267. Fukuyama, Francis, (2006), *Nation-Building: Beyond Afghanistan and Iraq*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.
268. Gallagher, Mary and Jonathan K. Hanson, (2015), "Power tool or dull blade? Selectorate theory for autocracies", *Annual Review of Political Science*, 18(1), 367-385.
269. Gallagher, Maryann and Susan H. Allen, (2014), "Presidential personality: Not just a nuisance", *Foreign Policy Analysis*, 10(1), 1-21.
270. GAO (2005), *Efforts to Establish Army and Police Have Made Progress, but Future Plans Need to Be Better Defined*, Washington: United States Government Accountability Office.

271. Gartzke, Erik and Kristian Skrede Gleditsch, (2004), "Why democracies may actually be less reliable allies", *American Journal of Political Science*, 48(4), 775-795.
272. Gates, Scott, Torbjørn L. Knutsen, and Jonathon W. Moses, (1996), "Democracy and peace: A more skeptical view", *Journal of Peace Research*, 33(1), 1-10.
273. Gaubatz, Kurt Taylor, (1991), "Election cycles and war", *Journal of Conflict Resolution*, 35(2), 212-244.
274. Geddes, Barbara, (1999), "What do we know about democratization after twenty years?", *Annual review of political science*, 2(1), 115-144.
275. Geis, Anna, Lothar Brock, and Harald Müller, (2006), *Democratic Wars*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
276. Gent, Stephen, (2008), "Going in when it counts: Military intervention and the outcome of civil conflicts", *International Studies Quarterly*, 52(4), 713-735.
277. Geoffrey, Corn, (2000), "Clinton, Kosovo, and the Final Destruction of the War Powers Resolution", *William & Mary Law Review*, 42(1), 1149-1152.
278. George, Alexander and Andrew Bennett, (2005), *Case studies and theory development in the social sciences*, Cambridge: MIT Press.
279. Geva, Nehemia, Karl R. DeRouen and Alex Mintz, (1993), "The political incentive explanation of "democratic peace": Evidence from experimental research", *International Interactions*, 18(3), 215-229.
280. Ghani, Ashraf, Clare Lockhart and Michael Carnahan, (2005), *Closing the sovereignty gap: an approach to state-building*, London: Overseas Development Institute.
281. Gilderhus, Mark T., (2006), "The Monroe doctrine: meanings and implications", *Presidential Studies Quarterly*, 36(1), 5-16.
282. Gilderhus, Mark, (2006), "The Monroe doctrine: meanings and implications", *Presidential Studies Quarterly*, 36(1), 5-16.
283. Ginifer, Jeremy, (2006), "The challenge of the security sector and security reform processes in democratic transitions: the case of Sierra Leone", *Democratization*, 13(5), 791-810.
284. Gizelis, Theodora-Ismene, Han Dorussen, and Marina Petrova, (2016), "Research findings on the evolution of peacekeeping", *Oxford Research Encyclopedia of Politics*, 4(1), 1-29.
285. Gleditsch, Kristian and Michael D. Ward, (2000), "War and peace in space and time: The role of democratization", *International Studies Quarterly*, 44(1), 1-29.
286. Gleditsch, Kristian Skrede, Idean Salehyan, and Kenneth Schultz, (2008), "Fighting at home, fighting abroad: How civil wars lead to international disputes", *Journal of Conflict Resolution*, 52(4), 479-506.
287. Gleditsch, Nils Petter and Håvard Hegre, (1997), "Peace and democracy: Three levels of analysis", *Journal of Conflict Resolution*, 41(2), 283-310.
288. Gleditsch, Nils Petter, (1995), "Democracy and the future of European peace", *European Journal of International Relations*, 1(4), 539-571.
289. Goati, Vladimir, (2013), *Izbori u Srbiji i Crnoj Gori od 1990. do 2013. i u SRJ od 1992. do 2003. godine*, Beograd: CeSID.
290. Göbel, Christian, (2011), "Authoritarian Consolidation", *European Political Science*, 10(1), 176-190.
291. Gochman, Charles and Zeev Maoz, (1984), "Militarized interstate disputes, 1816-1976: Procedures, patterns, and insights", *Journal of Conflict Resolution*, 28(4), 585-616.
292. Godfroy, Zais et al., (2019), "The US Army in the Iraq War—Volume 1: Invasion—Insurgency—Civil War, 2003-2006", *Military medicine*, 175(4), 220-226.
293. Goldberg, Matthew, (2010), "Death and injury rates of US military personnel in Iraq", *Military medicine*, 175(4), 220-226.
294. Goldman, Minton F., (1984), "Soviet Military Intervention in Afghanistan: Roots & Causes", *Polity*, 16(3), 384-403.
295. Gollob, Sam and Michael E. O'Hanlon, (2020), *Afghanistan Index Tracking variables of reconstruction and security in post-9/11 Afghanistan*, Washington: Brookings.
296. Goodhand, Jonathan and Mark Sedra, (2013), "Rethinking liberal peacebuilding, statebuilding and transition in Afghanistan: an introduction", *Central Asian Survey*, 32(3), 239-254.

297. Goodson, Larry, (2005), *Afghanistan in 2004: Electoral Progress and an Opium Boom*, Asian Survey, 45(1), 88-97.
298. Gordon, Eleanor, (2014), "Security sector reform, statebuilding and local ownership: Securing the state or its people?", *Journal of Intervention and Statebuilding*, 8(2-3), 126-148.
299. Gorski, Philip and William McMillan, (2012), "Barack Obama and American Exceptionalism", *The Review of Faith & International Affairs*, 10(2), 41-50.
300. Gowa, Joanne (2011), "The democratic peace after the Cold War", *Economics & Politics*, 23(2), 153-171.
301. Gowa, Joanne, (1989), "Rational hegemony, excludable goods, and small groups: an epitaph for hegemonic stability theory?", *World Politics: A Quarterly Journal of International Relations*, 41(3), 307-324.
302. Gowa, Joanne, (1998), "Politics at the water's edge: Parties, voters, and the use of force abroad", *International Organization*, 52(2), 307-324.
303. Greene, David and Jane L. David, (1984), "A research design for generalizing from multiple case studies", *Evaluation and program planning*, 7(1), 73-85.
304. Gregg, Phillip M. and Banks, Arthur S, (1965), "Dimensions of political systems: Factor analysis of a cross-polity survey", *The American Political Science Review*, 59(3), 602-614.
305. Grimm, Sonja and Brigitte Weiffen, (2018), "Domestic elites and external actors in post-conflict democratisation: mapping interactions and their impact", *Conflict, Security & Development*, 18(4), 257-282.
306. Grimm, Sonja, (2008), "External democratization after war: Success and failure", *Democratisation*, 15(3), 525-549.
307. Gromes, Thorsten, and Matthias Dembinski, (2019), "Practices and outcomes of humanitarian military interventions: a new data set", *International Interactions*, 45(6), 1032-1048.
308. Gross, Lisa, (2017), *Peacebuilding and Post-war Transitions: Assessing the Impact of External-domestic Interactions*, Oxfordshire: Taylor & Francis.
309. Grove, Kevin, et al., (2019), "Interventions on design and political geography", *Political Geography*, 74(1), 102-117.
310. Grow, Michael, (2008), *US Presidents and Latin American Interventions: Pursuing Regime Change in the Cold War*, Lawrence: University Press of Kansas.
311. Grunberg, Isabelle, (1990), "Exploring the "myth" of hegemonic stability", *International Organization*, 44(4), 431-477.
312. Gunther, Richard, P. Nikiforos Diamandouros, and Hans-Jürgen Puhle, (1995), *The politics of democratic consolidation: Southern Europe in comparative perspective*, Baltimore: JHU Press.
313. Guoliang, Wang, (2002), "The perspective of political and military geography of Afghanistan", *World Regional Studies*, 11(1), 100-104.
314. Gurr, Ted and Barbara Harff, (1994), "Conceptual, research and policy issues in early warning research: An overview", *Journal of Ethno-Development*, 4(1), 3-15.
315. Gurtov, Melvin and Peter Van Ness (eds), (2004), *Confronting the Bush Doctrine: Critical Views from the Asia-Pacific*, London: Routledge.
316. Guzzini, Stefano, (1998), *Realism in International Relations and International Political Economy: the continuing story of a death foretold*, Taylor & Francis: Oxfordshire
317. Guzzini, Stefano, (2005), *From (Alleged) Unipolarity to the Decline of Multilateralism? A power-theoretical critique*, Copenhagen: DIIS Working Paper.
318. Haas, Michael, (1965), "Societal approaches to the study of war", *Journal of Peace Research*, 2(4), 307-323.
319. Haass, Richard N., (1994), "Military Force: A User's Guide", *Foreign Policy*, 96(1), 21-37.
320. Haass, Richard N., (1999), "What to do with American primacy", *Foreign affairs*, 78(5), 37-49.
321. Haass, Richard, (2008), "The age of nonpolarity: what will follow US dominance", *Foreign affairs*, 87(3), 44-56.
322. Haddad, Fanar, (2016), *Shia-centric state-building and Sunni rejection in post 2003 Iraq*, Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace.
323. Hadenius, Alex, Teorell, Jan, and Wahman, Michael, (2007), *Authoritarian Regimes Dataset Codebook*, Columbia: University of Missouri.

324. Hadenius, Axel and Jan Teorell, (2007), "Pathways from authoritarianism", *Journal of democracy*, 18(1), 143-157.
325. Hagan, Joe D. (1994), "Domestic political systems and war proneness", *Mershon International Studies Review*, 38(2), 183-207.
326. Häge, Frank, (2011), "Choice or circumstance? Adjusting measures of foreign policy similarity for chance agreement", *Political Analysis*, 19(3), 287-305.
327. Hahn, Peter L., (2006), "Securing the Middle East: The Eisenhower Doctrine of 1957", *Presidential Studies Quarterly*, 36(1), 38-47.
328. Hamre, John and Gordon R. Sullivan, (2002), "Toward postconflict reconstruction", *Washington Quarterly*, 25(4), 83-96.
329. Hart Jr, Robert A., and William Reed, (1999), "Selection effects and dispute escalation: Democracy and status quo evaluations", *International Interactions*, 25(3), 243-263.
330. Hartzell, Caroline, Matthew Hoddie and Donald Rothchild, (2001), "Stabilizing the peace after civil war: An investigation of some key variables", *International organization*, 55(1), 183-208.
331. Hasanbegović, Jasminka, (2005), "Ostvarivanje i zaštita ljudskih prava u Srbiji-normativni okvir i pravna stvarnost", *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 42(1-2), 55-65.
332. Hatch, Richard, (2005), "A year of De-Baathification in post-conflict Iraq: Time for mid-course corrections and a long-term strategy", *Journal of Human Rights*, 4(1), 103-112.
333. Haulman, Daniel, (2015), "The US Air Force in the Air War Over Serbia, 1999", *Air Power History*, 62(2), 6-21.
334. Hauslohner, Peter, (1981), "Prefects as senators: Soviet regional politicians look to foreign policy", *World Politics*, 33(2), 197-233.
335. Heathershaw, John and Daniel Lambach, (2008), "Introduction: post-conflict spaces and approaches to statebuilding", *Journal of intervention and statebuilding*, 2(3), 269-289.
336. Hegre, Håvard, Michael Bernhard, and Jan Teorell, (2020), "Civil society and the democratic peace", *Journal of Conflict Resolution*, 64(1), 32-62.
337. Henkin, Louis, (1999), "Kosovo and the law of "humanitarian intervention", *American Journal of International Law*, 93(4), 824-828.
338. Heraclides, Alexis, (1990), "Secessionist minorities and external involvement", *International Organization*, 44(3), 341-378.
339. Hermann, Margaret G., and Charles W. Kegley Jr., (1998), "The US use of military intervention to promote democracy: Evaluating the record", *International interactions*, 24(2), 91-114.
340. Hermann, Margaret G., and Charles W. Kegley Jr., (2001), "Democracies and intervention: Is there a danger zone in the democratic peace?", *Journal of Peace Research*, 38(2), 237-245.
341. Herold, Marc, (2003), *A Dossier on Civilian Victims of the US bombing of Afghanistan*, New Hampshire: Department of Economics and Women's Studies, University of New Hampshire.
342. Hess, Gregory and Athanasios Orphanides, (1995), "War politics: An economic, rational-voter framework", *The American Economic Review*, 85(4), 828-846.
343. Higgins, Rosalyn, (1963), *The development of international law through the political organs of the United Nations*. London, New York: Oxford University Press.
344. Hinnebusch, Raymond, (2006), "The Iraq War and International Relations: Implications for Small States", *Cambridge Review of International Affairs*, 19(3), 451-463.
345. Hoffmann, Stanley, (1961), "International systems and international law", *World Politics*, 14(1), 205-219.
346. Hoffmann, Stanley, (1995), "The politics and ethics of military intervention", *Survival*, 37(4), 29-51.
347. Holbraad, Carsten, (1979), *Superpowers and international conflict*, Basingstoke: Macmillan.
348. Holland, Jack, (2013b), "Foreign Policy and Political Possibility", *European Journal of International Relations*, 19(1), 48-67.
349. Hooks, Gregory, (1990), "The rise of the Pentagon and US State building: The defense program as industrial policy", *American Journal of Sociology*, 96(2), 358-404.
350. Horowitz, Donald, (1985), *Ethnic Groups in Conflict*, Berkeley: University of California Press.
351. Horton, John, (2017), "What might it mean for political theory to be more 'realistic'?", *Philosophia*, 45(2), 487-501.

352. Howard, Lise Morjé and Alexandra Stark, (2018), "How civil wars end: The international system, norms, and the role of external actors", *International Security*, 42(3), 127-171.
353. Howell, William and Pevehouse, Jon, (2005), "Presidents, Congress, and the use of force", *International Organization*, 59(1), 209-232.
354. Hsieh, Hsiu-Fang and Sarah E. Shannon, (2005), "Three approaches to qualitative content analysis", *Qualitative health research*, 15(9), 1277-1288.
355. Hudson, Heidi, (2016), "Decolonising gender and peacebuilding: feminist frontiers and border thinking in Africa", *Peacebuilding*, 4(2), 194-209.
356. Hunt, Courtney, (2005), *The history of Iraq*, Westport: Greenwood Publishing Group.
357. Huntington, Samuel, (1968), *Political order in changing societies*, New Haven: Yale University Press.
358. Huntington, Samuel, (1991), "Democracy's third wave", *Journal of democracy*, 2(2), 12-34.
359. Huntington, Samuel, (1999), "The lonely superpower", *Foreign affairs*, 78(2), 35-49.
360. Huth, Paul and Todd L. Allee, (2002), *The democratic peace and territorial conflict in the twentieth century*, Cambridge: Cambridge University Press.
361. Huth, Paul, (1998), "Major power intervention in international crises, 1918-1988", *Journal of Conflict Resolution*, 42(6), 744-770.
362. IDEA (2021), *Voter Turnout by Election Type*, Baghdad: IDEA.
363. IEC (2004), *Afghan Presidential Elections, Results by Votes*, Baghdad: Independent Electoral Commission.
364. IIG Press Packet, (2004), Iraqi Interim Government Press Packet, Baghdad: Iraq.
365. Ikenberry, G. John, (1999), "America's liberal hegemony", *Current History*, 98(624), 23-28.
366. Ikenberry, G. John, Michael Mastanduno, and William C. Wohlforth, (2009), "Unipolarity, state behavior, and systemic consequences", *World Politics*, 61(1), 1-27.
367. Iraq Body Count, (2020), *Documented civilian deaths from violence*, Dataset, London: Conflict Casualties Monitor.
368. Iraqi Constitution, (2005), *Iraq's Constitution of 2005*, Baghdad.
369. IRI, (2004), *International Republican Institute Survey of Iraqi Public Opinion*, Washington: IRI.
370. Isakhan, Benjamin, (2015), "Shattering the Shia: A Maliki Political Strategy in Post-Saddam Iraq", in: Isakhan, Benjamin (Ed.), *The Legacy of Iraq: From the 2003 War to the 'Islamic State'*, Edinburgh: Edinburgh University Press; New York: Oxford University Press, 67-81.
371. Ish-Shalom, Piki, (2006), "Theory as a hermeneutical mechanism: The democratic-peace thesis and the politics of democratization", *European Journal of International Relations*, 12(4), 565-598.
372. Ismail, Olawale, (2008), "Power elites, war and postwar reconstruction in Africa: Continuities, discontinuities and paradoxes", *Journal of Contemporary African Studies*, 26(3), 259-278.
373. Jabbra, Nancy, (2006), "Women, words and war: Explaining 9/11 and justifying US military action in Afghanistan and Iraq", *Journal of international women's studies*, 8(1), 236-255.
374. Jackson, Paul and Shivit Bakrania, (2018), "Is the Future of SSR Non-linear?", *Journal of Intervention and Statebuilding*, 12(1), 11-30.
375. Jackson, Paul, (2011), "Security sector reform and state building", *Third world quarterly*, 32(10), 1803-1822.
376. Jackson, Paul, (2018), "Introduction: second-generation security sector reform", *Journal of Intervention and Statebuilding*, 2(1), 1-10.
377. Jackson, William, (1978), "Polarity in international systems: A conceptual note", *International Interactions*, 4(1), 87-95.
378. Jahn, Beate, (2007), "The Tragedy of Liberal Diplomacy: Democratization, Intervention, Statebuilding", *Journal of Intervention and Statebuilding*, 1(2), 211-229.
379. Jalali, Ali, (2002), "Rebuilding Afghanistan's National Army", *The US Army War College Quarterly: Parameters*, 32(3), 72-86.
380. James, Patrick and Athanasios Hristoulas (1994), "Domestic politics and foreign policy: Evaluating a model of crisis activity for the United States", *The Journal of Politics*, 56(2), 327-348.
381. James, Patrick and Oneal John R, (1991), "The influence of domestic and international politics on the president's use of force", *Journal of Conflict Resolution*, 35(2), 307-332.
382. James, Patrick, Eric Solberg, and Murray Wolfson, (1999), "An identified systemic model of the democracy-peace nexus", *Defence and Peace Economics*, 10(1), 1-37.

383. Janjić, Dušan, (2004), "Kosovo: Five years of international administration", *Vojno delo*, 56(4), 127-153.
384. Jervis, Robert, (2003), "Understanding the Bush doctrine", *Political Science Quarterly*, 118(3), 365-388.
385. Jervis, Robert, (2005), "Why the Bush Doctrine cannot be sustained", *Political Science Quarterly*, 120(3), 351-377.
386. Jervis, Robert, (2009), "Unipolarity: a structural perspective", *World Politics*, 61(1), 188-213.
387. Jhaveri, Nayna J., (2004), "Petroimperialism: US oil interests and the Iraq War", *Antipode*, 36(1), 2-11.
388. Johnson, Chris et al., (2003), *Afghanistan's political and constitutional development*, London: Overseas Development Institute, 19-21.
389. Joint Statement, (1998), Joint statement by the President of the Russian Federation, Mr. Boris Yeltsin, and the President of the Federal Republic of Yugoslavia, Mr. Slobodan Milosevic, June 16, 1998, Moscow: Russian Federation.
390. Jones, Seth G., (2008), *Counterinsurgency in Afghanistan*, Santa Monica: Rand Corporation.
391. Joseph, Jonathan and Wight, Colin, (2010), *Scientific realism and international relations*. Springer: New York.
392. Judah, Tim, (2008), *Kosovo: What everyone needs to know*, Oxford: Oxford University Press.
393. Julien, Barbara, (2008), "Rethinking neo-liberal state building: Building post-conflict development states", *Development in practice*, 18(3), 307-318.
394. Junne, Gerd and Willemijn Verkoren, (2005), *Postconflict development: Meeting new challenges*, Boulder: Lynne Rienner Publishers.
395. Kacowicz, Arie, (1998), *Zones of Peace in the Third World: South America and Western Africa in Comparative Perspective*, New York: State University of New York Press.
396. Kadera, Kelly M., and Sara McLaughlin Mitchell, (2005), "Introduction to CMPS Special Issue: Manna from Heaven or Forbidden Fruit? The (Ab) Use of Control Variables in Research on International Conflict", *Conflict Management and Peace Science*, 22(4), 273-275.
397. Kagan, Frederick, (2006), "The US military's manpower crisis", *Foreign Affairs*, 85(4), 97-113.
398. Kaldor, Mary, (1993), "Yugoslavia and the new nationalism", *New Left Review*, 1(1), 93-96.
399. Kaldor, Mary, (2001), "A Decade of Humanitarian Intervention: the Role of Global Civil Society", in Helmut Anheier, Marlies Glasius, and Mary Kaldor, (eds), *Global Civil Society*, Oxford: Oxford University Press, 109-145.
400. Kaldor, Mary, (2004), "Nationalism and globalisation", *Nations and nationalism*, 10(1-2), 161-177.
401. Kaplan, Stephen, (1981), *Diplomacy of power: Soviet armed forces as a political instrument*, Washington, DC: Brookings Institution.
402. Karl, Terry Lynn, (1990), "Dilemmas of democratization in Latin America", *Comparative politics*, 23(1), 1-21.
403. Karzai, Hamid, (2004), *Afghan Interim President Address*, 15 June, 2004, Washington: House of Representatives.
404. Karzai, Hamid, (2008), *Speech by H.E. Hamid Karzai President of the Islamic Republic of Afghanistan at the Afghanistan Support Conference*, June 12, 2008, Washington.
405. Karzai, Hamid, (2011), Karzai makes speech in 47th Munich Security Conference, February 6, 2011, Munich.
406. Katzman, Kenneth and Layton Thomas, (2017), "Afghanistan: post-Taliban governance, security, and US policy (updated)", *Current Politics and Economics of the Middle East*, 8(4), 531-643.
407. Katzman, Kenneth, (2005), "Afghanistan: Presidential and Parliamentary Elections", Washington: Library of Congress.
408. Katzman, Kenneth, (2012), *Iraq: Politics, governance, and human rights*, Washington: Library of Congress, Congressional Research Service.
409. Kavanagh, Jennifer, Frederick, Bryan, Stark, Alexandra, Chandler, Nathan, L. Smith, Meagan, Povlock, Matthew, Lynn E. Davis, Geist, Edward, (2019), *Characteristics of Successful US Military Interventions*, RAND Corporation: Santa Monica USA.
410. Kegley Jr, Charles W., and Margaret G. Hermann, (1995), "Military intervention and the democratic peace", *International Interactions*, 21(1), 1-21.

411. Kegley Jr, Charles W., and Margaret G. Hermann, (1996), "How democracies use intervention: A neglected dimension in studies of the democratic peace", *Journal of Peace Research*, 33(3), 309-322.
412. Kegley Jr, Charles W., and Margaret G. Hermann, (1997), "Putting military intervention into the democratic peace: A research note", *Comparative Political Studies*, 30(1), 78-107.
413. Kegli, Čarls i Vitkof, Judžin (2006), *Svetska politika – Trend i transformacija*, Centar za studije Jugoistočne Evrope Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Beograd: Želnid.
414. Kellner, Douglas, (2004), "Preemptive strikes and the war on Iraq: a critique of Bush administration unilateralism and militarism", *New Political Science*, 26(3), 417-440.
415. Kennedy, Ryan, (2009), "Survival and accountability: An analysis of the empirical support for "selectorate theory", *International Studies Quarterly*, 53(3), 695-714.
416. Keohane, Robert O., (1996), "International relations and international law: two optics" In: *Power and governance in a partially globalized world*, London: Routledge, 131-145.
417. Keohane, Robert Owen, (1980), *The theory of hegemonic stability and changes in international economic regimes, 1967-1977*, Los Angeles: University of California.
418. Kersting, Erasmus and Christopher Kilby, (2014), „Aid and democracy redux“, *European Economic Review*, 67(1), 125-143.
419. Khalil, Peter, (2006), *Rebuilding and Reforming the Iraqi Security Sector*, Washington: The Brookings Institution, Saban Center.
420. Khan, Ijaz, (1998), "Afghanistan: A geopolitical study", *Central Asian Survey*, 17(3), 489-502.
421. Kilgour, D. Marc, (1991), "Domestic political structure and war behavior: A game-theoretic approach", *Journal of Conflict Resolution*, 35(2), 266-284.
422. Kilibarda, Zoran, (2008), *Osnove geopolitike*, Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet bezbednosti.
423. Kindleberger, Charles, (1974), *The Formation of Financial centers. A study in Comparative Economic History*, Princeton: Princeton University Press.
424. Kinsella, David, (2005), "No rest for the democratic peace", *American Political Science Review*, 99(1), 453-457.
425. Kisangani, Emizet and Jeffrey Pickering, (2008), *Codebook International Military Intervention, 1989-2005*, Ann Arbor: Kansas State University.
426. Klare, Michael T. and Peter Kornbluh, (1988), *Low intensity warfare: counterinsurgency, proinsurgency, and antiterrorism in the eighties*, New York: Pantheon Books.
427. Klare, Michael T., (2003), "For oil and empire? Rethinking war with Iraq", *Current History*, 102(662), 129-135.
428. Klare, Michael, (1995), "The new Rogue State'doctrine", *Nation*, 26(18), 25-627.
429. Knutsen, Carl Henrik, (2013), "Democracy, State Capacity, and Economic Growth", *World Development*, 43(1): 1-18.
430. Koehler, Jan and Christoph Zürcher, (2007), "Statebuilding, conflict and narcotics in Afghanistan: The view from below", *International Peacekeeping*, 14(1), 62-74.
431. Koga, Jun, (2011), "Where do third parties intervene? Third parties' domestic institutions and military interventions in civil conflicts", *International Studies Quarterly*, 55(4), 1143-1166.
432. Kollander, Patricia, (2004), „The Civil War in Former Yugoslavia and the International Intervention“, in: Jeffrey S. Morton et al. (eds), *Reflections on the Balkan Wars: Ten Years After the Break Up of Yugoslavia*, New York: Palgrave Macmillan, 3-22.
433. Korhonen, Outi, (2003), "Post" As Justification: International Law and Democracy-Building after Iraq", *German Law Journal*, 4(7), 709-723.
434. Krain, Matthew and Marissa Edson Myers, (1997), "Democracy and civil war: A note on the democratic peace proposition", *International Interactions*, 23(1), 109-118.
435. Krasner, Stephen, (2005), "Building democracy after conflict: The case for shared sovereignty", *Journal of Democracy*, 16(1), 69-83.
436. Kreps, Sarah, (2008), "When does the mission determine the coalition? The logic of multilateral intervention and the case of Afghanistan", *Security Studies*, 17(3), 531-567.
437. Kreps, Sarah, (2011), *Coalitions of convenience: United States military interventions after the cold war*, Oxford: Oxford University Press on Demand.

438. Kugler, Jacek and Organski, Abramo Fimo Kenneth, (1980), "Deterrence and the arms race: The impotence of power", *International Security*, 4(4), 105-138.
439. KVM Agreement (1998), Agreement on the OSCE Kosovo Verification Mission, *Perspektiven der Vereinten Nationen*, 73(4), 530-533.
440. Lacina, Bethany and Gabriel Uriarte, (2009), "The PRIO Battle Deaths Dataset, 1946-2008, Version 3.0 Documentation of Coding Decisions", Oslo: CSCW/PRIO.
441. Lake, Anthony, (1993), "From Containment to Enlargement", Speech of September 21, 1993, Baltimore: Johns Hopkins University.
442. Lake, Anthony, (1994), "Confronting Backlash States", *Foreign Affairs*, 73(2), 45-55.
443. Lake, David A., (1992), "Powerful pacifists: Democratic states and war", *The American Political Science Review*, 86(1), 24-37.
444. Lake, David A., (1996), "Anarchy, hierarchy, and the variety of international relations", 50(1), *International organization*, 1-33.
445. Lake, David A., (2010), "The practice and theory of US statebuilding", *Journal of Intervention and Statebuilding*, 4(3), 257-284.
446. Lake, David A., (2010), "Two cheers for bargaining theory: Assessing rationalist explanations of the Iraq War", *International Security*, 35(3), 7-52.
447. Lasswell, Harold, (1948), "The prospects of cooperation in a bipolar world", *The University of Chicago Law Review*, 15(4), 877-901.
448. Law of the Independent High Electoral Commission, (2007), *Iraq: Law of the Independent High Electoral Commission Pursuant to the provisions of Article 61 and Item 3 of Article 73 and Article 102 of the Constitution*, Baghdad: Iraq.
449. Layne, Christopher, (1994), "Kant or cant: The myth of the democratic peace", *International security*, 19(2), 5-49.
450. Le Billon, Philippe, and Eric Nicholls, (2007), "Ending 'resource wars': Revenue sharing, economic sanction or military intervention?", *International Peacekeeping*, 14(5), 613-632.
451. Lechner, Silviya, (2010), "Humanitarian intervention: moralism versus realism?", *International Studies Review*, 12(3), 437-443.
452. Lee, Hanhee, (2018), "Analyzing the political survival prospects of Kim Jong-un's North Korean regime through the framework of selectorate theory", *Japanese Journal of Political Science*, 19(3), 474-488.
453. Leeds, Brett Ashley, (1999), "Domestic political institutions, credible commitments, and international cooperation", *American Journal of Political Science*, 43(4), 979-1002.
454. Leeds, Brett Ashley, (2003), "Do alliances deter aggression? The influence of military alliances on the initiation of militarized interstate disputes", *American Journal of Political Science*, 47(3), 427-439.
455. Leeds, Brett Ashley, (2005), *Alliance treaty obligations and provisions (ATOP) Codebook*, Houston: Rice University.
456. Levin, Jamie, Joseph MacKay, and Abouzar Nasirzadeh, (2016), "Selectorate theory and the democratic peacekeeping hypothesis: evidence from Fiji and Bangladesh", *International peacekeeping*, 23(1), 107-132.
457. Levy, Jack S., (1988), "Domestic politics and war", *The Journal of Interdisciplinary History*, 18(4), 653-673.
458. Levy, Jack S., (1998), "The causes of war and the conditions of peace", *Annual Review of Political Science*, 1(1), 139-165.
459. Levy, Jack S., (2002), "War and peace", In: W. Carlsnaes, T. Risse, and B. Simmons (eds). *Handbook of International Relations*, London: Sage, 350-368.
460. Levy, Jack S., (2013), "Psychology and foreign policy decision-making", in: Huddy, Leonie, David O. Sears, and Jack S. Levy, (eds), *The Oxford handbook of political psychology*, Oxford: Oxford University Press, 301-333.
461. Licklider, Roy ed., (1993), *Stopping the killing: How civil wars end*, New York: NYU Press.
462. Lindberg, Staffan and John F. Clark, (2008), "Does democratization reduce the risk of military interventions in politics in Africa?", *Democratisation*, 15(1), 86-105.
463. Liska, George, (1963), "Continuity and change in international systems", *World Politics*, 16(1), 118-136.

464. Livingston, Ian S. and Michael O'Hanlon, (2012), *Afghanistan index*, Washington: *The Brookings Institute*.
465. Lo, Nigel, Hashimoto, Barry & Reiter, Dan, (2008), "Ensuring peace: foreign-imposed regime change and postwar peace duration, 1914-2001", *International Organization*, 62(4), 717-736.
466. Lojaničić, Radojko, (2006), "Treatment of war in the defense strategy of the state union of Serbia and Montenegro", *Vojno delo*, 58(1), 97-106.
467. Longhurst, Kerry, (2004), *Germany and the use of force: The evolution of German security policy 1990-2003*, Manchester: Manchester University Press.
468. Lortz, Michael, (2005), *Willing to face death: a history of Kurdish Military Forces-the Peshmerga-from the Ottoman Empire to present-day Iraq*, Doctoral thesis, Tallahassee: Florida State University.
469. Lowenthal, Abraham, (1991), *Exporting Democracy: The United States and Latin America*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.
470. Lugo, Luis, et al., (2012), *The World's Muslims: Unity and Diversity*, Washington: Pew Research Center.
471. Lumsden, Eleanor, (2002), "Uneasy Peace: Multilateral Military Intervention in Civil Wars", *NY University Journal of International Law and Politics*, 35(1), 795-818.
472. Luša, Đana, (2014), "Kritike liberalne teorije demokratskog mira", *Politička misao: časopis za politologiju*, 51(3), 31-53.
473. Lutz, Catherine, (2013), *US and coalition casualties in Iraq and Afghanistan*, Providence: Watson Institute for Strategic Studies, Brown University.
474. Malejacq, Romain, (2016), "Warlords, intervention, and state consolidation: A typology of political orders in weak and failed states", *Security Studies*, 25(1), 85-110.
475. Maloney, Sean, (2005), "Afghanistan four years on: An assessment", *The US Army War College Quarterly: Parameters*, 35(3), 11-25.
476. Mandelbaum, Michael, (1999), "The Failure of Intervention", *Foreign affairs*, 78(1), 2-8.
477. Mani, V. S., (2002), "The Fifth Afghan War and International Law", *Economic and Political Weekly*, 294-298.
478. Mansfield, Edward and Jack Snyder, (1995), "Democratization and the Danger of War", *International security*, 20(1), 5-38.
479. Maoz, Zeev and Bruce Russett, (1993), "Normative and structural causes of democratic peace, 1946-1986", *American Political Science Review*, 87(3), 624-638.
480. Maoz, Zeev, (1996), *Domestic sources of global change*, Ann Arbor: University of Michigan Press.
481. Maoz, Zeev, (1997), "The controversy over the democratic peace: Rearguard action or cracks in the wall?", *International Security*, 22(1), 162-198.
482. Maoz, Zeev, (1998), "Realist and cultural critiques of the democratic peace: A theoretical and empirical re-assessment", *International Interactions*, 24(1), 3-89.
483. Marr, Phebe, (2007), *Iraq's New Political Map*, Washington: US Institute of Peace.
484. Marshall, Alex, (2016), "From civil war to proxy war: past history and current dilemmas", *Small Wars & Insurgencies*, 27(2), 183-195.
485. Marshall, Monty, (2020), *POLITY V: Dataset*, Virginia: Center for Systemic Peace.
486. Mash, Andrew, (2017), *The global state of democracy indices methodology: Conceptualization and measurement framework*, Strömsborg: International IDEA.
487. Mason, Andrew & Wheeler, Nick, (1996), "Realist objections to humanitarian intervention", in: Holden, Berry (ed), *The Ethical Dimensions of Global Change*, London: Palgrave Macmillan, 94-110.
488. Mason, Chris, (2015), *The Strategic Lessons Unlearned from Vietnam, Iraq, and Afghanistan: Why the Afghan National Security Forces Will Not Hold, and the Implications for the US Army in Afghanistan*, USA: Army War College.
489. Mason, T. David and Patrick J. Fett, (1996), "How civil wars end: A rational choice approach", *Journal of Conflict Resolution*, 40(4), 546-568.
490. Mattes, Michaela and Mariana Rodriguez, (2014), "Autocracies and international cooperation", *International Studies Quarterly*, 58(3), 527-538.
491. Maxwell, Joseph and Margaret Chmiel, (2014), "Generalization in and from qualitative analysis", *The SAGE handbook of qualitative data analysis*, 7(37), 540-553.
492. McCarthy, Niall, (2020), *Key Numbers Behind The War In Afghanistan*, Statista.

493. McConnell, James and Bradford Dismukes, (1979), "Soviet Diplomacy of Force in the Third World", *Problems of Communism*, 28(1), 14-30.
494. McCormack, Tara, (2010), "The Responsibility to Protect and the end of the Western century", *Journal of Intervention and Statebuilding*, 4(1), 69-82.
495. McNerney, Michael, (2006), *Stabilization and reconstruction in Afghanistan: are PRTs a model or a muddle?*, USA: Army War College.
496. Mearsheimer, John, (2001), *The tragedy of great power politics*, New York: Norton & Company.
497. Mearsheimer, John, (2009), "Reckless states and realism", *International relations*, 23(2), 241-256.
498. Mearsheimer, John, (2013), *Why leaders lie: The truth about lying in international politics*, Oxford: Oxford University Press.
499. Mearsheimer, John, (2018), *Great Delusion*, New Heaven: Yale University Press.
500. Meernik, James, (1996), "United States military intervention and the promotion of democracy", *Journal of Peace Research*, 33(4), 391-402.
501. Mehrl, Marius and Ioannis Choulis, (2021), "Diversionary Politics and Territorial Disputes: Evidence from Turkish Airspace Incursions", *Foreign Policy Analysis*, 17(3), 7-22.
502. Mello, Patrick, (2015), "Unreliable Allies? Democratic Reliability and Coalition Warfare in Iraq", SSRN Electronic Journal, February 9, 2015.
503. Michael O'Hanlon and Jason Campbell, (2008), *Iraq Index Tracking Variables of Reconstruction & Security in Post-Saddam Iraq*, Washington: Brookings.
504. Midlarsky, Manus I., (1995), "Environmental influences on democracy: Aridity, warfare, and a reversal of the causal arrow", *Journal of conflict resolution*, 39(2), 224-262.
505. Milanovic, Marko, (2010), "What exactly internationalizes an internal armed conflict", *European Journal of International Law*, Commentary, May 7, 2010.
506. Miller, Benjamin, (2003), "Integrated Realism and Hegemonic Military Intervention in Unipolarity", *Perspectives on Structural Realism*, 27(1), 31-59.
507. Miller, Benjamin, (2010), "Explaining changes in US grand strategy: 9/11, the rise of offensive liberalism, and the war in Iraq", *Security Studies*, 19(1), 26-65.
508. Miller, Ross A. (1999), "Regime type, strategic interaction, and the diversionary use of force", *Journal of Conflict Resolution*, 43(3), 388-402.
509. Miller, Ross A., (1995), "Domestic structures and the diversionary use of force", *American Journal of Political Science*, 39(3), 760-785.
510. Misra, Amalendu, (2013), *Politics of civil wars: conflict, intervention & resolution*, London: Routledge.
511. Mitchell, Sara McLaughlin, Scott Gates, and Håvard Hegre, (1999), "Evolution in democracy-war dynamics", *Journal of Conflict Resolution*, 43(6), 771-792.
512. Mladenović, Miroslav, (2004), *Reforma Ministarstva odbrane i Vojske Srbije i Crne Gore*, [e-book] Beograd: Centar za civilno-vojne odnose.
513. Mobekk, Eirin, (2010), "Security Sector Reform and the Challenges of Ownership", in: Mark Sedra (ed.), *The Future of Security Sector Reform*, Ontario: The Centre for International Governance Innovation.
514. Modelski, George and Robert Benedict, (1974), "Structural trends in world politics", *Comparative Politics*, 6(2), 287-298.
515. Modelski, George and William R. Thompson, (1988), "Seapower and Global Politics", *Seapower in Global Politics, 1494-1993*, London: Palgrave Macmillan.
516. Møller, Jørgen and Svend-Erik Skaaning, (2013), "Regime types and democratic sequencing", *Journal of Democracy*, 24(1), 142-155.
517. Monteiro, Nuno, (2014), *Theory of unipolar politics*, Cambridge: Cambridge University Press.
518. Monten, Jonathan, (2014), "Intervention and state-building: comparative lessons from Japan, Iraq, and Afghanistan", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 656(1), 173-191.
519. Moore, Raymond, (1969), "Military Nation-Building in Pakistan and India", *World Affairs*, 132(3), 219-234.
520. Moore, Will and David J. Lanoue, (2003), "Domestic politics and US foreign policy: A study of cold war conflict behavior", *The Journal of Politics*, 65(2), 376-396.

521. Morgan, T. Clifton and Bickers, Kenneth N, (1992), "Domestic discontent and the external use of force", *Journal of Conflict Resolution*, 36(1), 25-52.
522. Morgan, T. Clifton and Campbell, Sally Howard, (1991), "Domestic structure, decisional constraints, and war: so why Kant democracies fight?", *Journal of Conflict Resolution*, 35(2), 187-211.
523. Morgenthau, Hans, (1966), "To intervene or not to intervene", *Foreign Affairs*, 45(3), 424-435.
524. Morrow, James, Bruce Bueno de Mesquita, Randolph Siverson and Davis Smith, (2008), "Retesting selectorate theory: Separating the effects of W from other elements of democracy", *American Political Science Review*, 102(3), 393-400.
525. Mousseau, Michael, (2009), "The social market roots of democratic peace", *International Security*, 33(4), 52-86.
526. Mousseau, Michael, and Yuhang Shi, (1999), "A test for reverse causality in the democratic peace relationship", *Journal of Peace Research*, 36(6), 639-663.
527. Mueller, John, (2005), "Force, legitimacy, success, and Iraq", *Review of International Studies*, 31(1), 109-125.
528. Mulgan, Robert, (1968), "Defining 'Democracy'", *Political Science*, 20(2), 3-9.
529. Müller, Harald, (2004), "The antinomy of democratic peace", *International Politics*, 41(4), 494-520.
530. Münkler, Herfried, (2005), *The new wars*, Cambridge: Polity Press.
531. Murray, Robert and Aidan Hehir, (2012), "Intervention in the emerging multipolar system: why R2P will miss the unipolar moment", *Journal of Intervention and Statebuilding*, 6(4), 387-406.
532. NAC (1998), Press Statement by the North Atlantic Council on Kosovo, November 19, 1998, Brussels: NATO.
533. NAC (1999), *Statement by the North Atlantic Council on Kosovo*, Press Release 99(12), January 30, 1999, Brussels: NATO.
534. NAC (1999), *Statement by the North Atlantic Council on the Situation in Kosovo*, Press Release 99(03), March 22, 1999, Brussels: NATO.
535. Naji, Saeid and Jayum A. Jawan, (2012), "Geopolitics of the Islam World and world leadership in the post-Cold War geopolitical developments", *International Conference on—Leadership and Social Science Change in the Muslim World: Prospects and Challenges*, International Islamic University Malaysia.
536. Naji, Saeid and Jayum A. Jawan, (2011), "US hegemonic leadership and its geopolitical codes", *International Journal of Business and Social Science*, 2(7), 149-157.
537. Nalbandov, Robert, (2009), "Battle of two logics: appropriateness and consequentiality in Russian interventions in Georgia", *Caucasian Review of International Affairs*, 3(1), 20-36.
538. Nathan, Laurie, (2007), "No ownership, no commitment: A guide to local ownership of security sector reform", Birmingham: University of Birmingham.
539. Nation, R. Craig, (1998), "US policy and the Kosovo crisis", *The International Spectator*, 33(4), 23-39.
540. National Intelligence Council, (2008), *Global Trends 2025: A transformed world*, Washington: USA.
541. NATO (1998), *Statement By the NATO Spokesman on the NAC*, October 16, 1998, Brussels: NATO.
542. NATO (1998), *Statement on Kosovo Meeting of the North Atlantic Council in Foreign Ministers Session*, December 8, 1998, Brussels: NATO.
543. NATO (1999) Military Technical Agreement between KFOR and the Governments of the FRY and the Republic of Serbia, Kumanovo: North Macedonia.
544. NATO (1999), *Statement by the Secretary General of NATO, Dr Javier Solana*, January 17, 1999, Brussels: NATO.
545. NATO Press Release (1998), NATO Press Release 98-29, March 5, 1998, Brussels: NATO.
546. NATO Press Release (1998), NATO Press Release 98-51, April 30, 1998, Brussels: NATO.
547. NATO Press Release (1998), NATO Press Release 98-61, May 28, 1998, Brussels: NATO.
548. Nawaz, Shuja, (2009), "*FATA-A most dangerous place*", Report No. 15, Washington: Center for Strategic and International Studies.

549. NDI, (2006), *The september 2005 Parliamentary and Provincial Council elections in Afghanistan*, Washington: NDI.
550. Neumann, Ronald Eldredge, (2015), *Failed Relations Between Hamid Karzai and the United States*, Washington: United States Institute of Peace.
551. Newman, Edward, (2004), "The 'new wars' debate: A historical perspective is needed", *Security dialogue*, 35(2), 173-189.
552. Newman, Edward, (2014), *Understanding civil wars: continuity and change in intrastate conflict*. London: Routledge.
553. Newnham, Randall, (2008), "Coalition of the bribed and bullied? US economic linkage and the Iraq War coalition", *International Studies Perspectives*, 9(2), 183-200.
554. Newport, Frank, (1999), *Public Support for U.S. Involvement in Yugoslavia Lower Than for Gulf War*, Washington: Gallup.
555. Nilsson Marcus and Mihai Croicu, (2013), *UCDP Managing Intrastate Conflict (MIC) Africa Codebook*, Uppsala: Sweden.
556. Nincic, Miroslav, (1990), "US Soviet policy and the electoral connection", *World Politics*, 42(3), 370-396.
557. Nomikos, William G., Alexander B. Downes, and Jonathan Monten, (2014), "Reevaluating Foreign-Imposed Regime Change", *International Security*, 38(3), 184-195.
558. Norris, Pippa, (1999), "The political regime", in: Hermann Schmitt and Jacques Thomassen (eds), *Political representation and legitimacy in the European Union*, Oxford: Oxford University Press, 74-89.
559. O'Reilly, K. P., (2012), "A Rogue Doctrine?: The Role of Strategic Culture on US Foreign Policy Behavior", *Foreign Policy Analysis*, 9(1), 1-21.
560. Oakford, Samuel, (2017), *Official: U.S. military used depleted uranium for first time since 2003 Iraq invasion*, Chicago Tribune, February 14, 2017.
561. O'Connell, Mary Ellen, (2010), "Responsibility to peace: A critique of R2P", *Journal of Intervention and Statebuilding*, 4(1), 39-52.
562. OEBS (2000), *Izbori u Saveznoj Republici Jugoslaviji 2000*, Varšava: ODIHR.
563. OEBS (2003), *Reforma Policije, Najnovija događanja u Srbiji i Crnoj Gori*, Beograd: Odeljenje za sprovođenje zakona Misije OEBS.
564. OECD DAC, (2007), *OECD DAC Handbook on Security System Reform – Supporting Security and Justice*, Paris: OECD Press.
565. Okunev, Igor, (2013), "The New Dimensions of Russia's Geopolitical Code", *Turkish policy quarterly*, 12(1), 67-75.
566. Oneal, John R., and Bruce M. Russett, (1997), "The classical liberals were right: Democracy, interdependence, and conflict, 1950–1985", *International Studies Quarterly*, 41(2), 267-293.
567. OSCE (1998), Decision No. 259, Vienna, PC Journal No. 129, Vienna: OSCE.
568. OSCE (1998), Decision No. 263, Vienna, PC Journal No. 193, Vienna: OSCE.
569. OSCE (1998), OSCE Mission issues assessment of situation in Yugoslavia, Vienna: OSCE.
570. OSCE (1999), Decision No. 306, Vienna, PC Journal No. 237, Vienna: OSCE.
571. Ostrom Jr, Charles and Brian L. Job, (1986), "The president and the political use of force", *The American Political Science Review*, 80(2), 541-566.
572. Ovens Brett et al., (2008), "Combat wounds in operation Iraqi Freedom and operation Enduring Freedom", *Journal of Trauma and Acute Care Surgery*, 64(2), 295-299.
573. Overholt, William, (1980), "The Geopolitics of the Afghan War", *Asian Affairs: An American Review*, 7(4), 205–217.
574. Özerdem, Alpaslan, (2010), "Insurgency, militias and DDR as part of security sector reconstruction in Iraq: how not to do it", *Disasters*, 34(1), 40-59.
575. Papagianni, Katia, (2005), "Transitional politics in Afghanistan and Iraq: inclusion, consultation, and public participation", *Development in Practice*, 15(6), 747–759.
576. Parenti, Michael, (2000), *To kill a nation: The attack on Yugoslavia*, London: Verso.
577. Paris, Roland, (2013), "Afghanistan: What went wrong?", *Perspectives on Politics*, 11(2), 538-548.
578. Pastor, Robert A. (1992), "The Latin American Option", *Foreign Policy*, 88(1), 107-125.

579. Patman, Robert, (2001), „Beyond'the Mogadishu Line': Some Australian Lessons for Managing Intra-State Conflicts“, *Small Wars and Insurgencies*, 12(1), 59-75.
580. Patten, Chris, (1999), Speech by The Rt. Hon. Christopher Patten, November 30, 1999, Brussels: European Commission.
581. Pearson, Frederic and Robert A. Baumann, (1989), “International military intervention in sub-Saharan African subsystems”, *Journal of Political & Military Sociology*, 17(2), 115-150.
582. Pearson, Frederic and Robert A. Baumann, (1993), “*International Military Intervention, 1946–1988*”, Inter-University Consortium for Political and Social Research, Data Collection No 6035, Ann Arbor: University of Michigan.
583. Pearson, Frederic S. (1974), "Foreign military interventions and domestic disputes", *International Studies Quarterly*, 18(3), 259-290.
584. Pearson, Frederic S., and Robert A. Baumann, (1988), “International military interventions: Identification and classification”, *International Interactions*, 14(2), 173-180.
585. Pearson, Frederic S., Scott Walker, and Stephanie Stern, (2006), “Military intervention and prospects for democratization”, *International Journal of Peace Studies*, 11(2), 63-86.
586. Peceny, Mark, (1995), “Two paths to the promotion of democracy during US military interventions”, *International Studies Quarterly*, 39(3), 371-401.
587. Peceny, Mark, (1999), “Forcing them to be free”, *Political Research Quarterly*, 52(3), 549-582.
588. Pei, Amin and Garz, Sven, (2005), “Building nations: the American experience”, in: F. Fukuyama, ed. *Nation-building: beyond Afghanistan and Iraq*, Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
589. Peksen, Dursun, and Marie Olson Lounsbury, (2012), „Beyond the target state: Foreign military intervention and neighboring state stability“, *International Interactions*, 38(3), 348-374.
590. Pentagon, (1992), *The National Military Strategy of the United States*, January 01, 1992, Pentagon: USA.
591. Perazić, Gavro, (2000), “Document from Rambouillet”, *Vojno delo*, 52(3), 38-50.
592. Perito, Robert (2008), *Iraq's Interior Ministry: Frustrating Reform*, Washington: United States Institute of Peace.
593. Perito, Robert, (2009), *Afghanistan's police: the weak link in security sector reform*, Vol. 31, Washington: United States Institute of Peace.
594. Perkins, Dexter, (1950), “Monroe Doctrine”, in: James W Gantenbein (ed), *The Evolution of Our Latin-American Policy: A Documentary History*, New York: Columbia University Press, 323-336.
595. Perry, Walter and David Kassing, (2015), *Toppling the Taliban: Air-Ground Operations in Afghanistan, October 2001–June 2002*, Santa Monica: Rand Corporation.
596. Perry, Walter et al., (2015), *Operation Iraqi Freedom: Decisive War, Elusive Peace*, Santa Monica: RAND Corporation.
597. Peshawar Accord (1992), *Peshawar Peacr Accord*, April 24, 1992, Peshawar.
598. Petersen, Keith S., (1959), “The uses of the Uniting for Peace Resolution since 1950”, *International Organization*, 13(2), 219-232.
599. Peterson, Elizabeth, (2007), “Two sides of the same coin: The link between illicit opium production and security in Afghanistan”, *Washington University Journal of Law and Policy*, 25(1), 215-244.
600. Petrović, Radisav, (2020), Ekspertski intervju, [Usmeni intervju od 20. septembra 2020], Beograd.
601. Pevehouse, Jon C., (2005), *Democracy from above: Regional organizations and democratization*, Cambridge: Cambridge University Press.
602. Pew Research Center, (1999), *Continued Public Support for Kosovo*, Report, April 21, 1999, Washington: Pew Research Center.
603. Pfiffner, James, (2010), “US blunders in Iraq: De-Baathification and disbanding the army”, *Intelligence and National Security*, 25(1), 76-85.
604. Phillips, R. Cody, (2007), *Operation Joint Guardian: The US Army in Kosovo*, Washington: Government Printing Office.
605. Phinney, Todd, (2007), *Airpower versus Terrorism: Three Case Studies*, Alabama: School of Advanced Air and Space Studies.

606. Pickering, Jeffrey, (2002), "Give me shelter: Reexamining military intervention and the monadic democratic peace", *International Interactions*, 28(4), 293-324.
607. Pickering, Jeffrey, and Emizet F. Kisangani, (2006), "Political, economic, and social consequences of foreign military intervention", *Political Research Quarterly*, 59(3), 363-376.
608. Pilster, Ulrich, and Tobias Böhmelt, (2012), "Do Democracies Engage Less in Coup-Proofing? On the Relationship between Regime Type and Civil—Military Relations", *Foreign Policy Analysis*, 8(4), 355-371.
609. Pollack, Kenneth, (2003), "Securing the Gulf", *Foreign Affairs*, 82(4), 2-16.
610. Popović, Đorđe, Predrag Petrović, Gorana Odanović, Jelena Radoman, (2011), *Kontekst analize reforme sektora bezbednosti u Srbiji 1989-2009*, Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
611. Potter, Philip and Baum, Matthew, (2010), "Democratic peace, domestic audience costs, and political communication", *Political Communication*, 27(4), 453-470.
612. Powell, Collin, (1992), "U.S. Forces: Challenges Ahead", *Foreign Affairs*, 71(5), 32-45.
613. Powelson, Michael, (2003), "US support for anti-Soviet and anti-Russian guerrilla movements and the undermining of democracy", *Demokratizatsiya-Washington*, 11(2), 297-304.
614. Power, Timothy and Mark J. Gasiorowski, (1997), "Institutional design and democratic consolidation in the Third World", *Comparative Political Studies*, 30(2), 123-155.
615. PRD 1, (1993), Presidential Review Directive/NSC 1, January 22, 1993, Washington: The White House.
616. PRD 24, (2003), Presidential Review Directive/NSC 24, January 20, 2003, Washington: The White House.
617. PRD 26, (1993), Presidential Review Directive/NSC 26, April 13, 1993, Washington: The White House.
618. PRD 28, (1993), Presidential Review Directive/NSC 28, April 23, 1993, Washington: The White House.
619. PRD 36, (2004), Presidential Review Directive/NSC 36, May 11, 2004, Washington: The White House.
620. PRG (2005), How Can We Achieve Fair Representation in Iraq?, Washington: Program for Representative Government.
621. Przeworski, Adam et al., (1996), "What makes democracies endure?", *Journal of democracy*, 7(1), 39-55.
622. Puechguirbal, Nadine, (2005), "Gender and peacebuilding in Africa: Analysis of some structural obstacles", *Gender and Peace Building in Africa*. New York: University of Peace.
623. Quackenbush, Stephen and Rudy, Michael, (2009), "Evaluating the monadic democratic peace", *Conflict Management and Peace Science*, 26(3), 268-285.
624. Rahimi, Babak, (2007), *Ayatollah Sistani and the democratization of post-Ba'athist Iraq*, Vol. 187. Washington: United States Institute of Peace.
625. Rasler, Karen and William R. Thompson, (2004), "The democratic peace and a sequential, reciprocal, causal arrow hypothesis", *Comparative Political Studies*, 37(8), 879-908.
626. Rasler, Karen, and William Thompson, (2003), "The Monadic Democratic Puzzle and an 'End of History' Partial Solution?", *International Politics*, 40(1), 5-27.
627. Ray, James Lee, (1998), "Does democracy cause peace?", *Annual Review of Political Science*, 1(1), 27-46.
628. Ray, James Lee, (2000), "Democracy: On the level (s), does democracy correlate with peace", in: John A. Vasquez (ed.), *What Do We Know About War?*, Lanham: Rowman and Littlefield, 299-316.
629. Ray, James, (2003), "Explaining interstate conflict and war: What should be controlled for?", *Conflict Management and Peace Science*, 20(2), 1-31.
630. Reed, William, (1997), "Alliance Duration and Democracy: An Extension and Cross-Validation of Democratic States and Commitment in International Relations", *American Journal of Political Science*, 41(3), 1072-1078.
631. Reform Agenda of Serbia (2003), *The Needs for International Financial Assistance*, Ministry of International Economic Relations, Belgrade: Serbia.
632. Regan, Patrick M., (1996), "Conditions of successful third-party intervention in intrastate conflicts", *Journal of Conflict Resolution*, 40(2), 336-359.

633. Reilly, Benjamin, (2006), "Political engineering and party politics in conflict-prone societies", *Democratization*, 13(5), 811-827.
634. Reiter, Dan and Allan C. Stam, (1998), "Democracy, war initiation, and victory", *American Political Science Review*, 92(2), 377-389.
635. Reiter, Dan, (2001), "Does peace nurture democracy?", *The Journal of Politics*, 63(3), 935-948.
636. Ricci, Dennis, (2014), "US Military Intervention in the Post-Cold War Era: A Case Study Analysis of Presidential Decision Making", [Doctoral Dissertation], Connecticut: University of Connecticut.
637. Richardson, Lewis, (1960), *Statistics of deadly quarrels*, Pittsburgh: Boxwood Press.
638. Richmond, Oliver, (2009), "A post-liberal peace: Eirenism and the everyday", *Review of international studies*, 35(3), 557-580.
639. Richmond, Oliver, (2012), *A post-liberal peace*, London: Routledge.
640. Ricks, Thomas, (2007), *Fiasco: the American military adventure in Iraq*, London: Penguin UK.
641. Rikhye, Indarjit, Michael Harbottle, and Bjørn Egge, (1974), *The Thin Blue Line: International Peacekeeping and Its Future*, New Heaven: Yale University Press.
642. Roberts, Adam, (1993), "Humanitarian war: military intervention and human rights", *International Affairs*, 69(3), 429-449.
643. Rocha Menocal, A., (2011), "State Building for Peace: a new paradigm for international engagement in post-conflict fragile states?", *Third World Quarterly*, 32(10), 1715-1736.
644. Roe, Paul, (2008), "Actor, audience (s) and emergency measures: Securitization and the UK's decision to invade Iraq", *Security dialogue*, 39(6), 615-635.
645. Rokvic, Vanja, Zoran Jetic, and Željko Ivanis, (2013), "Civil-Military Relations and Democratic Control over the Armed Forces in the Republic of Serbia", *Armed Forces & Society*, 39(4), 675-694.
646. Rosato, Sebastian, (2003), "The flawed logic of democratic peace theory", *American political science review*, 97(4), 585-602.
647. Rosecrance, Richard N., (1966), "Bipolarity, multipolarity, and the future", *Journal of Conflict Resolution*, 10(3), 314-327.
648. Rosenau, James N., (1969), "Intervention as a scientific concept", *Journal of Conflict Resolution*, 13(2), 149-171.
649. Rosh, Robert M., (1987), "Ethnic cleavage as a component of global military expenditures", *Journal of Peace Research*, 24(1), 21-30.
650. Rost, Nicolas, Gerald Schneider and Johannes Kieibl, (2009), "A Global Risk Assessment Model for Civil Wars", *Social Science Research*, 38(4): 921-933.
651. Rotberg, Robert ed. (2004), *State failure and state weakness in a time of terror*, Washington: Brookings Institution Press.
652. Rousseau, David Laurent, (1996), *Domestic political institutions and the evolution of international conflict*, Ann Arbor: University of Michigan.
653. Rubin, Barnett R., (2013), *Afghanistan from the Cold War through the War on Terror*, Oxford: Oxford University Press.
654. Rubin, Barnett, (2004), "Crafting a constitution for Afghanistan", *Journal of Democracy*, 15(3), 5-19.
655. Rubin, Barnett, (2006), "Peace Building and State-Building in Afghanistan: constructing sovereignty for whose security?", *Third World Quarterly*, 27(1), 175-185.
656. Rummel, Rudolph J., (1968), "The relationship between national attributes and foreign conflict behavior", *Quantitative international politics: Insights and evidence*, 1(1), 187-214.
657. Rummel, Rudolph, (1979), *Understanding conflict and war: Vol. 4: War, power, peace*, Beverly Hills: Sage.
658. Rummel, Rudolph, (1995), "Democracy, power, genocide, and mass murder", *Journal of Conflict Resolution*, 39(1), 3-26.
659. Rumsfeld, Donald, (2001), "Text of the Defense Secretary's Briefing on the Military Strikes, the Pentagon, 7 October 2001", Associated Press.
660. Russett, Bruce and Harvey Starr, (2000), "From democratic peace to Kantian peace: Democracy and conflict in the international system", in: Manus Midlarsky (ed), *Handbook of war studies II*, University of Michigan Press, 93-128.
661. Russett, Bruce and John Oneal, (2001), *Triangulating peace, Democracy, Interdependence, and International Organizations*, New York: Norton.

662. Russett, Bruce, (1993), *Grasping the democratic peace: Principles for a post-Cold War world*, Princeton: Princeton University Press.
663. Russett, Bruce, (2005), "Bushwhacking the democratic peace", *International Studies Perspectives*, 6(4), 395-408.
664. Russett, Bruce, Christopher Layne, David E. Spiro, Michael W. Doyle, (1995), "The democratic peace", *International Security*, 19(4), 164-184.
665. Ryan, Maria, (2011), "Bush's "Useful Idiots": 9/11, the Liberal Hawks and the Cooption of the "War on Terror", *Journal of American Studies*, 45(4), 667-693.
666. Sabri, Naji (2002), *Iraqi Letter to UN Secretary-General on Weapons Inspections*, September 16-17, S/2002/1034, New York: United Nations
667. Sahar, Arif, (2014), "Ethnicizing masses in post-Bonn Afghanistan: The case of the 2004 and 2009 presidential elections", *Asian Journal of Political Science*, 22(3), 289-314.
668. Salmore, Stephen A. and Charles, Hermann, (1969), "The effect on size, development, and accountability on foreign policy", *Peace Research Society Papers*, 14(1), 15-30.
669. Sandal, Nukhet, (2019), *Post-Conflict Processes and Religion: An Overview*, Oxford: Oxford Research Encyclopedia of Politics.
670. Santos, Maria Helena de Castro and Ulysses Tavares Teixeira, (2013), "The essential role of democracy in the Bush Doctrine: the invasions of Iraq and Afghanistan", *Revista Brasileira de Política Internacional*, 56(2), 131-156.
671. Saunders, Elizabeth, (2011), *Leaders at war: how presidents shape military interventions*, Ithaca: Cornell University Press.
672. Savet ministara SCG, (2004), *Uredba o Fondu za reformu sistema odbrane državne zajednice Srbija i Crna Gora*, Beograd: Sl. list SCG, br. 28/04.
673. Schattschneider, Elmer, (1960), *The Semi-Sovereign People: A Realist's View of Democracy in America*, Hinsdale: The Dryden Press.
674. Schedler, Andreas, (2013), *The Politics of Uncertainty: Sustaining and Subverting Electoral Authoritarianism*, Oxford: Oxford University Press.
675. Scheye, Eric, (2008), "UNMIK and the significance of effective programme management: The case of Kosovo", in: H. Hänggi and V. Scherrer (eds), *Security Sector Reform and UN Integrated Missions: Experiences from Burundi, the Democratic Republic of Congo, Haiti and Kosovo*, Geneva: DCAF, 169-228.
676. Schraeder, Peter J., (1992), "The Horn of Africa: US foreign policy in an altered Cold War environment", *Middle East Journal*, 46(4), 571-593.
677. Schroden, Jonathan, et al., (2014), *Independent Assessment of the Afghan National Security Forces*, Alexandria: Center for Naval Analyses.
678. Schwabach, Aaron, (1999), "The legality of the NATO bombing operation in the Federal Republic of Yugoslavia", *Pace International Review*, 11(2), 405-418.
679. SEDM (2021), History and Objectives, South Eastern Europe Defence Ministerial Process, available at: <https://www.sedmprocess.org> (15.1.2021).
680. Sedra, Mark, (2005), "Security Sector Reform in Afghanistan - A Continued March towards Implementation", Academic Research Branch, NATO Defense College, Rome - No. 22.
681. Sedra, Mark, (2006), "Security sector reform in Afghanistan: The slide towards expediency", *International peacekeeping*, 13(1), 94-110.
682. Sedra, Mark, (2007), "Security Sector Reform in Afghanistan and Iraq: Exposing a Concept in Crisis", *Journal of Peacebuilding & Development*, 3(2), 7-23.
683. Sedra, Mark, (2013), "The hollowing-out of the liberal peace project in Afghanistan: the case of security sector reform", *Central Asian Survey*, 32(3), 371-387.
684. Seybolt, Taylor B. (2007), *Humanitarian military intervention: the conditions for success and failure*, Stockholm: SIPRI Publication.
685. Shadish, William, (2002), "Revisiting field experimentation: field notes for the future", *Psychological methods*, 7(1), 3-18.
686. Shafer, D. Michael, (1988), "The unlearned lessons of counterinsurgency", *Political Science Quarterly*, 103(1), 57-80.
687. Shapiro, Robert and Benjamin I. Page, (1988), "Foreign policy and the rational public", *Journal of Conflict Resolution*, 32(2), 211-247.

688. Sheehy, Thomas, (1993), *"No More Somalias: Reconsidering Clinton's Doctrine of Military Humanitarianism"*, Washington: The Background.
689. Sherman, Zoe, (2006), *Afghanistan's Constitutions: A Comparative Study and their Implications for Afghan Democratic Development*, Monterey: Naval Postgraduate School.
690. Shirkey, Zachary, (2016), "Joining by number: Military intervention in civil wars", *Civil Wars*, 18(4), 417-438.
691. Siba N. Grovogui, (2013), „Postcolonialism”, In: Tim Dunne, Milja Kurki and Steve Smith (eds.), *International Relations Theories: Disciplines and Diversity*, 3rd edition, Oxford: Oxford University Press.
692. SIGAR (2008), *Quarterly Report to the US Congress*, Washington: United States of America Congress.
693. Signorino, Curtis and Jeffrey M. Ritter, (1999), „Tau-b or Not Tau-b Policy Positions”, *International Studies Quarterly*, 43(1), 1-15.
694. Singer, J. David, (1976), "An assessment of peace research", *International Security*, 1(1), 118-137.
695. Singer, Joel David and Melvin Small, (1972), *"The wages of war, 1816-1965: a statistical handbook"*, New Jersey: John Wiley & Sons.
696. Singer, Joel David and Melvin Small, (1972), *The wages of war, 1816-1965: a statistical handbook*, New York: John Wiley & Sons.
697. Sissons, Miranda & Al-Saeidi Abdulrazzaq, (2013), *A Bitter Legacy: lessons of De-Baathification in Iraq*, New York: International Center for Transitional Justice.
698. Siverson, Randolph and Juliann Emmons, (1991), "Birds of a feather: Democratic political systems and alliance choices in the twentieth century", *Journal of Conflict Resolution*, 35(2), 285-306.
699. Siverson, Randolph M and Michael P. Sullivan, (1983), "The distribution of power and the onset of war", *Journal of Conflict Resolution*, 27(3), 473-494.
700. Skaaning, Svend-Erik, (2018), "Different types of data and the validity of democracy measures", *Politics and Governance*, 6(1), 105-116.
701. Small, Melvin and J. David Singer, (1976), "The war-proneness of democratic regimes, 1816-1965", *Jerusalem Journal of International Relations*, 1(4), 50-69.
702. Smith, Graeme, (2020), *Resource flows and political power in Afghanistan*, Report November 2020, London: ODI.
703. Smith, Michael J., (1998), "Humanitarian intervention: An overview of the ethical issues", *Ethics & International Affairs*, 12(1), 63-79.
704. Smith, Michael, (1989), "Ethics and intervention", *Ethics & International Affairs*, 3(1), 1-26.
705. Smith, Scott Seward, (2004), "The 2004 Presidential Elections in Afghanistan", Analysis, Kabul: Afghanistan Analysts Network.
706. Snidal, Duncan, (1985), "The limits of hegemonic stability theory", *International organization*, 39(4), 579-614.
707. Snyder, Jack, (2000), *From voting to violence: Democratization and nationalist conflict*, New York: Norton.
708. Solana, Javier (1998), Statement by the Secretary General following the ACTWARN decision, September 24, 1998, Vilamoura: Portugal
709. Solana, Javier (1999), Statement by the Secretary General of NATO, Press Release 99(21), February 23, 1999, NATO: Brussels.
710. Solana, Javier (1999), Statement to the Press by NATO Secretary General, Press Release (99)11, January 28, 1999, NATO: Brussels.
711. Solana, Javier, (1998), *Statement to the Press by NATO Secretary General Dr. Javier Solana*, October 27, 1998, Brussels: NATO.
712. Solana, Javier, (1998), *Statement to the Press by the Secretary General Following Decision on the ACTORD*, October 13, 1998, Brussels: NATO.
713. Søndergaard, Rasmus (2015), "Bill Clinton's 'Democratic Enlargement' and the Securitisation of Democracy Promotion", *Diplomacy & Statecraft*, 26(3), 534-551.
714. Sørensen, Georg, (1992), *The Ideas of Kant and Processes of Democratization*, Institut for Statskundskab, Aarhus: Aarhus Universitet.

715. Spruyt, Hendrik, (1994), "Institutional selection in international relations: state anarchy as order", *International Organization*, 48(1), 527-557.
716. Stake, Robert, (1978), "The case study method in social inquiry", *Educational researcher*, 7(2), 5-8.
717. Stam, Allan C. (1999), *Win, lose, or draw: Domestic politics and the crucible of war*, Ann Arbor: University of Michigan Press.
718. Stapleton, Barbara, (2007), "A means to what end? Why PRTs are peripheral to the bigger political challenges in Afghanistan", *Journal of Military and Strategic Studies*, 10(1), 1-49.
719. Starr, Harvey, (1992), "Democracy and war: Choice, learning and security communities", *Journal of Peace Research*, 29(2), 207-213.
720. Stekić, Nenad, (2018), "Instrumenti kvantifikacije političkih režima u studijama bezbednosti", *Godišnjak Fakulteta bezbednosti*, 11(1), 75-94.
721. Stekić, Nenad, (2020), "Nova paradigma kvantifikacije geopolitičkih pojava: interpretacije, metodi i izvori podataka", *Medunarodni Problemi*, 72(1), 215-235.
722. Stepak, Amir and Rachel Whitlark, (2012), "The battle over America's foreign policy doctrine", *Survival*, 54(5), 45-66.
723. Stern, Geoffrey, (1978), "Brezhnev and the Future: Leadership and the Problems of Succession in the Soviet Union", *The Round Table*, 68(2), 340-347.
724. Stewart, Richard, (2004), *United States Army in Afghanistan: Operation Enduring Freedom, October 2001-March 2002*. Vol. 70, Washington: Government Printing Office.
725. Stewart, Richard, (2006), *United States Army in Afghanistan: Operation Enduring Freedom, October 2002-March 2005*. Vol. 70, Washington: Government Printing Office.
726. Stier, Sebastian, (2015), "Democracy, Autocracy and the News: The Impact of Regime Type on Media Freedom", *Democratization*, 22(7): 1273-1295.
727. Stoll, Richard, (1984), "The guns of November: Presidential reelections and the use of force, 1947-1982", *Journal of Conflict Resolution*, 28(2), 231-246.
728. Strategija odbrane SCG (2004), *Strategija odbrane državne zajednice Srbija i Crna Gora*, Beograd: Sl. list SCG, br. 55/04.
729. Suhrke, Astri, (2011), *When more is less: the international project in Afghanistan*, New York: Columbia University Press.
730. Sullivan, Patricia & Koch, Michael T. (2009). "Military Intervention by Powerful States, 1945—2003", *Journal of Peace Research*, 46(5), 707-718.
731. Sullivan, Patricia and Johannes Karreth, (2015), "The conditional impact of military intervention on internal armed conflict outcomes", *Conflict Management and Peace Science*, 32(3), 269-288.
732. Svoblik, Milan, (2008), "Authoritarian reversals and democratic consolidation", *American Political Science Review*, 102(2), 153-168.
733. Svoblik, Milan, (2009), "Power sharing and leadership dynamics in authoritarian regimes", *American Journal of Political Science*, 53(2), 477-494.
734. TAL, (2004), *The Law of Administration for the State of Iraq for the Transitional Period*, Baghdad: IIG.
735. Talbot, Karen, (2000), "The real reasons for war in Yugoslavia: Backing up globalization with military might", *Social Justice*, 27(4), 94-116.
736. Taliaferro, Jeffrey, (2004), "Power Politics and the Balance of Risk: Hypotheses on Great Power Intervention in the Periphery", *Political Psychology*, 25(2), 177-211.
737. Talmadge, Caitlin, (2015), *The Dictator's Army: Battlefield Effectiveness in Authoritarian Regimes*, Ithaca: Cornell University Press.
738. Tarnoff, Curt, (2001), *The Federal Republic of Yugoslavia: US Economic Assistance*, Congressional Research Service, Library of Congress: Washington.
739. Tavares, Rodrigo, (2011), "The participation of SADC and ECOWAS in military operations: the weight of national interests in decision-making", *African Studies Review*, 54(2), 145-176.
740. Teofilović, Petar, (2013), "Ljudska prava u Ustavu Republike Srbije iz 2006. Godine", *Civitas*, 3(6), 126-137.
741. The Afghanistan Compact, (2006), *Building on success: The London Conference on Afghanistan - The Afghanistan Compact*, London.

742. The North Atlantic Treaty, (1949), *The North Atlantic Treaty*, Washington D.C, April 4, 1949: USA.
743. Thier, J. Alexander, (2006), "Making of a Constitution in Afghanistan", *NY Law Review*, 51(1), 557-570.
744. Thompson, William R. (2018), "The problem with unipolarity", in: Albert J. Bergesen and Christian Suter (eds), *The Return of Geopolitics*, Zurich: World Society Foundation, 9-30.
745. Thompson, William R., (1996), "Democracy and peace: putting the cart before the horse?", *International organization*, 50(1), 141-174.
746. Thyne, Clayton, (2008), "Third Party Intervention and the Duration of Civil Wars: The Role of Unobserved Factors", *International Studies Association Conference, San Francisco, March 26*. Vol. 29.
747. Tillema, Herbert K. (1989), "Foreign overt military intervention in the nuclear age", *Journal of Peace Research* 26(2), 179-196.
748. Tillema, Herbert K., (1972), "The Foreign Policies of France: 1944-1968", *The Journal of Politics*, 34(1), 318-320.
749. Tillema, Herbert K., (1994), "Cold war alliance and overt military intervention, 1945-1991", *International Interactions*, 20(3), 249-278.
750. Tillema, Herbert K., and John R. Van Wingen, (1982), "Law and power in military intervention: Major states after World War II", *International Studies Quarterly*, 26(2), 220-250.
751. Tomuschat, Christian, (2008), *Uniting for Peace*, New York: United Nations Audiovisual Library of International Law.
752. Tomz, Michael and Jessica Weeks, (2013), "Public opinion and the democratic peace", *American political science review*, 107(4), 849-865.
753. Tomz, Michael R., and Jessica LP Weeks, (2013), "Public opinion and the democratic peace", *American political science review*, 107(3), 849-865.
754. Tookhy, A. Farid, (2020), *Legislature and Legislative Elections in Afghanistan: An Analysis*, Washington: US Institute of Peace.
755. Toone, Jordan, (2012), *Occupation Law during and after Iraq: The Experience of Conservatism Evidenced in the Minutes and Resolutions of the Iraqi Governing Council*. *Florida Journal of International Law*, 24(1), 469-481.
756. Torreon, Barbara Salazar and Sofia Plagakis, (2020), *Instances of Use of United States Armed Forces Abroad, 1798-2020*, Washington: Congressional Research Service.
757. Townsend, Christine, (2003), *Desert War: The New Conflict Between the US and Iraq*, New York: New American Library.
758. Tripp, Charles, (2002), *A history of Iraq*, Cambridge: Cambridge University Press.
759. Trumbore, Peter F., (2003), "Victims or aggressors? Ethno-political rebellion and use of force in militarized interstate disputes", *International Studies Quarterly*, 47(2), 183-201.
760. Tull, Denis M., (2010), "Troubled state-building in the DR Congo: the challenge from the margins", *The Journal of Modern African Studies*, 48(4), 643-661.
761. Tures, John, (2001), "Addressing concerns about applying the democratic peace arguments to interventions", *Journal of Peace Research*, 38(2), 247-249.
762. UN Charter, (1945), *The Charter of the United Nations*, San Francisco: UN
763. UN GA, (1950), *Resolution 377 of the General Assembly of the United Nations*, New York: USA
764. UN General Assembly, (1950), *United Nations General Assembly Resolution 377 Uniting for Peace*, United Nations: New York.
765. UN General Assembly, (1965), *United Nations General Assembly Resolution 2131, Declaration on the inadmissibility of intervention in the domestic affairs of states and the protection of their independence and sovereignty*, United Nations: New York.
766. UN General Assembly, (1974), *United Nations General Assembly Resolution 3314, Definition of Aggression*, United Nations: New York.
767. UN News, (2006), UN envoy welcomes International Mission for Iraqi Elections Assessment Team report, January 19, 2006, United Nations News: New York.
768. UN SC (1990), UN SC Resolution 661, New York: United Nations.
769. UN SC (1991), UN SC Resolution 687, New York: United Nations.
770. UN SC (1992), UN SC Resolution 757, New York: United Nations.
771. UN SC (1993), UN SC Resolution 1022, New York: United Nations.

772. UN SC (1993), UN SC Resolution 820, New York: United Nations.
773. UN SC (1995), UN SC Resolution 983, New York: United Nations.
774. UN SC (1998), Resolution 1203, Adopted by the Security Council at its 3937th meeting, on 24 October 1998, New York: USA
775. UN SC (1998), UN SC Resolution 1160, New York: United Nations.
776. UN SC (1998), UN SC Resolution 1193, New York: United Nations.
777. UN SC (1998), UN SC Resolution 1199, New York: United Nations.
778. UN SC (1999), UN SC Resolution 1267, New York: United Nations.
779. UN SC (2000), UN SC Resolution 1333, New York: United Nations.
780. UN SC (2001), UN SC Resolution 1368, New York: United Nations.
781. UN SC (2001), UN SC Resolution 1386, New York: United Nations.
782. UN SC (2003), UN SC Resolution 1483, New York: United Nations.
783. UN SC (2004), *Statement by the President of the Security Council*, April 30, 2004, New York: United Nations.
784. UN SC (2004), UN SC Resolution 1546, New York: United Nations.
785. UN SC (2006), UN SC Resolution 1674, New York: United Nations.
786. UN SC (2007), UN SC Resolution 1790, New York: United Nations.
787. UN SC Press Release (1999), *Security Council strongly condemns massacre of Kosovo Albanians in southern Kosovo*, Press Release SC/6628, January 19, 1999, New York: United Nations.
788. UN SC, (2001), UN SC Resolution 1373, New York: United Nations.
789. UN Secretariat, (1991), *Agreement on prevention of air space violations and for per mitting over flights and landings by military aircraft (with appendix) between India and Pakistan*, 6 April 1991, New York: United Nations.
790. UNAMA (2003), *The Constitutional Process in Afghanistan*, UNAMA Documents, Kabul: Afghanistan.
791. UNAMA SG (2003), *The situation in Afghanistan and its implications for international peace and security*, 18 March, 2003, United Nations: New York.
792. UNAMI (2008), *Summary of election fraud methods and remedies*, April 1, 2008, Baghdad: UNAMI.
793. UNMOVIC (2000), *First quarterly report of the Executive Chairman of UNMOVIC*, UN SC, New York: United Nations.
794. UNMOVIC (2001), *Fifth quarterly report of the Executive Chairman of UNMOVIC*, UN SC, New York: United Nations.
795. UNMOVIC (2001), *Fourth quarterly report of the Executive Chairman of UNMOVIC*, UN SC, New York: United Nations.
796. UNMOVIC (2002), *Ninth quarterly report of the Executive Chairman of UNMOVIC*, UN SC, New York: United Nations.
797. UNMOVIC (2003), *Eleventh quarterly report of the Executive Chairman of UNMOVIC*, UN SC, New York: United Nations.
798. UNMOVIC (2007), *Final quarterly report of the Executive Chairman of UNMOVIC*, UN SC, New York: United Nations.
799. UNODC, (2021), *Afghanistan opium survey 2019 Socio-economic survey report: Drivers, causes and consequences of opium poppy cultivation*, Vienna: UNODC Research.
800. Urban, Mark, (2016), *War in Afghanistan*, Berlin: Springer.
801. US Commission on Terrorism (2002), *The 9/11 Commission Report*, Washington: USA
802. US Congress (1996), *Antiterrorism and Effective Death Penalty Act of 1996*, Washington D.C.: USA
803. US Congress (2000), *Making appropriations for foreign operations, export financing, and related programs for the fiscal year ending September 30, 2001*, Public Law 106-429, Washington: 106th Congress.
804. US Congress (2002), *Afghanistan Freedom Support Act of 2002*, Washington: 107th Congress.
805. US Congress (2002), *Authorization for Use of Military Force against Iraq Resolution of 2002*, Washington: USA.
806. USAID (2021), "U.S. Overseas Loans and Grants: Obligations and Loan Authorizations, July 1, 1945–September 30, 2018", Washington: USAID.

807. Vaccaro, Andrea, (2021), "Comparing measures of democracy: statistical properties, convergence, and interchangeability", *European Political Science*, 20(1), 1-19.
808. Valbjørn, Morten and André Bank, (2010), "Examining the 'post' in post-democratization: The future of Middle Eastern political rule through lenses of the past", *Middle East Critique*, 19(3), 183-200.
809. Valenzuela, Julio Samuel, (1990), *Democratic consolidation in post-transitional settings: notion, process, and facilitating conditions*, Indiana: University of Notre Dame.
810. Van Evera, Stephen, (1997), *Guide to methods for students of political science*, Ithaca: Cornell University Press.
811. Van Wingen, John and Herbert K. Tillema, (1980), "British military intervention after World War II: Militance in a second-rank power", *Journal of Peace Research*, 17(4), 291-303.
812. Vanberg, Viktor, (1986), "Individual choice and institutional constraints", *Analyse & Kritik*, 8(2), 113-149.
813. Vasović, Vučina, (2006), *Savremene demokratije*, Beograd: Službeni glasnik.
814. Väyrynen, Tarja, (2010), "Gender and peacebuilding", *Palgrave advances in peacebuilding*. London: Palgrave Macmillan, 137-153.
815. V-Dem, (2020), "V-Dem [Country-Year/Country-Date] Dataset v8", Gothenburg: Varieties of Democracy (V-Dem) Project.
816. Vernon, Loeb, (2002), Afghan War Is a Lab for US Innovation, March 26, 2002, Washington Post.
817. Vincent, Raymond John, (1974), *Nonintervention and international order*, Princeton: Princeton University Press.
818. Vlada Srbije (1999), *Uredba o osnivanju Direkcije za obnovu zemlje*, Sl. glasnik RS, br. 30, 18. jun 1999.
819. Vladislavljević, Nebojša, (2010), "Mešoviti režimi, protesti i 5. Oktobar", u: Pavlović, Dušan (ur.), *Razvoj demokratskih ustanova u Srbiji – Deset godina posle*, Beograd: Fondacija Heinrich Boll, 13-24.
820. Von Hippel, Karin, (2000), *Democracy by force: US military intervention in the post-Cold War world*, Cambridge: Cambridge University Press.
821. Vreme (1999), Zjapeće razlike, br. 433, 6. februar, 1999, Beograd: Dnevni list Vreme.
822. Vultee, Fred, (2010), "Securitization: A new approach to the framing of the "war on terror", *Journalism practice*, 4(1), 33-47.
823. Wade, Christine J., (2016), *Captured peace: Elites and peacebuilding in El Salvador*, Athens: Ohio University Press.
824. Wągrowaska, Maria, (2004), "Polish participation in the armed intervention and stabilization mission in Iraq", Warsaw: Center for International Relations
825. Wahman, Michael, (2013), "Opposition Coalitions and Democratization by Elections", *Government and Opposition*, 48(1): 3-32.
826. Walker, Sir Harold & Clark, Sir Terence, (2005), "Elections In Iraq – 30 January 2005: An Assessment", *Asian Affairs*, 36(2), 181-191.
827. Wallerstein, Immanuel, (2003), *The decline of American power: The US in a chaotic world*, New York: The New Press.
828. Walter, Barbara F., Jack L. Snyder, and Jack Snyder, eds., (1999), *Civil wars, insecurity, and intervention*, Columbia: Columbia University Press.
829. Waltz, Kenneth N., (1964), "The stability of a bipolar world", *Daedalus*, 93(3), 318-342.
830. Waltz, Kenneth N., (1993), "The emerging structure of international politics", *International security*, 18(2), 44-79.
831. Waltz, Kenneth N., (2001), *Man, the state, and war: A theoretical analysis*, New York: Columbia University Press.
832. Waltz, Kenneth, (1979), *Theory of international politics*, Berkeley: McGraw Hill.
833. Wang, Kevin, (1996), "Presidential responses to foreign policy crises: Rational choice and domestic politics", *Journal of Conflict Resolution*, 40(1), 68-97.
834. Watkins, James T, (1942), "International Affairs: Democracy and International Organization: The Experience of the League of Nations", *The American Political Science Review*, 36(6), 1136-1141.

835. Weart, Spencer R. (1998), *Never at war: Why democracies will not fight one another*, New Heaven: Yale University Press.
836. Webb, Michael and Stephen D. Krasner, (1989), "Hegemonic stability theory: an empirical assessment", *Review of International Studies*, 15(2), 183-198.
837. Wedgwood, Ruth, (1999), "Kosovo and the Law of Humanitarian Intervention", *AJIL*, 93(1), 828.
838. Weed, Matthew, (2015), *The War Powers Resolution: Concepts and Practice*, Washington: Congressional Research Service.
839. Weede, Erich, (1978), "US Support for Foreign Governments: Or Domestic Disorder and Imperial Intervention, 1958-1965", *Comparative Political Studies*, 10(4), 497-528.
840. Weede, Erich, (1992), "Conflict behavior of nation-states", *Journal of Peace Research*, 7(3), 229-235.
841. Weeks, Jessica, (2012), "Strongmen and straw men: Authoritarian regimes and the initiation of international conflict", *American Political Science Review*, 106(2), 326-347.
842. Weisman, Steven R., (2005), "On Visit to U.S., Afghan Leader Defends Opium Fight", *New York Times*, May 23, 2005.
843. Weiss, Janet, (1993), "Policy design for democracy: A look at public information campaigns", in: H. Ingram & S. R. Smith (Eds.), *Public policy for democracy*, Washington, DC: Brookings Institution.
844. Weiss, Thomas, (2004), "The sunset of humanitarian intervention? The responsibility to protect in a unipolar era", *Security dialogue*, 35(2), 135-153.
845. White House (2007), Declaration of Principles for a Long-Term Relationship of Cooperation and Friendship Between the Republic of Iraq and the United States of America, November 26, 2007, Washington: Department of State.
846. White House (2008), *Strategic Framework Agreement for a Relationship of Friendship and Cooperation between the United States of America and the Republic of Iraq*, November 17, 2008, Washington: Department of State.
847. White House, (1994), *A National Security Strategy of Engagement and Enlargement*, Washington: USA.
848. White House, (1997), *A National Security Strategy for a New Century*, Washington: USA.
849. White House, (1998), *A National Security Strategy for a New Century*, Washington: USA.
850. White House, (1999), *A national security strategy for a new century*, Washington: USA.
851. White House, (2000), *A National Security Strategy for a Global Age*, Washington: USA.
852. White House, (2002), Fact Sheet on Status of Detainees, February 7, 2002, Washington: USA.
853. White House, (2002), *The National Security Strategy of the United States of America*, Washington: USA.
854. Whitty, Brendan, and Hamish Nixon, (2009), "The impact of counter-terrorism objectives on democratization and statebuilding in Afghanistan", *Taiwan Journal of Democracy*, 5(1), 187-218.
855. Wilder, Andrew, (2005), *A house divided?: Analysing the 2005 Afghan elections*, Kabul: Afghanistan Research and Evaluation Unit.
856. Williams, Brian Glyn, (2010), "General Dostum and the Mazar i Sharif Campaign: new light on the role of Northern Alliance warlords in Operation Enduring Freedom", *Small Wars & Insurgencies*, 21(4), 610-632.
857. Williams, Garland H., (2005), *Engineering peace: the military role in postconflict reconstruction*, Washington: US Institute of Peace Press.
858. Williams, John, (1999), "The ethical basis of humanitarian intervention, the Security Council and Yugoslavia", *International Peacekeeping*, 6(2), 1-23.
859. Williams, Lethia and Daniel Masters, (2011), "Assessing Military Intervention and Democratization: Supportive versus oppositional military interventions", *Democracy and Security*, 7(1), 18-37.
860. Wimmer, Andreas, (2003), "Democracy and ethno-religious conflict in Iraq", *Survival*, 45(4), 111-134.
861. Windsor, Jennifer L. (2003), "Promoting democratization can combat terrorism", *The Washington Quarterly*, 26(3), 43-58.
862. Wivel, Anders, (2010), "Security, profit or shadow of the past? Explaining the security strategies of microstates", *Cambridge Review of International Affairs*, 23(3), 429-453.

863. Wolff, Stefan, (2011), "Post-Conflict State Building: the debate on institutional choice", *Third World Quarterly*, 32(10), 1777-1802.
864. Wolfson, Murray, Patrick James, and Eric J. Solberg, (1998), "In a World of Cannibals Everyone Votes for War: Democracy and Peace Reconsidered", In: Wolfson, Murray (ed), *The Political Economy of War and Peace*, Springer: Boston, 155-176.
865. Wong, Mathew YH, (2018), "Selectorate theory in hybrid regimes: Comparing Hong Kong and Singapore", *Government and Opposition*, 53(4), 707-734.
866. Wood, Allen, (1995), "Kant's project for perpetual peace", *Proceedings of the Eighth International Kant Congress*, 1(1), 3-18.
867. Woolley, Peter, (1991), "Geography and the limits of US military intervention", *Journal of Conflict Studies*, 11(4), 35-50.
868. Wright, Quincy, (1942), *A Study of War*, Chicago: University of Chicago Press.
869. Yang, Benhua, (2011), "Does democracy foster financial development? An empirical analysis", *Economics Letters*, 112(3), 262-265.
870. Yang, Jin, (2003), "Framing the NATO air strikes on Kosovo across countries: Comparison of Chinese and US newspaper coverage", *Gazette*, 65(3), 231-249.
871. Yergin, Daniel, (1990), *The prize: The epic quest for oil, money & power*, New York: Simon and Schuster.
872. Yoo, John, (2001), *Memorandum opinion for the deputy counsel to the President*, US Justice Department, Washington: USA
873. Yousaf, Farooq, (2017), *CIA Drone Strikes in Pakistan: History, Perception and Future*, Pakistan: Center for Research & Security Studies.
874. Yugoslav MFA, (1999), *NATO Crimes in Yugoslavia Documentary Evidence 24 March - 24 April 1999*, Belgrade: Ministry of Foreign Affairs of the Federal Republic of Yugoslavia.
875. Zakaria, Fareed, (1997), "Illiberal democracy", *Foreign Affairs*, 76(6), 22-43.
876. Zaum, Dominik, (2007), *The sovereignty paradox: the norms and politics of international statebuilding*, Oxford: Oxford University Press on Demand.
877. Zeren, Aysegul Keskin, (2017), "From de-Nazification of Germany to de-Baathification of Iraq", *Political Science Quarterly*, 132(2), 259-291.
878. Zgurić, Borna, (2013), "Democratic Peace Theory: A Path Towards Civil War: The Case of Iraq", *Suvremene teme: međunarodni časopis za društvene i humanističke znanosti*, 6(1), 28-43.
879. Zgurić, Borna, (2014), "Immanuel Kant, teorija demokratskog mira i vanjska politika SAD-a", U: Jović D. (ur), *Liberalne teorije međunarodnih odnosa*, 79-111.
880. Ziegler, Charles, (2016), "Contesting the responsibility to protect", *International Studies Perspectives*, 17(1), 75-97.
881. Zimmermann, Lisbeth, (2017), "More for less: The interactive translation of global norms in postconflict Guatemala", *International Studies Quarterly*, 61(4), 774-785.
882. Zinnes, Dina A, (2004), "Constructing political logic: The democratic peace puzzle", *Journal of Conflict Resolution*, 48(3), 430-454.
883. Zürcher, Christoph and Jan Koehler, (2003), *Potentials of disorder: Explaining conflict and stability in the Caucasus and in the former Yugoslavia*, Manchester: Manchester University Press.
884. Zürcher, Christoph, (2018), "A theory of democratisation through peace-building", *Conflict, Security & Development*, 18(4), 283-299.
885. Zürcher, Christoph, (2021), Lična komunikacija obavljena 19. januara 2021. godine.
886. Zürcher, Christoph, Carrie Manning, Kristie D. Evenson, Rachel Hayman, Sarah Riese and Nora Roehner, (2013), *Costly democracy: Peacebuilding and democratization after war*, Stanford: Stanford University Press.
887. Zürcher, Christoph, Carrie Manning, Kristie D. Evenson, Rachel Hayman, Sarah Riese and Nora Roehner, (2013), *Costly democracy: Peacebuilding and democratization after war*, Stanford: Stanford University Press.
888. Zwijnenburg, Wim, (2013), *In a State of Uncertainty: Impact and Implications of the Use of Depleted Uranium in Iraq*, Oslo: IKV Pax Christi.
889. Аврамовић, Зоран, (1998), „Санкције – средство заустављања друштвеног развоја“, *Социолошки преглед*, 32(1), 31-42.

890. Бериша, Хатиџа, (2012) „*Политичко насиље на Косову и Метохији од 1945. до 2003. године*“, [Докторска дисертација], Београд: Универзитет у Београду.
891. Велојић, Далибор, (2021), „Извештавање листа Народне новине о бомбардовању Ниша и СРЈ 1999. године“, у: Танчић, Драган и Миодраг Гордић (ур.), *НАТО Агресија на СРЈ (Републику Србију) - Да се вечно памти*, Београд: Институт за српску културу Приштина-Лепосавић, 145-164.
892. Влада Србије (2003), „*Албански тероризам и организовани криминал на Косову и Метохији*“, Београд: Влада Србије.
893. Интервју УНАМА (2020), Интервју спроведен за потребе ове дисертације са званичником Одељења за политичке послове УНАМА, децембар 2020.
894. Јефтић, Зоран и сар. (2020), Организационе промене Министарства одбране у XXI веку, *Национални интерес*, 16(2), 31-53.
895. Кривични закон СРЈ, (1992), *Кривични закон Савезне Републике Југославије*, Београд: Службени лист СФРЈ бр. 44/76.
896. МО Србије (2021), *Информатор о раду Министарства одбране*, Београд: Секретаријат Министарства одбране Републике Србије.
897. МУП (2005), *Презентација стања безбедности и остварених резултата МУП РС*, Београд: МУП Србије.
898. Народна скупштина (2004), *Резолуција о придуживању Европској унији*: 112/2004-1, Сл. гласник РС бр. 48, Београд: Народна скупштина Републике Србије.
899. Николић, Горан, (2016), *Место и улога ОЕБС-а у реформи полиције у Републици Србији и земљама бивше Југославије*, [Докторска дисертација], Београд: Факултет безбедности, Универзитет у Београду.
900. РЗС (1998), *Републички референдум ради изјашњавања грађана да ли прихватају учешће страних представника у решавању проблема на Косову и Метохији*, 23. април, 1998, Београд: Србија
901. РЗС (2006), *Извештај о Републичком референдуму ради потврђивања новог Устава Републике Србије*, 28-29. октобар 2006, Београд: Републички завод за статистику.
902. РЗС, (2002), *Становништво и домаћинства Србије према попису 2002. године*, Београд: Републички завод за статистику.
903. РИК Србије (2001), *Извештај о укупним резултатима избора за народне посланике у Народној скупштини Републике Србије одржаних 23. децембра 2000. године и 10. јануара 2001. године*, 12. јануар 2001, Београд: Републичка изборна комисија Србије.
904. РИК Србије (2003), *Извештај о резултатима избора за народне посланике у Народној скупштини Републике Србије одржаних 28. децембра 2003. године*, 30. децембар 2003, Београд: Републичка изборна комисија.
905. Савезна влада СРЈ, (1999), *Уредба о утврђивању ратне штете проузроковане агресијом снага НАТО на Савезну Републику Југославију*, Службени лист, бр. 19/1999-1, 27/1999-1, 43/1999-3, Београд: Савезна влада СРЈ.
906. Симић, Предраг, (2003), „Реформа сектора безбедности у Србији и Црној Гори“, *Војно дело*, 2003(3), 74-89.
907. Тим за реформе, (2004), *Пројекат реформе и цивилне контроле Министарства одбране СЦГ, Почетни извештај*, Београд: Тим за реформе МО СЦГ.
908. Устав СРЈ, (1992), *Устав Савезне Републике Југославије*, Београд: Службени лист СРЈ, број. 1/92.
909. Устав ФНРЈ (1946), *Устав Федеративне Народне Републике Југославије*, Београд: Службени лист ФНРЈ, 31. јануар 1946.
910. Уставна повеља СЦГ (2003), *Уставна повеља државне заједнице Србија и Црна Гора*, Београд: Службени лист Србије и Црне Горе, бр. 1/03.
911. Форца, Божић, (2021), „Од хибридног рата до сведимензионалних операција преко кршења међународног права“, у: Танчић, Драган и Миодраг Гордић (ур.), *НАТО Агресија на СРЈ (Републику Србију) - Да се вечно памти*, Београд: Институт за српску културу Приштина-Лепосавић, 165-199.
912. 93rd US Congress (1973), *War Powers Resolution*, Washington: House of Representatives.
913. 87th Congress, (1961), *Foreign Assistance Act of 1961*, Washington: House of Representatives.

914. 107th Congress, (2001), *Authorization for Use of Military Force against Afghanistan*, Washington: House of Representatives.
915. 106th Congress, (1999), *Authorizing the President of the United States to conduct military air operations and missile strikes against the Federal Republic of Yugoslavia*, House of Representatives, March 23, 1999, Washington: House of Representatives.
916. 106th Congress, (1999), Resolution Expressing the support of the House of Representatives for the members of the United States Armed Forces, Washington: House of Representatives.
917. 106th Congress, (1999), *Authorization for Use of Military Force Against the Federal Republic of Yugoslavia Resolution*, House of Representatives, Washington: House of Representatives.
918. 103rd Congress, (1994), *Peace, Prosperity, and Democracy Act of 1994*, House of Representatives 3765 meeting, Washington: House of Representatives.

Интернет референце:

919. ABC News (2019), Biden 'misspoke' on opposing the Iraq War 'immediately': Biden adviser, available at: <https://abcnews.go.com/Politics/biden-misspoke-opposing-iraq-war-immediately-biden-adviser/story?id=65485921> (4.1.2021).
920. Aeronautics (2001), Officially confirmed / documented NATO UAV losses, available at: <https://web.archive.org/web/20010308225837/http://www.aeronautics.ru/official/lostuavs.htm> (5.5.2021).
921. Al Jazeera (2021), What we know about the US troop withdrawal from Afghanistan, available at: <https://www.aljazeera.com/news/2021/4/14/what-we-know-about-us-troop-withdrawal-from-afghanistan> (26.4.2021).
922. Al Jazeera, (2019), Timeline: US military presence in Afghanistan, available at: <https://www.aljazeera.com/news/2019/9/8/timeline-us-military-presence-in-afghanistan> (19.3.2021).
923. Al Jazeera, (2019). Number of US troops in Afghanistan rises, available at: <https://www.aljazeera.com/news/2020/9/12/from-the-2001-fall-of-the-taliban-to-2020-afghan-peace-talks> (19.3.2021).
924. Allied Force SOUTH, (1999), Operation "Eagle Eye", available at: <https://web.archive.org/web/20011103023557/http://www.afsouth.nato.int/operations/deteagle/Eagle.htm#verifying> (2.3.2021).
925. Allied Force SOUTH, (2000), Operation Allied Force Participation, available at: <https://web.archive.org/web/20011103023557/http://www.afsouth.nato.int/operations/detforce/force.htm> (2.3.2021).
926. Al-Maliki, Nouri (2006), The program of the National Unity Government of Iraq, Baghdad, Available at: https://web.archive.org/web/20090414182255/http://www.mnf-iraq.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1815&Itemid=99 (27.12.2020).
927. Annan, Kofi (2004), Iraq War illegal, says Annan, BBC Archive, available at: [news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3661134.stm](https://www.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3661134.stm) (9.1.2021).
928. AP, (1999), Kosovo: Bodies of 45 ethnic Albanians discovered latest, available at: www.aparchive.com/metadata/youtube/9c659aedbe1bf842cfe597755a63bfd0 (15.4.2021).
929. B92, (2000), Predsednički i savezni izbori 2000, Internet Arhiva B92, dostupno na: <https://www.b92.net/izbori2000/index.phtml> (21.11.2020).
930. Balkan Insight (2019), NATO's Intervention Changed Western-Russian Relations Forever, available at: <https://balkaninsight.com/2019/03/22/natos-intervention-changed-western-russian-relations-forever> (4.8.2020).
931. BBC (1998), Operation Angel's mission of mercy, BBC Archive, available at: [news.bbc.co.uk/2/hi/europe/77844.stm](https://www.bbc.co.uk/2/hi/europe/77844.stm) (10.3.2021).
932. BBC (2002), *What is a loya jirga?*, BBC Archive, available at: [news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/1782079.stm](https://www.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/1782079.stm) (23.1.2021).
933. BBC (2003), Leaders' statement on Iraq: Full text, BBC Archive, available at: [news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2708877.stm](https://www.bbc.co.uk/2/hi/europe/2708877.stm) (11.12.2020).
934. Blair, Tony (2003), Blair: Iraq oil claim is 'conspiracy theory', available at: <https://www.theguardian.com/politics/2003/jan/15/foreignpolicy.uk> (19.12.2020)

935. Blair, Tony, (1999), Blair: 'We must act - to save thousands of innocent men, women and children', The Guardian, Available at: <https://www.theguardian.com/world/1999/mar/23/balkans.tonyblair> (17.1.2021).
936. Britannica (2020), About Iraq, available at: <https://www.britannica.com/place/Iraq> (10.12.2020).
937. Bush, George (2002), *Address to the Nation on the Threat of Iraq*, Cincinnati, Ohio. Dostupno na: <https://americanrhetoric.com/speeches/gwbushwariniraqcincinnati.htm> (20.10.2020. 11:04).
938. Bush, George (2003), Presidential Address to the Nation, White House, available at: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/10/20011007-8.html> (18.1.2021)
939. Cambridge Dictionary, (2019), Proxy War definition, available at: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/proxy-war> (12.12.2019).
940. Cambridge Dictionary, (2020), *Dyad definition*, available at: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/dyad> (22.3.2020).
941. Carter, Jimmy, (1980), *State of the Union Speech 1980*, available at: <https://www.jimmycarterlibrary.gov/assets/documents/speeches/su80jec.phtml> (5.3.2021).
942. CBS News (2013), Ex-CIA officer on the strike that could have averted Iraq War, available at: <https://www.cbsnews.com/news/ex-cia-officer-on-the-strike-that-could-have-averted-iraq-war> (4.1.2021).
943. CEAS, (2021), *Kontrola naoružanja, neproliferacija oružja za masovno uništenje, izvozna kontrola i druge aktivnosti*, dostupno na: <https://www.ceas-serbia.org/sr/preuzeto/4233-kontrola-naoruzanja-neproliferacija-oruzja-za-masovno-unistenje-izvozna-kontrola-i-druge-aktivnosti> (18.5.2021).
944. CFR, (2020), *Iraq's Governing Council*, Council on Foreign Relations available at: <https://www.cfr.org/background/iraq-iraqs-governing-council> (2.1.2021).
945. CFR, (2020), The U.S. War in Afghanistan, available at: <https://www.cfr.org/timeline/us-war-afghanistan> (17.3.2021).
946. CIP (2020), Security Sector Assistance Database, Washington: Center for International Policy, available at: <https://securityassistance.org/security-sector-assistance> (30.4.2021).
947. Clinton, Bill, (1999), Transcript: Clinton addresses nation on Yugoslavia strike, available at: <https://edition.cnn.com/ALLPOLITICS/stories/1999/03/25/clinton.transcript> (17.1.2021).
948. Clinton, Bill, (2001), President Bill Clinton Farewell Address, available at: <https://www.c-span.org/video/?161906-1/president-bill-clinton-farewell-address> (4.12.2020).
949. Clinton, William, (1993), State of the Union 1993, available at: www.let.rug.nl/usa/presidents/william-jefferson-clinton/state-of-the-union-1993.php (14.10.2020)
950. CNN (1999), G-8 Countries endorse Kosovo plan, CNN Portal, available at: <https://web.archive.org/web/20020219233920/http://edition.cnn.com/WORLD/europe/9905/06/kosovo.05/index.html> (19.1.2021).
951. CNN (1999), Yugoslavia Military Quick Facts, available at: <https://web.archive.org/web/20030501072942/http://edition.cnn.com/interactive/specials/9903/kosovo.strike/frameset.exclude.html> (19.1.2021).
952. CNN (2020), U.S. and Coalition Casualties, available at: <https://web.archive.org/web/20100529073211/https://edition.cnn.com/SPECIALS/war.casualties/table.afghanistan.html> (31.1.2021).
953. Coalition Numbers (2021), The The Coalition of the Willing: Numbers and News, available at: web.archive.org/web/20080928124600/http://www.coalitionnumbers.com (1.2.2021).
954. Conetta, Carl, (2003), "Iraqi Combatant and Noncombatant Fatalities in the 2003 Conflict", October 20, 2003, available at: comw.org/pda/0310rm8ap1.html#3.%20Nasiriyah (28.3.2021).
955. CoW, (2021), National Material Capabilities (v5.0), available at: <https://correlatesofwar.org/data-sets/national-material-capabilities/national-material-capabilities-v4-0> (15.02.2021).
956. CPA (2003), Iraq Security Services, CPA Archive, available at: <https://web.archive.org/web/20040606172830/http://countdowntosovereignty.org/security.htm> (14.3.2021).

957. CPA Archive (2003), CPA Official Documents, CPA Archive, available at: <https://govinfo.library.unt.edu/cpa-iraq/regulations> (23.4.2021).
958. CRS (2021), About CRS, available at: <https://www.loc.gov/crsinfo/about> (30.03.2021).
959. DCAS (2012), U.S. Military Casualties - Operation Enduring Freedom (OEF), available at: https://web.archive.org/web/20121010001042/https://www.dmdc.osd.mil/dcas/pages/report_oef_type.xhtml (22.3.2021).
960. DCAS (2021), U.S. Military Casualties - Operation Freedom's Sentinel (OFS) Casualty Summary by Month and Service, available at: https://dcas.dmdc.osd.mil/dcas/pages/report_ofs_month.xhtml (22.3.2021).
961. Defend America, (2002), Weapons' Database, available at: <https://web.archive.org/web/20020601150537/http://www.defendamerica.mil/database.html#weapons> (20.12.2020).
962. Department of State (2020), A Guide to the US History of Recognition, Diplomatic, and Consular Relations, by Country, since 1776: Iraq, Available at: <https://history.state.gov/countries/iraq> (27.12.2020).
963. Department of State (2021), Foreign Terrorist Organizations, available at: <https://www.state.gov/foreign-terrorist-organizations> (25.3.2021).
964. Department of State (2021), U.S. Relations with Afghanistan, available at: <https://www.state.gov/u-s-relations-with-afghanistan> (14.3.2021).
965. Department of State (2021), U.S. Relations with Serbia, US Department of State, available at: <https://www.state.gov/u-s-relations-with-serbia> (13.6.2021).
966. DoD (2021), Casualty Status as of March 10, 2021, available at: <https://www.defense.gov/casualty.pdf> (2.4.2021).
967. DOS (2000), Prvih sto dana nove Vlade, Arhiva sajta Demokratske opozicije Srbije, dostupno na: <https://web.archive.org/web/20010302142322/http://www.dos.org.yu/dokumenta/program3.html> (8.12.2020).
968. EIU, (2020), About the Economist Intelligence Unit, available at: <https://www.eiu.com/n/about> (12.12.2020).
969. EUCOM, (2000), Operation Allied Force, U.S. European Command EUCOM, available at: <https://web.archive.org/web/20000816030829/http://www.eucom.mil/operations/af> (25.3.2021).
970. FBI (2002), 9/11 Investigation, available at: <https://www.fbi.gov/history/famous-cases/911-investigation> (14.2.2021).
971. Gallup, (2014), More Americans Now View Afghanistan War as a Mistake, available at: <https://news.gallup.com/poll/167471/americans-view-afghanistan-war-mistake.aspx> (14.3.2021).
972. Gallup, (2021), Gallup's Pulse of Democracy-The War in Iraq, available at: <https://web.archive.org/web/20071130001434/http://www.gallup.com/poll/1633/Iraq.aspx> (20.4.2021).
973. Gelbard, Robert, (1998), Press Conference Belgrade on January 15, 1998, Belgrade, available at: https://1997-2001.state.gov/policy_remarks/1998/980115_gelbard_belgrade.html (7.12.2020).
974. Global Security (2020), *Iraqi Governing Council*, Global Security Portal, available at: <https://www.globalsecurity.org/military/world/iraq/igc.htm> (2.1.2021).
975. Global Security, (2021), Iraq Coalition Troops, Global Security Portal, available at: https://www.globalsecurity.org/military/ops/iraq_orbat_coalition.htm (11.1.2021).
976. GrowUP (2020), Geographical Research On War, available at: <https://growup.ethz.ch/pfe/Iraq> (12.12.2020)
977. GrowUP (2021), Geographical Research On War, available at: <https://growup.ethz.ch/pfe/Afghanistan> (13.3.2021).
978. Herbert, Bob, (2011), *When Democracy Weakens*, NY Times, available at: <https://www.nytimes.com/2011/02/12/opinion/12herbert.html?ref=bobherbert> (2.2.2020).
979. Human Rights Watch, (2021), *The Guantanamo Trials*, available at: <https://www.hrw.org/guantanamo-trials> (13.6.2021).

980. iCasualties (2020), *Charts Iraq Fatalities Dataset*. Available at: icasualties.org/chart/Chart, (6.1.2021).
981. iCasualties, (2020), *Afghanistan Fatalities*, available at: www.icasualties.org/App/AfghanFatalities (29.12.2020)
982. ICRC (2021), *Internationalized internal armed conflict*, available at: <https://casebook.icrc.org/glossary/internationalized-internal-armed-conflict> (28.2.2021)
983. IEC Iraq (2005), *Observers*, Available at: https://web.archive.org/web/20050205022903/http://www.ieciraq.org/English/Frameset_english.htm (8.1.2021).
984. IEC Iraq, (2005), *About the National Assembly election*, available at: https://web.archive.org/web/20050205022903/http://www.ieciraq.org/English/Frameset_english.htm (8.1.2020).
985. IICK, (2000), *The Kosovo Report: Conflict, International Response, Lessons Learned*, Oxford: Oxford University Press.
986. IISS, (2021), *The Military Balance*, International Institute of Strategic Studies, available at: <https://www.iiss.org/publications/the-military-balance> (25.3.2021).
987. Insajder, (2017), *Zbog izveštaja o Račku svi su vršili pritisak na mene*, dostupno na: <https://insajder.net/sr/sajt/tema/4644> (15.5.2021).
988. Iran Data Portal, (2020), *Laws and Regulations*, available at: <https://irandataportal.syr.edu/laws-and-regulations> (20.01.2020).
989. Iraqi MOI (2020), *The Ministry of Interior of Iraq*, available at: <https://moi.gov.iq/index.php?name=Pages&op=page&pid=74> (14.12.2020).
990. ISAF FactSheet, (2007), *International Security Assistance Force Fact Sheet*, available at: http://www.nato.int/isaf/docu/epub/pdf/placemat_archive/isaf_placemat_070129.pdf (12.3.2021).
991. ISAF History, (2010), *History of the ISAF*, available at: <https://web.archive.org/web/20100630094822/http://www.isaf.nato.int/history.html> (20.3.2021).
992. Jean Annualt, (2004), *Statement of Jean Annualt Special Representative of the Secretary-General for Afghanistan*, available at: <https://web.archive.org/web/20041103181759/http://www.unama-afg.org/news/press%20conferences/srsg/2004/SRSG04may18-19.htm> (23.3.2021).
993. John Abizaid, (2008), *Of Course It's About Oil, We Can't Really Deny That*, available at: https://www.huffpost.com/entry/abizaid-of-course-its-abo_n_68568 (4.3.2021).
994. Juhasz, Anthonia, (2013), *Why the war in Iraq was fought for Big Oil*, CNN Edition, April 15, 2013, available at: edition.cnn.com/2013/03/19/opinion/iraq-war-oil-juhasz (29.3.2021).
995. Kagan, Frederick (2004), *Interview with Frederick Kagan, January 29, 2004*, available at: <https://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/invasion/interviews/kagan.html#shock> (13.2.2021).
996. KFOR, (2003), *KFOR Information, KFOR Official Website*, available at: https://web.archive.org/web/20031205112329if_/http://www.nato.int/kfor/kfor/about.htm, (15.4.2020).
997. Khan, Rabia (2013), *Was the NATO Invasion of Afghanistan Legal?*, E-IR, available at: <https://www.e-ir.info/2013/11/06/was-the-nato-invasion-of-afghanistan-legal> (19.3.2021).
998. Macmillan Dictionary, (2020), *Dyad definition*, available at: <https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/dyad> (22.3.2020).
999. Merriam-Webster, (2020), *Intervention*, available at: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/intervention> (3.2.2020).
1000. MFA China (1999), *Chinese and U.S. Presidents Held Phone Conference, May 14, 1999*, available at: https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/2649_665393/t15797.shtml (7.4.2021).
1001. Milbank, Dana (2003), *"Many Willing, but only a few are able"*, Washington Post, March 25, 2003, available at: <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2003/03/25/many-willing-but-only-a-few-are-able/1160e73c-12fe-416d-9b37-77dcee4e4358> (20.12.2020).

1002. Military Times, (2019), How the 'Horse Soldiers' helped liberate Afghanistan from the Taliban 18 years ago, available at: <https://www.militarytimes.com/news/your-military/2019/10/18/how-the-horse-soldiers-helped-liberate-afghanistan-from-the-taliban-18-years-ago> (21.3.2021).
1003. MOFA (2002), Co-chairs' Summary of Conclusions: The international Conference on Reconstruction Assistance to Afghanistan January 21-22, 2002, available at: https://www.mofa.go.jp/region/middle_e/afghanistan/min0201/summary.pdf (21.1.2021).
1004. MOFA (2003), *Statement by H.E. Hamid Karzai President of Afghanistan Tokyo Conference on Consolidation of Peace*, available at: https://www.mofa.go.jp/region/middle_e/afghanistan/pv0302/ddr_state.html (25.1.2021).
1005. Monroe, James, (1823), Seventh Annual Message to the US Congress, Washington. Available at: <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/december-2-1823-seventh-annual-message-monroe-doctrine> (16.10.2020).
1006. Nacional, (2010), Vilijam Montgomeri: Slobodana Miloševića smo srušili sa 100 miliona dolara, Intervju 27. oktobra 2010. Nacional, dostupno na: <http://www.nspm.rs/hronika/vilijam-montgomeri-slobodana-milosevica-smo-srusili-sa-100-miliona-dolara.html?alphabet=1> (28.3.2021).
1007. NATO (1999), FRY Forces Phased Withdrawal, Routes and Assembly Areas, available at: <https://www.nato.int/kosovo/graphics/bmta-map.jpg> (6.12.2020).
1008. NATO (2020), NATO Training Mission Iraq (NTM-I), available at: <https://shape.nato.int/page136952> (26.12.2020).
1009. NATO (2021), Resolute Support Mission Key Facts and Figures, available at: <https://rs.nato.int/rsm/newsroom/key-facts-and-figures> (24.1.2021)
1010. NATO, (2021), Collective defence - Article 5, NATO Archive, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_110496.htm (11.03.2021).
1011. NED, (2020), About NED, available at: <https://www.ned.org/about> (15.8.2020).
1012. Newport, Frank, (2003), Seventy-Two Percent of Americans Support War Against Iraq, Gallup, available at: <https://news.gallup.com/poll/8038/seventytwo-percent-americans-support-war-against-iraq.aspx> (15.5.2021).
1013. NIN (1996), Dogovor Milosevic-Rugova, Arhiva dnevnog lista NIN, dostupno na: www.nin.co.rs/arhiva/2384/2384d.html (13.2.2021).
1014. NIN, (2002), Hajnc Lokvaj: Sukob na Kosovu - kako se mogao izbeći rat, available at: www.nin.co.rs/2002-11/21/26006.html (16.5.2021).
1015. Novosti, (2003), Pael u Beogradu, Arhiva lista "Novosti". Dostupno na: <https://www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:145886-Pael-u-Beogradu> (26.1.2021).
1016. NY Times, (2000), "U.S. Declares 'Rogue Nations' Are Now 'States of Concer'", available at: <https://www.nytimes.com/2000/06/20/world/us-declares-rogue-nations-are-now-states-of-concern.html> (4.3.2021).
1017. NY Times, (2003), U.S. Troops Fire on Iraqi protesters leaving 15 dead. Available at: <https://www.nytimes.com/2003/04/29/international/worldspecial/us-troops-fire-on-iraqi-protesters-leaving-15.html> (6.3.2021).
1018. NY Times, (2008), Condoleezza Rice Visits Afghanistan, available at: <https://www.nytimes.com/2008/02/07/world/europe/07diplo.html> (25.3.2021).
1019. NY Times, (2009), Karzai in his Labyrinth, available at: <https://www.nytimes.com/2009/08/09/magazine/09Karzai-t.html> (30.3.2021).
1020. NY Times, (2021), The Guantánamo Docket, available at: <https://www.nytimes.com/interactive/2021/us/guantanamo-bay-detainees.html> (17.6.2021).
1021. Office of the Historian (2021), A Guide to the United States' History of Recognition, Diplomatic, and Consular Relations, available at: <https://history.state.gov/countries/kingdom-of-yugoslavia> (18.2.2021).
1022. Office of the Historian (2021), Secretary Travels - Afghanistan, available at: history.state.gov/departmenthistory/travels/secretary/afghanistan (18.1.2021).
1023. Office of the Historian (2021), Visits By Foreign Leaders of Yugoslavia/Serbia, US Office of the Historian, available at: <https://history.state.gov/departmenthistory/visits/yugoslavia> (14.5.2021).

1024. Office of the Historian, (2021), Visits By Foreign Leaders of Iraq, available at: <https://history.state.gov/departmenthistory/visits/afghanistan> (21.3.2021).
1025. OSCE (2000), OSCE and Yugoslavia - Important dates, timeline, OSCE Portal, available at: <https://www.osce.org/odhr/52914> (21.2.2021).
1026. Palast, Greg, (2005), "Secret US plans for Iraq's oil", *BBC Newsnight*, March 17, 2005, available at: <http://tomweston.net/Secretplans.pdf> (23.2.2021).
1027. PBS (2005), Operation Iraqi Freedom, available at: <https://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/invasion/cron> (10.3.2021).
1028. PBS (2021), Filling the Vacuum: the Bonn Conference, available at: <https://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/campaign/withus/cbonn.html> (23.1.2021).
1029. Powell, Colin, (2004), Powell Ties Iraqi Reconstruction to War on Terror, available at: https://govinfo.library.unt.edu/cpa-iraq/transcripts/20040616_powell_reconstruction.html (10.4.2020).
1030. Powell, Collin (2004), The USA and the GWOT, Department of State Archive, available at: <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/pubs/fs/33354.htm> (16.4.2021).
1031. Reuters (2003), Anger mounts after U.S. Troops kill 13 Iraqi Protesters, Reuters Archive, available at: <https://web.archive.org/web/20130616175956/http://www.commondreams.org/headlines03/0429-01.htm> (19.2.2021).
1032. Reuters (2007), Iraq War, the notable quotes, available at: <https://www.reuters.com/article/us-hold-iraq-war-quotes-idUSL1464552520070314> (10.12.2020).
1033. Reuters (2008), Iraq parliament passes U.S. security pact, Reuters Archive, available at: <https://www.reuters.com/article/uk-iraq-idUKTRE4AQ4MB20081127?edition-redirect=uk> (22.12.2020).
1034. RFERL (2001), Yugoslavia: Serbian Prime Minister Seeks Greater Economic Assistance, Radio Free Europe, available at: <https://www.rferl.org/a/1097902.html> (5.2.2021).
1035. RFERL, (2000), Iraq: Baghdad Moves To Euro, available at: <https://www.rferl.org/a/1095057.html> (13.5.2021).
1036. Rice, Condoleezza (2005), Iraqi Transitional Government, available at: <https://2001-2009.state.gov/secretary/rm/2005/45353.htm> (9.3.2021).
1037. RTS (2019), Iz dana u dan "78 dana", Internet Portal RTS-a, dostupno na: <https://www.rts.rs/page/stories/sr/78dana/news/2865/iz-dana-u-dan.html> (5.4.2021).
1038. Sant Edigio (1998), Text of agreed measures for the implementation of the Agreement on education, available at: archive.santegidio.org/archivio/pace/kosovo_19980423_EN.htm (19.4.2021).
1039. SIGAR (2021), About SIGAR, available at: <https://www.sigar.mil/about/index.aspx?SSR=1> (1.2.2021).
1040. Sociology Dictionary, (2020), "Dyad definition", available at: <https://sociologydictionary.org/dyad> (22.3.2020).
1041. Statista (2021), *U.S. petroleum imports from Iraq from 2000 to 2019*, available at: <https://www.statista.com/statistics/191210/petroleum-imports-into-the-us-from-iraq-since-2000> (4.3.2021).
1042. The Guardian (2001), "The new Afghan administration", The Guardian Archive, available at: <https://www.theguardian.com/world/2001/dec/05/qanda.markoliver> (29.1.2021).
1043. The Guardian (2003), "British elite troops push towards Basra", The Guardian Archive, available at: <https://www.theguardian.com/world/2003/mar/21/iraq.ewenmacaskill1> (22.12.2020).
1044. The Guardian (2004), Main Sunni party pulls out of Iraqi election, available at: <https://www.theguardian.com/world/2004/dec/28/iraq.michaelhoward> (6.12.2020).
1045. The National Security Strategy of the Republic of Poland (2003), 22 July, 2003, Available at: pdc.ceu.hu/archive/00002796/01/poland_foreign9_doc.pdf (3.1.2021).
1046. Time (1999), Osama bin Laden: Conversation With Terror, available at: content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,989958-3,00.html (15.3.2021).
1047. UCDP, (2021), UCDP Definitions, Conflict, intrastate with foreign involvement/internationalized, Uppsala University, available at:

- https://www.pcr.uu.se/research/ucdp/definitions/#tocjump_7297374455355659_12
(30.3.2021).
1048. UN SC (2004), *Afghanistan first presidential election not perfect, but sets stage for Journey towards vigorous democracy*, available at: <https://www.un.org/press/en/2004/sc8216.doc.htm> (14.3.2021).
1049. US Army (2010), *Joint Implementation Commission monitors boundary lines*, available at: https://www.army.mil/article/38400/joint_implementation_commission_monitors_boundary_lines (19.1.2021).
1050. US DoD (2014), *Obama, Hagel Mark End of Operation Enduring Freedom*, available at: <https://www.defense.gov/Explore/News/Article/Article/603860/obama-hagel-mark-end-of-operation-enduring-freedom> (15.1.2021)
1051. US DoD, (2001), US DoD issues information paper on depleted uranium in Balkans, October 31, 2001, available at: <https://reliefweb.int/report/serbia/us-dod-issues-information-paper-depleted-uranium-balkans> (30.4.2021).
1052. US EIA (2021), *Iraq Oil & Gas Production Summary*, February 24, 2021, available at: <https://www.eia.gov/international/analysis/country/IRQ> (28.3.2021).
1053. USIP, (2013), *Provincial Reconstruction Teams in Iraq*, US Institute of Peace Analysis & Commentary, March 20, 2013, available at: <https://www.usip.org/publications/2013/03/provincial-reconstruction-teams-iraq> (17.2.2021).
1054. V-Dem, (2021), *About V-Dem*, available at: <https://www.v-dem.net/en/about> (4.3.2021).
1055. VIEWS, (2021), *ViEWS: a political Violence Early-Warning System*, available at: <https://www.pcr.uu.se/research/views> (9.1.2021).
1056. VOA News, (2001), *Serbian PM: Belgrade Glad to Participate in War on Terrorism*, Interview done on November 7, 2001, VOA Archive, available at: <https://www.voanews.com/archive/serbian-pm-belgrade-glad-participate-war-terrorism-2001-11-07> (15.2.2021).
1057. Vocabulary, (2020), *Dyad definition*, available at: <https://www.vocabulary.com/dictionary/dyad> (22.3.2020).
1058. Vreme (2001), *Stabilni predsednik*, Arhiva dnevnog lista "Vreme", dostupno na: <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=131810> (4.4.2021).
1059. Vreme, (2000), *Intervju: Vojislav Koštunica, predsednik SR Jugoslavije Neću završiti kao Gorbačov*, Arhiva dnevnog lista "Vreme", dostupno na: https://www.vreme.co.rs/arhiva_html/519/08.html (5.4.2020).
1060. Vreme, (2002), *Fleksibilna britva*, Arhiva dnevnog lista "Vreme", dostupno na: <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=327446> (3.5.2021).
1061. VS, (2021), *Program državnog partnerstva Srbije i Ohaja*, dostupno na: www.vs.rs/sr_lat/medjunarodna-saradnja/saradnja-sa-ohajom/program-drzavnog-partnerstva (18.5.2021).
1062. Washington Post, (1999), *Clinton's War Powers Upheld*, June 9, 1999, available at: <https://www.washingtonpost.com/wp-srv/national/daily/june99/dismiss09.htm> (25.2.2021).
1063. Weapons and Warfare (2019), *The War in Iraq 2003, Part I*, available at: <https://weaponsandwarfare.com/2019/01/19/the-british-war-in-iraq-2003-part-i> (23.4.2021).
1064. Weinberger, Caspar, (1984). *The Uses of Military Power*, available at: <https://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/military/force/weinberger.html> (10.3.2021).
1065. White House (2003), *President Discusses Military Operation*, available at: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/03/20030323-1.html> (11.12.2020).
1066. White House (2005), *Iraqi Election Facts*, available at: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/infocus/iraq/facts.html> (8.1.2021).
1067. White House (2020), *Coalition Members Operation Iraqi Freedom*, available at: georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/03/20030327-10.html (11.12.2020).
1068. World Bank Data (2020), *Total population of Iraq*, available at: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=IQ> (10.12.2020)
1069. World Bank Data (2021) *Surface area - Afghanistan*, available at: <https://data.worldbank.org/indicator/AG.SRF.TOTL.K2?locations=AF> (17.1.2021).

1070. World Bank Data (2021), Population total - Afghanistan, available at: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=AF> (17.1.2021).
1071. World Bank Data (2021), Total population of Serbia, available at: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=RS> (17.1.2021).
1072. Worldometers (2021) Afganistan Population, available at: <https://www.worldometers.info/world-population/afghanistan-population> (17.1.2021).
1073. Zebari, Hoshyar, (2006), A Conversation with Hoshyar Zebari, June 16, 2006, CFR, available at: <https://www.cfr.org/event/conversation-hoshyar-zebari> (11.2.2021).
1074. Влада Србије (1999), *Војно-технички споразум потписан у Куманову*, Влада Републике Србије, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/?id=19947> (6.5.2021).
1075. Влада Србије (2001), *Заједнички документ УНМИК-а и Савезне Републике Југославије*, Влада Србије, новембар 2001, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/?id=19942> (24.4.2021).
1076. Влада Србије (2003), „*Акција Сабља*“, Портал Владе Републике Србије, доступно на: <https://web.archive.org/web/20030810030342/http://www.srbija.sr.gov.yu/vesti/2003-04/29/335683.html> (24.4.2021).
1077. Влада Србије (2003), „*Односи Србије и САД најбољи у последњих 50 година*“, Влада Србије, доступно на: <https://web.archive.org/web/20030810054342/http://www.srbija.sr.gov.yu/vesti/2003-07/26/338457.html> (24.4.2021).
1078. Влада Србије (2004), „*САД заинтересоване за наставак сарадње са Србијом*“, Влада Србије, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/840/sad-zainteresovane-za-nastavak-saradnje-sa-srbijom.php> (24.4.2021).
1079. Влада Србије (2004), Штета на православним храмовима износи око 30 милиона долара, 4. мај 2004, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/3375/steta-na-pravoslavnim-hramovima-iznosi-oko-30-miliona-dolara.php> (24.4.2021).
1080. МО Србије, (2020), Партнерство за мир и механизми међународне војне сарадње, Београд: МО Републике Србије, доступно на: www.mod.gov.rs/cir/4358/partnerstvo-za-mir-4358 (23.3.2021).
1081. МСП Србије (2020), Билатерални односи са Сједињеним Америчким Државама, Београд: Министарство спољних послова Републике Србије, доступно на: <https://www.mfa.gov.rs/spoljna-politika/bilateralna-saradnja/sad> (11.12.2020).
1082. МУП (2016), Жандармерија, Министарство унутрашњих послова Републике Србије, доступно на: arhiva.mup.gov.rs/cms_lat/direkcija.nsf/zandarmerija.h (19.3.2021).
1083. Политика (2020), Истина о Рачку је одавно испливала али се на њу нико не обазире, Портал дневног листа "Политика", доступно на: <https://www.politika.rs/scc/clanak/445858/Istina-o-Racku-je-odavno-isplivala-ali-se-na-nju-niko-ne-obazire> (15.5.2021).

9. ПРИЛОЗИ

ПРИЛОГ 1: Упитник за експертски интервју

Интервјуисана лица:

1. Радисав Петровић, бивши амбасадор Републике Србије у Ираку;
2. Кристоф Цирхер, Универзитет у Отави;
3. Запослени у Политичком одељењу мисије Уједињених нација у Авганистану (УНАМА).³⁴⁵

УПИТНИК ЗА ЕКСПЕРТСКИ ИНТЕРВЈУ³⁴⁶

Интервјуер: Ненад Стекић

Интервјуисани:

Афилијација:

Институција запослења интервјуисаног:

Датум интервјуа:

Модалитет бележења одговора (усмени, онлајн, писани):

Сврха овог интервјуа

Овај интервју је намењен прикупљању квалитативних увида од експерата са искуством са терена, у сврху истраживања за потребу докторске дисертације која истражује постконфликтну изградњу државе као последицу војних интервенција (наслов дисертације: Војне интервенције и постконфликтна изградња државе у ери униполарности: случај Савезне Републике Југославије, Авганистана и Ирака). Овај интервју може бити анониман у случају да интервјуисани то жели.

УПИТНИК

Структурисана компонента упитника састоји се од три главна дела. Молим Вас да одговорите темељно и детаљно на сва питања. Од великог значаја је да су одговори подржани са што више аргумената, изведених из Вашег професионалног искуства.

ДЕО А. Међународни контекст војних интервенција

1. Три најпознатија случаја војних интервенција у униполарној ери догодила су се у временском опсегу од 4 године. Иако се интервенције у Југославији, Авганистану и Ираку међусобно значајно разликују, да ли бисте могли да идентификујете било која питања која су заједничка у три случаја?
2. Војни интервенционизам није иманентан само униполарној ери. Супротно томе, били смо сведоци војних интервенција током биполарног Хладног рата, као и у мултиполарном систему у протеклој деценији. Да ли видите неке важне специфичности војних интервенција које су се догодиле крајем прошлог и почетком овог века?
3. У случају Југославије, није усвојено никакво одобрење Савета безбедности УН-а, док је за интервенцију у Ираку још увек спорно да ли је аргументација Колина Пауела пред СБ УН била убедљива за размештање војних снага. Шта бисте препознали као највеће заблуде оправдања интервенционизма у униполарној ери?
4. Ирачки случај је специфичан јер није укључивао Француску и Немачку као европске савезнике. Да ли верујете да су се ове две земље превише „умориле“ од претходних интервенција или идентификујете неке кључне структурне промене у међународном систему које су омеле сарадњу међу традиционалним савезницима ЕУ 2003. године? Да ли је ово био први знак „слабљења униполарности“?

ДЕО Б. Последице које су војне интервенције оставиле на терену

1. Верујете ли да би водећа велесила требало да предузме војну силу према било којој другој земљи, у униполарном међународном систему?

³⁴⁵ Захтевао анонимност.

³⁴⁶ Текст Упитника представља превод његове оригиналне верзије, која је сачињена на енглеском језику.

2. Већина образложења интервенција темељила се на „неопходности изградње државе“ као разумног аргумента за покретање војних интервенција. Да ли бисте оправдали процес изградње државе покренут насилним путем?
3. Демократизација и промена политичког режима били су прокламовани циљеви интервенција у сва три случаја (Југославија, Авганистан, Ирак). Верујете ли да су војне интервенције могле допринети демократизацији циљаних држава?
4. Многи аутори сматрају да су билатерални односи циљане државе са државом / коалицијом која је интервенисала важни за анализу „успеха интервенције“. Да ли бисте укључили билатералне односе након интервенције као важну променљиву? Молим вас објасните.

ДЕО В. Специфике интервенција по случајевима

1. СРЈ 1999.

а. У складу са вашим професионалним искуством, која су била стварна питања на терену која су покренула војну интервенцију у Југославији?

б. Демократизација и институционална реформа сектора безбедности биле су срж пост-интервенцијске изградње државе. Да ли бисте могли да идентификујете најмање три прекретнице (догађаји, акције, процеси ...) које су обележиле период 1999–2008. у Југославији (Србији и њеној покрајини Косову и Метохији) у вези са институционалном реформом и демократизацијом у сектору безбедности? Молим Вас да детаљно образложите свој одговор.

ц. Да ли је војна интервенција у Југославији резултирала жељеним исходом гледаним из Западне перспективе? Молим вас објасните.

д. Војна интервенција у Југославији била је *sui generis*, јер је започета без дозволе СБ УН. Ипак, укључила је и ангажовање немачких војних снага по први пут после Другог светског рата. Како бисте оценили билатералне односе тадашње Југославије (Србије) са САД и главним европским земљама у периоду 2000-2008.?

2. АВГАНИСТАН 2001.

а. У складу са вашим професионалним искуством, која су стварна питања на терену покренула војну интервенцију у Авганистану?

б. Институционална реформа демократизације и сектора безбедности су језгро изградње државе након интервенције. Да ли бисте могли да идентификујете најмање три прекретнице (догађаји, акције, процеси ...) које су обележиле период 2001–2008. у Авганистану у вези са институционалном реформом и демократизацијом у сектору безбедности? Молимо вас да детаљно образложите.

с. Да ли је војна интервенција у Авганистану резултирала жељеним исходом гледано из Западне перспективе? Молим Вас објасните.

д. Војна интервенција у Авганистану резултирала је тренутном променом режима. Како бисте оценили билатералне односе прве привремене владе Авганистана са САД и главним европским земљама у периоду 2002-2008.?

3. ИРАК 2003.

а. У складу са вашим професионалним искуством, која су стварна питања на терену покренула војну интервенцију у Ираку?

б. Институционална реформа демократизације и сектора безбедности су језгро изградње државе након интервенције. Да ли бисте могли да идентификујете најмање три прекретнице (догађаји, акције, процеси ...) које су обележиле период 2003–2008. у Ираку у вези са институционалном реформом и демократизацијом у сектору безбедности? Молимо вас да детаљно образложите.

- c. Да ли је војна интервенција у Ираку резултирала жељеним исходом гледано из Западне перспективе? Молим Вас објасните.
- d. Војна интервенција у Ираку резултирала је тренутном променом режима. Како бисте оценили билатералне односе прве привремене владе Ирака са САД и главним европским земљама у периоду 2002-2008.?

НЕСТРУКТУРИСАНА КОМПОНЕНТА ИНТЕРВЈУА

1. Како је ваше професионално искуство повезано са једним (или више) горе наведених случајева?
2. Какав је ваш лични став према (не) успеху војних интервенција у конкретном случају?
3. Да ли верујете да је интервенција у одређеном случају могла бити одложена или чак избегнута? Које би било алтернативно решење?
4. На који начин сте као експерт допринели процесу изградње државе / демократизације?
5. Да ли бисте желели да детаљније објасните било које друго питање које нисте нашли у овом упитнику и које је важно за ово истраживање?

Крај.

ПРИЛОГ 2: Дескриптивна статистика варијабли коришћених у овом истраживању

Табела 33: Попис макроиндикатора Варијетета демократије и сличности спољнополитичког деловања

	Опис варијабле	Извор:
yugv2x_libdem afgv2x_libdem irqv2x_libdem	Либерални принцип демократије наглашава очување права националних мањина и људских права што се постиже уставном заштитом тих права, владавином закона и независним судством.	V-Dem, 2020
yugv2x_polyarchy afgv2x_polyarchy irqv2x_polyarchy	Изборна демократија означава суштинску вредност потчињености носилаца власти изборној вољи бирача. Таква воља мора бити постигнута у слободном изборном процесу, са фер и компетитивним условима избора, функционисањем организација грађанског друштва и поштовањем резултата изборног процеса.	
yugv2x_partipdem afgv2x_partipdem irqv2x_partipdem	Партиципативни принцип демократије у први план ставља, у најопштијем смислу, активно учешће грађана у политичком процесу, за време и између избора.	
yugv2x_egaldem afgv2x_egaldem irqv2x_egaldem	Егалитарна демократија и односи се на постизање права и слобода појединаца које су заштићене на подједнак начин. Групе и појединци уживају једнака права на могућност приступа моћи и ресурсима у друштву.	
yugv2x_delibdem Afgv2x_delibdem irqv2x_delibdem	Делиберативни сегмент демократије усмерен је на процес усвајања одлука у оквиру једног политичког система. Такозвана "делиберација" догађа се онда када је поступак усвајања аката којима се регулише политички живот, праћен јавним расправама које омогућавају користи од тако усвојених аката, а све зарад јавног добра.	
afgSScore yugSScore irqSScore	Степен сличности спољнополитичких активности који квантитативно изражава усаглашеност гласања у међународним организацијама и телима, као и чланство у савезима и нивоом сукоба на дијадском нивоу.	Signorino & Ritter, 1999

Табела 34: Дескрипција варијабли квантификације типа политичког режима и *sScore*, 1945–2018.

	N	Распон	Мин.	Макс	Mean	Ст.дев.	Варијанса
afgv2x_polyarchy	74	,3510	,0740	,4250	,163230	,1150017	,013
afgv2x_libdem	74	,2410	,0230	,2640	,102716	,0705244	,005
afgv2x_partipdem	74	,1630	,0140	,1770	,060189	,0517260	,003

afgv2x_delibdem	74	,3580	,0070	,3650	,115919	,1121424	,013
afgv2x_egaldem	74	,2180	,0400	,2580	,114000	,0619388	,004
irqv2x_polyarchy	74	,4420	,0480	,4900	,170649	,1367948	,019
irqv2x_libdem	74	,2570	,0540	,3110	,123405	,0813725	,007
irqv2x_partipdem	74	,2890	,0170	,3060	,085081	,0942961	,009
irqv2x_delibdem	74	,3710	,0070	,3780	,111608	,1120257	,013
irqv2x_egaldem	74	,2520	,0850	,3370	,139054	,0599134	,004
yugv2x_polyarchy	74	,6590	,0580	,7170	,250108	,2141399	,046
yugv2x_libdem	74	,5360	,0320	,5680	,207514	,1577796	,025
yugv2x_partipdem	74	,4270	,0640	,4910	,171878	,1442033	,021
yugv2x_delibdem	74	,6060	,0290	,6350	,201878	,1779493	,032
yugv2x_egaldem	74	,4170	,1490	,5660	,262122	,1200838	,014
afgSScore	74	,6933	-,3646	,3287	,199883	,1249116	,016
yugSScore	74	1,0042	-,0667	,9375	,305318	,1553387	,024
irqSScore	74	1,0955	-,1789	,9167	,037850	,1327997	,018

Табела 35: Дескрипција варијабли квантификације
типа политичког режима и *sScore*, период након војних интервенција

	N	Распон	Мин.	Макс.	Mean	Ст. Дев.	Варијанса
afgv2x_polyarchy	18	,3420	,0830	,4250	,344722	,0886107	,008
afgv2x_libdem	18	,2310	,0330	,2640	,202333	,0732112	,005
afgv2x_partipdem	18	,1600	,0170	,1770	,143556	,0395864	,002
afgv2x_delibdem	18	,3500	,0150	,3650	,295667	,0791662	,006
afgv2x_egaldem	18	,2140	,0440	,2580	,206111	,0527780	,003
irqv2x_polyarchy	16	,3650	,1250	,4900	,397125	,1095420	,012
irqv2x_libdem	16	,2530	,0580	,3110	,242125	,0755088	,006
irqv2x_partipdem	16	,2350	,0710	,3060	,252750	,0669293	,004
irqv2x_delibdem	16	,2850	,0930	,3780	,291375	,0777019	,006
irqv2x_egaldem	16	,2000	,1370	,3370	,239750	,0548094	,003
yugv2x_polyarchy	20	,4350	,2820	,7170	,571000	,1308233	,017
yugv2x_libdem	20	,3910	,1770	,5680	,441950	,1176460	,014
yugv2x_partipdem	20	,2960	,1950	,4910	,388250	,0913984	,008
yugv2x_delibdem	20	,4860	,1490	,6350	,459650	,1533555	,024
yugv2x_egaldem	20	,3410	,2250	,5660	,437250	,1023255	,010
afgSScore	18	,1092	,1512	,2604	,188441	,0361070	,001
yugSScore	20	,1707	,2807	,4514	,375927	,0476992	,002
irqSScore	16	,0637	-,0481	,0155	-,02090	,0275561	,001
YUGpolity	20	1,4	-,6	,8	,685	,3117	,097
AFGpolity	18	,6	-,7	-,1	-,400	,2326	,054
IRQpolity	16	1,4	-,8	,6	,163	,4485	,201
yugEIU	20	,3070	,2021	,5090	,354024	,0823616	,007
afgEIU	18	,0769	,0307	,1076	,078563	,0185228	,000
irqEIU	16	,1165	,0458	,1623	,116247	,0342836	,001
yugARD	20	,6000	,2667	,8667	,795333	,1356138	,018
afgARD	18	,0116	,0046	,0162	,011404	,0033896	,000
irqARD	16	4,2905	,1929	4,4833	,980720	1,3306244	1,771
yugFH	20	,5000	,3333	,8333	,753167	,1282335	,016
afgFH	18	,0108	,0758	,0867	,083139	,0043428	,000
irqFH	16	4,0000	,1667	4,1667	,817708	1,2450713	1,550
yugVdem	20	,3898	,2056	,5954	,459620	,1185320	,014
afgVdem	18	,2536	,0384	,2920	,238478	,0643685	,004
irqVdem	16	,2644	,0968	,3612	,284625	,0742857	,006
yugAverag	20	,6022	,0835	,6857	,609429	,1330940	,018
afgAverag	18	,1713	-,0972	,0741	,002317	,0567143	,003
irqAverag	16	1,9918	-,0585	1,9333	,472360	,5745163	,330

Табела 36: Дескрипција варијабли квантификације
 типа политичког режима и *sScore*, констелација „6+1+6“

	N	N	Распон	Мин.	Макс.	Mean	Ст. Дев.
afgv2x_polyarchy	13	,3510	,0740	,4250	,189923	,1369924	,019
afgv2x_libdem	13	,2410	,0230	,2640	,088154	,0847180	,007
afgv2x_partipdem	13	,1560	,0140	,1700	,069538	,0637150	,004
afgv2x_delibdem	13	,3240	,0070	,3310	,140077	,1453172	,021
afgv2x_egaldem	13	,2150	,0400	,2550	,114769	,0859148	,007
irqv2x_polyarchy	13	,3650	,1250	,4900	,258077	,1525349	,023
irqv2x_libdem	13	,2530	,0580	,3110	,147846	,1037142	,011
irqv2x_partipdem	13	,2590	,0430	,3020	,143615	,1147145	,013
irqv2x_delibdem	13	,3630	,0150	,3780	,161231	,1622694	,026
irqv2x_egaldem	13	,2360	,1010	,3370	,179846	,0934602	,009
yugv2x_polyarchy	13	,4380	,2790	,7170	,434154	,1910235	,036
yugv2x_libdem	13	,3930	,1750	,5680	,321462	,1759847	,031
yugv2x_partipdem	13	,3090	,1820	,4910	,298692	,1363038	,019
yugv2x_delibdem	13	,4960	,1390	,6350	,321154	,2214764	,049
yugv2x_egaldem	13	,3440	,2220	,5660	,346385	,1464784	,021
afgSScore	13	,0752	,2118	,2870	,247115	,0296575	,001
yugSScore	13	,1751	,2763	,4514	,353405	,0750418	,006
irqSScore	13	,1113	-,0481	,0632	,029726	,0328872	,001
yugAverag	13	,6528	-,0435	,6094	,272702	,2989567	,089
afgAverag	13	,1461	-,1600	-,0138	-,087070	,0419355	,002
irqAverag	13	,3808	-,1431	,2377	-,006417	,1482900	,022

10. Биографија кандидата

Ненад Стекић је рођен 5. октобра 1992. године у Београду. Основне академске студије завршио је у септембру 2015. године просечном оценом 9,38. У октобру 2015. године, уписује мастер академске студије (модул – науке безбедности), у статусу буџетског финансирања, које завршава у јулу 2017. године, просечном оценом 9,71 као студент генерације. Током основних и мастер академских студија, био је ангажован као студент-истраживач у Центру за истраживање људске безбедности. Током мастер и докторских академских студија, био је ангажован као студент-демонстратор на наставним предметима Системи одбране и Међународни односи. Био је стипендиста Европске фондације Алпбах за учешће на Европском Форуму у Алпбаху (Аустрија). Ненад Стекић је стажирао у институцији Заштитник грађана Републике Србије током 2014. и у Институту за међународну политику и привреду током 2015. године. Објавио је више од двадесет академских радова из области демократског мира, војних интервенција, конфликта, и политичких режима у водећим националним часописима, као и мноштво приказа монографија. Учесник је међународних научних конференција у организацији Универзитета у Упсали, Кинеске академије друштвених наука у Пекингу, и Универзитета Жеђанг у Ханџоу. Од октобра 2017. похађа докторске академске студије на Факултету безбедности Универзитета у Београду у статусу буџетског студента, на којима је положио све испите и пријавио тему докторске дисертације. Од априла 2018. године, запослен је као истраживач-приправник, а од септембра 2020. као истраживач-сарадник на Институту за међународну политику и привреду у Београду. Говори енглески језик (*proficient speaker*) и активно учи кинески.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора Ненад Стекић

Број индекса Д1/17

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Војне интервенције и постконфликтна изградња државе у ери униполарности:

случај Савезне Републике Југославије, Авганистана и Ирака

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, 15.08.2021.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Ненад Стекић

Број индекса Д1/17

Студијски програм Студије наука безбедности

Наслов рада Војне интервенције и постконфликтна изградња државе у ери униполарности: случај Савезне Републике Југославије, Авганистана и Ирака

Ментор др Вања Роквић, ванредни професор

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањивања у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

У Београду, 15.08.2021.

Потпис аутора

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Војне интервенције и постконфликтна изградња државе у ери униполарности: случај Савезне Републике Југославије, Авганистана и Ирака

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.
Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

У Београду, 15.08.2021.

Потпис аутора

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.